

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ELVERUM

EN BYGDEBESKRIVELSE

AF

S. H. FINNE-GRØNN

MED TALRIGE PORTRÆTTER
PROSPEKTER OG KARTER

II.

BYGDENS ALMINDELIGE HISTORIE
INSTITUTIONER OG EMBEDSMÆND

CHRISTIANIA
FORLAGT AF CAMMERMEYERS BOGHANDEL
[SIOURD PEDERSEN OG EISTEIN RAABE]

1922

ELVERUM

ELVERUM

EN BYGDEBESKRIVELSE

AF

S. H. FINNE-GRØNN

MED TALRIGE PORTRÆTTER, PROSPEKTER OG KARTER

II

**BYGDENS ALMINDELIGE HISTORIE
INSTITUTIONER OG EMBEDSMÆND**

KRISTIANIA

FORLAGT AF CAMMERMEYERS BOGHANDEL
[SIGURD PEDERSEN OG EISTEIN RAABE]

1921

A facsimile of a handwritten signature in cursive script. The signature reads "M. Leigh". The "M" is large and stylized, with a loop at the top. The "L" is also large and has a long, sweeping tail that underlines the "eigh". The "eigh" is written in a more compact, cursive style.

Elverums hoiu forjente sogneprest *Morten Leigh's* navnetræk fra 1738
i facsimil.

(Noget portræt af ham findes desværre ikke.)

Hvor Glommen bred sig baner
sin vei mod havet frem,
blandt furu og blandt graner,
der har vi faat vort hjem.
Og Glommens trygge styrke
har merket færd og sind,
og skogens sus har sunget
sit vemod i os ind.

Ja, fager er vor Glommen,
naar vintrens is er brudt,
naar sol og gjøk er kommen
og hæggen blomst har skudt.
Da staar du svale kvelden
og ser paa tømrets gang
og lytter til den brusen,
som var din barndomssang.

Naar vestenhimlen gløder
i solnedgangens pragt,
mens liens løvtrær møder
i sin septemberdragt,
da er vel bygden vakker,
dens skjønhed gjør dig stum,
da ved vi at vi elsker
vort fagre Elverum.

(Olav Schulstad.)

FORORD.

Med nærværende bind af «Elverum» er denne bygdebog afsluttet. Det er syv aar siden forrige halvbind udkom, men verdenskrigen ligger imellem med sine mangehaande vanskeligheder baade for arbeideren i bygdehistoriens vingaard og for forlags- og trykkerivirksomheden. I klar forstaaelse af de herunder indtraadte forandrede forhold har bogkomiteen med megen liberalitet antaget sig den finansielle opgave og altid vedligeholdt et behageligt samarbejde med forfatteren tiltrods for at denne maaske kunde synes at tage sig lovlig lang tid til arbeidets afslutning. Omkostningerne ved bogens udgivelse er for den væsentlige del baaret af interesserte i bygden; forøvrig har komiteen modtaget bidrag af Elverum Sparebank, Elverum samlag og Helge Væringsaasens fond ligesom kommunen har bevilget en sum til erhvervelse af det indsamlede historiske materiale. Samtlige billeder til nærværende bind er bekostet ved komiteen, medens de respektive gaardbrugere selv har bekostet billederne til 1ste bind.

Sprog og skrivemaade er i dette bind holdt i overensstemmelse med det forrige uden paavirkning af den i mellemtiden officielt forandrede orthografi, og forfatteren har benyttet de trykte kilder uden at foretage omskrivninger i hensigt at give meddelelserne et tilsyneladende originalt præg. Særlig afsnittet om Idre og Særna hviler saaledes paa Historisk Tidsskrift; forøvrig er en kildefortegnelse anbragt bagerst i bogen.

Idet «Elverum» hermed afsluttes er det kjært at bringe alle dem en hjertelig tak, som med interesse, velvilje og overbærenhed har fulgt arbeidet i den forløbne tid, og i denne forbindelse maa *P. C. Lokens* navn nævnes, for han har været en utrættelig medarbejder.

Christiania i december 1921.

S. H. Finne-Grønn.

«Det gamle Elverum» med Trysil, Idre og Særna.

Det oprindelige Elverum prestegjeld bestod foruden af Elverum som hovedsogn tillige af det nuværende Trysil prestegjeld (fraregnet Søndre Osen) samt de svenske grænsebygder Idre og Særna som annexer.

Da Elverum har et fladeindhold af 1 303,98, Trysil (fraregnet Søndre Osen) 2 799,34 og Idre og Særna 4 505,00 km.², dækkede det gamle Elverum prestegjeld et landomraade af ikke mindre end 8 608,32 km.² eller henved $\frac{1}{3}$ 'part af hele Hedemarkens amt (27 546,39 km.²). Det var saaledes i udstrækning mere end dobbelt saa stort som Smaalenenes amt (4 180,59 km.²).

Veien fra Elverum kirke over Nybergsund til Trysil kirke er 73,3 km. og over Nybergsund og Støa til Særna kirke 172 km. og endelig derfra til Idre kapel 28 km. Naar presten ved sommertide skulde til Idre kirke, havde han saaledes at ride fra Elverum prestegaard 20 norske mil, og vel hjemme igjen havde han faret 40 mil paa hesteryggen temmelig daarlig ridevei. Paa godt vinterføre kunde han bruge slæde til Trysil, men til Idre og Særna kom han neppe mange gange, om overhovedet nogensinde om vinteren, dertil var en skifærd over de milelange vilde skogmarker og ødefjeld, som fra Trysil strækker sig østover, en affære af saa alvorlig karakter, at det ikke kan fortænkes presten at han veg tilbage for den.

Fra 1645 blev det slut med Elverum'prestens gudstjenester i Idre og Særna, for i det aar gik disse sogne over til Sverige, og da Trysil i 1780 blev eget prestegjeld, fik Elverum saa sine nuværende grænser.

Den grænse, som indtil 1645 skilte mellem Norge og Sverige, var i alt væsentlig overensstemmende med den, som var fastsat i kong Magnus Lagabøters tid. Omtrent ved de nuværende rigsrøser nr. 109—111, hvor Østerdalen tager sin begyndelse, gik denne gamle grænse lidt vestligere end den nuværende, saaledes at de vilde skjære hinanden ved Faksefjeld. Derfra gik den gamle rigsgrænse mod øst mellem Særna og Dalarne til Trollegrav, hvorfra den i sit videre løb omtrent faldt sammen med Herjedalens og Jemtlands nuværende sydlige landskabsgrænse.

Nogen ny befarings og fastsættelse af den hele rigsgrænse under et blev senere ikke foretaget, men en enkelt del af den blev nogen gange gjenstand for behandling. Første gang var i 1403, da biskop Sigurd af Hamar visiterte i Særna og lod afhøre vidner om rigsgrænsen. Ved den leilighed fremtraadte bonden Tord Ørnulfsson fra Herjedalen, som forklarede at grænsen mod Sverige fra Herjedalen til Solør «begyndte først i Sommerberget, som ligger nordøst i fra Herdalen, derfra i Ramhammer og saa i Torskile, derfra i Truldklat [ɔ: Trondeklit] og saa i Landerdaller tjern, derfra i Landerdaller aas og saa i Ledevalds myren, derfra i Korskilde [ɔ: Korskällan] og saa i Truldgrop [ɔ: Trollegrav], derfra i Randelle bæk og saa i en elv kaldet Fulumelige, derfra i Vatdals fjeld [ɔ: Våtdalsfjeld] og saa midt i Gjersesten, som ligger mellem Vermland og Solør». Tords forklaring blev under ed bekræftet af ham selv og fem af hans sambygdinge og derpaa forelagt presten i Mora og ti bønder af dette prestegjeld, som godtog denne grænsegang og aflagde løfte om at respektere den. Den 5 aug. 1403 udstedte biskop Sigurd med presterne i Elverum og Løiten og syv mænd et med deres segl forsynt dokument om hvad saaledes var forklaret og vedtaget. Hvad der i nutiden er bevaret af dette merkelige aktstykke er kun feilfulde og indbyrdes afvigende afskrifter, efter hvilke det er umuligt at paapege hvert enkelt af Tords grænsemerker. I alt væsentlig synes de dog at have været de samme som blev fastsat i kong Magnus Lagabøters tid undtagen for strækningen søndenfor Særnas grænse til Elfdalen. Herfra gik nemlig den gamle grænse til det nordligere Falutjeld [Faksetjeld], hvorimod Tord trak linjen lidt sydligere til Våtdalsfjeld, saa Norge derved fik en ikke liden del af de skoge, som tilhørte Lima sogn i Sverige. Om grænsen videre

herfra mellem Vermland og Solør vidste han bare at den gik til Gjersesten imellem disse bygder.

Først 200 aar senere bliver det igjen tale om fastsættelse af grænserne paa disse kanter. Fogden i Hedemarken og Østerdalen, Morten Segersen, lod i juni 1592 optage thingsvidne om grænsen til Sverige ved sex lagrettesmænd fra Trysil, Idre og Særna, som erklærte at «raadelet, først som Særna skog begynder, gaar i Trollegrav, derfra i Kulboaaasen, derfra i Hermundsaasen, derfra i Fulumelige, derfra i Våtalsfjeld, derfra i Benehog, derfra i Kildegrav-ende, derfra i Sandkilde, derfra i Hvithammer og derfra i Høljefaldet, siden begynder Solørskogen». Ved denne grænse blev Norge tillagt en god del mere end reguleringen i 1403 tilsagde, og skjønt den aldrig er vedtaget fra svensk side, saa lykkedes det dog derved for Nordmændene at faa en del af det omtvistede skoglandskab mellem den gamle og den paastaaede grænselinje i tidens løb stiltiende anerkjendt som norsk land.

Saaledes var grænseforholdet, da Idre og Særna gik over til Sverige i 1645. Efter den tid blev Idre og Særnas bygdegrænse til Norge anset som rigsgrænse, og disse sogne beholdt derved sine almenninger ubeskaaret. Bygdegrænsen, som var fastsat ved dom af 15 septbr. 1581, fulgte fra Faksefjeld omtrent samme retning som den nuværende rigsgrænse indtil røs nr. 136, Herjehøgna, men bøiede derfra i nordvest over Gløtvola til Fæmunsjøens sydende, gik midt efter sjøen over øen Solerøen til en varde ved Fæmunskleven i sjøens nordende. Landet østenfor denne linje tilhørte Idre og Særna undtagen det nordligste stykke, som tilhørte Herjedalen.

Fæmunsjøen blev saaledes rigsgrænse i 1645, men i den følgende tid gjorde Nordmændene stadig forsøg paa at trænge sig længer mod øst, og dette skulde ogsaa tildels lykkes dem, idet norske bønder nedsatte sig paa sjøens østside og Røros verk tiltog sig hugstret i de derværende skoge. Lidt efter lidt gik det ind i bevistheden at grænselinjen nordenfor Solerøen maatte drages noget østligere end Fæmunsjøen.

Idre og Særna.

Dette vidtstrakte sogn, som nu danner det svenske landskab Dalarnes nordligste hjørne, havde i 1644 bare 20 gaarde

eller rettere betegnet «matlag» med en befolkning paa godt og vel 120 personer. Ved Særnasjøen laa de fleste og bedste gaarde i det ellers yderlig tyndt befolkede sogn. Talrige sjøer og smaa-vasdrag, som næsten alle fører til Dalelvne, bød paa godt fiske, og skogene, som optog mere end halvparten af sognets areal, havde vildt nok. Øde skog- og fjeldtragter med haardt og koldt klimat og en karrig jordbund med sand og myrlænde skulde ikke friste befolkningen til jordbrug, men vide og rigelige sæterbeiter henviste den til fædrift, og denne har siden været bøndernes hovednæring. Tømmer og træløst var det ingen som dengang spurgte efter i Særna.

Hvad der bandt den spredte befolkning sammen var de to kapeller, hvis spæde klokker kaldte til gudstjeneste et par gange om aaret. I 1648 fortælles at kirken i Særna var for liden til at rumme dem, som da mødte frem til sommerhøitid, og klokken kimen kunde knapt høres et par stenkast borte. Idre kapel, som laa tre mil nordenfor, maatte for faldefærdighed repareres i 1624, men der kunde det da ogsaa gaa mange aar mellem hver gudstjeneste. Endnu i 1736, da Særna'boerne oplevede sin første bispevisitats, klagede mænd fra Idre over at de den største del af aaret maatte savne gudstjeneste, og først i 1750 anordnede den svenske regjering kirketjeneste af en «skoleprest» én gang om maaned.

I verdslig henseende hørte Idre og Særna til Hedemarken og Østerdalens dengang udelte fogderi, og almuen betalte skatten paa Hernes eller paa Grundset; i paakommende tilfælde mødte den paa de thing, som holdtes i Trysil, og da ved sommerthingene. Nærmere reiste ikke fogden og heller ikke thing-skriveren.

Forbindelsen mellem Østerdalen og Idre og Særna maa i det hele karakteriseres som temmelig løs, og forholdene viser at love og forordninger kun skede fyldest i den udstrækning, som naturen selv tillod i en af tilstandene betinget anvendelighed. At saa var tilfældet vil ogsaa fremgaa af hele den maade, paa hvilken disse grænsesogne i 1644 blev okkupert af Svenskerne.

Under den krig mellem Danmark og Sverige, som her i Norge fik navnet Hannibalsfeiden 1644—45, efter den dygtige,

høit fortjente statholder Hannibal Sehested, paalagde Sveriges daværende regent, dronning Christina, landshøvdingen i Dalarne, Peter Kruse til Ornäs, at passe paa hvad Nordmændene foretog sig og snarest mulig forberede et indfald i Norge for derved at forekomme et eventuelt norsk angreb paa Dalarne. Noget saadant angreb fra norsk side var saa langt fra planlagt, at det neppe engang var tænkeligt. Grænselandskabets ødemarker, uveisomhed og deraf følgende provianteringsvanskeligheder vilde gjøre et krigstog af nogen betydning omtrent umuligt. Den

Særna kirkebygd.

samme anskuelse maatte ogsaa gjøre sig gjældende fra svensk side, og Kruse besluttede derfor at indskrænke sig til et mindre fremstød mod de nærmeste norske grænsebygder, Idre og Særna.

Fra sin residens i Falun drog han til de nordlige sogne for at samle mandskab og fandt Dalkarlene slet ikke uvillige til at gaa med paa et lidet tog til Norge, «men det var mäktatvehåget, hvilka de skulle låta sig kommenderas utaf». Landshøvdingen bragte den ene efter den anden i forslag til anfører, deriblandt endog en dødsdømt major, Otto Månsson, men bønderne vilde ikke godtage nogen, som de ikke kjendte. Da overlod landshøvdingen valget til dem selv, og strax bestemte de sig for kapellänen i Elfdalen, hr. Daniel Buschovius: «fåm wij wårom Daniel medh oss, så farom wij gladir åstadh». Hr. Daniel var «icke allenast en vältalig och vällärd man, utan och därhos af ett mäktat frimodigt sinne och af allom afhållen och

älskad». Han tilhørte ogsaa en meget anseet presteslegt. Fæderen, hr. Hans Birgersson, havde været sogneprest i Elfdalen fra 1609 til 1627 og røgtet sit kald «bland det vilda och afgudiska folket med klokhet och mannamod», og farfaderen hr. Birger Jonsson havde «med största beröm» været prest i Mora og havt til hustru en af dronningens fagreste jomfruer, som havde født ham 30 børn, «til mesta delen tvillingar och trillingar». Flere andre af slegten havde ogsaa gjort sig vel kjendt ved dygtighed og uforfærdethed, saa det faldt naturligt for Dalkarlene med begeistring at samles om hr. Daniel.

Den arme kapellan blev imidlertid alt andet end fornøiet, da han fik høre om sit valg til feltherre. Landshøvdingen, som opholdt sig i Mora provstegaard, sendte bud efter ham, og hr. Daniel indfandt sig, men nægtede til en begyndelse at paatage sig hvervet. Det anstod ikke ham som prest at føre vaaben mod fienden og gaa i felten, og hjemme sad hans «enfoldige» hustru med mange smaa børn, som alle «skulle hjärteligen ängslas och bedröfvas öfver ett sådant företag». Støttet af provsten, hr. Ole Andersson, insisterede imidlertid landshøvdingen paa at hr. Daniel fik ofre sig for det almene bedste og rette sig efter Dalkarlens ønske. Og derved blev det. Den 9 marts 1644 meddelte Kruse hr. Daniel bestalling som togets anfører, og samme dag lod han udgaa opraab til «menige mann» i Elfdals sogn at de skulde indfinde sig ved Elfdals kirke den næstfølgende tirsdag eller onsdag morgen med fuldt gevær og forsynet med «matsäcker med nödtorftig wägekost».

Til fastsat tid mødte bønderne ved Elfdals kirke, hvor ogsaa landshøvdingen indfandt sig og gav 14 marts instruktioner for toget og fuldmagt til hr. Daniel og til lensmanden Lars Olsson, som skulde være underanfører. Efter denne fuldmagt skulde de tilbyde «dem i Særna och de bygdelagen» fred og sikkerhed, saafremt de frivillig vilde give sig ind under svensk herredømme, «utlofwandes på sådant sätt att wilja hålla dem under lag och rätt så högt som någon tid de andre H. K. M[ajestäts] och Sweriges Cronas undersåtare sker, såsom och erhålla dem, näst gudstjensten, med alla goda wilkor och privilegier». Men hvis Særnafolket mod al forventning ikke vilde underkaste sig, da skulde de dem «besöka med eld och swärd, tracterandes dem som fiender anstår, låtandes komma på dem sjelfvom den blods

utgjutelse, som sålunda igenom ens och annars obetänksomhet kunde förårsakas».

Om morgenen den 18 marts skulde afmarschen ske fra Elfdals kirke. Ved uddelingen af krudtet indtraf imidlertid ved uforsigtighed en liden explosion, som uheldigvis før lige i synet paa lensmanden, saa han blev adskillig forbrændt og maatte blive tilbage. Hr. Daniel blev saaledes togets eneste anfører, og efter denne forsinkelse satte han sig i bevægelse med sin lille hær, bestaaende af omtrent 200 mand, som alle var forsynet med ski.

Idre kirkebygd.

Hr. Daniel gik i têtén, bærende en uhyre muskedunder, som endnu for hundrede aar siden blev fremvist med stolthed i Elfdals kirke. Ved siden af ham gik klokkeren med bibel, sognebudskalken og de hellige sakramenter. Forøvrig var bevæbningen yderst forskjellig, nogen havde bøsser og andre dels staaebuer og dels spyd; ellers var modet godt, og skaren har vistnok klapret noksaa fornøiet afsted paa sine ski.

Skjønt vinteren havde lagt bro over elve og myrer, var veien fra Elfdal til Særna, som regnedes for 8 norske mil, saa besværlig, at hr. Daniel og hans 200 mand brugte 4 dage før de naaede frem, og først om morgenen den 22 marts stod de ved Særna kirke til stor overraskelse for de omboende bønder. Disse havde ikke ventet noget angreb og havde derfor heller ikke belavet sig paa forsvarsmidler, hvad vel forøvrig neppe havde hjulpet stort. De var for faatallige til at vove nogen kamp, selv

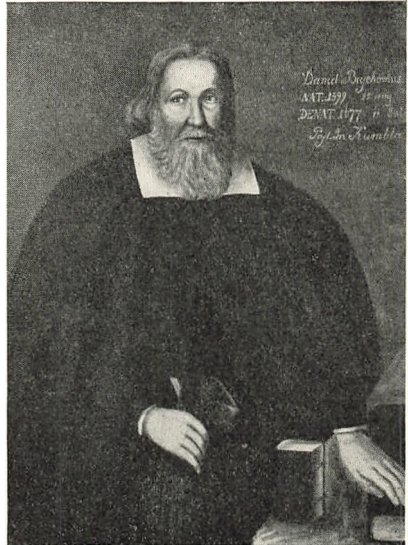
hvor den fiendtlige styrke var saa ubetydelig som her, og selv om de havde havt lyst paa det, hvad nok kan være overmaade tvilsomt. Tapre karer var Særna'mændene ikke, iallefald viste de sig ikke fra nogen glimrende side, dengang de sidst havde havt anledning til at lugte krudt, nemlig i 1612 under Kalmar-krigen, da de lod sig brandskatte af 3 svenske soldater! Nu var det jo ogsaa saa, at folket i Idre og Særna havde saa ringe samkvem med sine landsmænd i Trysil og Elverum, at de følte sig ligesaa nær de svenske bønder i Dalarne, med hvem de sikkert havde mange forbindelser. Naar det et enkelt sted fremholdes som bevis paa den intime forbindelse mellem Særna og de svenske grænsebygder, at der skal have existert en speciel aftale mellem presterne i Elverum og Elfdal, hvorefter den sidste «i behøvende fald» skulde forrette gudstjeneste i Idre og Særna, da maa dette maaske bero paa en misforstaaelse og er i ethvertfald ganske feilagtig. At der imidlertid var folk med stærke svenske sympatier er sikkert nok, og særlig var den daværende lensmand i Særna, Per Olufsson, en meget svensksindet mand, hvad der var af saa meget større betydning, fordi han havde megen indflydelse paa almuen.

Da hr. Daniel oplæste sin fuldmagt for de sammenstillede Særnaboere og forestillede dem «medh walthalande ord» hvad de skulde gjøre, havde de derfor ikke vanskeligt for at træffe sit valg, og uden nogensomhelst indvending fulgte de hr. Daniels opfordring om at opgive sit gamle fædreland og give sig under den svenske Krone. Det synes som bevidstheden om at ingen af dem var blevet personlig forulempet, end sige saaret eller dræbt, og at deres gods og eiendom blev uantastet besatte dem med en saadan lykkefølelse, at enhver tanke paa fædrelandsforræderi druknede i den. Og de takkede hr. Daniel for han «så mildeligen dem handterade». — Sjelden eller aldrig er vel en erobring foregaaet paa et fredeligere vis!

Feltherren hr. Daniel kunde nu betragte sit hverv som udført. Kapellanen hr. Daniel havde endnu lidt at bestille. Den 25 marts holdt han prædiken i Særna kirke for den forsamlede menighed, uddelte alterens sakramente og døbte børn. Der var da hengaaet saa lang tid, siden presten i Elverum sidst havde besøgt bygden, at enkelte af de børn, som nu fremstilledes til daaben, var blevet saa store at de selv tog med presten i hans

bog, hvorved et blad blev revet i stykker. Senere blev paa det iturevne blad tilskrevet: «Dette Blad blef sönderrifvit i Särna Capell den 25 Martii 1644 af de Barnen, som då döptes och wåro til Ålder komne, christnade af hr. Daniel Buschovius, som Orten inntok». Beretningerne om denne merkelige gudstjeneste giver indtryk af at forsamlingen har været grebet af en en høitidsstemt samfølelse, bøiet ind under virkningen af hr. Daniels værdige og vistnok mægtige personlighed, og dog var det visselig mere Særna-folkets ligegyldighed for hvor de skulde høre hjemme, naar det bare fik leve i fred og ro, end en særlig glæde over det forandrede forhold, som nu samlede det i en som det synes almindelig tilfredshed.

Dagen efter gudstjenesten begav hr. Daniel sig med sine Dalkarler paa hjemmeveien, og ved Elfdals kirke opløste han toget. Selv begav han sig videre til Ornäs gaard for at afgive rapport til landshøvdingen og havde med sig «som vidner» tre mand af deltagerne, nemlig Jon Person med tilnavnet

Efter fot. af C. Ehrner, Elfdalen.

Hr. Daniel Buschovius.
(Maleri i Elfdalens kirke.)

Kniven fra Elfdalen, Suse-Erik fra Venjan og Mats Nilsson Skåpråtta fra Oxberg by i Mora. Desuden tog han med tre mand fra de nyerhvervede sogne, Knut fra Idre, Jon Erikson fra Hede og Hans Andersson fra Særna, og hos landshøvdingen svor da disse tre paa almuens vegne Sveriges Krone troskab. Til belønning for sit forhold fik hr. Daniel senere en dotation af 12 tønder korn om aaret og blev i 1645 kapellan i Kopparberg og i 1654 sogneprest til Kumla i Vestmanland, hvor han døde 11 juni 1677, 78 aar gammel.

Da nu almuen i Idre og Særna saaledes havde anerkjendt Sveriges herredømme, betragtede den svenske regering den

ogsaa uden videre som svenske undersaatte, hvem de agtede at beholde. I december 1645 kom en af Særna'lenksmandens sønner, Erik Person, til Stockholm, hvor han paa almuens vegne gjentog for dronning Christina den troskabsed, som tidligere var aflagt for landshøvdingen. Ved den leilighed fik Erik Person for sig selv en af de gaarde i Særna, som tidligere havde tilhørt den norske Krone, og dronningen skjænkede under 24 decbr. almuens frihed for soldaterudskrivning, som den altid tidligere havde været forskaonet for, gav dem 4 kronjorder mod en afgift af 4 rdl. aarlig og henlagde Idre og Særna under Elfdalens pastorat. Under 12 decbr. 1651 blev de to sogne oprettet til eget prestegjeld, men da de var for fattige til selv at holde nogen sogneprest, fik denne en del krongods samt 50 tønder korn aarlig fra Mora. Selv med dette tilskud fik den nye prest i økonomisk henseende ingen dans paa roser, og det varede heller ikke længe, inden den kranglevorne almue voldte sin sjælesørger mange fortrædeligheder. Endnu saa sent som i 1664 vilde bønderne saaledes ikke indfinde sig til gudstjeneste mere end høist tre gange om aaret, akkurat paa samme vis, som de havde været vant til fra gamle dage af.

Idet den svenske regjering paa denne maade indrettede sig som herre i Idre og Særna, satte den sig ganske ud over den i mellemtiden mellem Sverige og Danmark sluttede fred i Brömsebro af 13 aug. 1645. I denne fredsslutning nævnes nemlig ikke Idre og Særna blandt de norske landdistrikter, som blev afstaaet til Sverige. I traktaten nævnes kun »Jemtland med Herjedalen inklusive, saavidt befindes af bemeldte Herjedalen at ligge paa den svenske side ved fjelden». Idre og Særna havde imidlertid aldrig udgjort nogen del af Herjedalen, som hørte under Trondhjems stift og len, og følgelig skulde de atter være tilbagegivet til Norge efter traktatens ordlyd, om der end ikke i denne var indtaget nogen udtrykkelig bestemmelse om dette. Naar den svenske regjering alligevel ikke gjorde noget skridt til at tilbagegive de okkuperte sogne, var grunden nok især at den ansaa den dansk-norsk estats kræfter saa medtaget efter krigen, at den ikke vilde formaa at paatale sin ret med tilstrækkelig kraft og ikke vilde risikere et nyt fredsbrud for de afsidesliggende sognes skyld. Paa gyldigheden af den paastand

at Idre og Særna hørte med til Herjedalen har vel ingen for alvor troet.

Fra norsk side var det lidet rimeligt, at den svenske okkupation uden videre skulde blive taalt. Presten i Elverum, hr. Alexander Borch, maatte snart faa nys om sagen og ligesaa fogden. Den 1 mai 1645 var der ombytte i fogedembedet, idet Knut Andersen (Hammer), som tillige var foged paa Hedemarken, overgav Solør og Østerdalen til den nye foged, Christen Jensen. Forsigtigvis lod Knut Andersen samme dag op-

tage thingsvidne paa Gaarder ved sorenskriver Hans Carstensen Tanch og lagrettesmændene Peder Grøtting, Peder Møystad, Erik Uthus,

Knut Haug, Amund Løken og Amund Murud om at ingen bonde i Idre og Særna havde indfundet sig med skat for 1644 og «ingen

sikkerligen til dennem sig tør understaa at indbegive saadan at affordre». Den nye foged var imidlertid modigere og skikkede om vaaren 1645 bud til Særna at almuen skulde sende folk til ham med skatten, men der var ingen som fulgte denne opfordring! Efter fredsslutningen drog den saktmodige, men langtfra kraftløse hr. Alexander Borch selv til Særna. Han oplæste fredstraktaten for almuen og opfordrede den til at vende tilbage til sin pligt overfor Norges Krone. Alt var dog forgjæves, og presten drog med uforrettet sag den møisomme vei tilbage til Elverum, men i lang tid vedblev han dog fra prækestolen at bede for sine tidligere tilhørere. Et nyt forsøg, som fogden gjorde paa at faa ind skatterne, blev afvist med den undskyldning at Svenskerne med vold og trusler havde tvunget dem til frafald, og at dronning Christina selv havde for-

Særna gamle kirke.

sikret deres udsending om «at herrerne udi Danmark saavel som udi Sverige haver sig saa forligt», at Idre og Særna skulde høre til det sidste rige «til evindelig eie». Hermed maatte fogden foreløbig lade sig nøie, men han indberettede sagen til sin overørighed, lensherren paa Akershus, statholder Hannibal Sehested.

Sehested var i Kjøbenhavn for at deltage i Herredagsmødet 1646, da fogdens melding kom, men han sendte strax fogden et aabent brev til almuen i Idre og Særna, hvori han frabad sig deres udflugter og tilholdt dem strax at vende tilbage til sin pligt overfor Norges Krone, hvis de ikke vilde udsætte sig for tiltale ved første norske Herredag og blive straffet. Fogden sendte strax en af Elverum'prestens sønner, Claus Borch, afsted med brevet for at oplæse det fra prækestolen baade i Idre og Særna. Den unge mand, som i 1644 var blevet student, fuldførte ogsaa sit opdrag, den 19 mai i Særna og 20 mai i Idre, og udfaldet blev nu, at almuen medgav Claus tilbage en erklæring «under otte mænds segl og en mands haand udaf samme bygdelaag, som kan læse og skrive», hvori de gjentog sin forsikring om at være tvunget til srafald, men at de gjerne vilde anerkjende sin gamle konge, naar han blot kunde forsvare dem mod Svenskerne!

Claus Borchs besøg i Særna og hvad derunder foregik rygtedes snart i Sverige, og presten i Elfdalen, hr. Peter Larsson Sudermann, som med rette ikke stolte saa særdeles paa Særna-folkets troskab, blev urolig og sendte besked til den daværende landshøvding, Johan Berndes i Falun. Denne opholdt sig de dage i Stockholm, men sendte strax presten et svarbrev, datert 19 juni 1646 og saalydende:

«Wenligh Hellsann medt all Wälfärds lyckönskan.

Edher Skrifwelse, Godhe Wän och Kyrkioheerdhe ij Ellffwedalen, Domine Petre Laurentij, ähr migh wäll inhendigat, der af iagh fast oförmodeligen förnimmer, huru såsom Gouverneuren i Norge Hr. Hannibal Sehestedt skall hafua H. K. Mts: min nådigste Drotningz och Sweriges Crones vndersåtare vthi Ire och Serna Sochner tillskrifuit och förmant, att dhe sine vthskylder till Kong. Mts: Fougde i Norge aflegga och betala skulle medh Vndseijelse på lijff och förmögenheet, dher aff dem annorledes skedde. Såsom och till thed Andra så berättte Ij,

att ibland andre vthskickade een vnggh Student, Kyrckisheerdens Son i Elfwerum, skall hafwa bestegit Predickestolen dher i Zerna och sådant allt medh mehra Allmogen förkunnat. Dher på tienar edher då detta till wällmeent swar: Att hwadh thet förra wedhkommer, så kan iagh icke wäll præsumera sådant wara skedt aff wällbet. Sehestedt, medhan thet alldeles Sträfwere emott Rijkernes affskeedh och fördragh, vthan måste till äwentyes wara undher hans Namn aff någon annan practicerat, dågh dett så wore kunne Ij tillsee at blifwa aff samma breeff een vidimerat Copia mechtigh och dhen samma migh tillsenda, Men icke deste mindre tillseija Allmogen, att dhe sigh så een tijdh som annan trooligen hålla till H. K. M^{tt} och Sweriges Crono, såsom till sin rätta Öffwerheet och dher anten Gouverneuren eller någon annan Konnungh Majjts i Dannemarcks Minister haffwer på sin Herres eller Närages Crones wegnar att tala på något, att då H. K. M^{tt} och Sweriges Crono och eij dhesse måges sökias.

Elliest Så frampt anten Kyrchieheerdhen i Ellfwerum sielff eller någon annan vnderstår sigh på sådant sätt att turbera vndersåtarna dher sammestädes, eller stiga på någon Predikestoll, som nu seijes skedt wara, eller elliest försambla Allmogen och dhen något kundgiör eller befaller, dhen samma skall Länsmannen medh Allmogens tillhiälpskraxst låta antasta och fengzligen till Stoorä Kopparbärgen affsända. Och efter man fornimmer att Länsmannen dhesse vthskickadhe, der om Ij Skrifwen, hafwer medh Skiutzhester och annan fordenskap giordt bijsändh, s. skall han för sådan sin Dristigheet framdeles swara och her medh wedh förlust aff lijff och Gods wara tillsagdt och förmaant att han och alla andre vndersäter på dhen orten sigh derföre taga till wara, såframpt dhe elliest icke wele tillijka medh honom göra sigh uti Strafwet deelachtige. Och dette edher till bättre rättelse medh begäran I wele sådant anmeldha och kundgöra Församlingen och lijkwell vthi alt annat, som icke ländher H. K. M^{tz} och Rijkens rätt eller Rijkernes fördragh och affskeedh till meen och præiuditz, omgås och handla medh dhe Närskes såsom godhe och ärlige grannar och wenner bäst will och kan anståå. Och her medh edher Gudi wenligen befallendes, Aff Stockholm 19 Junij Anno 1646.

Johan Berndes».

Imidlertid var Hannibal Sehested kommet tilbage til Akershus, og da fogden, Christen Jensen, her indfandt sig hos ham med rapport om forholdene, blev han ikke meget naadig og resolverte kort og godt: «fogden skal ved næste (o: nærmeste) officerer eller andre bekvemmere middel lade tage disse anførere ved hovedet». Havde der nu staaet tilstrækkelig magt bag ordene, vilde det ikke seet lysteligt ud for de gode folk i Idre og Særna, men det var beklageligvis netop det som manglede, og et nyt forsøg paa i al fredelighed at faa lokket dem tilbage mislykkedes ganske. Sehested besluttede saa at henvende sig direkte til landshøvdingen Johan Berndes og hos ham forlange sognene tilbageleveret. Han skrev derfor et brev til Berndes og spurgte, med hvilken ret den svenske regering imod fredstraktatens ord beholdt disse sogne, og sendte sin generalmønstreskriver, den tyskfødte Jørgen von Delden, afgaarde med det. Den 3 mai 1646 kom denne mand frem til Falun og blev venlig modtaget. Landshøvdingen læste først Sehesteds brev og forklarte saa at ordet «inklusive» i fredstraktaten maatte vise at Idre og Særna var regnet med til Herjedalen og at de dernæst med krigens ret var underlagt den svenske Krone. Jørgen von Delden indvendte at han aldrig havde hørt, at Idre og Særna havde ligget til Herjedalen og derfor heller ikke var overleveret til Sverige. Enden paa missionen blev at han fik med brev til Sehested, hvori Berndes paastod overleveringen og at det var ganske ligegyldigt om sognene havde ligget til Herjedalen eller ikke, «thi naturen og selve situationen» talte tilstrækkelig for den svenske besiddelse.

Efter dette uheldige forsøg stod kun forhandlingen ad rent diplomatisk vei tilbage. Den danske resident (o: minister) i Stockholm, Peder Juel, som var en dygtig og vel anskrevet diplomat, fik ved nyttaarstid 1648 befaling af Christian IV til at opfordre den svenske dronning til at tilbagelevere Idre og Særna. Ogsaa denne opfordring blev ganske frugtesløs; dronningen vilde ikke høre tale om nogen afstaaelse og svarede blot at fredstraktaten hjemlede hende alt hvad der af Herjedalen laa paa den svenske side af fjeldryggen.

Imidlertid døde Christian IV den 28 febr. 1648, men et af de første skridt, hans søn og efterfølger Fredrik III gjorde efter sin tronbestigelse, var at lade Peder Juel paany opfordre dron-

ningen af Sverige til at afgjøre det gamle tvistemne ved at udnævne to kommissærer, som i forening med to norske kunde undersøge og fastsætte grænserne mellem Østerdalen og Dalarne. Denne gang var dronningen mere imødekommende og bestemte at Johan Berndes, Claes Stjernsköld og Israel Lagerfelt skulde være hendes mænd i en saadan kommission, som skulde træde sammen 3 juni 1649. Fra norsk side udnævntes Nils Lange og oberst Georg Reichwein til kommissærer, og en instrux af 9 april 1649, som var affattet i en yderst undfaldende aand, paalagde dem at foreholde Svenskerne, at det var frygten for straf som afholdt bønderne i Idre og Særna fra at følge pligtens bud og atter anerkjende Norges herredømme, men at kongen dog ikke tillagde den hele affære nogen særdeles vigtighed udover faren for at de to sognes frafald kunde give andre et slet exempel.

Nils Lange blev ved sygdom forhindret fra at deltage i denne grænsekommissions forhandlinger, men Reichwein drog afsted og indfandt sig i rette tid ved grænsen — men traf ikke nogen Svenske. Han sendte bud langt ind i Sverige og ventede i flere dage, men ingen indfandt sig! Saa ilte han tilbage til Christiania, ankom hid 15 juni og indgav skriftlig beretning om sin reise, i hvilken han blandt andet oplyste at Særnafolkets klædedragt og bygningsskik var fuldkommen norsk og at de talte godt norsk og ikke et svensk ord.

Grunden til de svenske kommissærers udeblivelse kom snart for en dag. I et brev fra dronningen af Sverige til den danske konge af 26 mai 1649 erklærte hun, at Sørlidens annex til Snaasen ogsaa maatte være indbefattet i de afstaaede nordenfjeldske provinser, og ønskede derfor at dette spørgsmaal kunde blive afgjort paa grænsemødet, som var berammet til 3 juli — altsaa ikke 3 juni, som hun tidligere havde fastsat! Hvad nu var skeet vakte berettiget mistanke om at den svenske regering aldrig havde havt til hensigt at lade mødet komme istand og derfor med forsæt lavet en skrivfeil i det første brev. Listen var plump, men det var dog derved lykkes at skyde forhandlingerne tilside. Dronningen spille imidlertid komedien helt tilende og lod sine egne kommissærer møde frem ved grænsen til 3 juli! Sidst i juni maaned indfandt de sig i Herjedalen og sendte bud til de norske om at møde paa Fulu-

fjeld. Fra norsk side blev svaret at nogen ny forhandling kunde det ikke nu blive tale om, forinden begge regjeringer havde givet samtykke til dette, og følgen var at ingen nordmand mødte paa grænsen! Svenskerne var nu i samme situation som Reichwein havde været en maaned tidligere. De gjorde dog en tur op paa fjeldet og besaa Fulufjeld og Drivfjeld (grænsers nr. 131 og 132) mellem Særna og Trysil, hvor de fandt at de rette grænseskjel burde være «som Gud och naturen emellan begge disse lofliga kongeriken, Sverige och Nörrige, lagt hafva».

Ogsaa dette forsøg paa at faa Idre og Særna tilbage var saaledes ganske mislykket, men da Frederik III i 1657 endelig antog at øieblikket var kommet til at gjenvinde de tabte norske landsdele med vaabenmagt, var ogsaa Svenskernes bemægtigelse af Idre og Særna en af de grunde, han anførte i sit krigsmanifest. Krigslykken fulgte imidlertid ikke hans vaaben, og istedet for at gjenvinde det tabte maatte han afstaa fire af sit riges bedste provinser. Ved freden til Kjøbenhavn 26 mai 1660 blev Idre og Særnas skjebne besejlet.

Under den Skaanske krig gjorde den bekjendte partigjænger, general Frantz Volckersam, hvis portræt hænger i Elverum kirke, et streiftog til de gamle grænsebygder, men indbyggerne var nu blevet saa svensksindede, at de ikke kunde bevæges til frafald. I freden til Lund 1679, hvor Idre og Særna dog ikke udtrykkelig nævnes, blev der indtaget en bestemmelse om ned-sættelsen af en kommission for det tilfælde at nogen del af rigsgrænsen ikke skulde være nøiagtig bestemt, men nogen saadan kommission kom aldrig istand. Senere har spørgsmaalet ikke været oppe, og Sverige beholdt saaledes de gamle norske grænsebygder, som en haandfuld Dalkarler i 1644 uden sværdslag og uden en draabe blod havde bevæget til at svigte sit gamle fædreland.

Efter en i 1738 paabegyndt gennemgaaende opgang af rigsgrænsen sanledes i 1749 norske og svenske kommissærer i Strømstad for at komme til et endeligt opgjør. Resultatet blev traktaten af 1751, ved hvilken den nuværende rigsgrænse blev fastsat. Denne gaar noget østligere end den ældgamle grænse, men ikke saa langt ind i Sverige, som Østerdølerne gjorde krav paa. Norge fik derved tilbage et betydeligt stykke af Idre og Særnas skoge, og det var den del af det i 1645

tabte distrikt, som havde den største betydning. Det tilhører Trysil. Til gjengjeld fik Idre og Særna'folket ret til salg af tømmer, kul og ved til Røros verk, hvad der var af betydning for dets økonomiske udkomme, samtidig med at det vistnok ogsaa tjente verket og dets participanter til fordel.

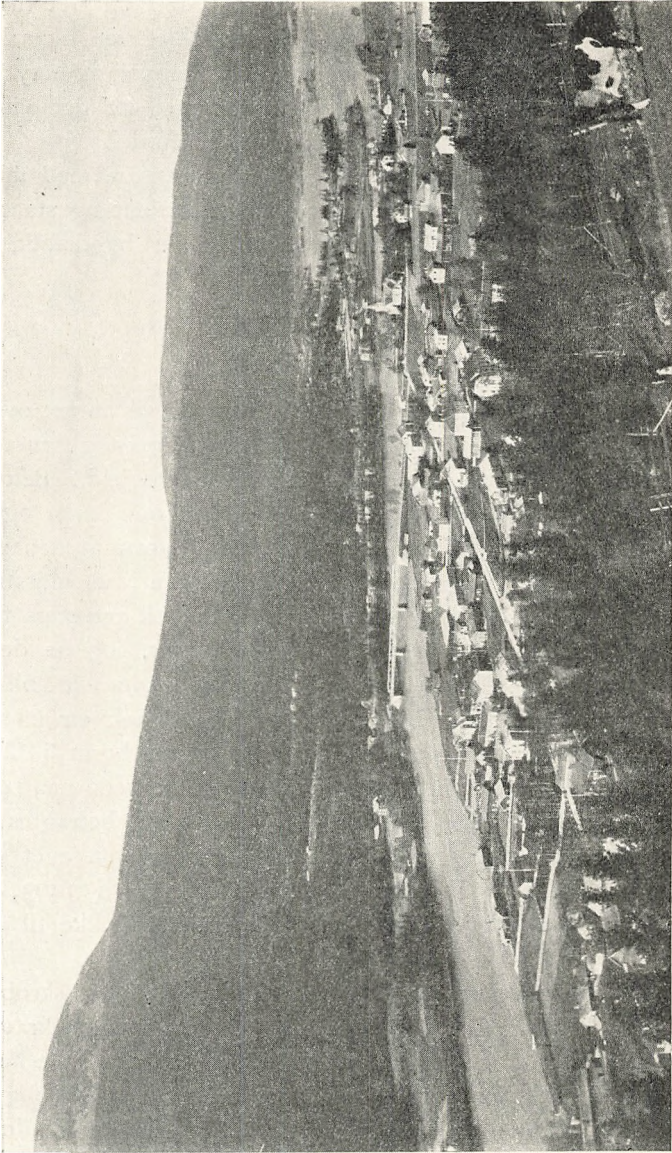
Ved Særna gamle kirke er reist en bautasten med minde-tavle over hr. Daniel Buschovius. Den er fortjent og staar der til ære for ham, men ikke til hæder for de bygdefolk, den minder om.¹

Trysil.

Tid efter anden havde befolkningen i Trysil annex overfor biskopen fremholdt ønskeligheden af at Trysil i geistlig henseende blev fraskilt Elverum og oprettet til eget prestegjeld. Betroede mænd havde baade ved bispevisitatser i Elverum kirke og ved personlig foretræde i Oslo bispegaard klaget over at den geistlige betjening, de kunde opnaa af sognepresten i det vidtstrakte prestegjeld, ikke stod i noget rimeligt forhold til annexets folkemængde, som den efterhaanden havde tiltaget, og at de led under savnet af en sjælesørgervirksomhed, som de billigvis maatte have krav paa. Til sine tider havde nok en kapellan bødet paa manglerne og endog en stund været bosat i Trysil, men dette var en ordning, som udelukkende beroede paa sogneprestens medgjørighed og saaledes ikke kunde betragtes som stedsevarig. De havde fra umindelige tider havt sit eget gudshus, idet «kirkja á Tryseljum» allerede nævnes i 1403, men kun «nogle faa gange om aaret» kaldte dens klokke til gudstjeneste.

I den lidet agtværdige og som oftest syge og skrøbelige sogneprest hr. Jens Grüners embedstid antog annexets krav paa separation saadan styrke at Kancelliet i Kjøbenhavn ikke længer fandt at kunne lægge det døde øre til, og da «endelig den sidste gnist af hr. Jens Grüners i mange aar matblaffende livs lys udslukkedes» 5 juni 1779, var det gunstige øieblik kommet for myndighederne til at tage en afgjørende bestemmelse. Kancelliet udbad sig 4 septbr. 1779 stiftsdirektionens betænkning,

¹ En artikelserie: «Svenske Grænsebygder», med illustrationer, hvori omdhandles Idre og Særna i ny tid, findes indtaget i «Østerdalens Avis» 1911 nr. 60 flg.

Fotograf af Gjermund Berg, Trysil.

Fra Trysil, kirkebygden.

som blev afgivet 11 decbr. næstefter, og stiftamtmand Levetzau og biskop Smith udtaler deri: «Det kan ikke nægtes at det vilde være en betydelig fordel for Trysils almue om den kunde

bekomme sin særdeles prest, som altid var der tilstede, da der mellem Elverum og dette er en vei af 13 mil, hvorover der kun sjelden der kan holdes gudstjeneste, men sammes fattigdom gjør et betydeligt hinder derudi, naar ikke fremmed hjælp kom til understøttelse.»

Trysil bestod dengang af 58 matrikulerte gaarde med ialt 99 opsiddere, derunder indbefattet en del gaarde og skyldsatte pladser, hvis beboere vistnok havde søgt Elverum kirke, men bestandig havt thingsted i Trysil. Disse maatte da danne det nye prestegjeld.

Det økonomiske spørgsmaal var imidlertid det vanskeligste at finde en løsning paa. Den korntiende, sognepresten hidtil havde nydt af det samlede kald, beløb sig for de sidste 10 aar, 1769—1778, gjennemsnitlig pr. aar til $3\frac{1}{2}$ td. rug, 41 td. byg og blandkorn og 23 td. havre af hovedsognet samt 15 td. byg af Trysil annex. Naar nu Trysil skulde fragaa vilde det blive et føleligt tab for presten i Elverum og fattigmands brød for presten i Trysil, hvor frosten kunde herje saa ilde, at den i aaret 1772 ødelagde al sæd, saa presten ingen korntiende kunde faa. Før i tiden betalte gaardbrugerne tienden i fødevarer, 1 bismerpund smør til 3 ort og 1 bismerpd. ost til $\frac{1}{2}$ rdl., men siden priserne var steget betydeligt foretrak enhver at betale i penge efter en taxt af $1\frac{1}{2}$ rdl. pr. tønne korn. Offer til sognepresten var aldrig erlagt i Trysil, men han havde oppebaaret de saakaldte «paaskepenge», 48 sk. af hver opsidder; derimod havde kapellanen havt en offerdag en gang om aaret, «naar han var i Trysil». Af beneficerte gaarde, mensalgodset, var der i Trysil 4, som maatte følge kaldet, og den største af disse, matr. nr. 13 — de øvrige: Nordre, Søndre og Østre Østby var ganske smaa — paa 2 huders skyld maatte udtages til prestegaard. Den kunde avle 20 td. byg, men havde for tiden 3 opsiddere, som maatte skaffes anden bygseljord eller husmandsplads paa den nye prestegaard.

Tilsammen beregnet vilde indkomsterne for en sogneprest i Trysil ikke overstige 120 rdl. aarlig, og endnu var det uvist om de kunde paaregnes hvert aar «i en menighed, hvor fattigdom mere og mere udbreder sig og almuen endog i bedste kornaar nødes at ernære sig for en stor del af barkebrød og følgelig ikke taaler mange byrder eller flere pengeudgifter end

den hidtil ikke uden vanskelighed har formaaet at bestride». At belaste Elverum sognekald med noget yderligere bidrag vilde være ganske uforsvarligt, da presten her kun vilde beholde tilbage 300 rdl., af hvilke de 106 rdl. aarlig udbetaltes af den kgl. kasse som erstatning for afsavn af de til Sverige i sin tid overgivne annexer Idre og Særna. Nogen yderligere reduktion i Elverum'prestens indtægter kunde derfor saa langt fra paa-tænkes, at det tvertimod maatte være billigt at tillægge ham en refusion af 100 rdl. fra et federe sognekald, saasnt et saadant blev ledigt. Samtidig med at Stiftsdirektionen fandt det meget ønskeligt at faa Trysil oprettet til eget sognekald, kunde den derfor ikke se nogen mulighed for dette, med mindre Kongen af egen kasse vilde give sognepresten et aarligt lønstillæg af 200 rdl. eller ogsaa tage disse penge af den pension paa 800 rdl., som netop afdøde biskop Frederik Arentz i Bergen havde nydt og som altsaa nu kunde inddrages.¹

Stiftsdirektionens forestilling vandt bifald i Kjøbenhavn, og under 5 jan. 1780 udgik kabinetsordre til Kancelliet om at foretage de fornødne skridt til Trysils oprettelse til særskilt sognekald. Det heder deri: «Vi agter det for kristelig høistnødvendig pligt at se disse mennesker forsynet med en hos dem værende lærer, der ikke alene i religionen er dem umistelig, men og, naar Vi dertil vælger en god og klog mand, kunde endog være saavel menigheden i næringssager nyttig som ved de oplysninger, han kunde samle om den vidtløftige og ubekjendte egn, ogsaa blive gavnlig for det almindelige og det saa meget mere som Vi end ikke i denne store strækning har nogen verdslig betjent». Trysil'presten skulde sikres en aarlig løn af mindst

¹ Allerede under sagens forberedelse havde provsten i Østerdalens provsti, sogneprest Just Wessel til Tønset, bragt i forslag at *Osen* burde henlægges fra Aamot til Trysil. Derved vilde 25 nye skyldsatte rydningspladser, som i 1777 havde faaet eget kapel ved Osensjøen, i noget mon forøge Trysil-kaldets beskedne indtægter uden at den tilsvarende forringelse for presten i Aamot vilde virke for utaaelig. — Ved reskript af 21 septbr. 1787 blev denne forandring ogsaa foretaget, idet *Osen* da overførtes til Trysil. Ved kgl. resol. af 1 febr. 1879 blev *Osen* delt i *Nordre Osen* og *Søndre Osen* og den førstnævnte del fra 1 jan. 1880 at regne lagt tilbage til Aamot prestegjeld, som ti aar i forveien var blevet berøvet Storelvedalen, idet dette distrikt var udskilt til eget sognekald ved kgl. resol. af 1 oktbr. 1868. Senere har *Søndre Osen* tilligget Trysil.

300 rdl. samt prestegaard, og Kancelliet skulde følge den af Stiftsdirektionen givne anvisning og tage de fornødne 200 rdl. af den ledige bispepension, hvorhos den nye prest skulde være fri for skatter. «Men til prest i Trysil har Vi udseet kapellanen Smith i Elverum, der kjender Trysil, har gode vidnesbyrd som lærer og er desuden bekjendt for økonomiske og andre indsigter». Ham skulde det da ogsaa tilfalde at opføre bygning paa «Prestegaarden», hvad neppe burde overstige 400 rdl., «da der er overflødighed paa træmaterialier der i egnen». For denne udgift kunde presten, saafremt han ikke forblev i kaldet over 20 aar, nyde erstatning af eftermanden i kaldet eller ogsaa faa hjælp til opførelsen af samtlige kirker søndenfjelds.

Efter at alle formaliteter i overensstemmelse hermed var bragt i orden af Kancelliet, blev ved kgl. aabent brev af 28 juni 1780 Trysil fraskilt Elverum og oprettet til eget sognekald, og ved brev af s. d. fik kapellanen i Elverum, hr. Axel Christian Smith, bestalling som Trysils første sogneprest. Da denne ganske merkelige mand, som i 1784 udgav «Beskrivelse over Trysild Præstegjeld», senere blev sogneprest til Elverum, vil han findes nærmere omhandlet i kapitlet om disse.

Elverum

udgjør Østerdalens sydligste herred og prestegjeld.

Det ligger mellem $60^{\circ} 44' 26''$ og $61^{\circ} 14' 5''$ nordlig bredde og mellem $34' 40''$ og $1^{\circ} 26' 30''$ østlig længde for Christiania meridian. Fladeindholdet er $1303,98 \text{ km}^2$.

Norges ældste og fornemste inddeling var i fylker, som hvert oprindelig udgjorde et uafhængigt kongerige for sig og senere under kong Harald Haarfager fik en jarl til styrer. Fra først af synes de indre, aflægse dalsfører ikke at have været regnet med blandt de egentlige fylker, men dels at have dannet særskilte distrikter for sig og dels kun at have haft en løsere forbindelse med dem. Da det ikke kan sees at Østerdalen har hørt til noget andet fylke, er det muligt at dalen har udgjort et eget fylke, men sandsynligere er det vel at det som et yderlig tyndt befolket distrikt oprindelig har været regnet til Hedemarken.

Eystirdalir, Hadafylke (∩: Hadeland, Ringerike, Modum, Sigdal, Krødsherred, Land og Toten), Heinafylke (∩: Hedemarken, Vardal og Biri), Raumafylke (∩: Romerike, Solør og Valdres) samt Gudbrandsdalir (∩: Gudbrandsdalen, Faaberg og Gausdal) kaldtes for Oplandene.

Fylkerne inddeltes igjen i mindre dele, som i den sydlige del af landet kaldtes tredinger, og disse atter i herreder. Da hver jarl i et fylke skulde have fire eller flere herser under sig, maa det vel forstaaes saaledes at der skulde være en herse i hvert herred. Retssager skulde først afgjøres paa herredstinget, og hvis parterne her ikke kunde blive enige stevnedes til tredingstinget, derfra i lignende tilfælde til fylkestinget og endelig

til det store lagthing for flere fylker, hvor ogsaa offentlige sager blev afgjort og love vedtaget. Ethvert af disse lagthing havde sine bestemte distrikter med særskilt lovgivning, og Oplandene havde sit lagthing i Eidsvold, Eidsivathinget, og indtil indførelsen af kong Magnus Lagabøters landslov sin egen lovebog, Eidsivathingssloven.¹

I den senere middelalder blev fylkerne afløst af syslerne, kongelige forvaltningsdistrikter, og paa kong Olaf den Helliges tid bestyredes Østerdalen af sysselmanden i det nordlige Hedemarken; siden blev Østerdalen et syssel for sig og deltes i «fyrir sunnan Ámót» og «fyrir norðan Ámót», idet det sidste regnedes som det egentlige Østerdalen. Flere fylker sammen udgjorde den større forvaltningsenhed fehirdsle. Oplandene og Oslo syssel udgjorde Oslo fehirdsle.

Disse administrative inddelinger, fehirdsler og sysler, blev inden reformationen i 1537 afløst af rigets inddeling i len. Oslo fehirdsle blev Akershus len.

I forvaltningshenseende hørte Østerdalen til det store Akershus len (bortset fra aarene 1639—42, da det var henlagt under Trondhjems len), indtil lensinddelingen ophørte og amtsinddelingen blev gennemført i 1671, fra hvilket aar Østerdalen tilhørte Akershus amt. Da dette blev delt og Oplandenes amt blev oprettet ved kgl. resol. af 22 febr. 1757, gik Østerdalen ind i dette nye amt. Ved delingen af Oplandenes amt og oprettelsen af Hedemarkens amt ved kgl. resol. af 11 april 1781 blev Østerdalen henlagt til dette. — Stiftamtmandsembedet blev en følge af det fra 1 oktbr. 1864 gjenoprettede Hamar stift (jfr. Lov af 22 juni 1865).

Efter at oppebørslerne regelmæssig havde været bortforpagtet til ulønnede fogder, som derfor samtidig kunde indehave flere distrikter, fogderier, blev i 1634 fogderne fastlønnede embedsmænd. Indtil da havde fogden i Østerdalen gjerne samtidig været foged for Hedemarken; senere havde han samtidig indehavt Østerdalen, Solør og Odalen. Fra 1763 blev Østerdalen eget fogderi, og i 1859 deltes dette atter i Nordre Østerdalens og Søndre Østerdalens fogderi

¹ Navnet har intet med Eidsvold at gjøre, men kommer af: Heiðsivar ɔ: beboerne omkring Heiðsær ɔ: Mjøsen.

til hvilket sidste Elverum hørte indtil 1901, da loven af 21 juli 1894 om delvis forandring af det civile embedsverk kunde gennemføres. Derved blev fogedembedet ophævet, og istedet opstod Hedemarkens amtskassererembede. I retslig henseende hørte Østerdalen til Oplandenes lagdømme indtil forordningen af 11 aug. 1797 om omorganisation af Overretterne ophævede lagmandsembederne. Ved juryens indførelse i 1887 blev lagdømmer igjen oprettet, og Østerdalen henlagdes til Hedemarkens lagsogn af Eidsiva- og Frostathings lagdømme, fra 1 juli 1908 til Hedemark og Oplands lagsogn af Borgarthing og Agders lagdømme.

I 1591 anordnedes edsvorne skrivere, thingskrivere, som var uden domsmyndighed og kun havde at affatte de af lagrettemændene afsagte domme samt tjene almuen med opsættelse af dokumenter. Dette var oprindelsen til sorenskriverierne. Østerdalen og Solør udgjorde ét sorenskriveri indtil 1772, da blev oprettelsen af Østerdalens sorenskriveri gennemført, og i 1837 deltes dette atter i Nordre Østerdalen og Søndre Østerdalen, til hvilket sidste Elverum siden har hørt.

I geistlig henseende tilhørte Østerdalen det i 1152 oprettede Hamar bispedømme indtil 1537, da dette blev inddraget under Oslobispen. Fra den tid hørte Østerdalen til Oslo og Hamar bispedømme indtil 1864, da Hamar bispedømme igjen blev oprettet.

Fra 1616 var Østerdalen tillagt Hedemarkens og Østerdalens provsti; ved kgl. resol. af 12 oktbr. 1759 blev Østerdalens provsti oprettet, og ved resolution af 30 novbr. 1867 udskiltes herfra Søndre Østerdalens provsti, bestaaende af sognene Elverum, Trysil, Aamot og Storelvedalen samt Aasnes og Vaaler i Solør.

Elverum omgives af Løiten herred i vest, Aamot i nord, Trysil i øst og Vaaler i syd:

Grænsen mellem Elverum og Løiten begynder paa Botolfsholmen i store Bronkensjøen, gaar retlinjet mod nordvest til Tysbakbækkens udspring, følger saa denne bæk mod nordvest til Tysbakmyrens nordvestre kant, bøier her vestover og

gaar forbi Harastjernets søndre ende, Store Abortjerns søndre ende, Lille Abortjerns nordkant, Gaasetjerns og Olsengtjerns vestkant. Den følger derpaa disse tjerns afløb nordvestover til sammenløbet med Rokoaen, følger denne et kort stykke nordvestover til aens skarpe bøining mod vest; herfra gaar grænsen retlinjet mod nord (noget i nordvest), gennemskjærer Ørfjeldstjernets østre del, bøier strax nord for tjernet mod nordvest til Rødhaugens sydskraaning, hvor den atter bøier noget mere mod nord, passerende vestkanten af Rødhaugens top og gaar med samme retning omtrent retlinjet til aassiden ca. 2 km. syd for Haug sæter, hvor den bøier mod nordvest og gaar retlinjet til hovedveien ca. 600 m. vest for Midtskogen. Her bøier grænsen noget mere mod nord og gaar retlinjet til den træffer Eldaaen, følger denne et kort stykke nordover, bøier i Marsæterbergets sydskraaning noget mere mod nordvest og gaar i en ganske svag bue gennem Marsæterbergets østskraaning til bergets nordøstre afheld ca. 700 m. sydvest for Grundset sæter. Her gjør grænsen en ca. 300 m. lang knæk vestover, gaar saa atter retlinjet mod nordvest til den lille ryg øst for Øisætermyren, idet den underveis overskjærer Øxna kort østenfor Storholtbækkens udløb i denne. Ved ovennævnte ryg bøier grænsen noget mere mod nord og gaar retlinjet til varden paa Nordhue, hvor den atter bøier noget mere i nordvest og gaar retlinjet til myren vest for Fjælebuhøgda, hvor grænsen mod Aamot begynder.

Grænsen mellem Elverum og Aamot begynder i østkanten af myren vest Fjælebuhøgda, gaar østover over dennes søndre del til Gaalaaen, der hvor denne modtager det lille tiløb fra søkket vest Bjørnberget. Her gjør grænsen paa et kort stykke en skarp bøining sydover langs Bjørnbergets vestskraaning, bøier saa mod nordøst midt over Bjørnberget og gaar retlinjet til Glommens midtlinje øst Braaten, idet den skjærer hovedveien omtrent midt mellem denne gaard og Nordre Rustad. Grænsen følger nu Glommens midtlinje 1200 m. sydover, men bøier øst for Mellem Rustad mod nordøst og gaar med noget nær ret linje over Øxsetaasens søndre del, Kraakbergets østre del, Mellemaasens top, passet mellem begge Nubbene, over elven Julussa 400 m. nordenfor Hovinbækkens udløb i denne til gaarden Blikberget, syd for tjeldet af samme navn.

Her bøier den i sydøst til den træffer aen Holma, gaa et kort stykke nordøstover nær denne elv (paa dens østre side), bøier saa mod nordvest og gaar retlinjet til Blikbergets søndre kant lige syd Buetjernet, hvorfra den bøier i nordøst og gaar retlinjet til søndre ende af holmen i Gransjøen. Herfra bøier grænsen noget mere i nord og gaar retlinjet til den lille top paa Raskiftet, som ligger lige ved og øst Buetjernet, hvorfra den atter tager nordøstlig retning og gaar retlinjet til Skinneraens udløb i Ossjøen, hvor grænsen mod Trysil støder til.¹

Grænsen mellem Elverum og Trysil begynder ved Skinneraens udløb i Ossjøen, følger aen sydover til sydenden af det lille tjern vest gaarden Odden i Trysil, hvor den bøier mod nordøst og gaar retlinjet til midt ud i Ossjøen, idet den skjærer strandbredden i bugten lige nord og tæt ved Rubholbækkens udløb. Grænsen følger derpaa Ossjøen 1,3 km. sydøstover, bøier saa mod vest, gaar i land mellem Granbak (i Elverum) og Norsted (i Trysil) og gaar retlinjet vestover til Rognaasens vestkant, hvorfra den retlinjet gaar mod sydøst til varden paa Ulvsjøfjeldet. Her bøier den noget mere i syd og gaar retlinjet til lige vest tjernet i Tjernmyren, bøier her atter mod sydøst og gaar retlinjet over Halvorsberget til dets søndre kant vest gaarden Vestnes. Her bøier grænsen atter retvinklet mod nordøst og gaar retlinjet til Ossjøens midte, idet den skjærer strandlinjen ca. 400 m. nordøst gaarden Midtli. Den følger saa Ossjøens midtlinje 1100 m. sydøstover, bøier atter mod sydvest, gaar paa land lige syd gaarden Vestnes og gaar retlinjet til Halvorsbergets sydskraaning noget vest for Harbækken, gaar 600 m. retlinjet sydøstover, hvorpaa den igjen gaar retlinjet mod nordøst til midt ud i Ossjøen vest for søndre Harneset, følger saa sjøens midtlinje 800 m. sydøstover til ret øst for Nyberg, hvor den atter retlinjet gaar mod sydvest, idet den skjærer strandlinjen lige syd for Nyberg. I aassiden 1 km. nordvest for det nordligste af Lomtjernene bøier grænsen mod sydøst og gaar retlinjet til aen Næringa, som den træffer sydvest for det søndre Lomtjern. Den følger derpaa denne aa til dens udløb i Ossjøen, følger sjøens midtlinje til sydenden og derfra efter en vintervei sydvestover til

¹ Grænsemærkerne mellem Elverum og Aamot omhandles 1702 i Retsprotokol nr. 678 fol. 31 og i 1755 i nr. 5453 s. 1003 samt tildels i nr. 4900 fol. 266.

Trysilveien, som overskjæres ca. 500 m. sydvest gaarden Tjernmoen i Trysil, videre mod sydvest til smaavandene nord Haasjøen og derpaa sydøstover efter Veslefisa til ca. 500 m. nordenfor der hvor Bergetjernets afløb munder ud i elven. Her bøier grænsen atter mod nord og gaar retlinjet til Haabergets top og derfra noget i nordøst retlinjet til varden paa Stygberget, hvorfra den retlinjet gaar mod nordøst til Storsvetjernet, hvis afløb den følger sydøstover til Høljesjøen og efter dennes midtlinje til søndre ende, hvor grænsen mod Vaaler paatræffes.

Grænsen mellem Elverum og Vaaler¹ begynder i Høljesjøens søndre ende og gaar retlinjet sydvestover til det lille Sonolatjern. Herfra følger den Halaaen sydover til 1 km. syd for den nordre af Enberggaardene, hvor den forlader elven og gaar retlinjet sydover til Gjettjern, hvis afløb den følger til udløbet i Veslefisa, som derpaa følges sydover til Ulvaaens os. Grænsen følger derpaa Ulvaaen og Gjetsjøbækken nordvestover til Gjetsjøens østre ende, hvorfra den retlinjet gaar sydover (noget mod sydvest) passerende Granaasens østskraaning og midt mellem Siljobergaasen (i Vaaler) og Siljuberget (i Elverum) til skraaning 500 m. syd Suren gaard. Herfra bøier den mod sydøst til i skogen 1 km. sydøst Gaaskjølen gaard, bøier her sydvestover og gaar retlinjet til Kynsjørne, som den træffer ca. 1 km. nordvest for udløbsøset. Den følger derefter sjørne og elven Kynna sydøstover til Silksjøens nordre del, som den gennemskjærer, og gaar sydvestover til Hakaskallens høieste top, hvorfra den retlinjet gaar sydover til det lille tjern nord for Fuglset sæter. Her bøier grænsen mod vest (noget i sydvest), gaar retlinjet til det lille tjern nordenfor Eids sæter (i Vaaler), herfra retlinjet til Gaastjern, hvis afløb følges til udløbet i Hoslas tilløb Bjurelven, derpaa denne elv nordvestover ca. 1 km. og videre elvens fra sydvest kommende tilløb til dettes udspring, gaar saa over sadlen nordvest Sørsaasen (i Vaaler) til den træffer Sørmas tilløb Raadelsbækken. Den følger derpaa denne bæk til dens udløb i Sørma og videre denne elv til dens udløb i Glommen, som den overskjærer, til Stokbækken, som følges til udspringet oppe

¹ Ved kgl. resolution af 14 mai 1915 blev bestemt nogen mindre grænseforandringer fra 1 juli 1915 at regne. De er medtaget i nærværende grænsebeskrivelse.

i aasen vest Stokkerud. Fra aaskanten bøier grænsen paa et ganske kort stykke mod sydvest for derpaa at gaa retlinjet mod nordvest til Klædestjernet (det lille tjern ret syd Bjølset sæter), hvorfra grænsen gaar retlinjet mod sydvest til Bottolfsholmen i Store Bronken sjø, hvor grænsen mod Løiten paatræffes.

Videnskaben mener at den største del af Nord-Europa en gang i tiden, for tusinder af aar, før mangfoldige tusinde aar siden har ligget dækket af is, saaledes ogsaa Norge. Denne isbræ maa have haft en vældig mægtighed, som for Østerdalens vedkommende dreier sig om mere end 1000 meter. Det gaar an at maale denne tykkelse ved hjælp af fremmede stenblokke, som ismasserne har trukket med sig i sin bevægelsesretning og efter skuringerne ladet tilbage efterhaanden som bræen smeltede ind. Naar der saaledes paa Sølen i Rendalen, som er 1788 m. høi, forekommer fremmede stenblokke af granit og serpentin indtil en høide af 47 under toppen, ligger disse blokke 1741 m. over havet, og da det nedenunder liggende landskab ligger omtrent 700 m. over havet, saa maa isbræen her have haft en mægtighed af mindst 1041 m.

Under forandrede klimatiske forhold, med stærk varme, smeltede efterhaanden de svære ismasser, bræerne trak sig tilbage, og landskabet viste sig i sin nøgenhed. For alle de lande, som har været isdækket, er det et fælles kjendetegn at de er oversaaet med store og smaa sjøer. Selve Glommendalen er paa-faldende fattig paa saadanne sjøer, hvorimod store moer af aur, sand og sten er stærkt udbredt og giver uafviselige indtryk af at dette er gamle indsjøer, som er blevet udfyldt henimod istidens slutning. Nu ligger ved Kongsvinger en moræne — σ : alskens løsmateriale af sten og grus, dynget sammen under bræbevægelsen — og paa samme maade som ved Mjøsen og Randsfjorden skulde da ventelig findes en indsjø høiere oppe. I dens sted ligger der svære moer. Videnskaben regner derfor med at der efter istiden har ligget en indsjø mellem Kongsvinger og Aamot paa henved 100 km.'s længde. Høiden over havet er ved Kongsvinger station 147 m. og ved Elverum station 188 m. Der fremkommer saaledes en høideforskjel paa omtrent 40 m., men denne kan forklares ved at de indre dele af landet har hævet sig forholdsvis mere end de sydligere. Hele det dalføre

Glommen med Prestefossen, seet fra vestsiden.
Omtrent midt i baggrunden: Prestegaarden. Ved bjerken tilhoire: Fossum.

Wilsø fot.

i Elverum, som Glommen gjennemløber, menes saaledes engang at have staaet under vand.

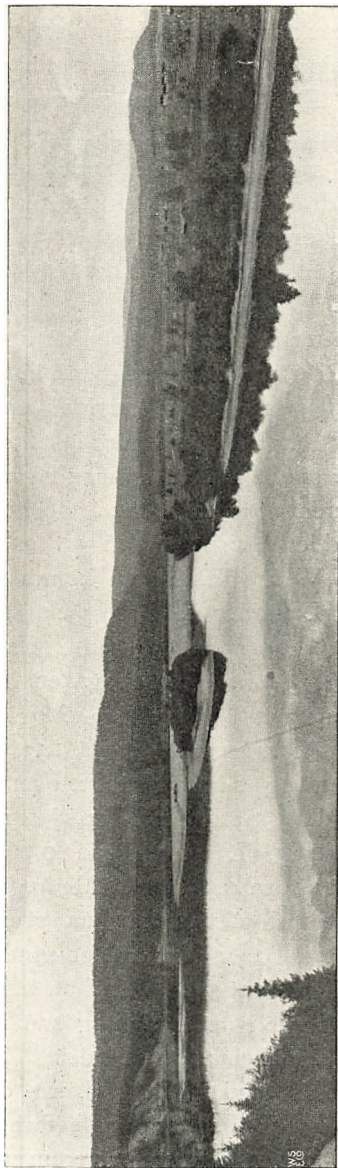
Elverum maa karakteriseres som aasland. Fjeldformationer findes næsten kun i den nordøstlige del og ikke særlig fremtrædende. Høiderne har hovedsagelig aasenes bølgeformige særmerke. De bestaar af en fast fjeldmasse, derover et lag af aur og endelig et tyndt jordlag, saa alle aaser er bevoxet med naaleskog. Græs-
vexten er paa disse aaser sparsom, idet skogbunden næsten overalt er mosdækket. Undergrunden har i den sydvestlige del gneis, granit i den østlige og kvartssandsten i den nordlige del af sognet; det dyrkbare land ligger paa aur og sandmoer, og jordbunden er derfor sandblandet muldjord.

Paa vestsiden af Glommen, paa grænsekanten mod Løiten og Aamot rager Nordhue op i en højde af 768 m. og Bjørnberget 505 m. Paa østsiden af Glommen, hvor landskabet er stærkest kupert, stiger høiderne fra Stavaasen, Trosvikberget og nordligst Øxsetaasen, som naar op i 682 m., yderligere henimod grænsen til Trysil; Ulvaasen er 655 m., Ringaasen 649 m. og grænsejeldene Guldaasen 793 m. og Ulvsjøfjeldet 805 m. Dette er prestegjeldets høieste fjeld. Søndenfor Ringsaasen hæver Høgknøsen sig til 714 m., men herfra sydover aftager igjen høiderne, Galberget er paa 402 m., Agaasen 478, Støpberget og Bratberget 326 m.

I dalbunden mellem disse fjeld og aaser løber en mængde større og mindre elve. Norges største elv Glommen, som i Elverum kaldes «Glomma», kommer bred og mægtig ind fra Aamot i prestegjeldets vestlige del, som den gennemstrømmer i sydøstlig retning mellem lave bredder og sandmæler. Lidt nedenfor kirken, omtrent midt i dalføret, kniber dette sig noget ind, men udvider sig saa atter og danner særlig paa østsiden store sandmoer, som fortsætter over grænsen til Vaaler. Glommens bredde er fra 200 til 500 m. og dybden indtil et par favne; den har et temmelig jevnt løb med undtagelse af strykene ved Indset, Grundset, Prestefossen og Skjefstadfossen. Forøvrig er den farbar med baad.

Paa sin vei optager Glommen en hel del mindre tilløb. Paa vestsiden kommer saaledes Øxna fra Løiten i temmelig stridt løb i nordøstlig retning, med en bredde af indtil 12 m., men ikke dybere end at den paa enkelte steder kan vades. Omtrent

midt i dalføret kommer Ter-ningaaen, fra 2 til 10 m. bred, ligeledes fra Løiten, og løber med ringe fald i en stor bue nordøst og derpaa i sydøst og falder i Glommen noget søndenfor jernbanestationen. Norderaaen tilhører helt Elverum, hvorimod Bronka svinger ind fra Vaaler og glider i store bøininger i Glommen ikke langt fra herredsgrænsen. — Paa østsiden kommer Lekjerna fra en række tjern paa Kraakberget og Nubbene opved Aamots grænse og optager flere tilløb paa sin vei sydvestover, deriblandt Lille-Lekjerna, og falder i Glommen noget nedenfor Øxnas udløb paa den modsatte bred. Jømna samler sig af flere aar som Hornaaen og Nistilbækken, der kommer fra det østlige fjeldlandskab og flyder sydover, samt af Lille-Jømna, der kommer fra Lisjøen, og af Agaaen, som fra Agsjøen først gaar nordvest og derpaa vestover. Disse smaavasdrag, fra 6 til 9 m. brede, samles i den vide, moradsige egn, som ligger noget østlig for Elverum kirke. Herfra flyder da Jømna sydover gennem et jevnt dalføre, som paa vestsiden fornemmelig bestaar af sandmoer og paa østsiden af dyrket land, og falder i Glommen noget nedenfor gaarden Ljømo; den har en bredde af fra 7 til 18 m.

Glommen, seet nordover fra Vestby i Heradsbygden.

Tilhoire Løken'gardene og Langengen. Længst i baggrunden tilhoire Haugsberget.

Fot. af I. Lønno.

Sørma danner endel af grænsen mod Vaaler, kommer fra Sørs-aassjøen i dette herred og har meget steile bredder.

Fra Bergersjøen i herredets midte kommer det ikke ubetydelige vasdrag Julussa og flyder nordvestover med ringe fald og sagte løb over grænsen til Aamot. Det optager flere mindre tilløb særlig fra nordøst og har en bredde af 6 til 15 m., men er ikke vanskelig at vade.

Strax søndenfor Bergersjøen har Kynna sine kilder. Dette vasdrag gaar sydøstover gennem stærkt kupert, senere morad-sigt terræng, til Kynsjøerne og ind i Vaaler. Det har en bredde fra 6 til 20 m., med blød bund, og er derfor ikke let at vadé. Af flere tilløb paa østsiden er Silkaaen det største.

Fra Ulvsjøen nordligst paa grænsen mod Trysil kommer Ulvaaen, næst Glommen Elverums største elv, og gennemløber omtrent parallelt med denne hele prestegjeldets østlige del. Bredden er fra 15 til 35 m. Paa grænsen til Vaaler optager den Vesleflisa, som kommer fra Skalberget.

Længden af disse vasdrag inden og paa Elverums grænser er: Glommen 39 $\frac{1}{2}$ km., Øxna 5 $\frac{1}{2}$, Terningaaen 8, Lekjerna 11 $\frac{1}{3}$, Jømna 29, Agaaen 14 $\frac{1}{2}$, Sørma 3 $\frac{1}{2}$, Julussa 21, Kynna 21, Ulvaaen 46 og Vesleflisa 31 $\frac{1}{5}$ km.

Af *smaavand* findes 143, som helt eller delvis tilhører herredet, og som i det alt overveiende antal ligger i dets østlige halvdel. Størst er Kynsjøerne paa 1,32 km²., Bergesjøen paa 0,83, Lisjøen paa 0,76, Ryssjøen paa 0,71 og Ulvsjøen paa 0,53 km². Medregnet Glommen og den herredet til-lagte del af Ossjøen paa grænsen af Trysil optager ferskvandene ialt 24,4 km² af det samlede areal. — De mange vasdrag, særlig i den østre del, faar tilsig fra en mængde myrer, tildels af betydelig udstrækning som myrene mellem Ulvaaen og Vesleflisa og østenfor denne sidste. Flere af dem er temmelig faste og bevokset med godt græs, saa de kan bruges til havnegang, men enkelte er under normale forhold for bløde til dette.

Hoveddalføret i Elverum er Glommendalføret og omtrent parallelt med dette løber i den nordøstlige del Julussas, i det sydøstlige Jømna's og Kynna's dalfører og i det østlige Ulvaaens dalføre. Bygdens inddeling er dog ikke knyttet til disse dalfører, fordi bebyggelsen, bortset fra hoveddalføret, ikke har fulgt dem. Stenet, sandig og særlig moradsig bund har ikke indbudt til

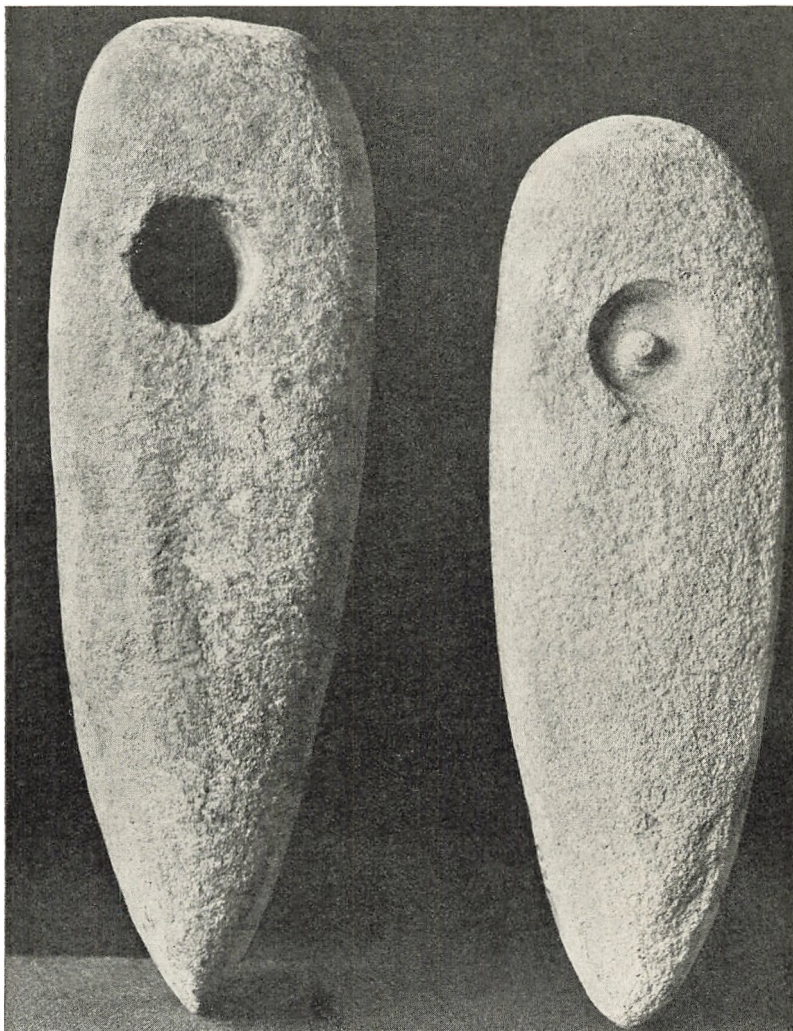
boplads i de østlige dalfører. Det er de lave aassider med tildels frugtbart jordsmon, som bærer bebyggelsen.

Den søndre del af bygden paa begge sider af Glommen, samt Jømna's dalføre, til op imod Elverum kirke, kaldes Heradsbygden, fordi dette fra gammel tid var hovedbygdelaget; saa kommer den bymæssige bebyggelse ved kirken og den gamle fæstning Christiansfjeld, der kaldes Leiret — «Elverums Leir» — og hvortil gjerne, men ganske uegentlig, regnes den retover paa Glommens vestside beliggende bebyggelse østenfor jernbanestationen. Nordenfor Leiret ligger Vestre Strandbygd og Østre Strandbygd paa Glommens henholdsvis vestre og østre side. Paa Hovinbergets frugtbare skraaninger en halv mils vei øst for Leiret ligger Hernes med mange store gaarde. Hele den østlige halvdel af bygden kaldes Nordre Skogbygd og Søndre Skogbygd, delt af veien til Trysil.¹

Efterhaanden som isen smeltet bort og isbræen saaledes trak sig tilbage, spiret græs og planter frem, og dyr, som ikke taalte varmen, fulgte efter og menneskene fulgte efter dem. Særlig var det renen, som trak menneskene efter sig nordover. Men skog efter skog voxte op og raadnet ned gennem mangfoldige skift, inden landet laa der til rydning med muld for plog og grøde.

De flade marker i Småalenene og Akershus antages at have afgivet de tidligste boplads i Norge. Det var i det svære tidsafsnit, som regnes fra istidens slutning og til omkring 1800 aar før Christi fødsel og som betegnes som stenalderen, fordi menneskene væsentlig dannede sine primitive redskab af sten. I Østerdalen, som blev forholdsvis sent bebygget, havde mennesker endnu ikke ryddet boplads i den periode. Der er dog fundet stenredskab, som viser at der i Elverum har færdes folk i tiden omkring 2000 aar før Christi fødsel. Paa Grindalen er saaledes fundet 2 stenøxer (ikke flint), paa Herstad en stenøxe med ufærdigt skafthul og paa Siljuberget 2 afslaaede flintstykker. Disse redskab giver imidlertid intet bevis for at der dengang fandtes faste boplads, men er alene vidnesbyrd om menneskenes færd paa dyreveiding.

¹ I daglig tale heder det «ud i Heradsbygda», «oppe i Strandbygda», «op i Hernes», idet hovedkirken nærsagt ubevidst danner udgangspunktet; «i Nordskogbygda», «i Sørskogbygda». Omvendt heder det fra Heradsbygden «op i Leiret» og fra de andre bygdelaag «ned i Leiret».

Stenøxer fra Elverum.

O. Væring fot.

Den lille med ufuldført skafthul er fra Herstad.

Fra det følgende tidsafsnit, bronzealderen, som regnes fra 1800 til 400 før Christi fødsel, kendes intet redskabsfund i Elverum, hvad dog ikke siger det samme som at folk overhovedet ikke har færdes der, da fund fra denne periode i det hele taget er faatallige. Men i jernalderens sidste periode

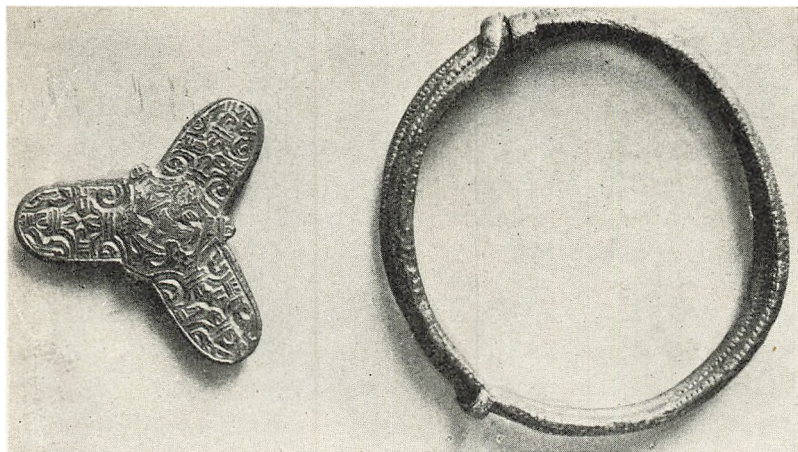
(den yngre), fra ca. 800 efter Christi fødsel til ca. 1050, nemlig Vikingetiden, bliver billedet et andet. Det var en betydelig

Jernpilspidser fra Vikingetiden; fra Strand.

O. Væring fot.

kulturel fremgangsperiode, og talrige fund i Elverum skriver sig fra 'den. Paa *Houm* er saaledes fundet et broncearmbaand, paa *Møystad* et tveægget sværd og paa *Finstad* en pilespids. Hertil kommer talrige gravfund: paa *Strand* tveægget sværd,

Broncespænde fra Elverum.

Broncearmbaand fra Houm.

O. Væring fot.

Begge fra Vikingetiden.

spydspidser, skjoldbule, pilespidser, øxeblad, sigdblade, knivblader og bidselmundbid; paa *Skjefstad* tveægget sværd, øxeblad, pilespidser, knivblad og stykker af nøkkel og skiferbryne; paa *Møy-*

I. Lomo fot.

Jordfundne sager paa Skanshagen.
 Flintdolk fra Stenalderen. Skjoldbule, sværd, pilespids, spydspids og øxeblad fra
 Vikingetiden. Bidselmundbid fra nyere tid.

stad pilespids, spydspids, knivblad og øxeblad; paa *Ødegaarden* (Skjulstad) i Hernes tveægget sværd, spydspids, øxeblad og skjoldbule. Alle disse sager er indlemmet i Universitetets oldsags-samling, og forøvrig findes paa flere gaarde, særlig paa Skanshagen og Skjefstad, adskillige jordfundne vaaben og redkabsdele fra Vikingetiden. Der synes ogsaa stadig at komme mere frem, særlig i Heradsbygden, hvor der lige til nutiden har ligget smaahauger, som viser sig at være gravhauger, saaledes paa Kildeengen, Moengen, Nedre Skjefstad eng, Storehof eng, Motuven, Perstuveng og paa Nordre *Houms* jorde. I 1852 deltog Peder Knutsen Løken paa Rognstad som tretten aars gut i udgravningen af to hauger paa Hageengen og søndre Ljømo eng, hvori fandtes et par sværd og «mange andre ting». Helge Væringsaasen, som tidlig fik forstaaelse af saadanne sagers historiske betydning, har æren for at meget blev reddet. Disse gravfund giver anvisning paa, hvor bebyggelsen laa i hin tid, og det har følgelig stor interesse at se, hvordan dette stemmer med selve gaardnavnene efter de aldersklasser, hvori disse historisk kan deles.

De ældste gaardnavne er de usammensatte naturnavne; af saadanne findes i Elverum kun *Strand*, *Haug* (Vesterhaug og Østerhaug) og *Berger*.

Dernæst følger de oprindelig sammensatte navne. Ældst af disse er de, som ender paa «vin», der oprindelig betyder havnegang. Af dem findes kun to: *Løken* (Leikvin) og *Hovin* (Hofvin). Disse navne tilhører den ældre jernalder og ligger forud for vikingetiden, og gaardene Løken og Hovin er saaledes mere end 1200 aar gamle. Nær disse i alder kommer de navne, som ender paa «heimr», hjem, og af saadanne findes nu kun *Houm* (Hórheimr), men der har været et til. Som meddelt i 1ste bind s. 15. har Elverum sit navn af sognets prestegaard, der oprindelig hed *Alfarheimr*, boligen ved elven (bygden ved elven), og Prestegaarden skriver sig saaledes ogsaa fra en tid, der ligger mindst 1200 aar tilbage. Den tredje gruppe danner de gaardnavne, som ender paa «stadr», «staðir» og «setr», sted og bosted, og skriver sig fra vikingetiden ca. 800 efter Christi fødsel til ca. 1050. De er som oftest føjet til et personnavn, og i saa tilfælde kan det med sikkerhed forudsættes at det indeholder den persons navn, til hvem gaarden var knyttet dengang den fik navnet. Af denne gruppe har Elverum mange gaarde:

Skjefstad, Hvarstad, Møystad, Herstad, Finstad, Rogstad og Skjulstad — Sætre, Helset, Bjølset, Grundset, Øxset og Nøtsel. Rustad kan derimod ikke regnes med til denne gruppe, fordi dette navn allerede var sammensat som fællesord, før det gik over til egennavn paa gaarde. Endelig kommer de navne, som ender paa «ruð», rydning, og som skriver sig fra kristentiden, fra ca. 1000 og til ca. 1500: Sørmerud, Sørperud, Murud og Baanerud.

Baad, fundet i Lisjøen. Udhullet af to træstammer.

Ved sammenligning med gravfundene vil det sees hvor ypperlig de stemmer med den historiske bedømmelse af gaardenes alder: paa de ældste gaarde, Strand og Houm, er fundet grave fra vikingetiden, ligesaa paa Skjefstad, Møystad, Finstad og Skjulstad, som kommer dem nærmest i alder.

Ved siden af disse store navnegrupper forekommer imidlertid andre gaardnavne af betydelig ælde, saaledes *Opsal*, *Ljømo* og *Hof* (Storehof), som kan regnes blandt bygdens ældste bopladse, Breum, Grøtting og Reten.

Det viser sig saaledes at de første bopladse i Elverum, som naturligt vilde være, er ryddet ved Glommen, hvor der saa efter-

hvert kommer flere til, og omtrent samtidig slaar den første rydningsmand sig ned i Hernes, hvor den frugtbare jord hurtigt lokkede andre efter. I vikingetiden var der saaledes en forholdsvis tæt bebyggelse baade i Heradsbygden og i Hernes, tre gaarde i Strandbygden (Strand, Grundset og Øxset) og to gaarde i Skogbygderne (Breum og Sætre).

Fra rydningspladse og selveierjord varede det ikke længe før gaardene ved arv, ved køb og salg, ved gave og fortabelse efter lovstridig handling kom paa fremmed haand. Særlig var det den katholske geistlighed, som var umættelig efter jordegods til sine bispesæder, klostre og kirker. Som gaver paa dødsleiet, til sjælemesser, til bod for synd og skrøbelighed fik den overdraget en mængde jordegods, som den saa lod bruge af bønder, der paa denne vis blev leilændinger. Forholdet blev tilslut at den største del af hele landets jordeiendomme helt til over midten af 1600'tallet var bortfæstet til leilændinger, som maatte betale landherren en vis aarlig jordleieafgift in natura. Denne afgift kaldtes landskyld og blev efter forholdenes natur en god maalestok for eiendommenes værdi, hvorfor den allerede fra 1200'tallet af blev benyttet som grundlag for beregningen af offentlige skatter. Følgen heraf var igjen at baade eier og leier havde den største interesse af at holde landskylden nede paa lave, faste beløb og fandt andre maader at aftale det vederlag paa, som maatte opstaa ved en forøget værdi af jorden. Fra 1500'tallet af blev landskylden en fuldkommen fast afgift, som dannede det vigtigste fundament for skattefordelingen, og da skatter in natura afløstes af pengeydelse blev ved offentlig foranstaltning (se N. Lov 3—14—15) værdiforholdet mellem mynten og landskylden nærmere fastsat. (Landskyldtaxten af 3 oktbr. 1685).

Den oprindelige landskyld blev i de forskellige dele af landet betalt i saadanne naturalydelse, som gaardene selv kunde præstere. Det forekom derfor et utal af landskyldenheder: korn, smør, huder, fisk, humle, malt, tømmer, salt, tjære, never, øxer, fiskekroker etc. I Elverum blev landskylden regelmæssig betalt i huder, hvad noksom viser at fædriften var bygdens fornemste næringsvei. En oxehud var lig 12 kalvskind (eller 2 bukskind eller 4 gjetskind eller 8 værskind). De eneste gaarde, som betalte sin landskyld i anden naturalydelse var Lille-Hvar-

stad med 1 øxe, hvad der tyder paa nogen myrmalmsindustri der paa gaarden, Løken-gaardene med 1 sold rug og Østre Berger med 1 maarskind, et jagtudbytte, som var jevngodt med ikke fuldt 1 hud. Da landherrerne lidt efter lidt paa 1500'tallet begyndte at forlange penge istedetfor naturprodukter blev det nødvendigt at faa faste taxter paa de varer, som var landskyldenheder, og i 1625 kom derfor den første landskyldtaxt istand. Efter den blev 1 hud sat til 1 rdl. i penge, men der var dog intet til hinder for fremdeles at betale med varer. Ved den følgende landskyldtaxt i 1685 bibeholdtes for Elverum den gamle omsætning af 1 hud til 1 rdl. (3: 5 ort), men nu blev det bestemt at landskylden skulde betales i penge, hvis en af parterne forlangte det, og dette gav stødet til at betaling i penge snart ganske fortrængte naturalydelsen.

Et andet skattegrundlag end landskylden var gaardeklassen, det vil sige en klassificert inddeling af gaardene i fuldgaarde, tridungsgaarde ($\frac{3}{4}$ 'gaarde), halvgaarde og ødegaarde (3: $\frac{1}{4}$ 'gaarde). Efter dette system blev udregnet gaardskatten og en mængde smaaafgifter, som blev betalt baade til offentlige formaal, f. ex. skydstolden, og til specielle bygdeformaal, f. ex. til færgehold. En fuldgaard regnedes gjerne (1648) at maatte have en landskyld af 4 huder og derover, en halvgaard fra 1 til 2 huder og en ødegaard saaledes en landskyld af indtil 1 hud. Af mangel paa revision blev denne klassifikation efterhaanden rent misvisende og sluttelig et forældet og i mange tilfælder uretfærdigt system, idet grænserne mellem de forskjellige klasser ikke strengt overholdtes. I Elverum fandtes saaledes ikke tridungsgaarde, kun fuldgaarde, halvgaarde og ødegaarde, idet gaarde fra 1 indtil 4 huder regnedes som halvgaarde, og det forekom hyppig at de som fuldgaarde opførte gaarde slet ikke kom op i den parallele landskyld paa 4 huder, hvorfor de som undermaalsgaarde maatte betale uretfærdige skatter. Exempelvis kan anføres fra et skattemandtal for Elverum i 1646, at af de her opførte 18 fuldgaarde var kun de 6 paa 4 huder og derover, (3: Storhof, Skjefstad-gaardene, Vesterhaug, Hovin og Grundset); de øvrige 12 gaarde var undermaals, fra 2 huder 3 skind indtil 3 huder 9 skind. Af halvgaardene havde 8 en landskyld af 3 huder og noget derover, og af ødegaardene havde 4 en landskyld af $1\frac{1}{2}$ hud. Da skatten af en fuldgaard var

dobbelt saa stor som af en halvgaard og ødegaardens halvparten af denne igjen, blev følgen den at f. ex. Ole Ljømo af sin fuldgaard maatte betale dobbelt saa stor skat som Knut Hvarstad af sin halvgaard, skjønt begge var lige store. Fremdeles maatte f. ex. Knut Graff af sin halvgaard betale dobbelt saa meget i skat som Gunder Reten af sin ødegaard, skjønt begge havde lige stor landskyld.

Naar forholdene var saa urimelige var det naturligt at bønderne beklagede sig, og efter lange tiders stadige lamentationer kom da endelig i 1661 den store Landkommission istand, som skulde tilveiebringe nøiagtige oplysninger om landets økonomiske forhold. Det var lagmændene som med hjelp af fogder og sorensskrivere samt sex bønder i hvert sogn skulde besigtige hver enkelt gaard og derefter gennemføre en retfærdig afbalancert skatansættelse. Nogen nedsættelse af landskyldsummen i det enkelte sogn maatte de ikke foretage, og deres arbeide blev derfor at bringe tilveie en retfærdigere fordeling mellem gaardene inden sognet. Resultatet af arbeidet var matriklen af 1667, et trods mange mangler fortjenstfuldt verk, som kom til at staa ved magt helt til 1818. Ved denne matrikel skulde de mange gamle landskyldenheder omskrives til kun tre hovedenheder: korn, smør og fisk, og hudskylden i Elverum blev derfor omberegnet i smørskyld (1 hud = 1½ bismerpund smør), men forandringen blev ikke overalt respektert, saa de gamle enheder gik endnu længe i brug.

Ved aar 1500, altsaa i catholicismens sidste tid, kan det med temmelig sikkerhed beregnes at det samlede jordegods i Elverum udgjorde omtrent 130 huder rundt regnet. Heraf tilhørte de 35 huder eller 27 % erkebisperstolen i Trondhjem og Hamar bispestol (den sidste dog kun for en ringe del), 5 huder var adelsgods, lidt over 6 huder var Elverums prestebol beneficert og ikke fuldt 2 huder tilhørte Elverum kirke. Resten, omtrent 82 huder, var bondens egen jord. Kun 63 % af bygdens samlede jordeiendom var saaledes selveiergaarde, og dette forhold holdt sig i de følgende halvandet hundrede aar alene med de forandringer, som det fortsatte rydningsarbeide medførte og nyt land blev lagt under ploegen.

Ved reformationens indførelse i 1537 blev det katholske episkopat ophævet og der dannedes istedet en statskirke, idet

retten og pligten til at varetage befolkningens religiøse anliggender overtoges af Staten. Derved blev statsmagten ogsaa disponent over de midler, som havde været henlagt til embeder og stiftelser i den romersk-katholske kirke, for hvilke der efter reformationen ikke længer var behov. Dette gjaldt saaledes om de til bispeembeder, klostre og kapitler henlagte eiendomme. Hele biskopsgodset blev følgelig inddraget under Kronen «til kongens opholdelse af menige rigens bedste», idet dog de katholske bispers andel af tienden skulde anvendes af kongen til underhold af de nye evangeliske bisper, andre lærde mænd samt skoler.

I 1537 gik saaledes de 35 huder, som i Elverum havde været katholsk biskopsgods, over til Kronen. Nogen forandring i leilændingsforholdet medførte dette ikke. De leilændinger, som havde drevet gaardene for bispestolene, vedblev som Kronens leilændinger; istedet for at betale landskylden til bisperne, maatte de nu betale den til kongens kasse. Forøvrig er ved 1537 indtraadt den forskyvning i eiendomsfordelingen at adelen har øget sine huder fra 5 til 11 paa selveierbondens bekostning.

I løbet af aaret 1599 og det følgende tjaar ophører adelen at have jordegods i Elverum; den solgte det væk, størsteparten til Kronen, som derved fik sit gods forøget til vel 48 huder.

I 1650 er forholdet dette: Kronen eier vel 48 huder, prestebolet og kirken som tidligere henholdsvis 6 og 2 huder og bønderne resten, eller omtrent 96 huder, idet flere nyryddede mindre gaarde er kommet til, saa bygdens samlede landskyld er omtrent 154 huder. Bonden eier saaledes fremdeles knapt de 63⁰/₁₀₀.

Krigen med Sverige i 1640' og 1650'aarene kostede Kronen svære penge og den fandt sig nødsaget til at optage laan hos private rigmænd. Til sikkerhed fik disse pant i krongodset, og da Kronen siden ikke formaaede at indløse det, blev kongen, som i 1660 havde faaet enevoldsmagt, nødt til at give laan-giverne eiendomsret til pantegodset. Paa denne maade gik Kronens gods i Elverum over til fremmede rigmænd. Ved skjøde af 10 april 1662 fik saaledes borgermester Niels Lauritzen i Christiania overdraget jordegods for 11771 rdl.; det laa i Smaalenene og paa Oplandene og blandt dette var 5 huder 5 skind i Elverum. Fogden i Østerdalen, senere lagmand i Fredrikstad Christen Jensen fik 18 septbr. 1662 skjøde paa kron-

gods for 6458 rdl., heri var vel 27 huder i Elverum. Fremdeles fik kjøbmand Arnt Torstensen i Christiania skjøde 12 juni 1663 paa noget over 13¹/₂ hud og endelig 7 decbr. 1665 oberst Otte Schade skjøde paa 1 hud 9 skind i Elverum. I det hele gik saaledes i løbet af disse faa aar hele krongodset paa en bagatel nær over til fremmede, under hvem leilændingsforholdet vedblev som tidligere, indtil de fremmede eiere begyndte at afhænde sit gods til bønderne. Dette begyndte saa smaat allerede paa 1600'tallet, øgede paa omkring 1700, og inden 1740'aarene var praktisk talt hele det fra bispestolene gennem Kronen til fremmede rigmænd passerte jordegods gaaget over paa bondens egen haand til odel og eiendom.¹ Hvad der var tilbage bestod kun i gaarden Lillehof, som forblev statseiendom til 1866. De bønder, som nu blev selveiere, var som regel de tidligere leilændinger, idet godset efter loven først skulde tilbydes disse tilkjøbs, inden andre fik adgang til at erhverve det. I det forløbne tidsrum var opstaaet en hel del nye rydningspladser, specielt i Skogbygderne, og disse fulgte som eiendom de landherrer, som besad den gaard, under hvilken rydningspladsen var optaget. Efterhaanden som disse pladser blev særskilt skyldsat, fik de følgelig en friere stilling og gik siden i køb og handel som særskilte gaardsbrug. — Under henvisning til den vidtløftige gaardhistorie i «Elverum» bind I vil nogen nærmere detaljering af de ovenfor givne meddelelser formentlig være upaa-krævet.

Sagn og eventyr har Elverum ikke meget af. De store mosdækkede skogmoer var ikke hjem for huldrer og underjordiske. Bøliger paa skogbeite, berg og rabber var nødvendige betingelser for slige folks trivsel, og derfor var det mest nede mod grænsen til Vaaler, de holdt til. I Bronkeberget var der saaledes underjordiske, huldrer og bergfolk, og en historie om dem findes meddelt i 1ste bind s. 255. Øst i Skogbygderne kunde nok ogsaa underjordiske vise sig, men det var sjelden, og

¹ Naar enkelte fremmede, specielt raadstuskriver i Christiania Mogens Lauritzen og hans søn Erik Mogensen til Linderud paa 1600'tallet underlagde sig gaarde i Elverum, var dette resultatet af pantsættelser for pengelaan, som bønderne ikke var istand til at indfri, og har forsaavidt kun interesse for det enkelte tilfælde og ikke for den historiske oversigt i sine hovedtræk.

de har nok ikke rigtig ligt sig der; der var vel for meget sump og væde og desuden for ødsligt med folk og fæ.

Fra vikingetiden fortælles sagnet om «kong Hagen i Østerdal», en mægtig mand, som boede paa Østerhaug, med stor hird og vaabenstærke mænd. Sagnet er givet kjæmpevisens form i 1787 af en uhg student fra Drammen, Niels Weyer, der døde 21 aar gammel i 1788 og i sin korte levetid begik adskillige poesier og poetiske forsøg, som tildels kom ind i maanedsskriftet «Minerva». I aargangen for 1787, s. 255 flg., læses her under titelen *Ragnhild* den celebre kjæmpevise, hvis mange vers i sin tid begeistrede den lokalpatriotiske ungdom og endnu i brudstykker lever paa folkemunde. Den lyder saa:

En Konge hersked' i Østerdal,
Hans Navn var Hagen den kiække,
Han Stridsmænd havde foruden Tal,
Hvis blotte Syn kunde skrække;
Men derimod havde han allenstund
En Datter, som nævntes i alles
Mund
For Ragnhild den favre.

Skjøn Ragnhild vandrer ved Glommens
Bred,
Naar Maanen farver dens Bølger;
For Kummer frie hun dog ofte græd,
Jeg saadant ikke fordølger.
Maaskee hendes Hierte den Varsel gav,
At lynsnare Flod skulde bli'e en Grav
For Ragnhild den favre.

Knap femten Somn're forsvundne var'
I Ungdoms sorgløse Glæder,
Da Rygtet alt hendes Skianhed bar
Til langt fraliggende Stæder.
At see hende reiste hver Konge Søn;
Nu sloges og sukked' hver Helt i Løn
For Ragnhild den favre.

Blandt andre fandtes i Hagens Gaard
En Svend, som Guttorm mon hede;
Mod Sværd han kunde sig gjøre haard
Og Pile paa ham ei beede.
Hvert Træk i hans Ansigt bød: Nidding
skielv!

Og Guttorm, ja Tapperhed sukked' selv
For Ragnhild den favre.

Han fatted' Afskye for Ledingstog,
Selv Hagens Miød ham ei smagte,
Naar Ragnhilds Haand ikke Beg'rets
Laag

Og Seierskrandsen ham rakte;
Hans Øie blev mat og hans Kinder
bleg';

Til Freya hans lønlige Sukke stæeg'
For Ragnhild den favre.

O Guttorm! (sukker hans qualte Barm)
Du aldrig følte en Smerte
Der ligned' Kierligheds bitre Harm,
Som nu fortærer dit Hierte;
Er Elskov en Brøde, dens Straf er
haard.

Og hvo har ei sukket i Hagens Gaard
For Ragnhild den favre?

Det Glimt af Haab, som jeg engang
saae,

Er længe siden forsvunden;
Mit Hiertes Varsler det Uheld spaae,
At Ragnhilds Haand bliver bunden
Til Helten, hvis Adfærd i Kamp er
huld,

Hvis Hænder er' Ild, men hvis Barm
er Kuld

For Ragnhild den favre.

Men jeg, som vilde med Glæde døe,
Naar en medlidende Taare
Paa Kinden randt af den bedste Møe,

Hvis Smil saa bitterlig saare;
 Jeg klager forgieves mit Hiertes Vee,
 At aabne mine Qval jeg ei vovede
 For Ragnhild den favre.

Saaledes jevnlig hans Klager lød,
 Og Graaden ned ad hans Kinder
 Med Sukke blandet i Draaber flød.
 Men Vandet ligt, som nedrinder
 Fra moesgro'de Klippe, var Guttorms
 Graad;
 Hans Hierte var kiækt, skjønt hans
 Kind var vaad,
 For Ragnhild den favre.

Saa gleed en Sommer, saa glede tre.
 Og Rolf en drabelig Kiempe
 Fra Rusland kommer, og truede
 Kong Hagens Land med Ulempe,
 Om han ikke strax ham sin Datter gav,
 Da ellers hver Stridsmand nu fandt sin
 Grav
 For Ragnhild den favre.

Kong Hagen holder med sine Mænd
 Et Raad, hvad var nu at gjøre;
 Jeg har (saa taler han) mangan Svend,
 Der Sværd og Vaaben kan føre;
 Af kiække har jeg vel en ti til tolv,
 Men ingen der kan sig bestaae mod
 Rolf,
 For Ragnhild den favre.

Da reiste Guttorm sig med en Hast
 Fra Bordets byndede Bænke,
 Og sagde: Konge! Dit Ord staa
 fast!
 Vil Du Din Datter vel skienke
 Til den, som at brydes med Rolf for-
 maer?
 Og straxen i Kamp da en Guttorm
 gaaer
 For Ragnhild den favre.

Hør unge Mand (var Kong Hagens
 Svar),
 Dit tappe Mod jeg beundred';
 Men ikke Kræfter mod Rolf du har,
 Thi Jorden rysted' og dundred',

Naar Pile han ud fra sin Bue skiød;
 Og Guttorm Du finder Din visse Død
 For Ragnhild den favre.

Da bliver Døden mig dobbelt Fryd,
 (Saa Guttorms Svar monne falde,)
 Naar Ragnhild skulde med Klagelyd
 Sin dræbte Guttorm mig kalde;
 Ei Døden kan skrække mit stolte
 Bryst;
 Jeg segner med Glæde, jeg døer med
 Lyst
 For Ragnhild den favre.

Nu ganger Hagen til Rolf da hen,
 Og tager saadan til Orde:
 Jeg haver lovet mit Riges Mænd,
 At Ragnhild dens maatte vorde,
 Der tapperlig sig i en Tvekamp staaer,
 Og Guttorm er den, som i Kampen
 gaaer
 For Ragnhild den favre.

Knap letted' Solen sit Hoved op
 Fra Østens natlige Hvile,
 Før begge Helte, i fuld Galop,
 Til Kampepladsen monu' ile,
 Hvor Folk var forsamlet i Hohetal,
 Som forud alt ynked' Herr Guttorms
 Fald
 For Ragnhild den favre.

Nu lynsnar' blink'de de tunge Sværd.
 Hvert Hug med Færdighed bødtes,
 Og aldrig saaes en Ledingsfærd,
 Hvor saadan Tapperhed mødtes;
 De sloges en Time, de sloges fem,
 Og Kierlighed vox'de i hver af dem
 For Ragnhild den favre.

Omsider brækkes Hr. Guttorms Skiold
 Og han til Rolf monne raabe:
 En Ridder er Du, saa giæv og hold;
 Jeg uden Hinder vil haabe,
 Du kaster Dit Skiold til en Side hen,
 Og Kampen begynder paa frisk igjen
 For Ragnhild den favre.

Jeg er en Riddersmand giæv og bold
 (Forbittret Rolf ham nu svarer),
 Men aldrig brækkes mit eget Skiold,
 Og Nidding aldrig jeg sparer,
 Naar Vaaben af Rust monne gaae itu.
 For meer end for Ære, jeg fægter nu
 For Ragnhild den favre.

Saa styrt da Nidding (var Guttorms
 Svar),

Og med fordoblede Kræfter
 Han rasend' ind paa Hr. Rolf nu far'r,
 Der ei blev munter derefter;
 Thi Hielmen blev knuset, Stighøilen
 glead,
 Og Rolf blev nu slaget af Hesten ned
 For Ragnhild den favre.

Jeg Livet skienker Dig (saa oplod
 I Hast Hr. Guttorm sin Stemme)
 Jeg aldrig gyder en Faldens Blod,
 Og vil Dig lade fornemme,
 At Guttorm er ædel; og overalt
 Jeg kan ikke dræbe den Mand, som
 faldt
 For Ragnhild den favre.

Nu flyver Guttorm til Ragnhild hen
 Og synker i hendes Arme;
 Hans matte Øine faae Glands igjen,
 Hans Kind nu blusser af Varme;
 Og venlig ham favner den bedste
 Møe,
 Han ønsker at leve, som vilde dæ
 For Ragnhild den favre.

Den blege Maane, forelskedes Ven,
 Beskinner speilklare Bølge,
 Og Ragnhild vandrer til Glommen hen,
 Hvor ingen hende monn' følge.
 De Bølger i Floden løb' ganske snar',
 Og Maanen ei glinsed' tilforn saa klar
 For Ragnhild den favre.

Hr. Rolf mismodig og ganger om,
 At dræbe mange Slags Tanker,
 Til Glommens Aabred han ogsaa kom,
 Og der heel sorrigfuld vanker.
 Nu møder han Ragnhild, og finder glad
 Sin Elskov forvandlet til bittert Had
 For Ragnhild den favre.

Du aldrig bliver en Guttorms Brud
 (Var alt, den Nedrige talte);
 Han Ragnhild greeb og sig styrted' ud,
 Hvor Strømmen Virveler malte.
 Den graadige Bølge sit Skiød oplod,
 Og sørgende Maanen bag Skyer stod
 For Ragnhild den favre.

Da fandt en Fisker skjøen Ragnhilds Liig,
 Og Hagen jorded' sin Datter;
 Til døde Guttorm nu græmmed' sig:
 Al Dalens Spøg og al Latter
 Blev standset ved en saa bedrovet Sag.
 Og Glommen end hylér den Dag i Dag
 For Ragnhild den favre.

I tidens løb har der dannet sig varianter af sagnet. Saaledes fortælles gjerne at det var en engelsk prins Rolf, som vilde kjæmpe med Guttorm om Skjøn-Ragnhild og slutte- lig drog hende med sig i Glommen. Russeren er derimod blevet til et helt streiftog af moskoviter, som kom herjende ned- over Østerdalen og overvandt og dræbte smaakongerne, tilsidst kongen i Storelvedalen. Da dette kom kong Hagen for øre, samlede han sine mænd og drog fienden imøde. Ved Sand- bækken (i Øvre Leiret) tørnede de sammen, og det kom til drabelig kamp. De fleste russere blev nok paa valpladsen, men kong Hagen selv faldt i kampen og blev gravlagt i den haug

paa jordet i Petershagen, hvor Helge Væringsaasen har ladet reise en sten til heltens minde.

Sagnene samstemmer i at det var paa Østerhaug, kong Hagen havde sin bopæl, og at Ragnhild blev gravlagt i en stor haug i den søndre kant af Haugsjordet. Og dengang skal Heradsbygden havt en stor folkemængde med rige og velstelte gaarde, men saa kom «Mandedauden», folk og fæ døde i hobetal og gaardene blev lagt øde. Mellem Indset og Vaal i Aamot tog pesten saaledes hvert eneste liv, og disse to gaarde blev i lange tider nærmeste naboer i de to sogne. Saavidt sagnet.

Hvad nu kong Hagen angaar vil det være forgjæves at søge en historisk begivenhed i Elverum, som kan lægges til grund for den Weyerske kjæmpevise. Lignende sagn fortælles andetsteds, og der er mange eksempler paa at de under sin vandring hægter sig fast til lokaliteter, som særlig egner sig for begivenheden og efterhaanden i traditionen udstyres med detaljer, der yderligere lokaliserer dem.

Sortedøden, som fór over landet i 1349—50, maa ganske vist forudsættes ogsaa at have naaet ind i Østerdalen, og tyndt befolket, som denne da var, skulde der følgelig ikke saa meget til forinden der blev uhyggelige spor. De voldsomme overdrivelser, som overleveringerne om denne pest har indeholdt, at endog en halvpart af hele landets befolkning skulde have strøget med, medens tabet i virkeligheden neppe kommer op i en tredjepart — hvad jo er ilde nok — maa ikke mindst tages til indtægt for Østerdalen og historierne om de svære mandefald lykkeligvis reduceres i overensstemmelse hermed. Som et eksempel paa hvad Sortedøden virkelig kan faa skylden for, kan nævnes at det slet ikke er ualmindeligt at støde paa folk, som fuldt og fast tror at «ødegaarde» er gaarde som blev lagt øde af pesten og siden er blevet hængende ved denne betegnelse¹, medens den kun angiver gaardens skatteklasse i ældre tid. Derimod kan det nok hænde at der er en vis forbindelse mellem Sortedøden og den ældgamle folkelige diagnose i Østerdalen, sotten eller dauen: var en mand syg, havde han enten «sotten», og den gik snart over, eller ogsaa havde han «dauen» og da gik

¹ I det Herrens aar 1914 kan dette endog læses paa tryk i «Slægtregistre for Evje hovedsogn» etc., udarbejdet af furer A. Aavitsland, hvor han under tegnforklaringen s. 4 giver denne værdifulde oplysning.

det den gale vei. Det var en praktisk anskuelse, som endnu ikke var paavirket af lægekunsten, og forsaavidt klar skuring, som den syge havde programmet paa det rene.

Den hyppig forekommende svaghed hos barn, som i gamle dage kaldtes svek (engelsk syge, rakit) og stadig tilskreves forhexelse, blev helst overladt til kloge koners omsorg. Den populære kuremethode, disse brugte, var «støbning». De smeltede bly, helst kirkebly, i en støbeske, og gennem et hul i et stykke fladbrød hældtes blyet ned i en med vand fyldt bolle, medens denne blev holdt over det syge barns hoved. Processen blev gjerne gjentaget tre gange over barnets hoved, bryst og ben og hvergang under fremsigelse af bestemte signeformularer. Af den skikkelse, som blyet antog under størkningen i vandet, kunde nu den kloge kone bestemme hvad slags svek barnet led af og derefter vælge midlerne til dets helbredelse. Som en meget søgt og skattet klog kone nævner traditionen Ragnhild Skjefstad i Heradsbygden; hun skal nok have drevet forhexelsen ud af mangfoldige barn baade i Elverum og Vaaler. Denne milde form af overtro var almindelig udbredt; naturligvis fandtes ogsaa de, som havde Svartebogen og forstod at bruge den, men egentlige «sorte» troldomskunster meldes ikke om i Elverum, om de end har forekommet den gang overtroen var den eneste tro og det, som siden levede som overtroiske skikke, var religiøse ceremonier. I mangen brav mands indbildningskraft havde overtroen plads, tilslut maaske kun som mørkræd frygt, til sildige tider, skjønt den forstandsmæssig var overvundet; den var oplysningens værste fiende, uhyggelig som nattens skygger.

Lysteligere end sagnene om Ragnhild og kong Hagen og friskere end minderne om Mandedaud og anden styggedom er historierne om den selvtagne magt og gilde velstand, som knytter sig til Furuknapmændene. Ved Furuknappen i Heradsbygden, en høide paa 256 m. mellem Glommen og Jømna, havde de sine velstelte gaarde. Ingen paa mange miles omkreds var saa rige og mægtige som de. Med sølvbeslagne sadler og bidsler og med ringskoede hester kom de farende til kirken i Borgaasen, og der ventede almuen dem, for først naar Furuknapmændene blev synlige fra kirketraakken kunde samringningen begynde. Den ære havde de lovlig ret og brev paa, siger gamle folk, for det stod at læse i pergament med segl og

kapsler. — Nu, nogen kirke i Borgaasen, nede ved grænsen til Vaaler, har der aldrig været, men historien om Furuknapmændene har fristet mangan til at søge efter dens spor, og engang blev da ogsaa en svær kirkenøkkel fundet, og det er ikke saa længe siden, men ingen har seet den! At der har været gaarde ved Furuknappen er tydelig nok, siger gamle folk, for der ligger endnu en mængde stenrøser, som er opkastet over store strækninger baade i Furuknappen og i Borgaasen, og det tyder

Røs ved Furuknappen.

Efter amatørfoto.

paa at jorden har været dyrket og egnen beboet. Hvor stenrøserne ligger findes nu den frodigste skog, hvad vel skulde bevise at de, som boede her, havde forstaaet at vælge det bedste dyrkningsland. (Medens potetgræsset fryser nede ved Glommen, hænder dette yderst sjelden ved Borgaassætrene, og her kan endog frugttræer trives og bære frugt, hvad vanskelig opnaaes nede i dalbunden). — Gaarde i Furuknappen har der aldrig været, men under de store rydningsarbejder, som foregik overalt i Elverum i 1750'aarene og hvortil delvis blev givet offentlige bidrag, gik folk af Heradsbygden paa rydning ved Furuknappen, hvor der allerede tidligere havde foregaaet myrmalmsbrænding.

Det var paa denne tid, at Heradsbygdingerne drog paa rydning saa langt østover som til Galberget og Hakaskallen og fik forbehold paa nyrydningen ved kgl. resolution af 24 april 1758 mod at befordre bebyggelse paa Silken, Gaaskjølen, Nysæter, Gammelsæter, Siljuberget og Løvhagen. Ved Furuknappen blev først Nedre Furuknappen ryddet, senere Øvre Furuknappen, og i nyere tid er der kommet mange opsiddere. I Borgaasen har aldrig været boplads, men mange sætre. I gammel tid var her en liden bygdeborg, som kunde være til støtte for forsvaret mod en fra Vaalér fremtrængende fiende.

Sagnet om Furuknapmændene har sit nøiagtige sidestykke i Nordskogbygden. Her fortælles at Nordset'mændene i Horndalen var de rigeste i Elverum og fór med brask og bram til kirken med ringskoede hester (bind I s. 695), medens presten pent fik vente med gudstjenesten til de krye herrer behagede at indfinde sig. Disse sagn er ikke eiendommelige for Elverum; de fortælles paa samme vis i mangfoldige bygder og overalt med naturlig stolthed over hvilke mægtige folk, bygden havde, før Mandedauden lagde alting øde.

Veiene her i landet skal efter et gammelt ord havt gjeden til anlægger. Det kan passe mængstedes, men ikke i Elverum. Her maatte den første rydningsmand og efter ham hver bonde gennem aarhundrederne hente sit korn paa Hedemarken, fordi kornet som regel frøs i Elverum. Det gjaldt derfor at komme lettest og bekvemmest over til Løiten, og med det hensyn for øie blev veiene lagt, og de ligger den dag idag som hovedveie og bygdeveie der, hvor bønderne i gammel tid fór frem, praktisk talt med faa forandringer af veilinjen. Fra det tættest befolkede Heradsbygden, som sydover havde veiforbindelse med Solør, blev det hovedvei til kirken og videre til Grindalssundet; her kom bønderne ned fra Hernes og Trysil, og der blev vei østover til disse bygdelag. Ved Grindalssundet satte de veifarende over Glommen, som her er paa det smaleste, og strax paa vestsiden mødtes de af bønderne fra Strandbygden og dalen nordfor, og saa gik veien vestover til det fede Hedemarken. Men hovedveien gennem Glommendalføret gik saaledes fra Grindals-

sundet videre paa vestsiden af Glommen og nordover til Aamot, og Grindalssundet blev det historiske mødested for alle, som syd fra Solør og øst fra Svenskegrændsen og nord fra Østerdalen agtede sig til Hedemarken. Tidlig blev her befærdet vei, for i den katholske tid drog de fromme pilgrimskarere søndenfra og fra Sverige denne vei over Hedemarken og gennem Gudbrandsdalen til Nidaros for at bede ved Hellig Olafs skrin i Nordens herligste dom. Der var nok ogsaa en vei til det Nordenfjeldske op gennem Østerdalen, men den var efter al rimelighed mindre benyttet.

I Magnus Lagabøters landslov findes udførlige bestemmelser om veienes vedligehold, og kilden til disse er visselig atter den tabte Eidsivathing- og Borgarthingslov. Kongens ombudsmand havde ansvaret for at veiene blev ordentlig vedligeholdt, hvorfor han tre gange aarlig skulde stevne bønderne til vei-arbejde, først naar sneen var gaaet bort om vaaren og før plo-gen var sat i jorden, dernæst mellem vaaronnen og slaatten, og endelig om høsten, før sneen faldt. Han havde ret til naarsomhelst at holde besigtigelse over veiene, den saakaldte baug-reid, som bestod i at han lod en af herredets bønder opnævnt mand ride midt i veien med et otte alen langt spyd lagt over hesteryggen. Paa hver spydende hang en vidjehank, og naar denne tog fat i et træ, da skulde bønderne bøde. Dette gjaldt dog kun hovedveiene, þjoðgötur, eller de veie som fulgte langsefter bygden, i modsætning til þvervegir, som ikke laa under baug-reiden. Alle bøder paa en halv mark og derover skulde tilsvares af grundens eier, medens alle mindre bøder skulde udredes af leilændingen, og denne havde forøvrig at besørge vei-arbeidet og holde istand gaardens vei til hovedveien. Hvor grundeieren holdt færge havde han ret til at kræve 1 penning for hver mand og 1 for hver hest, han satte over.

Middelalderens primitive landeveie holdt sig i alt væsentlig uforandret til langt ind i den nyere tid. Transporten vedblev at bestaa af de samme produkter, saa der ytrede sig ikke paa lange tider nogen trang til bedre kommunikationer. Bønderne bragte lige godt som før de varer, som var gjenstand for kjøb og salg, frem paa hesteryggen, og gjaldt det tungere læs, var de naturlig henvist til slædeføret. Vinteren var derfor meget længe den aarstid, da den største færdsel foregik og ikke blot

i handelstrafik, men almindelige reisende maatte ogsaa helst ønske at fare paa vinterføre. I den katholske tid valgte saaledes biskopperne regelmæssig vinteren til sine visitatsreiser; paa samme maade visiterede biskop Jens Nielsen sidst paa 1600'tallet om vinteren, og biskop Niels Glostrup henlagde regelmæssig sine visitatser i Elverum og Østerdalen i det hele til januar og februar maaned, sidste gang i 1635.

Hvad der gav stødet til en bedring i veiforholdene var trælasthandelens og bergverksdriftens storartede udvikling i det 17. aarhundrede og ganske vist ogsaa fæstningsanlæggene og militærvesenet i det hele, da det blev nødvendig at skaffe brugbare militærveie mellem de befæstede punkter. Alle disse forhold

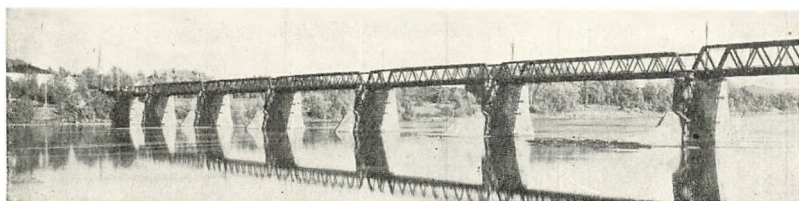
Milepæl fra
Christian V's tid.

berørte i stærkeste grad Elverum, og følgen blev en betydelig udbedring af hovedveiene til Kongsvinger og til Hedemarken, ligesom bygdeveien til Hernes fik almindelig veibredde. I 1665 havde det søndentjeldske faaet en generalveimester, Jens Hauritz, som var ivrig i tjenesten og drev med megen fremgang, men da denne nye embedsstilling blev inddraget allerede i 1670, faldt vedligeholdet tilbage til de lokale autoriteter, hvis opsyn vistnok var meget slapt. Det varede da heller ikke længe før fordelene ved at lægge veivæsenet

i en centralmyndigheds haand blev almindelig erkjendt, og i 1674 blev atter generalveimesterembedet oprettet, som siden efterhaanden har udviklet sig til det nuværende veidirektorat. I 1680'aarene foregik en fuldstændig opmaaling af veiene i det søndentjeldske efter mile paa 17600 danske alen, og samtidig blev opsat store, smukke milepæle af huggen sten med kong Christian V's og statholder Gyldenløves navneziffer. Af disse fandtes der i Elverum i aaret 1743 to stykker, den ene stod nedenunder Christiansfjeld fæstning og den anden ved mileskiftet søndentfor. Presten Leigh nævner dette i sin geografisk-økonomiske amtsbeskrivelse og tilføier at «flere har ikke været seet i Østerdalen».

Hovedveien fra Vaaler til Leiret er en 5 til 7 m. bred

grusvei paa gennemgaaende blød sandgrund, hvorfor vedligeholdet altid var vanskeligt, indtil der i 1870'aarene til veifyld blev anvendt puksten og den lerholdige jordart kvab, hvorved det lykkedes i nogen grad at binde sandet. Længden er 19,8 km. I 1862 blev færdigbygget den som jernbanebro konstruerte 278 m. lange jernbro, som i 8 spænd fører fra Leiret over Glommen, og derved blev sundfarten ved Grindalen overflødig for trafikken. Hovedveien gik fra nu af over broen og fortsætter paa Glommens østside¹ som 5 m.'s grusvei gennem moer nordover til Aamot 22,8 km., saa dens samlede længde inden herredet bliver 42,6 km.

Jernbroen over Glommen.

. Hovedveien fra Elverum til Løiten er en lidt over 3 km. lang grusvei, temmelig flad, men med mindre godt veidække. Strax før den naar herredsgrensens passerer den over Terningaaen paa en 8,8 m. lang sprængverksbro.

Hovedveien fra Leiret til Trysil er som saadan anlagt i aarene 1878—85 med maximumstigning 1:20 og med kørebredde paa 4 til 5 m. Længden er omtrent 35 km. For hundrede aar siden var veien fra Hernes til Trysil prestegaard stykkevis saa elendig at det for kjørende selv midt paa vinteren «undertiden gik paa livet løs», fortæller en datter af Hanna Winsnes, «saa mor takkede sin Gud da vi alle omsider var kommen levende frem» til Trysil, hvor Paul Winsnes i 1820 tiltraadte som sogneprest. «Til annexet i Osen var der kun blinket en smal sti i skogen, saa far fik rigelig anledning til at dyrke ridesporten.» Vel hundrede aar længer tilbage klager presten, hr. Søren Hemstrup, ved thinget 5 decbr. 1695 over «de daarlige, ja ufremkomme-

¹ I 1770'aarene var denne del af hovedveien saa slet at det var vanskeligt at faa skyds der, og reparationerne blev saa grundige at den i 1779 kaldes «den nye vei».

lige veie til Trysil». Det var værst med broerne; der gik hestene ret som det var igjennem, og det gjaldt virkelig livet mangen gang.

Paa Glommens vestside førte fra gammel tid en hovedvei fra Vaaler forbi gaardene Bronken og det paa 1600'tallet staselige bondesæde Bjølset til Sørperud, hvor der var sundsted over elven til Ljømo¹, og herfra gik bygdevei til hovedveien paa østsiden. Det var en meget bakket 8 km. lang grusvei med stigninger paa indtil 1 : 5, som blev slet holdt og nedlagdes som hovedvei da der i Vaaler kom bedre vei til de derliggende gaarde. Fra Sørperud fører bygdevei videre nordover langs

Skjefstadfossen med staastraadbroen. Seet sydover.

Glommen til den støder til hovedveien ved Elverum gamle jernbanestation; den var af samme art som den foregaaende og sine steder en sand pine for heste med tunge læs, men er i senere aar rodelagt og sat i meget god stand. — En rodelagt kjørevei med bredde paa 3,8 m. fører fra Leiret nordover forbi Øxset og Indset til Aamot; den er 19 km. lang.

Af kjørbare veie fra ældre tid kan ellers nævnes veien over Opsal til Nødaasen og ned til Kverndalen med bro over Jømna; den har tildels stærke stigninger, men er ellers god. Fra hovedveien til Trysil gaar vei over Væringsaasen (og Nederberg

¹ I flere topografiske publikationer skrives at der er bro over Glommen ved Ljømo. Dette er ganske feilagtig. Nogen bro har der aldrig været. For omkring 30 aar siden blev et broanlæg der kalkulert til omkr. $\frac{3}{4}$ million. Da Elverums elektricitetsverk blev anlagt strakte entreprenørfirmaet Høyer Ellefsen en staastraadbro over Skjefstadfossen til brug for sine arbeidere, og da arbeidet var færdigt modtog kommunen denne gangbro som gave fra firmaet mod vedligehold og ansvar for sikkerhed.

kapel) til Julusmoen og videre til Skavhaugen; ligesaa fra Finstad (over Sætre kapel) til Kynberget. Begge disse er gode grusveie, som vedligeholdes ved pligtarbeide af gaardene i den grænd, de gjennemskjærer. I ny tid er kommet kjørbar vei fra Kynberget over Siljuberget til Risberget i Vaaler og fra Sætre til Storberget.

Af rideveie findes en hel del, som for det meste dog kun har betydning som sæterveie og for skogdriften. Af betydning er veien fra Skavhaugen langs Julussa ind i Aamot; ligesaa rideveien fra Kynberget forbi Rustensætrene, over Ulvaaen og gennem flad moradsig egn til Vesleflisa, over denne til gaarden Flisberget og videre over Halaaen til Enberget og herfra videre ind i Sverige. Denne vei har været stærkt benyttet af Svenskerne som meget brugbar vintervei til Grundset marked.¹ Endelig kan nævnes ridevei fra Murud til Rokoskogen i Løiten med sidevei til Solberg i Løiten skogbygd og videre til Romedal.

Terrænget Søndre Skogbygd sydover til Heradsbygden og herredsgrænsen er ellers overskaaret af sæterveie, som kun er fremkommelige med kløvhest. De er mangesteds mangelfuldt opmerket og krydses af en uendelighed af tømmerveie, og da skogen umuliggjør nogen oversigt over terrænget er det for ukjendte folk ikke uden risiko at benytte dem.

Efter at bevilgningsmyndigheden ved veiloven af 1851 var overført fra kongen til Storthinget og fra amtmændene til herredsstyrene tog veivæsenets udvikling raskere fart. Det viste sig da her som andetsteds at folkets selvbeskatningsret er den mest effektive. Kravet paa større teknisk fagindsigt hos dem, der skulde have med anlæg og vedligehold at bestille, ledede i 1857 til ansættelse af amtsingeniører, og i 1893 vedtoges loven om kombinert styre af amtets og statens veivæsen i de enkelte amter.

I 1854 blev for en totalsum af 89 892 kr. oparbeidet veien fra Grindalssund til Nybergsund, men allerede i 1874 betegnedes større partier af denne vei som saa daarlige at udbedringer var paakrævet. I 1877 til 1884 blev derfor anvendt ialt 222 524 kr. til dette arbeide, deraf 101 000 kr. til veien fra Leiret til Ber-

¹ Om adkomsterne fra Sverige gives forøvrig oplysninger under meddelelserne om Grundset marked, hvortil derfor henvises.

grengen. Endelig blev i 1873 færdig anlæg af hovedvei fra Nybergsund til rigsgrænsen ved Ny Lørdal, hvortil medgik kr. 143 000.

Skydsfærden var i gammel tid en sand plage for bønderne i dalfører med hovedveie. Det var lov og ret at bønderne skulde «gjøre fri skydsfærd til kongens behov», og misbrugen af denne ret var ligesaa gammel som brugen. Allerede sidst paa 1200'tallet indskjærper lovgivningen at det kun er kongen, biskopperne og de sendemænd, som fører kongens og landets ærinder, som har ret til friskyds, men det hjalp ikke stort. Bønderne kunde nemlig ikke godt nægte at skydse, naar nogen kom og paastod at have kongens eller hans ombudsmands pas paa fri befordring, for de kunde sjelden læse det brev, som blev fremvist, og endnu mindre kontrollere dets gyldighed. Foruden embedsmænd og alle, som ellers fôr i kongens ærende, havde adelen friskyds for sig og tjenere, og forholdet udviklede sig derhen at en hel mængde uvedkommende personer, som skulde paa reise, passede paa at hægte sig fast paa de høie herrer, saa det ofte blev rene karavaner, der drog gennem dalene, til ulidelig byrde for bønderne. «Tidt og ofte kommer en hob unyttige kumpaner, som ingen besked have, hvilke oversnorke (o: overfuse) bonden, dersom han ikke kan sidde saa snart til rede, som dennem synes, og undertiden endog tør byde ham hug og slag.»

Skydsen var dengang rideskyds, og bonden leverte intet andet end hesten, saa den reisende maatte selv medbringe sadel. Naar den fremmede vel var kommet op paa hesteryggen og satte afsted, maatte bonden eller hans karl løbe bagefter tilfods. Et drøit tillæg til selve skydsbyrden var ogsaa ventepligten. Medens bonden kunde slippe med at vente paa den reisende i 3 timer, naar det var i høstetiden, skulde han ellers paa aaret smøre sig med taalmod «den nat og halve dag», og at der var folk som laa og drak paa skifterne og lod bonden gaa der og vente fremgaar af en forordning af 1632, hvori det udtrykkelig siges at «efter den reisendes drikken skal ikke bondens tyende være forpligtet at tøve».

Den overhaandtagende misbrug af friskydsen medførte tilsvarende beklagelser fra bøndernes side, og hvor det lod sig gjøre stak bonden undaf med sine heste, naar reisende var i sigte.

I 1591 kom den første udtrykkelige bestemmelse om adelens skydsfærd, hvad dog ikke medførte nogen effektiv lettelse for bønderne, og først ved Christian IV's forordninger af 1602 blev alvorlige forsøg gjort paa at dæmme noget op for misbrugen. Kongen var i dette aar to gange i Norge og synes at have faaet et friskt og levende indtryk af den elendighed, skydsbyrden kunde berede bønderne. Forordningerne er derfor ogsaa klare udtryk for deres klagemaal og et vidnesbyrd om den beredvillighed, hvormed landsfaderen havde lyttet til dem. Kongen paabød nu strengt pas for dem, som fór i statens tjeneste, forbød den af byborgerne tiltagne friskyds, og kumpanerne skulde tages ved vingebenet og indsættes paa Akershus. Selv presterne skulde ikke længer have friskyds til annexerne, men bruge sine egne hester. Det var saaledes utvilsomt kongens mening at ophæve menighedens forpligtelse til at skydse presten paa hans embedsreiser, en forpligtelse, som det var en aabenbar misforstaaelse at ville ophæve og som derfor ogsaa vedblev at bestaa akkurat som før, hvad jo betød en svækkelse af respekten for forordningerne og derfor ikke mindst bidrog til at de i mange henseender blev virkningsløse. Allerede tidligere havde det mangan gang faldt presten vanskelig at opdrive friskydsen; hr. Lauritz Christensen i Elverum klagede saaledes i 1578 over at «bønderne sig fortrykke og ville ikke undsætte ham med skydsfærd kirkerne imellem», og forordningen af 1602 blev længe aarsag til mangan bitter strid mellem prest og menighed. Hr. Bergsvend Christophersen maatte i 1622 paakalde kongens hjælp fordi han «formedelst ond fordrelse med skyds» ikke kunde komme til Idre og Særna, og endnu værre gik det hr. Alexander Borch, hvem bønderne i 1640 nægtede at skydse til Trysil, saa der maatte en kgl. befaling til i 1648, hvorved det paalagdes dem frit at skydse ham til annexet «som tilforn brugeligt haver været». Naar det erindres at hr. Alexander var en af hele sognet inderlig afholdt prest og dengang havde været i Elverum i 25 aar, er det klart at der i bøndernes vægring slet ikke laa nogen vrangvillighed overfor presten personlig, men at den var en følge af den uheldige forordning.

Den private reisende, som ikke havde fripas at fremvise, var henvist til ved overenskomst med bønderne at skaffe sig fornøden befordring. Forpligtelsen til at skydse saadanne rei-

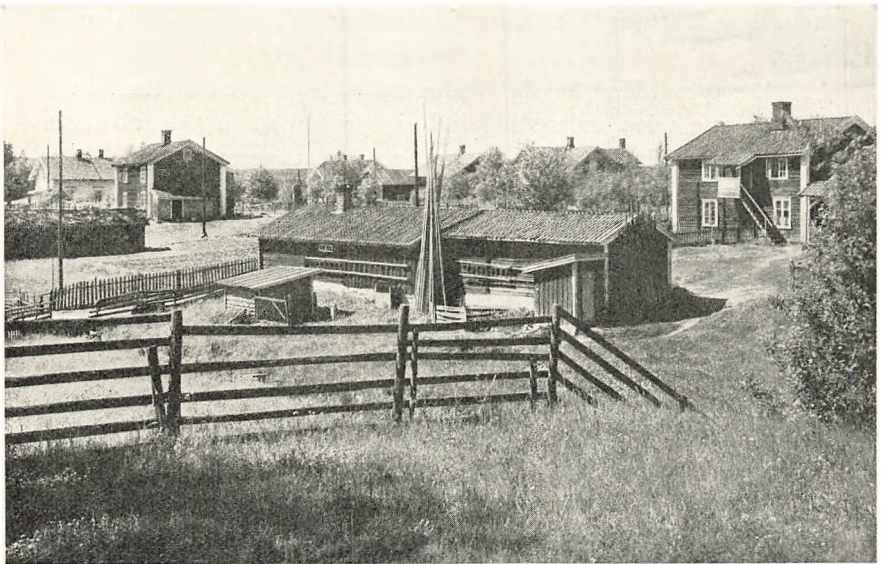
sende fremgaar af en forordning af 1610, men en for hele riget gjældende skydstaxt gives først i 1622 i en befaling til alle lensherrer om at sørge for saadan anordning at hester kunde være at faa «for den reisende mand» mod betaling af 8 skilling milen for hver hest. Denne forordning maa betragtes som den egentlige begyndelse til det moderne skydsvæsen. Efter at lensherrerne i 1632 havde faaet paalæg om at anordne skyds-skifter og «skydsskikkere», som skulde forsyne enhver reisende med skyds og nødtørftig kost for en betaling, som senere skulde blive nærmere fastsat, kom endelig i 1648 den udførlige forordning om skydsvæsenet, som gennem lange tider blev den gjældende regel.

Faste skifter for hver mils vei og gjestgiveri for hver tredje mil blev nu gennemført, og som en hovedbestemmelse anordnes lønnede skydsskaffere, som enten selv var læsekyndige eller boede nær ved en offentlig tjenestemand, som kunde hjælpe dem i saa henseende. Disse skydsskaffere skulde have 6 eller 8 rdl. om aaret af bønderne og tillige, forsaavidt de var læse- og skrivekyndige, 2 sk. af hver reisende, som havde friskydspas, med mindre han fór i kongens ærende. Skydsen blev sat til 12 sk. milen, taxten for middagsmad i gjestgiverierne ligeledes til 12 sk. og for aftensmad og nattelogi til 16 sk. Det reisetøi, som gjestgiveren havde at holde parat, skulde bestaa af sadler, kløv, slæder og slæber — hvad saaledes betegner de vanlige reisemaader.

Hvad friskydsen, bondens værste plage, angik, havde Hannibal Sehested i 1645 udstedt en anordning, efter hvilken bonden ikke skulde være pligtig til at friskydse nogen, altsaa heller ikke adelspersoner, uden statholderens pas, med mindre det gjaldt kansleren, bispem, lagmanden eller fogden i deres embedsgjerning. Dette gav signalet til en livlig kamp med adelen, for hvem friskydsen var et værdifuldt privilegium, men dens politiske og sociale magt nærmede sig hurtigt sammenbruddet, og efter at have seiret ved Herredagen i 1646 fik Sehesteds anordning kgl. sanktion i brev af 17 juli 1646. Ved dette blev friskydsen afskaffet over hele linjen undtagen for statholder og kansler samt for lensherren og dennes tjenestemænd i kongens ærende. Til erstatning fik lagmanden, bispem og stiftsskriveren en aarlig pengesum af henholdsvis 200, 300 og 300 rdl., hvilke

skulde udredes af den skat, som samtidig paalagdes bønderne og som var et hovedøiemed med reformen; og den gik ud paa en aarlig pengeydelse af 1 rdl. af hver fuldgaard og forholdsvis hertil af halvgaarde og ødegaarde.

Denne ordning betegnede en betydelig reform, men stod ikke længe ved magt. Allerede et halvt aar efter, i 1647, op-hævedes skydsfærdspengene og istedet skulde enhver reisende mod at betale skydstaxten til lensherren faa et trykt pas af denne paa fri befordring. Paa denne vis blev bønderne rigtig-

Fra Øvre Leiret.

O. Væring fot.

nok fri for skydsskatten, men til gjengjæld fik de hele friskydsen igjen over sig værre end nogensinde. Det hele blev et lige-fremt bedrag af bonden. Derfor blev det snart klart at det ikke kunde gaa paa denne vis, og i 1648 kom, som ovenfor nævnt, Frederik III's store forordning om skydsvæsenet. Efter denne fik adelen fripas for sig, hustru og børn inden det len, hvori de var bosat, forøvrig maatte løses pas hos lensherren.

Ved enevoldsmagtens indførelse i 1660 var det slut med adelen; politisk og socialt var dens magt forbi og snart forsvandt den praktisk talt i det ubekjendte; dens skydsprivilegium

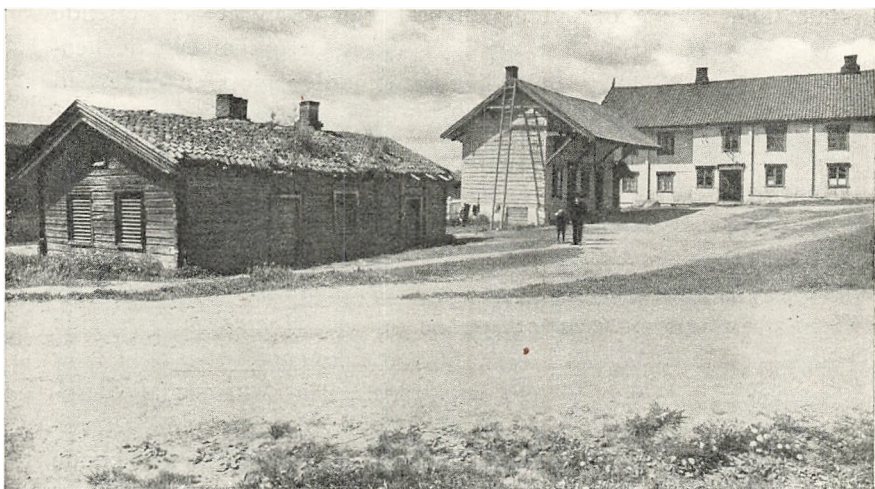
blev derfor af ringe betydning. Merkbare blev de mange pas paa personlig friskyds, som kongen gav dem, der fik med de stærkt opblomstrende bergverker at bestille, og i sidste halvdel af 1600'tallet var der i Østerdalen en ustandselig gennemfart til Røros kobberverk, Indset og Dragaas gruber, og disse friskyds blev en sand plage for bønderne. Krigen med Sverige og fæstningsanlæg trak ogsaa med sig en betydelig fritransport af officerer og artilleri, som yderligere beslaglagde bøndernes hester. Men alting har en ende, og ved Christian V's norske lov af 1687 fik skydsvæsenet den form, som gennem jevn og naturlig udvikling har bragt institutionen frem til hvad den er idag.

Prestegaardene havde i tidligere dage været det sted, hvor de reisende uden videre tog ind og fik kost og herberge. Det kunde blive stærke vexler, som paa denne maade blev trukket paa den private gjestfrihed, og færdselen over Elverum til Hedemarken lod det ikke mangle paa indryk. I den katolske tid har pilgrimene vederkvæget sig paa Elverum prestegaard inden de fortsatte over Løiten til Trondhjem, og paa tilbagereisen har de visselig ogsaa takket for sidst hos den fromme kirkens tjener. Paa samme vis fortsatte det efter reformationen, og den tiltagende færdsel gennem dalen bragte saavist ingen lettelse i den prestelige verts pligter. I 1578 klagede hr. Lauritz Christensen i Elverum over at «han sad paa en almindelig vei for stort gjesteri» og ikke kunde klare sig med den rente, han havde af kirken, hvorfor han fik løfte paa befordring til et bedre kald — hvad dog ikke blev indfriet. Hundrede aar senere fandt hr. Christopher Hammer at det maatte være grænser for de krav, der stilledes til hans gjestfrihed; idelig kom embedsmænd og høie herrer paa gennemreise og tog ind paa hans prestegaard, og de var ikke afholdsfolk, de karle. For at faa aflastet en del af byrden eller for i alle fald at faa noget igjen for sine udlæg indlod han sig i forhandling med bønderne om at de skulde erstatte ham udgifterne ved bevertningen af distriktets egne embedsmænd. Ved thinget 22 juli 1685 kom parterne sluttelig til enighed om at presten skulde overtage «natteholdet» for sørenskriveren og fogden mod et aarligt vederlag af 10 rdl. Skjønt det var «mod landsens maner» at tage betaling for kost og logi, blev dette dog

efterhaanden nødvendigt for presterne, og det maa sikkert forudsættes at regelen blev faste om end lave taxter.

I Elverum var Houm og Strand skydskaarde «med forflegning og logement» for den reisende. Fra Øverby i Vaaler blev skydset til Houm, og fra Strand var nærmeste station Nabset i Aamot. I Heradsbygden gik forøvrig skydsskafferombudet paa omgang mellem gaardene, og det vanlige var at den, som stod for tur, «leiede en person i sit sted og betalte ham som godt syntes», hvoraf følgen blev at den reisende mangen gang stod fast og ikke vidste, hvor han skulde henvende sig. Paa dette uheldige forhold blev gjort en ende ved thinget 5 juli 1700, da fogden blev enig med bønderne om fast station paa Skjefstad og 6 rdl. aarlig til skydsholderen. Ved thinget 26 april 1681 blev bønderne tilholdt «uden forhal» at skaffe en dygtig skydsholder ved Baanerud, eftersom den forrige, leilændingen Hans Strand, var fraflyttet Strand. Fra nu af blev der skydsskifte paa Baanerud, og ved thinget 11 juli s. a. blev aftalt at bønderne i Strandbygden og paa Hernes aarlig skulde betale til skydsholdet 1 ort af hver fuldgaard, 16 sk. af hver halvgaard og 12 sk. af hver ødegaard. Paa vestsiden af Glommen var der skydsstation paa Grundset og tillige et meget velrenommet gjestgiveri, som, saa længe markedet holdtes her, kunde drives i stor stil. I 1749 foreslog stiftamtmanden ogsaa gjestgiveri paa Gaarder, «som vel ikke tilforn har været gjestgivergaard, men er dog fornøden formedelst veiens længde mellem Houm og Sigstad i Løiten», hvilken gaard var nærmeste skifte paa Hedemarken. Der blev ogsaa prøvet med skifte paa Gaarder, men det viste sig mindre heldigt, og efter kort tids forløb blev det flyttet til Nordre Opsal, og Houm blev sløifet. I 1779 var det spørgsmaal om at lade gjestgiverne løse en lav bevillingsafgift, men foged Christensen fandt at maatte fraraade dette, da baade Nordre Opsal og Baanerud «langt fra var af den betydenhed at de vilde kunne taale nogen saadan afgift, da det efter egnens beskaffenhed bliver en gaardbrugende mere til byrde at være gjestgiver end deraf ventende fordel». Om sommeren var folkene med kvæget paa sætrene, og det faldt derfor byrdefuldt at maatte holde karle og hester hjemme for de reisendes skyld, og naar saa, hvad ofte hænder, ingen skyds faldt, led bonden

dobbelt tab. Bønderne vilde derfor helst være kvit baade skyds og gjestgiveri, og særlig havde Gunder Bjørnsen Langengen (Baanerud) forbandet sig paa at nu skulde det snart være slut hos ham, saa fogden havde havt største møie med at stagge ham. I Leiret kunde allerede fra midten af 1700'tallet de reisende faa herberge og traktement hos private. Hos den galante spekulant Anders Petersen paa Grindhagen foretrak notable reisende at melde sig som gjester, og paa Hummeldalen var fra læn-

Hummeldalen.

O. Væring fot.

gere tid tilbage et søgt herberge. Paa Hummeldalsbakken blev fast skydsstation, og i 1875 opførte Hans Haagensen hotellet «St. Olaf», som blev et centralpunkt i trafikken, med kontorer for sparebank og kommunestyre, indtil disse institutioner fik sine egne bygninger, samt lokaler for Elverum Samlag. I 1899 byggede Olaf Haagensen «Hotel Central» i Leiret og knyttede hertil en ganske udstrakt vognmandsforretning.

Besyderlig nok kan der ikke sees nogensinde at have været skydsstation og gjestgiveri paa Grindalen, hvor den i gamle dage betydelige sundfart over Glommen foregik. Der var og blev kun færgested, og kgl. bevilling paa færgehold blev stadig fornyet for hver eier af Grindalen. Den sidste blev givet

Engebret Olsen Grindalen 13 septbr. 1836. Han var paalagt at holde forsvarlige færger og paapasselige folk til hjælp, havde ansvaret for at udliggerbroerne var i orden for folk og fæ og skulde bekoste opsat en taxttavle. En saadan trætavle, som Engebret lod opstille nede ved sundet, havde følgende inskription i hvid maling paa sort bund:

Som Rettigheder for Færgemanden!
at oppebære Betaling af en hver
Reisende efter følgende Taxt:

For en enkelt Person	1	Skjelling
For en Hest	2	—
For en Koe over 1 Aar gammel	1	—
For et Føl eller en Kalv under 1 Aar	1	—
For 3 Faar, Geder eller Sviin	2	—
For en firehjulet Vogn	4	—
For en Kariol, Kjærre eller Slæde	2	—
For et Læs foruden Kjøreredskab	2	—

Givet i Christiania den 13de September!
1836.

Ved hver fornyelse af bevillingen blev udtrykkelig erklæret at «den Elverum indvaanere fra ældre tider hjemlede ret til fri overfart med arbejdsfolk og hester, naar de begiver sig over sundet for at præstere veiarbejde og skydse, er dem fremdeles forbeholdt». I alle andre tilfælde maatte bygdens folk betale for overfarten. Paa Grindalen var fremlagt autoriseret klagebog, hvori de reisende i tilfælde kunde indføre sine anker; den sidste var autoriseret af amtmanden 4 juni 1850 og indeholder ikke en eneste klage. Sundmanden havde sin lille røde stue nede ved elven; den blev i 1860'aarene flyttet op i Leiret.

Under krigsbegivenhederne blev jævnlig anordnet sundfart baade i Heradsbygden og i Strandbygden. Ved thinget 15 aug. 1673 blev bønderne i Heradsbygden saaledes paalagt «inden 3 dage at forsørge sundet med fornøden farkost ved Kirkeberg og en dygtig sundmand, saa det for de reisende kan være upaaklageligt», og samtidig «burde Hernes og Strandgaardenes almue forsørge sundet ved Grundset anseende disse formodende vanskelige tiders høilig udkrævende».

Var friskydsen og hvad dertil hørte en sand plage til daglig, saa gav den dog af og til anledning for bønderne til paa

Grindalssundet, seet fra vestsiden.

Efter fot. af O. Væring

nært hold at se optog og stas, som blev oplevelser for lange tider.

Kongereiserne dannede selvsagt glansnumrene. Maatte bønderne end møde frem med alt som opdrives kunde af hester og lade alt arbeide ligge, naar landsfaderen kom og de fik se ham lyslevende mellem sig og frit kunde henvende sig til ham med hvad de havde paa hjertet, da havde de noget igjen for umagen. Og Østerdølerne har altid sat stor pris paa at faa besøg af sin konge.

Paa en af sine mindst 25 reiser i Norge kom den kraftigste og saftigste af alle Oldenborgere, kong Christian IV, til Elverum 1 juli 1635. Han havde været paa bergverket i Kvikne og var nu paa vei sydover gjennem Østerdalen til Akershus. Han tog med følge ind paa Elverum prestegaard hos hr. Alexander Borch og overnattede der for den følgende morgen at drage videre; allerede om aftenen 2 juli naaede han Ullensaker, og dagen efter var han paa Akershus. Under sit korte ophold i Elverum fik kongen dog tid til at udfærdige et par aabne breve, og hans vert benyttede anledningen til at blødgjøre hans hjerte til fordel for en liden forøgelse af indtægterne, hvad der gik i ønskelig orden. Allerede 4 juli gav kongen hr. Alexander brev paa det første vikarie, som blev ledigt i Oslo kapitel — dog maatte han vente til hr. Jacob Rise i Aamot havde faaet et, for hr. Jacob havde været ude først og udbedt sig akkurat den samme gunst under kongens ophold i Aamot dagen iforveien.

I 1685 kom Christian V til Elverum. Efter at have overnattet i Kongsvinger fæstning og om morgenen 14 juni at have hørt prædiken begav landsfaderen sig afsted, medens fæstningen saluterte med 3 gange 27 skud, passerte i smaa baade over Glommen og kjørte til Arneberg. Her stod middagen færdig, men da det var kongens fastedag, forsagede han bordets glæder og kjørte videre til Elverum prestegaard, hvor den meget velstaaende hr. Christopher Hammer modtog ham. Han havde da reist 11 mil «mesten i en liden kalesche, eftersom veien var hel god og bekvem at kjøre», gjennem et landskab som «efter Norges maade at regne paa er temmelig frugtbart og langs Glommen med mange skjønne egne, desligeste her og der temmelig stor fyrreskov at se». Kongen skumkjørte hestene, og grassat gik

det, for han fik endnu samme dag tid til at foretage en nøiagtig inspektion af den nybyggede «grænsefæstning» paa Hammersberg, som han befalte efterdags skulde kaldes Christiansfjeld. Der kanonertes baade da kongen kom og da han gik. Derpaa holdt han mønstring over de under fæstningen opstillede tropper af livkompaniet til hest, dragoner og fodfolk, og fandt alt udmærket. Efter en travl dag deltog kongen i stort gilde paa Prestegaarden, og der har sikkert gaaet muntert for sig til den lyse morgen. Efter frokosten 17 juni brød kongen op og satte ved Grindalssundet over Glommen, besaa i forbifarten den gamle Elverum skanse, som siden anlægget af Christiansfjeld ikke længer havde sin tidligere betydning, og om middagen kom kongen til Aker ved Hamar.

Ingen kongereise kastede saa megen glans af sig som denne. Kongen selv var rigtig en mand efter folkets sind. En høi og kraftig kriger, ikke ulig sin farfar Christian IV, jevn og ligefrem, munter, med sands for en saftig spøg. Saa drak og spiste han kraftig og var en vældig sportsmand, som kunde ride en halvsnes hester faldefærdige om dagen. Han vilde gjøre alle glade og havde med sit gode hjerte et uhyre vindende væsen. Derfor var han en af de populæreste konger, som Norge har havt. Fæstningsstasen og militærparaden med fanfarer og spil øvede da som nu sin store tiltrækning, og den mængde mennesker, som var samlet om Prestegaarden og fulgte kongen hvor han gik, bragte et liv og en feststemning med sig, som til den dag maa have været ganske ukjendt.

Noget lignende tildrog sig henved 20 aar senere, da kong Frederik IV i 1704 paa reise fra Trondhjem gjennem Gudbrandsdalen lagde veien over Vang til Elverum. Han havde et anseeligt følge med, deriblandt generalfeltmarskalk Wedel og generaladmiral Gyldenløve. Denne sidste holdt dagbog over begivenhederne og fortæller at kongen 11 august spiste middag paa Vang prestegaard hos den rige hr. Niels Sverdrup og fandt næsten modne kirsebær i haven og en hæk fuld af roser. «Presten havde en søn, der var et barn af 7 aar (o: den senere kammerraad Hans Sverdrup til Hakedals jernverk); denne holdt en latinsk tale, som varede $\frac{1}{4}$ time, hvilket var blevet os kjedsommeligt, hvis vi ikke havde faaet god mad og havt god appetit.» Inden de om aftenen tog ind hos hr. Søren Hemstrup paa Elve-

rum prestegaard mønstrede kongen to bataljoner af Oplandske regiment med dets reserve og et kompani dragoner, som foretog manøvrer. Kongen gav sig rigtig god tid. Den følgende dags eftermiddag besaa han Christiansfjeld fæstning og mønstrede siden nogen tropper. Efter endnu en nat paa prestegaarden drog han den 13. aug. sydover og «spiste middag i en lumpen hytte 3 mil fra Elverum, stedet heder Eck (o: Eid i Vaaler).

Da kong Christian VI den 9 juli 1733 kom til Elverum medbragte han sin dronning Sophie Magdalene og sin svigermor markgrevinde Sophie Christiane af Brandenburg, og naar den dygtige og afholdte sogneprest hr. Morten Leigh bød det høie herskab velkommen, kunde han meddele at det var første gang landets dronning besøgte Elverum og tog ind under prestegaardens tag. Reisen gjaldt Trondhjem, og ruten var oprindeligt lagt saaledes at de kongelige skulde været paa Kongsvinger allerede 30 juni. Et besøg paa Kongsberg bragte imidlertid en forandring i planen, og for det kunde de siden være et gunstigt forsyn taknemmelige, for 30 juni slog lynet ned i et krudttaarn paa fæstningen og sendte hele lageret af bomber og granater til himmels. Ødelæggelsens vederstyggelighed betragtede kongen om eftermiddagen 7 juli paa veien til Vinger prestegaard. Med damer i følget kunde toget kun bevæge sig forholdsvis langsomt afsted, den 8 spistes middag paa Grue prestegaard, og om aftenen tog de kongelige ind hos foged Christian Juell paa Bjørneby i Hof. Her var et overmaade veludstyret, tildels endog luxuriøst hus, og fogden kunde byde en forpleining, som stod fuldt paa høide med hvad der kunde opdrives i Christania. Personlig havde fogden ogsaa den fordel at vide, hvordan det gik for sig ved hove fra den tid han var i tjeneste som skriver hos prins Wilhelm. Udpaa formiddagen næste dag kjørte herskaberne til Elverum, og «før maaltidet» paa prestegaarden «besaa de fæstningen, som ved ankomsten og bortgangen kanonerte», Om eftermiddagen drog de videre til Storhamar, hvor justitsraad Jens Grønbeck gav dem en meget festlig modtagelse.¹ Be-

¹ Grønbeck havde blandt andet reist en æreport med inskriptioner. Til kongen stod der:

Flyd Norges Canaan
I Hedemarkens Vange,
Kingsaker, Løiten, Vang,
Nes, Romedal og Stange,

Med Melk og Honning, thi
Hvert Trin den gode Gud
Velsigne ved Din Fod,
Som her gik ind og ud.

folkningen, som overalt modtog de høie gjester med begeistring, følte sig dog snart skuffet.

Kongen var en uanselig og indesluttet mand, som vanskelig fik pebet nogen ord frem, og dronningens vrantne og afvisende karakter gjorde ikke sagen bedre; begge stivnede som bekjendt hen i den rene pietisme. Den eneste, som der var lidt humør ved var markgrevinden, men hun forstod ikke et ord dansk!

Efter dette besøg gik der mange aar, før nogen konge kom til Elverum. Den 23 juli 1788 passerte kong Frederik VI som kronprins paa hjemveien fra Røros, og i 1814 drog hans fætter prins Christian Frederik gjennem Østerdalen paa tilbagereisen efter sit besøg i Trondhjem. Den 12 februar passerte han Elverum i knagende frost. Taus og alvorlig sad den ellers muntre prins i sin slæde; tanken var rettet paa Norges vanskelige politiske stilling, og endnu havde han vel ikke opgivet sin bestemmelse om at bestige tronen i kraft af sin arveret.

Paa reise nordfra passerte Carl Johan som kronprins Elverum 26 septbr. 1815. Veiret var over al maade slet, og kongen fór i rasende fart fra Aaset i Aamot til Romedal uden at stanse op i Elverum. Som konge og med sin søn prins Oscar til følge kom han paa kroningsreisen til Trondhjem gjennem Elverum 26 aug. 1818. Ved grænsen (til Løiten) blev han meget behagelig overrasket ved at se en vakker æreport, som bønderne havde reist for at vise sin taknemmelighed for det kornbidrag, de havde faaet i det forløbne uaar. Fra station til station eskorterte selveierbønder tilhest den kongelige vogn,

Til dronningen hed det:

En Moder for vort Land,	Her lod den Moder sig
Guds Kirkes Fostermoder,	I naadigst Sind behage
En Moder for de to	At lade Landets Børn
Vort Kongehuses Poder,	Sig se i trende Dage.

Og markgrevinden blev heller ikke glemt, hun «som for Elben, Havel, Spree fik Hedemarkens Mjøs omsider og at se»!

En tavle, som var opsat ved veien ovenfor Fron, gav dog vel det klareste udtryk for befolkningens henrykkelse over kongebesøget. Der

stod bl. a.: «. . . for ham vi rede er
at vove blod og liv,
indtil vor aand gaar ud
og kroppen ligger stiv.»

Mere kunde ingen enevoldskonge forlange!

men kongen kjørte i saa raskt tempo, at de 30 Elverums'bønder, som begyndte ridtet, snart blev ganske udmaset og efterhvert gav op, saa der var bare et par stykker igjen, da kavalkaden om aftenen naaede Aamot. Gjennem en dobbelt række af fakkelbærere kjørte kongen ind paa Aaset og laa her natten over. Paa tilbagereisen efter kroningen passerte kongen og prinsen 16 septbr. atter Elverum eskortert av 24 bønder tilhest fra Grundset til Grindalsundet, men stansede ikke op. De gamle, svære reisevogne, kongen brugte, var den rene hesteploge, og flere hester blev da ogsaa sprængt paa turen. For tredje gang reiste han gjennem sognet i 1835 paa tilbagetur fra Trondhjem. Denne gang overnattede han fra 14 til 15 septbr. paa Grundset. Carl Johan var en konge rigtig efter Østerdøernes sind; hans udprægede krigerskikkelse og raske optræden gjorde et uudsletteligt indtryk paa dem, og de «reisedalere», han altid uddelte, blev gjemt baade vel og længe.

Som prins havde Oscar I, som nævnt, tre gange reist gjennem Elverum; som konge kom han her ikke. Som vicekonge lagde hans søn Carl XV veien herigjennem, da han drog tilbage fra feltmanøvren i det Trondhjemske. Det var den 28 august 1856. Ogsaa han eskortertes af bønder tilhest, og det fortælles at han som den muntre herre, han var, fik dem til at ride foran vognen, saa kjørte han stærkt paa og morede sig kostelig ved at se rytternes kav for at komme undaf. Den vilde fart gjorde det snart af med de fleste af dem, og ved hver sving af veien stak der en ind i skogen og forsvandt. Tilslut var bare lensmanden, den temmelig korpulente Christian Holst igjen, og han var nødt til at følge med! men da sagt-nede kongen farten.

Paa tilbagereisen fra kroningen i Trondhjem 18 juli 1873 spiste kong Oscar II og dronning Sophia frokost paa Rena og aflagde besøg hos den bekjendte original, skogeier Per Hovind paa Sorknes 28 juli, og samme dag fortsatte de uden stands over Elverum til Hamar. Dette var sidste gang, kongen kjørte med hester gjennem Østerdalen. Da han næste gang kom, kunde han benytte jernbane. Det var til aabningen af Trondhjemsbanen kong Oscar 12 oktbr. 1877 lagde veien over Elverum, hvor der dog kun blev gjort en kort stands, saa kongen kunde faa se jernbroen. Den almindelige mening var at broen vilde

nok jernbanen faa brug for, naar Solørbanen blev fortsat nordover, en spaadom som ikke skulde gaa i opfyldelse.

Den 16 juli 1906 besøgte kong Haakon VII og dronning Maud Elverum paa tilbagereisen fra kroningen i Trondhjem. Østerdalens linjebataljon defilerede for kongen paa Terningmoen og derefter gav kommunen frokost i Elvarheim.

Jernbanerne. Hovedbanens aabning i 1854 for trafikken Christiania—Eidsvold bibragte neppe mange tanken paa muligheden af at optage jernbanebygning her i landet efter en større maalestok. De første resultater syntes imidlertid opmuntrende, og allerede inden forløbet af ti aar var tre nye baner under bygning. I 1862 aabnedes den bredsporede linje fra Lillestrøm til Kongsvinger, som pegte mod en fortsættelse østover med sammenknytning til de svenske baner. Denne fortsættelse lod heller ikke længe vente paa sig. I 1871 var forbindelsen knyttet ad denne vei med Stockholm og sydover med Skaane.

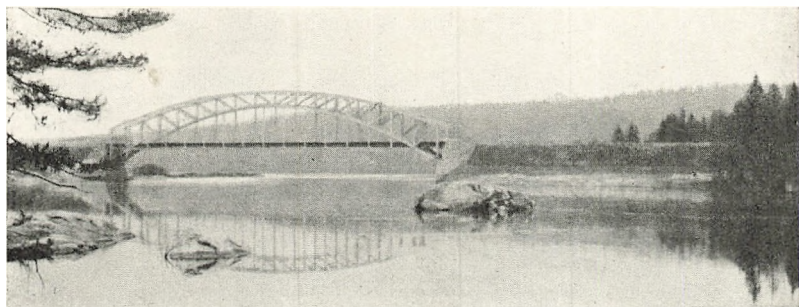
I samme aar som Kongsvingerbanen aabnedes 23 juni 1862 ogsaa en linje mellem Hamar og Grundset. Den blev bygget efter et nyt system, og med den holdt de smalsporede jernbaner sit indtog i Norge. Ved sin prisbillighed i anlæg og udstyr vandt de hurtig stemningen for sig som en type, der særlig passede for landets naturforhold og eiendommelige trafik. Systemet har imidlertid ikke holdt hvad det lovede, og med den tiltagende samfærdsel har det sprængt sig selv.

Til aabningen indfandt sig næsten hele regjeringen, som med en mængde indbudne foretog den første tur fra Hamar til Grundset. Herfra vendte selskabet tilbage til Leiret og indtog middag i landhandler Grøttings hus, paa hvis meget store veranda desserten servertes og hvor de mange taler holdtes og ingeniør Carl Pihls fortjenester af det smale spor blev priset ikke mindst for dets billighed. Hele banen kom paa 1 544 000 kr. eller 56 000 kr. mindre end bevilget. — Der var ikke overskridelser dengang!

Den 19 oktbr. 1871 aabnedes en ny banestrækning: Grundset—Aamot, og da dennes fortsættelse til Støren var færdig i 1877 og kunde tilknyttes den i 1864 anlagte bane derfra til Trondhjem, var den smalsporede «Rørosbanen» dermed færdig

for trafikken gennem Østerdalen fra Hamar til Trondhjem. Da saa endelig den bredsporede bane Eidsvold—Hamar blev aabnet i 1880, og Østerdalen derved, om end ved omlastning paa Hamar, fik forbindelse med Christiania, begyndte Elverum at blive et betydningsfuldt punkt paa trafiklinjen og var kommunikationsmæssig rustet for den svære indsats paa det forretningsmæssige og økonomiske omraade, som skulde give bygden sit storslagne præg af mægtig foretagsomhed og velmagt.

Efter et pust i bakken i 1880'aarene tog jernbaneanlæggene ny fart i 1890-aarene. I 1893 blev den bredsporede Kongsvinger—Flisen'bane færdig, og i 1894 besluttede Stortinget an-

Jernbanebroen over Haugsfoss.

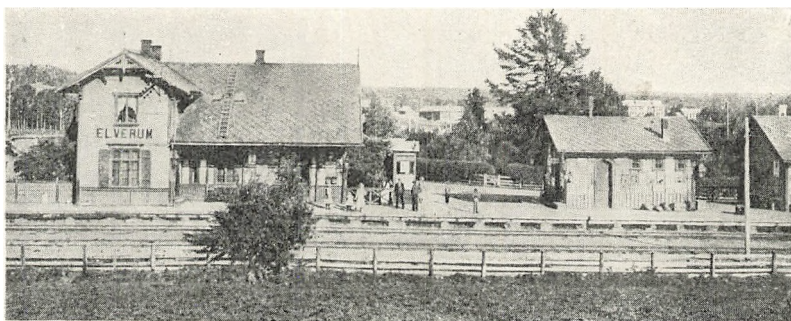
O. Væring fot.

læg af *Flisen—Elverumbanen*. Der udspandt sig imidlertid mellem distrikterne en længere kamp om linjereetningen, elvelinjen eller den saakaldte Jesaaslinje, og først i marts 1900 blev elvelinjen vedtaget af amtstinget. Distriktsbidragene blev endelig ordnet i 1907, og i 1908 kunde arbeidet begynde. Den 45½ km. lange bane fik sin første station i Elverum ved Jømna og den næste 4 km. nordenfor i Heradsbygden. Herfra gaar linjen til Haugsfoss og passerer her Glommen, som gaar i to løb; over det østre løb fører en sagverksbro paa 41 m. og over det vestre en jernbuebro med 83 m.'s frispænd — det største banebrospænd i Skandinavien. Fra Haugsfoss station paa Glommens vestside svinger banen omkring Haugsberget og videre bent frem til Elverum station. Anlægget af «Solørbanen» nødvendiggjorde en flytning af stationen fra Vestad til Terningmoen for derved at skaffe et for alle krav og udviklingshensyn

rigeligt stationsterræng. Anlægget af Flisen—Elverumbanen kom paa 2 700 000 kr.

Da «Solørbanen» 3 decbr. 1910 aabnedes for trafikken blev Elverum et centralpunkt i det norske jernbanenet, som her vil faa en yderligere udvidelse af overordentlig betydning, ifald den projekterte Trysilbane (Mellemrigsbanen) her faar sin endestation.

Mellem bredsporede baner baade søndenfjelds og nordenfjelds ligger nu den smalsporede Rørosbane og venter paa sin ombygning til bredt spor. I løbet af de sidste aar er linjen Hamar—Elverum tillagt en tredje skinne, saa der kan kjøres baade

Den gamle Elverum station.

I. Lomo fot.

paa bredt og smalt spor, men for det øvrige vil nok ombygningen trække ud, siden der bygges bredsporet bane over Dovre, og maaske kommer først et andet spørgsmaal i betragtning, spørgsmaalet om banens overgang til elektrisk drift.

I usvækkelig interesse for sin bygd og for sit land, utrættelig i mange og lange kampe for gennemførelsen af planer og projekter, paa idelig vagt og altid rustet til angreb og til forsvar i stridens hede har de mænd arbeidet, til hvem opgaverne om Elverums jernbaneforbindelser har været betroet. *P. C. Løkens* navn vil for alle tider med hæder være knyttet til denne betydningsfulde og samfundsgavnige, men ogsaa opslidende virksomhed.

Den 7 juni 1908 begyndte aktieselskabet «Elverum—Trysil Automobilsekskab» en fast rute Leiret—Trysil for post- og passagertrafik. Efter i 1918 at være drevet for privat regning overtog Trysil kommune ruten i 1919.

Postforbindelsen mellem Østerdalen og Christiania var indtil sidste del af 1600'tallet den slettest mulige. Fogden, som boede i Solør, fik sine embedsbreve med den leilighedsvisse landpost, som gik mellem den i 1683 helt forsvarsfærdige Kongsvinger fæstning og hovedstaden, men befolkningen i Østerdalen var udelukkende henvist til at sende sine brevskeer med de tilfældige reisende eller ogsaa bekoste private brevdragere. Under Gyldenløvefeiden i 1670'aarene fungerede Peder Vesterhaug, Tollef Strand og Gudmund og Haagen Øxset som «postmænd». Skiløberkompanierne gjorde imidlertid en fastere postforbindelse

Den nye Elverum station.

O. Væring fot.

sydover nødvendig, og da Jens Heide i 1694 tiltraadte fogedembedet, fik han igang en noget regelmæssigere postgang. Han havde selv været postfører mellem Danmark og Sverige i 1670'aarene og høstet praktiske erfaringer, som nu kom distriktet til nytte. Ved aftale med bønderne fik han dem til at betale 2 sk. af hver gaard «til brevdragere», og denne ordning fornyedes i 1705 af efterfølgeren i embedet, foged Christian Juell, og praktisertes siden i mangfoldige aar. Paa denne maade fik bønderne adgang til at sende private breve sammen med embedsposten, men var ganske afhængige af at der var embedsbreve, som skulde afsted, og ikke bare det, men at det var embedsbreve til og fra fogden og mellem ham og lensmændene.

I 1734 søgte den for alle fremskridt ivrige provst Leigh at

faa ogsaa de geistlige embedsskrivelser nordover dalen befordret med disse gaaende poster «formedelst den store besværlighed», skriver han til stiftamtmanden, «og den urigtighed, som underløber ved de publike breves og befalingers befordring i Østerdalen, da der hverken nogen postvei er anlagt ei heller der som andre steder i stiftet er gjørligt at klokkere og andre medhjelpere med de ringe fordele, som deres embeder giver dem, kan med saadanne tings befordring besværes i dette saa vidtløftige distrikt». Og han slutter med følgende for forholdene yderst karakteristiske tilsagn: «aldrig til nogen slags private korrespondance til tyngde og besværing for almuen at skulle misbruge saadan postgang, men alle tider være beredt at kunne gjøre bevisligt hvad for breve, som tid efter anden paa saadan maade til befordring vorder udsendt, og mig heller aldrig deraf betjene uden i saa tilfælde at det mit embede ganske nær maatte være vedkommende». — Efter nogen tids forløb fik provsten se de forønskede resultater af sit arbeide, og det blev endog muligt for bønderne at faa sendt særlig vigtige brevskeer med disse offentlige poster; men den videre udvikling gik yderlig langsomt for sig.

Endnu i 1770'aarene maatte de med den Trondhjemske hovedpost, over Dovre sendte breve hentes til Elverum fra Todderud i Vang af en underofficer, som forrettede som postbud for sammenskudsbetaling af de offentlige funktionærer. Naar fogden var paa thingreise stansede det hele op, og selv magtpaaliggende breve kunde da blive liggende i fjorten dage og derover. Fra Elverum og nordover dalen var det som regel umulig at faa underofficerer til at paatage sig postbefordringen, fordi marschen var for drøi, og alle slags breve maatte derfor betroses kjærrekuske af skiløberkompanierne, som til gjengjæld slap fri militærtjenesten, naar de havde været postbud nogen aar. Disse karle udmerkede sig stadig væk ved sin upaalidelighed og overlod postsækken til uansvarlige personer, og afsenderne havde alskens fortrædeligheder af at brevene blev væk.

I 1797 foreslog presten Wulfsberg i Aamot en regelmæssig postgang etablert for Østerdalen paa den maade at lavvokste, krogfingrede, enøiede og anderledes defekte personer, som ikke duede til skiløbere, skulde ansættes som postdragere. En gang om ugen skulde postkarlen gaa fra Stange til Elverum, hvor

presten skulde forrette som postaabner, og en ny fortsætte til Aamot. Paa denne vis kunde brevene komme frem fra Elverum til Røros paa 7 dage. Samtidig indgav presten ogsaa forslag om postgang fra Elverum til Trysil frem og tilbage tirsdag morgen—torsdag aften, men trods tilslutning af bisp og amtmand gik forslagene i papirkurven. Alt blev som før, og Østerdølerne maatte endnu i adskillige aar nøie sig med «10 til 12 forskjellige private meget langsomt omvankende fodposte».

Neppe nogen større landsdel i Norge har før 1814 havt ihærdigere talsmænd for oprettelsen af en almindelig, regelmæssig postgang end Østerdalen, men først i 1818 lykkedes det provsten Aschenberg paa Røros, som samtidig var bergstadens postexpeditør, at faa en ugentlig postgang gennem Østerdalen vedtaget af Stortinget. Ved kgl. resolution af 15 octbr. 1855 blev endnu en ugentlig postgang sat igang mellem Elverum og Kvikne, og samtidig blev postgangen mellem Elverum og Kongsvinger forøget til to gange om ugen. Da saa ved kgl. res. af 31 marts 1856 hovedposten gennem Østerdalen til Trondhjem blev sat i forbindelse med en ny ugentlig rute mellem Hamar og Lillehammer, havde Elverum faaet en regelmæssig forbindelse med det øvrige land, som stod i nogenlunde forhold til kommunens øieblikkelige behov, men endnu meget langt fra var beregnet paa dens enorme udvikling. Saa vidt kom det først i 1876, ved oprettelsen af Elverum faste postexpedition, som fra 1 juli 1890 gik over til postkontor med udnævnt postmester. Senere er underkontorer oprettet i Heradsbygden, Strandbygden og Hernes.

Elverums første postmester var *Andrea Caroline Landmark*, f. 20/10 1839 i Vannelven, hvor faderen, *Andreas Landmark*, var lensmand. Høsten 1865 blev hun ansat ved Aalesunds postkontor, befordredes 1/10 1876 til postaabner i Elverum og blev her postmester fra 1/7 1890. I 1899 tog hun afsked og døde 27/8 1916 i Trondhjem. Eftermanden blev:

Aksel Hansen, f. 14/1 1867 paa Kongsberg, hvor faderen, *Hartvig Hansen*, var myntpræger, kom 2/10 1881 paa Kongsberg postkontor, befordredes 16/11 1890 til postfuldmægtig i Larvik og blev 11/4 1899 postmester i Elverum med tiltrædelse fra 1 juli.

Telegrafstation blev oprettet i Elverum 1 novbr. 1913, idet en foreløbig telegrafforbindelse fra Leiret til hovednettet blev anordnet ved en af en dobbelt telefonlinje dannet kunstig linje. Sin egentlige telegraflinje fik Elverum i juli 1920.

Elverums telefonforening, stiftet 13 jan. 1886 som den første i Norges landdistrikter, love af 30 marts, blev meddeelt koncession ved kgl. resol. af 17 febr. 1888. Lokaltelefonanlægget drives fremdeles af det private selskab, hvis navn nu er «Elverum-Væaler Telefonforening». Rigstelefonstation blev aabnet i Elverum 20 septbr. 1901.

Kirken, presterne og skolen.

Elverums ældste kirke, en liden en'skibet trækirke med et lidet ryttertårn, laa i retningen øst-vest paa gaarden Alfarheimr, den gaard som gav hele sognet navn og som bestod af den nuværende Prestegaarden og gaarden Gaarder. Kirken laa omtrent 10 m. østenfor det nuværende veikryds ved Gaarder, hvorfra veien gaar ned til jernbroen. Under gravningen til den nye vandledning sommeren 1906 stødte arbeiderne her paa den gamle kirkes grundmur, som viste en bredde af 8 m. (længden blev ikke fremgravet) og bestod af temmelig store, raat tilslaaede, nogenlunde firkantede stene, dækkede af store heller, som har baaret tømmerstokkene. Lige i veikrydset og under landeveien syd for dette fandtes resterne af en muret begravelsesplads, 4 m. i firkant og med stenheller i bunden. Her laa talrige levninger af metalbeslag fra ligkister som hanker, arabiske tal og bogstaver af jern. I hvert murhjørne stod rester af 4 à 5 toms tømmerstokker. Talrige kranier, som fandtes i terrænget omkring disse mure, viste at her havde ligget kirkegaard. Overalt, hvor der blev gravet, var der sand tilbunds, temmelig fri for løse sten, og de sten, som blev gravet op, var som almindelige rundsten fra et elveleie.

Kirken var liden, men folkemængden var i den katholske tid heller ikke stor. Lige i nærheden og paa kirkegaardens omraade stod forøvrig ogsaa et kapel, kaldet «Hellig Torloffs kapel», som efter navnet har været indviet til en lokalhelgen Torleiv, der maaske tør have været tronprætendenten Torleiv Breidskegg, som blev dræbt i 1191 af bønderne paa Marker (Smaalenene) og af mange blev holdt for hellig. Dette kapel eksisterede endnu i 1598, da biskop Jens Nielsen fortæller at det var «et lidet huss, som staar paa Elffuerims kirckegaard

oc i bispennis (o: de katholskes) tid haffde sin synderlig kirckewerge oc rente». Der stod saaledes dengang samtidig to kirker paa kirkegaarden, hvad forøvrig kjendes fra et par andre steder i landet som i Gran, i Seljord og paa Avaldsnes, af hvilke kirkerne i Gran fremdeles staar. Kapellet var nedrevet før 1638.

Det jordegods, som fra katholsk tid var tillagt Elverum kirke, bestod af 6 skind i Skjulstad, 6 skind i Grøtting, 6 skind i Reten samt i Aamot prestegjeld 6 skind i Vivelstad og 3 skind i Østre Hagen (en eng).

Under Syvaarskrigen, da Svenskerne i 1563 havde trængt ind i Elverum og forsøgte at komme over Glommen til Hedemarken, men blev drevet tilbage af Mogens Svale, som dog aaret efter maatte vige for overmagten, plyndrede de kirken for alt af værdi. De vragede kun en tinkande og en tindisk paa alteret, og efter denne heltedaaad gik de berserkergang paa Prestegaarden og forsynte sig med hvad de fandt der. Paa samme vis fór de frem i annexkirken i Trysil.

I 1574 visiterte biskop Jens Nielsen 18 jan. i Elverum kirke og 19 i Aamot, reiste derfra til Hof i Solør, men lagde 22 jan. atter veien over Elverum til Grue og videre over Odalen og Romerike hjem til Oslo, hvor han var tilbage 13 febr. Næste bispevisitats var i 1580, da Jens Nielsen var i Elverum 22 jan.,

men neppe visiterte der før paa nedreisen fra Østerdalen, da han kort og godt noterer sit ophold i Elverum fra 3 til 6 februar. Lidt mere fortælles fra hans visitats 5—7 juni 1585: «Elffuerim haffuer en annex, heder Trøssel, til hende er 13 mile

Broncer fra kister i den gamle murede begravelsesplads.

veigs, der gjør is tieniste 4 gange om aarit, Jul, Paaske, S. Hans dag og S. Michels dag. Den anden annex heder Serne, der gjør presten paa Elffuerim tieniste 3 gange om aaret, Jul, Paaske og S. Hans dag . . . » (dette var det fastsatte antal gudstjenester i Særna, men de indskrænkedes oftest til 2 om aaret).

Bispen nævner intet om kirkens brøst og mangler, saa det værste var vel afhjulpet forinden. I 1655 blev det nødvendigt at tilbygge et sacristi, men det blev ikke færdigt før i 1660, i hvilket aar provsten, stiftsskriveren, begge ved fuldmægtige, med lagrettesmændene Ole Bjørnsen Sæteren, Otter Haug, Niels Løken, John Østerhaug, Colbjørn Opsal og Gudmund Søberg 15 septbr. holdt en grundig besigtigelse af den da stærkt forfaldne kirke. De fandt kirken «altfor liden, eftersom almuen daglig tilvoxa», og foreslog derfor at tilbygge «to vinger», hvorved den (som korskirke) ikke blot vilde blive betydelig «rummeligere, mens endog taarnet styrkes og underbygges, som ellers er meget sunket». Bygdens folk fik skaffe tømmeret og gjøre pligtarbeide, medens bygmesteren «i det lideligste» fik faa kost og løn af kirken. Tag, taarn og østre og vestre gavl maatte begbredes, et vindu var blæst ud paa den ene side og de øvrige forfaldne og med tildels knuste ruder, samt var saa oversmurte med begdryp at de var helt «formørket». Messesærk fandtes ikke, og messehagelen var saa fillet, at den velanstændigvis ikke kunde bruges længer, alterklæde og alterdug maatte skaffes, ligesaa lysestager istedetfor en gammel defekt jernstage, som nu stod paa alteret; kirkeklokken var ringet i stykker, loftet i vaabenhuset var faldefærdigt, og uden en ny traasse kunde hverken taarn eller tag blive begbredet. Skjønt inspektionen fandt det «uforbigængelig nødvendigt» at disse mangler blev afhjulpet ved kirken, «eftersom hun udi langsommelig tid intet er forbedret», blev dog intet gjort. Ved næste besigtigelse, 19. mai 1665, var derfor tilstanden ikke bedre! Taarnet befandtes nu «ganske brøstfældig og af alder udygtig», ligesaa den vestlige $\frac{2}{3}$ del af kirken, hvorfor inspektionen fandt at alt dette maatte nedrives og nyt bygges, «og efterdi det er af reisverk» burde resten ogsaa rives med det samme, for «flikken er alene penge-spilde og ingen bestandighed kan medfølge, og bør kirken af ny ganske opbygges med tømmerverk, efterdi det med mindre

bekostning end reisverk kan vorde oprettet, tilmed vil den gjøres meget større». Udgifterne ved ny kirkebygning kalkuleres til 800 rdl.

Heller ikke denne gang kom der noget større ud af inspektionens arbeide. Kun ved de allernødvendigste reparationer blev kirken sat i nogenlunde brugbar stand, og ved stadige flikninger greiede den at hænge sammen endnu i — 70 aar! Men inden den tid var i henseende til kirkens eiendomsforhold foregaaet en forandring af væsentlig betydning for dens skjebne.

Efter reformationens indførelse i 1537 blev kirkerne med det dem tillagte jordegods opfattet og behandlet som juridiske personer : forinuesmasse, hvis brug og udbytte i nærværende tilfælde tilkom det enkelte sogn. Efter enevoldsmagtens indførelse i 1660 tiltog kongen sig uden videre eiendomsretten til landets kirker med kirkegods, og fra 1680 og fremover begyndte kongerne saa smaat at sælge landskirkerne. Statens pengenød efter Den store nordiske Krig bragte Frederik IV til først at beslaglægge deres indtægter og derefter til at bortforpagte dem, hvorved kirkerne snart kom i forfald, og endelig gik Christian VI løs paa almindeligt massesalg. De fleste gik under hammeren i aarene 1723 til 1726, og ialt solgtes 620 kirker for 180 000 rdl., deraf ca. 100 til vedkommende «almue» og ca. 520 til private. Ved den auktion, som under biskop Deichmans administration i 1722 skulde afholdes over landskirkerne i Akershus stift, besluttede Elverumsogningerne at gjenerhverve sin kirke og sendte sognepresten, hr. Jens Ring, til Christiania med fuldmagt til paa deres vegne at byde 200 rdl. kroner (: bedste sølvdaler, med en krone paa aversen). For denne sum fik han ogsaa tilslaget, og budet blev approbert af kongen 6 febr. 1723, pengene blev betalt til kasserer Jens Kølle, og skjøde paa kirken med det ovenfor nævnte tilliggende jordegods blev udstedt 14 juni 1723. Da det originale kongeskjøde omsider naaede frem til Elverum, viste det sig imidlertid at skjødet var udstedt til presten, hr. Jens Ring som privat kjøber, hvorfor denne strax opsatte et dokument, datert 4 aug. 1725, hvori han forklarte at have meddelt ved auktionen at det var «almuens» og ikke hans eget bud og derfor transporterte skjødet til den. Dette dokument blev saa thinglæst 21 novbr. 1725 sammen med det kgl. skjøde¹. Fra nu af eiede sognet saa-

¹ Hr. Jens Ring var ogsaa overdraget at kjøbe Aamot kirke for denne mening. Her gik det paa samme vis. Skjødet blev feilagtig udstedt til

ledes sin egen kirke. Fire aar senere, 7 mai 1729, lukkede hr. Jens Ring sine øine og efterfulgtes af en sogneprest, som skulde faa overmaade stor betydning for sin menighed.

Ved sin ankomst til Elverum ved juletid 1729 forefandt presten Morten Leigh en ganske forfalden sognekirke. Nedbøren brød igjennem tag og vinduer, saa snefonner dækkede gulvet. Al indredning, selv stolestaderne, var i filler. Den var beregnet til 400 mennesker, skriver presten, eller «henved $\frac{1}{3}$ af de herhen hørende sjæle», og da den særdeles vel udrustede sogneprest Leighs forkyndelse samlede en tilhørerskare som aldrig før, blev pladsmangelen meget følelig. Trængslen i kirken, hvor «den ene maa sidde paa skjødets af den anden», forstyrrede gudstjenesten, pulpiturer gjorde koret saa trangt at der end ikke kunde sættes en stol frem til bispen under visitatserne, ja presten havde endog vanskelig for at forrette. Under 11 juli 1730 havde biskopen begjæret en redegjørelse for kirkens tilstand, og inden han afgav denne fandt presten Leigh det rigtigst at give menigheden som kirkens eier fuld besked om tilstanden i et møde, han lod afholde i kirken 26 august. «Maatte ikke den nidkjærhed, vi skulde have for Guds ære», sagde han, «opmuntre os til at sørge for Guds hus' bedste, istedetfor at vente til øvrighedens strenge paabud kommer. Da ogsaa andre vore naboer antager sig Gud hus' ære med saadan iver og omsorg at bygge der paa eller ogsaa at forbedre hvad brøst og mangler derved maatte findes, saa maatte det være en skam for os, om vi vilde lade vort Gudshus staa som et vidunder i landet. Jeg forsikrer Eder samtlige, at intet skulde være mig ønskeligere end at se Eder for disse byrder og bekostninger forskaanet, thi min menigheds velfærd maa billigen ligge mig lige saa nær hjertet som min egen velfærd; men dette er en sag af den beskaffenhed at jeg dermed aldeles ikke kan se igjennem fingrene, at jeg jo derpaa maa tale og drive. Saa kan jeg ikke se Eder forskaanet, saa tilbyder jeg Eder mit raad og min tjeneste i denne sag, at vi med hinanden kan saaledes kunde overlægge alle ting, at byrden kunde falde paa det letteste at bære, særdeles for de fattige og uformuende».

Med det maal for øie at bygge en ny kirke foreslog presten

presten 14 juni 1723, og han maatte derfor transportere det til Aamot menighed 10 juli 1724, thinglyst 24 novbr. 1725. Prisen var 200 rdl. kroner.

Leigh at gjøre «et forsøg» med bidragslister, hvorpaa «ethvert menneske i menigheden, husbonder med sine tjenere, mænd og kvinder, forældre og børn», kunde antegne hvad de vilde bidrage, saa kunde enhver, ogsaa de fattige, skrive hvad de lettest kunde give efter kaar og leilighed. Nogen kunde bidrage med bjælker, andre med sagbord, tjære, laase, hængsler, spiker eller med bolter, nogen med vinduer eller kalk og sten, andre kunde tegne sig for et bestemt antal arbejdsdage som murere, tømmermænd, snedkere og smede. «Alt — var det ikkun en snes spiker, som en tjenestegut eller et barn vilde give, eller en mark uld eller lin — alt vil komme kirken til nytte». Resultatet af et saadant forsøg vilde afgjøre spørgsmaalet om der skulde repareres paa den gamle kirke eller bygges ny. «Og som denne kirke er saa fattig, at den intet selv kan udrede til sin opreisning», foreslog han at vedtage en frivillig afgift af hver barnedaab, hver indgangskone og hver begravelse paa 2 til 4 sk., af hvert brudepar og af hver ungdom ved første altergang 4 til 8 sk.

Forslagene vandt menighedens udelte bifald i møde 13 oktbr. 1734. Nu inddeltes hele sognet i 9 distrikter, hvor bidragslisterne blev bragt omkring i hvert eneste hus, og «uden at nogen blev forbigaaet af hvad vilkaar han end maatte findes» af de udvalgte mænd: Ole Gundersen Nordre Berger, «som blandt almuens folk udi denne menighed vel har maattet regnes og ansees til dette bygningsverks fortsættelse og fremgang at have været den første og største tilskynder», Amund Olsen Ljømo, Haagen Amundsen Lille-Hvarstad, Erik Olsen Hovin, Ole Jensen Torge, Embret Halvorsen Vestre Sætre (og efter ham Embret Mortensen Lindberget), Jørgen Eriksen Grundset, Ole Thoresen Øxset (og efter hans død Peder Olsen Baanerud) og Hans Iversen Hagen. Paa disse lister indkom ved første tegning 743 rdl. 1 mark, — et resultat, som i menighedsmøde 13 oktbr. 1734 medførte enstemmig beslutning om opførelse af en ny korskirke for Elverum med plads for ca. 700 mennesker. Den skulde bygges af «godt og forsvarligt tømmer, saa stor som den efter nærværende tids tilstand kan agtes at være fornøden»; hver gaardbruger skulde skaffe de nødvendige materialier af sten, træ og jern frem til byggepladsen, og begyndelsen skulde strax gjøres med fremkjøring paa første vinterføre af 10 læs sten af

hver jordbruger, dog saaledes fordelt at de pladser, som ikke holdt hest, kun skulde besørge $\frac{1}{3}$ 'part. Til tækning skulde kjøbes rød teglsten i Christiania.

Den 15. aug. 1735 blev kontrakt indgaaet med bygmester Even Rasmussen Baardset, en bonde i Ringsaker, om kirkens opførelse af lafthugget tømmer og efter en af artilleriløitnant paa Kongsvinger, senere major Nicolai Gustav Sandberg udført

Elverum kirke.

Fot. af I. Lomo.

tegning. Evenskulde selv skaffe sig due-lige tømmermænd og give dem løn og kost. Den 29. aug. skulde arbeidet «paa den anviste tomt» begynde med opførelse af grundmuren $1\frac{1}{2}$ alen bred og $1\frac{1}{4}$ alen høj, hvortil kom 3 murede begravelser, en under koret, en midt under kirken og en i den nordre ving; dette arbejde skulde udføres af bygdens folk, som herfor skulde faa kost og løn af sognet. For at bygge kirken fær-

dig under tag skulde Even have 320 rdl. samt for tagets tækning med tegl 1 mark 12 sk. i dagløn for sig og hver arbejder.

Til fundamentering og mur beregnedes 5 læster (3: 60 tønder) kalk og 6 læs ler, til snedkerarbejde 340 tylvter sagbord og 20400 spiker, til bygningstømmer 80 tylvter, deraf 2 tylvter 18 alens og 2 tylvter 20 alens, 56 tylvter 14 à 16 alens og 20 tylvter 10 alens, alt med 7 à 8 tommers top, samt 6 tylvter stillingstømmer paa 14 à 15 alen og 4 slæbere af tørgran à 24 alen. Hos Erik Anker i Christiania blev for 145 rdl. indkjøbt 14000 teglsten, som Christopher Fremming i Eidsvold

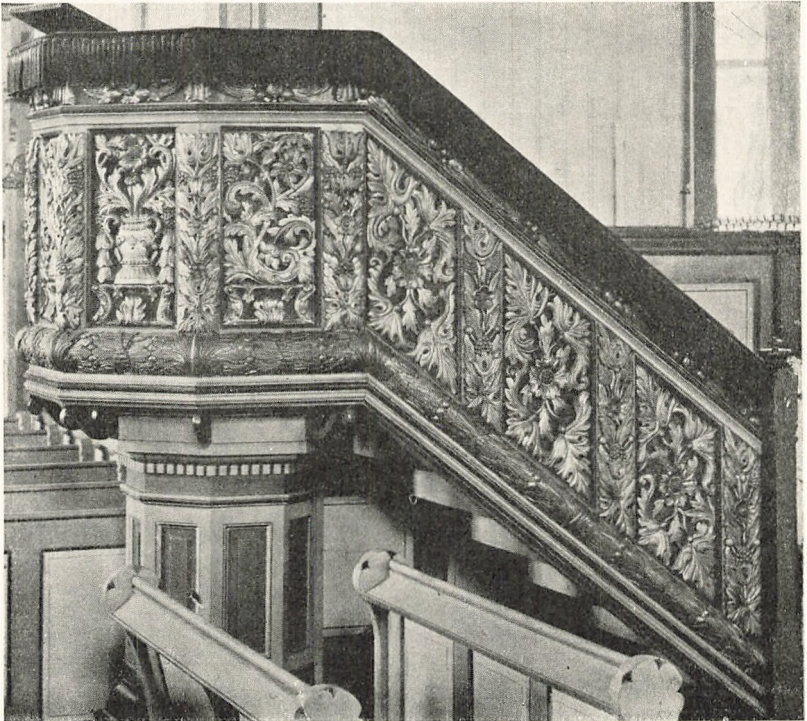
for en betaling af 90 rdl. kørte op til «Korsegaarden paa Hedemarken», hvorfra de hentedes til Elverum i 37 læs à 1 rdl.

Den 29 aug. 1735 blev grundstenen lagt til den nye kirke. Samtidig blev den gamle kirkes altertavle, prækestol, døbefunt og en del mindre sager solgt for 12 rdl. til Trysil kirke, som i Gyldenløvefeiden var blevet plyndret af Svenskerne, og Ole Gundersen maler fik i opdrag at forarbejde nye ornament, alter, prækestol med himmel, funten og korverket med hjælp af snedker Nils Hansen Engen for 170 rdl. Til altertavlen blev et maleri forskrevet fra Kjøbenhavn — hos hvem siges ikke — og dertil for 12 rdl. en tegning til passende rammeværk med forsiringer. Knut Andersen glasmester fra Romedal fik akkord paa leverancen af glas, tin og bly til alle vinduer for 53 rdl.

Den 27 juli 1736 havde bygmester Even Baardset kirken under tag; den sidste teglsten var paalagt. Fra først af havde det været meningen ikke at bygge noget taarn paa kirken, skjønt et saadant havde prydet det gamle Gudshus, men kun at opføre et lidet klokketaarn paa kirkegaarden. Imidlertid udtalte stiftsdirektionen ønsket om at kirken blev forsynet med taarn, og menigheden erklærede sig strax villig til at tegne nye bidrag paa de gamle lister. Der indkom nu hele 528 rdl. 3 m. 18 sk., og 15 jan. 1737 blev taarnbygger Svend Olsen Trosset af Faaberg overdraget opførelsen af taarnet, hvortil anvendtes 14 mastetrær med $\frac{1}{2}$ alens top, 36 tylvter bord etc., 4000 enkelt-nagler og 200 dobbeltnagler, 6 tønder tjære, 1600 spaan etc. Taarnet, som blev forsynet med spir med kobberkugle, hane og fløi, til 10 rdl., blev færdig 10 mai 1737. Bygdesnedkerne Ole Hansen Rønne og Nils Hansen Engen lagde kirkens gulv og forarbejdede alle stolestader og pulpiturer; Hans Willumsen Bech, Erik Bakken, Michel Nødaasen og Peder Tollefsen Grundset udførte alt smedarbejde; Christen Hofsløkken, Paul Reten og Peder Skavhaugen opførte kirkegaardsmuren og indgangsporten for 12 rdl. Til kirkens malning medgik 450 skaalpund brunrød farve.

De samlede udgifter til kirkens opførelse androg til 1 550 rdl. Til dækning heraf var paa listerne tegnet 1 271 rdl., og der skulde saaledes endnu mangle 279 rdl. Det viste sig imidlertid at mange af bidragsyderne af et godt hjerte havde tegnet mere

end de kunde klare, og deficiten blev derfor adskillig større. Presten Leigh modsatte sig bestemt at der skulde sættes nogen inddrivelse igang, da det var klart nok at det var evnen og ikke viljen, som det her skortede paa, og «Guds hus skal ikke opbygges med suk og taare». Han lod istedet sætte igang en pengeindsamling blandt officerer og militærpersoner, som boede

Prækestolen med det gamle snitverk.

O. Væring fot.

i bygden, men ikke egentlig hørte bondestanden til, derunder ogsaa tjenestefolk. «Officererne foregik i sin gavmildhed med et eksempel», som havde udmerkede følger, og ved kollekter i kirken, som stadig indsamledes indtil 1742, indkom 303 rdl., og gjelden blev paa denne maade efterhaanden betalt.

Den 28 jan. 1738 blev kirken indviet af biskop Hersleb og fik navnet «Vor Frelzers kirke». Foruden provsten, hr. Morten Leigh, assisterte følgende sogneprester ved indvielsen: hr. Paul

Hammer til Grue, hr. Hans Schmidt til Vinger, hr. Jens Abildgaard til Løiten, hr. Peter Grüner til Romedal, hr. Rafael Juel til Vang og hr. Thomas Boesen til Stange, samt kapellanerne hr. Peder Bleggraf i Toten, hr. Ole Meldal i Ringsaker, hr. Christopher Ancher i Vang, hr. Jørgen Meldal i Romedal og hr. Hans Winther i Aamot. Til minde om denne begivenhed blev i kirken anbragt en trætavle, som nu hænger i sacristiet, med følgende inskription i gulmalt skrift paa sort bund: «*D. O. M. / Quam Adjutore Deo / Regnante Augustissimo / REGE CHRISTIANO SEXTO / Exstrueudam exornandamque / curavit ædem / ANNO MDCCXXXVIII D. XXVIII Januarii / D. D. D. / Hæc Ecclesia / A piis Incolis Deoque devotis Animis / Sit Receptaculum / voti compos*¹.

«Saa er da denne kirkebygning», skriver presten Leigh, «under Guds naadige hjælp og bistand bleven begyndt og fuld-færdiget uden at nogen i denne menighed er bleven beskadiget paa liv, lemmer eller er bleven fornærmet paa deres gods og formue eller er bleven sat i gjeld og armod eller er vorden indviklet i kiv og trætte, eller at nogen, som der har arbejdet, er bleven forholdt eller formindsket deres velfortjente løn. Saa har og de dannemænd, som har været dette arbejdes forstandere, vist den troskab og redelighed udi deres tilsyn og regnskabs førelse, saa at det ikke anderledes har kunnet skjønnes end at de derudi har øvet sig selv til at have en uskadt samvittighed baade for Gud og mennesker».

I 1739 blev i menigheden udtalt ønske om anskaffelse af et orgel til kirken, og de samme mænd, som i 1734 gik om med distriktslisterne, paatog sig atter at indsamle frivillige beløb. Der indkom snart 193 rdl. 3 m. 12 sk., og presten Leigh bestilte hos orgelbygger Lambert Daniel Carstens i Kjøbenhavn et 10'stemmers orgel, som, saasnart vinterkulden var over, skulde leveres forsvarlig indpakket for 200 rdl. John Gundersen Berger paatog sig omsorgen for at faa det transporteret til Elverum og opsat i kirken. Den gode Carstens lovede — som vanlig —

¹ D. O. M. = Deo optimo maximo. D. D. D. = dat, dicat, dedicat.

«Denne kirke, som med Guds hjælp under den ophøiede kong Christian VI.s regering blev bygget og prydet til et hus for den almægtige gode Gud og indviet 28 januar 1738, være et ønskeligt tilflugtssted for de fromme indbyggere og gudhængivne sjæle».

mere end han kunde holde, og først i 1740 kom orgelet paa plads. Imidlertid var det ordnet med en organist; han skulde faa 16 rdl. i fast aarlig løn, hvoraf de 12 rdl. skulde samles af hvert aars konfirmanter og de 4 rdl. tages af den leie, kirken fik for pulpiturene eller de lukkede stole med undtagelse at pulpituret paa venstre side af orgelet, hvilket menigheden ønskede prestens familie skulde have afgiftsfrit. Som uvis indtægt

fik organisten tavlepenge og betaling af brudefolk for bryllupsmusik. «Naar organisten derhos lærer og bruger et godt og let haandverk, vil han derved kunne leve vel og fornøiet uden at være andre til byrde og besværing.»

Ved private bidrag blev i 1741 for 26 rdl. anskaffet et 8 dages uhrverk, forfærdiget af en uhrmager paa Toten. Han havde lært faget i England. Det havde kun timeviser og var uden klokkeslag, men holdt sig meget godt, naar frosten kun ikke var for «extraordinær». Det findes endnu i kirken.

Med berettiget stolthed kunde Elverumsogningerne se sin kirke reist. Thi den var reist af dem selv alene, uden en skillings tilskud fra nogen

udenfor bygden. Det var til denne dag enestaaende i den norske kirkebygnings historie, og har det nogensinde gjentaget sig, saa er det iallefald ikke mange gangene. Den mand, som var sjælen i det hele, men i beskedenhed delte æren med alle dem, der af godt hjerte og villigt sind rakte ham de hjælpende hænder, provsten Leigh, bevarede til sin dødsdag menighedens varme kjærlighed.

Under 31 mai 1752 blev truffet overenskomst om vedlige-

Alttermaleriet fra 1738.

hold «af den af den ganske almue fælles bekostede» indhegning af kirkegaarden, fordelt mellem gaardene i 95 balken, og 17 marts 1759 fastsattes regler for kirkens forsvarlige vedligehold.

Fra den gamle kirke lod presten Leigh i 1738 overføre hvad den endnu havde i behold af sine «ornamenter» til den nye Vor Frelasers kirke. Først var det to meget gamle smaa klokker og en noget større, som var ringet i stykker i 1648 og omstøbt i 1667, og endelig en fjerde, som senere, i 1793, sprang og i 1795 blev omstøbt, ved hvilken leilighed de ældre skal være gaaet med i løbet. Den omstøbte er paa den ene side inskribert: «*Elverums Hovedkirke Aar 1795*» og paa den anden side: «*Støbt af Erik Schmidt i Christiania Aar 1795*» og C.VII (5: *Christian VII*). En helt ny klokke blev anskaffet i 1746; den har inskriptionerne: «*Soli Deo Gloria*», «*F 5*» og «*Me fecit Joha[n] Bartold Holtermann Hafniae 1746*¹».

Dernæst var det følgende sager:

Et døbefad i drevet messing med en fremstilling af syndefaldet som bunddekoration og paa den indvendige kant inskribert: «*Maren Salig Knud Anderssons Har Foræret Dette Til Elveroms Kierche Aar 1672*». Det var saaledes en gave fra foged Knud Andersens [Hammers] enke Maren Hals, og det var anbragt paa hovedet af en i træ udskaaet figur, der med en stor smukt udskaaet krone over saaledes dannede døbefunten og igjen var indhegnet med et udskaaet rækverk.

Alterdisken af sølv, inskribert: «*Til Guds Ære og Kirkens Sirat saa og til Aamindelse For den salig ærværdige Mand Hr. Söfren Hemstrup er denne foræret af Erik Mousen 1711*». Det er den rige trælasthanler i Christiania Erik Mogensen til Linderud, som her erindrer sin halvætter hr. Søren Hemstrup, der var Elverums sogneprest fra 1688 til 1708. Forøvrig overførtes det ældre altersølv: en forgyldt sølvkalk og en noget defekt sølvæske til alterbrød; alterklæderne: en med hvidt taft foret rød messehagel, garnert med sølvbroderi og med et kors paa rygstykket (skjænket af presten Hemstrup og hustru og «en del Guds børn af almuen»), to messeskjorter, et rødt alterklæde med uægte sølv- og guldkniplinger og en klosterlærreds alterdug med grove kniplinger. Endelig bibel og messebøger.

¹ 5: Gud alene æren. Frederik V. J. B. Holtermann har lavet mig i Kjøbenhavn 1746.

Et 2 m. langt og 2,20 m. høit maleri, forestillende sognepresten hr. Christopher Hammer med hustru Maren Opdal og hendes første, afdøde mand, sognepresten hr. Jens Borch samt hendes samtlige børn i begge ægteskaber, 5 sønner og 5 døtre. Hr. Christopher holder i haanden en salmebog, hvorpaa læses inskriptionen: «Anno 1679. *Ætatis suæ 40*». Maleriet er saaledes udført i 1679, da presten var i sit 40de aar¹.

Et 2,20 m. høit og 1,40 m. bredt maleri, forestillende den tapre og uhyre populære general Frantz Volkersahm, knælende ved den korsfæstede Christus i et landskab med Jerusalems røde mure i baggrunden. Generalen er iført citrongul uniform med røde opslag, røde strømper og skjærf med hvidt frynsebroderi, sko med høie, røde hæler, hvidkantet sort halsbind med initialerne C. 5 (5: Christian V) og under hagen en strittende rød sløife; hjelmen med røde og hvide fjære ligger ved siden af den graahvide pude, paa hvilken han knæler. Paa overstykket af den enkle, sorte ramme læses i forgyldt skrift: «*Auf Got Vndt Das gelück, Hoff Ich alle Augen Blick*», og paa understykket: «*Zu Ehre Gottes Die Kirche Zierat, Von Frantz Wilhelm Von Følkersahm Bestalter Capitain Über Ein Compagnie Feuer-Röhrs Den: 20 Marti 1678*». Rammens hjørner har smukke, malte guld-dekorationer, og i lærredets nederste venstre hjørne er malt generalens vaaben, et brukket hjul, og aastallet 1678.

Et portræt af sognepresten hr. Jens Ring, inskribert «*Ianus*

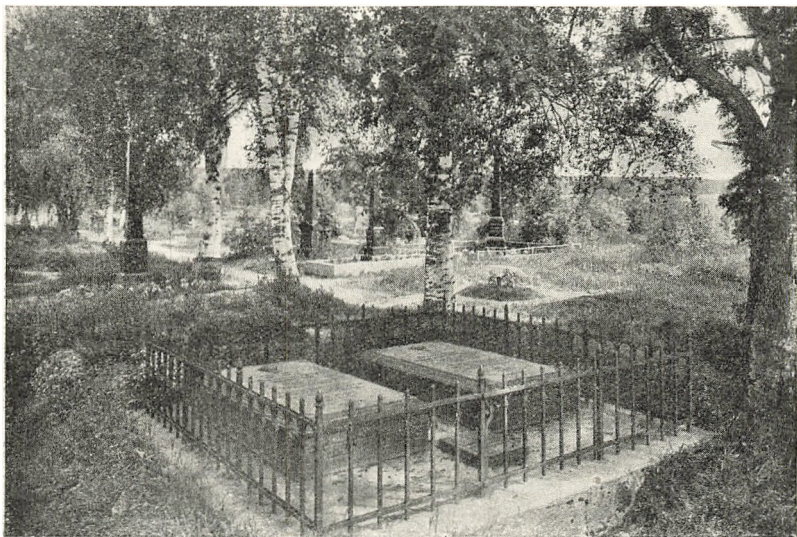
¹ Ved dette billede, som nu hænger i kirkens sacristi, er opslaat et papir, hvorpaa er skrevet: «Aar 1836 i Juli Maaned blev af | Kirkevægerne Hr. Premier-Lieutenant | Øvergaard og Peder Helgesen Bæk | foranstaltet en Jubel-Renselse | i Elverum Kirke som da havde | staaet i hundrede, eet hundrede Aar. | Ved denne Leilighed blev ogsaa nedtaget og oppudset dette Male|rie, der efter Kaldsbogens Udvi|sende skal forestille Sognepræst Jens | Borch, der døde 1670, og hans Hustrue Maren Opdal, der efter sin første | Mands Død blev gift med den føl|gende Sognepræst Hr. Christopher Knudsen Hammer, der blev ordineret | 1670 og døde 1688. Denne Person er | det sandsynlig som paa Maleriet fore|stilles at staae Konen nærmest. Den|ne Præstekones med begge disse Mænd | avlede Børn findes ogsaa malede | paa denne Tavle.

Elverum Præstegaard den 7de Juli 1836. Stenersen, Sognepræst.»

Heraf fremgaar at kirkens jubileum blev feiret i 1836, da det var 100 aar siden bygningen var kommet under tag, og ikke i 1838, 100'aaret efter indvielsen.

Ringius, Denatus 1729, ætatis 46». Det er uden tvil malt medens han levede og er senere paaskrevet at han døde i sit 46 aar i 1729.

Alle disse ting opbevares i kirkens sacristi, hvor der tillige er anbragt følgende sager, som kassertes ved den nuværende kirkes gennemgribende «restaurering» i 1878—79: dele af den store kordør med kunstfærdigt snitverk i forgyldt træ, som indtil den tid skilte kirkens kor fra skibet; heriblandt apostelfigurer,

Fra Elverum kirkegaard.

O. Væring fot.

I forgrunden distriktslæge Munthes gravsted.

dels fritstaaende, dels i relief, et meget, vakkert snitverk med Christian VII kronede navneziffer og en forsølvet Christusfigur (korsfæstet, men uden kors) med forgyldt haar, skjæg og klædebon. Ved nævnte restaurering blev den gamle prækestol fjernet, idet dog dens smukke forgyldte snitverk blev overført til den nye, ligesaa kastedes den gamle altertavles kunstfærdige indramninger paa porten. Enkelte rester som svævende engle og duer er tilligemed 3 kroner fra kongebesøget i 1733 bevaret i kirken. I sacristiet er fremdeles opbevaret en kollekttavle af grønmalet træ med gyldne kanter og røde forsiringer; paa rygbrettet staar: «*For fattige Børn | udi | Elverums meenighed*»

bagpaa: «1755» og rundt kanten: «*Math. 56. 7 v. Salige ere de miskundelige, thi de skulle faa miskundhed*».

Til erindring om sorenskriver Johan Randulf skjænkede hans arvinger «en skjøn messehagel», som blev taget i brug 8 oktbr. 1837.

I kirkens kor er anbragt portrætter af sognepresterne Svend Stenersen, Gløersen, Strømme og Borchgrevink.

Foran kirkens hovedindgang ligger en smuk granittrappe i fire trin; til venstre paa tredie trin staar indhugget: «Bekostet af J. Christiansen 1862» (landhandler Jacob Christiansen).

Ved kirkens restaurering i 1878 flg. blev adskillige moderniserende forandringer foretaget; saaledes ombyggedes taarnet og vinduerne forhøiedes. Hverken kirkens ydre eller indre vandt ved forandringen, og i 1921 søges saavidt mulig de gamle «ornamenter» igjen bragt paa plads.

Ministerialbøger forefandtes ikke i Elverum ved provsten Leighs ankomst i 1729, men alene en af klokkeren ført fortegnelse over ministerielle forretninger fra 1719 af, som Leigh strax tog vare paa, men senere og før 1857 er forsvundet. Fra 1 decbr. 1729 førte han en ombyggelig ministerialbog for Elverum og Trysil, som fortsattes til og med 1739; den forefandtes ved embedskontoret i aug. 1857 (da senere bureauchef Wilhelm Lassen tog et uddrag af den, som nu beror i Rigsarkivet), men er senere forsvundet. Den tredie ministerialbog, som Leigh førte fra 1740 til 1750, var forsvundet før 1857, og først fra 1751 eksisterer nu Elverums kirkebøger i komplet række.

Lister over Kommunikanter (altergjester) findes for 1734—36; for 1741—44 med særskilte fortegnelser over viiede, enke-mænd og ungarke, enker og piger samt officerer og underofficerer, for 1755—62 for ægtefolk, og for 1758—62 inddeelt som den næstforegaaende, dog uden særskilte militære. Den merkelige standsinddeling gjør listerne for 1741—44 særlig værdifulde i betragtning af at ministerialbogen mangler for dette tidsrum.

I 1664 opgav presten hr. Jens Borch sine indtægter saaledes: «aarlig landskyld til prestebølet af jordegods paa 7 huder 11 skind, 1 sold rug, 1 kiste fisk og 15 sik, alt uden bygsel; korntiende 4 td. rug, 61½ td. blandkorn og 39 td. havre, «derhos haver almuen tilforn som en vis pligt om vinteren kjørt hver mand 1 eller 2 læs ved, som den største del mig benægter»; paa Prestegaarden kan saaes 24 td. blandkorn og havre og avles 40 smaa læs hø, dog den største del havre, og holdes 30 stykker fæ, 4 eller 5 hester, ½ snes faar og ligesaa mange gjeder. «Ellers er til prestebølet aldeles ingen til sært brug tjenlig skog beliggende uden saavidt til bygnings- og

brændefangs fornødenhed af furu og gran samt birk, som til kvægets en del ophold om vinteren fornødiges. Udi prestebølets eller dets tilliggende skoge ved jeg ikke nogen stubbegang være gaaen, ellers er skogen nok ved magt af mængde, men unyttelig»; af inventar fandtes paa Prestegaarden 1 harv, 1 plog, 1 kobberkjædel og 1 gammel underdyne.

Elverums sogneprest stod til ind i 1700'tallet i formuesklasse med skolemestre og kapellaner 3: i ringeste klasse, og kun presterne i Aremark og Rødenes sorterte endnu lavere i i skat efter kaldets størrelse.

I 1858 fik 9 og i 1861 1 pladsbruger under Prestegaarden indløse sine pladser til selveiendom for tils. 360 spd. i 1862,

Nederberg kapel.

Sætre kapel.

1863 og 1864 frasolgtes 10 pladser og udslaatter, i 1873 en løkke i Leiret og i 1873 og 1874 $5\frac{1}{8}$ maal jord, alt tils. for 6 140 spd., hvoraf presten faar 5 % rente.

I 1869 besluttedes de i aarene 1871—73 opførte Sætre kapel i Søndre Skogbygd og Nederberg kapel i Nordre Skogbygd; det første rummer 400 og det sidste 300 mennesker.

Biskoperne efter reformationen:

I Oslo (Christiania) og Hamar stift: Hans Reff 1541—45, Anders Madsen 1545—48, Frantz Clausen Berg 1548—80, Jens Nielsen 1580—1600. Anders Bentsen Dall 1601—07, Niels Clausen Senning 1608—17, Niels Simonson Glostrup 1617—39, Ole Boesen 1639—46, Henning Stockfleth 1646—64, Hans Rosing 1664—99, Hans Munch 1699—1712, Bartholomæus Deichman 1712—30, Peder Hersleb 1730—37, Niels Dorph 1738—58, Frederik Nannestad 1758—73, Christen Smith 1773—1804, Fredrik Julius Bech 1805—22, Christian Sørenssen 1823—45, Jens Lauritz Arup 1846—64 (i Christiania stift til 1874).

— I Hamar stift: Halvor Olaus Folkestad 1864—87, Arnoldus Marius Hille 1887—1906, Christen Brun 1906—17, Otto Jensen 1917—18 og Gustav Johan Fredrik Dietrichson 1918.

Provsterne i Østerdalens provsti, fra 1868 Søndre Østerdalens provsti:

Christen Kjær til Aamot 1760--74, Just Tyrholm Wessel til Tønset 1774—84, Adolf Carl Heidenreich til Elverum 1784—87, Axel Christian Smith til Elverum 1787—95, Andreas Wulfsberg til Aamot 1795—1816, Andreas Fuglesang Dircks til Tønset 1816—18, Lauritz Blütecher til Tønset 1818—20, Jørgen Andreas Hagerup til Tønset 1821—28, Julius Frederik Paludan til Tønset 1829—37, Andreas Lie Bull til Tønset 1838—46, Svend Stenersen til Elverum 1847—53, Brostrup Müller til Tønset 1854—63, Christian August Gløersen til Elverum 1864—86, Peter Olaus Strømme til Elverum 1887—1903, Hans Henrik Christian Borchgrevink til Elverum 1904—13, Peder Rudolf Oskar Olsen til Elverum 1915—20.

Sogneprester i Elverum.

I den katholske tid kjendes *sira Thore* som prest i 1346, *sira Halvard* i 1403, *sira Gaute Eriksøn* i 1425 og 1436, *hr. Jens* kom fra Aamot til Elverum i 1525, blev atter prest i Aamot 1528 og derefter i Øier 1532, *hr. Oluf Eriksen* kom ligeledes fra Aamot til Elverum i 1535, men byttede sig tilbage til Aamot i 1537 og kom i 1550 til Tønset, hvor han døde.

Efter reformationen:

1. *Hr. Amund Richartsen*, 1537—ca. 1551, kom i 1537 fra Aamot til Elverum, hvorfra han vistnok ca. 1551 som det synes kom til Løiten, hvor han var prest i mange aar. Hans datter *Anne Amundsatter* blev gift med faderens eftermand i Løiten *hr. Niels Krabbe*, og efter hans død i 1588 ægtede hun ^{18/7} 1589 hans eftermand igjen, *hr. Peder Svendsen*. Datert Løitens prestegaard ^{3/11} 1600 udgav hun et provsbrev om at Ny-sæter laa til Elverums prestebol, hvilket fremlagdes ved thinget ^{20/3} 1678.

2. *Hr. Jacob [Eschildsen ?]*, ca. 1551—ca. 1570, oplyses i et provsbrev af ^{1/11} 1690, fremlagt ved thinget ^{20/3} 1678, at have været *hr. Lauritz Christensens* formand i kaldet, og har rimeligvis været prest fra ca. 1551 til ca. 1570. Han kaldes ved leiligheden kun «*hr. Jacob*», men da kaldsbogen anfører en *hr. Jacob Eschildsen* som prest i 1540'aarene, er vistnok disse personer identiske, idet kaldsbogen har feilagtige embedsaar ligesom flere unøiagtigheder.

3. *Hr. Lauritz Christensen*, ca. 1570—1610, var rimeligvis sogneprest allerede fra 1570. Han nævnes i 1577 og søgte ved

Herredagen i 1578 befordring til bedre kald. Herpaa gav rigsraadet ham en «besked», som skal gjengives i sin helhed, da det kan være morsomt for hans talrige efterslegt i Elverum at blive bekjendt med det:

«G[jøre] A[ll]e V[itterligt] att ephther gudtz byrdt 1578 thend 10 octobris her udj Obslø paa raadstuenn war skicket hederlig mand her Lauritz, sogneprest udj Elverenn, och szig hardt beclagitt om thend lange vey, szom var til hans annex, och berette, att emellom hansz hoffvit kircke och lengste anex skall vere 32 miill, samledis beclagede, at bønderne skulle szig for thrøcke och ickj wille vndssette hanom medt skiudtzferd kirckerne emellom, thisligeste beclager, att bønderne fortrocke thenom och ickj ville vdgiffue til hanom, huisz thenom bør ephther her Trud Gregerszens och her Claues Billes recesz (af 1539), och beretter hand her hoesz, att hand skall szide paa enn almindelig veig for stoer gesterj och hand aff thend renthe, hand haffuer aff kirckenn, szeg ickj kand opholde, och ephtertj ther faller stoer beszuering udj same sogenn med thend lange vandrung och thet ther for ickj vell kand thiene en gammel mand att haffue same gield, szom hand begynder nu att bliffue, begier hand ther for, at motte forszørgis med thett fiørste gield, som falder ther op vdj landet, och en vng persone motte did egienn forskickis, och hand thisz midler thidt, end til hand bleff forszorgitt, motte nyde til szine underholding kong. matt.s ahnpartt aff thiendenn aff hanns annexer, som ligger saa langtt borthe, tha haffue vij paa thiesze hansz clagemall paa kong. matt.s naadigst behag giffuit hanom thene ephtherschreffne beskeedt, fiørst huad skudtzfiør belanger, schulle bønderne vere plictug att fiøre hanom emellom szine anexer, ephthersom szeduan weritt haffuer, ephtertj thett er hanom vmueligtt slig en lang vei att kannnd komme medt szine eigene heste, sameledis schulle och bønderne vdj hans gield vere plictug att giffue hanom huisz rettighedt, thenom bør ephther for^{ne} her Trud Vlfstandtz och her Claues Billis recesz, och ephtertj thett ickj kand were en gammell mand thienlig thidt att vandere thee lange veie, thisligeste ephtertj vij for fare, hanom at szide for ett stort gesterj och hans renthe schall vere grusom ringe, saa hand szig ther medt ickj schall kunde vnderholde, tha haffue vij thisze hans leiligheder offueruegitt och paa kong matt.s naadigste behag

beuilgett hanom, at naar ther falder nogenn prestegield ther op vdj landit hoesz hanom, tha schall hand ther med for thett første for nogenn andenn bliffue forszørgitt, dog saa, at aldthingest ther med tilgaar ephter ordinantzens lydelsze, och schall hand midler thidt, end till saa lenge hand bliffuer paa ett anditt stedt forszørgitt, mue till szig lade opberge kong. matt.s ahnpartt aff thiendenn aff hans annexer och thend til szinne vnderholding quit och frij haffue, nyde, bruge och beholde, end til kong. matt.s ther om anderledis til szigendis vorder . . .»

Noget andet kald fik dog hr. Lauritz ikke, men hans kaar blev betydelig forbedret, da han i 1587 blev kannik i Hamar domkapitel og $\frac{1}{4}$ 1587 fik kgl. stadfæstelse paa sit præbende. Under $\frac{21}{11}$ 1587 tilstod kongen ham med hustru og arvinger brugsretten til den af ham ryddede plads Øxenkvile (Sæteren).

I 1608 afstod hr. Lauritz prestebolets sæter Nysæter til gaarden Østerhaug; herom blev der proces ved thinget $\frac{20}{3}$ 1678.

Endnu $\frac{8}{8}$ 1608 var hr. Lauritz i embedet, og først i 1610 er han afgaaet ved døden, da Mads guldsmed i Christiania i januar 1611 stevner sal. hr. Lauritz' arvinger for gjeld.

Hans hustru *Ingeborg* indfandt sig ved bispevisitatsen $\frac{18}{9}$ 1594 i Løiten og bad bispem hjælpe hendes datter tilgode (o: med en prestelig brudgom), hvad han ogsaa lovede «i hvad maade han kunde, dog ikke med hr. Adam». Denne maa derfor have været kapellan hos hr. Lauritz, da bispem, om end forgyæves, søgte at modarbeide den uskik at presterne antog kapellaner paa betingelse af at de giftede sig med døtrene og siden «arvede» kaldet. I 1616 stevnes Ingeborg, der som enke boede paa Høje i Rendalen, og hendes børn for Oslo lagthing for gjeld. 4 børn: *Christen Lauritsen*, paa Austad i Romedal 1616, en *datter* gift med en Bent Olser 1616, en *datter* gift med Gjetvold Sæteren (I s. 390) og en *datter*, som blev gift med to prester i Aamot, først med hr. Jacob Svantesen, prest der fra 1593 til sin død i 1622, og derpaa med hr. Jacob Pedersen Rise, som døde i 1646 uden børn¹.

¹ Med hr. Jacob Svantesen havde hun en søn, hr. *Lauritz Jacobsen Svante*, f. 1617, student 1637, blev kapellan 1643 hos sin stifter og bosatte sig i Rendalen. Han blev sindssyg og «taget i forvaring» i 1661, og hustruen, *Ingeborg Ohufsdtr.*, klagede i 1667 til Statholderen over at de 20 rdl., som fa-

4. *Hr. Hans Bertelsen Kolding*, 1610—1617, aflagde embedsedden som kapellan i Stange $^{14}/_{11}$ 1606 og blev i 1610 sogneprest i Elverum, hvor han døde i 1617. Hans hustru, en datter af *Claus guldsmed* i Oslo, overlevede ham.

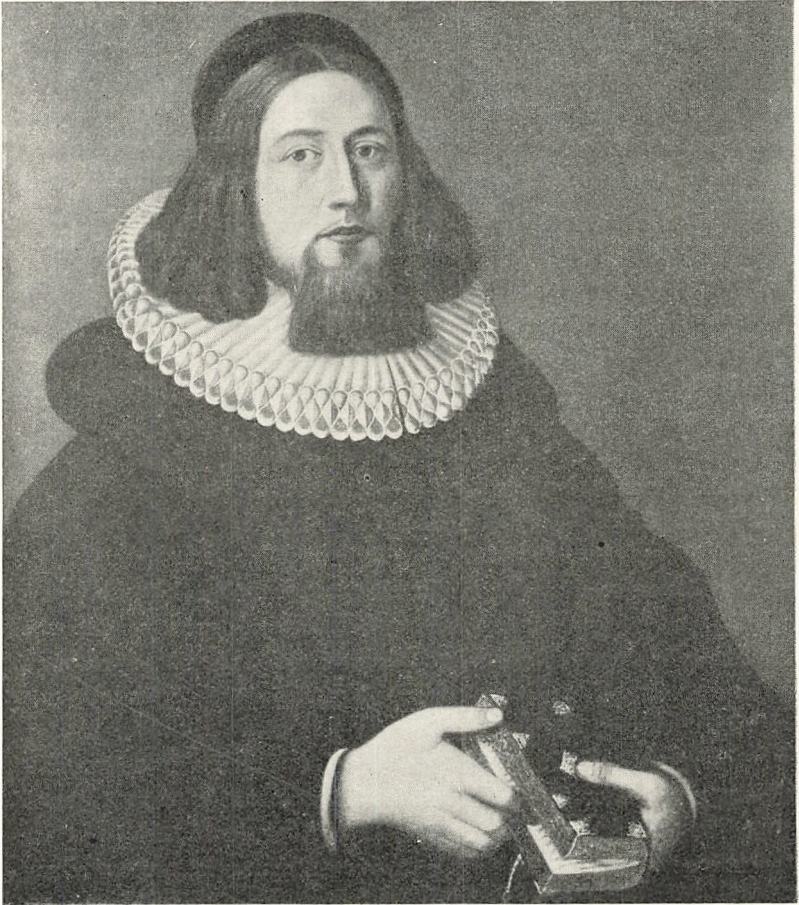
5. *Hr. Bergsvend Christophersen*, 1617—1623, fra det Trondhjemske blev student 1615, dimittert fra Bergens skole og tør derfor muligens have været en søn af mag. Christopher Henriksen til Alstadhaug, som havde slegt i Bergen, og dattersøn af hr. Bergsvend, sogneprest til Akerø. I 1617 blev han sogneprest til Elverum og døde her sidst i marts 1623. Han maa have været en god prest, da biskopen ved visitatsen $^{18}/_{2}$ 1623 roste ham for ungdommens undervisning. Han klagede over de lange og besværlige annexreiser og børdernes vægring for at skydse ham, hvorfor kongebrev af $^{1}/_{8}$ 1622 paa lagde bønderne ordentlig skydsfærd og henstillede til dem «af sin frie og gode vilje» at skyde lidt mere sammen til underhold af kapellanen. Hvem denne var vides ikke.

6. *Hr. Alexander Borch*, 1623—1661, var f. 1596 i Søndre-Bork i Ribe stift, hvor faderen hr. Claus Mortensen Borch var sogneprest. I 1615 blev han student og kort efter kapellan hos hr. Mogens Pedersen til Sveig i det dengang norske landskab Jemtland. Den $^{12}/_{5}$ 1623 aflagde han embedsedden som sogneprest til Elverum og virkede her til sin død i septbr. 1661 med megen kraft og dygtighed. Ved visitatsen $^{30}/_{1}$ 1635 forefandt biskopen en ypperlig undervist ungdom. Den $^{4}/_{7}$ s. a. fik han brev paa det første ledige vikarie i Oslo kapitel og $^{30}/_{8}$ 1648 fik han 100 rdl. i aarligt tillæg i erstatning for tabet af annexerne Idre og Særna, som i 1645 var gaaet over til Sverige, og desuden halv skat. Annexernes frafald tog stærkt paa den rettænkende prest og han kunde ikke tro paa dets varighed, saa han af sit fromme og sagtmodige sind længe vedblev at bede fra prækestolen for sine tidligere sognebørn; menigheden holdt inderlig af ham og i erindringen om ham tilgav den siden sønnen, sorenskriver Liv Borch mange af hans streger.

Med sin hustru *Anne Livsdatter*, som levede i 1650, havde han børnene: *hr. Claus Borch*, f. 1627, student 1644, havde i

milien ei sin ulykke» var tillagt af Løiten kirkes indkomster skulde inddrages; hun fik da ordre til fogden om fortsat udbetaling. Hun boede med flere børn paa en ringe ødegaard i Rendalen.

1645 den s. 20 nævnte sendelse til Særna, blev $\frac{18}{8}$ 1649 kapellan hos faderen og boede i Trysil; her blev han sindssyg og

Efter maleri paa Østerhaug. O. Væring fot.

Hr. Jens Alexandersen Borch.

forkortede sit liv ca. 1665; han var gift og havde en søn Alexander, som var skolegut i 1672. — *Liv Borch*, f. 1630, blev sorenskriver i Østerdalen. — *Hr. Jacob Borch*, f. 1632, student 1650, baccalaur 1656, ordinertes $\frac{4}{8}$ 1665 til kapellan i Elverum og døde her 1668; med sin hustru Mette Jacobsdtr. Brun, som $\frac{16}{8}$ 1669 ægtede hr. Christopher Lossius til Kvikne, havde han

mange børn. — *Hr. Jens Borch*, f. 1634, sogneprest til Elverum. — *Niels Borch*, f. 1635, ryddede Fossum (I s. 17 og I s. 57) og var ellers en hidsig pigejæger, som for leiermaal med indbyrdes beslægtede blev forvist til fiskeleierne i Nordland, men pardonertes $\frac{13}{5}$ 1669 og boede siden paa Lindberget; her brændte alting op i 1692 og i 1700 solgte han pladsen til Ole Hansen Berger. Sønnen Claus Borch mødte for ham i retten 1687. — *Anne Borch*, f. 1637, døde ugift $\frac{30}{9}$ 1712 i Ullensaker. — *Cathrine Borch*, f. ca. 1640, døde $\frac{10}{2}$ 1723 i Ullensaker i ægteskab med sorenskriver paa Øvre Romerike Hans Thomasen Holst. — *Lars Borch*, f. ca. 1644, grov i 1668 fiskedam paa Prestegaarden. — *Henrik Borch*, forvoldte en slagsmaalssag i Grue 1675.

7. *Hr. Jens Borch*, 1661—1670, foregaaendes søn, f. 1634, blev student 1653, var general Jørgen Bjelkes feltprest paa Jemtlandstoget 1657 og derefter feltprovst ved den norske armé til 1658. Blev $\frac{30}{9}$ 1658 ordinert til vicepastor i Elverum og aflagde embedseden som sogneprest $\frac{14}{10}$ 1661. I 1669 beklagede han sig til Statholderen over at «almuen tilføjede Prestegaardens skog stor overlast ved tømmerhugst aar efter andet», hvorfor fogden $\frac{2}{11}$ fik ordre til at passe paa og knibe ulovlige tømmerhuggere, «dog presten at indestaa for omkostningerne, med mindre de skyldige dertil ved dom bliver tilfunden». *Hr. Jens* døde $\frac{6}{8}$ 1670. Hans hustru *Maren Opdal*, der var datter af *hr. Anders Roaldsen* til Opdal og *Lucie Eriksdr. Blix*, blev gift paany med eftermanden. To børn levede op: *mag. Anders Borch*, f. $\frac{4}{5}$ 1667, student 1685, blev i 1693 kapellan og i 1700 slotsprest paa Akershus og døde her $\frac{27}{12}$ 1733, — *Hr. Alexander Borch*, f. $\frac{10}{11}$ 1668, student 1685, informator fl. st., blev 1695 kapellan til Akerø og sogneprest der fra 1696 til sin død $\frac{15}{6}$ 1725. Begge disse brødre var gift og efterlod descendenter.

8. *Hr. Christopher Hammer*, 1670—1688, f. 1639 paa Storhamar og søn af foged i Hedemarken og Østerdalen *Knut Andersen* [Hammer] og *Maren Hals*. Fra Herlufsholm skole blev han student i Kjøbenhavn 1657, og under byens forsvar mod Svenskerne under Carl X Gustav i 1659 udmerkede «Christopher Norbagge» sig ved sin tapperhed. For denne «sin tro tjeneste udi den haarde beleiring» blev han vicepastor med successions-

Hr. Jens Borch
med 3 sønner.

Hr. Christopher Hammer

med 2 sønner og 5 døtre.

Efter maleri fra 1679 i Elverum kirke. O. Væring fot.
Maren Opdal.

Hr. Jens Borch og 2 af hans sønner samt 2 af hr. Christopher Hammers sønner holdes af dødsanskyndt i bændene og bændene i midten af de 5

ret til Øier kald, men blev snydt for dette embede, som $\frac{9}{8}$ 1670 blev givet hr. Fredrik Monrad, og istedet fik han $\frac{15}{8}$ 1670 Elverum, hvor han siden virkede til sin død $\frac{28}{11}$ 1688. I betragtning af det store indryk af reisende, han havde paa Prestegaarden, og for stadig misvejt og frost paa kornet blev han $\frac{20}{8}$ 1683 af statholder Gyldenløve forskaanet for alle extraordinære skatter; han var dog en meget velstaaende, for ikke at sige rig mand. Som prest var han en dygtig mand, men et hidsigt sind og en kraftig næve bragte ham oftere i ubehageligheder, og som de fleste i sin slegt satte han megen pris paa denne verdens materielle goder, hvorfor han ogsaa var en udmerket selskabsmand og fortrinlig vert.

Den $\frac{21}{7}$ 1671 fik hr. Christopher bevilling paa hjemmevielse uden lysning og troløvelse med sin formand hr. Jens Borchs enke, *Maren Opdal*, der døde $\frac{21}{11}$ 1686. — Fem børn levede op: *Lucie Hammer*, gift med prokurator Andreas Tollund, begge ilive 1725. — *Hr. Jens Hammer*, f. $\frac{30}{4}$ 1676, stud. 1696, attestas 1700, informator paa Bragernes, kapellan ved Slotskirken 1707 og sogneprest til Fet fra 1725 til sin død $\frac{11}{2}$ 1730. — *Johanne Hammer*, gift med forvalter Hans Knutsen Ullern paa Eidsfos verk, begge ilive 1725. — *Abigael Hammer*, gift med brygger Niels Andersen Steen i Kjøbenhavn; to efterladte sønner i 1725: Christopher og Fredrik Hammersteen. — *Maren Hammer*, døde ugift $\frac{15}{1}$ 1725 paa Ulven i Ringsaker og efterlod 2240 rdl. netto.

9. *Hr. Søren Hemstrup*, 1688—1708, døbt $\frac{2}{5}$ 1662 i Christiania og søn af købmand Niels Sørensen Hemstrup og Johanne Jochumsdtr. Schumacher, blev student 1682 og søgte $\frac{5}{12}$ 1688 «som en fattig student, der hverken har midler eller venner, om Elverum, dette ringe kald og lidet stykke brød af naade forundt. Gud skal det igjen visselig belønne». Han fik embedet $\frac{15}{12}$ 1688 og virkede i Elverum til sin død $\frac{14}{1}$ 1708. Ved resol. af $\frac{15}{8}$ 1691 fik han samme skattefrihed som formanden; for garnisonstjeneste paa Christiansbjerg tilkom ham 30 rdl. og til kapellanhold 80 rdl. aarlig (kapellan holdt han dog neppe, i 1699 og 1700 var der ialfald ingen), derhos fremdeles i erstatning for de tabte annexer 76 rdl. Hr. Søren var en god og elskelig mand, som skjønt fattig som en kirkerotte, trolig gav af sit ringe brød. Menigheden holdt hjertelig af ham og

søgte at lette hans trange kaar. «Skjønt enhver ved hvad betalingen (for ministerielle handlinger) er efter loven», skriver hans enke til provsten i 1708, «saa er dog menigheden selv saa fromme at de undertiden giver mere, for ligprædiken, trolovelse og brudevielse 1 à 1½ rdl., for børnedaab og kirkegangskoner (3: indledede i kirken efter barsel) 20 à 24 sk.»

Med sin hustru *Kirsten Fensdtr. Aagaard*, der døde kort før $5/11$ 1723 paa Nordre Opsal, hvor hendes bror Niels Aagaard besøgte hende, havde hr. Søren kun en søn, *Mathias Hemstrup*, som ved moderens død tjente ved Grenaderkorpset i Kjøbenhavn. Der tilfaldt ham en liden arv efter forældrene. Han

Efter maleri paa Østerhaug.
Hr. Søren Hemstrup.

Efter maleri i kirken
Hr. Jens Ring.

havde med (hustruen?) Karen Henriksdtr. en datter Anne Marie til daaben $9/1$ 1731 i Christiania, men baade han og barn maa være døde før 1733, i hvilket aar prestens ugifte søskende Anne og Jochum Hemstrup gjorde testamente til fordel for sin halv-fætter Erik Mogensen til Linderud.

10. *Hr. Fens Ring*, 1708—1729, f. 1682 i Gausdal, søn af sogneprest hr. Knut Nielsen Ring og Birgithe Christophersdtr., blev student 1698 og var derefter i fem aar lærer for foged Jens Heides børn i Hof i Solør og dimitterte i 1704 en af hans sønner direkte til universitetet. I 1707 tog han theologisk attestas med non contemn. (det maa her erindres at kandidaterne dengang læste til en paa forhaand fastsat karakter, idet denne ahang af

pensumets omfang), og prædikede s. a. til dimis med haud illaud., hvorefter han forblev i Kjøbenhavn for at søge ledige embeder. Presten hr. Niels Tanche i Hof gav ham attest for at have været en tro og flittig lærer, i liv og levnet en gudfrygtig og skikkelig mand, der med berømmelse havde øvet sig paa prædikestolen, og biskop Munch ansaa ham som en vellærd og velbegavet prædikant, hvem han vilde anbefale «til den promotion og forfremmelse, som han selv i Gud forlanger». Efter ansøgning af $\frac{28}{1}$ blev Ring $\frac{20}{2}$ 1708 udnævnt til sogneprest til Elverum og døde i dette embede $\frac{7}{5}$ 1729.

Som foran meddelt var han i 1723 overdraget at købe Elverums og Aamots kirker for menighederne.

Med sin hustru *Sara Christine Cold*, f. 1685, datter af major Jacob Cold paa Akerø skanse og Birthe Jacobsdtr. Hede-mark, fik han ikke børn, hvorfor ægtefællerne $\frac{11}{12}$ 1725] oprettede gjensidigt testamente, konfirm. $\frac{4}{1}$ 1726, hvorefter den længstlevende, ifald nyt ægteskab blev indgaaet, skulde betale det halve bo til kongens kasse og dertil 50 rdl. til den afdødes arvinger. Som enke bosatte Sara Cold sig i Stange, hvor hun $\frac{16}{3}$ 1733 lod afholde skifte; ved dette effektueres testamentet, og prestens bror, sorenskriver Nikolai Ring i Aker, fik de 50 rdl. Hun ægtede saa $\frac{7}{9}$ 1736 i Elverum stykjunker paa Christiansfjeld *Ole Simonsen Blaastrup*, der blev begr. $\frac{26}{3}$ 1739 i kirken, hvor ogsaa Sara Colds lig blev nedsat $\frac{20}{9}$ 1754.

11. Hr. *Morten Leigh*, 1729—1760, f. $\frac{11}{12}$ 1692 i Stavanger, søn af davær. rektor, senere sogneprest til Tveit mag. Michael Leigh og Christine Sophia Seehuusen, blev student 1712, baccalaur 1713 og tog i 1714 theolog. attestas med laud. Fra 1718 var han derfter i fem aar kapellan hos sin senere værfar mag. Søren Bruun i Sogndal og Hitterø, under hvis affældighed og langvarige sygeleie han bar embedets byrder paa en saadan maade at biskop Nyrop kunde udtale: «hans prestelige levnet har alletider lyst som en helligdoms lampe af dyd og gode exemplar, og med sin lærdoms gode pund, hvortil aandens særdeles gaver har sekundært hans egen flid og læsning, har han været et godt redskab til Guds ære og skaffet gode frugter, besynderlig for de smaa og unge ved katekisationens grundige og flittige exercitie, der maa lægges som et fundament til kundskaben og den sande kristendom for den fremstigende alder». I. 1724,

efter sogneprestens død, drog hr. Morten til Kjøbenhavn, hvor han opholdt sig i samfulde fem aar, inden det lykkedes ham at faa embede. Han tog imidlertid der de vikariater, han kunde faa, og blev fra vinteren 1727 af slotspresten paa Christiansborg, hofprædikant, senere biskop Peder Hersleb, betroet at betjene slotskaldet hvergang hofprædikanten holdt gemakprædiken for de kongelige. Valget faldt paa hr. Morten «i henseende til hans af alle erhvervede gode renommé for et exemplarisk kristeligt forhold og retsindighed», men denne tjeneste var ganske ulønnet, og hr. Morten siger ved sin ansøgning ²⁷/₅ 1729 om Elverum sognekald, at han under sin lange ventetid var kommet i «en gjeld saa stor og en armod saa yderlig at mig intet mere til subsistance betroes». Hersleb anbefalte ham varmt til befordring «paa det at hans anbetroede pund ikke skal nedgraves og hans lyst til katekisation ikke være forgjæves». Om sider blev han da ⁴/₇ 1729 udnævnt til sogneprest til Elverum. Den ²⁵/₁₀ aflagde han embedseden i Oslo bispegaard, og søndag den ¹⁰/₁₂ 1729 holdt han sin første prædiken i Elverums ældgamle kirke. Om hans nidkjære og lykkelig gennemførte arbeide for at skaffe sognet en ny og tidsmæssig kirkebygning er foran fortalt; den blev indviet ²⁹/₁ 1738 og vil, saalænge dens klokker kimer, ogsaa forblive et minde om en rigt udrustet og fremragende dygtig sogneprest, et prægtig og elskeligt menneske, som var inderlig afholdt af hele menigheden. Som provst fra 1746 nød han høi anseelse, hans arbeide for skolen vil senere omtales, og som forfatter har han levert dygtige arbeider i en topografisk-økonomisk amtsbeskrivelse 1743 (utrykt) og en «Jubel-Prædiken» i anledning af det Oldenborgske kongehus' 300 aarige bestaaen, trykt i Christiania 1749. Han afgik ved døden ³⁰/₄ 1760 og blev ²⁸/₄ begravet i kirken.

Gift 1. gang ¹⁸/₁₁ 1722 i Sogndal med *Johanne Munch Bruun*, f. ⁴/₃ 1703 og død ²⁷/₄ 1737, begr. ⁴/₅ i Elverum kirke kirke med en ligtale af hr. Knut Hals til Aamot; datter af sogneprest til Sogndal mag. Søren Bruun og Hilleborg Sandborg. Gift 2. gang ¹⁰/₁₀ 1741 i Vang med *Nicola Maria Hieronymusdtr.*, døbt ²⁵/₈ 1719 i Vang og begr. ¹²/₄ 1791 paa Tønset; datter af sorenskriver paa Hedemarken Hieronymus Jensen og Dorthe Marie Pflæug. — 8 børn, af hvilke de 7 yngste blev født i Elverum: hr. Søren Leigh, f. ¹⁷/₇ 1724 i Sogndal,

døde $16/4$ 1788 som provst og sogneprest til Gausdal, *Christine Leigh*, døbt $28/11$ 1730, blev gift med hr. Jens Grüner til Elverum, *Hilleborg Sophie Leigh*, døbt $13/2$ 1732 og begr. $5/9$ 1732, *Hilleborg Sophie Leigh*, døbt $9/8$ 1733 og begr. $20/10$ 1733, *Alhed Sophie Leigh*, døbt $7/1$ 1735 og begr. $15/3$ 1737, *Michael Leigh*, døbt $24/8$ 1736 og begr. $12/10$ 1736, *Michael Leigh*, f. 1743, student 1765, døde 1767, hr. *Hieronymus Leigh*, f. $5/11$ 1747, blev sogneprest til Tønset, begr. $5/4$ 1807 paa Røros. — Provsten Leighs mandlige efterslegt uddøde i Norge i 1872 med hans sønnesøns søn sogneprest Bernt Ancher Leigh i Overhallen, og i Danmark uddøde en derlevende gren i 1909.

Det er ovenfor nævnt at provsten Leigh under sit langvarige ophold i Kjøbenhavn som embedsansøger kom i «gjeld og armod». Disse økonomiske bekymringer blev han dog snart befriet for, idet der efterhaanden, og særlig gennem hans 2den hustru, tilfaldt ham ikke ubetydelige arvebeløb, som han ogsaa havde financieret evne til at forvalte. Da samfrændeskifte holdtes i 1741 efter hans 1ste hustru blev boet paa 1602 rdl., og ved opgjør af provstens dødsbo i 1760 androg aktiverne til 4053 rdl., som med fradrag af gjeld og udgifter paa 1440 rdl. gav 2613 rdl. i behold til delelig arv.

Prestegaarden var i provst Leighs tid et overmaade veludstyret og velforsynt hus, som i alle henseender var præget af orden og soliditet. Selv var provsten en selskabelig anlagt mand, der berømmes som vert; saaledes skriver etatsraad Nils Collin efter et besøg i 1757 at han var «ligesaa beleven i sit hus som begavet i kirken». Et bibliotek paa omtrent 250 bind til værdi af ligesaa mange dalere og i et særligt studerværelse var en sjældenhed paa landet i de dage, og det udstyr i møbler og inventar, provsten Leigh eiede, maa have gjort Prestegaarden til et overmaade tiltalende hjem. I stalden stod i 1760 5 hester og 2 søl og i Sjøset 5 oxer, 32 kjør og 8 kviger; foruden 13 norske faar havde han af engelsk race 1 vædder og 2 faar; 25 gjeder og 11 svin; udmerket gaardsredskab. Provsten holdt ogsaa gode kjøretøier og havde særlige reiseskrin og kufferter for Trysilreiserne, «som kan ansees til sine aastider endog livsfarlige ved det hastig paakommende haarde veir med snefog paa fjeldene», ja der stod saadan skræk af disse reiser, at provsterne ikke havde vovet sig til Trysil paa visitats en eneste

gang mellem 1687 og 1730 — altsaa paa hele 42 aar! Provsten Leigh havde ellers ord for at fare raskt frem, han forstod at benytte tiden, og naar det er tale om hurtig kjøring gaar endnu i Elverum det gamle mundhæld: «Provsten Leigh kjørte mærra saa hu' skreik».

12. *Hr. Jens Grüner*, 1760—1779, f. ²⁴/₇ 1724 i Romedal og søn af sogneprest hr. Peter Grüner og Mette Cold, blev student 1744, tog i 1745 filosofisk og i 1749 theologisk examen med non contemn.; for dimispræken fik han haud illaud. Allerede ²⁹/₁₁ 1749 blev han personel kapellan hos provst Leigh i Elverum og forblev i denne tjeneste til han ⁵/₉ 1760 udnævntes til hans efterfølger som sogneprest; som saadan døde han ⁵/₆ 1779 paa Elverum prestegaard.

Da hr. Jens søgte embedet i 1760, anbefalte biskop Nannestad ham «for hans flid og troskab», og han tilføier: «ikke mange, som kjender stedet, søger det!»! Ret længe har bispen dog ikke kunnet bevare sine gode tanker om hr. Jens. Allerede ²⁶/₃ 1763 maatte han give ham «en alvorlig paamindelse om bedre forhold» og tilholdt provsten at passe paa ham. Provsten havde paa forhaand havt sin fulde hyre med at passe paa den fordrukne prest i Tønset hr. Ole Berg, og ved dennes suspension i 1760 faaet et pusterum i sin ubehagelige mission, inden han nu skulde begynde paa en frisk med hr. Jens, som led af samme skrøbelighed. Alle løfter om bod og bedring var og blev dog ligesaa forgjæves som provstens og bispens formaninger. Hr. Jens' tilbøielighed for det stærke lod sig ikke stagge, og han sank uhyggelig hurtig ned i økonomisk vanstel og overgav sig til en aandsslaphed, som var til den alvorligste hindring for forsvarlig embedsførsel. Allerede i 1762 havde han faaet en meget «brav og fintfølende» kapellan i hr. Jacob Preus, og takket være denne blev det muligt for hr. Jens at forblive siddende i kaldet. Det skal dog siges til den stakkels prests ros at han selv søgte at komme væk fra det. I 1764 søgte han om at faa Preus til adjungert sogneprest med sukcessionsret, men biskop Nannestad modsatte sig dette baade da og i 1765. Da saa Preus i 1773 blev sogneprest til Hobøl og maatte forlade Elverum, androg hr. Jens Grüner om at maatte faa en slegtning af sin hustru, Axel Christian Smith, til kapellan, men med denne, som endnu ikke havde taget practicum end sige

var ordinert, gjorde bispem ogsaa vanskeligheder, som dog sluttelig blev overvundet. Smith blev kapellan $\frac{8}{9}$ 1773 efter at alle formalia var bragt i behørig orden. Med denne dygtige medhjælp klarte saa hr. Jens embedet de faa aar, han havde at leve. I begyndelsen af 1778 fik han et slagtilfælde, saa han siden blev liggende tilsengs, og han søgte da om tilladelse til at overdrage Smith sit embede, som han «for svaghed og skrøbelighed» fandt ikke længer at kunne forestaa, men Kancelliet afslog det; hvis han derimod uden betingelse vilde tage afsked, skulde pensionen blive ordnet saa godt, som eftermanden kunde taale det. Aaret efter «udslukkedes hr. Jens Grüners i mange aar matblaffende livs lys».

Prestens aandelig og økonomisk forkomne tilstand havde selvsagt den uheldigst mulige indflydelse paa familielivet i Elverum prestegaard. Uden respekt for forældrene, med mangel paa velanstændighed i den daglige livsførsel og berøvet et ordentlig hjems sikre rygstød for sin udvikling gled børnene ud i letsindige og lidet sømmelige forhold.

Allerede i 1770 maatte presten ved auktion i Elverum prestegaard sælge indbo og løsøre «til gjelds afbetaling». Ved denne auktion blev prestefamilien i den grad ribbet for det allernødvendigste, at snille folk i bygden maatte overlade den til brug de gjenstande, de kjøbte. Ved det skifte, som i 1779 blev holdt i prestens dødsbo, oplystes saaledes at lensmand Gunder Bjølset var den virkelige eier af Ijorten brunmalte træstoler — hans sviemerke fandtes ganske rigtig under sæderne — og ligeledes af en graa hoppe, som var kjøbt under auktionen, men igjen stillet tillaans paa Prestegaarden. Christen Løvberget eiede paa samme vis kakkelovnen i storstukammeret, og kaptein Glad havde en staaende paa et andet kammer. Der meldte sig fordringshavere af alle slags og fra alle kanter. Den største var salig prestens fætter provst Dorph, som meldte krav paa 400 rdl., hvorfor hr. Jens Gruner ganske ulovlig havde pantsat sin eventuelle enkes naadensaar! Husmænd og tjenere havde tilgode for flere aar; for mad og klæder var der gjeld paa alle kanter. Boet blev sluttelig opgjort med passiver paa 1 665 rdl., og resultatet blev en fallit paa over 1 000 rdl. De uprioriterede kreditorer fik $17\frac{1}{2}$ sk. for 1 rdl., og enken, som fragik arv og gjeld, fik ikke en skilling.

Gift $\frac{5}{2}$ 1755 i Elverum med *Christine Leigh*, formandens dat-

ter, døbt $28/11$ 1730 og død $27/10$ 1800. Efter sin mands død slog hun sig noksaa godt igjennem. Med en enkepension paa 32 rdl. og et tillæg af Postkassen tog hun ophold hos klokker Ole Osvold paa Fossum og bortleiede enkesædet Kirkeberg for 15 rdl. aarlig. Ved skifte i hendes dødsbo blev der i behold 40 rdl., naar gjelden paa 73 rdl. var betalt. Det var mere end ventes kunde af den gamle dame efter saa mange aars fattigdom. — 4 børn: *Mette Johanne Grüner*, døbt $9/7$ 1756 og gift med major Wilhelm Glad paa Rogstad (I s. 625), *Peter Grüner*, døbt $9/11$ 1757, levede i Løiten og «læste for bøndernes børn», *Marthine Nicolava Grüner*, døbt $11/1$ 1764 og begr. $15/2$ 1773, og *Michaeline Grüner*, døbt $1/2$ 1770 og begr. $6/10$ 1770.

13. *Hr. Andreas Schytte Lehman*, 1780—1783, f. $20/7$ 1743 i Trondhjem (døbt $1/8$ i Frue kirke), søn af guldsmed Jørgen Lehman og Johanna Bie, blev student 1763, tog 1764 filosofisk og i 1765 theologisk examen (med non contemn.). Han var derpaa huslærer paa Beitstaden prestegaard indtil han $12/5$ 1767 blev personel kapellan i Leksvikken, var under vakanse i 1772 konst. resid. kapellan ved Vor Frue kirke i Trondhjem og blev $29/10$ s. a. persone kapellan paa Røros. Herfra drog han i 1777 til Kjøbenhavn for at søge embede, ledsaget af sin gamle sogneprests velsignelse: «der har ikke været en sur mine, end sige ringeste dispute mellem os», skriver han, og provsten Steenbuch ønsker at «Guds forsyn maatte fremdeles lede ham til et sted, hvor en god menighed maatte ønske en god lærer», thi han havde «indlagt sig et vakkert navn, været agtet som en søn i sogneprestens hus og i menigheden oprigtig elsket». Ogsaa biskopen erklærte at han «i alle maader havde vist sig saa duelig og dydig, som af en redelig, kristelig og retskaffen prest kan forlanges». I ventetiden betjente han under vakanse i december 1777 i Kjøge residerende kapellani, fungerede derpaa i 1778 med megen hæder som feltprest ved Livregimentet i leiren ved Kjøbenhavn, forrettede en tid som skibsprest paa «Indfødsretten» og vaaren 1779 som resid. kapellan under vakanse i det resid. kapellani ved Vor Frelzers kirke paa Christianshavn. Endelig $28/6$ 1780 fik han udnævnelse til sogneprest til Elverum, som i paavente af annexet Trysils udskillelse til eget kald var blevet staaende ubesat i et aars tid.

I dette embede fik den stilfarende og hjertensgode mand ikke virke længe. Den $21/7$ 1783 vilde han i tæt taage alene

ro over Glommen til øen ved Fossum; der var høi vandstand, og da han holdt for langt ud, tog strømmen baaden med sig gjennem det vestre løb, den kandrede i stryget, og sognepresten druknede. Liget blev gjenfundet $28/7$ og begravet dagen efter. Siden den tid heder stryget «Prestefossen».

Gift $23/2$ 1781 paa Røros med *Maria Borchgrevink*, f. $8/4$ 1750 paa Røros, hvor hun ogsaa døde $19/11$ 1836 efter der at have indgaaet nyt ægteskab $4/2$ 1790 med proprietær Jens Finne; hendes forældre var bergdirektør Leonhard Christian Borchgrevink og Magdalene Brun. — Et barn: *Johanne Bie Lehman*, døbt $26/12$ 1781 i Elverum og død $10/2$ 1860 paa Røros, blev gift $21/3$ 1816 med oberstløjtnant Jacob Hersleb Krog, død s.steds $29/10$ 1841.

14. Hr. *Adolph Carl Heidenreich*, 1783—1787, f. $6/1$ 1749 i Trøgstad, søn af kaptein Carl Fredrik Heidenreich og Anna Gjertrud Fien, blev student 1765, tog i 1766 filosofisk og, efter to aars tjeneste som huslærer for oberstløjtnant Christian Michelets børn paa Hersæter i Trøgstad, i 1769 theologisk examen. Strax efter denne tog han som huslærer til Urskog prestegaard, hvor han bl. a. underviste sin senere hustru, og forblev i denne tjeneste til han $15/11$ 1775 ordinertes til sogneprestens personelle kapellan. Ved prestens død i april 1778 kom han saa til sogneprest Mens Rynning i Vinger og «gik ham tilhaande i embedet» i hele tre aar uden officiel ansættelse for at fuldføre den almindelig paabudte syv-aars kapellantjeneste. I 1783 drog han herfra til Kjøbenhavn for at søge embede, med prestens varme anbefaling: «hans hjerte svarer til hans ansigts skilt», og vel-signet af bygdens fattige, hvis omsorg han havde været; ogsaa biskopen roste ham for utrættelig flid, for lærdom og levnet. I den danske hovedstad fik han et $1/2$ aars vakancetjeneste ved Vaisenhuset, prædikede for kongen paa Christiansborg $6/4$ og paa Fredriksborg slot $1/6$ 1783, og biskop Balle «hørte ham med fornøielse forkynde Guds ord i Vor Frue kirke og fandt sig derved meget opbygget, da han i et smukt og fatteligt sprog forklarte den rene sandhed til saliggjørelse saa at tilhørerne baade kunde oplyses og bevæges af hans skriftmæssige foredrag». Den $19/11$ 1783 blev Heidenreich sogneprest til Elverum og virkede her i godt og vel tre aar, indtil han $9/3$ 1787 blev befordret til Trøgstad, «som var det eneste kald, han ønskede»; det var hans hjembygd, som han kjendte saa godt, og han

vilde gjerne bort fra Elverum, hvor «det haarde klima nedsatte hans helbred og kræfter». I 1797 søgte han Ekers store prestekald og fik ogsaa dette $\frac{18}{8}$, men Trøgstad menighed vilde ikke give slip paa ham og han blev da fritaget for at overtage det nye embede og forblev i Trøgstad til $\frac{2}{6}$ 1817, da han tog afsked og flyttede til gaarden Rugen, hvor han døde $\frac{21}{12}$ 1821. Han var provst i Mellem-Borgesysssel og skildres som en bestemt og myndig herre, en meget dygtig og strengt retsindig mand.

Gift $\frac{3}{10}$ 1784 i Urskog med *Sophie Rasch*, f. $\frac{12}{7}$ 1760 s.steds og død $\frac{1}{8}$ 1836 i Trøgstad; datter af sogneprest til Urskog hr. Lars Rasch og Susanne Margrethe Rist. — 10 børn, de to ældste født i Elverum, de øvrige i Trøgstad: *Anne Margrethe H.*, f. $\frac{2}{8}$ 1785 og død $\frac{22}{4}$ 1860 i Chria, gift $\frac{3}{11}$ 1805 med major Adolph Christian Riis, hr. *Carl Fredrik H.*, f. $\frac{10}{2}$ 1787, døde $\frac{6}{4}$ 1852 som provst og sogneprest til Trøgstad, *Hans Christian H.*, f. $\frac{12}{3}$ 1788 og død $\frac{3}{2}$ 1792, *Peder H.*, f. $\frac{22}{5}$ 1789, døde $\frac{20}{1}$ 1849 i Drøbak som kaptein, *Sophie H.*, f. $\frac{25}{7}$ 1790, døde $\frac{14}{4}$ 1878 i Chria som gift med ritmester Isak Levin Preus, død $\frac{14}{2}$ 1882, *Lars Christian H.*, f. $\frac{25}{6}$ 1792, døde $\frac{1}{9}$ 1848 i Arendal som overtoldbetjent og fhv. kaptein, *Nicolai Fredrik H.*, f. $\frac{12}{8}$ 1794, blev sorenskriver i Nordre Jarlsberg, *Helene Marie H.*, f. $\frac{28}{11}$ 1796, døde $\frac{22}{4}$ 1854, *Johan Erik H.*, f. $\frac{21}{12}$ 1798, døde $\frac{26}{7}$ 1858 som sogneprest til Askim, og *Michael H.*, f. $\frac{18}{11}$ 1801, døde $\frac{27}{3}$ 1857 som toldbetjent i Drammen.

15. Hr. *Axel Christian Smith*, 1787—1895, f. $\frac{8}{5}$ 1744 i Stavanger, søn af købmand Anders Smith og Sophie Amalie Prahll, blev student 1761, tog i 1762 filosofisk examen og drevet af trange kaar, gik han ud som huslærer først hos sin farbror oberst Michael Smith i Stavanger og fra 1765 hos mønstreskriver Jacob Geelmuyden i Grimstad. Herfra drog han høsten 1767 til Kjøbenhavn, tog $\frac{15}{7}$ 1768 theologisk examen med haud illaud. og prædikede $\frac{18}{7}$ til dimis i Helliggeists kirke med laud. Kort efter tog han kondition hos presten Mens Rynning i Vinger, hvor han underviste ungdommen og bistod med prædikener, indtil han $\frac{8}{9}$ 1773 kaldtes til personel kapellan hos hr. Jens Grüner i Elverum. Han blev ordinert $\frac{17}{11}$ i Vor Frue kirke i Kjøbenhavn og tiltraadte derpaa en alt andet end behagelig tjeneste hos den aandelig og legemlig

svækkede presten Grüner. Efterhaanden faldt alle embedsforretninger over paa hans unge skuldre, og særlig var tjenestereiserne og sognebudene i Trysil «gjennem de vanskeligste stier og vildeste udørkener farefulde og besværlige». Forholdene paa Prestegaarden var heller ikke saadanne at Smith ønskede at have sin bopæl der, og han købte derfor ved skjøde af $13/4$ 1776 Ole Olsen Rønnes plads Fossum, hvis rydning var paa-begyndt af presten Borchs søn Niels Borch (I s. 57). Her foretog Smith ganske betydeligt jordarbeide og byggede ny vaaning, hvori han havde en trivelig bopæl, indtil kirkeværgerne trængte ind paa ham for at faa Fossum til klokkergaard. Tilslut gik han ind paa dette og solgte pladsen for 300 rdl. ved skjøde af $8/5$ 1780. Kort efter, $28/6$ 1780, blev han udnævnt til sogneprest til det samtidig oprettede Trysil sognekald, som omtalt er s. 29 og blev her baade som den frimodige og dygtige kirkens tjener og i praktiske spørgsmaal en meget god mand for sin menighed; han ansporede bønderne til duelighed i akerbruget og til flid i huslige sysler. I Kjøbenhavn havde han lært vaccinationen og udgav endog «En kort Afhandling om Børnekoppernes Indpodning» i 1773. Siden praktiserte han paa dette felt med saadan iver og dygtighed at Det kgl. danske Landhusholdningsselskab tilstillede ham sin lille guldmedalje i 1780. Et klart vidnesbyrd om hans levende interesse for Trysil med dets eiendommelige folkeliv, næringsveie og skikke ligger i den «Beskrivelse over Trysil Præstegjeld», han udgav i 1784, et meget bemerkelsesværdigt arbeide for sin tid og i flere henseender af varig interesse for den lokalhistoriske forskning.

Ved presten Grüners død søgte Smith Elverums sognekald, blev hertil udnævnt $8/3$ 1787 og valgtes strax til provstiets provst. Efter syv aars dygtig embedsførsel befordredes han $13/2$ 1795 herfra til Øiestad store og velaarlagte kald i Nedenes, hvor han «virkede med velsignelse» til sin død $20/6$ 1823. Ved hans begravelse i kirken $19/7$ indfandt biskop Sørenssen sig uindbudet og holdt en hædrende mindetale til «den ædle oldings» ære. I Rigestidenden nr. 55 for 1823 skrev en vennehaand: «Som hans tale var hans liv, som hans liv hans død, fuld af kjærligt sind, kristelig tro og tillid til Gud». I en vise, som kappellanen Lars Dochedahl paa Tromøen skrev i 1799 om presterne

i Nedenes og hvori han i humoristiske vendinger afslører deres smaa skrøbeligheder, heder det om Smith:

«At lille Provsten er blid og snild
Og skabt til Selskab og skyldfrie Glæder,
At Vid og Lune som Lysets Ild
Den Kreds opliver, hvor han fremtræder,
Er sandt; men naar han Despot vil være
Og gjerne over de Smaa regjere,
Han lastes bør.»

Gift 1. gang $17/9$ 1776 i Elverum med *Mette Dop*, f. 1751 og begr. $19/7$ 1791, og 2. gang $21/7$ 1792 s.steds med *Hilleborg Dop*, f. 1755 og død $24/12$ 1837; begge døtre af oberstløjtnant Hans Wilhelm Dop i Romedal og Anne Margrethe Grüner. — 10 børn, de tre ældste og to yngste født i Elverum, de øvrige i Trysil: *Anne Margrethe S.*, døbt $2/7$ 1777, døde ugift $1/2$ 1858 i Øiestad, *Sophie Amalie S.*, døbt $17/9$ 1778 og død 1836, blev gift med købmand Christian Rosenberg Pharo i Grimstad, *Hans Wilhelm Dop S.*, f. $3/8$ 1780, døde $5/4$ 1834 som sogneprest til Bø i Telemarken, *Mette Cold S.*, døbt $4/11$ 1791 og begr. $29/4$ 1784, *Andrea S.*, f. $2/7$ 1783, døde $18/11$ 1866 i Øiestad som enke efter sogneprest William Arbo til Aamli, *Axel Christian Rosenberg S.*, døbt $20/9$ 1784 og begr. $2/6$ 1785, *Ditlev Pentz S.*, døbt $13/2$ 1786 og død 1818 som købmand i Grimstad (I s. 335), *Mette Cold S.*, døbt $1/4$ 1787, døde som sindssyg ugift $17/4$ 1842, *Tormod Torfæus S.*, døbt $8/3$ 1789 og begr. $11/3$ 1789, og *Mette Axeliæne Hilleborg S.* døbt $20/5$ 1794, døde ugift $5/3$ 1876 i Øiestad.

16. Hr. *Thomas Peter Timmermann*, 1795—1795, f. $12/8$ 1742 i Hobro i Jylland, søn af den rige sogneprest hr. Jacob Pedersen Timmermann og Kirstine Marie von Rechen, blev student 1762, tog i 1763 filosofisk og i 1770 theologisk examen. Den $18/8$ 1773 kaldtes han til personel kapellan i Seljord, blev $21/6$ 1780 resid. kapellan til Sogndal og Hitterø i Dalene og udnævntes $1/5$ 1789 til sogneprest til Lund med provstens anbefaling som «en aarvaagen og nidkjær kirkens tjener, af grundig lærdom og ustraffelig vandel»; han blev provst i Dalene. I 1790 fik han et apoplektisk anfald og led siden under mindre god helbred, men varetog dog paa den rosværdigste maade sit embede, saa biskop Tybring ved visitatsen i 1793 «erfarede en herlig oplysning i menigheden og i ham en ypperlig lærer, en exem-

plarisk mand og en akkurat provst». Samtidig med presten Smith i Elverum søgte han Øiestad sognekald $^{21/11}$ 1794, og da Smith fik dette blev Timmermann $^{20/3}$ 1705 uden videre udnævnt til sogneprest til det derved ledige Elverum, hvad han i skrivelse til biskopen erklærede sig meget tilfreds med som «et roligt og mindre besværligt kald». Den $^{27/7}$ ankom han til Elverum, men fik faa dage efter et nyt apoplektisk anfald, som medførte døden $^{19/8}$ 1795.

Gift $^{9/4}$ 1779 i Seljord med *Cornelia Mathea Ramshart*, som var døbt $^{15/1}$ 1749 i Eidsberg og døde $^{31/9}$ 1839 i Skien; datter af sogneprest til Solum hr. Knut Ramshart og Else Hansdtr. Smith. — 6 børn: *Else Christine Marie T.*, f. $^{9/7}$ 1780, døde ugift $^{26/2}$ 1863 i Skien, *Jacob T.*, døbt $^{28/8}$ 1781 i Hitterø, var prokurator i Stange fra $^{24/12}$ 1810 og døde som raadstuskriver i Bergen $^{1/9}$ 1820, *Knut Peter T.*, døbt $^{9/6}$ 1783 og begr. $^{18/9}$ 1783 i Hitterø, *Knut T.*, døbt $^{2/6}$ 1784 i Hitterø, blev ansat som tolder i Kjøbenhavn, *Fredrik Christian T.*, f. $^{10/8}$ 1785 og død $^{12/9}$ 1785 i Hitterø, og *Fredrikke Hansine T.*, f. $^{24/8}$ 1790 i Lund, døde $^{19/1}$ 1849 i Skien som enke efter klokker Fredrik Georg Wibe.

17. Hr. *Hans Gude*, 1795—1817, f. $^{16/7}$ 1754 paa Moss, søn af købmand Just Gude og Birgitte Lucie Calmeyer, kom efter to aars undervisning af kapellan Keyser i Ullensaker i Fredriksborg skole i 1769, blev student 1772 og tog i 1773 exam. philos. med haud illaud. Han gik derpaa ud som huslærer først paa Moss og siden paa Nøtterø prestegaard, reiste i 1779 til Kjøbenhavn og tog $^{17/11}$ s. a. theologisk examen med non contemn. og prædikede $^{19/2}$ 1780 til dimis med haud illaud. I de følgende to aar underviste han hos sognepresten hr. Paul Hauritz paa Raade prestegaard og blev $^{1/5}$ 1782 personel kapellan hos ham, ordinert $^{31/7}$. I 1783 blev Gude betroet under ledigheden at forrette som sogneprest i Nittedal, og da han var færdig her blev det ikke længer brug for ham i Raade, da Hauritz var blevet befordret til Nes paa Romerike, og Hauritz «tog ham derfor af godhed i sit hus som hjelpeprest i Nes». For hele sin tjeneste fik han prestens vidnesbyrd for at være «en omhyggelig sjælehyrde at føde faarene med sund sjæleføde, ved sit levnet hjordens eksempel og i mit hus ved sin sædelige opførsel mig og andre til fornøielse — maatte en dør snart aab-

nes for denne værdige mand til bedre levevilkår». Denne dør aabnedes, da Gude $^{10}/_8$ 1787 blev udnævnt til sogneprest til Nittedal, hvorfra han $^{13}/_{11}$ 1795 befordredes til Elverum. Dette kald tiltraadte han i juli 1796 og virkede med hæder og værdighed i 21 aar. I begyndelsen af vinteren 1816 begyndte han at skranke af vatersot i benene, og $^{17}/_{11}$ var det sidste gang han prædikede; «han gjorde da en meget grundig og vakker udtydning af dagens, Allehelgens dags evangelium». I den følgende tid gjorde nabopresterne skiftevis tjeneste for ham, den $^{12}/_1$ 1818 holdt provst Wulfsberg til Aamot en alvorlig tale, som han sluttede med en inderlig bøn for den tro kirkens tjener, som i stille fred ventede paa at faa lukke sine øine i Elverums preste-gaard. Den følgende dag, $^{13}/_1$ 1817, afgik Gude ved døden. Det varede et aar før den nye sogneprest kom til kaldet, og imidlertid indfaldt 300'aars jubelfesten for Luthers brud med paven, i hvilken anledning resid. kapellan Hansteen til Hof prædikede $^{31}/_{10}$ 1817 i Elverum kirke.

Gift $^{27}/_{12}$ 1787 i Skedsmo med *Hélene Dorothea Høegh*, f. $^6/_{11}$ 1766 paa Hvaløerne og død $^{20}/_8$ 1801 af tyfus, datter af sogneprest til Skedsmo hr. Niels Høegh og Helene Margrethe Ramshart. 11 børn, de sex ældste født i Nittedal, de øvrige i Elverum: *Birgitte Lucie G.*, f. $^{11}/_{10}$ 1788, døde paa Sande prestegaard $^{21}/_{12}$ 1878 som enke efter skibsfører Fredrik Knudsen i Kjøbenhavn, *Helene Margrethe G.*, f. $^4/_{12}$ 1789, gift med nordfløter Axel Christian Smith (I s. 335), *Niels Høegh G.*, f. $^{14}/_1$ 1791, stiftamtskriver i Bergen, død ugift $^{15}/_7$ 1871, *Just G.*, f. $^7/_5$ 1792, brugsfuldmægtig paa Tomb, døde $^{23}/_6$ 1877 som toldbetjent i Drammen, *Christine Nicoline G.*, f. $^{12}/_{10}$ 1793, gift med Ole Øvergaard paa Gaarder (I s. 53), *Johan Henrik G.*, f. $^2/_1$ 1795, døde $^{23}/_2$ 1884 paa Moss som entled. sogneprest til Drøbak, *Ove Christian G.*, f. $^{30}/_{12}$ 1796, døde $^{22}/_9$ 1860 i Lillesand som sorenskriver i Sand, var far til maleren professor Hans Gude, *Mathias Calmeyer G.* f. $^2/_2$ 1797, døde $^{27}/_4$ 1883 som købmand paa Moss, *Hanna Dorothea G.*, f. $^6/_8$ 1798, døde ugift $^{15}/_5$ 1888 paa Gaarder, *Hans G.*, f. $^{20}/_8$ 1799, døde $^5/_7$ 1835 som snedker i Christiania, og *Elisabeth Magdalene G.*, f. $^{15}/_5$ 1801 og død $^1/_9$ 1801.

18. Hr. *Andreas Bassøe*, 1817—1821, f. $^{17}/_1$ 1761 i Rakkestad, søn af sorenskriver, kancelliraad Hieronymus Bassøe og

Else Hiort, blev student 1789, tog i 1790 filosofisk og i 1792 theologisk examen med non contemn. Den $\frac{1}{3}$ blev han kaldet og $\frac{25}{7}$ 1794 ordinert til personel kapellan i Gran, fungerede under vakance i flere embeder og blev $\frac{7}{6}$ 1803 udnævnt til sogneprest til Trysil. «Hans foredrag var lyst og grundigt, almuen agtede og elskede ham og ungdommen i hans menighed var vel oplyst», skriver provst Dircks om Bassøe, da han i 1817 søgte Elverum sognekald. Til dette blev han ogsaa udnævnt $\frac{26}{4}$ 1817 og forrettede første gang $\frac{18}{1}$ 1818. Han var en høi, velvokset og vakker mand, men helbredden svigtede og allerede $\frac{6}{8}$ 1821 fik han efter ansøgning afsked og flyttede da til enkesædet Kirkeberg, hvor han døde $\frac{22}{10}$ 1827. «Han var i høi grad fattig».

Gift 1. gang $\frac{16}{11}$ 1797 i Gran med *Mathea Poppe*, f. $\frac{20}{11}$ 1774 paa Kongsberg og død $\frac{26}{5}$ 1798 i Gran, datter af resid. kapellan Mathias Poppe og Else Marie Rogstad.

Gift 2. gang $\frac{13}{9}$ 1803 i Gran med *Christiane Hedvig Rotthøll Krog*, f. $\frac{3}{11}$ 1780 s.steds og død $\frac{22}{9}$ 1808 i Trysil af blodstyrting, datter af provst og sogneprest Andreas Christian Krog og Fredrikke Christiane Hempel.

Gift 3. gang $\frac{22}{9}$ 1809 i Elverum med *Maren Smith*, f. $\frac{11}{3}$ 1798 s.steds og død $\frac{29}{9}$ 1871 i Chr.ia, datter af nordfløter Carsten Smith og Kirsten Nieve (I s. 335).

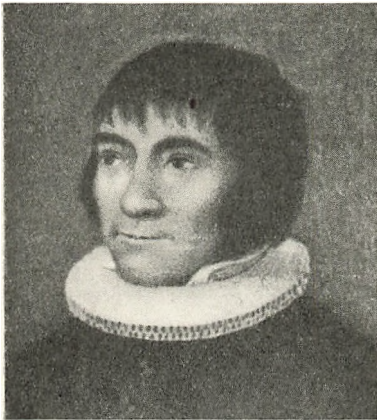
Af presten Bassøes 6 børn var de 5 ældste født i Trysil og det yngste i Elverum: *Mathea B.*, f. $\frac{11}{1}$ 1805, døde $\frac{28}{5}$ 1884 som enke efter sogneprest til Hevne Anton Christian Brodtkorb, *Fredrikke Andrea B.*, f. $\frac{27}{10}$ 1806, blev gift med foged Carsten Bay (I s. 187), *Carl Christian B.*, f. $\frac{15}{11}$ 1811, døde $\frac{30}{8}$ 1879 i Chr.ia som oberstløjtnant, bekjendt for sine kjæmpekræfter, *Henriette B.*, f. $\frac{22}{1}$ 1814, gift med krigskommissær Fredrik Emil Gløersen paa Lillehof (I s. 123), *Carsten B.*, f. $\frac{26}{2}$ 1816, døde formentlig ca. 1840 i Tampico i Mexico, og *Charlotte Sophie B.*, f. $\frac{16}{7}$ 1819, døde $\frac{23}{4}$ 1891 i Aker som enke efter glasverks-eier Peter Martin Tanberg i Hurdalen.

19. Hr. *Peder Borch Tønder*, 1821—1829, f. $\frac{25}{5}$ 1772 i Sunddalen, søn af sognepresten hr. Peder Tønder og Jeremia Margrethe Borch, blev student 1791, tog i 1792 filosofisk og i 1796 theologisk examen med non contemn.; for dimisprædiken fik han haand illaud. Den $\frac{24}{8}$ 1798 blev han sin fars

personelle kapellan, ordinertes $7/11$, og udnævntes $28/3$ 1806 til resid. kapellan i Sunddalen, hvor han blev sogneprest $27/5$ 1808. Herfra befordredes Tønder til sogneprest til Elverum $8/12$ 1821, hvor han dog først tiltraadte $13/7$ 1822. For flid og retskaffenhed roser biskopen ham og fandt at han havde «gjort sig fortjent til et bedre kald». Han søgte da Inderøen, og udnævntes $29/7$ 1829 til sogneprest der og forlod $15/2$ 1830 Elverum, hvor han i $7\frac{1}{2}$ aar havde virket med hæder og ære og vundet menighedens hengivenhed. Den $28/12$ 1842 døde han paa Inderøens prestegaard. Han var en velstaaende mand.

Trondhjemsbispen, den myndige biskop Peter Olivarius Bugges bedømmelse af presten Tønder er ganske eiendommelig. Ved visitatsen i 1807 gav han ham følgende vidnesbyrd: «Den unge hr. Tønder prækede, saa godt, han kunde \circ : elendig. Baade far og søn mangler menneskeforstand, ellers gode mennesker». Ved visitatsen i 1819 skriver han: «Presten er en god mand, men fra kundskabens side et pecus campi (et fæ!). Prækenen og katekisationen jammerlig, ungdommen elendig. Slet udenadsplapren». Imidlertid har nok bispen fundet at burde moderere sine udtryk noget i den officielle indberetning til departementet, thi her heder det: «sognepresten er en i sit forhold retskaffen mand, men hans forraad paa kundskaber er ikke stort. Baade prædiken og katekisation var maadelig og ungdommen vankundig». Vistnok paavirket af den varmtfølende provst Lorentz Angells udtalelser er bispen blevet yderligere afdæmpet i 1820. Da heder det, at «Tønder er en i sin vandel retskaffen mand, men begavet med faa evner. Provsten roser ham især, fordi han i de sidste tider har katekiseret hver søndag om sommeren, hvoraf kjendelig nytte har vist sig. Det var at ønske, tilføiede provsten, om flere blandt presterne, der maaske tror sig langt ophøiede over hr. Tønder, heri vilde følge hans eksempel». Og i 1821 skriver Bugge at Tønder i sin embedsgjerning «har den bedste vilje, som vistnok er hovedsagen», og da Tønder s. a. søgte befordring til Elverum, gav bispen ham følgende anbefaling: «— i sit levnet har han altid været exemplarisk og ustraffelig og er en mand af et godsligt og føieligt gemyt. Udmerkede evner har han ikke, men bruger redeligen dem, Gud har givet ham, til at undervise baade unge og gamle; og er end ikke hans evner store, er de dog heller ikke saa

ringe at han jo vel kan staa ved siden af mange andre, der har store fordringer og stolte tanker om egen duelighed. I flid og beskedenhed kan visselig hr. Tønder maale sig med enhver. Han er, det tror jeg oprigtigen, en gudfrygtig og kristelig sindet mand, der intet mere ønsker end at kunne bidrage til at religionens hellige sandheder maatte oplyse, veilede og trøste menneskene. Jeg har flere gange havt leilighed til at undersøge hans embedsførsel og tilstaaer gjerne at min agtelse for ham hver gang har tiltaget. Det skulde derfor være mit inderlige ønske at han for sin redelige og mangeaarige flid maatte be-

Efter miniaturmaleri.
Hr. Peder Tønder.

Efter tegn.
Hr. Gabriel Stenersen.

lønnes med Elverums kald». Efter at Tønder som sogneprest til Inderøen atter var kommet i Bugges bispedømme er det interessant at læse hvad bispem skriver om ham i 1840: «Den gamle hr. Tønder prædikede over Jesu ord: Fred lader jeg Eder, min Fred osv. særdeles godt, og det var den bedste prædiken, jeg hørte paa min hele reise. Har ogsaa gode og passende gaver, saa han langt overgik min forventning. Ungdommen var for største del temmelig vel oplært, især i bibelhistorie». — Saaledes endte i anerkjendelse en bedømmelse, som begyndte med haarde ord og med en maaske vel snar og derfor ikke retfærdig anskuelse af et beskedent menneskes ærlige stræben.

Gift 1. gang $^{15}/_{11}$ 1805 i Hevne med sin kusine *Sophie Dorothea Borch*, f. $^9/_3$ 1779 s.steds og død $^4/_7$ 1816 i Sund-

dalen, datter af sogneprest hr. Johan Schjelderup Borch og Ida Amalie Fuchs.

Gift 2. gang $\frac{6}{10}$ 1817 i Hevne med *Marie Caroline Rasmusdtr.*, døbt $\frac{14}{2}$ 1796 i Strinden og død $\frac{20}{9}$ 1863, datter af Rasmus Pedersen fra Klæbo i Stod, senere paa Rotvoldsberget i Strinden, og Margrethe Christiane Preus Molde.

Sex børn, alle fødte i Sunddalen undtagen det yngste, som blev født i Elverum: *Peter Jeremias B.*, døbt $\frac{20}{7}$ 1806, blev bager paa Værdalsøren og døde $\frac{2}{1}$ 1878 ugift i Sunddalen som fattiglem, *Johanne Amalie T.*, døbt $\frac{24}{7}$ 1808, døde ugift $\frac{23}{1}$ 1889 paa Inderøen, *Ole B.*, f. $\frac{3}{3}$ 1816, døde $\frac{25}{5}$ 1883 som landhandler paa Inderøen, gift med Ellen Birgitte Næss og har efter-slegt i Trondhjem, *Anne Sophie Henrikke T.*, f. $\frac{20}{9}$ 1818 og død $\frac{3}{4}$ 1877 i Værdalen, gift $\frac{20}{4}$ 1844 med korpsslæge Thomas Norberg Schulz, *Jeremia Margrethe Marie T.*, f. $\frac{29}{7}$ 1820, døde ugift $\frac{13}{10}$ 1881 i Chr.ia, og *Christian Fredrik Olaus T.*, f. $\frac{17}{10}$ 1827, cand. juris og kopist i Revisionsdep-tet, døde $\frac{23}{3}$ 1880 paa Gaustad asyl.

20. *Hr. Gabriel Hofgaard Stenersen*, 1829—1839, f. $\frac{1}{4}$ 1798 i Jevnaker, søn af proprietær John Stenersen paa Mo og Karen Tanche Ancher Borch, blev student med non contemn. 1817, tog i 1818 examen philos. med haud illaud. og i 1824 examen theol. med laud. Den $\frac{28}{6}$ 1824 blev han kaldet til personel kapellan i Vaage, ordinert $\frac{23}{6}$, blev $\frac{18}{7}$ 1825 sogneprest til Trysil og befordredes $\frac{30}{10}$ 1829 til Elverum, hvor han ankom $\frac{30}{3}$ og holdt sin første gudstjeneste $\frac{4}{4}$ 1830. Dette kalds indtægter var paa denne tid 444 spd.; Prestegaarden avlede 8 td. rug, 12 td. byg, 30 td. blandkorn og 40 td. havre og havde en besætning paa 4 hester, 20 kjoer og 30 faar; skogen kunde ikke afgive den fornødne ved, langt mindre bygnings-tømmer; de tilhørende 8 husmandspladser holdt tils. 10 kjoer og 30 smaa-fæ, avlede 35 td. blandkorn og betalte tils. 11 spd. i aarlig afgift; paa kaldet heftede pensioner paa 74 spd. I 1829 var paabegyndt opførelse af ny hovedbygning paa Prestegaarden, men denne blev først færdig i 1833 (I s. 59). Stenersen fik en meget præsentabel bolig, men dalen hjemsøgte i hans tid af sex meget haarde frostaar, nemlig i 1830, 1832, 1833 og 1835 til 1837, som ødelagde avlingerne paa Prestegaarden. Han blev derfor betænkt paa at søge sig bort og tilskyndedes hertil yder-

ligere ved de stadige trakasserier, han var gjenstand for af den vittige og impertinente distriktslæge Peter Frellsen. De to kunde ikke taale hinanden og stødte særlig voldsomt sammen i selskabslivet, hvor doktoren aldrig undlod at spørge presten om smørpriserne paa Christiania torv! Sagen var nemlig at Stenersen som forsynlig gaardbruger gik saa vidt at han med sin smør-oppakning drog landeveien til Christiania og som den bedste smørhøker afhændede sin vare paa torvet. Stenersen var imidlertid en vel begavet mand, der vel forstod at give livasse svar, en skattet selskabsmand, som satte pris paa et hyggeligt kortbord og et godt glas punch. Ved hans fraflytning blev der holdt afskedsmiddag for ham, og han modtog sin menigheds tak i saa hjertelige og varme ord, at doktor Frellsen fandt sig beføiet til at bryde af med: «en prest er ikke vanskelig at faa i Elverum, men værre en god gaardshund!» Under $13/3$ 1839 blev Stenersen udnævnt til sogneprest til Aal, hvor de samlede indtægter var 800 spd., deri altsaa iberegnet hvad en god prestegaard m. v. kastede af sig, og her afgik han ved døden $18/9$ 1850.

Gift $8/9$ 1825 i Jevnaker med *Anne Birgitte Irgens*, døbt $14/3$ 1801 i Lesje og død $20/7$ 1874 i Ringsaker, datter af proprietær til Lesje verk Albrekt Angell Irgens og Ingeborg Svendsdr. — 7 børn, de to ældste født i Trysil, de fire næste i Elverum og det yngste i Aal: *Karen Tanche Ancher S.*, f. $9/8$ 1826, døde ugift $14/1$ 1906 i Chr.ia, forfatterinde, *John S.*, f. $7/9$ 1828, døde $5/5$ 1873 paa Lillehammer som malt- og brændevinskontrollør, *Ingeborg Alberta Irgens S.*, f. $6/2$ 1831, døde $29/6$ 1910 paa Hamar, gift $10/4$ 1858 i Sande med forstmester Wilhelm Tjodolf Berbom, *Sophie Lagertha Rosenberg S.*, f. $1/4$ 1832, døde $4/12$ 1917 i Chr.ia, gift $26/9$ 1857 i Vang med bogholder Christian Fredrik Wyller, *Stener Johannes S.*, f. $15/7$ 1835 og død $7/7$ 1904 i Stavanger, statskonsulent i husdyrbrug, *Abigaël Elisabeth S.*, f. $4/2$ 1837, døde $4/3$ 1872 i Bergen, gift $13/9$ 1861 i Vang med Fredrik Meyer Tillisch, *Eveline Andresine S.*, f. $19/5$ 1841 i Aal, døde $30/11$ 1911 i Chr.ia, gift $21/8$ 1860 i Vang med amtmand i S. Bergenhus Hans Thomas Meinich.

21. *Hr. Svend Stenersen*, 1839—1853, formandens fætter-søn, f. $17/5$ 1807 i Nittedal, søn af sogneprest Jonas Henrik Ste-

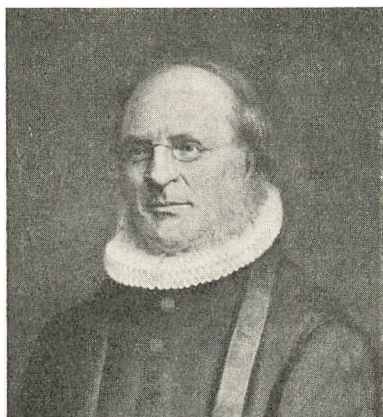
nersen og Anna Nicolaja Hesselberg, blev student med non contemn. i 1825, cand. philos. med laud. i 1826 og cand. theol. med laud. i 1830. Den $11/3$ 1831 blev han personel kapellan hos sin far, som da var provst og sogneprest til Jevnaker, ordineret $25/3$ og gjorde sig ved sin dygtighed og personlige elskværdighed saa afholdt at menigheden ved hans fars død $6/9$ 1831 søgte om at faa ham til sogneprest. Skjønt bispen maatte anerkjende hans meget rosværdige forhold kunde det dog ikke gaa an at gjøre en kun 24 aar gammel mand med $1/2$ aars kappellantjeneste til sogneprest i et saa stort kald, hvis indtægter var over 800 spd. og svær prestegaard. Han fik foreløbig nøie sig med mindre og blev $3/8$ 1832 udnævnt til sogneprest til Tolgen, som ikke var halvparten saa stort. Herfra blev han $11/9$ 1839 forflyttet til Elverum, blev $26/5$ 1847 provst i Østerdalen, og virkede med hæder og værdighed i 12 aar, til han $5/10$ 1853 fik Nannestad velaflagte og behagelige sognekald. Her blev han $2/2$ 1857 meddelt bestalling som valgt provst i Øvre Romerike, hvilket embede han nedlagde $25/4$ 1878, men vedblev som sogneprest til $3/3$ 1882, da han efter ansøgning fik afsked fra $1/5$ at regne med 3 200 kr. i pension. Den $15/5$ 1889 afgik han ved døden i Christiania¹.

Gift $22/3$ 1833 i Jevnaker med *Marie Dorothea Lumholtz*, f. $22/12$ 1813 i Drammen og død $29/6$ 1851 i Elverum, datter af sogneprest til Lier Ludvig Lumholtz og Karen Sophie Bukier. — 5 børn, de to ældste født i Tolgen, de yngre i Elverum: *Kaja Sophie Nicolea S.*, f. $20/1$ 1834 og død $26/5$ 1861 i Ulensaker, gift med sogneprest senest til Onsø Carl August Guldberg, *Augusta Pauline Andrea S.*, f. $4/7$ 1837 og død $11/4$ 1891 i Chr.ia, gift med proprietær i Skogn Carl Marius Poppe, *Louise Johanne Henrikke S.*, f. $1/8$ 1840, *Pauline Alexandra S.*, f. $14/6$ 1843 og *Marie Dorothea Lumholtz S.*, f. $24/6$ 1851; de tre yngste er som ugifte bosat i Christiania.

22. Hr. Christian August Gløersen, 1854—1885, f. $13/6$ 1808 i Asak, søn af kaptein Christian Gløersen og Karen Wetle-

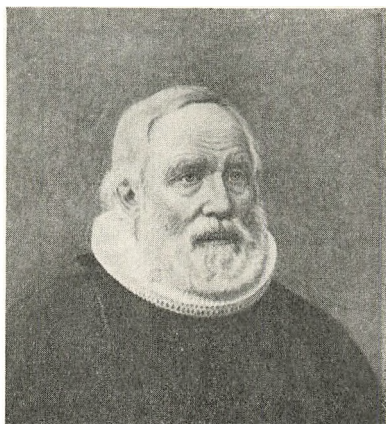
¹ Provst Stenersen satte megen pris paa et godt bord og havde en fortrinlig appetit. Det fortælles saaledes at han engang ved synet af et fad med lækker blodpølse i henrykkelse udbrød, at han gjerne skulde se kirken fuld af saadan pølse, hvortil den mundrappe Lars Strand svarede: Aa, kjender jeg far ret, saa lyt Du nok æte Dig utat!

sen, blev student med haud illaud. i 1808, cand. philos. med laud. i 1809 og cand. theol. med haud illaud. i 1832. Han blev $^{20}/_{10}$ 1834 ansat som andenlærer ved Asker seminar, udnævntes $^{7}/_{6}$ 1845 til resid. kapellan til Eker og befordredes $^{18}/_{1}$ 1854 til sognepræst til Elverum, hvor han ankom $^{16}/_{8}$; provst $^{8}/_{6}$ 1864 i Østerdalen, fra $^{1}/_{1}$ 1868 i Søndre Østerdalen. «For lang og fortjenstfuld embedsvirksomhed» blev Gløersen ridder af St. Olavs orden $^{21}/_{1}$ 1885, og $^{6}/_{6}$ 1885 fik han efter ansøgning afsked fra sine embeder. Døde $^{20}/_{4}$ 1890 i Christiania.

Efter malerier i kirken.

Provst Svend Stenersen.

O. Væring fot.

Provst Gløersen.

I 1845 udgav Gløersen en «Veiledning til methodisk undervisning i hoved- og tavleregning», i 1875 «Nogle ord om kirketugt», tilegnet Elverums menighed, og i 1885 blev som manuskript trykt hans tale ved distriktslæge Munthes baare.

Som ung mand var Gløersen munter og glad, men en vækkelse forandrede totalt hans væsen, og i Elverum begyndte han som ren pietist og var uheldig i valget af midler til bekjæmpelse af f. ex. de efter hans opfatning forargelige selskabelige fornøielser kortspil og dans. Efterhaanden kom han dog over dette og vandt menighedens hengivenhed som pligtro og retsindig geistlig, om han end aldrig blev nogen god prædikant. Derimod var han en ypperlig katekisor og fremragende skolemand med udprægede juridiske anlæg. Som gemytlig selskabsmand var Gløersen rigtig i sit es, en for-

trinlig vert — i prestekjolen var det som om alting sad ham fast i halsen —, og Prestegaarden var i hans tid med den store barneflokk et umaadelig hyggelig og muntert hjem, hvor leg og morskab fik frit spillerum, men kortspil og dans var strengelig forbudt. Fru Gløersen var ikke blot af samme livsanskuelse som sin ægtefælle og fulgte ham trolig i den, men var nok i virkeligheden den egentlig ledende, stille og ubemærket, men dog den bestemmende; et udmerket og dygtigt menneske.

Ved sit 50'aars-jubileum i 1884 modtog Gløersen mange beviser paa den agtelse og hengivenhed, han havde vundet, og ved en stor middag paa Prestegaarden bragte skolebestyrer Torp ham menighedens tak i hjertelige og anerkjendende ord.

Gift $\frac{7}{7}$ 1838 i Skjeberg med *Olea Marie Randers*, f. $\frac{10}{12}$ 1818 i Skjeberg og død $\frac{31}{5}$ 1899 i Christiania, datter af provst og sogneprest til Skjeberg Ole Christopher Randers og Marie Florentine Dorothea Hofgaard. — 13 børn: *Ole Kristian G.*, f. $\frac{7}{4}$ 1838 i Chr.ia, hvor død $\frac{26}{10}$ 1916, forfatter, *Karen Marie G.*, f. $\frac{20}{4}$ 1839 og død $\frac{28}{12}$ 1863 i Romedal, gift med proprietær Christian Horne, *Jacob Lauritz G.*, f. $\frac{3}{6}$ 1841 og død $\frac{16}{1}$ 1908 i Chr.ia, ingeniør, *Thomine Johanne G.*, f. $\frac{6}{3}$ 1843 og død $\frac{4}{4}$ 1906 i Modum, gift med brugsfuldmægtig Hans Jørgen Synnestvedt, *Knut Gislesen G.*, f. $\frac{16}{6}$ 1845, seminarlærer paa Hamar, *Theodor G.*, f. $\frac{23}{2}$ 1847 og død $\frac{24}{2}$ 1905 i Førde som distriktslæge, *Johannes G.*, f. $\frac{9}{1}$ 1849 og død $\frac{10}{8}$ 1913 i Elverum, sorenskriver, *Henriette G.*, f. $\frac{15}{1}$ 1851 og død $\frac{21}{11}$ 1875, *Førgen Gerhard G.*, f. $\frac{25}{11}$ 1852 og død $\frac{6}{3}$ 1898 i Chr.ia, læge i Eidsvold, *Julie Regine G.*, f. $\frac{13}{12}$ 1854, gift med sogneprest Einar Borchgrevink til Børge, *Thrine G.*, f. $\frac{1}{3}$ 1857, gift med sorenskriver i Dalene Bredo Henrik Morgenstjerne Thorbjørnsen, *Kaja Helene G.*, f. $\frac{12}{4}$ 1860, malerinde, og *Einar G.*, f. $\frac{24}{1}$ 1862, ingeniør i Christiania.

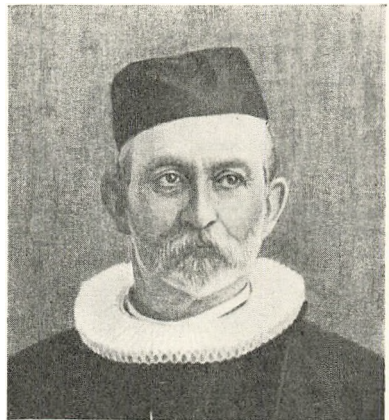
23. Hr. *Peter Olaus Strømme*, 1886—1901, f. $\frac{11}{3}$ 1837 i Ørskog, søn af kirkesanger og lærer Lars Olaus Petersen Strømme og Sigrid Olsdtr. Solnørdal, blev i 1860 dimittert fra Stord seminar med vidnesbyrd: udmerket duelig og var derefter lærer først ved Almueskolen og siden i fire aar ved Nissens pigeskole i Christiania; student 1866, cand. philos. 1867 og cand. theol. 1870, alt med laud. Han blev $\frac{13}{5}$ 1871 sogneprest til Tolgen, forflyttedes $\frac{26}{6}$ 1877 til Rendalen og blev $\frac{15}{6}$ 1878 provst i

Nordre Østerdalen. Den $\frac{3}{4}$ 1886 fik han Elverum sognekald og blev $\frac{10}{7}$ 1887 provst i Søndre Østerdalen. Fremragende som prædikant og sjælesørger og med betydelige administrative evner vandt Strømme høi anseelse. Hans arbeide for skolens fremgang var meget fortjenstlig, og den frivillige fattig- og sygepleie i prestegjeldet havde altid i ham en varm talsmand ligesom ogsaa missionssagen laa ham paa hjertet. En karakterfast og respektindgydende personlighed som provst Strømme havde indflydelse overalt, hvor han viste sig, og satte sit præg paa de forhold og omgivelser, hvori han levede. Da han den $\frac{18}{12}$ 1901 afgik ved døden blev samfundet et betydeligt menneske fattigere.

Efter foto.

Provst Strømme.

Efter maleri i kirken.

Provst Borchgrevink.

Paa hans grav paa Elverum kirkegaard staar en obelisk «reist af venner» og med en indfældt sølvkrans «Fra Elverums Lærereforening». Ridder af St. Olavs orden «for fortjenstfuld embedsvirksomhed» $\frac{21}{1}$ 1896.

Gift $\frac{31}{7}$ 1871 i Aas med *Louise Fredrikke Brandt Irgens*, f. $\frac{3}{11}$ 1838 i Bergen, døde $\frac{16}{10}$ 1917 paa Halse prestegaard, begr. i Elverum $\frac{26}{10}$; datter af klokker Johannes Stephanus Irgens og Petra Methea Flora Hallager. — 5 børn; de tre ældste fødte i Tolgen, de øvrige i Rendalen: *Petra Methea Flora S.*, f. $\frac{2}{5}$ 1873, gift $\frac{17}{10}$ 1903 med Karl Lunde, sogneprest til Halse, *Lars Olaus S.*, f. $\frac{22}{10}$ 1874, lektor og skolebestyrer i Harstad

Johannes Irgens S., f. $\frac{20}{4}$ 1876, læge i Christiania, *Sigurd Johan Martin S.*, f. $\frac{22}{12}$ 1878, døde $\frac{30}{9}$ 1883 i Rendalen, og *Claus Daac S.*, f. $\frac{2}{5}$ 1880, døde $\frac{6}{5}$ 1880 i Rendalen.

24. Hr. *Hans Henrik Christian Borchgrevink*, 1903—1913, f. $\frac{30}{1}$ 1847 i Vardal, søn af sogneprest senest til Nes, Hedemarken, Henrik Christian Borchgrevink og Mette Margrethe Døderlein, blev student med haud illaud. i 1865, cand. philos. med laud. i 1867 og cand. theol. med laud. i 1872. Han blev $\frac{8}{11}$ 1873 personel kapellan hos sin far, tog afsked som saadan $\frac{23}{5}$ 1875 for ved konstitution af $\frac{31}{8}$ s. a. at forrette som hjælpeprest i Østerdalens nordlige fjelddistrikter (Engerdalen), og udnævntes $\frac{22}{1}$ 1883 til sogneprest til Norddalen, hvorfra han $\frac{23}{8}$ 1888 flyttedes til Indre Holmedal; her blev han $\frac{11}{9}$ 1901 provst i Søndjord provsti. Den $\frac{31}{1}$ 1903 modtog han udnævnelse til sogneprest til Elverum, hvis kaldsindtægter nu var 4000 kr. og prestegaard, og $\frac{7}{1}$ 1904 blev han provst i Søndre Østerdalen. I disse embeder afgik han ved døden $\frac{14}{5}$ 1913. Borchgrevink var en mere end almindelig veludrustet prest, anset som en meget dygtig mand og overmaade populær i ordets bedste forstand for sin jevne og omgængelige optræden.

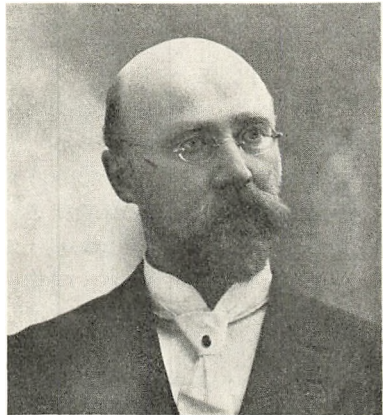
Gift 1. gang $\frac{5}{1}$ 1874 i Nordre Aurdal med sin kusine *Anna Johanna Astrup*, f. $\frac{24}{9}$ 1847 i Grue, døde $\frac{16}{11}$ 1905 efter ulykkestilfælde, ved at falde ned af præstegaardens kjældertrappe; datter af sorenskriver Nicolai Astrup og Anne Johanne Døderlein.

Gift 2. gang $\frac{13}{2}$ 1912 i Trysil med *Marie Rødsdalen*, f. $\frac{7}{11}$ 1892 i Aamot, datter af gaardbruger Lars Johannesen Rødsdalen og Karen Petra Olsdatter. Hun blev gift paany $\frac{6}{9}$ 1919 i Christiania med instrumentmager Daniel Eriksen, f. 1893 i Fredrikstad.

Ti børn: *Anne Johanne B.*, f. $\frac{1}{5}$ 1876 i Engerdalen, adventist i Philadelphia, hvor gift med Peter Hjelle, *Margrethe B.*, f. $\frac{1}{8}$ 1877 i Engerdalen, gift $\frac{30}{1}$ 1905 med sogneprest til Sveio i Søndhordland Torstein Gunnarson, *Henrik Christian B.*, f. $\frac{11}{8}$ 1879 i Engerdalen, skogforvalter ved Nes almenning, gift $\frac{19}{4}$ 1905 i Elverum med Agnete Christiane Troensgaard, *Dorothea Karen Fredrikke B.*, f. $\frac{4}{6}$ 1883 i Norddalen, gift $\frac{25}{6}$ 1904 med bogtrykker i Brooklyn Christopher Sogn, *Theodora Margrethe Barbara B.*, f. $\frac{5}{6}$ 1883 i Norddalen, gift

²¹/₆ 1907 med gaardbruger i Løiten Birger Sivertsen, *Hanna Henriette Christine B.*, f. ¹⁸/₉ 1885 i Norddalen, døde ²⁴/₆ 1903 i Holmedal, *Ragnhild B.*, f. ¹⁷/₀ 1888 i Norddalen, gift med ingeniør Hans Gotaas, Etne, *Melchior B.* f. ⁷/₆ 1890 s.steds, kontorist ved Slemmestad Cementfabrik, gift med Wilhelmine Sandberg, *Henninga Laura Marie Christine B.*, f. ⁸/₁₁ 1891 i Holmedal, gift 1912 med ingeniør Olaf Bjørnstad, Slæpenden, og — af 2det ægteskab — *Mirjam B.*, f. ²⁸/₃ 1913 i Elverum.

25. *Hr. Peder Rudolf Oskar Olsen*, 1913—1920, f. ⁸/₁₀ 1854 i Drammen, søn af bordstaber Andreas Theodor Olsen og Birthe Karine Pedersdr., blev student 1873, cand. philos. 1874, var derefter huslærer, studerte theologi 1875 og 76, vikarierte som lærer i Porsgrund 1877, studerte philologi 1878 og 79, derpaa theologi fra 1880 og blev cand. theol. 1882, — alle examina med laud. Efter et halvt aars vikariat som lærer i Porsgrund var han i 1883—85 lærer i norsk og græsk ved Den norske Synnodes Luther College i Decorah, Jowa. I 1886 tog han examen theol. pract. med laud., blev derpaa ⁴/₃ 1886 kateket og andenlærer ved middelskolen i Flekkefjord, men tog paa kaldelse fra to menigheder i Fillmore Co., Minnesota, afsked ⁷/₂ 1890 og reiste tilbage til Amerika. Efter 7 aars virksomhed som prest og ⁴/₂ aar som seminarlærer, vendte han i 1897 tilbage til fædrelandet og blev ⁹/₈ 1897 udnævnt til sogneprest til Suldal, forflyttedes ²⁴/₂ 1904 til Ørlandet og, endelig, ²²/₁₀ 1913 til Elverum, blev ²⁷/₈ 1915 provst i Søndre Østerdalen og døde i embedet ¹⁵/₇ 1920. Erholdt i 1906 Kroningsmedaljen i.

Efter fot.

Provst Olsen.

Gift ⁹/₇ 1886 i Grønlands kirke, Christiania, med *Thora Dietrichs*, f. ²⁶/₁ 1860 paa Strømsø, datter af apotheker Carl Georg Halvor Dietrichs og Mette Cathrine Elisabeth Heyerdahl. — 10 børn: *Carl Georg Dietrichs O.*, f. ³/₅ 1887 i Flekke-

fjord, bergingeniør i Christiania, *Thorolf Dietrichs O.*, f. $15/9$ 1888 s.steds, kontorchef i Christiania, *Ragna Dietrichs O.*, f. $6/12$ 1889 s.steds, lærerinde i Trondhjem, *Alfred Dietrichs O.*, f. $21/9$ 1891 i Minnesota og døde $26/1$ 1914 i Bergen, *Astrid Dietrichs O.*, f. $10/1$ 1893 s.steds og døde $22/9$ 1893, *Arthur Dietrichs O.*, f. $20/8$ 1894 s.steds og døde $12/9$ 1894, *Einar Dietrichs O.*, f. $6/5$ 1897 i Flekkefjord, forstkandidat, *Astrid Dietrichs O.*, f. $26/1$ 1899 i Suldal, paa kontor i Trondhjem, *Egil Dietrichs O.*, f. $16/2$ 1900 s.steds, stud. oecon., *Leif Dietrichs O.*, f. $17/5$ 1901 s.steds, forpagter paa Norderhov prestegaard.

26. *Hr. Nils Christian Erichsen*, 1921—. (Se resid. kapellaner.)

Elverums residerende kapellani blev oprettet ved kgl. resolution af 30 marts 1903 fra 1 mai at regne. Embedets indtægter blev sat til 2 400 kr. aarlig samt 500 kr. for afsavn af embedsgaard. Kapellanen skulde bo i Hernes og føre særskilt kirkebog for kapelsognene.

1. *Paul Holmsen*, 1903—1904, f. $3/12$ 1863 i Sandsvær, søn af bergmester Paul Hansen Birch Holmsen og Amunda Marthine Thorne, blev student 1881, cand. philos. 1882 og cand. theol. 1887, pers. kapellan ved Vor Frue kirke i Trondhjem 1889, sogneprest til Rendalen 1897, udn. $8/7$ 1903 til resid. kapellan til Elverum og døde her $9/5$ 1904. «Vandt et anseet navn og mange venner».

2. *Sigholt Didrik Leonhard Næss*, 1904—1909, f. $20/10$ 1855 i Beieren, søn af gaardbruger Lars Hansen Næss og Karen Margrethe Steen, student 1881, cand. philos. 1882 og cand. theol. 1885, bestyrer af Nordlands amtsskole 1888, sogneprest til Bjarkø 1891, til Norddalen 1899, udn. $2/11$ 1904 til resid. kapellan til Elverum, sogneprest til Vaage 1909.

3. *Nils Christian Erichsen*, 1909—21, f. $4/7$ 1872 i Skudeneshavn, søn af skolebestyrer, senere stiftsprovst i Hamar, Hans Emil Erichsen og Jacobine Karine Hovland, blev student 1890, cand. philos. 1891, cand. theol. 1895, huslærer paa Lillevelvalens prestegaard 1896, pers. kapellan i Elverum 1897, bestyrede Elverums sogneprestembede fra 1902 og det resid. kapellani fra 1903, forrettede som sogneprest i S. Fron og i Holt-

aalen 1904, blev saa sjømandsprest i Cardiff juli 1904, udn. ^{6/10} 1909 til resid. kapellan til Elverum, hvor han i 1921 paa menighedens ansøgning blev sogneprest.

Af de personelle kapellaner, som i tidens løb har tjenstgjort i Elverum, skal foruden de foran og senere under skolevæsenet nævnte, her anføres en, hvis liv rammes af en haard skjebne:

Hr. Søren Mogens, vistnok søn af sogneprest til Borbjerg i Ribe stift, hr. Mogens Søfrensen Buch og Maren Andersdr. og student i 1630, blev i juli 1638 «commenderet» til personel kapellan hos hr. Alexander Borch. Ved oprettelsen 12 juli 1639 af et diakonat i Østerdalen, et slags residerende kapellani, hvis indehaver skulde «residere i de længst afliggende annexer» til hjælp for sognepresterne, blev hr. Søren beskikket til dets første diakon og aflagde embedsedden ^{6/12} 1639. Hans aflønning bestod i 50 à 60 rdl., som i 1641 blev forhøiet til 80 rdl. aarlig. I tre aar holdt han ud paa denne post, da kunde han «formedelst den store armod der sammesteds» ikke klare det længer og drog i 1642 med hustru, *Ragnhild Pedersdatter*, og børn til Christiania for at søge andet embede. Han blev kapellan i Tønsberg i den uheldige og suspenderte hr. Niels Kloeds sted, men fik ubehageligheder med denne intrigante prestemand og maatte i marts 1643 vige for en af lensherrens yndlinge. Han opholdt sig i det følgende med familien i Christiania, indtil krigen fordrev dem derfra i 1644, siden søgte de ophold «hid og did» hos presterne i stiftet, medens hr. Søren ydmygeligen anraabte om levebrød. I 1646 levede han atter i Christiania med hustru og syv børn «i en armod, som havde taget ganske overhaand», og paa hans bøn til biskop Stockfleth om hjælp til et lidet kald, blev han henvist til at melde sig ved Domkapitlet. Siden er det taust om den ulykkelige mand, og da det ikke kan sees at han har faaet noget embede hverken her i landet eller i Danmark, er han vel bukket under i elendigheden.

Som meddelt fik Elverum kirke orgel i 1740 og dermed ogsaa organist. Foruden at ledsage salmesangen med musik havde organisten ogsaa «at spille ind og ud af kirken». Dette

sidste bestod deri at organisten ved gudstjenestens begyndelse og ved dens slutning spille ind- og udgangsmarscher. Til dette blev fra først af benyttet almindelig dansemusik, og efter 1800 fortrængtes denne af de saakaldte Napoleonsmarscher, efterhaanden som disse naaede frem. Det var saaledes særdeles muntre sager, organisten producerte, og de livlige marscher var uhyre populære. Han var dog ikke bundet til et bestemt repertoire, men havde frit valg af indgangs- og udgangsmarscher. Ofte kunde dette friste til noget vel profane melodier, som f. ex. i Tolgen, hvor det fortælles at organisten til udgangsmarsch fortrinsvis intonerte «Paal sine høner paa haugen ut-slepte!» De i Elverum stadig benyttede marscher har overlærer Ole Koppang velvilligst sat i noter, og det er derved blevet muligt at gjengive dem i tillægget til nærværende bog og saaledes bevare dem for eftertiden.

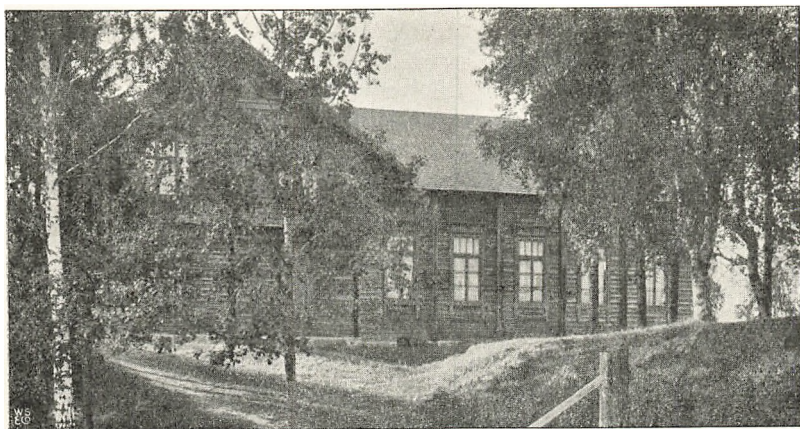
Den første organist i Elverum, om hvem noget nærmere er bekjendt, var *Hans Herman Fessen*, som døde 66 aar gammel ^{17/10} 1801. Han kom til Leiret omkring 1764 og ægtede to aar senere Marthe Olsdatter Kvernmoen, en søster af Tollef Amundsen Ljømos hustru (I s. 232). Sønnen *Herman Fessen*, f. ^{15/1} 1776, blev oplært af faderen og fungerte allerede fra 1794 som hans medhjælper og efterfulgte ham som organist. Han boede flere aar i Løiten og vandrede derfra til Elverum hver søndags morgen for at «traktere orgelet»; den i tillægget som nr. 1 anførte «firtur» blev regelmæssig spillet af ham. Efter hans død ^{31/12} 1823 kom hans dygtige lærling *Haagen Hummeldalsbakken*, i hvis tid de som nr. 2 og 3 gjengivne marscher stadig blev spillet. Sønnen *Ole Hummeldalsbakken* efterfulgte ham og var organist til 1879 (I s. 35); senere har det været udenbygds musici.

Om klokkerne se under Skolevæsenet s. 148 ff.

Kristelige foreninger.

Paa et efter initiativ af fru Marie Løken 7 marts 1893 afholdt møde paa Løken besluttedes opført et forsamlingshus i Heradsbygden til opbyggelser, missions- og ungdomsmøder og til møder i almengavnlig øiemed, kun ikke af politisk art. De fornødne pengemidler blev indsamlet og huset opført efter

tegning af arkitektfirmaet Digre i Trondhjem. Det blev indviet 29 decbr. 1895. — Paa et forstanderskabsmøde 30 mai 1907 besluttedes at omdanne huset til kapel for Søndre Elverum. I 1910 blev arbeidet udført efter tegning af arkitekt Henrik Bull. Der blev paabygget taarn med kirkeklokke og alterkor, som kan afstænges fra skibet ved store skyvedøre, naar der ikke holdes gudstjeneste. Altertavlen (De hellige 3 konger) og de bag og over denne anbragte glasmalerier er Otto Valstads verk. Det

I. Lomo fot.

Forsamlingshuset i Heradsbygden. Sett sydfra.
(I 1911 ombygget til kapel.)

smukke antependium (Det seirende lam) er udført af mandlig haand (O. T. Lomo). Kappellets samlede kostende blev 30 000 kr., hvoraf de 23 500 var private gavebidrag. Det blev indviet ved juletid 1911 og er et af de smukkeste i landet. Kappellet staar ikke under kirketilsynet, men underholdes for private midler og bestyres af et forstanderskab paa fem medlemmer, hvoraf Elverums sogneprest er det ene, og som ved frafald supplerer sig selv.

«Elverums Missionsforening» blev stiftet i 1865 med statuter af 26 februar. Blandt stifterne var provst Gløersen og bundtmager O. Pedersen, hvilken sidste siden har været kasserer. Arbeidet gjaldt hedningemissionen og dettes udsendinge i Zulu og paa Madagascar, samt emissærvirksomheden. Det blev bygdens kvinder, som væsentlig overtog arbeidet, og de aarlige pengebidrag, som indsamledes, har andraget til indtil 3 000 kr., af hvilke de $\frac{5}{6}$ dele

gaar til Det norske Missionselskab og resten fordeles mellem de enkelte missioner. Fra 1907 har en særskilt forening arbejdet for Sjømandsmisjonen.

«Elverums Indremissionsforening» blev stiftet 26 dechr. 1870 for en rigeligere forkyndelse i menigheden ved lægmænd og prester. Aarsindtægterne har gaaet op til 400 kr. I 1887 opførtes «Missionshuset» i Leiret for ca. 5000 kr. paa tomt, skjænket af Otto Aakrann.

«Unge kvinders kristelige forening» i Leiret stiftedes i 1890'arene af fru Kirsten Heltberg, «Elverums kristelige Ungdomsforening» stiftedes i 1903 og «Hernes kristelige Ungdomsforening» i 1913.

Skolegjerningen blev ved reformationen i 1537 paalagt presterne, som med bistand af klokkerne skulde søge for den fornødne kristendomskundskab, og provst og biskop skulde ved visitatser erkyndige sig om at kravene skede fyldest. Og kravene var ikke store. Luthers lille Katechismus forsaavidt Budene, Troen og Bønnen angik skulde læres udenad, og, naar det kom høit, indstiftelsesordene til Sacramenterne; det skede ved gjentaget langsom oplæsning i kirken. Katechismens tre første parter ansaaes vistnok selv i hine tider for det mindste kundskabsmaal hos et kristent menneske, og da alt skulde tilegnes gennem hukommelsen, faldt det lettest for presterne, naar de skulde forklare barnelærdommens bestanddele, at benytte faste formler, og Luthers Forklaring blev saa den bog, som da og siden indpersedes i ungdommen til dens kvide i aarhundreder. Et værn mod forsømmelse af religionsundervisningen dannede det private skriftemaal, der bestod i at enhver, som vilde nyde Alterens sacramente — og undladelse heraf medførte «kirkens disciplin» med offentlig skrifte — maatte en tid iforveien indfinde sig hos presten for at hans kristelige liv og kundskab kunde blive tilbørlig prøvet. Noget lavalder for kommunikanter var ikke bestemt; de synes dog at maatte have fyldt 12 aar. Et andet middel mod forsømmelse laa i en forordning, som kom 20 april 1645: at ingen yngling eller pige maatte troloves (hvad dengang var en kirkelig handling) eller ægtevies før de var befundet vel undervist i sin barnelærdom. Denne bestemmelse blev endog længe efter konfirmationens indførelse et kraftigt middel i en dygtig prests haand til at tvinge forsømmelige til at tilegne sig idetmindste et lavmaal af kristendoms-

kundskab. Omsider kom kravene til læsekyndighed, og da ungdommen var naaet saa langt at den selv kunde læse de bøger, den skulde lære, da vil det forstaaes hvilken uhyre lettelse baade den og presten derved fik i sit arbejde.

Hvad nu lærerne angik, saa var de kundskaber, reformationsaarhundredets prester paa landsbygden besad, af meget tarvelig beskaffenhed. De havde faaet sin uddannelse hos læsemesteren ved de ved domkirkerne bestaaende skoler (katedral-skolerne), og den var hverken vidtgaaende eller grundig. Derpaa aflagde de en meget mild examen for bispen, og, bortset fra lidt kjendskab til den praktiske theologi og til latin, kunde den hele theologiske viden omtrent svare til hvad der for femti aar siden forlangtes af en almindelig flink almueskolelærer. — Ved 1600 blev det anderledes. I 1607 indskjærpes en ældre (norske forhold dog lidet berørende) forordning af 1567 om, at ingen maatte ordineres til prest før efter et par aars universitetsstudier i Kjøbenhavn eller ved fremmed lærdomssæde. Dette svarede til noget i lighed med et kursus ved et praktisk-theologisk seminar og kan neppe forudsættes efter datidens lidet flittige studermaade at have bragt nogen større vinding. Men saa kom endelig forordningerne af 1629 og 1635 med indførelsen af en ordentlig theologisk examen ved Kjøbenhavns universitet med dermed forbundet praktisk prøve. Dette betegnede et stort skridt fremover, om det end længe endnu blev noksaa smaat bevendt baade med embedsprøven og med presternes kundskaber i det hele og store taget. Under disse forhold maa det ikke glemmes at menighederne selv valgte sin prest helt til Enevoldsmagtens indførelse i 1660, fra hvilken tid kongen gav udnævnelsen. Syv af menigheden valgte mænd afgjorde efter eget skjøn, hvem der skulde være prest i bygden, og mange hensyn spillede herunder ind, ikke mindst det meget praktiske at den nye prest var villig til at gifte sig med den afdødes enke — «at konservere enken» som det hed — eller datter, eftersom forholdet var, hvorved bygden slap fri for at hjælpe de ofte meget fattige efterladte. Paa denne vis blev nærsagt regelmæssig en ung prest først gift med formandens gamle enke, og saasnart hun var faret heden, ilede han i ægteskab med en frodig ungmø, hvis tur det saa igjen blev som gammel enke at konserveres af den næste prest. Selvfølgelig kunde andre hensyn ogsaa gjøre

sig gjældende ved valget. Saaledes blev paa Vestlandet en embedskandidat, som fra prækestolen af fuld hals istemte drikkevisen: «Svend Fjelding han sidder paa Helsingborg og roser sig af sin færd», med jubel foretrukket for to konkurrenter, der kjedede de syv valgmand med langtrukne salmer! En anden valgte sin text med tydelig adresse og prædikede over ordene: «Hvem søge I? men er det mig I søge, da lader disse gaa». — Det var jo en temmelig raa tid, med drik og svir, og for folks kirkelige holdning er det betegnende at Christian IV for at forebygge «den meget skadelige kirkesøvn» i 1645 paabød kirketjeneren at gaa omkring under prækenen med en lang stok og vække de sovende ved «et lille stød i hovedet».

Var end presterne paa landsbygden til langt op i 1600'tallet uden videre lærdom og havde de end ofte rent sproglig seet vanskelig for at komme i fuld forstaaelse med bygdens ungdom, saa kan dog ikke erfares andet end at de i Elverum var nidkjære lærere, brave og dygtige mænd, som bygden var vel tjent med. Og det maa ikke glemmes at Prestegaarden var det lille kulturcentrum, hvorfra oplysning og veiledning udgik ikke bare i rent religiøse spørgsmaal, men hvor bonden søgte hen i allehaande anliggender, som hans egen kundskab og erfaring ikke kunde klare, og hvor han var sikker paa at finde raad og daad af en mand, som havde seet lidt mere af verden end nogen anden i bygden, og for hvem det af hjertet var kristenpligt at yde den bistand, han formaaede, af viden og færdigheder. Det kan ogsaa trygt siges at dagliglivet og familielivet paa Elverum prestegaard baade paa 1600'tallet og siden, paa en kort periode nær, kulturelt og socialt har havt sin store betydning for bygden, en betydning som særlig henimod midten af 1700'tallet ikke let kan overvurderes. Det var i provst Leighs tid. Hvad han udrettede som kirkens tjener er foran fortalt; hvordan han arbejdede for ungdommens undervisning og hvad han opnaaede for skolevæsenet skal meddeles i det følgende.

I 1731, kun to aar efter sin ankomst til Elverum, sendte Leigh biskopen en forestilling til skolevæsenets fremme, som ikke blot tilkjendegiver den klartænkte, fremsynte mand, men tillige røber den finansielle og administrative evne, som faa aar efter ved kirkens opførelse fik udfolde sig i fuldt omfang. Gan-

ske vist lod Leighs forestilling sig ikke dengang gennemføre uden væsentlige indskrænkninger, men den indeholder saa mange træk til belysning af forholdene og er i hele sit anlæg saa karakteristisk for den merkelige mands ivrige samfundsinteresse at den her bør gjengives i sin helhed:

«Er der noget», skriver Leigh 28 novbr. 1731, «som vi til Guds kundskabs og æres udbredelse maatte sukke og længes efter, da er det visseligen at vi med skole og skoleholder kunde være forsynte.

«Det 1ste, som udi denne sag maatte kvæstioneres, er muligheden om det vel skulde være gjørligt, hvor distrikterne er saa vidtløftige, at oprette skoler, og om det ikke skulde falde ulideligt for menigheden at drage deres ungdom til èt sted at lade den oplæres og undervises.

«Hertil fordrister jeg mig at svare at distrikternes vidtløftighed vel kan difficultere denne sag, men dog ikke hæve den frugt og nytte, som skolers oprettelse kunde udføre; thi uagtet denne mig anfortroede menighed er muligens i henseende til bøndergaardenes vidtløftige distance en blandt de vidtløftigste i riget, thi fra den yderste gaard i hovedsognet til den øverste gaard i annexet er ikke mindre end 22 miles distance, ikke desmindre vilde det være saare nyttig at en skole blev oprettet.

«Omendskjønt at nogle bøndergaarde kan være 5, 6 eller flere mil fra kirkerne beliggende, angrænser dog den største del af menigheden kirkerne paa en mils vei eller lidt mere. Heraf flyder da, at omend ikke den ganske ungdom kunde drages til saadan publike skole, som ved kirken kunde være oprettet, saa kunde dog dertil drages den største del.

«Omendskjønt de længst fraliggende gaardes ungdom just ikke kunde drages til den publike skole, saa kunde der dog findes anden moyen (d: middel) og maade til at faa den undervist, og det saaledes at efterdi der dog fast udi alle menigheder er en eller flere af fattige husmænd, som gjør nogenlunde profession af at lære ungdommen, saa vilde disse desto flittigere besøge de udenbygds og vidt fraliggende gaardes ungdom for at fortjene deres ophold, efterdi der da intet — naar en publike skole var oprettet ved kirken — faldt for dennem udi bygden at fortjene. Man kunde ogsaa i dette tilfælde, hvor

distancerne var vidtløftige, akkordere dem et vist terroir, hvor de sig med deres læren og undervisen kunde opholde.

«Naar alle ting med den behørigt prudence blev behandlet, saa ser jeg ikke andet end at og de længst fraliggende gaardes ungdom kunde drages til den publike skole, thi naar man persvaderede forældrene at sende deres børn betimeligen til skole, saasom naar de havde overgaaet deres 8de aar, da vilde deres underholdning og fortæring koste dem saa meget mindre, da var deres nemme saa meget mere færdigt, da kunde ogsaa forældrene saa meget bedre undvære deres hjælp og tjeneste, thi udi saadan tid og alder kunde de dog ingen tjeneste gjøre, saa at enten de gav dem deres fortæring i skolen eller ogsaa hjemme i deres egne huse, kunde det ikke meget differere dem, og om nogle forældre var uformuende, kunde man af de publike penge, som ved tavlens omgang i kirken blev samlede, besørge deres børns underholdning.

«Det zdet, som udi denne sag maatte kvæstioneres, er vel dette: paa hvad maade en skoleholder med den fornødne underholdning bedst kunde blive forsynt.

«Hertil svares at det vel ikke var unyttigt om alle skoleholdere var tillige klokkere, saa at menigheden ikke skulde lønne zde for det, som dog en kunde forrette, men om der er mangen klokke, som ei er habil til skoleholder, hvilken man dog ikke gjerne vil forskyde særdeles udi alderdommen, naar de kan have vel tjent i deres ungdom, saa bliver det vel fornødent at separere disse embeder, indtil de enten ved dødsfald, akkord eller paa andre maader kunde vorde forenede, og derfor skal være saa meget mere ønskeligt at ingen blev sat til klokker uden den, som tillige kunde være skoleholder, og heller ingen til skoleholder uden den, som tillige var bekvem til at blive klokker.

«At determinere og udfinde den letteste maade, hvorledes at skoleholdere kunde lønnes, vil vel give den allerstørste vanskelighed, særdeles for at træffe det middel, hvorved baade skoleholderen kunde være nogenledes beholden og menigheden ikke altfor meget graveret. Saa vidt jeg herom efter denne menigheds leilighed kan skjønne, da synes mig en skoleholder kunde lønnes, dersom ham blev akkorderet at nyde:

«1. af hver gaardbrugende mand i menigheden 4 skil-

ling, thi ihvorvel at denne menighed er udi en pauvre og slet tilstand og bestaar til den største del af et fattigt og gjeldbundet folk, saa kunde dog udi denne udgift ingen savn sees i henseende til de store fordele, som det for deres ungdom kunde udbringe. Og giver man dog aarligen upaaanket nu til veimester, nu til lensmænd, nu til skydsskaffere, færgemænd etc. langt mere, saa maatte en liden udgift, som denne er, heller ikke vægtes en skoleholder. Naar man her udi menigheden skal holde disse omløbende skoleholdere, da maa man efter en gammel vedtaget taxt give saadan en for hvert barn, han anfører til at læse en dansk bog, 1 rigsdaler, hvilket saaledes udregnes at ham gives for at lære dem deres ABC 1 mark, deres Katechisme 1 mark, deres evangeliebog 1 mark og for at anføre dem til at læse i psalme- og bønnebog 1 mark, som gjør tilsammen 1 rdl. Naar derimod en mand gav 4 sk. hvert aar, kunde det baade falde saa meget lettere og han da derfor kunde faa alle sine børn undervist.

«2. af hver husmand — være sig soldat, haandverksmand etc., som beboede gode huse eller husmandsplads — at nyde aarlig 8 sk.; lige det samme forbindes saadanne folk aarligen efter loven at erlægge til kirken. Det er dog ikke mere end som de kan fortjene ved et dagsarbeide. Naar da en skoleholder maa anvende mange arbejdsdage paa deres børns læren og undervisning, kunde det ikke falde ubilligt, om de igjen give ham en arbejdsdag om aaret til vederlag. At husmændene her sættes høiere i denne udgiit end de gaardbrugende er skeet af denne aarsage, fordi at de gaardbrugende vorder desforuden ansatte for mange skatter og kontributioner, husmændene derimod svare ikke videre end de forommeldte 8 sk. om aaret til kirken og 1 høstdags arbeide til presten.

«3. af alle ugifte mandspersoner, være sig soldater eller andre, fra 15 aar og derover, som er arbejdsføre til at fortjene en dagløn eller aarsløn, at nyde aarligen 4 sk. samt af enhver ugift arbejdsfør kvindespersion fra 15 aar og derover at nyde aarlig 2 à 3 sk., hvad heller saadanne var i deres forældres hus og tjeneste eller i andres hus og tjeneste, hvad heller de saadan en skoleholders undervisning kunde behøve eller ikke. Udi denne udgift skulde vel heller ikke være nogen ubillighed, thi da en tjenestekarl i aarsløn fortjener 4, 6, 8 à 10 rdl. og

en tjenestepige 3, 4 à 6 rdl., kunde de vel ikke se nogen savn i denne liden udgift.

«Naar nu i denne ovenanførte udgift ingen exception skede, at den jo af alle — være sig af hvad karakter, charge eller stand han end maatte være — blev svaret, saa kunde saaledes af saadan en menighed, som denne er, til en skoleholders underholdning udbringes over 20 rdl. om aaret. Skulde ham nu desforuden blive akkordert særdeles betaling af dem, som lærte at regne og skrive, hvilken muligens kunde sættes til 4 sk. om ugen, skulde jeg vel tro at en flittig og ædruelig mand — naar han havde fri bolig og heller ikke blev forbundet i freds- eller feide tider at svare nogen skat eller konsumption, — dermed kunde udkomme, særdeles da der for saadan en mand ved skriven kan findes allevegne udveie til en eller anden for-tjeneste. Vilde man end til lettelse for saadan en skoleholder tillægge dette, at han blev forundt at nyde aarligen nogle læs eller favner brænde, kunde det komme saadan en fattig mand til stor hjælp og menigheden heller ikke til nogen stor besværing, derimod kunde menigheden have den nytte og fordel at de hos saadan en skoleholder kunde om vinteren have varmetue, naar de før eller efter kirketjenesten var nødsaget at opholde sig ved kirken. Muligens naar dette skulde tage sin rigtige tur over hele menigheden, saa kunde det paakomme en mand hvert 10de aar at anskaffe et læs brænde.

«Skulde det ellers ske at klokkerne tilligemed blev sat at være skoleholdere, saa kunde imod den sædvanlige saakaldte klokkertolds erlæggelse menageres de foranførte 4 sk. af hver gaarebrugende mand, og imod dette at klokkerne da som skoleholdere nyder deres visse penge af ungdommen kunde de heller ikke af ungdommen vente eller begjære noget offer, men var derimod langt bedre forsynte, thi ved offerets erlæggelse kunde dog nogen urigtighed underløbe.

«En stor hjælp for saadanne fattige skoleholdere kunde det blive, om visse sigt- og sagefalds bøder blev allernaadigst henlagte til deres ophold, og kunde vel dette ske uden nogen synderlig afgang paa H. Kgl. Majestæts interesse, men saasom her spargeres at alle saadanne slags bøder til forbedring paa fogdernes gage er allernaadigst henlagt, saa er det deraf intet at vente. Det maatte endda være godt om man deraf kunde vente

den fordel, at de grove laster og udyder, særdeles den her saa meget gangbare drukkenskabs synd, derved maatte hæmmes og hindres; thi det er saare beklageligt, at thingstederne her i landet er fast forvandlede til krohuse, saa at lovens 1—3—3 p. 21 bliver aldeles ikke efterlevet, men formedelst fogdernes konviance med lensmændene — som herunder søger sin profit og vinding — kan der fast ikke i noget krohus være at se saa liderlig sviren, saadan overmaade fylder og drukkenskab som midt udi øvrighedens paasyn paa thingstederne; deraf kan da sluttes hvorledes det her staar med det arme folk, som her skal deponere deres vidnesbyrd, her tale deres sager i rette, her aflægge deres skatter etc. Det er saa langt fra at jeg anfører dette af nogen passion mod den verdslige øvrighed, hvilken jeg er al ære og tjeneste skyldig, men saasom denne sag er Guds ære saa nær anliggende, saa kan jeg ikke efterlade at jeg jo underdanigst maa bede, at Deres høiædle Høiærværdighed vil bevise den barmhertighed mod os og vores anfortroede sjæle, at dette onde og ugudelige væsen engang maatte hæmmes saa at thingstederne i landet maatte holdes mere rene og hellige og ikke blive til et fald og snare i det sted de skulde være et asylum for de fortrængte og forurettede.

«Det tredie, som er hvorledes man bekvemmeligst med skolehus kunde vorde forsynte, herom har jeg den uforgribelige formening at dette muligens skulde give den allermindste vanskelighed. Ved Elverum menighed er dog den beskaffenhed at klokkeren er en mil boende fra kirken, her er og heller ingen klokkerbolig ved kirken, som til skolehus kunde vorde indredet; at overtale almuen til at opbygge noget hus til saadan brug var mig umuligt, jeg fandt den sag saa imprenable, at jeg derpaa ikke engang vil tentere. Skulde jeg derfor naa mit øiemerke, maatte jeg søge det, som jeg saa inderligen attraaede, paa saadan maade at, saasomt jeg var kommet til menigheden, udvalgte jeg mig tvende gode mænd at være tillige med mig de fattiges forstander i menigheden og med dem afhandlede at der i lovens følge blev indredet en tavle for de fattige at ombæres i kirken — som her var kommet af brug — saavel som ogsaa en blok med 3de laase, at de med mig kunde dertil have hver sin nøkkel. Da dette var indredet har jeg efterhaanden søgt at disponere menigheden at vise den medlidenhed mod de fattige at foruden

det, som deraf til en og anden fattigs underholdning samt fattige børns undervisning kan være anvendt, jeg snart og inden kort tid haaber at faa samlet saa meget, at et skolehus, som og med tiden kunde blive en klokkerbolig, deraf kan vorde oprettet, uden at menigheden med videre bekostning skal vorde graveret. Saa jeg til dette mit forsæts fuldbyrdelse vil haabe at mig intet videre skal fattes end det, at Deres høiædle Høiær-værdighed vil befale mig paa Prestegaardens grund og paa et beleiligt sted i nærværelsen af kirken at indrette et bekvemt skolehus og dertil at anvende de penge, som siden min ankomst til kaldet udi de fattiges tavle i kirken kan være samlede. Thi uden jeg saaledes til en publike bygning paa en publike grund at oprette vorder autoriseret, kan jeg hverken hertil fordriste mig eller forsikre mig den liden undsætning, som jeg endnu kunde behøve, thi menigheden, af hvis gaver og hjælpvillighed saadan et skolehus skulde opbygges, kunde frygte at deres arbeide kunde være omsonst og forgjæves og at saadan en bygning kunde ved tidens længde vorde sekulariseret eller rettere at sige forvandlet til en husmandsstue og et krohus, allerhelst da erfarenhed muligens havde vist dem at hvad, som af en prest kunde være foranstaltet, blev ofte af en anden forandret. Men derimod kunde jeg være saa meget mere forsikert om mine tilhøreres hjælpvillighed, naar jeg kunde fremvise at min intention var indrettet efter min høie øvrigheds ordre og befaling og at sagen ab autoritate publica havde sin drift og bevægelse.» —

Leighs forestilling fik en mægtig støtte ved indførelsen i 1736 af konfirmationen, hvorved skolespørgsmaalet blev helt brændende for hele riget. Hurtig gik det imidlertid ikke. Under 7 febr. 1738 udbad biskopen sig en nærmere begrundet opgave af Leigh over hvor mange skolehuse der maatte bygges i provstiet, hvad de vilde koste og hvad skolelæreren maatte faa i løn. Allerede 7 mai kunde Leigh svare at der paa Hede-marken maatte bygges 6 og i Østerdalen 10 skolehuse, som hvert med kakkellovn og kjælder neppe vilde koste under 350 rdl., med mindre der kun blev bygget «et ordinært hus af det slags, som efter dette lands leilighed kunde bruges og som kunde bestaa af en stue og to kammere», da vilde det klare sig med det halve og siden med saa meget mindre bekostning vedlige-

holdes af almuen. Naar skoleholderen fik frit husværelse, fornøden brænde, fôr og havn til et par køer og nogen faar og extra betaling for at informere i skrivning og regning, «da kunde han vel subsistere naar han blev tillagt en aarlig løn af 50 rdl.» Leigh fandt det paakrævet at Elverum og Trysil fik hver sit skolehus og hver sin skoleholder. Han tilføjer at der til den dag ikke fandtes et eneste skolehus hverken paa Hedemarken eller i Østerdalen undtagen i Kvikne, hvor Røros kobberverk havde bygget skole, og i Tolgen, hvor presten og en del af menigheden havde bekostet opført en liden skolebygning.

Provsten Leighs vel gjenneamtænkte og i sin praktiske gennemførlighed billige forslag vandt ikke blot biskopens bifald, men vakte ligefrem opmærksomhed, og det har gennem biskopen dannet et ikke uvæsentlig materiale til de forordninger om skolevæsenets indredning, som snart udgik. Forordningen af 1739, den første norske skolelov, som saaledes hele 200 aar efter reformationen endelig saa dagens lys, var et udmerket kontorarbejde, men savnede ganske praktisk gennemførlighed. Naar den saaledes paabød en fast skole for hvert sogn, var det for de vidtstrakte Østerdalske bygder jevngodt med et slag i luften. I det hele var Leighs teorier akceptert, men ikke, hvad der var det væsentligste, hans praktiske anvisninger. Resultatet var ikke blot for Østerdalen, men for hele landet, at forordningen blev en dødfødt foranstaltning, og skolespørgsmaalet ventede fremdeles paa sin løsning. Denne kom med anordningen af 5 mai 1741, som for Østerdalen medførte oprettelsen af et skolevæsen, hvis vigtigste af provst Leigh detaljerte bestemmelser blev følgende:

Der skulde ansættes omgaaende skoleholdere, som hver enkelt skulde have et distrikt efter menighedens tilstand af 40, 50 á 60 gaardbrugende mænds familier samt husmænds børn og tjenestefolk til forsyning med skolehold. Hver skoleholder skulde i denne sin bestemte kreds have 7 dages ophold paa hver gaard med frit sengested, kost, lys og brænde. Skoleaaret skulde vare fra St. Hans til Michelsdag og kredsens ungdom indfinde sig til undervisning paa den gaard, hvor skoleholderen opholdt sig. Han skulde «holde ordentlig skole» de 5 hverdage i ugen og fritages hver lørdag som den dag, da han flyttede til næste gaard, men til gjengjæld holde katechi-

sation hver helligdags eftermiddag og da særlig tage sig af konfirmanterne. Til dette øiemed skulde han forsynes med en dansk bibel, Franckes eller Rostocks postille, Arndts Sande Christendom og Speners Katechismus.

«Alt efter troskab, dyd og duelighed» skulde skoleholderen oppebære en aarlig løn fra 12 til 20 rdl. foruden 4 sk. ugentlig af enhver som vilde lære at skrive eller regne. Den aarlige løn skulde udbetales af skolekassen, hvis indkomster skulde flyde af at enhver altergjest havde at betale til denne 2 skilling, og da der aarlig betjentes 11 à 1200 altergjester i Elverum, fik skolekassen derved en aarlig indtægt af 40 à 48 rdl. Desuden skulde tavlen ombæres ved gudstjenesterne i kirken og ved barne-daab, konfirmation, brudevielser og begravelser, samt fattigbøsse fremsættes ved sacristidøren og tillige ombæres ved alle gjeste-bud og forsamlinger i sognet, og paa thingstedet, hvor den, som vandt en proces, indgik et forlig eller udstedte et gavebrev, vel kunde tænkes at ville yde en skjærv. Endvidere skulde alle, som helst vilde slippe at faa skoleholderen «med sit store følge» i huset, have adgang til at være kvit dette mod at betale 1 rdl. for de 7 dage. Fremdeles skulde enhver, som paa veidefangst nedlagde vilde dyr, betale en afgift til skolekassen: af hvert elgsdyr og bjørn 8 sk., af ren, gaupe, jærv og ulv 4 sk. og af hver maar, bæver, otter og ræv 2 sk. Overholdelsen af dette sidste paabud vilde dog blive temmelig tvilsom, da det for det første kun gjaldt dyr over et aar gamle eller voksne, hvad ofte faldt meget problematisk at afgjøre, og dernæst fordi afgiften skulde betales «paa tro og love uden at nogen var forpligtet til at aflægge regnskab eller forklaring for hvad eller hvor meget Gud har givet ham».

En overmaade tiltalende passus var den, som paabød at enhver skoleholder altid skulde følges af en fattig gut, særlig da en forældre- og venneløs, som skulde have frit underhold sammen med ham og dertil klædes for skolekassens regning.

Efter Leighs forslag blev der at ansætte 3 skoleholdere i Elverum — 1 for Heradsbygden, 1 for Leiret og Strandbygderne og 1 for Hernes og Skogbygderne — samt 1 for Trysil.

Som nye tillæg til disse bestemmelser foreslog provsten «at som der til den tilvoxende ungdoms store skade, forførelse og

forargelse begaaes adskillige grove laster, det da for saadant at hæmme» foruden den lovlige straf maatte paalægges ekstraordinære mulkter til fordel for skolekassen. «Den, som tillod ungdommen at samles til dans, drik, dobbel (♠: kortspil) eller andre uanstændige samkvem» burde passende mulkteres med 1 rdl., hvis det foregik paa en søndag, men ellers $\frac{1}{2}$ rdl., og hver deltager i stasen henholdsvis 1 ort og 12 sk. Han foreslog ogsaa lignende mulkter ilagt dem, som viste sig drukne ved kirkelige handlinger, ligesom vrangvillige og ulydige tjenestefolk for opsætsighed, sværgen og banden burde mulkteres fra 8 sk. første gang og siden dobbelt op. — I sin velmente nidkjærhed gik den brave provst her noget vel langt; særlig faldt det jo noget besynderlig at ungdommens «uanstændigheder» om hverdagen kunde begaaes til nedsat pris, medens de var dobbelt ugudelige til søndags! Hans forslag til ekstraordinær mulkering af den letsindige ungdom blev da heller ikke bifaldt, skjønt lensmænd og valgte mænd fra hver bygd i Østerdalen skriftlig gav ham sin tilslutning; i Elverum var dette Ole Houm, Ole Berger, Amund Ljømo, Amund Hagen og Jens Grøtting.

Det var dog ikke bare blandt bønderne, Leigh ledte med lys og lygte efter midler til skolevæsenets underhold. I skrivelse af 28 oktbr. 1744 foreslog han for biskopen at sognepresterne og provsterne burde ilægges mulkter til skolekassen for enhver forsinkelse med indsendelsen af dennes regnskaber, og dette forslag giver maaske det klareste vidnesbyrd om Leighs brændende nidkjærhed for skolevæsenets fremme. Det synes jo ligefrem som han glædede sig til at oversidde fristen for at faa anledning til at betale mulkt! Forslagets vedtagelse var i sig selv en umulighed, da det embedsmæssige ansvar allerede paa forhaand indebar rimelige garantier nok.

For sine egne børn var sognepresten lærer i sit hjem paa Prestegaarden, eller han holdt en studios som informator. Prestesønnen Alexander Jensen Borch fortæller saaledes fra Elverum, at hans far, hr. Jens Borch, paa sit dødsleie i 1670 havde sagt til sin hustru at børnene «skulde holdes til bogen». Skjønt prestens «anrørende» hverken vilde overtage formynderskabet for de faderløse eller søge den afdødes ønske respektert, «gjorde dog vor moder sin flid og tillige med vor faders suksessor, hr. Christopher Hammer, der aaret efter blev vores stiftader, satte os for ved Guds hjælp, saa jeg 1672 i mit alders 4de aar med min broder hr. Anders Borch, nu kapellan til Akershus, Alexander Clausen, vor fætter paa Trysil, med min farbroders Liv Borchs, da skriver over Østerdalen, hans børn

og flere andres i hans hus blev sat i skole. 1674 læste vor stiftfader selv for os i sin overløbs tid. 1675 sendtes jeg med min broder til Aamots prestegaard i mit 7de aar der at gaa i dansk skole hos Peder Hauritz (informator), hvor vi var i $1\frac{1}{2}$ aar. 1676 læste samme karl for os hjemme $\frac{1}{2}$ aar. Siden var vi atter under vor stiftfaders haand, indtil han sendte mig med min broder 36 mile, 3die juledag 1677, da jeg var 9 aar gammel, med vor moder ifølge til vores mosters mand, hr. Hans Andersen Bernhoff, da pastor i Opdal under Dovrefjeld, hvor antog os Lauritz Belitz, siden prest i Vestre Moland, at informere os udi latin. — — —

I 1731 skriver Leigh: «siden min ankomst til Elverum har jeg fundet en person af fæstningens garnison ved navn *Christen Andersen*, som er født udi Jylland, bekvem til skoleholder, hvilken jeg har faaet befriet fra hans krigstjeneste og her paa Prestegaarden antaget, hvor han saavel mit eget hus' som andres ungdom her udaf menigheden forsvarligen lærer og underviser». Da børnene vokste noget mere til, fandt presten at maatte skaffe dem en mere kvalificert lærer og engagerede saa i 1736 den theologiske kandidat *Hans Winther*, som dog kort efter blev kapellan i Aamot, og fra nytaar 1738 en anden theologisk kandidat til informator. Det var en bondegut fra Hedemarken, *Christian Jensen Holm*, som i 1736 var blevet student, og i marts 1738 havde taget theologisk examen. For at undervises af ham kom ogsaa en søn af foged Juell paa Bjerneby, Claus Juell, som senere blev prest i Risør, til Elverum prestegaard. Dette varede i $1\frac{1}{2}$ aar, indtil Holm 9 mai 1739 blev Leighs personelle kapellan [til sin død i 1749] «og fra embedet ei fik nogen tid at spare til undervisning», skriver bemeldte Claus Juell (i 1765). — Paa denne maade skaffede presterne sine sønner de kundskaber, som skulde til for at faa dem ind i mesterlektien paa en kathedralskole, forsaavidt de da skulde gaa den studerende vei.

Efter reformationsordinantsen skulde klokkerne foruden at forestaa kirkesangen bistaa presten med ungdommens undervisning. Det var hensigten dertil at bruge studenter, som ikke var skikket for presteembedet eller som ved mangelfulde studier eller svigtende evner stanset op ved sin studentexamen eller endog gik rejeckt ved denne. I byerne kunde til nød klokkeembedet blive besat med saadanne karle, men der var paa langt nær nok af dem til at anbringes i landsbygderne, og det blev følgelig af bondestanden, klokkerne her rekrutertes. Hvad der forstaaes ved uddannelse havde disse klokkere ikke; de kunde læse, til nødtørft skrive, og deres undervisning bestod da i at de efter evne bibragte barnene disse færdigheder og, hvad der var det vigtigste, fik pugget Katechismen ind i dem.

Den første klokke, som er fundet nævnt i Elverum, er den i bind I s. 390 nævnte *Lauritz Gjetvoldsen*, der var presten hr. Lauritz Christensens dattersøn og endnu levede i

1676 som gammel og fattig mand. Hvem der blev hans eftermand vides ikke, men omtrent samtidig med at han forlod denne verden fødtes i 1682 hans næsteftermand *Peder Mortensen Herstad*, som i en lang aarrække indehavde klokkerombudet. Han blev med bispens approbation, men uden noget bestallingsbrev, ansat af presten hr. Jens Ring i 1716 og tjenstgjorde først til 1733, da han gik af med en liden aarlig pension, som skulde udbetales ham af eftermanden *Hans Olsen*. Denne viste sig imidlertid «henfalden til forsømmelse i sit embede og uskikkelighed i sit levnet», hvorfor Leigh i 1737 fik fat paa den gamle igjen, og Peder Herstad vedblev saa helt til 1747, «skjønt han ei formaar noget at udrette uden blot alene at forestaa sangen i kirken». Stifsønnen, *Ole Andersen Herstad*, f. 1714, efterfulgte ham fra 1747 og døde i 1775 som en meget dygtig skolemester og, takket være et veldrevet gaardsbrug, meget velstaaende mand. Saa kom klokker *Ole Larsen Osvold* fra Stange fra 1775 til sin død i 1808, en original herre med en grand seigneurs fremtræden og yderst formel, galant overfor det smukke kjøen og paa sine gamle dage som enkemand gift med kaptein Magnus Oppen paa Nordre Houms enkefrue Maren Strand. Som skolemester skal han have været saa som saa, men hans geistlige mine i kordøren var gjenstand for megen beundring af ungdommen, om den end ikke altid gefallet presten. Osvold blev den første klokker i Elverum, som fik klokkerbolig, idet pladsen *Fossum*, som under presten Smith meddelt, hertil blev indredet i 1780. Hus og jordbrug interesserte ham imidlertid ikke, og i 1794 var pladsen ganske forsømt. For at undgaa udgifter og tab ved vidtløftige reparationer blev den 2'etages hovedbygning og den søndre del af laden 3 jan. 1801 solgt for 50 rdl. til prokurator, senere foged Nils Rolsdorph, som ved testamente af 1834 skjænkede bygningerne til fordel for en fast skole. Med denne indskrænkning i sin raadighed erklærte Osvold sig tilfreds, naar han kun fik gratis næver til fornøden tækning af de resterende bygninger, som nu ikke længer kunde holde væden ude. Og denne bevilgning blev ham med fornøielse tilstaaet.

Efter Osvolds død kom i 1809 *Ole Koppang* som klokker og skoleholder og efter ham i 1840 sønnen den dygtige

skolemand *John Koppang*, som i det følgende afsnit om skoleholderne vil findes nærmere omhandlet.

«Presterne har ingen assistance her i provstiet af nogen duelige skoleholdere», skriver Leigh til biskopen i 1736, og hvad han maatte tage til takke med af tilfældig hjælp var ofte bedrøvelig nok. Blandt de daarligste var neppe en svensk soldat, *Peder Gundersen Hiort* fra Vestmanland, som i 1713 var taget til fange i Tønningen og gik først i dansk tjeneste, kom saa til Ringeby og var derefter korporal i 2 $\frac{1}{2}$ aar ved Vesterlenske regiment. Demittert herfra i 1728 drog han til Aamot, hvor han slog sig ned som «informatør i læsen, skriven og regnen». Da han i 1736 begjærede at vies i Storelvedalen, maatte presten bekjende at «han havde ført et anstændigt og sømmeligt liv». Denne mand gav af og til gjesteroller i Leiret i Elverum, hvor særlig hans færdighed i skrive- og regnekunsten bragte ham adskillig søgning. De militære var i det hele taget ikke at foragte som lærere paa hin tid; manges underofficer fra Christiansfjeld har visselig gjort god fyldest for sig i de selv-samme fag, der var Peter Hiorts kjæphest, men til lærere i Katechismus egnede de bolde krigere sig neppe.

Blandt det første kuld skoleholdere, som i 1741 blev ansat, var *Peter Eriksen Blix* og *Nils Hansen Sørperud*, som begge var født omkring 1718 og saaledes unge mænd, da de tog fat paa omgangsskolen. Nils var en søn af Hans Nielsen paa Møystad og gift med en datter af Ole Torge (I s. 531), og Blix er nævnt i I bind s. 628. De holdt begge ud i over 30 aar for en løn af 18 rdl. om aaret, hvortil kom «et godvilligt tillæg» paa deres gamle dage af 2 rdl. Til kolleger fik de snart Halvor Embretsen Skavhaugen paa Kulteppen (Hvarstad) og noget senere Jens Pedersen Rustad og dennes fætter Nils Joversen Rustad, som afløste Blix. En dygtig skoleholder var *Fust Christensen Skjelsgaard*, født 1734 og død 1806; han havde længe skole i Søndre Heradsbygden, men endte sine dage paa Kynberget. Han var vistnok en søn af den ovennævnte af Leigh «fundne» lærer Christen Andersen, som saaledes vel har været fra Skjelsgaard i Hillerslev herred i Thisted amt, Jylland. I 1776 blev klokker Ole Osvold skoleholder i Nordre Heradsbygden og fik fra 1780 bopæl paa Fossum. Ved visitatserne i den følgende tid klages

over ungdommens mangelfulde kundskaber, den var stadig «meget maadelig», og «skoleholderne trængte inderlig til vejledning i at anstille forstandsøvelser». Skoleholdernes antal blev nu forøget til 6 foruden klokkeren.

I 1810 opgiver presten Gude sin lærerstand til følgende: *Ole Koppang*, klokker og 1ste skoleholder, Peder Andersen Moe (N. Berger) 72 aar gl. med 41 skoleaar, Torger Pedersen Rustad, 67 aar gl. med ikke mindre end 47 skoleaar, Nils Clemetsen Nøtsel, 63 aar gl. med 14, Embret Halvorsen Aarnes, 47 aar gl. med 22, Ole Tollefsen Likvern, 39 aar gl. med 6 (død 1839 paa Sveen) og Embret Knutsen Brændholen, som samtidig var skomager paa Hovin, 40 aar gl. med 2 skoleaar. «Med disse 7 skoleholdere tror jeg bygden kan hjælpe sig, men da de 3 er gamle, behøves snart 3 i deres sted,» skriver han. Ved visitatsen fire aar tidligere havde bispemærket: «Hr. Gude holdt en vel med flid, men ikke godt ordnet prædiken. En del af ungdommen manglede ikke hukommelses kundskab, men anførsel til tænkksomhed. Klokkeren og de øvrige skoleholdere behøver dannelse og anvisning til en god levemaade og prestegjeldet et større antal skoleholdere. Fattig- og skolevæsenet staar her som i almindelighed paa en til forbedring meget trængende fod».

En forbedring havde Stiftsdirektionen imidlertid været betænkt paa, og i 1810 udbad den sig provstens betænkning om «et forbedret skolevæsen» for Østerdalen med sigte paa oprettelse af faste skoler, og sogneprest Gude afgav da for Elverums vedkommende en udredning, hvis vigtigste indhold var følgende:

«Faste skoler er af et saa fortrinligt værd, at enhver retskaffen lærer intet heller ønsker end at se dem oprettet i sit sogn. I Elverum er anledning til 2 faste skoler, nemlig i Herne og i den nordre del af Heradsbygden. Men denne herlige indretning fordrer store omkostninger, hvis beløb successive maa tilflyde skolekassen af ekstraordinære indtægtskilder: jordvei skaj kjøbes, bygninger opføres og vedligeholdes og skoleholderen anstændig lønnes. Men almuen formaar virkelig ikke at udrede de betydelige udgifter hertil, men naar de er tilveiebragte kan indretningen nok vedligeholdes.»

Han foreslog derfor at der af alle auktioner og af «hvad

underhaanden blev solgt» skulde bevilges $\frac{1}{4}$ procent til skolekassen, hvorved kunde samles et fond til skolernes oprettelse og lærernes bedre aflønning. Paa denne betingelse kunde der være udsigt til at faa de faste skoler oprettet i Elverum, uden den vilde det være umuligt.

Gude oplyser forøvrig om skolekredsene, at Søndre Heradsbygden dengang havde 40 opsiddere med 115 børn, Nordre Heradsbygden henholdsvis 36 og 63, Strandbygden 24 og 118, Hernes 30 og 70, Søndre Skogbygd 27 og 94 og Nordre Skogbygd 26 og 69, tilsammen i de 6 skolekredse 183 opsiddere med 529 børn. Om Leiret siger han at det ligger under Strandbygdens kreds og har «lutter fattige husmænd og en del børn» — det er en interessant oplysning ligeoverfor forholdene, som de siden har udviklet sig i Leiret! Hver skolekreds var inddelt i fra 4 til 6 roder, i hver rode var de enkelte gaarde betegnet med litera A. B. C. etc., og den rute, skoleholderen havde at vandre med skolen inden kredsen, var lagt saadan at han begyndte i rode 1 paa litr. A, den følgende uge var han i rode 2 paa litr. A og naar paa denne vis alle A var færdige begyndte han i rode 1 paa litr. B, derpaa i rode 2 paa litr. B og saa fremdeles i regelmæssig og uafsluttelig kredsgang.

Fra 1806 var skolekassens indtægt af altergjesterne formindsket med en halvpart til fordel for Fattiggassen, saa den nu kun fik 2 sk. af hver kommunikant; de bestod ellers i en skat af hver gaardbrugende opsidder efter enhvers vilkaar fra 24 til 48 sk., af hver rydnings- og selveierplads fra 12 til 16 sk. og af hver haandverker, handlende og «ledige personer» fra 12 til 32 sk.; dertil tavlepenge, mulkter og gaver.

Skoleholdet varede fra 1 oktbr. til 31 mai med juleferie fra 22 decbr. til dagen efter nytaar og paaskeferie fra dagen før Skjærtorsdag til første hverdag efter Paaske. Flere høitidsferier gaves ikke, men der var to andre ferier: «Her i sognet, hvor det saakaldte Grundset marked holdes først i marts maaned, kan ikke med synderlig nytte være noget skolehold i markedsugen, da opmærksomheden tabes ved den idelige støi af reisende frem og tilbage og ved fremmedindlogerende», og i vaaronnen maatte skoleholderen have fri en uges tid til sit lille jordbrug, «da han ei kan leve af sin usle løn alene».

Læsetimerne var i vintertiden fra kl. 9 til 12 og fra kl. 1

til 3, forøvrig fra kl. 8 til 12 og fra kl. 1 til 5 de fem første ugedage; lørdagen var skoleholderens flyttedag og følgelig altid fridag. Børnene lærte at læse, undervistes i Katechismen og Saxtorphs udtog af Pontoppidans Forklaring saaledes at de lærte at forbinde rigtige begreber med ordene og gjøre rede for indholdet med egne ord, endvidere i Henkes Bibelske Historie og Thiemes Første Næring for den sunde Menneskeforstand, begge tillige brugt som læsebøger, i regning (de 4 species), skrivning saavidt mulig orthografisk efter Sonnes forskrifter og endelig i at synge rigtig og «hurtig at kaste op i salmebogen». Blev der tid tilovers, fik børnene lære lidt geografi, hvorfor Munchs korte fædrelandsgeografi og et par karter senere blev anskaffet. Alle elever blev undervist samtidig og altsaa i èt og samme rum, nogen skrev og andre regnede, medens læreren indgav de ældre Thiemes «første næring» samtidig med at passe paa at smaa-rollerne stavede høit og tydeligt! Naar saa hertil kom at skolen som regel holdtes i gaardens eneste stue, hvor den daglige huslige syssel foregik uden hensyn eller indskrænkning, saa havde visselig den arme skoleholder god anledning til at blive nervøs, men denne sygdom var heldigvis endnu ikke opfundet.

Aaret 1810 gik dog ikke til ende uden at en merkepæl kunde sættes i skolens historie. Med støtte af nogen formaaende mænd købte presten Gude bebyggelsen paa *pladsen Nyborg* under Prestegaarden i det øiemed her at indrette en fast skole af privat karakter. I 1811 gik Kancelliet med paa denne overdragelse, men det tog dog endnu tid inden alt kom i orden, og den gamle slendrian fortsatte indtil videre, ja en tid var skoleholdernes antal endog indskrænket til 6. Ved visitatsen i 1819 er bispnen saaledes ikke naadig: først fik presten Bassøe paa pukkelen fordi «han var altfor lang i deklamationen, men», lægger han formildende til, «han er en mand som for sin tænkemaade og ridderlighed fortjener agtelse. Dernæst viste baade klokkeren og de øvrige skoleholdere, at de altfor lidet havde lært at spørge ungdommen rettelig, nogen af den svarede vel og forstandigen, en stor del havde god hukommelseskundskab, andre var meget svage i deres kundskab og nogen kunde end ikke læse taalelig indenad. Den talrig forsamlede menighed viste baade ærbødighed og opmærksomhed ved de foretagne handlinger.» Et par tilfælde af ægteskabsbrud, som nylig var fore-

kommet, forbedrede ikke bispens humør, men han har dog vel meget blæk paa pennen, naar han noterer: «flere af menigheden fører usømmeligt og ukristeligt liv, dels derved at en mandsperson lever med to kvinder, dels derved at gifte folk paa egen haand adskiller sig og paa egen haand atter forener sig!»

Bispens misnøie synes at have drevet presten Bassøe til at blæse liv i Gudes faste skole; han fik endnu i 1819 «formaaet 2 subjekter til faste skoleholdere, nemlig *Størk Glad* og *Peder Johnsen Schulstad*, som hertil blev udseet af almuen», og skolen paa Nyborg begyndte sin virksomhed i 1820. Medens Peder Schulstad efter faa aars forløb oprettede en udmerket privatskole paa Rydningen i Hernes, omtalt i I s. 609, fortsatte Glad i Leiret indtil den offentlige faste skole kom paa Fossum i 1842. Fra dette aar og til sin død i 1859 holdt han saa i sin bolig i Damhagen en liden privatskole, lige udmerket ved god undervisning som ved tugt og orden.

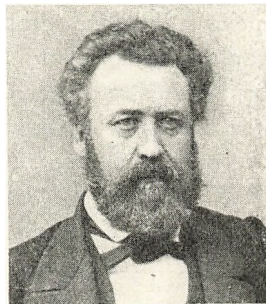
Omkring 1860 holdt den afholdte kaptein *Adolph Grüner Næser* en liden privatskole i Leiret for nogen faa elever.

Den første faste offentlige skole i Elverum blev besluttet oprettet i 1841. Den begyndte 1 april 1842 paa Nyborg i Leiret og var beregnet paa ungdom fra hele prestegjeldet, alt-saa ikke blot for Leiret. Læreren lønnedes af skolekassen. Til lykke for skolens heldige begyndelse og videre fremgang knyttes klokker *John Koppang* som første lærer til skolen; han var født 19 juni 1813 og havde faaet sin uddannelse ved Asker seminar. Ved testamente af 21 septbr. 1834, konfirm. 17 juni 1843 havde foged *Niels Rolsdorph* skjænket sin eiendom paa Fossum til lokale for en videregaaende skole og til bolig for dennes lærer samt dertil en del mindre gaardparter og 1000 spd. til lærerens løn. Rolsdorph døde i 1842, hans dispositioner kunde effektueres, og den nye skole blev saa flyttet fra Nyborg til Fossum og begyndte her 27 novbr. 1843. «Rolsdorfs skole», som den gjerne kaldtes, blev med megen dygtighed ledet af John Koppang til hans død 11 juni 1865. Til vidnesbyrd om sin taknemmelighed overfor denne anseede og afholdte lærer reiste «Mænd og Kvinder af Elverum Almue i Forening med Venner og Elever» en vakker sten paa hans grav 19 juni 1869. Koppang efterfulgtes som lærer af *Daniel Sæter* og efter ham kom i 1870 *Fivind Torp*, som med frem-

ragende dygtighed var skolens bestyrer og lærer til 1873. I dette aar oprettede Torp «Elverum Privatskole», og Rolsdorphs skole blev da nedlagt efter at have virket i 31 aar.

Da Torps privatskole fraflyttede Fossum kom klokkeren ved hovedkirken did tilbage, og her fik saa Leirets folkeskole sit lokale indtil sommeren 1894; dog flyttede smaaskolen i 1892 til «Missionshuset» med frøken Ingeborg Torsteinson, John Koppangs søsterdatter, som første faste lærerinde.

Medens Rolsdolphs skole var den eneste offentlige faste skole i Elverum ved 1800'tallets midte blev ungdommens undervisning endnu ellers overalt i bygden besørget ved omgangsskoleholderne, og først i 1860'aarene blev der faste skoler i de enkelte skolekredse. Et udmerket billede fra en saadan omgangsskoleholders tid giver den gamle og veltjente lærer i Hernes *Ole Haug* i nogen efterladte optegnelser. Han var først omgangslærer i 22 aar, til 1862, og derefter lærer ved den faste skole i Hernes til 1890, saa der er ikke mange som kan oplyse bedre.

John Koppang.

Ole Haug var født 8 febr 1818 paa Haugspladsen under Vesterhaug, som faderen, Ole Gundersen Houm, der deltog som jæger i krigen 1814, begyndte at rydde i 1816 lige efter at have giftet sig med Marthe Olsdatter Mørkhagen (I s. 326). «Jeg havde godt nemme til at pugge og læse,» skriver han, «men længe uden at forstaa det mindste deraf, før min far om søndagen begyndte at undervise mig lidt efter at have læst dagens epistel og evangelium i Hauges postille og derefter begyndte at spørge mig og forklare dens indhold, saa godt han kunde. Saa fik jeg laane min mors kjærlighedsbreve og prøvede om jeg kunde læse dem, men nei, det gik ikke. Skjønt jeg brugte al min flid paa at studere dem. Jeg skjøjnte blot nogen enkelte bogstaver, men ønskede inderlig jeg kunde blive saa god at selv kunde skrive og læse skrift. Men jeg havde ingen materialier, og min mor kunde ikke mere end jeg i disse fag. Saa fandt jeg paa at telje brede træstikker til papir, knuse kul,

blande det med vand til blæk og telje en slags pølsepind til pen og begyndte at skrive paa stikkerne, som jeg lagde paa en krak og selv stod jeg paa knæerne ved krakken. Denne komedie fik Axel Smith (I s. 335) at vide, og da forærede han mig et blækhus fyldt med blæk, en tjærpen og en slump breve og papirer, som var adskillig uskrevet paa. Glad blev jeg og travlt fik jeg det med at læse skrift paa den ene side af papiret og skrive efter A B C'en paa den anden, hvilket arbejde min far kaldte «at fraktore». Det varede ikke længe før jeg kunde «fraktore» saa folk skjøjnte det, og da skrev jeg op viser og anekdoter, som min far dikterte mig hver søndag. Siden begyndte jeg at «fraktore» breve til mine kamerater, fornemmelig til Julius Smith, som var min bedste kamerat. Han var det ogsaa, som overtalte mig til at begynde at skrive de brugelige skrifttyper, og han skaffede mig en ny skrivebog, i hvilken han selv opskrev først alfabetet og siden sammenskrift. Nu drev jeg paa med at læse og skrive hver fristund, jeg havde, og læste ud alle de bøger, vi havde, og det var ikke mange: Kingos og Guldbergs salmebøger og nogen andagtsbøger var det hele. Men saa fik jeg laant en bibel, da fik jeg arbejde længe; den læste jeg ud, men var ikke stort klogere end da jeg begyndte.

«Endelig kom tiden, da jeg skulde begynde paa almueskolen, og den stod ikke paa noget høit trin dengang. Læreren var *Ole Koppang*, og skoletiden for mit vedkommende var 3 uger aarlig med $4\frac{1}{4}$ dag ugentlig. Undervisningen bestod bare i at læse indenad i en bog og at oplæse udenad læser i Luthers Katechismus, Pontoppidans Forklaring og Thonbos Bibelhistorie. Noget andet var det ikke tale om, og disse ting syntes jeg, jeg kunde før. At skrive og regne var mit høieste ønske. I skrivning øvede jeg mig hjemme, men i regning stod jeg fast, indtil jeg fik laant en Cramers Regnebog og talt med Julius Smith om hvorledes jeg skulde gaa frem. Tilsidst lærte jeg alle fire regningsarter, saa jeg syntes, jeg var blevet klog. Der vil meget til, førend man faar vide saa meget at man intet kan og ved».

Haug fortæller dernæst om hvordan han som gjæter m. m. sparede sammen nogen penge. «Disse penge fik jeg lov til at koste paa mig til undervisning i skrivning og regning hos privatlærer Størk Glad i Leiret i den tid, jeg var henimod konfir-

mationsalderen. Saaledes var jeg hos ham et par kursus paa 3 uger ad gangen, hvorfor jeg betalte 8 skilling dagen. Da jeg forlod denne lærer syntes jeg at have anvendt mine penge godt». —

Høsten 1833 blev Ole Haug konfirmert og tog derefter ud først som gjætergut for mad og klæder et aars tid, hjalp saa sin far med gaardsarbeide og tømmerhugst og tog tilslut tjeneste som gaardsgut, med en topløn paa 20 spd.

«En tid derefter (i 1839) døde min lærer Ole Koppang, og strax derefter fik jeg bud fra sogneprest Gabriel Stenersen at jeg skulde tage en tur til Prestegaarden, saa han fik tale med mig. Jeg blev i forundring over hvad han vilde tale med mig om. Jo, det fik jeg vide. Han spurgte mig om jeg havde lyst til at blive skolelærer i Nordre Heradsbygden der jeg boede. Jeg vidste at skoleloven af 1827 hjemlede skolelærerne fritagelse for værnepligten, da de tjente som lærere i 7 aar, og nu var jeg just i den alder, at jeg skulde indskrives til militærtjenesten, den min fars fortællinger om krigen havde gjort mig saa bange for, derfor svarede jeg strax

Ole Haug.

at dette var mit høieste ønske, men om jeg var duelig dertil var et andet spørgsmaal. Da fortalte han, at han havde besøgt Ole Koppang paa hans dødsleie og at han havde sagt, at han ikke vidste nogen bedre skikket end jeg. Dette var om vaaren 1839» —, og nogen maaneder efter ved provsten Bulls visitats blev Haug hentet til sacristiet, hvor Stenersen foreslog ham til Koppangs efterfølger, da Koppangs søn, John Koppang, var udseet til lærer ved en fast skole i Leiret. Provsten havde intet imod dette. Men saa fremstod læreren i Hernes, *Ole Wærlien*, med ansøgning om at maatte blive forflyttet til Nordre Heradsbygden, fordi han havde sit bosted og sin familie der (I s. 235). — «Dette syntes provsten var noksaa rimeligt og sagde, jeg kunde blive ansat paa prøve i Hernes, hvis jeg ønskede, og dette gik jeg ind paa, skjønt jeg ikke kjendte et menneske i hele Hernes undtagen en familie, som nylig var flyttet fra min gaard til Hovin deroppe — —. Skolen

skulde begynde om høsten og holdes i 26 uger aarlig i vinterhalvaaret. Jeg kunde selv vælge hvor jeg skulde begynde min skolegjerning, og jeg valgte da Hovin». — Presten medgav ham en skrivelse, hvori meddeltes at Ole Haug var ansat af skolekommissionen 16 septbr. som lærer i Hernes foreløbig paa 1 aar, «thi vilde de ærede opsidere paa Hernes modtage ham med venlighed og ønskes ham held og velsignelse til sit arbejde». Hvor skolen i hele Elverum hver uge skulde holdes blev hver søndag bekjendtgjort af klokkeren, og søndag 6 oktbr. 1839 kundgjorde han at skolen i Hernes den følgende dag skulde begynde hos Strømme Hovin (I s. 584).

«Mandag 7 oktbr. stod jeg saa tidlig op om morgenen, at jeg var færdig til at gaa hjemmefra kl. 4, thi jeg havde 1½ mil at gaa, før jeg naaede Hovin. Skoleinventaret: en skoleprotokol, en gammel stor bibel og nogen brøstfældige bøger maatte jeg have med og knyttede dem ind i et stort haandklæde, og i et andet knyttede jeg ind nogen gangklæder til ombytte. Jeg havde ingen ransel endda. Med disse store bylter drog jeg afsted og naaede skolestedet kl. 7, altsaa i god betids til at holde skole om dagen. Den dag havde jeg 5 skolebørn, den næste 8 og siden en liden øgning for hver dag, saa det steg op til 15 den sidste dag i ugen. Skolen holdtes i dagligstuen, hvor folket og især kvinderne syslede med sine daglige forretninger, men her var ikke mere end en stue, saa jeg maatte finde mig i det. Naar første søndag kom, flyttede jeg til en anden gaard, dog var nogen gaarde saa storskyldte at jeg var der 2 uger og nogen saa smaa at det ikke faldt paa dem 1 dag aarlig, og i dette tilfælde skulde jeg holde en dag 2det eller 3die hvert aar. Saaledes lød regulativet, at 1 skoledag var det mindste som skulde holdes paa en gang. . . . Da jeg havde holdt skole i fire uger, kom presten uventet for at undersøge hvordan det gik. Da han havde gjort dette skrev han i protokollen: Aar 1839 den 3 decbr. visitertes i skolen i Hernes, som da holdtes hos Ole Andersen Grøtting. Den tilstedeværende ungdom blev prøvet i indenadlæsning, hvori udmerkede sig Birthe Olsdr. Grøtting, Pernille Embretsdr. Nordby og Severin Christensen Løvberget. Den unge skolelærer Ole Olsen katechiserede derpaa og gjorde det med udmerkelse —» Lidt over nytaar 1840 modtog Haug beskikkelse som fast ansat omgangsskolelærer i

Hernes; «da blev jeg saa glad, at jeg ikke fik sove den første nat». Om høsten s. a. blev hans bror *John Haug*, som var født i 1821, skolelærer i Søndre Heradsbygden, men døde allerede i 1848 af tæring. For sit første skoleaar fik Ole Haug 16 rdl., «siden skulde jeg faa løn som flerheden af de øvrige lærere, nemlig 20 spd. aarlig; en havde 22½ spd., en anden 25 spd., og dette ansaaes for en svær høi løn den tid. Denne løn, 20 spd., havde jeg i en række af aar, men fik saa først 22½ og siden 25 spd. aarlig før skoleloven af 1860 traadte i kraft, hvorefter lønnen blev fordoblet med en gang, men da blev ogsaa skoletiden forlænget fra 26 til 36 uger aarlig.

«Naar skolen var sluttet om vaaren 1841, var jeg med skindfældmageren 6 ugers tid for at lære dennes kunst, men dette huede mig ikke, dog lærte jeg saa meget at jeg siden gjorde mine egne skindfælder . . .

«I 1845 var lærerne i Elverum, Trysil, Aamot og Storevel-dalen beordret af regjeringen til et kursus paa Aaset i Aamot for at lære sang af en 70'aarig mand fra Christiania, som hed [*Lars*] *Roverud*. Denne syttiaaring kunde nok musik og var morsom: han gebærdede sig som en bajads paa en komedie. Naar han f. ex. forklarede molltoner og sørgemusik, da græd han, var det dansemusik, da hoppede og sprat han som en abekat, var det krigsmusik, da fægtede han i luften med en træstikke som en rasende osv. Jeg for mit vedkommende an-grede ikke paa disse 14 dage som medgik, thi jeg lærte at bruge salmodikon».

I 1846 døde Haugs far, og da han og moderen ikke kunde klare jordbruget alene, maatte Haug leie folk til hjælp; ikke desto-mindre kunde han sætte 20 spd. i Elverum Sparebank ved den-nes aabning i 1847, og senere først 5 spd. aarlig og siden, da lønnen øgede, noget mere. Hver anden lørdag eftermiddag vandrede han den lange vei hjem til Haugspladsen, var den følgende søndag i kirke og drog tidlig mandag morgen tilbage til Hernes — aar ud og aar ind. De søndage, han var i Her-nes, holdt han gudstjeneste i skolestuen. Efter at en salme var sunget, læste han prædikenen, derefter katechiseres og sluttedes med en salme. Disse møder varede i 1 à 2 timer, og «skole-stuen var fyldt til trængsel af voxne og ungdom». «Da presten Gløersen skulde komme, gik der rygter om at han var ualminde-

lig streng. Han var dog ikke saa farlig at komme overens med som jeg havde forestillet mig. Han var en nidkjær skolemand og gav mig mange nyttige vink. Den 31 mai 1855 holdt han første gang skoleexamen, hos John Schulstad, og skrev i protokollen: Af distriktets 78 skolepligtige børn mødte 46 og udeblev 32, de fleste uden gyldig grund. Deres læsning og svar var tilfredsstillende, og deres skrivebøger vidnede om orden og flid. — Næsten hvert aar holdt jeg ekstraskole for idioter og forsømte børn. Alle slige i Elverum sendte skolekommissionen til mig for at jeg skulde undervise dem i religion og læsning, hvis jeg var villig dertil, og det var jeg. For dette taalmodighedsarbejde fik jeg 6 sk. timen. Somme af disse elever var henimod 20 aar gamle, ja en var ogsaa over 21 aar, og det gjaldt at faa ham konfirmert før han skulde gaa rekrutskolen. Jo, det gik. Han blev konfirmert, exercerte og reiste siden til Amerika. Imedens var jeg ogsaa husmand og skulde skaffe duelige arbejdsfolk i gaarden. Dette gik ogsaa taalelig godt, saa længe enke Anne Dahl var bruger, fordi hun var en snil kvinde. Men saa overdrog hun gaarden [Vesterhaug] til sin søn Christopher Dahl, og da blev det værre for mig, thi han var strengere til at fordrø duelige arbejdsfolk, og disse blev mere og mere vanskelige at opdrive, og pladsen vilde jeg nødig forlade, fordi jeg havde faaet den kjær. Endelig omkring 1880 blev hans søn Peer Dahl eier af gaarden og løste mig af denne tvangstrøie. Han var en ualmindelig human mand, og derfor blev jeg snart forligt med ham om at betale grundleien med penge, omtrent 50 kroner aarlig for hele forpligtelsen. En moderat taxt. Siden den tid har jeg henlevet mine dage lykkelig og vel tilfreds.

«Den værste af ulemperne ved omgangsskolen var at i udkanterne af distriktet mødte ganske faa børn, medens der i centrumet blev overlæst med altfor mange. Saaledes skulde jeg engang begynde skolen paa en større gaard midt i distriktet, hvor jeg før havde haft et værelse, som rummede omkring 30 børn, men denne gang kom der 60. Da maatte vi til at indrede bryggerhuset til skolerum, der nok var et stort lokale, men som ogsaa indeholdt en stor peis og en bagerovn i sin midte. Der blev indbaaret et stort bord langs den ene væg med bænker og krakker omkring, men dette strakte ikke til saa alle fik

sidde. Nogen maatte sidde paa kanten af skorstenen, andre paa bøtter og embærer med en vedski over osv. I dette virvar kunde jeg ikke paa en gang se dem alle fra èt sted end sige lære dem noget. Jeg skrev strax til skolekommissionen om min fortvilede stilling, og da varede det ikke længe før jeg fik en hjælpelærer, men endda havde vi nok at gjøre i en saadan sværm. Dette var aaret før den faste skole i Hernes blev oprettet, og som jeg med længsel ventede paa. Efterat jeg havde holdt omgangsskole over 22 aar, blev den fra begyndelsen af aaret 1862 omdannet til fast skole i leiet lokale hos John Schulstad, hvor den forblev til udgangen af 1864. Derefter blev den flyttet til Mellum og blev der til 1889 inclusive. Og da jeg nytaar 1890 havde faaet min afsked, da var netop det nye skolehus færdigt til at tages i brug (indviet 7 jan.). — Nu da det var blevet fast skole og anskaffet adskilligt skoleinventar, saasom pulter, vægkarter og vægtavle m. m., og børnene blev inddelt i 4 afdelinger med 9 ugers skole aarlig for hver afdeling, blev det ligesom nyt lys og liv i skolen. Dengang var det omtrent 120 skolepligtige børn i Hernes, som blev inddelt saaledes: 35 i hver af de to øverste afdelinger og 25 i hver af de to nederste. Nu syntes jeg det var interessant at holde skole mod hvad det havde været før.

«I 1866 var min mor blevet sengeliggende, og da maatte jeg se mig om efter en livsledsagerinde, og da giftede jeg mig med Kirsti Udnæset. Dengang var jeg 48 aar og min kone 4 aar ældre. Min mor døde 1867. Da levede jeg godt med min kone en lang tid; thi hun var huslig og arbeidsom.» (Hun døde som verkbrudden af gift i 1900.) —

Den 16 oktbr. 1881 holdt kredsen fest paa Mellum for sin gamle, inderlig afholdte lærer, som da havde overstaaet en haard sygdom. Han blev overrakt gulduhr og meget andet og hylledes med tale af provsten Gløersen, og ved sit 50'aars jubileum 7 oktbr. 1889 modtog han nye beviser paa taknemmelige forældres og elevs hengivenhed. — Ved udgangen af 1889 tog Haug afsked fra skolegjerningen med 500 kr.s pension af Oplysningsvæsenets Fond; provsten søgte ogsaa herredsstyret om pension, men det gik ikke. «Disse herrer syntes at jeg kunde greie mig lel, og det har jeg Gudskelov gjort hidtil.»

Ole Haug levede endnu i henved 14 aar. Da han 24 aug.

1903 afgik ved døden paa Haugspladsen viste det sig, at han, tiltrods for aldrig at have naaet over 1 000 kr. i aarlig løn, efterlod 10 000 kr., som han paa 500 kr. nær havde bestemt til et legat: Ole Haugs legat for fattige skolebørn i Elverum.

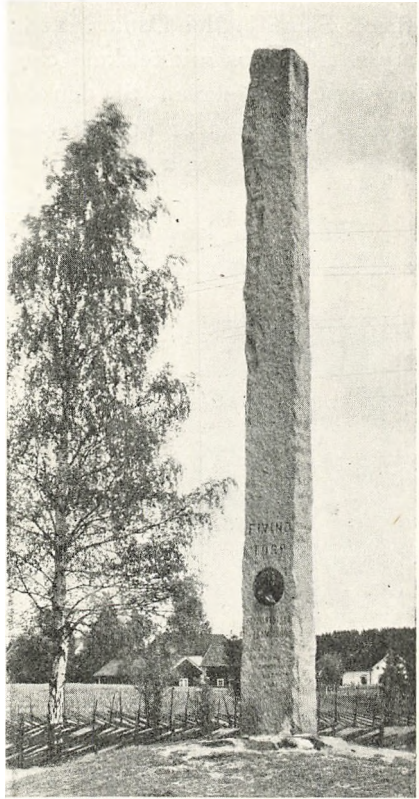
Medens Elverum herred i 1810 havde 6 skolekredse med omgangsskole, var det i 1915 delt i 22 kredse med fast skole for 1 681 undervisningspligtige børn med 33 lærere og 18 lærerinder, som alle havde aflagt fuldstændig lærerprøve. Provst Strømme havde fortjenesten af at skoletiden forlængedes fra 9 til 12 uger aarlig; senere er den yderligere forlænget til 15 uger.

«Elverum Privatskole», stiftet af Eivind Torp 15 april 1873, fik fra 1876 sit lokale i det af et aktieselskab opførte *Folkvang*, som senere er erhvervet af kommunen. Denne skole begyndte med 3 klasser for ukonfirmerte elever med undervisning i de almindelige fag. I 1875 aabnedes middelskolekursus, hvis elever underkastede sig afgangsexamen i Christiania; i 1878 oprettedes en klasse for konfirmerte gutter, senere tillige fælles for piger som ungdomsskole, fra 1880 blev afholdt lærerindekurser og i 1890 kom igang et forberedelseskursus for seminaret og den lavere lærerprøve. Ved kgl. resol. af 14 juni 1891 fik skolen examensret med samme virkning som offentlige middelskoler.

Eivind Torp var født 12 mai 1844 paa Groholt i Løiten og søn af gaardbruger Ole Engebretsen Torp og Oleanne Olsdatter Stafseng, og seminarist fra Hamar 1869. Han blev i 1876 indvalgt i Elverum herredsstyre, hvis dygtige ordfører han var fra 1883, blev forligskommissær i 1884 og storthingsrepræsentant fra 1886 til sin død i 1890. Som skolemand var Torp fremragende, med initiativ og evner af sjelden grad, inspirerende og livfuld i al sin undervisning. Hans tidlige død, 16 mai 1890, betegnede derfor et betydeligt tab. Paa hans grav blev 17 mai 1892 af elever og venner reist en høi granitobelisk med portrætmedaljon i bronze, modellert af Skeibrok; paa forsiden blev indmeislet: *Bramfri, stille, fast Du stod, bort fra ret ei veg Din fod, for alt godt Du vilde virke i Din skole, stat og kirke.* Bidragene til denne støtte indflød saa rigelig at der ogsaa kunde reises en bautasten ved Folkvang. En 9 meter høi granitsten

fra Grorud, draget over broen til Leiret af 40 mand, blev afsløret samtidig med gravstenen. Den har inskriptioner paa alle fire sider; under den indfældte portrætmedaljon, som Helge Væringssaaen skænkede, staar redaktør Martin Torgerstuens velvalgte karakteriserende ord: *Han var en aandens rydnings-mand for skole, bygd og land.*

Efter at *Nils Klonteig* et aar havde forestaaet skolen, blev i 1891 Torps svingersøn *Olav Andreas Eftestøl* bestyrer. Han er født 6 aug. 1863 i Fjotland, søn af gaardbruger Aslak Staalesen Eftestøl og Ingeborg Knudsdatter, seminarist fra Christiansand 1882, folkeskolelærer fra 1882 til 1890, da han blev lærer ved Torps skole. Ordfører i Elverum 1902 til 1907, storthingsrepræsentant 1906 til 1915 for Søndre Østerdalen. Da herredsstyret i 1894 besluttede at oprette en kommunal middelskole, blev Elverum Privatskole nedlagt, og Eftestøl oprettede da med resol. af 12 decbr. 1893 Elverum Privatseminar, som fik sit lokale paa Folkvang, og hvis bestyrer han var til 1907, da han blev udnævnt til Ole Elias Holcks eftermand som skoledirektør i Hamar stift. Under navnet Elverum Lærerskole (resol. af 28 septbr. 1907) fortsatte det sin virksomhed med senere skoleinspektør i Christiania *Olav Petter Schulstad* som bestyrer.

O. Væring fot.

Torps bautasten ved Folkvang.

De skarpe politiske partikampe i Rigsretstiden med høie bølger af intolerance var den ikke mindst medvirkende aarsag til at Elverum Middelskole privat blev oprettet i 1884 af interessenter og garantister blandt bygdens formaaende mænd; den fik examensret i 1892. Skolens første bestyrer blev cand. theol. Samuel Olai Osnæs, ved hvis befordring i 1891 til bestyrer af Røros middelskole cand. real. *Anton Løken* blev ansat og bestyrede skolen til den blev nedlagt i 1894, da herredsstyret besluttede at oprette kommunal middelskole, til hvis bestyrer Løken da gik over.

Elverum kommunale høiere almenskole (middelskole) blev oprettet ved herredsstyrets beslutning i 1894. Den var 4'aarig og bygget paa folkeskolens 5 klasser; fra høsten 1921 bliver den 3'aarig og bygger paa afsluttet folkeskole. Indtil 1897 havde skolen sit lokale paa Folkvang, hvor Eftestøls seminar ogsaa holdt til, og flyttede i august s. a. ind i sin nye, store skolebygning ved kirken. I 1894 begyndte den med 47 elever, i skoleaaret 1820 var der 181.

Anton Løken.

Anton Løken, som var født 14 juni 1860 paa Grundset, se I s. 153 og 376, og i 1894 blev middelskolens bestyrer, fra 1898 med titel af overlærer; var en særdeles vel uddannet mand. Med præceteris til examen artium og philosophicum blev han i 1884 cand. real. med laud., i den matematiske gruppe endog med udmerkelse. Han var en fremragende fagmand, human og med vagtsomt øie for de individuelle anlæg baade hos lærere og elever. Han tog i 1912 afsked og flyttede i 1915 til Christiania, hvor han afgik ved døden 15 juli 1916. Efter ham blev cand. mag. *Hjalmar Thornæs*, født 7 juli 1864 i Vadsø, overlærer og bestyrer i 1912.

Siden 1884 har der ingen privatskole været i Elverum, saa alle børn har maattet søge folkeskolen i de første fem skoleaar.

Amtsskolen i Elverum blev efter Hedemarkens amtsformandskabs beslutning oprettet i 1895 og havde lokale i Midtelskolens bygning. Den blev i 1905 henlagt til Trysil. Skolens hensigt var at meddele en videregaaende undervisning end folkeskolen og dens fortsættelsesskoler gav.

De træk, som her er meddelt om skolevæsenet, kan ikke godt afsluttes uden at *Andreas Wulfsberg Grøttings* navn nævnes. Ganske vist faldt hans gjerning udenfor Elverum — og han naaede heller ikke høit op i lærerstanden — men han var rundet af god, gammel rod i bygden, og mange træk i denne merkelige mands karakter kan føres tilbage til den. Som i I s. 515 meddelt var han født 1816 i Nittedal, hvor faderen dengang var prest, og blev i 1843 theologisk kandidat. Han følte sig dog hverken skikket eller kaldet til geistlig virksomhed og saa da ingen anden udvei end at søge underholdning som huslærer eller privatlærer. At slaa om i nogen anden retning eller forberede sig til nogen høiere lærervirksomhed faldt ham ikke ind, ligesaa lidt som at gjøre sig nogen umage for at komme ind i saadan virksomhed; dertil manglede han ganske fremfærd og udholdenhed. Det eneste skridt, han foretog sig, var i 1845 at gaa nogen maa-neder paa Asker seminar for at studere undervisningsmetoden, hvad der vistnok blev mindre til gavn for ham selv end til moro for hans venner, som fik høre hans herlige fremstillinger af de seminaristiske anskuelsesøvelser!

Andreas Grøtting.

Fra 1845 var Grøtting stadig, paa reiser og som huslærer, omkring i landet, først i Rødø og saa paa Ullern i Aker. Fra 1848 til 1865 var han dels huslærer og dels privatlærer paa Bærby ved Fredrikshald, paa Inderøen, i Stjørdalen, paa Hedemarken, i Jølster og paa Toten. Herfra maatte han tage til Christiania for sin nedbrudte helbreds skyld. Uagtet det lod til at Grøtting ikke altid fandt nogen glæde eller tilfredsstillelse i sin lærervirksomhed, saa udførte han dog hvad han paatog sig med omhu og samvittighedsfuldhed, og skoletimerne blev

vel udnyttet, derom vidner baade for læreren og eleverne de gode vidnesbyrd, som ikke faa af dem fik for at være vel, ja endog udmerket forberedt, naar de fra Grøtting gik over til andre skoler.

Det var imidlertid til noget andet Grøttings hu stod. Det var til fjeldnaturen, fjeldbygden og dens folk. Allerede i 1837 havde han foretaget sin første fodtur gennem Telemarken, Bergens stift og tilbage til sit daværende forældrehjem paa Aals prestegaard. Og fjeldvandringerne blev hans forfriskelse, hans største livsformaal, derfor blev han en af landets første turister og knyttede som saadan fortrolige venskabsforbindelser med Asbjørnsen og Moe, med doktor Arbo, forstmester Barth og professor Halvor Rasch. Disse blev landets første turistkuld, en snever kreds af mænd, der dels som jægere og naturforskere, dels som samlere af sagn og eventyr og dels som blot og bart turister gennemstreifede fjeld og dale hver sommer og hjemme vakte sansen for landets naturskønheder og derved banede veien for turistlivet, som det senere har udviklet sig.

Naturen og folkelivet var Grøttings alpha og omega. Jagt og fiske interesserte ham mindre. Af og til førte han nok bøsse og fiskestang med, men de var saa vel indpakket i vandtætte hylstre og omslag, at han sjelden kom til at bruge dem og allermindst naar der var bedst anledning. Saa gjorde han sine iagttagelser. Og som han forstod at give dem udtryk! Der var noget høist merkeligt og ualmindelig ved hans evne til at se tingene under eiendommelige synspunkter og belyse dem paa de mest overraskende maader. Hans opfatning af personer og begivenheder var skarp og begrænset, alt fik paa hans tunge anskueligt liv og natursandhed og stillede saaledes sammen, at det ikke sjelden fik de mest komiske virkninger. Naar det rette lune kom over ham eller han kom ind i en beaandet stemning, førte han frem figurer, scener, folkelivsbilleder under belysning af saadanne spillevende vittighedsglimt, at han ofte maatte holde op og vente lange stunder, til forsamlingen kunde komme til aande og han til orde igjen efter de næsten ustanselige latter-salver. Og det var aldrig staaende nummere, han gav tilbedste, men altid improvisation, aldrig det samme, altid nyt og veks-lende, selv om emnerne var noksaa ensartede. De bedste af hans figurer var saadanne som holdt paa at forlade sit oprinde-

lige stade og gaa over i halvkultur og knot; men han gjengav ogsaa med uforlignelig finhed og sandhed den ufordærvede fjeldmandsnatur, med lige kunstfærdighed byslusken som sladre-kjærringen og den vandrende gesel af de forskjelligste farver og nationaliteter. Grøttings betydelige mimiske evner viste sig ogsaa i hans sceniske fremstillinger paa Studentersamsfundets theater, hvor særlig hans Jeppe længe erindredes som et mesterstykke. Han blev imidlertid hverken skuespiller eller forfatter efter en saadan maalestok, som det kunde ventes efter hans mundtlige fremstillingskunst. Hans hele begavelse kom saaledes ikke til nogen egentlig anvendelse i livet, ikke til gjenembrud uden i improvisationer i belivede øieblikke, i vennecredse og selskabelige sammenkomster, men da øste han ogsaa ud af sine minders og erindringsers væld, og enhver saadan sammenkomst var en viddets og lunets fest, som der langt og længe gik ry af.

Der er ingen tvil om at Grøtting bidrog til at vække sansen for det eiendommelige ved folkets og især bondens liv, og paa sine to nærmeste venner, Asbjørnsen og Moe, var han ikke uden indflydelse. I forordet til sine huldreeventyr anfører Asbjørnsen med erkjendtlighed den direkte bistand, han havde Grøtting at takke for med hensyn til kortspilscenen i Plankekjøerne m. v. Hertil kan føies katechisationen i Tidemands Folkelivsbillede, der efter en fremlagt plan saagodtsom ordret er nedskrevet af Grøtting. Selv har han i trykken kun udgivet nogen smaating.

I 1865 begyndte en nyresygdom at plage ham, i 1868 maatte han forlade sin skole i Eidsvold og blev om høsten indlagt som sindssyg paa Gaustad, men kom sig efter et halvt aars tid. Kræfterne var dog nedbrudt, og efter et længere ophold hos sin svoger, kontrollør Løchen, afgik han ved døden i 1870 i Christiania.

Til trods for sine gode evner og i visse retninger store begavelse havde Grøtting saaledes ikke drevet det videre i livet end til en huslærers og privatskolelærers beskedne stilling. Men han havde dog ikke levet forgjæves. En række trofaste venner og en taknemlig kreds af tilhørere kunde vidne om ham, at «hele hans aandelige begavelse stod i inderlig overensstemmelse med denne redelige sjæl, denne oprigtige godslighed og denne

humane hensynsfuldhed, som aldrig lod ham misbruge sine evner til andres forargelse, denne sjeldne retskaffenhed, som aldrig ved noget hensyn lod sig lede bort fra hvad han holdt for sandt og rigtigt, og denne samvittighedsfuldhed, som stod høit over alle lovord».

Fattigforsørgelsen var fra gammel tid anlagt paa lægd. Den fattige hjælpeløse maatte friste lægdslemmets ynkkelige skjebne og gaa omkring fra gaard til gaard, hvor de i et bestemt dagantal efter tur og sædvane blev givet det nødtørftigste til livets ophold. Nogen velkomstsord hørte lægdslemmet aldrig, naar det kom, men vel et lettelsens suk, naar det gik. Krav og ønsker var det fremmed, det fik tage, hvad det fik, et usselt leie og naadsens brød. Og dog havde lægdslemmet sin beskyttede sikkerhed: det var kun bygdens egne fattige, som kunde gaa paa lægd. Til hjælp for dem blev «fattigblokken» fremsat i kirkerne til frivillige gaver, og hvad herved indkom blev uddelt af presten og kirkeværgerne. Det var begyndelsen til fattiggasserne, hvis regnskabsvæsen blev anordnet 6 febr. 1694; efterhaanden kom andre bidrag, bl. a. mulkter og bøder, og midt i 1700'tallet tilflød der fattiggassen en sikker aarlig indtægt ved de 4'skillingspenge, som hver altergjest dertil maatte erlægge.

At gaa rundt i bygden som lægdslem var saavist ingen lystelig vandring, og mangan hjælpeløs stakkar har nok i døden seet en velkommen befrier fra legemlige og sjælelige lidelser. Men endnu værre stedt var de fattige, som lægderne ikke havde pligt til at hjælpe, og som derfor tiggede sig frem, og af saadanne blev Elverum jevnlig hjemsøgt. Ikke mindst naar det led til Grundset marked kom de traskende alle vegne fra for at tigge under stevnet. Det blev tilslut en sand plage for bygden, og i 1796 gjorde den derfor husmand Gunder Olsen paa Nordre Houm til bygdevægter med den opgave «at afskaffe de indvæltende betlere». Det skulde ske paa den maade at første gang en udenbygds betler blev paatruffet skulde bygdevægteren jage ham ud af sognet «og formane ham til at blive i sin egen bygd», kom han saa igjen skulde lensmanden «tage sig af ham».

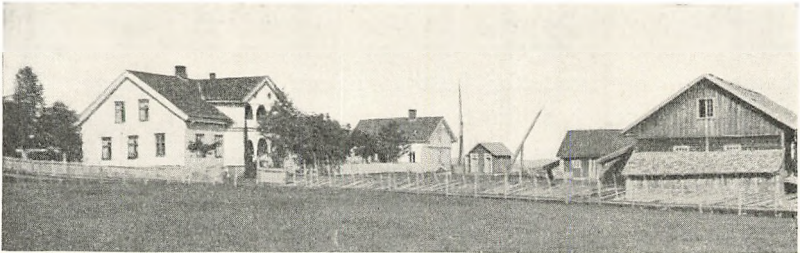
Kom bygdevægteren ud for en hoben saadanne tiggere, og der kunde være ubehagelige landstrygere iblandt, da skulde han assisteres med hjælp og slæder til transport hvor han krævede det. Den løn, han fik, bestod i 8 sk. af hver gaard uden hensyn til skyldens størrelse og fri kost, hvor hans vei faldt.

Det viste sig snart at Gunder fik mere arbejde end han kunde overkomme, og da han ogsaa mødte vanskeligheder med udbetalingen af lønnen, som han selv maatte inddrive, begyndte han at blive kjed af hele bedriften og truede i 1807 med at frasige sig den betroede stilling, hvis han ikke kunde opnaa bedre vilkaar. Presten Gude fik da foged Lind til paa thinget 26 septbr. at søge en ny ordning med almuen, og den vedtog da at gagere bygdevægteren med 16 rdl., derhos til klæder 4 rdl., — «som er ungefær det den gamle vægter før har oppebaaret» — og istedetfor kost in natura 22 rdl. i penge. Ialt skulde han saaledes fra nu af faa en løn af 42 rdl., som blev at inddrive af fogden, og det var ikke nok med denne flothed: der besluttedes ansat 2 bygdevægtere, en i den søndre og en i den nordre del af sognet, og de samlede udgifter androg følgende til 84 rdl. aarlig. Naar en saavidt stor sum blev ofret paa denne institution viser det, hvilken plage «landstrygeriet» var for bygden. Bygdevægterne fik, som nævnt, særlig i markedstiden heller ikke anledning til at ligge paa ladsiden. Naar det berygtede «Florentine-sølge» indfandt sig med en hoben raa hesteskjærere og fordrukne fruentimmer, eller «Graut-Lars» med sit tilhæng af lignende metier og passioner, da kunde der opstaa bataljer af saa alvorlig art at garnisonsoldaterne maatte alarmeres til bygdevægternes undsætning.

«Naar sognet saaledes renses for udenbygds tiggere,» skriver presten Gude til Stiftsdirektionen i 1807, «og ingen kan indtage saadanne fremmede, som kunde befrygtes snart at blive betlere, da kan man vente at bygden med mere beredvillighed og omhu vil antage sig sine egne fattige og forsyne dem paa en anstændig og ordentlig maade, at de ikke lide nød.»

De fattigunderstøttede var i Elverum inddelt i 3 klasser: lægdslemmer, der efter evne skulde arbejde i lægdet, de som nød hjælp af Fattigkassen udenfor lægdet, og børn, som udsattes til opfostring for fattigkassens regning. Af lægdslemmer fandtes i 1801 ialt 18 personer, deraf 15 kvinder — 1 i Leiret, 8 i

Heradsbygden, 3 i Strandbygden, 2 i Hernes og 1 i Skogbygderne — og 3 mænd, hvoraf 1 i Heradsbygden og 2 i Strandbygden. Af fattigunderstøttede udenfor lægderne var paa samme tid 5 kvinder, deraf 1 i Heradsbygden og 4 i Skogbygderne, og 2 mænd, begge i Skogbygderne. Endelig var der 16 tildels gifte, personer, som «nød almisser» o: fik privat hjælp i sin fattigdom, deraf 12 kvinder — 1 i Leiret, 4 i Heradsbygden, 4 i Hernes og 3 i Skogbygderne — og 4 mænd, hvoraf 1 i Leiret, 2 i Heradsbygden og 1 i Skogbygderne. Ialt var der i 1801 saaledes 41 fattigunderstøttede, deraf 16 i Heradsbygden, 11 i Skogbygderne, 6 i Hernes, 5 i Strandbygden og 3 i Leiret.

Amatorfot. af Carsten Sætren.

«Kirsti Grindalens Barnehjem» paa Meljordet.

Lov af 20 septbr. 1845 afløste alle ældre bestemmelser om fattigvæsenet og indførte et ordnet styre og bestemte regler for de fattiges forsørgelse. Alle som for alderdom, sygdom, forstandsfeil etc. ikke kunde erhverve noget til sit eget underhold skulde anbringes til forsørgelse ved lægd. Denne lov blev igjen afløst af loven af 6 juni 1863, der afskaffede de gamle omgangslægd, men tillod aarslægd paa nærmere betingelser, og ved lov af 19 mai 1900 ophævedes ogsaa aarslægdet og fattiges bortsættelse ved licitation blev forbudt. Denne lov traadte i kraft fra 1 jan. 1901.

Hjem for børn og gamle i Elverum:

«Kirsti Grindalens Barnehjem», oprettet for de ved testamente af 22 novbr. 1882, konfirm. 1 juni 1886 skjænkede efterladte midler, kr. 10923.14. Af renterne skal $\frac{1}{6}$ tillægges kapitalen og $\frac{5}{6}$ anvendes til hjemmets drift. I dette optages trængende forældreløse børn, fortrinsvis piger, i alderen 5 til 12 aar,

som maa ansees forsorgsløse, for at oplæres i huslige og de ved gaardsbrug forefaldende arbeider og uddannes til praktisk dygtige mennesker. Børnene har sit tilhold i hjemmet indtil 1 à 2 aar efter konfirmationen. Til sæde for stiftelsen indkjøbtes gaarden Meljordet i Hernes, hvor hjemmet begyndte 1898 med 7 børn. — Ved gavebrev af 14 septbr. 1906, konfirm. 12 septbr. 1907, oprettede frøken Karen Helene Sæthrens arvinger legatet «*Frøken Karen Sæthrens Minde*» paa 12000 kr., hvis renter anvendes til ovennævnte barnehjems bedste.

«*Elverums Pleiehjem for Syge og Gamle*», grundlagt ved

Kirsti Grindalen.

Karen Sæthren.

frivillige gaver, med bidrag af Brændevinssamlaget, med grundfond af 22 marts 1899 ved frøken Ingeborg Torsteinson og ved Otto Aakrann og hustrus gavebrev af 22 oktbr. 1900 paa 10000 kr., der af kommunen bevilgedes som vederlag for tab ved Grundset markeds ophævelse. Statuter af 3 novbr. 1904, konfirm. 13 april 1905. Fondet, som forvaltes af nedennævnte Forening for fattigpleie, udgjorde i 1903 kr. 42787 og i 1915 kr. 55768, eiendommen indbefattet. Pleiehjemmets virksomhed begyndte med 9 syge og fattige i 1902, i hvilket aar frøken Valborg Christiansen overlod sin eiendom «Gammelgaarden» i Leiret til benyttelse. I 1905 indkjøbtes for 36500 kr. gaarden Moen i Leiret, og virksomheden henlagdes da did. Ved udgangen af 1915 var forsørget 29 personer.

«Foreningen for frivillig fattig- og sygepleie i Elverum» blev stiftet i 1891 paa initiativ af provst Strømme med formaal at afværge og lindre nød blandt menighedens fat-

tige og syge, særlig blandt saadanne, som ikke er gjenstand for det offentlige fattigvæsens omsorg. Foreningen begyndte med 2 og havde i 1915 7 diakonisser, dels knyttet til det ovennævnte Pleiehjem og dels i sygepleien rundt om i menigheden. Foruden det under Pleiehjemmet anførte fond forvalter Foreningen følgende midler: 1. «*Provst Peter Olaus Strømmes Legat*», stiftet ved gaver til minde om provstens nidkjære arbeide, med statuter af 3 novbr. 1903, konfirm. 13 april 1905. Det udgjorde i 1903 kr. 3 246 og i 1915 6 156, hvoraf renterne anvendes til Pleiehjemmet, dog saaledes at mindst en halvpart tillægges kapitalen, indtil denne har naaet 10 000 kr. — 2. *Legatet*

Pleiehjemmet paa Moen.

I. Lomo fot.

Sophie Sundts Minde, stiftet ved gavebrev fra fru Agnethe Løken af 23 decbr. 1896, statuter konfirm. 13 april 1905, med 2 000 kr. Kapitalen var i 1915 kr. 8 282. — 3. *Legatet Marie Østmoes Minde*, stiftet af landhandler Peder Østmoe med grundfond 500 kr.; statuter af 3 novbr. 1904, konfirm. 13 april 1905. — 4. *Det almindelige gavefond*, skjænket tid efter anden til fremme af Foreningens virksomhed, udgjorde i 1903 kr. 20 304 og i 1915 kr. 37 426.

I 1915 skjænkede de for Foreningens arbeide varmt interesserte mænd *Per Dahl* og *Christian Sæthren* hver 20 000 kr. til Foreningen og 20 000 kr. til Pleiehjemmet.

Om de i veldædige øiemed forøvrig skjænkede midler se under *Legater*.

Christiansfjeld.

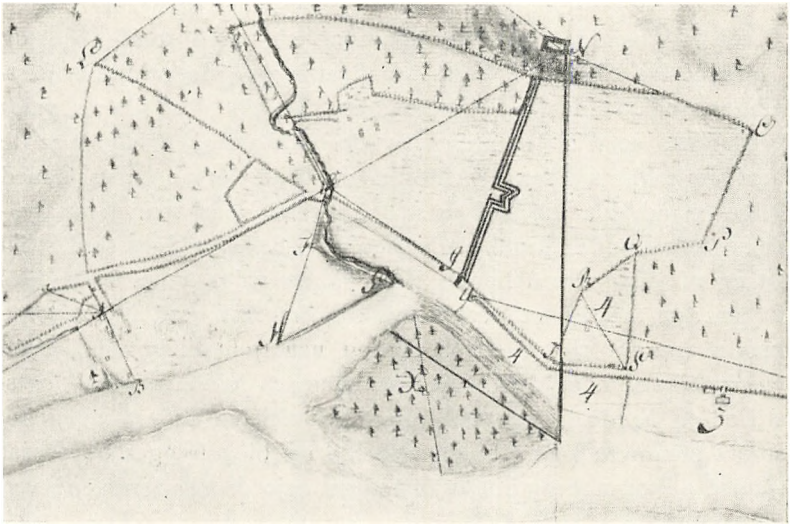
Skanser. Skiløberne. Krigsbegivenheder.

I Vikingetiden sikrede bønderne sig mod pludselige og overmægtige fiendtlige indfald ved at bygge de primitive fæstninger som kaldes bygdeborge. Hertil blev gjerne valgt fjeldkoller, som af naturen var saa vidt utilgjængelige, at de med forholdsvis lidet arbeide kunde blive let at forsvare med ringe mandskab, og tillige saa vidt flade paa toppen at bygdens folk kunde finde plads her i et fælles tilflugtssted. Til anlæg af disse bygdeborge blev gjerne valgt koller i bygdens udkant og endog et stykke op i vildmarken, for at bønderne kunde faa tid til at samle sig og naa frem til borgen, inden fienden kom over dem. De var saaledes midlertidige tilflugtssteder og havde ingen fast besætning. Selve befæstningen bestod i stenmure uden bindemiddel, som blev bygget op for at spærre adkomsten og i et og alt tilgodegjorde sig fordelene ved den naturlige situation.

I et grænselandskab var bygdeborgene selvsagt nødvendige forsvarspunkter, og en hel del lokalitetsnavne Borg og Borgen nedover Solør, Vinger og Odalen viser, at her har bønderne i gammel tid havt saadanne forsvarsverker. I Trysil laa paa Østre Lunde en bygdeborg, efter hvilken gaardparten Borg har sit navn, og i Elverum tilsiger baade navnet og traditionen at der har ligget en bygdeborg paa *Borgaasen*, sydligst i Heradsbygden. Noget spor efter et saadant primitivt befæstningsanlæg skal dog ikke længer være synligt. Paa Hvithammerberget er det nok muligt at den nedenfor omtalte «Østerhaug skanse» byggede paa levninger af en gammel bygdeborg, da der vitterlig var en større mur i behold endnu i 1800'tallet, men naar det formodes at der ogsaa skal have ligget en borg paa Hammersberg i Leiret og at sporene efter denne forsvandt ved fæstningsanlægget i 1680'aarene, da lyder dette lidet troligt, fordi kollen er saa lav og let tilgjængelig fra alle kanter at den ikke vilde egne sig til forsvar som bygdeborg. Med kanoner

paa toppen siger den imidlertid noget andet, for da behersker den veiene til Hedemarken.

Under de mange krige med Sverige gjaldt det for Nordmændene bl. a. at sikre sundstederne over Glommen, saa fienden ikke skulde komme over paa vestsiden, hvorfor der vistnok

«Østerhaug skanse.»

Punktet N er toppen af Hvithammerberget med «muren» og hvorfra skansen med en mod syd udbygget bastion gaar lige øst—vest ned til kongeveien ved I. Linien A—B skjærer midt over gaarden Østerhaug ned til Glommen. Midt i trianget F—R—S ligger Skanshagen og ved tallet 3 pladsen Fossum. X er «æen eller holmen» i Glommen.

meget tidlig blev lagt forhugninger baade i Trysil og Elverum. Under Hannibalsfeiden i 1644—45 fandtes saaledes flere forhugninger oppe i Bergerberget og en postering var lagt paa Uthus for at give fienden en varm modtagelse, ifald han skulde søge denne vei ned til bygden. For at tage imod en sydfra kommende fiende, som tænkte sig over Glommen ved Østerhaug, var paa denne gaard bygget en vold med bastioner i det krappe terræng fra Hvithammerberget og ned til kongeveien. Den kaldtes «Østerhaug skanse» og var muligens allerede anlagt under Hannibalsfeiden, i ethvert fald var den istand under

Gyldenløvefeiden i 1670'aarene, men forfaldt snart og blev befundet ganske «udygtig» sommeren 1695, da kong Christian V's søn, den dengang 20 aar gamle generalløjtnant Christian Gyldenløve, ledsaget af general Hans Ernst Tritzschler og kaptein, senere general Hans Jacob Brun, inspicerte landets befæstninger. Skansen, som heldigvis aldrig kom til at spille nogen rolle, blev ikke senere istandsat, men det hosstaaende kart¹, som daværende fændrik J. Stockfleth optog i 1764, viser hvordan den var anlagt, og gaarden Skanshagen vil i sit navn bevare mindet om det lille forsvarsverk for eftertiden.

Paa Glommens vestside var *Murud skanse* i Heradsbygden et lidet forsvarsanlæg i lighed med skansen paa Hvithammerberget og har samme historie som denne. Ved inspektionen i 1694 blev den anset for «et udygtig retranchement».

Det første betydeligere fæstningsanlæg i Elverum blev paa-begyndt i 1673 paa vestsiden af Glommen ved Terningaen og fik navnet «*Elverum skanse*». Det var statholder Ulrik Frederik Gyldenløve, hvem dette anlæg skyldes. I et digt af den danske poët mag. Anders Bording i hans «*Mercurius Danicus*» 1 novbr. 1673 sukker forfatteren over at den høie herre saa længe maa savnes i Kjøbenhavn, hvor «hans skjønnne fæstemø for hans skyld moxen vil af længsels pine dø», og grunden hertil er:

« — — — — det Norske Riges Sager
 Og Statens Væsen der han sig med Flid antager:
 Bestiller troligen udi sin Konges Navn
 Alt det, som tiene kand til felges Fred og Gavn.
 Og det som vel saa sødt i Kongens Øre klinger
 Er, at hand særligen for *Elverum* og *Vinger*
 Som Grændse-Festninger saa stor en Ombu bær,
 Og stræber dem at faa vel snart i fuld Gevær.
 Hand ej saa meget seer til egen Lyst og Nytte
 Som Kongens Ærinder, for hvis Skyld hand maa flytte
 Fra Sted til anden tit, og ser vel nøje til,
 Hvor over Tiden og for knap ei spendes vil.
 Det aldrig gjorde godt utidelig at haste,
 Thi det er ligesom at bidde kun og kaste,
 Nei; Tiden fires vil. Mand spørger ej, hvor snart
 En Ting er gjort, men om den haver Klem og Art. — »

I 1674 blev det væsentligste materiale frembragt til Terningaen. Planker og bord blev levert ved Løiten'presten, hr. Wil-

¹ Tilhører gaardbruger O. H. Svenkerud, Storehof.

lum Dop og fogden paa Hedemarken Claus Hansen, furudeler blev kjørt ned fra Aamot og sognepresten i Elverum hr. Christopher Hammer var meget virksom med leverance baade af bord og planker og af nagler, skorstene og slibesten. Han kunde ogsaa i sin velstand lægge ud kontante penge mod senere refusion af den ved anlægget ansatte proviantforvalter, foged Knut Røyem.

Til provianthus blev indflyttet «et velbygget, skjønt og stort stabur af furutømmer med tvende loft høit og det nederste opdelt i tvende rum med trappe op til det øverste». Det stod paa Gaarder og tilhørte sorenskriver Liv Borch, hvem det havde kostet 50 rdl. at bygge, men «i betragtning af at det til Kgl. Majestæts tjeneste behøves» blev det taxert for 40 og for denne pris indkjøbt. Fra Grundset blev indflyttet en «stue», to loft høi, omtrent nybygget af godt furutømmer, med tre rum nedenunder og to ovenpaa og tækket med næver. Da der endnu ikke var indlagt gulv og loft maatte Erik Grundset nøie sig med 30 rdl. for stuen, som ligeledes skulde tjene til provianthus.

Vaaren 1675 kom under løjtnant *Jonas Aagaards* kommando et halvt kompani soldater af Oplandske infanteriregiments 4. kompani, hvis chef var kaptein Jacob Michelet, og denne deling gik straks igang med selve befæstningsanlægget. Sidst paa aaret var arbeidet saa vidt fremskredet at artilleri og ammunition kunde opsendes fra tøihuset paa Akershus; 3 tre-pundige kanoner med lavetter og forstillinger, 100 tre-pundige stokkugler, 30 tre-pundige skraasækker, 20 centner stangkruddt og 5 centner fint engelsk kruddt, 30 store bundter lunte, 15 bimpler musketkugler og 6 hestesadler blev i december 1675 kjørt op til Løiten og foreløbig lagret i kirken. Stykløjtnant *David Felber* holdt vagt over sagerne, indtil de under eskorte af ham i januar 1676 blev hentet til Elverum. Her kom statholder Gyl-denløve selv tilstede den 16 og 17 jan. og overvar monteringen af kanonerne; til hans og følges skydshester medgik «16 tønder hø» i de to dage, saa eskorten maa have været ganske anseelig. For et lispund kjød blev betalt 44 sk., for et pund smør 3 mark, et pund ost 1 mk. 8 sk. og 1 pund brød 1 mk.; til disse priser maatte bønderne forsyne militsen med proviant. I løbet af 1676 var skansen i fuld stand.

Den første kommandant paa Elverum skanse var kaptein

Jacob Michelet af Oplandske regiment. I 1675 rykkede han ind med et kompani, bestaaende af 1 løjtnant, ovennævnte Jonas Aagaard, 1 fændrik, Anders Nielsen Wiborg, som senere blev kommandant paa Christiansfjeld, 1 capitaine d'armes (3: fanejunker), 2 sergeanter, 4 korporaler, 10 gefreidere, 2 tamburer og 115 gemene. Michelet var født i Metz 1619, blev hvervet i 1644 til den norske hær, hvori han omkr. 1650 befordredes til løjtnant og 1658 til kaptein. Under krigen i 1658 deltog han med hæder i Trondhjems tilbageerobring fra Svenskerne, og paa ilmarschen derop var det han paa Elverum prestegaard tog tilfange den tidligere svenske kommissær i Trondhjem, friherre Lorentz Creutz med følge, som endnu uvidende om krigens udbrud opholdt sig i Prestegaarden paa hjemreise til Sverige. Det var en liden affære, som trods gjestfrihedens love maa have været den gamle sogneprest hr. Alexander Borch til sand personlig husvælelse i betragtning af at Svenskerne 14 aar tidligere havde berøvet ham annexerne Idre og Særna. Den 6 febr. 1660 deltog Michelet i kampen ved Borge kirke, hvor han saa sin ældste bror major, Paul Michelet, falde, og i de følgende femten fredens aar drev han sin gaard Hjellum i Vang og fra 1665 tillige Freberg i Furnes for sine brorbørn. Da han i 1675 kom paa sin sidste krigervagt paa Elverum skanse var hans helbred knækket. Den 18 oktbr. 1676 skriver presten, hr. Christopher Hammer: «hr. capitaine Michelet strider nu hardt med døden. Gud hjælpe ham. I aften var jeg hos ham paa embeds vegne at besøge og med saligheds middel at betjene». Den 2 decbr. afgik han ved døden, 57 aar gl.; hans lig blev vistnok ført til Vangs kirke.

I januar 1676 rykkede major *Jacob de Cardi* med sit kompani, ligeledes af Oplandske regiment, ind i skansen, hvor det blev til 20 april, da det marscherte til Vinger.

Under Michelets sygdom fungerede kaptein ved den Gudbrandsdalske reserve *Daniel Andersen Campbell* som kommandant, men overgav den i decbr. 1676 til *Jacob de Cardi*, som derefter var kommandant i Elverum skanse til mai 1677, da han satte sig i spidsen for sit gamle kompani og marscherte til Marstrand, hvor han med taperhed deltog i Gyldenløves erobring af denne stærke fæstning 23 juli. *Jacob de Cardi* var født i Christiania, hvor faderen, Abraham Jacobsen de Cardi, var læsemester; han blev kaptein i 1646, major i 1659, vandt ved Marstrand sine

oberstløjtnantsdistinktioner, blev i 1678 næstkommanderende i Fredrikstad og døde 1686.

Som regel var 230 mand samtidig indlagt i Elverum skanse, og besætningen skiftede mellem de forskellige kompanier af Oplandske regiment, hvorhos ordonnans-ryttere af ritmester Hans Kyhns kompani tjenstgjorde i første halvdel af 1676. Fra 1678 til 1684 synes det som Elverum skanse var underlagt kommandanten paa Vinger (Kongsvinger), oberstløjtnant Georg Reichwein, og efter Gyldenløveseidens afslutning i 1679 var det kun

I. Lømo fot.

Rester af Elverum skanse, 1910.

en sergeant, som førte befuldingen paa skansen. Efter anlægget af Christiansfjeld fæstning blev det i 1684 dennes kommandant, der fik befuldingen over befæstningsanlæggene i Elverum, og skansen, som fra nu af kaldes «*Terningskansen*», tabte sin væsentlige betydning og forfaldt.

Da den nordiske krig brød ud i 1709 blev det atter spørgsmaal om befæstning, og den nye statholder og kommanderende general, Valdemar Løvendal, lod de gamle verker sætte istand. I 1711 kom der saaledes nyt liv i Terningskansen, men krigsbegivenhederne trak som bekjendt andetsteds hen, dens forsvarsdygtighed blev ikke sat paa prøve, og efter krigen forfaldt den igjen og blev i 1742 med de øvrige skanser besluttet ned-

lagt. Endnu engang skulde der dog blive travlt i ruinerne af den gamle befæstning. Det var efter krigen 1808—09 med Sverige at Terningskansen blev beordret istandsat, og i 1811 indkøbtes det omliggende terræng, pladsen Terningen, som siden har været exerceplads. Befæstningen bestod i en bastionert reduit, 45 alen i firkant, med blokhus for besætningen og krudtmagasin, og omgivet med palissader og stormpæle. Dens senere historie vil nedenfor blive meddelt i forbindelse med de øvrige skanseanlæg i Elverum, som alle fik en fælles skjæbne.

(1). Lemo fot.

Rester af Elverum skanse, 1910.

Hammersberg skanse blev anlagt i 1683 af feltmarskalk Gustav Wilhelm Wedel Jarlsberg — denne slegts stamfar i Norge — paa Hammersberget paa østsiden af Glommen, 800 alen nordfor kirken og omtrent ret overfor Elverum skanse paa den vestre side. Ved sin isolerte beliggenhed var den fortrinlig skikket til at beherske saavel sundstedet ved Grindalen som samtlige veie og da særlig bygdeveien fra Hernes, hvor Svenskerne maatte frem under eventuelle fiendtlige indfald. Sin svage side havde skansen imidlertid netop i sin beliggenhed ved Glommens østre bred, og det vilde derfor synes rimeligt om den blev saa godt befæstet som muligt med de forholdsviis ringe midler, som den gang stod til raadighed. Dette blev dog ikke tilfælde. Det heder nemlig i beskrivelsen af kong Christian V's reise i 1685

Christiansfjeld fæstning.

(Maalestocken fremgaar af «Commandantens Locke».)

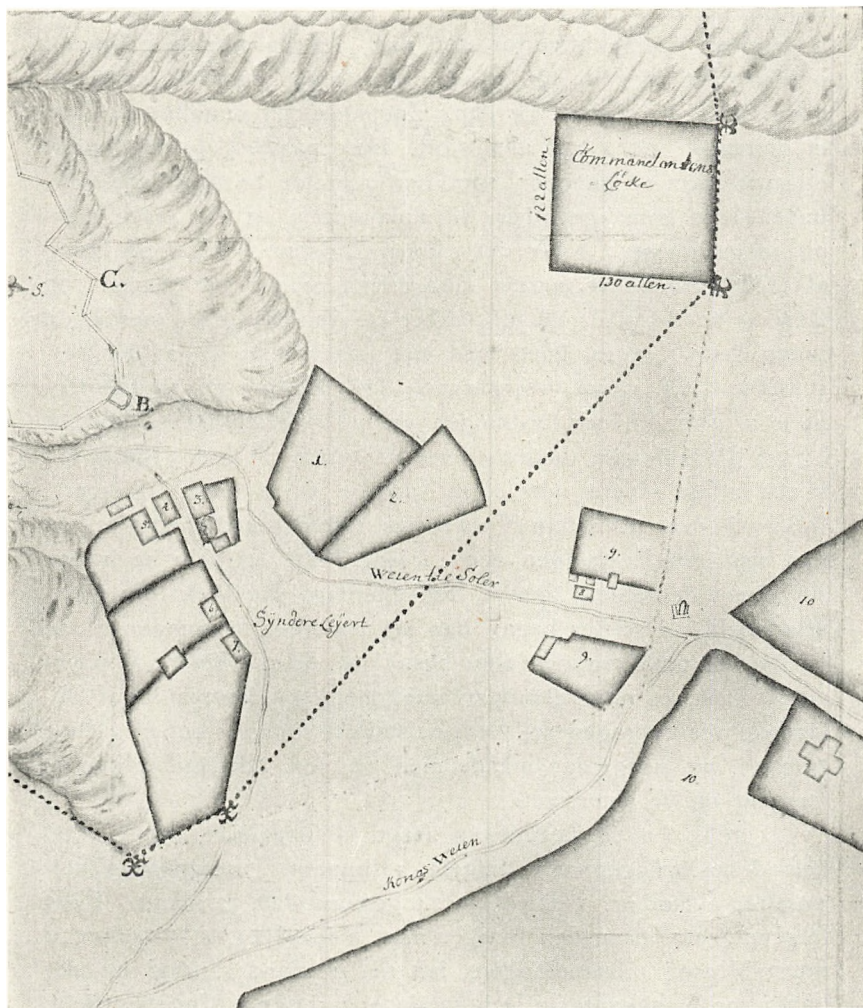

Nordre Leivet. H er Per Iversens hus. I konstabel Ole Gundersens hus. K konstabel Erik Olsen Nyborgs hus. L minerer Lars Guttormsens hus, bygget 1692. M profos'enkens hus. N soldat Bjørn Bjørnsens hus. O konstabel Anders Henriksens hus, bygget 1706. P konstabel Jens Paulsens hus. Q Q er prestens kværner. Til husene ligger de respektive kornløkker.

Fra A til H er 375 alen.

Af et kart fra 1727 af konduktør T. Knoff.

(Af praktiske hensyn her delt i to blade.)

Søndre Leiret. 1 er profossen Peder Olsens løkke og 4 er hans hus. 2 er Ole Hansen Rønnes løkke og 3 hans hus, bygget 1717. 5 er fyrverker Skansgaardens hus. 6 Ingeborg Kocks hus. 7 Ole Strands hus. 8 Bakstuen, bygget 1685 af kommandant Budde. 9 9 er kornløkker til Gaarder, 10 10 er akre til Gaarder. — Øverst til højre ligger kommandantens løkke. Nederst til højre sees den gamle kirke, vestenfor landeveien.

at «fæstningen i sig selv er ikkun med en liden mur rundem, her og der bolverksvis, ligesom leiligheden og bjerget det haver villet tillade, opført, eftersom ingen synderlig attaque sammesteds er at formode». Det kunde efter dette med rimelighed spørges hvorfor der paa det daværende tidspunkt overhovedet blev anlagt nogen befæstning, naar det syntes at være saa lidet behov for den. Indenfor den omtalte inur paa et omraade, 100×150 alen stort, blev paa kollens top opført et stort taarn til kanoner, som herfra kunde bestryge alle veie, under dette kom «gevölber» til ammunition og ved siden blok- og magasinhus. Naar det i kong Christian V's reiseskildring af 1685 fortælles at taarnet «udi circumferance var henved 100 alen og havde plads til 30 stykker (3: kanoner) eller mere», da rimer dette ligesaa lidet med det sandsynlige og af det hosaende kart ogsaa fremgaaende forhold som en skytsfortegnelse af 1701, hvori fæstningen angivelig bestykkedes med 18 og 12 R' s kanoner, medens der i 1695 kun fandtes 3 smaa falkonetter og senere ikke kom grovere skyts end 8' R' digere. Imidlertid var Christian V særdeles tilfreds med anlægget, da han inspicerte fæstningen den 14 juni 1685, og som bevis paa sin gunst dekreterte han at den efterdags skulde kaldes **Christiansfjeld**. Derefter begav han sig nedenfor fæstningen til de der paraderende tropper, som bestod af oberst Bülows livkompani tilhest, et reservekompani dragoner og 3 kompanier af Oplandske infanteriregiment, iført sine smukke røde uniformer. «Disse tropper var alle i lige maade med alt, som decidereres kunde, forsynet og vel exerceret».

I 1684 havde fæstningen faaet kommandant, og i 1686 bestod besætningen af 1 kaptein, 1 løjtnant, 1 sergeant, 3 korporaler, 1 tambur, 1 smed og 24 gemene, ialt 32 mand. I det følgende aar blev den forøget med 1 feltskjær, 1 fyrverker, 2 konstabler og 4 haandlangere, ialt til 40 mand; i 1690 var der behov for 2 løjtnanter. Den samlede garnison i Christiansfjeld, Elverum skanse og de øvrige anlæg opgives i 1689 til 1000 mand eller nøiagtig samme styrke, som var henlagt paa Kongsvinger, i Bergen og i Trondhjem, og halvparten saa stor som garnisonen paa Fredrikshald.

Efter udbruddet af Den store nordiske krig i 1709 blev Christiansfjeld adskillig forbedret, og fra samme tid skriver sig

anlægget af den ydre mur med bastioner paa et omraade af 270×350 alen, som hosstaaende kart viser. I 1715 opgives batterierne at være: batteriet paa taarnet, Østerdalens batteri, Skarpenord (∩: Escarpe du Nord), Hedemarkske batteri, Solørske batteri og batteriet i retranchementet, og skytset bestod da af 3 8'pundige, 4 6'pundige, 6 4'pundige og 4 1'pundige kanoner, 1 64 \mathbb{W} 's mortar og 2 5' \mathbb{W} 's haandmortere samt 50 geværer; ammunitionen bestod af 2103 rundkugler, 154 rundskraa, 1624 granater og 62 centner krudt. Formodningen om at Svenskerne skulde forsøge at tage fæstningen for at komme over Glommen medførte i 1716 en forøgelse af garnisonen til 264 mand (et antal, som i 1718 dog atter blev nedsat, først til 160 og sluttelig til 100 mand). Samtidig blev det anseet «uforgjængelig nødvendig» at erstatte den gamle fæstningsmur, som «af provisionel mur var opført», altsaa kun af løs sten, med en ny forsvarlig kalkmuret mur. Der blev bevilget 560 rdl. til dette vigtige arbejde, men «da det ikke kan ske uden at de nu staaende mure først maa nedrives, og man stedse maa vente fienden paa grænsen», blev det udsat til bekvemmere tid. Imidlertid opførtes voldgang med stenpillarer og «brystverker, som hidtil overalt i fæstningen fattes», og barakkerne fik gjennergaa en reparation, som var høist fornøden, «saasom garnisonen i denne vinter har været indkvarteret i omliggende bondegaard og en del paa 1 mils distance fra fæstningen separeret». To nye batterier blev anlagt i retranchementet og, hvad der havde overmaade stor betydning, det besluttedes at «bortminere klipperne uden omkring fæstningsmurene, særdeles i de indbøiede vinkler, hvor fienden har adgang fæstningen med ringe besværing at bestige». Til disse arbejder medgik i 1718 noget over 800 rdl., og de fortsattes i den følgende tid, saa fæstningen i 1720 var kommet i ganske god stand med hele 4 batterier flere end i 1715, nemlig: ravelinen, donsionen, Kamperhaug og Kikut.

Udgangen fra den indre fæstning var paa vestsiden og delte sig straks udenfor porten i to veie, hvoraf den ene førte gennem den ydre mur nordover og den anden paa samme vis sydover til de stødte paa den gamle vei fra Trysil, som ved kirken løb ind i kongeveien til Solør. Det terræng, som hele dette befæstningsanlæg optog, blev udstukket fra Prestegaarden som

Rester af Christiansfjeld fæstnings taarnfod, 1921, med mindestotten over kaptein Hans Øvergaard.

statseiendom, og alt materiale i sten og trævirke, som medgik til anlægget, blev taget paa stedet.

Udenom selve fæstningsanlægget blev i 1683 for skudvirkningens skyld ryddet et betydeligt omraade, som paa kartet er merket ved prikkede linjer X—X og som tilhørte Gaarder og Prestegaarden, tildels i sameie. Paa dette omraade, som dannede fæstningens saakaldte esplanade, fik soldater og underofficerer tilladelse til at bygge sig hytter og rydde sig kornløkker, og derved opstod *Leiret*, som efter bebyggelsen deltes i henholdsvis *Nordre Leiret* og *Søndre Leiret*. Som det vil sees af det i 1727 optagne kart henlaa dengang hele terrænget mellem Nordre Leiret og Glommen fremdeles som stubmark efter hugsten i 1683 og endnu var der saaledes ikke ryddet til akerbrug. Hvad Gaarder havde af dyrket mark nordover er de felter, som paa kartet er merket med tallene 9 og 10. En anden særlig interesse har kartet ved at vise beliggenheden af Elverums ældste kirke; den laa paa vestsiden af kongeveien som den da gik og omtrent 10 m. østenfor det nuværende veikryds ved Gaarder (se s. 84). Klods op til Ole Hansen Rønnes hus, nr. 3 i Søndre Leiret, sees endvidere en liden dam. Den bestod oprindeligt af to smaa fiskedammer, gravet i 1688 af Lars Borch for sine brødre, presten hr. Jens Borch og sorenskriver Liv Borch, som herfra forsynte sit middagsbord med karudser. Omkring dammene lod kommandant Flor i 1703 «af ganske haard og tør sandmo, hvor tilforn ikke fandtes et grønt straa», rydde en kornløkke og fik prestens og Gaarders opsidders tilladelse til at bruge den, hvorfor han lod den tilligemed dammene indgjærde. Siden blev kornløkken brugt af de efterfølgende kommandanter uden at de indhentede fornyet tilladelse af grundeierne, indtil 1728, da der blev proces om eiendomsretten.

Som ovenfor nævnt havde kommandanterne givet sine underofficerer og soldater tilladelse til at bygge sig smaa huse paa fæstningens esplanade, og saalænge de stod i militærtjenesten blev der fra prestens og Gaarders side som grundeiere ikke gjort indsigelse herimod. Efterhvert tiltog disse nybyggere sig uden videre brændeved og «foderatie» til sine kreaturer i Prestegaardens og Gaarders eiendeler og skaffede sig en liden extra-skilling ved øltapperi til formodet skade for gjestgiveren, og denne mildest talt formløse optræden medførte idelige trætter

mellem grundeierne og fæstningens kommandanter, som stadig paastod at det var kongen som eiede fæstningsomraadet, og derfor skulde de have sig enhver indblanding af civile personer frabedt. Saalænge nybyggerne vedblev at staa i militærtjenesten var det ikke muligt for grundeierne at faa forholdet forandret, men da de efterhvert blev demittert fra krigstjenesten og tiltrods derfor blev boende som før, da flød bægeret over og det drog op til proces, idet grundeierne paastod husenes ryddiggjørelse. Efter at diverse vidner var afhørt afsagde sorenskriver Bendix Heide dom i sagen 30 juni 1714; «ihvorvel man befinder at de fleste af de inciterede, der under Christiansfjeld fæstning sig har nedsat, har tilforn staaet under Kgl. Majestæts tjeneste . . . og sig ernærer ved deres kreaturer og øltapperi saa vel og tager brændeved med furage udi citanternes eiendom uden noget vederlag eller rettigheds svarelse, men de benytter sig med deres eiendom baade til hustømmer, løkkers indhegnelse med videre, og som disse er fattige folk, der saaledes kan have opsat sig en liden husværelse for dem og deres, imidlertid de stod i H. Majestæts tjeneste, altsaa understaar man sig ikke at tilfinde dem bemeldte deres vaaning at kvittere, mens alene at de skal entholde sig fra kreaturer at holde, med brændeveds og hustømmers tagelse i citanternes skoge saavel som løkkers indhegnelse — med mindre de kan have det i minde og tilladelse af citanterne — saafremt kreaturerne med videre ikke skal være citanterne tilhørende. Belangende dem, som endnu virkelig staaer i H. kgl. Majestæts tjeneste, understaar man sig ikke noget at paakjende, men den post henstilles til den høie øvrigheds naadigste dispensation, hvorledes dermed forholdes skal, saasom de nyder gage af H. kgl. Maj., alligevel saa fornærmer de dog citanterne paa deres eiendeler, hvorfor de maa skatte og skyldes til H. kgl. Majestæt».

Ved denne meget forsigtig afsagte dom blev iallefald en ting klar, og det var at Prestegaarden og Gaarder var grundeiere til de omstridte tomter og løkker og dermed til fæstningens esplanade. Kommandanten nægtede imidlertid fremdeles at ville betale nogen leieafgift af kornløkken med karudsedammene, og da flere af de i Leiret opførte huse med løkker ved den militære beboers død uden videre blev taget i arv af slægtninge, fandt grundeierne sig opfordret til ved rettens middel

at tvinge alle vedkommende til at erlægge afgift. Kommandanten, Aamodt, satte sig fremdeles paa bagbenene og foreslog nedsat en kgl. kommission til undersøgelse af det hele eiendomsforhold. Ved kgl. ordre af 26 jan. 1728 kom endelig en saadan istand, og generalerne Hartvig Huitfeldt og Johan Wilhelm Oetken fik sagen til afgjørelse. Allerede 7 septbr. var de færdige med sin «decision»: den omtvistede kornløkke bør følge Prestegaarden og Gaarder til brug og eiendom, og hvad hustomterne angaar da er det allerede af underretsdommen af 1714 bevist at disse tilhører de samme gaarde, hvorfor grunden forbliver under Prestegaarden og Gaarder; men som det er nødvendigt at fæstningen til sin esplanade bør nyde fuldkommen terræng, saa er agter vi at der som fæstningens circumferance bliver udlagt 50 alen fra muren af og udefter til alle sider, eftersom fæstningen paa en høi klippe er beliggende og ei videre etendu til sin defension behøver. — Denne decision blev i vidners nærvær forkyndt for parterne paa Gaarder den 5 oktbr. 1728, og dermed var en sag afgjort, som baade da og end mere senere under Leirets opblomstring havde sin store betydning for Gaarder og Prestegaarden.

Kommandanterne paa Christiansfjeld:

1. *Jonas Budde*, $^{24}/_{10}$ 1684— $^{2}/_{2}$ 1688, Født $^{23}/_{1}$ 1644 i Snaasen, hvor faderen, hr. Ole Jonsen Budæus af en kurlandsk slegt, var prest, blev Jonas student i 1662, reiste $^{23}/_{11}$ 1664 til Nederlandene og Frankrige, hvor han var pikener i et Schweizerregiment i Dunkerque fra $^{23}/_{1}$ 1665 til $^{22}/_{2}$ 1666 og tjenstgjorde derpaa i prinsens af Oraniens livgarde fra $^{9}/_{3}$ til $^{18}/_{11}$ 1666. Efter et besøg i sit fædrenejhem drog han saa til Kjøbenhavn i septbr. 1668, blev $^{3}/_{12}$ 1669 løjtnant i Fyenske regiment, premierløjtnant i 1670 og kaptein $^{9}/_{3}$ 1675. Den $^{7}/_{8}$ 1675 fik han kompani i regimentet og beordredes med dette til Tønningen. Her begik han en uregelmæssighed ved at betro furerstillingen til en af ham antaget person og »beordredes op til Gyldenløve i Norge». Her blev han $^{15}/_{4}$ 1676 kaptein ved et reservekompani i Fredrikstad garnison, deltog i krigen og drog i 1681 atter til Danmark, hvor han $^{25}/_{6}$ blev officer i Drabantgarden og tjenstgjorde til $^{31}/_{3}$ 1682. Den $^{6}/_{4}$ beordredes han atter til Norge som chef for et reservekompani i Akershuske regiment, blev $^{21}/_{10}$ 1684

kommandant paa Hammersberg, hvor han ankom og overtog stillingen $\frac{6}{12}$. «Den $\frac{2}{2}$ 1688 fik jeg ordre til at kvittere Christiansfjeld, som tilforn kaldtes Hammersberg, og havde min tillagte pension at leve af indtil noget blev vakant». Den $\frac{3}{11}$ 1689 blev Budde kommandant paa Staværn, tog herfra afsked i 1708 og døde i 1710.

Budde blev gift 1670 i Fredericia med *Alhed Wiborg*, født $\frac{29}{9}$ 1633 i Malmø og datter af borgermester Nils Wiborg og enke efter købmand paa Island Mads Jensen Brun. Hun afgik ved døden $\frac{19}{4}$ 1707 i Staværn uden efterlevende børn. Fra kommandantens yngre bror, kaptein Christopher Budde, nedstammer den senere slægt Budde.

Kommandant Kretz.
(Portræt paa Østerhaug.)

2. *Bernt Kretz*, $\frac{9}{5}$ 1688— $\frac{18}{12}$ 1694, var kapteinløjtnant 1680 i Akershuske regiment, avancerede her 1684 til kaptein og kompanichef og forsattes 1689 til Oplandske regiment som chef for 2. Østerdalske kompani. Han var samtidig kommandant paa Christiansfjeld fra $\frac{9}{5}$ 1688 til sin død $\frac{18}{12}$ 1694. Han eiede gaarden Løgeberg i Bærum, som han bortbyggede $\frac{27}{10}$ 1691. Hans hustru, *Anne Marie Wendelboe*, var datter af foged i Heggen og Frøland, fra 1693 i Numedal og Sandsvær Christen Knudsen Wendelboe og Maren Jensdr. Biering, og hun lod holde besigtigelse paa Løgeberg $\frac{12}{5}$ 1696 og giftede sig derpaa med Seier Christensen Morland, som $\frac{6}{5}$ 1702 solgte gaarden.

Privat skifte efter Kretz holdtes i Elverum $\frac{18}{2}$ 1695 (og paa Løgeberg allerede $\frac{31}{1}$ s. a.); det er ikke længer i behold, men han havde vistnok været en velstaaende mand, for han kunde i 1690 laane sin værfar hele 600 rdl. Af de da umyndige børn kjendes *Christian* og *Gustav Kretz*, som begge blev gift paa Bragernes, og en datter, der ægtede proviantforvalter i Fredrikshald Johan Runchel Heide. Navnet skrives ogsaa Cretz og Crees.

3. *Jens Flor*, $\frac{9}{4}$ 1695— $\frac{2}{10}$ 1710, var premierløjtnant i Trondhjemske regiment, blev sat tilbage i secondløjtnants nr. i 1681, men atter premierløjtnant 1686 til 1690, da han gik over til et gevorbent regiment, thi fra et saadant kom han $\frac{9}{4}$ 1695 til Christiansfjeld som kaptein og kommandant; blev major $\frac{20}{3}$ 1703 og døde $\frac{2}{10}$ 1710. Hans hustru *Birgitte Olsdr. Huus*, der fik en enkepension paa 60 rdl., døde $\frac{22}{10}$ 1736, 94 $\frac{1}{2}$ aar gl., paa Saxlund i Stange, hvilken adelige sædegaard Flor havde købt $\frac{9}{11}$ 1708 af amtmand i Finmarken Otto Bjelke. Ved dette køb tabte den sine adelige rettigheder og blev paalagt skatter, men Flors enke, som tilflyttede Saxlund i 1710, søgte om at gaarden maatte beholde sine gamle privilegier saa længe hun levede, «paa det hun som en fattig enke i hendes høie alderdom med faderløse og uforsørgede børn ikke skulde blive husvild og siden leve hendes tid udi foragtelig armod». Ved kgl. brev $\frac{14}{11}$ 1718 fik hun dette sit ønske opfyldt. Af deres børn var *Caspar Flor*, f. 1685, han kom i 1711 hjem fra sine studier i Kjøbenhavn som blind mand, «moderen til dagligt kors og stor hjertesorg», og døde $\frac{26}{2}$ 1724 paa Saxlund; *Ole Flor* døde paa Kongsberg som ung løjtnant i 1710, «efterladende en stor hoben gjeld»; *Anne Marie Flor* blev gift først med konduktør Reinholt Ziegler, som blev ruinert paa Lesje verk 1712, og derpaa med Lars Lobes paa Lesje verk, og fik en stor efterslegt.

4. *Wilhelm Ernst Levin v. Treiden*, $\frac{10}{11}$ 1710— $\frac{16}{12}$ 1716, indtraadte som musketer i Smaalenske regiment 1676, blev løjtnant 1680, kapteinløjtnant 1684, kaptein og kompanichef $\frac{2}{2}$ 1692, og kommandant paa Christiansfjeld fra $\frac{10}{11}$ 1710 til sin død $\frac{16}{12}$ 1716. Hans adelige hustru *Antonette von Hadeln*, der som enke levede paa Toten og der døde $\frac{23}{12}$ 1758, var datter af oberstløjtnant Knut von Hadeln paa Fiskum og Anna Zitlow von Schencker, der døde paa Toten i 1696

5. *Anders Nielsen Wiborg*, $\frac{15}{1}$ 1717— $\frac{10}{10}$ 1718, blev fændrik i Oplandske regiment 1675, secondløjtnant 1682, premierløjtnant 1686, kapteinløjtnant $\frac{21}{12}$ 1697, kaptein og chef for Østerdalske kompani $\frac{17}{9}$ 1698 og kommandant paa Christiansfjeld fra $\frac{15}{1}$ 1717 til sin død $\frac{10}{10}$ 1718. Hans 1ste hustru *Margrethe Pedersdr.* var datter af Peder Larsen Skridshol i Ringsaker, hvis brødre var Thomas Larsen Tanberg i Norderhov og Jens Larsen Hval i Trondhjem; hun døde paa Farberg

i Ringsaker og efterlod 8 børn ved skiftet $^{20}/_{11}$ 1699; boet blev paa 1 303 rdl. Hans 2den hustru var *Margrethe Madfeldt*, en prestedatter af Romedal, med hvem han fik 7 børn; hun solgte sin gaard Hørsand til sin frænde Frantz Cold i 1732.

6. *Conrad Kaufmann*, $^{20}/_{2}$ 1719— $^{10}/_{10}$ 1720, søn af svensk marinekaptein og holstensk jægermester Hans Kaufmann og Marie v. Hammeln og født $^{15}/_{9}$ 1659 paa Ranzin, tjenstgjorde i den danske hær: løjtnant i Rathlaus dragoner 1682, kapteinløjtnant $^{14}/_{11}$ 1685, regimentskvartermester s. a., auditor 1690, kapteinløjtn. i Christian Ditlev Reventlovs dragoner $^{3}/_{7}$ 1695 og kaptein

Kommandant v. Gelhorn.
(Portræt paa Østerhaug.)

$^{23}/_{1}$ 1697; da dragonerne 1700 indlemmedes i Livregimentet, gik han over i dette og blev major $^{21}/_{7}$ 1710. Kommandant paa Christiansfjeld fra $^{20}/_{2}$ 1719 til sin død $^{10}/_{10}$ 1720; ved begravelsen $^{31}/_{10}$ blev kisten baaret, ud af huset af officerer og videre til kirken af 24 soldater, medens 9 skud løsnedes fra fæstningen. Kaufmann blev gift 1ste gang 1684 med *Lucia v. Meding*, datter af Wilhelm v. Meding til Gross-Schwansee i Mecklenburg, og 2den gang $^{9}/_{10}$ 1691 med *Dorothea Sophie Nissen*, f. 1669

i Viborg og død $^{12}/_{2}$ 1735 i Katling i Eiderstedt, datter af amtmand i Segeberg, justitsraad Lorentz Nissen og Ida Sophie Glud.

7. *Foachim Frederik v. Gelhorn*, $^{11}/_{11}$ 1720— $^{13}/_{1}$ 1727, født 1659, ritmester i rosstjenesten søndensfjelds 1680, i det gevorbne rytteri 1683, i det nationale 1685 og major $^{10}/_{3}$ 1694, hvorefter aftakket før 1699, men atter ansat $^{20}/_{2}$ 1711 som oberstløjtnant i det Søndensfjeldske dragonregiment og $^{30}/_{12}$ 1718 i 3. Akershuske infanteriregiment (oberst H. J. Bruns). Kommandant paa Christiansfjeld $^{11}/_{11}$ 1720 til $^{13}/_{1}$ 1727, da han fik afsked efter at hans ansøgning om at maatte akkordere kaptein Aamodt kommandantposten var bifaldt. Senere boede han paa Strøm i Fenstad og døde der i 1736, «97 aar gl.» (!), overlevet

af sin hustru. En datter, *Antonette v. Gelhorn*, var gift med Oulv Olsen paa Strøm, efter hvem skifte holdtes $^{23}/_3$ 1735.

8. *Fens Aamodt*, $^{13}/_1$ 1727— $^7/6$ 1729, søn af sogneprest til Aamot, hr. Ole Jensen Hornemann, var 1698 korporal i Hausmans gevorb. regiment, 1700 fændrik ved Oplandske regiments reserve, blev $^{31}/_3$ 1702 premierløjtnant i dette regiment, kapteinløjtnant $^{25}/_5$ 1714 ved Søndre Hedemarkens kompani, kaptein og chef for Østerdalske komp. $^{22}/_2$ 1717 og tillige kommandant paa Christiansfjeld fra $^{13}/_1$ 1727 til sin død $^7/6$ 1729. Hans 1ste hustru, *Anne Christensdatter*, døde i Ringsaker, hvor skifte efter hende holdtes $^{23}/_1$ 1705; hans 2den hustru, *Anna Falster*, overlevede ham. Mange børn.

9. *Hans Parelius*, $^{11}/_7$ 1729— $^{13}/_7$ 1742, født 1670 i Orkedalen og søn af presten hr. Claus Jensen Parelius og Kirsten Stensdtr., var i 1698 sergeant i Hausmanns gevorb. regiment og blev premierløjtnant i dette $^{21}/_4$ 1703, kapteinvagtmester paa Akershus $^{30}/_3$ 1706, karakt. kaptein $^4/_{11}$ 1726, kommandant paa Christiansfjeld $^{11}/_7$ 1729 til fæstningen ved kgl. resol. af $^{13}/_7$ 1742 blev demolert, hvorefter han fik 330 rdl. 75 sk. i vartpenge indtil han $^{11}/_{12}$ 1746 blev interimskommandant paa Akerø skanse ved Fredrikstad, hvorfra han $^7/1$ 1748 blev kommandant paa Munkholmen og døde som saadan $^6/1$ 1751. — Med sin hustru *Marie Helene Drosdrup*, der døde $^{23}/_1$ 1759, 92 aar gl., i Trondhjem, havde han flere børn, af hvilke *Kirsten Parelius* blev gift med stadschirurg paa Strømsø John Gabriel Zetlitz, og *Gjertrud Parelius* blev gift $^2/_{11}$ 1734 med konduktør Christen Hansen.

Parelius blev Christiansfjelds sidste kommandant. Under fredstiden efter Den store nordiske krig fandt kongen at «en del af de smaa skanser var mere til byrde og omkostning end til nytte, og at det derfor kunde være raadeligst samme at lade sløife og afskaffe». General Arnold foreslog i den anledning at Basmo og Christiansfjeld strax burde demoleres «for at menagere de paa deres reparation medgaaende omkostninger», og ved kgl. resolution af 13 juli 1742 blev disse befæstninger dømt til undergang. Husene skulde afhændes og materiellet transporteres til Kongsvinger, og i løbet af 1745 blev demoleringsarbejdet omtrent færdig.

Hermed var Christiansfjelds historie dog ikke afsluttet. Ved kgl. ordre af 7 juni 1811 blev bestemt at den gamle fæstning igjen skulde istandsættes og forsynes med garnison. Kommandanten paa Kongsvinger, ingeniørkaptein Benoni Aubert, fik befalingen ved skansearbejderne og tog straks fat. Der kom til at begynde med en garnison paa 1 premierløjtnant, 3 korporaler og 30 gemene, hvilke sidste dog var ganske udtjente soldater, som paa denne maade blev forsørget. I 1813 tog arbeidet fart, skansen blev tillørt skyts og ammunition og der herskede en travl virksomhed paa begge sider af Glommen. «Kronarbejderne», som var indlogert rundt i bygden og derfor havde lang vei at gaa morgen og aften, sled sine egne klæder i filler, saa Aubert maatte i oktober 1813 søge om et pengetillæg til dem, da de ikke godt kunde gaa nøgne i vinterfrosten. Færgpengene ved Grindalssundet løb i dette aar op i hele 879 rdl. eller omsat til 146 rbd. ved myntreduktionen efter statsbankeroten. — Saa kom Kieletraktaten i januar 1814, og nu fik Aubert ordre til «paa det hastigste at montere defensionsanlæggene i Elverum». Han rekvirerte straks 1000 rdl. til forøgede lønninger og materiale til kanonbrisker, og fra Fredrikstad blev opsendt 8 8'⒱'s, 4 6'⒱'s og 4 3'⒱'s jernkanoner samt 2 20'⒱'s haubitze, hvilke dog ikke alle blev opstillet paa Christiansfjeld, men fordelt mellem denne fæstning og de skanser i Elverum, som da samtidig kom istand og hvor der paa forhaand forefandtes 4 20'⒱'s og 10'⒱'s mortarer; samtidig kom der fra Akershus ammunition til de forskjellige kalibre. En bataljon af Trondhjems regiment blev lagt i kantonnement, men afløstes i juli 1814 af 6 kompanier af Sødentjeldske dragonregiment, som nu besatte skanserne, ialt 420 mand.

Herligheden varede imidlertid ikke længe. «Otte-dages krigen» i 1814 blev ingen glimrende affære, og allerede 17 decbr. 1814, seks uger efter foreningen med Sverige, var Christiansfjelds skjæbne beseglet ved kgl. ordre til Kongsvinger kommandantskab om at modtage og opbevare de Elverumske skansers og blokhus inventar samt besørge anlæggene overlevert til den civile øvrigheds tilsyn, og den 25 marts 1815 blev Elverum befalet aldeles evakueret.

Efter at enhver bygning var solgt og fjernet blev sten fra taarn og mure efterhvert brugt til private bygningsanlæg, og

den gamle skanse blev i aarenes løb givet tilbage i naturens haand. Skjønt Christiansfjeld som fæstning aldrig fik nogen historie — et naadigt forsyn har sparet den for det — blev den dog for bygden et historisk minde, og som saadant har den givet den naturlige og værdige plads for høitideligholdelsen af Norges frihedsdag, den 17 mai. Mange skjønne minder fra den spirende vaardag knytter sig til ruinen af den gamle skanse hvor ungbirkens grønne løvslør lyser mellem ranke graner. Men paa en saadan frihedsdag indtraf der engang ogsaa en ulykkelig begivenhed, som i samtiden virkede ligefrem lammende paa bygden og siden altid vil være knyttet til den gamle skanse som et dystert minde.

Det var 17 mai 1840. Høitideligholdelsen af frihedsdagen skulde netop begynde. Salutkanoner fra Terningskansen var bragt i stilling og en mængde mennesker stod samlet med bygdens ordfører, kaptein *Hans Øvergaard*, i spidsen. Præcis kl. 12 skulde saluten gaa og sergeant Rasch holdt lunten til fængkrudtet, men det vilde ikke fatte. Da greb kaptein Øvergaard lunten og satte den i fænghullet. Med et forfærdeligt brag sprang kanonen og kapteinen blev dræbt.

Det var et svært tab for bygden, for Øvergaards dygtighed i kommunen var høit og ubestridt anerkjendt, hans initiativ og interesser for samfundsgavnlig formaal betydelige og hans ædle karakter havde gjort ham til et elsket menneske. *Henrik Wergeland*, som under Øvergaards storthingsvirksomhed havde lært ham personlig at kjende, skrev følgende kvad til hans ære:¹

Var der ikke Vemod nok
i din Susen før,
Østerdalens Furustok?
Sorg i Flodens Sang, og Kummer
for din Bondes Dør?

Var der ikke nok tilforn,
Tungsind, Skræk og Død,
Blaamy, i dit Jægerhorn,
naar dets lange, hule Toner
frem af Skoven brød?

O, endskjønt du freidig klang,
som om i dit Bryst

Sejrens eget Hjerte sang,
jamred altid dog en Smerte
i din Jubels Lyst.

Men nu lyder ene Hviin
uden Seiersrøst!

Myrd da, Horn, med dine Hviin
Skovens rædselsfulde Echo!
Bor dem i dit Bryst!

Thi det vilde være fælt,
fra den dybe Skov
tusindmælet, gjenbesjelet
Hornets Klagelyd at høre
for sin bedste Helt.

¹ Læses i Morgenbladet 1840 nr. 145.

Ak den mørke Furuhal
 langsmed Glommens Strand,
 dybe, gamle Østerdal
 har sin egen høje Klage
 for sin bedste Mand!

Gjennem hele Østerdal
 lyder Klagen da:

Dybe Støn fra Skovens Hal
 svare Hornets hule Jamren
 overaltifra.

Med dit høie Drapa bland
 Dig, min Sørgesang!
 Ak, et Vivat for hans Land
 i hans Hjerter fanged Døden
 for det fik sin Klang.

Kaptein Hans Øvergaard.

Efter maleri.

Hans Øvergaard var født paa Gaarder 5 novbr. 1795 (bind I s. 53), blev officer 1812 og kom i 1814 i nummer i 1. Bergenhusiske regiment, hvori han blev premierløjtnant i 1816. Ved armeens omorganisation i 1818 blev han forsat til 1. Akersh. brigade, blev i 1823 adjutant ved Østerdalske Jægerkorps og avancerte

i 1837 til kaptein ved 5. korps. Han valgtes 10 juli 1837 til Elverums første ordfører og fungerte som saadan til sin død; forligskommissær, veiinspektør i Østerdalen. Efter i 1826 og 1830 at have været suppleant blev Øvergaard i 1833 valgt til storthingsmand og repræsenterede siden Hedemarken paa alle thing til sin død. Med stor høitidelighed blev hans lig jordfæstet 26 mai og foged Praem holdt en dybt bevæget tale ved graven, hvor en granitsten er reist over den ædle borger og hans fromme hustru. — Tyve aar senere foreslog den for alle historiske minder interesserte Lars Strand atreise en sten for Øvergaard paa Christiansfjeld, og ved 17 mai'festen 1860 opfordrede John Koppang sine sambygdinge til herved at vise «ægte borgersind og god almen aand». Først 17 mai 1900 var dog monumentet færdig, og stiftamtmand Gram afslørte nøiagtig paa det sted, hvor den sørgelige tildragelse var forefaldt seksti aar tidligere, den smukke brudte søile, som sees paa billedet s. 184 og er inskribert «reist af sambygdinge i taknemmelig erindring af hans fortjenester af fædrelandet og fødebygden». Ved høitideligheden blev afsunget følgende sang af «Østlandske Tidendes» daværende redaktør *Martin Torgerstuen*:

En rydningsmand, som blev dødens
gjæst
i travleste arbejdstiden,
hans aand er med os idag til fest,
hans gjerning lever i den.
Hans gjerning vokser aar for aar,
jo længer slægten kommer,
og for vor vakre bygd den spaar
saa blomsterrig en sommer.

Vi selv skal dø, og vor æt kan dø,
og landet lægges kan øde,
men *et* vi ved dog, som *ei kan* dø:
den dom, som gaar over døde.
Han gav saa stort, han gav saa rigt,
det er hans eftermæle.
Hans død blev skjøn som noget digt,
kan sagnet os fortælle.

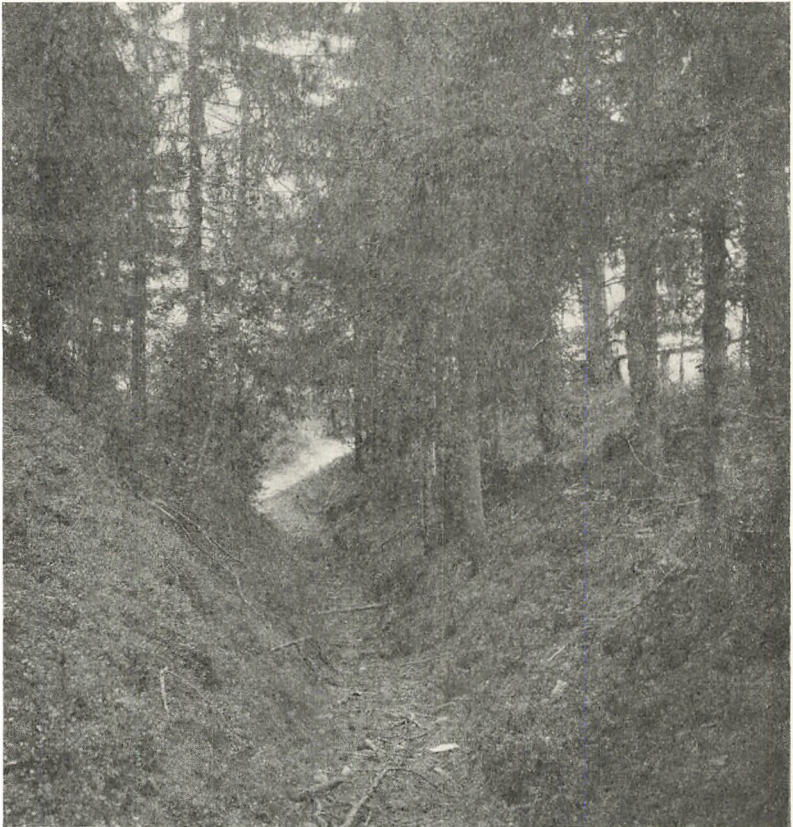
Sin rige evne, sin kraft og glød
han gav for bygden saa gjerne,
det blev hans saga i liv og død,
den *arv*, han gav os at værne.

I seksti aar han laa der gjemt
som falden kriger paa valen,
men navn og daad er ikke glemt
blandt slægtterne i dalen.

Naar bygdens kvinder og bygdens
mænd
idag er stevnet til møde,
vi ser, at frøet det lever end,
skjønt han, som saadde det, døde.
Det fik sin daab, det frø, hin vaar,
den daab i blod blev tagen,
det blev et tog i seksti aar,
som gik paa frihedsdagen.

Saa lad os trofast da stevne frem,
de gjæve fædre til ære,
i kamp for land og for bygd og hjem
vort merke høit skal vi bære.
Ja lov det, bygdefolk, idag,
og glem det aldrig siden,
lov høit her under Norges flag
at være tro i striden.

Paa vestsiden af Glommen var, som foran nævnt, i Gyldenløvefeiden anlagt *Murud skanse* i Heradsbygden og *Vesterhaug skanse* ret overfor Østerhaug, begge maaske paa levninger af tidligere anbragte forskansninger. De skulde beherske veiene søndenfra til Løiten, og besætningen bestod derfor som rimelig kunde være

Rester af Grindalsskansen, 1910.

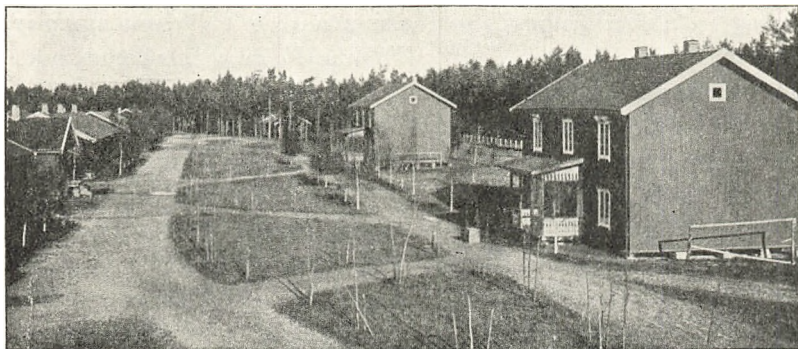
I. Lømo fot.

af Hedemarkinger, hvad idelig gav anledning til slagsmaal med Heradsbygdinge, som ikke for sit bare liv kunde fordrage disse sine vestlige naboer og greb enhver anledning til at banke dem grundig op. I 1690'aarene blev skanserne anseet for ganske «udygtige», og i 1742 blev de sammen med de andre fæstningsverker officielt nedlagt, men i 1809 kom der liv igjen paa

Vesterhaug og denne skanse blev fuldt istandsat, 60 × 50 alen stor med 4 3'Ø's kanoner og blokhus, omgivet af palissader og stormpæle og med plads til en besætning paa 100 mand.

I 1809 til 1811 blev *Grindalsskansen* anlagt til forsvar af sundstedet over Glommen ved Grindalen, og i 1814 var dette en ikke ganske ubetydelig skanse af jord og sten med blokhus, krudtmagasin og plads for 100 mand. Bestykningen var 4 6'Ø's kanoner.

Kommandoen over saantlige defensionsanlæg i Elverum i 1813 blev overdraget den i 1. bind s. 352 omtalte premierløjtnant *Hartvig Ørn*, som havde sin bolig i Terningskansens.

I. Lemo fot.

Terningmoen. Til høire officersbarakker.

Det er ganske betegnende for forholdene at han maatte indhente tilladelse til at prøve de gamle jernkanoner i Terningskansens, da han øiensynlig nærrede sine tvil om deres brugbarhed, og af selve prins Christian Frederik fik denne tilladelse 22 marts 1814 med tilføiende: «dog egnens beboere forinden derom at underrettes».

Ved kgl. ordre af 17 decbr. 1814 blev atter samtlige skanser nedlagt, og 24 juli 1819 dekreterte kommanderende general at «da efter rigets nuværende militære stilling» de i skanserne gjenværende huse og inventar «sandsynligvis aldrig vil komme i brug til det øiemed, hvorfor de er blevet til, og skansernes slette tilstand ei heller gjør dem delvise til at benyttes enten til magasin eller sygehus, saa bør de bortauktioneres til fordel for statskassen». Løjtnant Ørn havde imidlertid faaet tilladelse til

at forblive boende i Terningskansen, hvorfor han blev reserveret fornødent husrum for sig og familie, staldrum for sine kreaturer og endelig den til Terningskansen liggende jordvei, mod at holde alt forsvarligt vedlige (se forøvr. 1. bind s. 352).

I 1878 købte Armédepartementet skogstykket *Terningmoen* til exerceplads, hvad nærmere er omtalt i 1. bind s. 364.

Skiløberkompanierne.

Første gang en militær skiløberafdeling blev organiseret søndenfelds som kontingent i den norske hær var i 1676, da der af det Oplandske regiment, hvortil Østerndølerne hørte, blev opsat 1 skiløberkompani, som sammen med 2 fyrrørkompanier blev undergivet kaptein *Frantz Wilhelm Volkersahms* kommando. Denne ganske merkelige mand var født 1635 i Kurland og søn af Gotthard Friederich v. Volkersahm til Lautzensee og Sophie v. Sieberg, og blev indkaldt som forvalter ved Eidsvolds jernverk af hertug Jacob af Kurland, som i 1663 havde forpagtet verket af kong Frederik III. En saa stillfærdig tjeneste kunde imidlertid ikke længe tilfredsstille Volkersahm, hvis urolige blod og trang til friskt og muntert liv snart søgte udløsning paa andre veie, og som krigsmand fandt han et virkefelt, hvor han rigtig af hjertens lyst kunde boltre sig. Vinteren 1675 samlede han sig saaledes et frivilligt kompani paa 60 Østerdøler, hvormed han agtede at tugte det folk i Særna for sit lumpne frafald. I marts maaned var han over dem «og indjog en stor skræk i de Svenske og holdt et farligt hus, hvor det traf, saa man sagde at de havde indført ham i deres Lithania». Han brandskattede baade i Særna og Idre og tvang indbyggerne til paany at sværge kongen af Danmark troskab. Den svenske presten blev øieblikkelig sat paa porten. Han fik sin afsked af Volkersahm paa graat papir: «Paa H. Kgl. May^{is} saa och min allernaadigste høyvelbyrdige Herres her statholder her Ulrich Fridrich Gùldenlofwes formodelige behag da haffver jeg underskrefne bewilget den hederlige mand her Erik Michelsøn Valenius, forrige sogne prest paa Serne och Idre att hafwe sin buskap paa stedet til bar marck sørret blifver, saa han dennem uskad kan faa bortdrifwe, medens han anden bohaff och hans egen persohn inden fiorten dages dagh her fra stedet forføyer; Ei heller

Terningmoen excerplads.

I. Lomo fot.

sigh med predikstolens betrædelse herefter att befatte, hvor udi ingen hannem noget hinder, som ofwenmeldt er, udi nogen mode mere giøre eller giøre lade, under den gunstige høye øffrigheeds straff. Actum Giøret paa Idre den 13 Marti A^o 1676. H. W. Følckersamb». — Den arme presten fór i befippelsen lige til landshøvningen og udbad sig ordre «huru wy oss förholla skole», tilføiende: «Jag för min person kan ingeleds gifwa migh under de Norgiske». Landshøvding Duwall var imidlertid en besindig mand, som bad presten tage tingen med ro; naar kapteinen var draget afsted igjen, vilde alt blive ved det gamle, og den af tvungne troskabsed behøvede ingen at bry sig om. Saaledes gik det ogsaa. Kaptein Volkersahms streiftog blev et raskt lidet kup, som ingen betydning fik udover at grundlægge det krigerry, som siden altid omgav den djærve partigjængers navn. Saa kom Gyldenløvefeiden med udsigt til nye bedrifter, og i 1679 indtog Volkersahm med sine norske tropper en fast stilling ved Uddevalla, som den svenske hær under Stenbock ikke troede at kunne fordrive dem fra. Stenbock trak sig derfor noget tilbage, hvorefter Volkersahm gjorde en dristig bevægelse i fiendens ryg, fik opbrændt flere forraadshuse og bemægtiget sig to store transporter med levnetsmidler. Dette bragte Stenbock til at gaa tilbage over Götaelven. Volkersahm var dagens helt og forfremmedes til major ved de nationale dragoner; den 29 mai 1686 steg han til oberstløjtnant og 15 juli 1693 til oberst og chef for Smaalenske infanteriregiment. Dette byttede han i 1698 med Søndensfjeldske dragonregiment, blev brigadier 2 marts 1708 og generalmajor 17 oktbr. 1710. Sidstnævnte aar blev han med 2500 mand af den kommanderende general, baron Waldemar Løvendal (en søn af U. F. Gyldenløve), givet stilling ved Kongsvinger for at hindre Svenskerne i at trænge ind i Norge ved Magnor, men bortseet fra et par streiftog indover grænsen tog han ikke stor del i dette felttog, og Løvendal var aldrig fornøiet med ham. Volkersahm var imidlertid blevet en gammel mand og dertil kom at han ikke kunde fordrage Løvendal, som paa sin side stadig stiklede paa ham. Med sædvanlig djervhed havde Volkersahm en dag, talen var om Løvendals glimrende karriere, ladet falde de ord: ja, horunger har altid den bedste lykke! Den høie herre maatte foreløbig svælge grovheden, men skal senere have forsøgt at hævne sig

O. Væring fot.

General Volkersahns maleri i Elverum kirke.

Se s. 96.

ved at formaa general Albrecht v. Heinen til efter en trætte at udfordre Volkersahm. Denne gik imidlertid sin modstander saaledes paa livet med sin kaaede at han tumlede overende indunder en vogn, og Volkersahm spurgte saa sin sekundant, general Sesterfleth, om hvad han skulde gjøre. «Dræb kyllingen i egget, saa bliver det ingen hane af», lød svaret. Han maa dog have sparet livet, for v. Heinen døde paa sotteseng 1712.

Volkersahm var sine soldaters trofaste ven og beskytter i i alle fataliteter, og de saa i ham sin tapre helt, som de med beundring fulgte i tykt og tyndt. Fra april 1711 førte han ikke længer kommando, og da den mening gav sig tilkjende at det gik for langsomt i krigsførselen, siden han ikke længer tog del deri, «besang den gemene mand hans ære og landets savn i en liden vise». Den 5 juli 1713 afgik Volkersahm ved døden, formentlig paa Kambo, og den gamle partigjænger gik over til en sagnfigur, hvis minde endnu lever i Østerdalen. Han eiede bl. a. Skøien i Spydeberg og Evje i Rygge, men boede vistnok paa Kambo. Hans 1ste hustru *Edel Sophie Marie v. Marschalk*, f. 1663 og død 1694, var datter af kantsleren Johan Frederik v. Marschalk og Margrethe Bjelke, og hans 2den hustru *Else Kaas*, begr. 8 septbr. 1729 paa Moss, var datter af Erik Kaas til Bremersvold og Beate Reedtz. Volkersahm efterlod kun en datter, *Ulrikke Eleonore Volkersahm*, som blev gift med greve Christian Frederik Brockdorff, Kletkamp i Holsten; hans brorsøn Frederik Valdemar Volkersahm blev dansk general. Navnet skrives ogsaa Folkersahm og Fölkersam, selv skrev generalen: Fölckersamb.

Under krigen med Carl XII havde den norske hær gjort brug af «nogle skiløbere» fra Østerdalen; saaledes blev ved kgl. reskript af 28 jan. 1713 stiftamtmanden i Christiania paalagt at iverksætte at 100 østerdalske skiløbere, som nylig var hjemsendt, blev beordret til Christiania for at transporteres videre til Danmark. Det var naturligvis ikke hensigten at bruge disse folk som skiløbere dernede, men derimod som «fyrørere»: soldater, der brugte flintebøsser med hjullaas, almindelig kaldet «fyrør» eller fyrbøsser¹. Et kompani saadanne fyrrørere var

¹ Disse flintebøsser havde omkr. 1690 afløst de gamle svære musketer, som antændtes ved lunte og derfor ved affyringen blev lagt i en gaffel, som blev stukket ned i jorden. Betegnelsen «musketer» vedblev dog længe at holde sig.

blevet oprettet i 1710 «af de bedste og friskeste karle, som under regimenterne kunde findes og godvilligen med et frit mod sig dertil vil begive, hvilke karle skulde strax med ny mundering forsynes og hver nyde gefreiders traktement og, saasnart krigen er endt, løslades (!) og da fremfor andre være nærmest til at bygsle gaarde». De soldater, som om vinteren var skiløbere, kaldtes saaledes om sommeren «fyrrørere».

De Søndenfjeldske skiløbere blev organiseret i 1716 som et kompani paa 200 mand Østerdøler under kaptein *Mathias Albergs* kommando med kapteinløjtnant Johan Bonde og secondløjtnant Ole Gaarder som hans undergivne officerer, samtlige med bestalling af 15 decbr. 1716. Dette kompani blev kort efter delt i 1ste og 2det Søndenfjeldske Skiløberkompani, rekrutert henholdsvis fra søndre og nordre Østerdalen, og det første af disse er da det, hvortil de Elverumske skiløbere hørte. Chef for dette kompani blev 9 jan. 1719 kaptein *Even Kraft* med Ole Gaarder som premierløjtnant og Paul Augustinussen Uroe som secondløjtnant. Kraft var født i 1674 i Enebak, hvor hans far, hr. Peder Evensen Løiten, var sogneprest, og stod i spidsen for kompaniet til 23 decbr. 1720, da han blev major i Nordre Bergenhusske nationale regiment¹. Samtidig hermed blev det bestemt at sløife skiløberne som egne afdelinger, og ved kgl. resolution af 14 jan. 1721 blev dette iverksat. Ved thinget i Aamot 24 novbr. 1725 oplyser foged Juell at «alt i aaret 1720 var skiløberkorpset demittert, og siden den tid ei havt officerer, mindre gevær eller mundering og gjør kongen ingen krigstjeneste». Skiløberne indgik nu i det Østerdalske kompani af 1. Oplandske regiment, men det synes dog som der i allefald paa papiret vedligeholdtes i regimentet en skiløberkontingent paa 200 mand, da det ved premierløjtnant *Christopher Hals'* udnævnelse til karakt. kaptein i 1732 heder at han tillige skulde have «inspektionen over de søndenfjeldske skiløbere» (bind I s. 45).

Fordelene ved skiløberne som letbevægelig vjntermilits havde imidlertid været saa iøinefaldende, at der i de følgende aar gjentagne gange fremkom planer om deres reorganisation, og i

¹ Kraft avancerede til oberst og kommandant paa Munkholmen 11 novbr. 1743, overtog kommandoen her 29 marts 1744 og døde i embedet 23 decbr. 1747. Hans eftermand blev Christiansfjelds kommandant *Hans Pavelius*.

1739 kom der fart i tingene ved feltmarskalk Arnolds motion, men først ved kgl. reskript af 30 juni 1747 blev et ordentligt skiløberkorps oprettet. Det skulde bestaa af 600 mand i 6 kompanier, hvoraf 3 nordenfjelds og 3 søndenfjelds, og hvert paa 200 mand. Ved kgl. reskript af 5 oktbr. 1747 blev *de 3 søndenfjeldske skiløberkompanier* underlagt 1. Oplandske regiment i henseende kommando og jurisdiktion. Disse kompanier fik navnene Søndre Østerdalske eller *Hof'ske kompani*, hvis kompanichef blev kaptein Niels Lejel, Mellem Østerdalske eller *Elverum'ske kompani*, hvis chef blev kaptein Gunder Oppen, og Nordre Østerdalske eller *Aamot'ske kompani*, der fik kaptein Johan Fredrik Blix til chef; alle udnævnt 13 aug. 1747. Uniformen for disse kompanier blev rød med blaa opslag og mørkeblaat underfôr, saaledes syet, at soldaterne kunde bruge den med vrangen ud, naar de skulde i felten, for ikke at blive saa altfor let synlige.

Elverumske skiløberkompanis første chef, kaptein Gunder Knutsen *Oppen* var allerede ved sin bestalling i 1747 en gammel og affældig mand (han døde i 1748) og havde derfor intet imod at gaa over til et af Oplandske regiments nationale kompanier for at give plads for en yngre officer, kaptein Johan *Felber*. Med bestalling af 21 febr. 1748 overtog denne dygtige officer skiløberkompaniet, hvis afholdte chef han var til sin død 13 juli 1760; hans lig blev senere paa vinterføre kjørt til Tanum kirke i Bærum og der indsat 13 jan. 1761 i hans hustrus, det Kreftingske, gravkapel.

Den 18 aug. 1762 fik kompaniet en ny chef i kaptein Barthold Henrik *Todderud*, en søn af generalmajor Peder Todderud og født 25 febr. 1724 i Eidsvold. Han var i 1743 blevet secondløjtnant, i 1747 premierløjtnant og i 1753 kaptein og overalt gjort sig meget afholdt; i 1752 søgte saaledes Lesjebønderne om at faa ham til løjtnant ved kompaniet der, og til Elverum vilde faderen gjerne have ham, fordi han fra ungdommen af havde været en feiende flot skiløber.

I 1767 blev skiløberkorpset reduceret, og Todderud gik over i 1. Oplandske regiment, avancerte i 1769 til major, i 1781 til oberstløjtnant og døde som oberst 15 jan. 1805 paa Aker i Vang.

I 1793 blev korpset atter reorganiseret som *Søndenfjeldske Skiløberbataljon*, med oberstløjtnant Johan Frederik *Blix* som

chef fra 4 marts 1773. Det beholdt sin gamle kompaniinddeling, og kaptein Axel Arenfeldt *Motzfeldt* blev chef for Elverumske kompani. Han var født 28 novbr. 1731 og søn af generalmajor Peter Jacob Motzfeldt, befordredes i 1774 til major, i 1789 til oberstløjtnant og døde 2 april 1810 paa Moss som oberst i Oplandske regiment.

Efter Blix's død i 1781 fungerede major Wilhelm Christopher *Glad* som bataljonschef og døde i 1789 paa Rogstad¹.

Ved resolution af 18 april 1781 blev Søndenfjeldske Skiløberbataljon annekteret i. Oplandske regiment og ved arméplanen af 19 decbr. 1788 underlagt det da oprettede Oplandske regiment. Dette forhold varede til en kgl. resolution af 31 juli 1801 henlagde skiløberbataljonen til Norske Jægerkorps, som samtidig blev forlagt fra Christiania til Kongsvinger «for at faa bedre leilighed til at udøve felttjenesten og gjøre sig bekjendt med situationerne paa grænsen». Skiløbtertjenesten kunde med denne ordning bringes til større fuldkommenhed, og med tiden vilde der paa grænsen i hele Østerdalen findes en samlig øvede jægere og skiløbere, hvis militære betydning kunde vurderes høit. Skiløberbataljonen blev opsat med 1 major, 2 kapteiner, 3 premierløjtnanter, 3 secondløjtnanter og 471 mand, fordelt i 3 kompanier.

Ved kgl. resolution af 22 febr. 1810 blev oprettet et nationalt jægerregiment, som 9 mai s. a. fik navnet «Aggershusiske Skarpskytterregiment», og hvori skiløberbataljonen nu indgik. Ved bataljonens udtrædelse af forbindelsen med Norske Jægerkorps modtog den følgende skrivelse fra korpschefen, generalmajor Staffeldt: «Corpset anser det for en hellig Pligt herigjennem at frembære denne Bataillon dets uindskrænkteste Taknemmelighed for dennes saa idelig udviste Iver og Accuratesse i Fred saavel som Tapperhed og Udholdenhed i Krig. I Særdeleshed har den værdige Kommandør (Arntzen) udi Alt gjort sig Corpsets Forbindtlighed og Erindring for stedse værdig». — Med Skarpskytterregimentet var skiløberbataljonen forenet indtil den nye arméorganisation traadte i kraft, 1 jan. 1818.

Skiløberbataljonens chefer efter Wilhelm Glad var oberstløjtnant Henrik Lorentz *Sommerschild*, 1791—1800, oberstløj-

¹ Oppen er omtalt i 1. bind s. 195, Felber s. 621, Blix og Glad s. 625.

nant, senere general Carsten Gerhard *Bang*, 1801—1804, major Lorentz Ditlev *Kliver*, 1804—1805, kaptein, senere general Frederik Wilhelm Bruenech *Stabell*, 1805—08, og endelig major Sven *Arntzen*, 1808—18.

Med arméorganisationen af 1818 ophørte Skiløberbataljonen at eksistere. De østerdalske rekruter tilhørte for fremtiden Østerdalens bataljon af 1. Akershusiske infanteribrigade, efter 1910 Østoplandenes regiment af 2 brigade, fra 1916 2. armédivision med standkvarter fra april 1917 i Elverum, hvor bolig for brigadeføder (divisionschefen) er opført ved Kirkenær efter tegning af arkitekt Wilhelm Norsted.

Krigsbegivenheder.

Østerdølerne har været med i alle krige med Sverige. I begyndelsen af Syvaarskrigen 1563—70 forsøgte et svensk korps under Johan Siggesson at komme over Glommen i Elverum, men blev drevet tilbage af den ivrige partigjænger Mogens Svale, en dansk adelsmand, som havde tjent Christian Munk som hofsinde paa Akershus. Mogens gjorde derefter et længere herjetog ind i Sverige, hvor han «brændte mange kirkesogne» og leverte tre heldige træfninger. Men da Johan Siggesson med nye opbud fra Dalarne og Norrland fik raadighed over en større styrke, maatte Mogens vige for overmagten, og Svenskerne tog en dyr hævn ved at herje hvor de drog frem. Kirkerne i Trysil og Elverum og Prestegaarden var de første, som blev plyndret, derefter kom turen til Hedemarken, hvor Ringsaker kirke blev den eneste, som undgik vandalismen. Mogens Svale op tog stadig væk kampen med svenske afdelinger eftersom de trængte frem, og mindet om hans bedrifter levede længe i sagnet, som gjerne efter ham kalder denne feide «Svalekrigen» eller «Krabbekrigen» efter foged paa Toten Niels Krabbe, der ligeledes var en hidsig partigjænger under kampene paa Hedemarken¹. Efter at have taget Hamar, hvis befæstede taarn temmelig snart overgav sig, drog Johan Siggesson sydover gjen-

¹ 1581 d. 17 oktbr. «døde veluise Mand *Niels Krabbe* paa Toden, Søndag till forn bliff *Mogens Svale* ij Oslo begraffuit. Ligesom disse tho mercklig mend fuldis møgit y krig och orlog emod deris finder tilsammen, sa fuldis di och saa samen til iorden, en vey til deris euige wanner». (Notat i et missale fra Vardals kirke.)

nem Romerike for at deltage i beleiringen af Akershus, hvor de svenske hovedstyrker havde samlet sig efter paa sin vei at have afbrændt Sarpsborg. Fæstningens forsvar blev imidlertid ypperlig ledet, og da Erik Munk kom tilhjelp fra Bergen, blev Svenskerne jaget paa flugt. Brændende og skjændende trak Johan Siggesson sig nordover, Hamarhus og domkirken gik op i luer, men inden han kom sig ind i Sverige igjen skal dette felttog have kostet Svenskerne 600 mand.

Kalmarkrigen 1611—13, som nærmest reiste sig af grænsestridigheder i Finmarken og handelstrætter ved Göteborgs anlæg, vil hovedsagelig være tilknyttet mindet om Gudbrandsdølernes nedsabling af de skotske leietropper under Ramsay og Sinclars fald ved Kringen. De norske tropper søndensjelds, som samledes i Smaalenene, var en yderlig udisciplinert skare, hvis korte streiftog indover den svenske grænse blev betydningsløse for krigens gang. Der var modvillighed og selvtægt paa alle kanter, og et ikke uinteressant bidrag til oplysning om disse tiders lidet værdige forhold for Hedemarkingernes vedkommende giver Lauritz von Hadeln i flg. skrivelse til kantsleren Christian Friis, datert Eidskogen, i leiren 30 april 1612: «idag sad jeg selv femte over borde, da kom der en kaptein ved navn *Frvantz Lauritzen* til mig, som havde ligget at holde vagt ved en elv, kaldes Glommen her i et prestegjeld, kaldes Elverum, i Østerdalen, som de Hedemarker havde beraad sig paa at ville holde vagt, og sagde samme kaptein til mig: den tid jeg havde besked mand af huse til mig af Hedemarken da har de saa lagt over med hverandre at de ikke vilde begive sig paa de steder, som jeg dem besked har [givet], men de vilde drage en anden vei ind i landet, i et prestegjeld kaldes Toten, over en stor sjø, som kaldes Mjøs, thi de mente at de svenske var mere end de, derfor kunde de ikke imodstaa dem, men vilde fordi (∴ derfor) undvige, at de ikke var mand paa den side at staa Svensken imod». — En bonde fra Løiten havde røbet dette anslag for sin kaptein, og brevsriveren spør kantsleren hvad der skal gøres med de feige folk fra Hedemarken. «Der som de vil holde sig som ærlig og tro undersaatte burde at gjøre», tilføier han, «da skulde her med Guds hjælp ingen nød være paa færde for Svensken, saa længe Gud vil spare mig liv og helbred og de ville være mig hørig og lydlig og følgagtig».

Østerdølerne blev alene om vagten ved Glommen, men slap dennegang for at komme i kamp.

Krigen med Sverige 1643—45, som i det søndenfjeldske fik navnet Hannibalsfeiden efter statholder Hannibal Sehested, blev nærmest en grænsekrig med gjensidige overfald. Grænsepassene blev befaret, besat og forhugget fra Elverum og sydover til Götaelven, presten Kjeld Stub iførte sig sin krigsvams med sværd ved siden og kom travl paa færde ved skanseanlæggene i Solør og sydover. Oppe i Hernes paasaa fogden Knut Andersen, at vinterveiene blev forhugget, inspicerte *varderne* i dalføret, fik flere reist hvor det var nødvendigt og anordnede vardevagten. Disse varder bestod i de saakaldte vedvarder, 26 til 30 alen lange tørre træer, reist i form af en kegle med 12 til 16 fods diameter ved roden, at de ikke saa let skulde blæse overende. Ved hver varde var bygget et vagt-
hus med ildsted, hvor bønderne laa parat med tjære, næver, spaan og andet ildfængende. Saasnart de fik kundskab om at fienden var faldt ind i bygden eller de fik se nærmeste varde brænde, satte de straks fyr paa sin varde og det svære flammende baal varslede bønderne videre gennem dalen. Paa Hovin og Haugsberget i Elverum og paa Kjølberget i Solør lyste vedvarderne i krigstider, og bønderne gik til *strandvagt* ved Glommen. Ved sundstederne og tænkelige overgange over elven blev en vagt lagt paa vestsiden til bevogtning, medens det mellemliggende terræng alt efter sin naturlige beskaffenhed blev bevogtet af smaa patruljer. Denne strandvagt blev senere, i Gyldenløvefeiden, forøget saaledes at der paa hver hel eller halv mil, efter terrængforholdet, anbragtes en hovedvagt paa 12 mand, hvis kommandør var tilhest, og mellem dem bivagter paa 2 mand, ligeledes tilhest, som i paakommende tilfælde skulde varsle hovedvagten ved skud og selv retirere derhen. Paa forhaand havde fogden anordnet en «rendezvousplads», hvor bønderne i hast kunde samles og komme tilhjelp, ifald de tililende hovedvagter fik stærkere modstand, end de kunde klare.

I 1644 kom det til kamp ved Magnor bro, hvor Kjeld Stub havde anlagt en skanse, som forsvaredes af en besætning paa 70 nordmænd. Det lykkedes en stærk svensk ryttertrop at tage skansen 21 septbr., og nordmændene fik adskillige faldne, saarede og fangne og mistede tre kanoner. Svenskerne beholdt

dog ikke længe overtaget. I november rykkede nemlig Sehested med en betydelig styrke ind i Sverige og der udspandt sig en langvarig kamp om Morast skanse, som skiftevis kom i norske og svenske hænder, indtil de sidste fik overtaget 24 mai 1645 ved forræderi af en skotte, kaptein Lion, som senere maatte bøde med livet for den skurkestreg. Nordmændene trak sig for overmagten skyndsomt tilbage, satte ild paa skanserne ved Magnor og Midtskogen og kom sig over Glommen. Svenskerne forsøgte at følge efter dem over til vestsiden, men Kjeld Stub havde opbudt bønderne og gav dem en saa slem medfart at de fandt det raadeligst at gaa tilbage til Sverige, idet de frigav de norske fanger mod æresord paa ikke oftere at føre vaaben mod Sverige. Hvorledes Svenskerne paa denne tid satte sig i besiddelse af de Elverum'ske annexer Idre og Særna er allerede fortalt s. 11 flg.

I juli 1646 paalagde Sehested fogden i Østerdalen at sørge for veienes udbedring mest muligt, «eftersom Hans kgl. Majestæt agter sig selv op til Østerdalen». En saadan reise kom ikke istand, men at den overhovedet kunde paatænkes for den da mere end 69 aar gamle konge, er et talende vidnesbyrd om Christian IV's livskraft og virksomhedstrang.

Under krigen 1658—60, da Svenskerne tog og atter blev fordrevet fra Trondhjem, rykkede det søndenjeldske angrebskorps med en halvpart, hvis væsentlige styrke var *Oplandske regiment*, under den tapre general Georg Reichwein gennem Østerdalen, hvor den delte sig i to partier, et som med Reichwein gik over Røros og et mindre, der trængte frem over Kvikne. Det var paa dette tog at den senere kommandant paa Elverum skanse, kaptein Jacob Michelet, tog den tidligere svenske kommissær i Trondhjem, friherre Lorentz Creutz med følge tilfange i Elverum prestegaard. I begyndelsen af oktbr. 1658 begyndte beleiringen af Trondhjem, og trods haardnakked forsvar af den svenske besætning paa 700 mand under friherre Claes Stjernsköld, som svor paa at han før skulde koge suppe paa sine skindbukser end overgive byen, maatte han kapitulere 11 oktbr. De norske tropper havde imidlertid haft betydelige tab og lidt under store mangler i udrustning og proviantering, saa de trængte vel den hvile de fik, inden det atter bar løs.

Under Gyldenløvefeiden 1675—79 blev Elverum udseet

til et af de hovedpunkter, hvorfra baade forsvaret mod fiendtlige indfald og eventuelle angreb skulde ledes. I den anledning blev den træbefæstning anlagt, der foran er omtalt under navnet Elverum skanse, og et proviantmagasin blev opført. Af det Oplandske regiment, hvortil det østerdalske infanteri hørte, blev et par kompanier underlagt chefen for det Akershusske regiment, generalmajor Hans Løvenhielm, som tog stilling med 1344 mand ved Vinger, medens de øvrige kompanier af regimentet sammen med en del nordenfjeldske tropper, ialt 1100 mand blev stationert i Elverum og paa Hedemarken.

Sidst i januar 1676 kastede Svenskerne en rytterafdeling over Eda frem mod Vinger, men stødte her paa en overlegen modstand af Løvenhielm og trak sig derfor hjem igjen. Til gjengjæld blev norske tropper i flere afdelinger sendt ind over grænsen, men Svenskerne drog sig stadig tilbage, og det kom derfor ikke til kamp. De store affærer under krigen foregik som bekjendt i Bohuslen og de norske tropper dirigertes efterhaanden did, saa det kun blev et nogenlunde stærkt garnisonsmandskab, der efterlodes i Elverum. Følgen blev at smaa svenske streifbänder fik anledning til at hjemsøge grænsetrakten og vovede sig herunder frem lige til gaardene ved Glommen. I 1677 plyndrede saaledes nogen Svensker paa Kolstad og Møystad i Hernes og skal særlig paa sidstnævnte gaard have været yderst ubehagelige. Aaret efter herjede de paa nogen gaarde saa langt syd som i Solør, og senere udpaa høsten 1678 gik en bande berserkergang paa Indset, overfaldt gaardens folk om natten, dræbte gaardens eier Siver Engebretsen og hans søn Gudmund og plyndrede for fode. Da de saa udpaa morgensiden drog tilskogs med sit røvede bytte, stødte de paa gaardbrugeren paa nabogaarden Øxset, Gunder Bjørnsen, som var paa vei til sæteren, og slog ham ihjel. Disse voldshandlinger blev i 1710 skildret af en funktionær paa Christiansfjeld i «En ny Vise, af de Paarørendes Begjæring om et ynkeligt Mord og Rof udi Elverum Præstegjeld», som i lange tider levede paa folkemunde og blev sunget til samme melodi som «Mine elskelige Tilhører».

Jeg maa nu føre Klage
 For hver en christen Sjel,
 Om hvad sig mon tildrage
 For lang Tid — hør nu til,

Om et Mord saa ynkeligt,
 Som skedde i Østerdalen
 Af onde Menneskers Drift.

Indseth en Gaard monne være
 I Elverom Præstegjeld,
 To Bønder paa den ere,
 Den eenligen ligger til, —
 Der, paa en liden Skov,
 Hvor sig de Røvere slemme
 Skjulte i en liden Haug.

Et Tegen sig monne hælde,
 Tre Fugle smaa fremkom,
 Ingen Folk dennem kunde kjende,
 De løbe i Gaarden om,
 For Folket baer ei Frygt,
 Men som de vare tamme
 Og af Folket vil have Rygt.

De Fugle vare lige
 Som Andeunger smaae,
 En Qvinde gav dennem Spise,
 Dermed de monne gaae,
 Der vidste og ei Een
 Hvorfra de monne komme,
 Ei hvor de ginge hen.

Den anden Dag derefter,
 Naar Folket sov som bedst,
 Frem kom elleve Knægte,
 Ja Mordere af de værst,
 Tilforn meget Ondt har gjort
 Med Mord, Røveri og Mere
 Her grebe de an og fort.

En Mand, som hos sin Qvinde
 I Sengen der nu laae,
 En Morder sin Bøsse opspænde
 Og saa til Sengen mon gaae,
 Skjød Manden strax i hjel.
 Hvad Sorrig kan Hver nok tænke
 Den Qvinde tog sig til.

Var det og ei at klage,
 Ja ynkeligt var det,
 Qvinden mistet sin Mage,
 Som ved Siden laae hende tæt
 Og døde for Morderens Haand.
 Da raabte hun jammerligen,
 Dræb mig nu hos min Mand.

Qvinden i Sengen og havde
 Et Barn umyndelig,
 Det monne de fra hende tage.
 Afklædde det ynkelig,
 Siden kasted det Moderen til,
 Havde det Drengbarn været,
 De havde det slaget ihjel.

Strax monne de og finde
 En gammel og bedaget Mand,
 I et Huus laae han derinde,
 Af Søvnen de vækkede ham,
 De sloge til hannem strax,
 Med et Græv de hannem myrdet
 Saa Hovedet istykker brast.

Den tredie de efter mon søge,
 Men fandt og naaede ham ei,
 Saa de ei længere tøved,
 Men monne gaa sin Vei.
 Dermed hans Liv blev frelst.
 Da monne de Alt afrøve
 Hvad denneim behaged helst.

Til den anden Gaard de ginge,
 Med Magt Husene opbrød,
 Ud kom der en Qvinde,
 Og jamrede sin Nød,
 Ja raabte med høien Røst,
 I de Tanker, hendes Grande
 Skulde komme til Hjælp og Trøst.

En Morder til hende sagde
 Og taledo ondt og stut:
 «Din Raaben kan dig ei hjælpe,
 Vi have der gjort Kaput!»
 Fattede saa i hendes Skjørt,
 Hvormed sit Legem hun skjulte,
 Det rev de af hendes Hof.

Igjen stod Qvinden nøgen
 Og vidste ei hvorhen,
 Hendes Smaabørn kom udløben
 Af Rædsel og Graad bespænd
 For saadan Bulder og Klag;
 De Røvere ilde handled,
 Qvinden fik Hug og Slag.

De hende haardt mon true,
 Hvor hendes Mand nu var.
 De løbe saa rundt i Stuen
 Og ledte i alle Vraaer,
 Men hannem ei kunde finde.
 Manden var ude i Krigen,
 Større Sorg fik nu den Qvinde.

O, Jammer, saa skrækkelig,
 Var det ei ynkelig,
 To Mennesker de aflivet
 Og toge alt Gods med sig,
 Ja slog den Qvinde, saa
 Hun maatte ved Sengen ligge,
 Var slagen brun og blaa.

Som de den Gjerning har øvet,
 Fra Indset droge de bort,
 Satan deres Legem regjerer.
 Ad Skoven løbe de fort,

En Mand der for sig fand,
 Sig agted til Sætren at gange,
 Ham myrdede og paa Stand.

Ak, bedre det, desværre
 For saadan slet Christendom,
 Som skulde sin næste ære,
 Men hannem saa ilde omkom,
 Der han saa simpel mon gaae,
 Og skulde hannem der dræbe,
 Lod hannem der ligge saa.

Vee Eder, I Mordere slemme,
 For saadanne Gjerninger ond,
 Hvordan vil Gud Eder dømme,
 Naar I komme for hans Dom?
 For mangen Suk saa saar
 Der gives af Børn og Qvinde,
 Ja saa mangen salten Taar!

De her skildrede voldsgjerninger af svenske ildgjerningsmænd var selvsagt uhyggelige nok i den paa hin tid tyndt befolkede og fattige bygd, men de bleges hen til knapt nævneværdige bagateller ligeoverfor Gyldenløves præstationer, da han med hovedstyrken af den norske hær i 1679 trængte ind i Vermland og Dalsland og brændte og huserte som et umenneske.

Under krigen 1709—20 havde general Frantz Volkersahm den opgave, som er omtalt s. 200. Generalmajor Abraham v. Gaffron med sit Oplandske regiment og øvrige underlagte tropper stod i 1718 ved Vinger for at forsvare denne trakt mod Carl XII, men da de store svenske hære rykkede indover grænserne, blev det opgivet at forsvare landet østenfor Glommen, og Gaffrons korps tog derfor stilling i landskabet mellem Vormens udløb i Glommen og Fet. Efter Carl XII's fald paa Fredriksten 11 decbr. 1718 forlod de svenske hære Norge, og herunder indtraf nordenfjelds den forfærdelige katastrofe med general Armsfelts korps, som frøs ihjel paa Tyldalstjeldet. I 1719 rustede Nordmændene sig af alle kræfter til at fortsætte krigen, og det Vingerske korps paa 6 bataljoner, 6 eskadroner og 1 artillerikompani rykkede under kommando af general Vincents Budde i juni 1719 frem mod Eda skanse. Denne var kun for-

Skoglandskab, seet fra Hovinberget over Uthus'gaardene i Hernes og sydover Søndre Skogbygd.

Wilse fot.

svaret af 500 mand under oberst Didron, men da et svensk troppekorps paa 5000 mand stod i nærheden og kunde vente yderligere forstærkninger, kunde Budde intet udrette.

Under krigen 1808—09 var den Søndenfjeldske Skiløberbataljon blevet tildelt brigaden Staffeldt, som forøvrig bestod af trondhjemske og lærdalske tropper samt Solørske kompani af Oplandske regiment, ialt 1300 mand. Brigaden samledes ved Flisas udløb i Glommen for at tage imod svenske tropper fra Dalarne, og dens opgave var derfor at bevogte grænsen lige fra Grue til Røros. Søndenfor laa ved Blaker et mindre korps paa 800 mand, bestaaende af en bataljon af Oplandske regiment og nogen dragoner under oberst Lowzows kommando for at passe paa veiene fra Sverige. Medens skiløberne under sin chef major Stabell stadig kom paa farten langs grænsen og Lærdøerne blev sendt ned til Grue for at vogte veiene, laa resten af Staffeldts brigade i kvarter paa gaardene mellem Aasnes kirke og Sønsterud.

Det første alvorlige sammenstød med fienden fandt sted oppe ved Flisa. Det var den tapre oberst Gahn med sine prægtige Dalkarler, en bataljon paa 656 mand, som over Dalby trængte frem over grænsen. Den 11 april 1808 søgte løjtnant Cederström med 150 Svensker at rekognoscere veien til Nyen, men en salve fra Nordmændene bragte dem hurtig hjem igjen. Den 13., medens en del af skiløberne holdt paa med isvækning ved Udnæsset, kom Cederström med 200 mand pludselig frem fra skogen, og nu kom det til affære. Allarmtrommen gik i alle kvarterer, forhugningerne ved Trangen blev besat og Hof'ske og Elverum'ske skiløberkompanier samtidig med de trønderske skarpskyttere styrtede frem under major Stabells kommando. Haardt trængt kastede Svenskerne sig ind paa Skalbukilen, men skiløberne stormede paa og drev dem paa ilsom flugt til Midtskogen med tab af 12 døde og saarede. Selv havde Staffeldt 16 døde og saarede. Ved siden af de trønderske skarpskyttere udmerkede det Hof'ske skiløberkompani sig (særlig i denne affære; dets kaptein var skiløberbataljonens senere chef, *Sven Arntzen*, en officer af personlig tapperhed og urokkelig koldblodighed, og med en snarraadighed og raskhed under kamp, som stod i et merkeligt modsætningsforhold til den stillfærdighed og sagtmødighed, som ellers altid kjende-

tegnede ham. Han var derfor en ypperlig feltofficer, men gjorde sig lidet skikket som militær under fredelige forhold. — Et par dage efter gjorde 10 skiløbere et raskt lidet kup oppe ved Vermundsjøen ved at kaste sig over en svensk feltvakt; et par svensker blev dræbt og 5 taget tilfange, resten, 7 mand, slap undaf.

Den 24 april om kvelden rykkede oberst Gahn over grænsen med 519 mand foruden officerer. Han tog uventet den vanskelige vintervei langs Flisas søndre bred, men Staffeldt, som var ængstelig for denne adkomst, havde for sikkerheds skyld foretaget forhugninger oppe ved *Trangen* i en snevring mellem Kjelsaasen og Butteraasen og hertil afdelt en liden troppekontingent. Da Staffeldt i sit hovedkvarter paa Bjørneby d. 25 april fik besked om Gahns fremrykning, sendte han kaptein Elias Nægler med 2 divisjoner af den Trondhjemske grenaderbataljon til forhugningerne, medens han selv med 2 andre divisjoner af grenadererne og skarpskytterdivisjonen under major Johan Georg Ræder samt Elverum'ske skiløberkompani under major Stabell marscherte til Nyen, hvor Lærdølerne paa forhaand var postert og hvor han forudsatte at Svenskerne vilde komme ned paa Flisas nordre side. De Aamot'ske skiløbere laa i Trysil og de Hof'ske havde kvarter ved Gjesaassjøen. Saasnart Svenskerne var seet at tage veien nedover paa Flisas sydside gik major Ræder med sine Trøndere og Stabell med de Elverum'ske skiløbere over Flisa straks nedenfor Nyen og satte efter Svenskerne, som saaledes blev afskaaret fra retræt. Den svenske bagtrop blev kastet ind mod hovedstyrken, og der udspandt sig en voldsom kamp i dalen mellem Kjelsaas og Butteraasen. Gahn søgte at komme tilbage ved at bryde igjennem, og det lykkedes ham at faa Trønderne til at vige, men saa overfaldes han af Næglers divisjoner, som styrter til fra forhugningerne ved *Trangen*, og nu maa han gjøre front til to kanter. Der bliver kjæmpet hidsigt fra begge sider, den tapre Trønder, kaptein Drejer, falder som en helt dødelig saaret, Svenskerne begynder at mangle kugler, et rasende haandgemæng udvikler sig, og tilslut anser Gahn nederlaget givet. Han lader trommerne slaa chamade, men rundt om vedbliver dog fremdeles kampen at rase. Da kommer pludselig kaptein Arntzen med de Hof'ske skiløbere susende, de giver en salve og gaar saa paa med bajonetterne. Dermed var Svenskerne færdige.

Klokken var da henved 3 om eftermiddagen. Svenskerne blev opstillet paa landeveien og nedlagde vaabnene, oberst Gahn blev fanget med sin krigskasse, desuden 12 officerer, feltprestien, doktoren og 430 mand. Mere end 60 Svensker kom som saarede paa lazaret og 25 mand laa paa valpladsen, men eftersom sneen gik bort om vaaren kom flere lig for dagen. Nordmændenes tab var 1 officer og 67 mand døde og saarede. Kampen ved Trangen blev et stolt blad i den norske hærs historie. Stabell, Nægler og Arntzen blev nævnt med berømmelse og Arntzen fik Dannebrogskorset.

Straks affæren var endt blev den tapre kaptein Nægler med Elverum'ske skiløberkompani og 50 skarpskyttere sendt til Midtskogen for at opsnappe hvad der var levnet af svenske sikringstropper. Det gjaldt at komme hurtig frem, forinden fienden fik nys om Gahns skjebne og kunde komme sig undaf. Skjønt udmaset efter marscher og kamp den hele dag naede de frem ved midnatstid og overrumplede Svenskerne fuldstændig. Nægler tog den svenske major Söderhielm med 48 mand til fange og gjorde et bytte af 2 kanoner og adskillig proviant; resten af den svenske styrke var for syge til at tages med som fanger og blev derfor efterladt. Udpaa næste dag kom Næglers raske folk tilbage med sine fanger til Bjørneby; det var 6 à 7 mil i uføre paa halvandet døgn!

Efter ødelæggelsen af Gahns korps blev Staffeldts brigade trukket ned til Kongsvinger og forøgedes til 3000 mand. Her deltog skiløberne i angrebet paa Svenskerne ved Ausbølaen og Mobækskansen i mai 1808, men trods al tapperhed kunde Nordmændene lidet udrette overfor en overtallig fiende, som ogsaa nød fordelene ved den indtraadte vaarflo; de maatte modfaldne vende tilbage til Kongsvinger. Senere i mai var Aamotske skiløberkompani med Lærdølerne under deres bekjendte kaptein Jürgensen i affæren ved Jerpset, hvor løjtnant Ulfsparre blev overrumplet og taget tilfange med 28 Svensker, medens 36 faldt i kampen. Paa norsk side var tabet 1 mand dræbt og 2 saarede. I juli laa Staffeldts brigade ved Matrand med forpoststyrken fremskudt til Magnor, og her overraskedes feltvagten af et svensk fremstød, hvorved de norske led nogen tab.

Uaar, sult og savn, kamp med sygdom og død kjendte- tegner den følgende tid. Soldaterne gik i laser, smitsomme

sygdomme begyndte at herje og lazarettens dødslistes blev uhyggelige. Den 14 septbr. 1809 sluttedes vaabenstilstand i Magnor. Landkrigen var endt for denne gang¹.

I krigen i 1814 var Søndenfjeldske skiløberbataljon tildeelt det korps paa 2000 mand, som under oberstløjtnant Samuel Andreas *Krebs*' kommando skulde bevogte grænsen fra Kongsvinger til Krokfoss, medens størsteparten af Oplandske regiment tilhørte oberst Diderik Hegermanns brigade og indtog forsvarsstilling ved Blaker, hvorhos der i Elverum samledes en brigade paa 1300 mand under oberst Hans Henrik Rode, bestaaende af Nordenfjeldske skiløberbataljon, 6 kompanier dragoner tilfods, endel landværn og et halvt 3'pundig batteri. De vigtigste træfninger i Kongsvingeregnet blev kampene ved Lier og Matrand.

Om natten til 1 aug. 1814 rykkede Nordmændenes gamle bekjendt fra Trangen, oberst Gahn, over grænsen ved Magnor. Han stod nu i spidsen for et svensk korps af omtrent samme styrke som *Krebs*', og det var med dettes feltvagter hans tropper fik føling ved Eidskogen. De norske forposter kastedes tilbage til Lier, hvor oberst *Krebs* havde bestemt sig til at tage imod Svenskerne og derfor forskanset sig saa godt som muligt. Den 2 august angreb Gahn med stor hidsighed og kjæmpede sig frem lige ind under skanserne, men kastedes her tilbage; han forsøgte igjen ved fløiangreb, og skiløberne veg lidt undaf, men modstanden blev alligevel Gahn for stærk, og han lod sine folk gaa tilbage. *Krebs*, som ansaa fiendens styrke talrigere end den var, undlod at foretage almindeligt modangreb, men da saa Gahn nogen dage senere gjorde et sidste forsøg paa at tage stillingen, men atter kastedes tilbage, da gav *Krebs* ordre til angreb. Svenskerne holdt sig dog Nordmændene godt fra livet, medens de trak sig undaf til Malmer, hvor de indtog en god stilling, og *Krebs* gaar sluttelig tilbage til Lierstillingen. Gahn tabte ved denne affære 113 mand dræbte og saarede samt 10 fanger; *Krebs* havde 27 dræbte og saarede. Dagen var Nordmændenes, og var resultatet tilsyneladende end ikke saa svært

¹ Nordmændene havde under hele felttoget et tab af henved 400 mand døde og saarede, medens 2 officerer og 151 mand var taget til fange. Svenskernes tab af døde og saarede var noget større, men dertil kom ikke mindre end 35 officerer og henved 1200 mand som fanger i Norge.

Efter akvarel af A. Bloch.

Patrulje af skiløber og grenaderer.

stort, saa havde dog kampen hævet deres mod og samtidig virket nedslaaende paa fienden. Ikke mange dage efter skulde Svenskerne lide et totalt nederlag.

Den 3 august retirerte oberst Gahn til Matrandmoen og Eidskogen kirke, og da han fik efterretning om at Krebs ventede forstærkninger (af Hegermanns brigade) besluttede han dagen efter at gaa videre tilbage til Eda skanser for der at ordne sig med forstærkninger til nye fremstød. Allerede den 4 aug. om eftermiddagen lod han sit store træn drage østover til Skotterud og selv agtede han at følge efter næste morgen med sit korps. Saasnart Krebs fik nys om dette foretagende kastede han sig i hurtige nattemarscher gennem de svære skoge for at omgaa Svenskerne og tage hele Gahns korps tilfange. Han delte sin styrke i tre kolonner: en som ad skogstier over Pramhus skulde liste sig frem til Skotterud og tage Gahns træn og falde ham i ryggen, en som over Skindpungrud skulde angribe i venstre flanke, og med den tredje drog Krebs selv landeveien for at gaa ret paa. Det var en vovsom færd, splittet som hans korps blev, men Krebs stolte paa sine folks forvovne angrebslyst. Allerede kl. 3 om morgenen den 5 aug. faldt det første skud ved Malmer, og den svenske feltvagt paa hovedveien til Lier blev kastet overende. Samtidig hørtes hornsignalerne fra kolonnen over Skindpungrud. Gahn sendte øieblikkelig to kompanier til Skotterud for at sikre trænet og faa det over grænsen og ordnede sine tropper i den ganske gode stilling ved Matrand ved selve Eidskogen kirke, men allerede kl. 5 kom de udsendte forstærkninger i vild flugt tilbage med Nordmændene i hælene og lige i gabet paa de svenske kanoner. Nordmændene kastede sig ud til siderne og lod sine kanoner kjøre op. Gahn troede at han havde hele Krebs' styrke mod sig, og gav ordre til retræt, men Nordmændene stormet frem og drev Svenskerne undaf, og deres reserver bag kirkegaardsmuren blev kastet paa flugt. Enkelte svenske afdelinger var allerede sprængt, men de fleste fulgte i god orden landeveien hjemover. Saa fik Gahn besked om at den norske kolonne over Pramhus havde angrebet hans træn ved Skotterud. Krebs' plan var lykkedes, Gahn var omringet. — Han styrtede til for at hjælpe trænet og bryde igjennem, men sønderskudte og væltede trosvogne spærrede veien, og fra skogbrynet lige ved sendte

Nordmændene sine kugler ind i hans rækker. Medens kampen staar paa kommer Krebs frem med sin styrke, kanonerne kjøres op og infanteriet gaar paa med bajonetter. Der kjæmpes hidsigt fra begge sider, men stillingen for Svenskerne var uholdbar, og hvor det var muligt kastede de sig paa flugt. Gahn kom sig med nød og neppe selv undaf. — 100 saarede og 50 dræbte Svensker laa paa valpladsen, blandt de sidste landshøvding Eckstädt, 49 officers- og underofficerspersoner og 223 menige blev taget til fange, 1 kanon, 7 ammunitions- og 20 trosvogne med 60 hester lod Svenskerne i stikken og dertil den svenske krigskasse, som forøvrig forsvandt paa en uopklaret maade. Paa norsk side var mere end 100 mand faldt og saaret, og 1 officer med 24 mand blev taget til fange.

Nogen forfølgning blev ikke iverksat, begge parter havde faaet nok. Ved konventionen til Moss 14 aug. 1814 kom vaabenstilstanden og den foreløbige fredsslutning, som fuldbyrdedes ved unionen af 4 novbr. 1814.

En Elverumsogning, *Torkild Gundersen Kvernmoen*, som deltog i kampene 1808 fig., har efterladt nogen optegnelser, som her skal meddeles [se forøvrig s. 241]:

1807 $\frac{9}{10}$ Extrasession holden paa Gaarder, hvor 19 mandskaber af Elverumske kompani blev kommandert til Fredrikstad.

1808 $\frac{24}{3}$ brød det Elverumske kompani op og marscherede til Sønsterud — Gjesaasen.

— $\frac{11}{4}$ var første gang jeg med det Elverumske kompani ved pladsen Nyen stod mod fienden | nemlig de Svenske | og fyrede paa hverandre.

— $\frac{13}{4}$ andengang ved pladsen Skalbukilen.

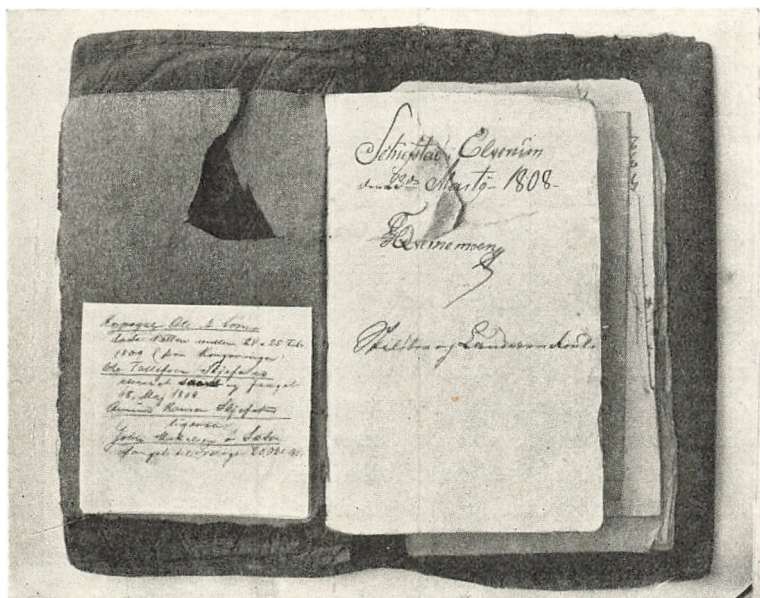
— $\frac{25}{4}$ i Trangen, ikke langt fra Udnæsset, hvor 2 à 300 Svensker blev taget til fange og mangesaavel norske som svenske døde og saarede. Natten til den

— $\frac{26}{4}$ maatte de fleste af det Elverumske kompani | jeg var med | samt kaptein Nægler's divisjon af de Trondhjemske tropper til Midtskogen paa den svenske side for at tage de der igjenværende, som bestod af omtrent 70 mand, samt 2 kanoner, og geværer m. m.

— $\frac{27}{4}$ marscherte fra Gjesaasen til Helgeneset.

— $\frac{18}{5}$ ved pladserne Mobæk, hvor mange blev døde og saarede, deriblandt af saarede ved det Elverumske kompani jeg, korporal *Ole Ljømo*, *Ole Tollefsen Skjefstad* og *Amund Hansen* m. fl. — En fiendtlig kugle tral min tegnebog, som jeg iforveien havde lagt lige for hjertet, men ved affæren havde gledet ned til maven; bemeldte kugle gik igjennem tegnebogen, som dengang var tre fingre tyk af papirer og saaledes gjorde 159 hul. Mavekindet blev svedet og jeg fik en haard stot, saa jeg i nogen tid var sygelig.

- 1808 og 1809, den tid jeg laa paa feltfod, logerte jeg først paa Sønsterud, Graven og Skjæret, alt i Gjesaasen, saa til Stor-Helgeneset $27/4$ 1808, Matrandmoen $31/8$ og Lier, tilsidst $10/5$ til Skinnarbøl (Jaren) og forblev samme steds til den $22/8$ 1809, som gjør fra $24/3$ 1804 $1\frac{1}{2}$ aar paa 2 dage nær.
- 1810 $25/7$ Extrasession holden paa Gaarder, hvor min bror *Strømme Gundersen* blev kommandert til det Akershusske Jægerregiment paa Kongsvinger.
- $4/8$ kom min bror tilbage.
- 1814 $3/2$ blev indkvartert [paa Skjefstad] 4 mand af Enebakske kompani, nemlig

Torkild Kvernmoens gennemskudte tegnebog.

I. I.emo fot.

[Nu i Glomdalsmuseet.]

- 1 underofficer *Johannes Ottersen* og 8 mand: reiste herfra til Terningskansen $13/2$.
- 1814 $10/2$ afmarscherte det Elveruenske kompani til Kongsvinger.
- $25/2$ En befalet bededag for krigen, oplæst af provst Gude. Kong Frederik den 6. tvungen [til] afstaaelse af Norge til Sverige samt Christian Frederik prinsregent hyldet og af den tilstedeværende almue tilsvoret trokabsed. Til textens ord var af regenten befalet Davids salme 62 v. 8 og 9; salmerne var i følgende orden nr. 292, 438, 305, 440 og 436.
- $10/4$ begyndte Rigsforsamlingen paa Eidsvold, sluttede 19 mai.
- $12/6$ afholdt i Elverum kirke en takke og bønnefest for Norges konge og sammes undersaatte. Textens ord, som af kongen var anordnet, Davids salme 125 v. 1. Kongens navn er Christian Frederik, samme aar om høsten maatte han forlade kongeriget Norge.

1814 $\frac{2}{8}$ sloges de Norske og Svenske ved Lier, de Norske seirede.

— $\frac{6}{8}$ sloges de ved Eidskog kirke. De Norske beholdt seiren dennegang ogsaa, de Svenske tror man ialt mistede omtrent 1000 mand med døde, saarede og fangne.

Det Elverumske skiløberkompanis tab under krigen i 1808 og 1809 var følgende:

Niels Fensen Herstad paa Grundset, død $\frac{3}{9}$ 1808, 28 aar.

Halvor Halvorsen Breum, død $\frac{5}{10}$ 1808, 27 aar [I bind s. 739].

Morten Eriksen Siljuberget paa Aasen, død $\frac{21}{8}$ 1808, 37 aar.

Ole Andersen Østre Sætre, død $\frac{11}{8}$ 1808, 27 aar.

Daniel Paulsen Grønset, død $\frac{22}{12}$ 1808, 26 aar.

Anders Mathiasen Tørberget, død $\frac{30}{12}$ 1808, 26 aar.

Knut Johnsen Braaten, død $\frac{26}{12}$ 1808, 22 aar.

Christen Fensen Aaset paa Nygaarden, død $\frac{12}{12}$ 1808, 23 aar.

Amund Einersen Gjerdrum paa Skarderud, død $\frac{21}{4}$ 1808, 27 aar.

Christian Arnesen Volden, død $\frac{21}{9}$ 1808, 26 aar.

Korporal *Ole Ljømo* paa Aarnes, død $\frac{25}{2}$ 1809, 35 aar.

Hans Fensen Herstad paa Rustadstuen, død $\frac{3}{1}$ 1809, 35 aar.

Ole Mikkelsen Løken, død $\frac{8}{2}$ 1809, 24 aar.

John Larsen Vestre Sætre paa Øxset, død $\frac{8}{3}$ 1809, 23 aar.

Arne Pedersen Skjefstad paa Talhaugen, død $\frac{28}{2}$ 1809, 38 aar.

Ole Pedersen Skjefstad paa Hovelaasen, død $\frac{12}{1}$ 1809, 38 aar.

Ole Tollefsen Skjefstad, saaret og fanget $\frac{18}{5}$ 1808, døde 27 aar gl.

Amund Hansen Skjefstad, saaret og fanget $\frac{18}{5}$ 1808, døde 32 aar gl.

Ole Førgensen Nøtsel og broderen *Per Førgensen* «blev borte».

Johan Likvern blev i 1814 skudt, idet han sprang over et gjærde, saa hjernen sprøitede i frakkekraven.

Af veteraner fra 1808—09 og 1814 kan nævnes: Peder Mathisen Flisberget [I. s. 679], en udmerket skytte i 1808; Peder Torgersen Bækken, «født under en stor gran i Nordhuelien», blev saaret i 1814 og døde i 1891, henved 100 aar gl. i Kynberget; Hans Johnsen Svanaasen blev saaret i 1814. Halvor Hansen Stenhammer blev skudt i laaret i 1814, og Peder Halvorsen Breum bar ham ud af kampen til en stue; udenfor stod seks svenske geværer, dem sendte Peder ned i en brønd, trak saa bajonetten og fór ind i stuen og tvang Svenskerne til at overgive sig, og med Halvor paa en bærebør maatte de pent

følge Peder som fanger til leiren. Han var en stor og staut kar, rask og smidig som en kat. Mathis Pedersen fra Jordet blev saaret i 1814, en tapper kar og dygtig skytte; Halvor Olsen Tørolderbrænden fik i 1814 en kugle i skulderen, Halvor Ottersveen i Stygberget et streifskud sammesteds. — Af tapre karer, som kom uskadte fra affæerne bør nævnes Torkild Gundersen Kvernmoen, Tollef Tollefsen Rogstad og Ole Halvorsen Nygaarden, som begge to blev Dannebrogsmænd, den første i 1808, den anden i 1809. Simon Graaberget paa Høibakken deltog i alle kampe ved Kongsvinger i 1814, i hvilket aar ogsaa Jens Amundsen Skjulstad, Axel og Johan Grøtting deltog med hæder, ligesaa Halvor Nielsen Hagen i Sørskogbygden, Halvor Eriksen Paalshaugen paa Tæppen, Henrik Johnsen Opsal, Halvor Olsen Uthus, Ole Jensen Grøtting, Niels Engebretsen Fremgaard, Finstad, og den fremragende skytte Peder Langholen. Endvidere Ole Olsen Haug, som var med baade i 1808 og 1814, Gunder Olsen Gammelhusa, Ole Halvorsen Horndalen, Johan Udnesset, Peder Uthus, Knut Haagensen paa Rogstad og Morten Skogen, Finn-Morten kaldet, en rask kar med Finneblod, som ryddede husmandsplads i Vestre Skjulstads skog og paa sine gamle dage drog paa lægd, et flytteliv som rigtig huede ham. Alle disse veteraner fra krigens aar var brave, tildels meget dygtige mænd, som besad bygdens taknemmlighed og anseelse til de lukkede sine øine i afglans fra velgjort vagt i fædrelandets trængselstid.

Efter tegning af A. Bloch.

Hornblæser ved Skiløberne.

Til varigt minde om stridsmændene fra krigens tid blev en bautasten reist ved Elverum kirke i 1914.

Østerdølerne har altid hørt til landets bedste soldater, og særlig gik i gamle dage ry af de raske skiløbere. Efter at have mønstret major Felbers kompani ved Elverum kirke i 1755 skrev saaledes chefen for 1. Søndenfjeldske dragonregiment, oberst Sehested, i sin rapport 5 marts: «jeg maa give dem den dem tilkommende berømmelse». Der afholdtes ogsaa ligefremme præmieskiend, hvor kravene til raphed og færdighed var ganske pene. I 1767 opstilledes saaledes 20 rdl. i 1ste præmier for dem, som «i maadelig bakke og fuldt løb kan afskyde sit gevær med træffer paa bestemt maal paa 40 til 50 skridts distance», og 4de præmie paa 2 rdl. for den, som «paa slet plan hastigst kan løbe $\frac{1}{4}$ mil med fuld mundering med geværet over skulderen, hvad i godt skiføre maa ske ringere end 15 minutter». De mellemliggende præmier gjaldt fin manøvrering i stærkt bakket skogterræng, uden fald, uden at brække skien og uden at ride paa staven. I disse skiend var der ogsaa adgang for civile til at deltage, og for hundrede aar siden skal særlig Tryslingerne have knebet mangan en pen præmie, hvad ogsaa Bernt Lunds bekjendte vise om «Trysil-Knud» noksom giver anvisning paa. Da Søndenfjeldske skiløberbataljon i 1814 indkaldtes til Christiania maatte den holde opvisning i Ekebergbakkerne for prins Christian Frederik, og den bravur, hvormed de unge østerdøler optraadte, vakte baade prinsens og de talrige tilskueres beundring.

Var det som nationalt infanteri i Oplandske regiment, som jægere i Norske Jægerkorps eller senere i Østerdalens bataljon af 1. brigade, overalt og til alle tider har Østerdølerne staaet høit i kurs som ypperlige soldater. General Michelet har fortalt en liden historie, som i en eiendommelig form vidner herom. Som chef for de til unionsleiren paa Axvalla i Sverige i 1858 udkommanderte 2000 mand norske tropper af forskjellige korpser sad han tilhest ved kronprins Carls side under den sidste defilering for prinsen. Da Østerdølerne kom, slog prinsen ud med haanden og raabte: det er champagne! — da Hedemarkingerne fulgte efter, tilføiede han: det er fusel!

De her anførte krigsbegivenheder et meddelt i den kortest mulige form, idet forøvrig henvises til de bagerst i bogen indtagne kildekrifter.

Lægevæsenet.

En fordel medførte de gamle forsvarsanlæg i Elverum, som bygden nød godt af fremfor landsbygder i sin almindelighed, og det var den lægehjelp, som feltskjærerne kunde yde. Videnskabelig uddannede læger var disse karle ikke. De fik, vanligvis, sin uddannelse hos danske bartskjærere. Ganske vist havde Kjøbenhavns universitet i 1644 faaet sit «anatomihus» og studiet af anatomien, som danner det nødvendige grundlag for en ordentlig kirurgi, gjorde derved store fremskridt, men for kirurgien selv vedblev det nye institut endnu længe at være af meget ringe betydning. De studerende fik nok opfordring til at lægge sig efter denne «færdighed», men fortsatte dog i virkeligheden med at betragte kirurgien som en kunst, der var den medicinske videnskab ganske underordnet, og lod den derfor udøve som et haandverk. Bartskjærerne eller barbererne, som de kort og godt kaldtes, var 1600'tallets kirurger, og deres virksomhed bestod nærmest i behandlingen af alle slags ydre saar, kontusioner, benbrud etc., medens deres operative indgreb i regelen indskrænkedes til anbringelsen af blodkopper, aareladning, aabning af bylder og deslige. Den militære bartskjær, feltskjærens tjeneste bestod desuden i «en gang ugentlig» at barbere soldaterne, hvorfor han blev paalagt altid at være «nüchtern», og han pligtede paa vedkommende militære chefs bekostning at holde en feltkasse fyldt med brugbare medikamenter til at stille blødning, hindre inflammation og skjørbug, samt med saarbalsam, salver og plastre. Garnisonsfeltskjæren blev helt til 1723 ansat af den militære chef, og hans aflønning dreiede sig om 6 rdl. maanedlig, hvad der kunde være knebent nok, saasom det egentlig var en saadan tjenestemand forbudt at drive nogen «civil praxin» ved siden, ja end ikke barberkniven maatte bruges paa andre end de militære.

Dette forbud mod privat praxis var udgaaet for at hindre kollision med de praktiserende læger i deres interessesfære, og det blev derfor ikke effektivt paa landsbygden af den simple grund at der paa 1600'tallet ikke fandtes nogen læge i Norge udenfor de største byer og selv her kunde det knibe haardt. Hvis Østerdølerne i hin tid vilde konsulere en saadan herre maatte de drage til Christiania eller til Trondhjem. Det vilde derfor

seet ilde ud, om feltskjærerne paa Christiansfjeld skulde have nægtet efter fattig leilighed at hjælpe en bondegut, som havde faaet et ben brukket eller hugget stortaaen af sig og istedet anbefalt ham at tage landeveien fat til hovedstaden for at konsulere stadschirurg Peter Dow, om han var saa heldig at træffe ham ædru.

Den første garnisonsfeltskjær paa Christiansfjeld var *Peter Jessen*, som blev ansat i 1685 og siden indehavde denne stilling i hele 37 aar, til sin død $24/3$ 1722. Han var døbt i Christiania $4/2$ 1653 og søn af bergdirektør Peter Jessen og Anne Vibe, og hans søster Anne Jessen var gift med sogneprest til Løiten hr. Willum Dop. *Caspar Georg Phennig*, udnævnt 20 decbr. 1723, døde i tjenesten og blev begravet 3 mai 1737, 41 aar gl. Han var gift med løjtnant og interimskommandant paa Christiansfjeld Ulrik Frederik Timmermanns enke Susanne Lütken, hvis sønnedatter Anne Cathrine Timmermann ægtede Phennigs efterfølger, feltskjær *Thormod Anckerstrøm*, som fik bestalling 2 aug. 1737. For en løn af 45 rdl. tjenstgjorde han til fæstningens nedlæggelse i 1742 og privatiserte derefter i Elverum til han 27 marts 1748 blev regimentsfeltskjær ved 2. Oplandske regiment. Han døde 1753, og hans 2den hustru Anne Knutsdr. Hals blev begravet 21 decbr. 1771 i Gran. (Se I bind s. 417 og 468.)

Da Christiansfjeld i 1813 atter fik garnison, blev bataljonschirurg *Fredrik Christopher König* 14 jan. 1813 beordret til «at soignere de syge» for en maanedsgage af 8 rdl. Han var født i Kjøbenhavn 1775, blev i 16 aarsalderen chirurg i den danske armé og, efter artium i 1796, ansat 7 oktbr. 1803 som bataljonschirurg ved de Søndenfeldske skiløbere med bopæl i Elverum. Under krigen fik han i 1807 station i Larvik, men vendte i 1809 tilbage til Elverum for at overtage tilsynet med de epidemiske syge. I 1814 tog han med sin familie til Danmark og beholdt afsked fra norsk tjeneste 16 marts 1815, men kom i 1816 atter tilbage til Elverum og levede her som privatmand til han i 1818 blev korpslæge paa Vestlandet; han døde 4 juli 1848 i Bergen.

Feltskjærere og senere kirurger var samtidig ansat ved de nationale regimenter, og af og til var de ved Søndenfeldske Skiløberkorps fungerende kirurger ogsaa bosat i Elverum.

Hvad det civile lægevæsen angaar blev et amtsfysikat for Hedemarken med amtsygehus paa Kongsvinger oprettet 20 mai 1785 og læge Adolph Carl *Bentzon* udnævnt s. d. med en aarlig løn af 272 rdl. Han var født i 1751 paa Strøms prestegaard i Odalen og døde 1799 paa Bergeraasen i Grue. Eftermanden, doktor Christian *Lintrup*, skriver i 1804, at det var vanskelig at faa betaling af bønderne, da de mente at lægebehandlingen hos amtsfysikus skulde være gratis, siden han havde fast gage; «uskjønksomhed er et meget almindeligt træk hos bonden, om han end er noksaa formuende, dog gives der mange undtagelser, især blandt bønderne i Aamot og Elverum, hvor min praxis har skaffet mig saa megen fortjeneste, at jeg umulig uden denne skulde have havt det nødtørftige udkomme. Jeg har derfor i det sidste aar ved en læges [Kønings] ansættelse i Elverum tabt en betydelig del af de indkomster, jeg forhen har havt, og hvis ikke amtets sygehus (som i 1803 var flyttet til Stange) var bleven mig betroet, hvorved jeg erholdt 100 rdl. i aarlig løn, skulde jeg ikke kunnet soutenere mig med min bestandig tiltagende familie». — Efter lang tids sygdom søgte *Lintrup* afsked i 1831, og under hans eftermand amtsfysikus Albert *Blehr* fik Østerdalen sin første distriktslæge.

Østerdalens distriktslægeembede blev oprettet ved kgl. resolution af 24 decbr. 1829 med en aarlig gage af 240 spd., men først fast besat 15 jan. 1831 med den som skibsrheder og kjøbmand i Larvik fallerte, senere som korpsslæge paa Horten praktiserende *Peter Heiberg*, der var født i Saaby prestegaard paa Sjælland 20 novbr. 1778. Han fik sin bopæl i Tønset, men befordredes allerede 6 juli 1832 til distriktslæge i Aker, Follo og Nedre Romerike og døde som saadan 1 juli 1849 i Drøbak.

Peter Frellsen blev hans efterfølger 26 novbr. 1832. Født 11 novbr. 1797 i Christiansand kom han i 1816 til Christiania for at gaa den studerende vei og blev i 1826 medicinsk kandidat med slettest mulig karakter til alle examener. Derimod var han baade i studietiden og senere en førsterangs spasmer, begavet med en vittig impertinence og af gyselige fysiske kræfter. Nede paa toldboden redede han en slabadask saaledes til med sine tørre næver at en bryggesjauer i begeistring udbød: nu har jeg i mine levende dage ikke seet mage til nethændt

kar før! Paa et bal i Drammen, hvor gjerne de unge hovedstadslover indfandt sig, blev han engang saa irritert over en af de indfødte arrangørers vigtigmageri at han vinkede ham udenfor og gav ham en alvorlig omgang; derefter traadte han ind i balsalen og sagde: nu tror jeg ikke hr. Paulsen viser sig mere iaften, det saa ud som jeg havde slagtet en liden gris! Efter at have været konst. kompanichirurg fra 1820 ved Trondhjemske militærafdelinger blev Frellsen 5 septbr. 1826 korpsslæge ved Østerdalske nationale Jægerkorps og bosatte sig i Elverum. Ved kgl. resolution af 15 juli 1829 fik han sig imidlertid overdraget de offentlige lægeforretninger i Østerdalens fogderi under over-

gangen til distriktslægeembedernes oprettelse, og ved Heibergs forflytning blev han som nævnt i 1832 distriktslæge i Østerdalen.

Distriktslæge Frellsen.

Da dette svære lægedistrikt 21 jan. 1836 blev delt i to embeder, fortsatte Frellsen i Søndre Østerdalens distriktslægeembedede (Hof, Elverum og Trysil), som han indehavde til han 27 marts 1845 blev overtoldbetjent i Skien, hvor han afgik ved døden 26 januar 1868. Under sin 16'aarige virksomhed i Elverum

fik Frellsen det ord paa sig at han var alt muligt undtagen læge. Hans skrøbelige kundskaber og totale mangel paa interesse for embedsgjerningen bragte ligefrem fortvilelse i hjem, hvor en alvorligere sygdom gjorde krav paa grundig lægebehandling. Derimod var han vel forfaren i mange praktiske færdigheder, som kom vel med i det daglige, og hans humør og selskabelige talenter gjorde ham til en morsom mand, men en skarp tunge og uvorren sarkasme skaffede ham ofte uvenner, og alt i alt drog nok bygden et lettelsens suk, da han i 1845 gik over i toldvæsenet.

Christopher Pavels Munthe, som blev distriktslæge i Søndre Østerdalen 16 juli 1845, var sin forgjængers diametrale modsætning, i kundskabsfylde, i dygtighed og i dannelse. Født 5 april 1816 paa Kroken i Hafslo som yngste søn af major Hart-

vig Kaas Munthe og Bolette Christine Pavels, blev han medicinsk kandidat med laud. i 1841 og efter behørig hospitals-tjeneste konst. distriktslæge i Hadeland og Land i 1843. Herfra udnævntes han i 1844 til distriktslæge i Nordre Østerdalen med bolig paa Tønset og forflyttedes i 1845, som nævnt, til Søndre Østerdalen, i hvilket embede han uden senere at søge

Efter maleri af Bergslie.

Distriktslæge Munthe.

befordring virkede til sin død 9 decbr. 1884. I disse 40 aar havde Munthe bolig i Elverum, fra 1850 paa sin vakre lille eiendom Alfheim, som han selv lod bebygge og hvor han, da barneflokkene efterhaanden krævede flere og flere rum, havde kontor i 2den etage i bryggerhusbygningen (bind 1 s. 70). Og i disse 40 aar udøvede han en velsignelsesrig virksomhed som den dygtige, utrættelige og varmhjertede læge. Der var neppe noget hjem i Elverum, hvor han ikke havde siddet ved sygeleiet i en alvorlig stund, og der var heller intet hjem, som ikke

omfattede denne ædle menneskeven med høiagtelse og kjærlighed.

Under sin praxis opdagede Munthe tilfælder af spedalskhed i Østerdalen og Solør og paaviste som den første tilstedeværelsen af denne frygtelige sygdom i Glommendalføret. Dette vakte en betydelig opsigt, og i 1863 fik han offentligt stipendium til at studere spedalskhedens forekomst i det vesten- og nordenfjeldske, og resultaterne heraf fik indflydelse saavel paa studiet af som paa theorieerne for denne sygdom. Hans udmerkede medicinal-

Alfheim. Efter akvarel af Gerhard Munthe 1884.

beretninger vakte jevnlig opmærksomhed, ikke mindst ved skildringer af livsvilkaarene og de sociale forhold i distriktet, som ogsaa literært set var bemærkelsesværdige. Der er neppe tvil om at hans evner og interesser paa det literære omraade vilde have ført til det betydelige, hvis ikke praxis og en samvittighedsfuld embedsgjerning havde nægtet ham tid til enhver anden syssel. Distriktslæge Munthes begravelse foregik 17 decbr. efter menighedens begjæring fra Elverum kirke; provst Glørensens tale i sorgehuset paa Alfheim blev trykt i 1885.

Munthe ægtede 20 marts 1844 *Christine Margrethe Pavels Aabel*, som var en datter af provst og sogneprest senest til Land

Peder Pavels Aabel og hustru Margrethe Engelke Magdalene Leigh, den gamle Elverum'prest Morten Leighs sønnesøns datter. Hun var født 25 septbr. 1827 i Sogndal i Sogn og døde 19 aug. 1887 under et ophold paa Hvaløerne, men begravedes ved sin ægtefælles side paa Elverum kirkegaard, hvor børnene i 1888

Efter maleri af Chr. Krohg.
Gerhard Munthe.

anlagde det smukke gravsted med jernplader over gravene, som sees paa billedet s. 97. — Af 14 børn overlevede de 13 forældrene. Den ældste søn, oberst *Hartvig Munthe*, f. 9 decbr. 1845 og død 17 juni 1905, er omtalt i forordet til nærværende bogs 1. bind, hvor ogsaa hans portræt er indsat, og maleren

Gerhard Munthe, f. 19 juli 1849, har ry som en af landets ypperste kunstnere; af døtrene er *Bolette Munthe*, f. 22 juni 1857, nævnt i I. bind s. 569, og *Margrethe Munthe*, f. 27 mai 1860, er kjendt som forfatterinde af barnesange.

Distriktslæge Munthes familie var ved mange venskabsbaand knyttet til Elverum, hvor den vedblivende omfattes med hengivenhed.

Hans Michael Arentz, født 23 marts 1826 i Trondhjem og medicinsk kandidat fra 1853, blev fra distriktslæge i Ringebu forflyttet til Søndre Østerdalen som Munthes efterfølger 28 marts 1885. Han havde sin bopæl i Elverum og virkede til han 31 aug. 1895 tog afsked; afgik pludselig ved døden 1 juni 1897 i Fron umiddelbart efter at have fæstet gravsted til sig selv. I 1873 aabnede han det første sanatorium i Norge, paa Stene i Opdal. Eftermanden blev:

Karl Efrain Nilssen, født 22 oktbr. 1838 i Fredrikshald og medicinsk kandidat fra 1872. Som distriktslæge i Sand og Frosten blev han i atten aar eneste læge for henvend 9000 mennesker og indlagde sig fortjeneste bl. a. ved en ypperlig ordning af de mange sindssyges forpleining. Den 18 febr. 1896 fik han kgl. konstitution som distriktslæge i Søndre Østerdalen og døde i dette embede 22 oktbr. 1906 i Elverum. Han var en mand, til hvis udholdenhed i anstrengende praxis og paa tildels farefulde reiser der gennem en menneskealder stillede drøie krav, og han holdt ud i trofast og samvittighedsfuld udøvelse af sin embedspligt.

Nils Waldemar Oxholm, født 17 juli 1854 i Mandal og medicinsk kandidat fra 1880, blev efter lægevirksomhed nordenfjelds kgl. konst. distriktslæge i Nordre Østerdalen 1897 og forflyttedes 11 febr. 1907 til Søndre Østerdalen med bopæl i Elverum, men befordredes allerede 3 oktbr. 1918 til Aker og afgik ved døden 26 decbr. 1918 i Christiania.

Peder Nicolai Sjursen, født 1 oktbr. 1858 i Ekersund og medicinsk kandidat fra 1885, nedsatte sig som kommunelæge i Vaaler, Solør, og vedblev at have sin bolig her ogsaa efterat være blevet distriktslæge i Søndre Østerdalen 20 april 1909. Han var politisk interessert, storthingsmand fra amtet og Solør kreds og døde ugift 3 aug. 1915.

Axel Tage Petersson, født 8 april 1865 i Christiania og

cand. med. fra 1892, har praktiseret som privatlæge i Elverum fra 1894, tillige som kommunelæge fra 1899 og jernbanelæge fra 1906; den 21 juli 1916 beskikket til distriktslæge i Elverum, hvor han bebor sin eiendom Gaarderbakken. Han er en kommunalt stærkt interessert mand; vpl. kaptein i armeens sanitet.

Den første privatprakticerende læge i Elverum var *Hans Eriksen Dørum*, f. 1842 i Vang; han nedsatte sig i Leiret $\frac{1}{3}$ 1870 og er bosat paa Taarnborg.

Elverum apothek, oprettet med personligt privilegium 21 oktbr. 1869, aabnedes i Leiret 2 septbr. 1870 under navnet «Ørnen» af tidligere apotheker paa Levanger, cand. pharm. *Peder Lykke Elisar Wolfgang Sissenør*, som 14 marts 1870 fik

Elverhøi i Leiret, med apotheket Ørnen.
[Apotheker Sissenør's, senere sagfører Gudbr. Sætre's eiendom.]

I. Lømo fot.

bevilling til at anlægge og drive dette apothek. Han var født 1831 i Christiania og døde 1906 i Elverum. Hans eftermand, tidligere apotheker i Sandnes *Peter Johan Østbye Grønn*, født 1853 i Seljord, fik bevill. 31 aug. 1906 og erholdt 13 marts 1907 tilladelse til desuden at anlægge og for 5 aar drive et ved kgl. resol. af s. d. oprettet filialapothek i Trysil.

Presten Leigh fortæller i 1743 at kvæ af grantræ blev brugt som plaster, og af ener «brændtes en tjære af særdeles gjennemtrængende kraft, hvormed benbrud lykkelig kureres, naar skaden ikke er aaben.» En kilde paa Halvorsberget var omgivet af en slags blød oker, som blev haard i solen, uden lugt og smag, men ved stærk ophedning i digel forandredes den til hvidt salt af syrlig og røget smag. Den blev befundet «meget tjenlig imod diarrhoe eller durchløb baade for mennesker og dyr».

Næringsveie.

Frost og flom. Grundset marked.

Paa grundlag af jordbrugstællingen i 1665, almindelig kaldet Titus Bulches folketælling, har professor Aschehoug beregnet folkemængden i Elverum og Trysil under èt til 950 personer i 1665. Opgaverne fra den offentlige folketælling i 1701 er forlængst forkommet for Elverum som for hele det søndenfjeldske Norge paa faa herreder nær og kjendes ikke. Først i 1769 kom næste tælling, som for Elverum viser et folketal paa 2 407, og ved de senere tællinger er opgaverne følgende: i 1801: 3 232 personer, i 1845: 4 492, i 1855: 5 193, i 1865: 6 529, i 1875: 7 117, i 1900: 8 734 og i 1920: 11 268 personer.¹ Det vil heraf sees at folketallet har omtrent tredoblet sig i løbet af hvert 100 aar fra 1665 til 1865; efter dette aar er tilveksten betydelig stærkere med en særlig koncentration i Leiret, hvor der efterhaanden opstaar bybebyggelse. De for de forskjellige aar anførte folketal danner selvsagt en nødvendig baggrund som forudsætning for bedømmelsen af bygdens næringsveie, deres værdi og udvikling.²

Akerbrug og fædrift har fra gammel tid været bygdens fornemste næringsveie, og i bind I er givet udførlige oplysninger om kreaturhold, udsæd og avling for hver enkelt gaard gjennem de sidste to-tre aarhundreder. De vanskeligheder fra naturens side, som bonden har havt at kjæmpe med, er imidlertid ikke deri omhandlet, og for akerbrugets vedkommende

¹ I 1743 meddeler provsten Leigh at der i 1738 blev født 568 børn paa Hedemarken og 308 i Østerdalen, i 1740 henholdsvis 504 og 323 og i 1742 henholdsvis 407 og 236. — Samtidig oplyser han at der i 1738 forefaldt 438 dødsfald paa Hedemarken og 221 i Østerdalen, i 1740 henholdsvis 376 og 164 og i 1742 henholdsvis 1736 og 526. I sidstnævnte aar grasserte en epidemisk sygdom, som saaledes krævede ialt 2 262 menneskeliv eller henvend det 4'dobbelte af det normale antal. Samtidig beregner Leigh folketallet paa Hedemarken til 16 500 mennesker og i Østerdalen til 7 500.

² Folketællingslisterne for 1665, [1701], 1801 og 1865 samt alle senere er nominative, de øvrige sunmariske. De opbevares for aarene til og med 1865 i Rigsarkivet, for den senere tid i Det statistiske Centralbureau.

har disse været af saa indgribende betydning at de gjør fordring paa en nærmere omtale.

«Endskjønt Østerdalens distrikt synes fast at være forglemt af dem, som har forfattet og udgivet beskrivelser over Norge, saa er dog dette distrikt ikke blevet forglemt af den gode Gud, at han jo har tillagt det sine fordele og lyksaligheder. Vel er det saa at dette distrikt er mere end andre steder i stiftet underkastet den fare at deres kornsæd bortfryser og at deres aker og eng undertiden overskylles og oversvømmes af den store elv Glommen, som der igjennem flyder og saaledes foraarsager mangan sorg og bedrøvelse for det folk, som her bor, saa sker det dog ved Guds naadige forsorg at nogle 1000de familier her finder sin føde og sit ophold.» — Denne udtalelse af provsten Leigh i hans (utrykte) geografisk-økonomiske beskrivelse over Østerdalen i 1743 nævner i faa og enkle ord de farer og vanskeligheder fra naturens egen haand, som bønderne i Elverum havde at møde og kjæmpe med for selve sin økonomiske existens.

Først og fremst var det frosten. Selv i høieste sommer-tid, naar dagen havde været aller varmest, kunde nordendraget faa magten udpaa kvelden. Over midnat satte saa i stille veir nattefrosten ind, og før solrending havde den ødelagt kornakrene. Med frygt og ængstelse har bonden fra ældgammel tid imødeset Syftesok 2 juli, Olsok 29 juli og Larssok 10 august; da fulgte gjerne tre kolde nætter umiddelbart paa hinanden, og da kunde mod midnatstid paa mangan gaard en tyk røg sees langsomt at sige udover akrene og lægge sig beskyttende over dem. Det var bønderne som ved at tænde ild paa hauger af kvist og boss søgte at værge sine akre mod nattefrosten. Særlig var det de lavtliggende gaarde ved Glommen, som blev herjet, og de akre i sidedalene, der laa nær sumper og moradser; de høiereliggende gaarde derimod som i Nødaasen, Hernes og tildels i Skogbygderne var mindre udsat og endog helt fri for at tage skade. Men havde bonden berget sig over Larssoknætterne, saa ventede nye farer ved Jernnætterne 27 til 29 august og endelig frygten for en tidlig høstkulde, for denne strøg over hele dalen og lagde sin haarde haand over alle akre. Da blev kornet grøn-før; til brød for vinteren og sæd til vaaren blev lidet modent.

«Kornet her i Østerdalen er en part bortfrossen og en part ellers ganske ringe, Gud hjælp mig ellers vel», skriver fogden

Christen Jensen 16 septbr. 1647 til stiftsskriveren, og 15 septbr. 1695 skriver foged Jens Heide til stiftamtmand Stockfleth: «kornsæden er ganske overalt bortfrossen, saa intet skal være tjenligt til sædekorn, mens muligt en del deraf kan bruges til brød og livsophold, naar det med andet vorder blandet, thi ellers vil det ikke holde i brød, som baade jeg selv og andre omboende har forsøgt. Saa det er en stor elendighed iblandt den gemene almue, ikke alene for sig og sine til livsophold, mens dog allermost for sædekorn til foraaet». Frosten havde ødelagt akrene ogsaa paa Hedemarken og Romerike, saa det var helt vanskeligt at faa kjøbt korn derfra, hvad Østerdølerne ellers pleiede, og dertil kom at priserne var steget voldsomt i veiret. Fogden androg derfor om at kongen maatte give afkald paa en god del af tienden «paa det at de fattige folk, som baade er nidkjære og villige til at stræve til kongelige skatter og rettigheder, ikke ganske skal vorde ruinerede». Det følgende aar, 23 juli 1696, skriver fogden at «den meste kornsæd udi Østerdalen haver allerede taget skade, saa barkebrødet nu bliver de flestes føde. Eftersom det forgangne aar haver sat alle folk udi vidtløftighed, saa maa Gud vide hvor snart tienden kan blive betalt«.

Siden gjentager sig den gamle klage: «kornet fryser jevnlig her i Elverum», «kun sjelden modnes kornet her i bygden», og «misvext og uaar giver knapt nok brød i bondens stue»; den findes i fogdernes indberetninger og i presternes ansøgninget om befordring. Saa blev bønderne end mere afhængige af kornkamrene ved Mjøsen og Hedemarkingernes naade. I sine «Minder» fortæller statsraad Nils Hertzberg, idet han bemærker at det for halvhundrede aar siden var smaat bevendt med aandslivet paa Hedemarken: «Storbønderne her havde rundelig udkomme af sine gaarde, og paa vintersøret kjørte de det overflødige korn til Østerdalen; jo større kornmangelen var der, desto højere var priserne og desto mere korn fik de solgt. Det heder fra gammel tid at det var en almindelig skaal ved storbøndernes gjestebud paa Hedemarken, ønsket om «et godt frøstaar i Østerdalen»! — Med jernbanen blev det slut med denne afhængighed, og Østerdølerne kunde faa sit korn fra Christiania og Trondhjem, saa Hedemarkingerne havde ikke længer hals og haand over prisansættelsen, men i Østerdølernes

sind havde de vækket en ringeagt, som har havt saa meget vanskeligere for at fortage sig som folket i Glommens dalføre alle dage i stolt selvbevidsthed har følt sig sine vestlige naboer overlegent, hvad igjen for en væsentlig del kan føres tilbage til de mange kampe med Sverige, hvori Østerdølerne med hæder og ære tog de første stød for at hindre fiendens invasion — til Hedemarken.

Medens frosten herjede mere eller mindre over hele bygden og var den frygtede svøbe, hvis slag rammede hver bonde, var flommene i Glommen ulykkessvangre for de ved elvens bredder lavt liggende gaarde og da særlig i Heradsbygden. Der regnes med 3 flomme i Østerdalen. Først i mai maaned, naar vaarvarmen smelter snemasserne, kommer den største og betydeligste, vaarflommen, saa kommer gjerne en mindre flom ved St. Hanstid, naar det er tøvair paa fjeldene, og endelig indtræffer efter nedbøren sidst i august eller i begyndelsen af september høstflommen, som regelmæssig er mindre end vaarflommen, men undertiden kan naa den i størrelse.

I 1675 var der i Elverum «stor skadelidelse af det vand Glommen ved dets usædvanlige vext og store flom», og i 1690 maatte bønderne «med grædende taare beklage hvorledes i disse haarde aaringer kornet bortfryser, saavel som af stor og hastig vandflom en del vores aker og eng med hus og hjem borttages». I 1704 fulgte efter en vedholdende nedbør en betydelig høstflom, og efter denne indtraf skarp nattefrost, som ødelagde kornakrene baade i Elverum og Løiten.

En flom, som ikke kunde erindres sværere siden 1674, indtraf vaaren 1717. Den drev langt indover gaardene i Heradsbygden og foraarsagede saa store ødelæggelser at der i oktober blev optaget thingsvidner for at søge aftag i gaardenes skatter. Af de foretagne besigtigelser fremgaar at f. ex. paa *Ljømo* med samlet skat 6½ hud, hvor «vandet havde staaet 12 à 14 alen perpendicular», var «aker og england paa nordre og søndre side af gaarden udbrudt og mere staaer brudfærdig, hvorved gaarden lider meget, da der ikke skal være mere saadan jord ovenfor som er tjenlig til oprydning. Raset gik saa nær husene at disse nu staaer helt ude paa elvebredden, og allerede før har elven bortskyllet jorden under 2 udhuse og borttaget baade humlegaard og vold paa den yderste og vestre side af byg-

ningen og nu kommet under væggen paa kornladen og Ijøset, saa disse og flere andre maa flyttes, om de ikke inden føie tid skal rase i elven. Til kornaker maa da tages af det ældre akerland, hvorved gaarden ogsaa herved formindskes». Ljømo fik efter besigtigelsen et nedslag paa $1\frac{1}{2}$ hud i skatter og skyld. — Paa *Øvre Skjefstad* var plogmaalet paa akerlandet tildels bortskyllet og med det 5 tønders sæd, gjærdesgaarden var opbrudt og flydt bort i Glommen. Tabet her blev beregnet til 15 rdl. for sæden ved andengangs nedvinding, 15 rdl. for forlis af 30 læs halmfôr og 9 rdl. for gjærderne. — *Nedre Skjefstad* blev «aar for aar af Glommen merkelig udbrudt og formindsket, saa og ved flyvesand, som har opkastet store og lange sandhauger langs akrene, forværres, saa derved et stykke akerland paa 2 tønders sæd er borttaget, og flyvesandet bedækkede badstue og fjøs opunder taget». Flommen havde bortskyllet 4 tønder lands sæd og 40 læs halmfôr, gjærdesgaarden var drevet af og brønden igjenkastet. Skaden ansloges til 40 rdl., og gaardens skyld blev nedsat fra $4\frac{1}{2}$ til 4 huder «for at gaarden kan komme til magt igjen og ikke inden føie tid fordærves til ødegaard». — Saadan var forholdene i Heradsbygden og i Strandbygden.

Flommene havde fleresteds nedover Glommendalføret undergraved og herjet saa folk var blevet grebet af ligefrem panisk rædsel for baade dette liv og det næste. Kapellanen i Vinger, hr. Peder Jensen Berg, fik paa ansøgning tilladelse 29 jan. 1672 af statholderen til at begrave sin mor ved Eidskogen, da hun i levende live havde tryglet ham om ikke at lade hendes lig komme i jorden ved Vinger, da «kirkegaarden fast aarlig overskylles af vandflod og i kirken er et modbydeligt sted at begrave, sasom de døde opflyde udi vand». Og presten hr. Jens Colstrup til Nes paa Romerike havde pleiet at sige: Jeg bliver nok begravet i Nes, men staar op igjen i Glommen! — en spaadom som vilde have gaaet i opfyldelse i 1724, hvis hans lig ikke var blevet nedsat i kirken, for i det aar gled begge Ullershovgaardene og en god del af kirkegaarden i elven. —

I de følgende halvhundrede aar var Glommens stigninger nogenlunde normale, men fra 1771 blev igjen flommene voldsommere, og i 1773 gik elven op til en høide som var større end nogen tidligere kjendt og foraarsagede svære ødelæggelser. Og kun en eneste gang senere har Glommens vandmasser

været endnu sværere. Det var i dagene 22 til 24 juli 1789, den forfærdelige flom indtraf, som endnu nævnes med gru under navnet «ofsen» og har præget sit minde i folkets traditioner. Fra 1773 af havde der været jævnt kolde somre med megen nedbør, strenge vintre og lange og sene foraar, særlig havde aarene 1787 og 1788 været kolde, og i høifjeldsregionerne laa derfor bundet store sne- og ismasser, som ventede paa sin løsning. Paa forsommeren 1789 indtraf saa en næsten tropisk hede med skylregn, og det blev en smeltning som landet neppe har havt mange sidestykker til. Værst farne blev de Gudbrandsdalske bygder Vaage og Fron, hvor 44 mennesker satte livet til, 1891 huse blev bortrevet og 546 stykker stort og smaat fæ omkom. Den samlede materielle skade for disse bygder blev ansat til 228 000 rdl., for hele Christians amt til 468 000 rdl. Omsat i normal kroneværdi bliver dette omkring 2 millioner — en svær sum for hine tider. Næst efter Gudbrandsdalen blev Østerdalen herjet værst, men beretningerne herfra er yderst sparsomme. Den kjendsgjerning imidlertid at familier, som før flommen sad paa store og velstelte gaarde i Tønset, Lille- og Storelvedalen, siden foretrækker de visselig ikke blide kaar som nybyggere i Maalselven og Bardodalen i Tromsø amt fremfor at blive ved sine fædres jord, den kjendsgjerning er dog vel talende nok. I «Norske Intelligenssedler» for 13 april 1790 skriver en korrespondent fra Aamot bl. a.: «vi lever her i den ynkværdigste forfatning mulig er at forestille sig, tilføiet ved den ualmindelig store vandflod forrige sommer, der ikke alene ødelagde ved elvens bund — ved sten- og grusopkastelse — en del gaarde og en betydelig del aker og engejord, saaledes at samme for evig er forloren, men den overskyllede og aldeles bedærvede næsten al korn- og høavl i dette prestegjeld, saaledes at ganske lidet er tilbage til underholdning for mennesker og kvæg. Den paafølgende ualmindelige vinter uden sne- og vinterføre samt nærværende lange og kolde foraar forøger end mere vores kummer og sætter os i den elendigste forfatning». Fuldt saa ilde som i Aamot, hvor skaden blev sat til 14081 rdl., var det ikke i Elverum, men svære var dog ogsaa her ødelæggelserne paa mange gaarde, særlig i Heradsbygden; 14 hester og 127 stykker kvæg var omkommet, og 23 gaarde og 2 pladser havde taget skade for tils. 7790 rdl. For Østerdalens fogderi blev skaden

ansat til 69 602 rdl., og for hele amtet til 146 577 rdl. Til alle sorger og ulykker kom efter flommen ogsaa en yderlig tryk-

O. Væring fot.

Flomstotten ved Grindalsundet.

blevet ødelagt, hvorfor alle reisende til det Trondhjemske maatte lægge ruten gennem Østerdalen.

Dengang kong Frederik VI som kronprins besøgte Elverum 23 juli 1788 lod han sig ved Grindalsundet forevise et merke for høieste vandflom i 1773, som der var afsat paa den gamle vaaning, og anmodede amtmanden, baron Holck, om at foretage fornødne skridt til opsættelse af et varigere minde. Amtmanden meddelte Rentekammeret i Kjøbenhavn kronprinsens befaling og modtog¹ 25 oktober opfordring² til at indkomme med omkostningsoverslag. Inden yderligere skridt var taget indtraf «ofsen» i 1789, da Glommen flommed op næsten en meter høiere end i 1773, og myndighederne fik andet at tænke paa end

at opsætte mindesmerker. Sagen blev imidlertid langt fra glemt, og i mai 1791 gav Rentekammeret den daværende amtmand, Andreas Høyer, ordre om at gjenoptage den: «iøvrigt er vi af den formening, at det kan være nok naar der uden videre inskription bliver hugget og betegnet hvor vidt elven hver gang (1773 og 1789) er stegen enten i en nærliggende klippe eller, hvis dette bliver for langt fra den almindelige passage, paa støtter». Var der ingen «i nærheden», som kunde indhugge

merkerne, fik en stenhugger hentes fra Christiania, men «alt maatte indrettes paa mindst bekostelige maade». Amtmanden har tydeligvis havt forstaaelsen af misforholdet mellem den frygtelige landsulykke og Rentekammerets opfordring til kniperi, for han lod ved marmorverket paa Gjellebæk i Lier udarbejde en tegning til en præsentabel marmorstøtte, som med transporten til Grindalssundet vilde koste 90 rdl. Den 6 decbr. 1791 sendte han tegningen med overslag til Rentekammeret, og, takket være kronprinsens interesse, meddelte dette sin uforbeholdne approbation allerede 24 decbr. med ordre om at udgifterne, ogsaa ved opsætningen, skulde dækkes af fodedkassens intrader. Den smukke marmorstøtte, som derefter i 1792 blev reist ved Grindalssundet og siden har staaet der¹ som et mindesmerke om bygdens trængselsaar, har øverst kong Christian VII's kronede initial, derunder vandstandsmerkerne fra 1789 og 1773 og lige under dette sidste er i majuskler indhugget ordene «*Til Underretning for Efterslægten af Cr[on] Pr[in]s Friderich*». — Paa støttens postament er siden efterhvert indhugget vandstandsmerkerne fra de senere i aarene 1827, 1846, 1867, 1887 og 1890 indtrufne store flomme i Glommen, og merket for den svære flom i 1850, som kun var 21 cm. lavere end den i 1773, er indhugget paa støttens høire side. Støttens høide til øverste vandstandsmerke er 2,025 m., modsvarende en høide over havet af 185,151 m.

Om veirliget, frost og flom har den i 1812 afdøde gaardbruger *Gunder Torkildsen Kvernmoen* paa Øvre Skjefstad og hans søn, *Torkild Kvernmoen* gjort en del optegnelser², som indeholder interessante enkeltheder og derfor her skal meddeles, saa meget mere som disse mænd var mere end almindelig veludrustede dygtige og af samtiden anseede bønder med interesser udover dagliglivets stræv.

1740 ⁹/₅—¹⁰/₅ gik Glommen op, men ¹⁸/₅ saa sneen i bergene efter elven.

1742 var haardt frostnaar.

1743 var en mild vinter, men blev en haard vaar, thi ¹/₆ kom knædyb sne, før var den ogsaa stor, derpaa kom kulde, saa at vandet frøs midt paa dagen ²/₅ og ³/₅. ⁵/₅ da kjørte alle folk til kirken med slæder og havde fuldt vinterføre. ¹²/₅ gik kirkefolket over Glommen, men ¹³/₅ gik den op. ²⁷/₅ kom atter skodyb sne, laa i 3 dage, men i bergene saaes den i 8 dage. Det blev dog et sjelden godt aar.

¹ Naar det har været fortalt at støtten omkr. 1820 skal være flyttet over fra den anden side af veien og derved kommet 70 à 80 cm. lavere end den oprindelig stod, da medfører dette ikke rigtighed.

² Tilhørte *Gunner Søberg* paa Skjefstad og er nu i Glomdalsmuseet. Se s. 220.

- 1744 $\frac{27}{4}$ gik Glommen op med isdam saa stor som aldrig kunde mindes, da det tilforn havde regnet i 8 dage, og anrettede stor skade efter hele Glaamas bred.
- 1749 var en stor snevinter og derfor stor flom, næsten som storflommen i 1675 og den var størst $\frac{24}{5}$ kl. 12. Flommen var dette aar omtrent saa stor som i 1717 og 1724.
- 1750 Mild vinter og næsten ingen sne. I Grundset marked blev der rent bar mark og elven gik da op.
- 1757 Nat til $\frac{21}{4}$ stærkt tordenveir.
- 1760 var elven paa $\frac{3}{4}$ alen nær saa stor som i 1749.
- 1766 $\frac{20}{4}$ var løvet i skilling stort i Borgaasen.
- 1772 var en haard vaar, ja værre end i 1743. Saaede først $\frac{23}{6}$ og en del fik først saa $\frac{23}{6}$ — men saa frøs da ogsaa kornet om høsten over det halve land. — $\frac{30}{5}$ ved solens nedgang var vintersneen $\frac{1}{4}$ alen dyb paa hustaget i Borgaasen; samme aar gik min fader [*Torkild Eriksen Kvernmoen*] over Glommen ved Østerhaug den $\frac{9}{5}$.
- 1773 [Ifl. Opsahls bibel paa Østerhaug: $\frac{21}{5}$ indfaldt Glommen elv over Heradsbygden saa stor, at den ei i mands minde havde været saa stor og var som størst $\frac{20}{5}$ og $\frac{30}{5}$ og hedækkede hele bygden over med sand.] $\frac{28}{5}$ var Glommen saa stor som i 1675; $\frac{18}{8}$ og $\frac{19}{8}$ stor flomgang.
- 1776 baard vinter til udgangen af mai, siden godt veir og frugtbar sommer.
- 1788 I pintsedag var der sne over al marken, nogle steder til tyklæggen. $\frac{12}{6}$ saa koldt om morgenen, at vandet var bleven til is udenfor vor dør, men om aftenen var al sneen borte.
- 1789 $\frac{23}{6}$ var Glommen saa stor, at den gik til østre laftsten paa nystuen [3: øvre Skjefstad], dog var der en tør plads midt paa gaarden. Den var paa sit højeste fra kl. 10—12 om aftenen. Den gik fra det laveste til 16 alen i høiden og skulde den 114 aar forud have været samme høide. Samme $\frac{23}{6}$ reiste vi i haad, min far [*Torkild Eriksen Kvernmoen*] og jeg [*Gunder Torkildsen*] og *Hans Olsen Melaasberget* fra Persstustaburet tvers over til Høibakken, dog maatte Hans gaa ved siden af baaden i førstningen for at trække noget. — [Ifl. Opsahls bibel paa Østerhaug: $\frac{22}{7}$ indfaldt Glommen elv her over Elverum og oversvømmede hele bygden og ruinede huse og gjærder, den var 2 alen høiere i vext end 1773, og den vandflom stod over alt til den $\frac{25}{7}$, saa det blev ikke noget til føde hverken til mennesker eller til kreaturer.]
- 1792 $\frac{30}{6}$ ved solnedgang var sneen $\frac{1}{4}$ alen dyb paa hustagene i Borgaasen. $\frac{9}{5}$ gik *Gunder Kvernmoen* over Glommen ved Østerhaug.
- 1794 $\frac{17}{6}$ var min far og jeg i Flots-sæteren, og da var græsset der en $\frac{1}{4}$ alen langt og mangeslags blomster saaes.
- 1804 meget stor snevinter og stor vaarflom. Glommen ødelagde verkerne og kom over bygden, men faldt strax igjen. Det blev frugtbar sommer, men høavlingen blev delvis ødelagt af regn under slaatten.
- 1805 $\frac{30}{6}$ kom sneen i Tyldalen saa dyb, at den rak til axlen paa kariölen. Faldt ei løvet af paa alle steder om høsten, men blev siddende hele vinteren og vaaren, hvor man da paa en del steder kunde se baade paa hæg, bjerk og rogn to aars løv.

- 1806 $\frac{0}{6}$ gik *Augustinus Dahl* m. fl. over elven ved Vesterhaug, $\frac{11}{6}$ gik *Anders skydsskaffer* over paa ski ved Grundset. $\frac{24}{10}$ gik *Christian Sørperud* over ved Sydengen eller Engmoen. Vaaren var som sommeren kold i førstningen, men blev dog et godt aar.
- 1807 $\frac{0}{5}$ gik *Anders skydsskaffer* over Glommen ved Grundset og efter sigende gik *Trond Haagensen Sveen* m. fl. over paa samme sted $\frac{14}{5}$.
- 1812 haard vaar. Agerjorden var snedækket paa østre side $\frac{11}{6}$ og paa vestre $\frac{13}{5}$. $\frac{13}{5}$ gik *Ole Amundsen* og *Peder Pedersen Murud* tvært over Glommen elv strax uden for Lillehof gaard, og endda var bygdens overflade i store stykkevis af vintersneen bedækket. $\frac{20}{5}$ begyndte vi [paa Skjefstad] lidt at pløje. $\frac{20}{7}$ begyndte vi at slaa i sæteren og høiede ind det sidste af hesjerne $\frac{14}{8}$. $\frac{28}{8}$ algjort og indhøiet det sidste dette aar, som var Svarthollet. Nat til $\frac{3}{0}$, $\frac{0}{0}$ og $\frac{0}{0}$ var en haard nattekulde, saa at ageren, som altsammen endda var uopskaaret, fik stor skade her i Østerdalen og Solør, endogsaa mange steder paa Hedemarken og for det meste over hele Norge. Dette aar blev ei det sidste af loen indkjørt her i Heradsbygden, Hernes og mange steder paa Hedemarken førend $\frac{8}{11}$ og $\frac{7}{11}$, saasom Nedre Skjefstad, Berger, Prestegaarden og Rogstad.
- 1816 $\frac{12}{5}$ gik *Paul Koppang* over elven ved Østerhaug. $\frac{15}{6}$ begyndte vi at pløje her paa Skjefstad, $\frac{16}{5}$ pløiede jeg [Torkild Gundersen] den søndre Hæggeteig og endda laa der igjen i det søndre hjørne ved elv-ledet noget af vintersneen, som jeg maatte skuffe tilside; der fandtes vel paa mange steder her i jordet endda igjen af vintersneen, og alle bjerge, som herfra kan sees, var endda bedækkede af vintersneen.
- 1818 $\frac{11}{5}$ laa sne over alle jorder i Heradsbygden. Tør sommer og høst og kornet fik skade sine steder. $\frac{2}{11}$ første gang dette aar sneen kunde sees i noget herfra liggende fjeld eller bjerg og neppe nok endda førend den $\frac{18}{11}$ og her i bygden kom ingen sne førend $\frac{23}{11}$, da kom her som et rim, $\frac{5}{12}$ pløiede *Strømme Skjefstad* hele dagen paa Berget [o: Melaasberget]. Ingen sne blev liggende før $\frac{18}{1}$, 1819.
- 1819 Natten til $\frac{11}{1}$ kom lidt sne, men gik ganske bort igjen $\frac{11}{1}$ — var saa slet ingen sne her førend natten til $\frac{18}{1}$, og følgende dage kom her lidt. Hele denne vinter indtil $\frac{18}{1}$ maatte man i steden for slæde bruge og benytte sig af karioler og kjærrer, ja baade juledag og nytårsdag til kirken, karioler.
- 1821 Taaleligt høaar, men skrøbeligt kornaar. Natten til $\frac{26}{8}$ og $\frac{30}{8}$ var meget kold, men ageren slap nogenlunde, men natten til $\frac{30}{8}$ frøs aagrøden, især i Heradsbygden, saa godt som aldeles bort, og er dette aar endnu uslere end 1812, tillige stor skade over Hedemarken og Solør. — $\frac{7}{6}$ og $\frac{8}{6}$ var Glommen elv i sin høieste flom dette aar.
- 1822 saa vi, det grønnedes paa løvskogen her i jordet — 1 skilling stort [løv], og i bjergene kunde sees, at løvskogen skiltes fra den anden. $\frac{1}{5}$ var løvet omtrent saa stort som en 2-skilling. $\frac{20}{6}$ saa jeg i mange byg ax paa Nordre Houms ager. $\frac{1}{7}$ fik vi regn, som vedvarede 3 dage, men godt og maadeligt, da her lidet eller intet var kommet siden i april maaned og siden tør vaar. $\frac{30}{4}$ og $\frac{27}{4}$ var Glommen elv i den største flom dette foraar.

- 1824 ¹⁸/₁₀ gik folk over Glommen paa isen ved Vesterhaug og kjørte den ²⁰/₁₀, men nogle dage efter gik den op igjen.
- 1826 saaes ax paa bygget paa Berg i Melaasberget. ³⁰/₅ var Glommen saa stor som den ikke har været siden 1789, men ved ihærdigt arbejde blev den hindret i at komme over bygden. Vaar og sommer var tør, dog nogenlunde hø, men lidet paa agren. ³⁰/₅ var Glommen saa stor, at den gik omtrent en haandsbred dyb over det laveste ved aajordet neden haugene. Ved Engerberget sees et par «huluer» fra denne tid. ⁷/₇ var [min søn] Gunder og jeg oppe i Hestehagen og der sankede vi saa meget som en spilkom stor multekart og henimod 20 modne multer.
- 1827 ²⁰/₄ gjorde Glommen isdam ved Haug, ²¹/₄ ved Langeng-krogen og Hornbergs-løbet, nogle dage senere gjorde isdam stor skade paa Aline i Aamot. ²⁷/₅ var Glommen elv saa stor, at næsten hele bygden (o: Heradsbygden) stod under vand, dog kunde man meget godt gaa paa det tørre mellem Ødegaarden og Nedre Skjefstad. Den var nu omtrent $2\frac{1}{2}$ alen lavere end 1789 og $\frac{1}{2}$ al. lavere end 1773, den skjulte netop jorden paa det høieste af nylønden og gik til skigards-hjørnet ved hangene sønden lolaaen [NB. ved Jørgen Olsens jorde?]. ²⁶/₅ brød Glommen verkerne og kom over bygden og blev ved at voxe til ²⁷/₅, og da roede *Strømme Skjefstad* med sin kone og far fra Hvarstad til Tuven. Paa Tuven gik vandet gennem vinduesaabningerne paa den nye stuebygning, og hos *Ole Gundersen Løken* gik vandet over dørstokken paa den nye stue.
- 1829 ¹²/₉ var Glommen elv saa stor, at den gik ind i Vigdalen lige til den store toll som lænsden er hæftet ved, paa den nordre side dalen derimod var den i dette foraar ei saa stor, at vandet kom over stranden ind i Vigdalen, naar den var størst. Fra novbr. maanedes begyndelse til ⁷/₁ 1830 var en jevn og tildels haardere kulde og neppe en tomme dyb sne, saa at alle her i egnen vande og myrer blev haardt frosne. Efter at omtrent 6 tommers dyb sne er falden, begyndte det samme tørre og kolde veir indtil ¹⁴/₂, da begyndte luften at blive mildere.
- 1830 var en haard og kold vaar, sommer og høst, saa kornet frøs og fik ogsaa stor skade paa støren af væde. ³⁰/₆ begyndte bygget at skyde ax paa Berg eller Berget, ²/₆ begyndte man skuren paa *Berg*, ¹¹/₆ færdig og ¹⁸/₆ var kornet i lade. ³⁰/₈ regnede det næsten uafadeligt hele dagen og det meget koldt af norden, i afteningen klarede det op og blev koldt om natten, til lykke blev det noget taage om morgenen, saa kulden ikke hindrede meget. ³¹/₈ saa jeg snen havde lagt sig i *Nordhovedet*, og i det saakaldte Rødfjeldet eller Raufjeldet var det saa hvidt at se af sne som om vinteren, men gik bort igjen inden nogle dage. Nat til ¹/₉ var det meget koldt her i bygden, saa kornet fik skade; ligesaa fra natten til ⁷/₉ og indtil ¹⁹/₉ var fire paa hinanden saa kolde nætter, at kornet fik endda større skade end før. Ved at udkjøre gjødsel paa vinterrugen ²⁰/₈ saa jeg i vintermøgdynen ved bunden af samme sne blandet med is, som jeg kunde tage i haanden og lægge fra mig paa jorden. ²⁴/₉ til ²⁵/₉ var Glommen elv saa stor, at den gik ind i Vigdalen, saa høi at den gik fuldkommen omkring den store toll paa nordre side, som vi hæfter lænsden til, samt randt over nordenfors et stykke i *Per Vigens* jorde. I sidstleden saavel som forrige foraar

var den ikke saa stor, at den kom ind i Vigdalen sønden fra. $15/11$ og $16/11$ pløiede vi hele dagen, som om det skulde være foraaet, $17/11$ og $18/11$ kunde man ogsaa pløie hele dagen.

- 1831 $14/6$ samt før og efter var næsten alle bægge saa godt som rigtig hvide af blomster. $22/6$ saa jeg her i jorden mange æx af væringsrugen, som var skudt ud af straaet. $23/6$ spiste jeg modne jordbær, som var plukkede her i jorden. $15/7$ begyndte vi at slaa i sæteren, dog kuns med to karle de to første dage. $12/8$ afgjort slotaannen. $18/8$ afskaaret og indkjørt meget løv, • altsaa afgjort baade slaat- og skaaraannen inden fem uger fra den dag, vi reiste til sæteren. $25/8$ lobaaret eller indkjørt al loen her paa gaarden. — Vaarflommen var næsten ligedan som de to forrige aar, nemlig at den ikke kom ind i Vigdalen, men endda saa meget mindre dette aar eller lavere som 3¹/₂ à 4 kvarter.
- 1832 $5/2$ blev en langvarig linde eller tøveir. Bygden her bar for sne; dog kunde noget ligge igjen ved skigarene og i en del bakker. Den $9/2$ begyndte det lidt at sne, men neppe slædeføre her hjemme. $7/3$, $8/3$ og $17/3$ kom nok omtrent $1/2$ alen tilsammen. $1/4$ kl. 5.50 fm. fik vi det saakaldte Maremess-nye og her fra til den $20/4$ — som er langfredag — frøs det hver nat, dog mere og mindre. Natten til $10/4$ var den første nat, som det ikke frøs; om 2 eller 3 nætter begyndte det at blive koldt, som vedvarede til $2/5$. $4/5$ begyndte det at regne, men blev endda koldt i nogle nætter. $9/5$ og $10/5$ en usædvanlig stærk vind eller storm, som gjorde stor skade paa mange steder baade med huse og skog; den varede fra kl. 8 em. $9/5$ til kl. 6 em. $10/5$, næsten 2 jevndøgn. Af nedbøst skog i min teig paa Ørbækaldalen kan hugges til udsalg 100 tylvter foruden den, som er mindre. — $3/6$ var Glommen elv paa sit høieste dette aar af solskin- eller sneflommen, thi den randt netop ind i Vigdalen, saa nogle faa stokker [tømmer] kom derind.
- 1833 Nat til $14/4$ kom det $6 1/2$ tomme sne; saa meget sne er ikke kommet paa 1 dag den hele vinter, thi den har neppe her hjemme været over 9 tommer dyb hele vintersneen. Det vedblev sne saa smaat $15/4$, $16/4$ og $17/4$. Den $16/4$ var det saa koldt, at sneen drev over veiene. $5/5$ gik folk over Glommen ved Haug, men da blev veiret saa godt, at den blev saa stor til den $6/5$, saa den randt ind i Vigdalen, saa vi maatte lægge lændsen, thi tømmeret begyndte at ville gaa ind. Nat til $5/5$ indtil ud paa morgenen regnede det meget stærkt, men siden kom intet regn uden faa draaber nogle gange hen ved St. Hans tider. $1/6$ morgenen tidligt begyndte fra norden at regne, som vedholdt hele dagen, og natten til $2/6$ om morgenen regnede det enda koldere indtil kl. 11 fm. Da lysnede det op i bjerget *Borgaasen*, og var det da snehelt i Flotsbjerget, Revelbjerget, Borgaasen, Sørsaasen og længere udover Solørbjergene samt Haneknæ og Solberg. Denne sne laa paa indtil dagen den $3/6$. Nat til $4/6$ var det meget koldt og natten til $5/6$ endda koldere, saa at kornet fik stor skade. Det siges, at ovenbemeldte sne faldt saa dyb en del steder østpaa markerne, at den rak over knæet, og blev liggende mange dage.
- 1834 $1/7$ kunde jeg se 1 bygsnarp paa kanten ved fæhuset, som var saet $22/6$. Procurator *Bay* fortalte mig, at han saa 1 bygsnarp paa en høide paa

Hvarstad den $\frac{22}{10}$, som var saaet $\frac{5}{10}$. $\frac{5}{10}$ blomstrede ertterne paa nordre Nordjordet. $\frac{11}{10}$ blomstrede potatesgræsset i urtehaugen.

1835 Fra $\frac{12}{5}$ til $\frac{19}{10}$ kom her intet regn, endda bestod ageren sig nogenlunde.

1836 $\frac{1}{1}$ var kulden over 32 grader. Saa koldt har det ikke været siden 1814 og neppe da.

1839 $\frac{23}{4}$ em. kjørte man paa skareføre paa «Andersmyren». $\frac{6}{10}$ satte man poteter paa Berg, $\frac{28}{10}$ var de saa store som hønsæg.

Foruden frost og flom havde i gamle dage bønderne i Elverum af og til en eiendommelig plage at drages med, som kunde være ligefrem ulidelig. Det var de umaadelige skarer af lemæn, som fra høifjeldene oversvømmede dalføret og gjorde stor skade paa planteveksten. I 1740 væltede saaledes enorme masser ned over hele Østerdalen og formerte sig saa stærkt at de «allevegne paa marken og ved husene satte sine unger, saa det hele land derover kom i forskrækkelse, endskjønt de blev forfulgt af alle kreaturer som ræve, hunde og katter, skjære, kraake og røskat og et særdeles slags ugle, der ellers ikke her sees; en stor mangfoldighed druknede ogsaa paa vandet», naar de under sin ustanselige fremmarsch vilde svømme over. «Uagtet alle disse efterstræbelser», skriver provsten Leigh, «har deres mængde dog alle tider været lige stor, at alie skoge og marker har været opfyldte, og de har gjort stor og kjendelig skade ved at opæde græssets rødder og fordærvet rugbraaterne under sneen om vinteren. Efter gammel mands tale holdes de og som tegn og forbud for haarde og vanskelige tider, saa de har været saare onde og ubehagelige gjester». Under disse vandringer kunde der opstaa «lemæn-epidemier», en smitsom sygdom, som i løbet af utrolig kort tid gjorde det af med mængder af de væmmelige dyr, men ikke sjelden fulgtes af en tyfusagtig sygdom blandt menneskene, som formodentlig skyldtes drikkevandets infektion af druknede syge lemæn. Som særlige «lemæn'aar» nævnes 1769, 1788 og 1812, men plagen var i aftagende og efter midten af forrige aarhundrede nævnes ikke længer særlig udbredte lemænvandringer.

Den skade af frost og flom, som gaardbrugerne led paa korn og grøde, maatte billigvis skaffe dem lettelser i skattebyrden. Under de første Oldenborgere havde Østerdølerne sluppet med halv skat, men ved Kronens pengetrang under og efter Syvaarskrigen maatte de betale fuldt ud og paa lige linje

med bønderne paa Hedemarken. Dette blev saa meget føleligere som de overordentlige skatter, «landehjelpen», fra at udskrives engang imellem, naar forholdene gjorde det særlig paa-krævet, efterhaanden blev stadige og i Christian IV's tid endelig gik over til en fast aarlig pengeskat, 1 rdl. af hver fuldgaard og forholdsvis for de lavere gaardklasser. I 1601 androg bønderne i Elverum, Aamot og Tønset om atter at faa nyde sin gamle frihed for halv skat, «givende tilkjende hvorledes de er boende under fjeldet udi en bar ortsland og have en meget ringe kornsæd, hvilken dog undertiden haver ingen synderlig fremgang, men tidt og ofte, naar stor vinter paafalder, enten fryser bort eller og af hastig og uformodendes vandflod borttages». Ved aabent brev af 19 juni 1601 gav kongen disse sogne deres gamle frihed igjen, og dette privilegium paa halv skat blev senere fornyet ved aabne breve af 27 jan. 1663 og 6 aug. 1670. Denne lettelse fik en enorm betydning for bygderne, da skatten blev fordoblet under den tyske krig i 1620'aarene og end yderligere steg helt op til 12 rdl. for hver fuldgaard under Hannibalsfeiden i 1644—1645; hele 265 rdl. blev dengang udredet i Elverum. Naar en tønne rug paa denne tid kostede 1½ rdl. og en ko var værd 4 rdl., saa vil det let forstaaes at bønderne maatte segne under en saa knugende skattebyrde. I 1646 blev regjeringen nødt til at slaa af halvparten; det blev «sexdalerskatten», og Elverum betalte da 132 rdl. i to terminer. Efterhaanden kom skatten ned i tredjeparten, men til gjengjeld opstod saa rigtignok en hel del nye smaaskatter som udskrivningsskat, fôrnødskat etc., og en gang imellem opfordrede kongen ogsaa til frivillige ydelser, hvad dog ikke bragte mange rigsdalerne i kassen. — En anden lettelse, Østerdølerne fik i sine afgifter, var en billig gjenkjøbsret til kongens tiendekorn. I 1599 fik de af Christian IV ret til at købe tilbage hver tønne tiendekorn for 2 mark, og dette beneficium blev fornyet af de efterfølgende konger i 1648 og 1670. — Den lange fredstid paa 1700'tallet og gaardenes overgang til selveierbønder bragte en stærk fremgang i gaardsdriften, og med prisstigningen i aarhundredets sidste halvdel paa korn og landmandsprodukter begyndte saa smaat en jevnere velstand at vise sig og dermed ogsaa evnen til lettere at betale de ilagte skatter.

Medens de anførte lettelser var begrundet i de nærsagt aar-

visse skadelidelser ved frost og flom, er det klart at noget ekstraordinært maatte gjøres, naar bønderne fik naturens vrede over sig som ved den svære flom i Glommen i 1789.

Henimod slutningen af 1789, da sindene var saavidt begyndt at komme lidt til ro efter «ofsens» lammende indtryk, satte regjeringen i Kjøbenhavn sig i bevægelse for at indhente efterretninger om størrelsen af den materielle skade, «ofsen» havde foraarsaget, og om de nødlidendes trang for derved at kunne beregne den hjælp, som kongen «i et saa ekstraordinært tilfælde kunde være sindet allernaadigst at bevilge sine trængende undersaatte og som dels kan have til hensigt at hjælpe dem for det nærværende øieblik ved nogen mulig understøttelse af kornvarer og dels ved pengeforskudde og hjælp til oprydninger, naar man ikkun var forvisset om at de blev vel anvendte». Der blev da i henhold til udfærdigede ordre optaget taxt og vurdering over skaden, med det resultat som for fogderiet allerede ovenfor er meddelt. En indsamling i landets kirker indbragte 19 355 rdl., som uddeltes til de mest trængende i forhold til lidte skade, og ved den fordeling var det folk i Solør som opnaaede 25 skilling! Den væsentligste hjælp bestod i at de skadelidte mod behørig legitimation og kontant betaling fik købe korn af magasinerne paa Kongsvinger og i Christiania, ligesom der til gjenopdyrkning blev ydet laan af kredittkassen til en lavere rentefod end den almindelige og tilstaaet de enkelte gaarde skattefrihed for et eller flere aar. Store summer til afhjælp af den øieblikkelige nød havde regjeringen imidlertid ikke til raadighed; den var som sædvanlig «for tiden» blottet for ressourcer og greb derfor som saa ofte ellers til det virksomme middel at henvise befolkningen til selvhjælp. Den 15 aug. 1789 sendte den et cirkulære til amtmændene om anlæg af bygdemagasiner til oplag af sædekorn og vedlagde udkast til en plan for oprettelse af saadanne magasiner.

Det er interessant at erfare at regjeringen havde hentet grundlaget for dette udkast fra — Elverum. Efter at Trysil i 1786 havde besluttet oprettet et kornmagasin, havde amtmand Pentz søgt at faa istand en lignende institution i Elverum gennem frivillig sammenslutning af bønderne. Ved nytaar 1787 var dette arbeide fremmet saa langt at der i frivillige bidrag var tegnet 10 td. 5 skjæpper byg, 32 td. 5 skjæpper blandkorn og

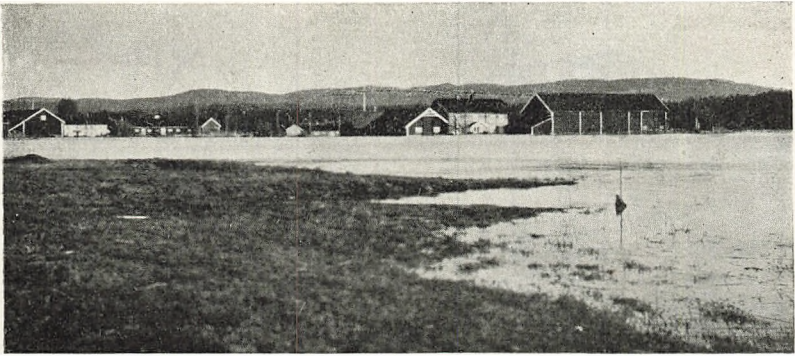
50 td. 6 skjæpper havre, ialt 94 tønder korn. Senere blev denne beholdning yderligere noget forhøiet, saa udlaansvirksomheden kunde begynde i mai 1787 med næsten 100 tønder, der udlaantes mod et overmaal af 1 skjæppe af tønden og skulde tilbagebetales den paafølgende vinter. Paa vinterthinget paa Møystad 6 febr. 1787 blev kundgjort den af bønderne indgaaede overenskomst om magasinets fond, dets anvendelse og bestyrelse etc., ført i pennen af sogneprest Heidenreich og dateret 2 febr. 1787. «Da den bedrøveligste erfarenhed», heder det tilslut, «at mangel af eller dog misligt sædekorn i de aaringer, som jevnlige nattekulde om høsten har ødelagt sæden i dette sogn, er en stor aarsag til den trykkende mangel for mange, men total ruin for den fattige, saa haaber vi, næst Guds bistand, at kunne glæde og husvale mange nødlidende blandt os — —» Under 7 febr. gav amtmand Pentz overenskomsten følgende paategning: «En saa retskaffen almue som den i Elverum sogn, der viser sig som brave Nordmænd, tro imod deres konge, lydige og hengiven til dens foresatte øvrighed, kjærlige og omhyggelige imod deres trængende medmennesker, fortjener at blive understøttet til et saa nyttigt anlæg som dette af almuen indgaaede. Amtet lover dem derfor til 1788 aars april maaned en hjælp af 50 td. byg, 8 skjæpper pr. tønde beregnet, af det her paa Hedemarken (i 1785) oprettede magasin, og fremdeles al mulig understøttelse». Den kgl. approbation blev meddelt 19 oktbr. 1791, idet der alene tilføiedes nogen nærmere bestemmelser om restancers indfordring ved udpantning.

Elverum bygdemagasins hus stod først ved kirken, men flyttedes i 1788 til en dertil udseet afgiftsfri tomt paa Gaarder, da den antagne forvalter, Ole Øvergaard, som her var bosiddende gaardbruger, derved «kan des lettere og bedre have tilbørlig opsyn med magasinet». Efterhaanden blev det mange bønder, som tog sig kornlaanenes tilbagebetaling noget let, og det kunde derfor befrygtes at magasinet ikke vilde formaa at virke efter sin hensigt, medmindre de i planen anordnede udpantninger blev sat igang, et skridt, som dog ikke fortonede sig som videre heldigt. I 1790, da det var trangt om saakorn i bygden, lod sognepresten derfor tømmermerker *Thor Olsen Grøtting*, som han kalder «en af vort sogns mest udmerkede mænd, ja en af Østerdalens rare og tænkende patrioter i bonde-

standen», begive sig til amtmanden «for i sit frie, ærlige og simple sprog at udtrykke det nyttige for sognet ved dette magasins vedligeholdelse og hvor uendelig forbundet det ganske sogn maatte være for understøttelse til disse udeblevne kornvarers inddrivelse uden den sædvanlige gang gennem de offentlige retter» Presten mente at alene en trusel «fra de høiere steder» om udpantning vilde forebygge denne og saaledes være nok til at sikre magasinets heldige virksomhed. I det følgende aar foreslog fogden Andreas Hjort, hvem stiftamtmand Moltke kalder «den bedste, redeligste, den mest virksomme og oplyste foged, jeg kjender i Norge», at magasinbeholdningen i Elverum, som nu var paa 150 tønder korn, burde øges ved en kongelig gave til det dobbelte, «idet herigjennem skulde gives et udtryk for kongens velbehag over at dette sogn har været det første i Østerdalen, som frivilligen har oprettet et bygdemagasin». I 1792 fik det ogsaa som en kongelig gave et tilskud af 60 tønder byg, indkjøbt paa Hedemarken, men mere blev det ikke til. Det almindelige laan af magasinet var for den enkelte gaard 1 tønde rug og 1 optil 2 tønder byg. «Skjønt den gjæve bondemagnat, proprietær Ole Øvergaard paa Gaarder forvaltede Elverum magasin paa en meget nøiagtig og samvittighedsfuld maade» kunde det i længden ikke undgaaes at foretage udpantning hos efterladende laantagere, dog begyndte dette ikke før i 1794 og selv da med megen lempe, fordi kornhøsten 1793 havde været usædvanlig god og det vilde være uheldig at have for meget overliggende korn i magasinet. Frygten for denne eventualitet forsvandt dog temmelig hurtig, da der igjen indtraadte frostaar. I september 1802 hjemsogetes saaledes hele amtet, efter en usædvanlig lovende sommer, af en herjende nattefrost, som selv paa Hedemarken gjorde kornet ubrugbart til udsæd. «Jeg kjender mange familier», skriver amtmanden 14 oktober, «som i de sidste 8 uger ikke har havt brød i deres hus», og paa Kongsvinger udhøkrede havremelet for 5 skilling pr. pot. Under disse forhold arbeidede Elverum magasin med megen forsigtighed, med frygt for at maatte indskrænke laaneverksamheden, «da forsvarligt sædekorn til foraaret vil blive meget dyrt og særdeles vanskeligt at bekomme», skriver prestén Gude; «men man maa under himmels velsignelse oppebie en gunstigere høst, thi skal man i mislige og haarde aar handle strengeligen med debitorerne, da taber

magasinet aldeles sin hensigt som er at hjælpe og understøtte, men ei at betyngte dobbelt» ved retslig inddrivning af restancer.

Til praktisk beskyttelse mod flommene havde bønderne paa de udsatte gaarde allerede i gammel tid søgt at gardere sig ved lænsler og dæmninger, saaledes havde gaardbrugerne paa Grundset sikret elvebredden ved stenbelægning og i Heradsbygden var særlig paa Skjefstad anlagt volde. Nogen ingeniørkunst var neppe udfoldet ved disse anlæg, som vistnok havde en meget primitiv karakter, men da forebyggende voldarbeider sees at

Anatørfot. af O. H. Svenkerud.

Flom paa Nedre Løken'gaardene i 1916.

være foretaget i noget større udstrækning omkring aar 1700, kan det neppe feile at officerer fra det da nyanlagte sæstningsanlæg paa Christiansfjeld har været tilkaldt til sagkyndig bistand. Efterat Langengen i Heradsbygden, som indtil da havde været brugt som sameie i ikke mindre end 105 større og mindre lodder, var blevet udskiftet i 1824 under vejledning af premierløjtnant Hans Øvergaard som fungerende landkonduktør, kom der mere fart i arbeidet for at sikre det lave land mod flommene, og betydelige volde og dæmninger blev i den paafølgende tid anlagt med stor virkning. Først efter den svære flom i 1850 blev imidlertid ved offentlige foranstaltninger helt ingeniørmæssige beregninger foretaget som grundlag for effektive forbygninger, men planen blev ikke gennemført og efter et mindre gjennebrud paa Løken Perstuen i 1864 svigtede dæmningerne under flommen i 1867, og strømmen grov bl. a. en

150 m.² stor og 10 m. dyb «hulu» paa Høumstuvén. Dette var sidste gang vandmasserne brød dæmningerne. Længs elvebredden blev efterhaanden anlagt ikke mindre end 3400 alen diger med dæmningsluke i Kvernækken, og oppe i Strandbygden sikredes bredderne med forbygninger ved Grundset, Øxset og Rustad, ved sidste gaard dog ikke i tilstrækkeligt omfang. I 1855 blev i Heradsbygden af de gaardbrugende selv anordnet og vedtaget en systematisk administration af «verkerne» med fast opsyn, ansat af opsidderne mellem Skjefstad og Ny-

Amatorfot. af O. H. Svenkerud.

Flom paa Løken Christenstuen i 1916.

gaarden, og med statsbidrag. Det viste sig under senere store flomme at dæmningerne fremdeles var for lave, og kanaldirektøren lod derfor i 1896 kaptein Ole W. Lund efter nøie befaringer indkomme med forslag til yderligere sikringer. Dette gik ud paa at forhøje dæmningerne med $\frac{1}{2}$ meter og samtidig give dem en øverste bredde af $1\frac{1}{2}$ til 2 meter, hvortil vilde medgaa ialt 13500 m.³ fyld og paalægning af 22200 m.² med madjord; derhos maatte stenbeklædningen mod Skjefstadfossen forstærkes og voldenes yderside beplantes med pilekrat. Dette arbejde blev udført for kr. 10500, idet Staten bidrog med en halvpart, og enhver oversvømmelse ansaaes derved for fremtiden forebygget. I 1916 indtraf imidlertid en svær flom, hvorved vandet gik mere end 20 cm. over dæmningerne og samtidig skar hul paa to steder. Efter en nødvendig reparation blev planen til

yderligere sikringer mod gjentagelsestilfælde atter iverksat af Vasdragsvæsenet, hvorved dæmningen og elvebredden ved Skjefstad og Lillehof blev stensat for at modstaa trykket fra Skjefstadfossen, hvorhos dæmningerne skal forøges baade i høide og bredde. Dette arbeide er ialt kalkuleret til ca. 50 000 kr.

I denne forbindelse maa nævnes en Elverum'sogning, som i de mange aar fra 1889 til 1907 var chef for Norges vasdragsvæsen, kanaldirektør *Gunnar Sætren*. Født paa Nordby i Nordre Skogbygd 7 septbr. 1843 som ældste søn af gaardbruger og skogeier Carsten Sæthren kom han, efter endt skolegang paa

Lillehammer og hos Qvam i Christiania, i 1862 paa den polytekniske Høiskole i Zürich og udgik herfra i 1865 med en udmerket diplomexamen som ingeniør.

Den følgende vaar blev han tegner i Kanalvæsenet og fik allerede i juli s. a. ansættelse som assistent ved dettes undersøgelser paa Sørlandet og blev her arbejdsbestyrer i 1873. Som bestyrer fra 1887 af kanalanlægget Bandak-Nordsjø i Telemarken udførte han dette Norges største sluseanlæg og blev i 1889 fungerende og fra 10 september 1891 konstitueret som kanaldirektør.

Som saadan havde Sætren den øverste ledelse af landets vasdragsvæsen indtil han tog afsked 11 febr. 1907, og hans store, ikke mindst praktiske og ved talrige studiereiser i udlandet tilskjærpede indsigter fik anvendelse langt udover det offentlige kontors fire vægge. I 1893 blev han ridder af St. Olavs orden «for fortjenstlig virksomhed som tekniker». Efter 1907 har Sætren som privat konsulent haft indflydelse ved forberedelserne til mange af de store foretagender, som har ført til udnyttelsen af landets vandfald i industriens tjeneste, hans interesser for vasdragenes nyttiggjørelse har afsat sig i planer af forudseende karakter og som teknisk forfatter har han været meget frugtbar. Personlig er Sætren for en stor venneskare velkjendt som manden med det festlige humør og den udprægede humoristiske sands, med evnen til at give denne spillerum i et pointeret, altid harmløst foredrag af fornøielige historier og op-

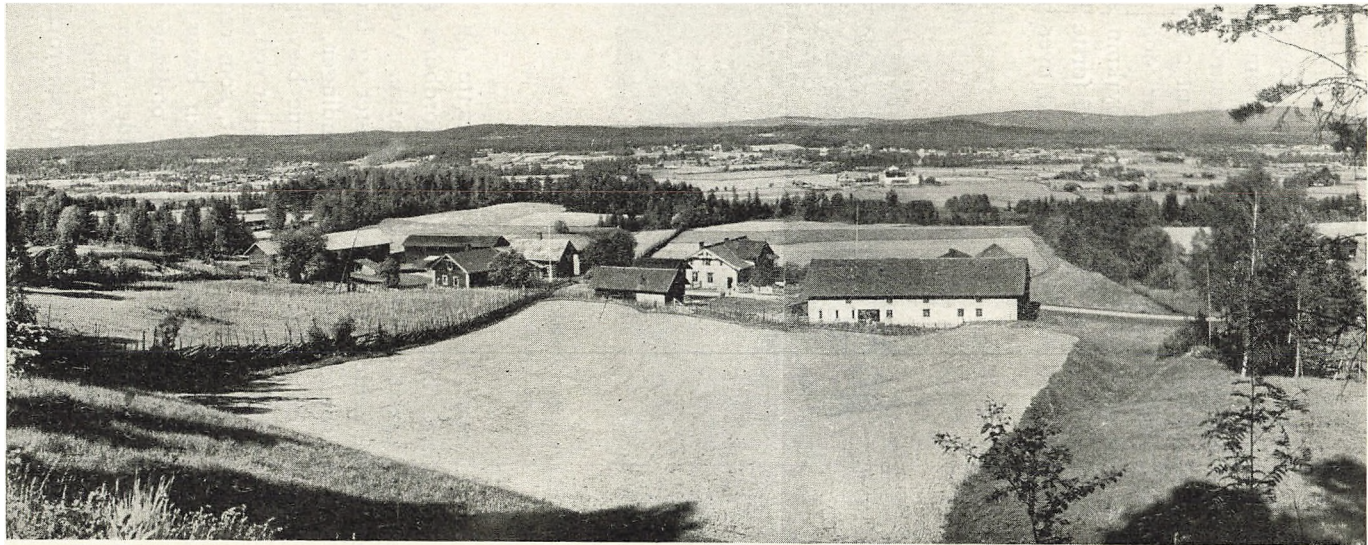
Kanaldirektør Sætren.

levelser allevegne fra. Han eier fædrenegaarden Nordby, men er med sin familie bosat paa Slemdal ved Christiania.

«Udi Elverum findes mest havre og lidt byg og blandkorn», skriver provst Leigh i 1743, og saaledes har forholdet i alt væsentlig været baade før og siden. Klimatet, høiden over havet og undergrundens beskaffenhet er ikke gunstige for jorddyrkingen. Selv i frugtbare aar har bønderne derfor ofte maattet købe mellem en halvdel og en trediedel af det korn, som var nødvendigt «til deres livs og huses ophold». Efter misvekst og haarde aaringer maatte de klare sig med brød af mose, benmel og barkemel.

Brødmosen blev efter plukningen bredt ud paa bakken og rensed, derefter ludet og kogt i luden. Den gaar da over til en seig masse, som saa vandes ud og bredes over laavegulvet til tørring og derefter tørkes i badstuen. Naar den sluttelig er blevet godt stampet sammen med mel (eller poteter) er den færdig til maling. Der fremkommer da et mel, som kan bruges til taalelig velsmagende brød og spiselig grød; usundt var det ikke. Benmelet blev frembragt af finbankede kogte kalveben og blandedes ikke med almindeligt mel; ben af større kreaturer kunde ikke bruges, fordi melet da fik en emmen fedtsmag, som virkede modbydelig. Barkemelet blev lavet af en blanding af siljebark og furuens lyse underbark; det maatte vandes godt ud for at linde paa beskeden. Furubark alene kunde ikke bruges; det blev baade for uappetitligt og usundt.

Af bygkornet og blandkornet (∩: byg og havre) blev det tungeste, det saakaldte «fremod», brugt til kogemel, grød og suppe, det lette til fladbrød. Det var ikke saa nøie om letkornet indeholdt endel ugræsfrø, avner og halmstub; fladbrødet saa nok derfor mørkt og bustet ud, men en sulten mave var ikke kræsen, og usundt var det ikke. Til høitid blev brugt et finere fladbrød, som var tilsat rugmel og med poteter, efter at denne rodfrugt, som fra slutten af 1700'tallet kun blev dyrket som havevekst, var begyndt at blive almindeligere i Elverum. Ovnbrødet, bagt af sigtet rugmel og derfor gjerne kaldt «sigtebrød», blev først almindeligt for omkring 70 aar siden; før den tid kunde det kjøbes paa Grundset marked af Hede-markingerne, som kom kjørende med hele brødlæs.

Udsigt over Heradsbygden, seet sydostover fra høiden ovenfor Murud.

O. Væring fot.

Medens havren mest dyrkedes i Heradsbygden og Strandbygden, var byg og blandkorn hovedsæden i Hernes og byg omtrent eneste kornavl i Skogbygderne. Hvad rugen angaar var den endnu til henved 1700 nærsagt ukjendt som saakorn i Elverum, og i 1720'aarene var det kun paa gaardene langs Glommen at der blev saaet fra 1 fjerdingkar til 2 skjæpper. Braatebrænding med paafølgende rugavl var dog i brug allerede midt paa 1600'tallet og denne primitive dyrkningsmaade skyldes vistnok Kvæernerne, «rug-finnerne», som i første halvdel af det syttende aarhundrede fra Sverige kom ind over grænse-

Lade, fjøs og stald paa Østerhaug.
Den største udhusbygning i Elverum.

O. Væng fot.

landskabet. Braatelandet blev altid valgt i tætte og frodige granholt paa tør mark, baade fordi her var jordbund for god avling og fordi det gjaldt at faa mest mulig aske. Ved midtsommertid blev træerne fældet og grenene afkvistet og bredt ud over marken. Næste sommer foregik saa brændingen, hvorved kun grenene brændte op, medens træstammerne blev liggende forkullede igjen og anvendtes siden til gjærder eller ved. Medens asken endnu var let og løs blev kornet saaet, som regel allerede dagen efter brændingen, og nedharvingen besørget af regnet eller i tørveir ved at der karedes lidt omkring i asken med en pinde. Da rugbraaten ikke var ryddet, men fuld af baade stokke og sten, kunde kornet kun skjæres med «skjyru». Disse braater gav rigelig fold, men var ved sin rovhugst til

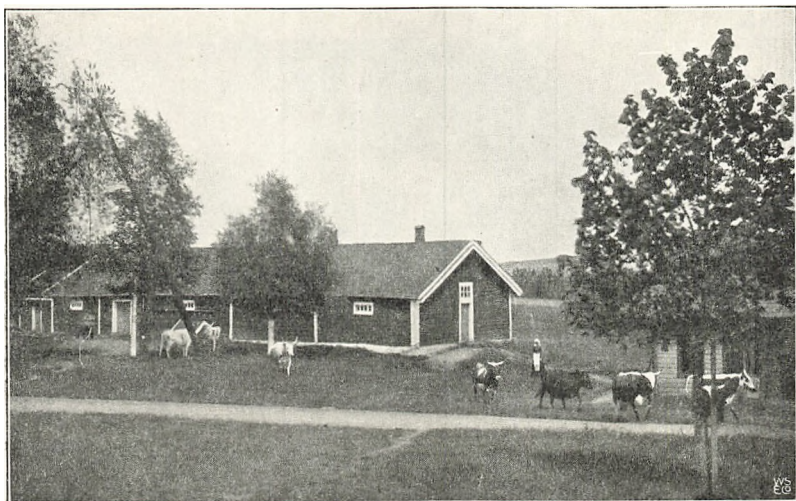
stor skade for skogen og forvoldte mangen gang uhyggelige skogbrande. Paa rugbraatene avledes siden i mange aar udmerket hø, derfra gik de over til havnegange og efterhaanden blev de en ypperlig grobund for skog, som her har givet overmaade grovt tømmer. Da tømmerpriserne gik iveiret henimod midten af 1800'tallet var det forbi med braatebrændingen.

Ved thinget paa Østerhaug 4 juni 1673 klages over Finnernes krybskytteri og 6 decbr. 1681 over at «svenske Finner» trænger ind over grænsen og brænder rugbraater. I 1732 skriver den daværende provst, senere biskop Niels Dorph til biskop Hersleb, at nogen Finner «for ungefær 120 aar siden» nedsatte sig paa fjeldet og skogen mellem Elverum og Trysil og siden formerede sig saaledes at «der nu skal findes 16 à 20 familier, bestaaende af 300 sjæle omtrent». Disse Finner holdt fast ved sine fædres sprog og lod sine børn først lære norsk naar de blev 12 til 14 aar gamle og agtede sig til Guds bord, hvad de mente at have faaet frihed til af de tidligere prester i Elverum, som alene «havde taget forsikring om deres sjæls bedste tilstand saa vel af den hos dem forefundne finske bibel, salmebøger og katechismus som og deres kristelige opførsel og levemaade, hverom jeg og paa min visitats er blevet fuldkommen forsikret». En del af dem havde fundet sig tvunget til at lære «det danske sprog» for at kunne gjøre sig forstaaelig i deres handel med de norske, men en god del forstod ikke et ord «dansk». Presten Leigh fandt ved sin embedstiltrædelse dette forhold ganske forkasteligt og tilholdt Finnerne at oplære deres børn «straks fra første aar» i landets eget sprog, men han blev mødt med afgjort uvilje, og provsten Dorphs henstilling i samme retning under en visitats vakte saadan misnøie at han 20 marts 1732 gennem biskopen anmodede den verdslige øvrighed om «et eftertrykkeligt forbud mod at disse folk faar bruge det finske sprog». Herpaa indløb det svar fra amtmand Weren-skiold: «med de Finner vil der omgaaes noget lempfældig», og tilsyneladende var denne sprogstrid dermed afgjort i favør af Finnerne, men foged Juell i Solør fik ordre til at have et vagtsomt øie med dem og støtte de geistlige myndigheder ved en bestemt optræden paa thinge, hvor det finske sprog ikke vilde taales, og efterhaanden lempede Finnerne paa sin modvillighed, saa presten Leigh i 1743 kunde skrive «at man i den tilkom-

mende tid kan vente det anderledes». «De ernærer sig», siger han, «som andre bygde- og bondefolk paa de smaagaarde, som de tid efter anden har opryddet sig, bruger ingen tamme rensdyr, men holder sig stedse paa èt sted og differerer aldeles ikke, undtagen i sproget, hverken i klædedragt eller levemaade eller i næringsmaade fra andre bygdefolk, med hvem de ogsaa efterhaanden indlader sig i ægteskab». Ved annexet Trysils overgang til eget prestegjeld i 1780 fulgte de fleste Finner med ind i dette, og det antal som blev tilbage i Elverum var saa ringe at det tabte enhver betydning. Et minde om Finnerne er navne paa enkelte lokaliteter som «Finjokvernen» i Nordskogbygden, «Finveien» over Kynna ovenfor Kyndammen med myrklopper mellem Bagsjøtjernet og Bagsjøen over en brænne, som kaldes «Finbrænna»; ligesaa «Finkvile» paa veien ved Storforsæteren, som har sit navn af at Finnerne her havde hvileplads paa veien mellem Risberget og bygden.

Fædrift har været den vigtigste næringsvei i Elverum som i Østerdalen overhovedet. I 1743 skriver provsten Leigh: «af faar holdes ikke flere end som folket behøver til sine klæder og derhos ganske smaa, af en slet og ringe uld. Af de store engelske faar sees her ingen hos bønderne, som det synes dem til større fordel at anvende det lidet hør, som her falder, til deres kør og hester, som bringer større og vissere fordel. Af gjeder og bukke holdes der ikke saa liden mængde, saasom disse kreaturer er med saa meget mindre bekostning at føde, at de næsten den hele vinter over kan underholdes med halm samt suru- eller granbar og giver en stor fordel, hvor de vil trives, med deres melk og ost udi en husholdning. Dog er kør det, som man af tamme kreaturer mest elsker at lægge vind paa, som ogsaa i dyre og knappe tider har givet det visseste ophold, at naar fattige folk har havt noget melk til deres barkebrød, saa har de derudi havt sit livs visse ophold. Men om disse norske kør kan det meldes, at de er langt mindre end som det danske fæ og giver heller ikke saa stor en frugt eller nytte, at de derfor holdes udi saa meget større mængde. Aarsagen hvorfor her ikke kan underholdes saa stort fæ som i Danmark er vel fornemmelig den: dels at veiene ikke er saa passable for det store kvæg, da de maa søge deres græsgange

gjennem tykke skoge, over bløde myrer og moradser, hvor det smaa kvæg saa meget lettere kan fremkomme, dels maa de her hendrives saa meget længere efter deres føde som græsgangene er her saa meget tyndere, at deres kreaturer daglig maa om-drives paa mange steder et par miles vei, hvorved det store kvæg saa meget mere maatte fatigueres og trættes og saaledes ikke kunde give den frugt og nytte som i Danmark, hvor de i stilhed paa et lidet rum kan finde sin føde overflødig». — Om Østerdalen i almindelighed siger han videre: «den del af dette

Fra Nordby i Nordskogbygden.

I. Lemo fot.

vidtløftige distrikt, som kan nyttes til eng, er ganske liden, at man derfor med en stor og fast utrolig møie maa samle mos af fjeldene og løv af træerne til kreaturenes føde, og dersom her ikke fandtes saa stort et forraad af birkeskog samt smaa furu- og grantrær til kreaturenes føde at faa sanket om vinteren, var det umuligt at saa mange familier kunde finde sin subsistense».

Det løvfôr, som var anset som det bedste, var aspeløv, og det fik da baade hestene, som forøvrigt ogsaa fik det bedste hø, og kjørene, medens smaafæet maatte nøies med det stive og haarde bjerkeløv. Da aspen var en sjeldnere forekommende træsort maatte løvet mængstedes søges langveis, saaledes i Hvarstadsæteren og ved Kynna, 1½ mil fra gaardene

i Heradsbygden. Løvet blev bundet i kjerver og draget op paa hjeller. Kjerverne blev stukket paa stør som kornbaand paa stak, men med underste kjerne saa høit op fra marken at husdyr ikke kunde naa op og gnave løvet. Der maatte derfor bruges meget lange stør og stige for at faa kjerverne paa.

Foruden løv af asp og bjerk, som gjerne blev taget med kvist paa $\frac{1}{2}$ m.'s længde og altid buntedes i kjerver, blev ogsaa brugt løv af or, rogn og silje, men dette uden kvist til det saakaldte hakløv. Det blev tørret paa bakken og indhøstet halvtørt; i laden undergik det da en gjæring til surløv.

Buskap paa Løken.

Amatørfot.

Fremdeles brugtes bar af frodig gran til kjørene og furubar til faar og gjeder. Hvor skogbrand havde herjet var det gjerne røslungen, som først indfandt sig; baade den og kraakefod blev da slaaet med ljaa og raket sammen for senere at bringes tilgaards. Om høsten blev hvidmosen, renmosen, raket ihob med en jernrive og kjørtes hjem paa vinterføre. Endelig brugtes som nødfør hestegjødse, kogt sammen med avner og løv og i embær servert varm for kjørene paa baasen. Lidt salt skjærpede appetiten!

Der var i gamle dage i Østerdalen stærk tilbøielighed til at holde overdrevent stor besætning. Følgen var regelmæssig sulteføring. Tidlig paa vaaren blev derfor buskapen sluppet ud paa hjemmarken, men naar sneen blev liggende længe, var dyrene paa denne tid saa udsultede og kraftløse at «de laa

rese», faldt omkuld, og ikke kunde reise sig. Den magre føring var aarsag til at det ogsaa blev kleint med gjødsel til hjemmarken, saa avlingerne blev smaa. Men saa kom endelig sætertiden. Denne begyndte paa bestemte dage for de forskjellige sæterlag, saaledes allerede 26de mai for dem, som laa i Galberget, og 9 juni drog bølingerne til Borgaasen og Flotsbergsætrene. For at spare paa sæterhavnen blev flere steder i Østerdalen brugt baade vaarsætre og høstsætre, men saa langt sydover som i Elverum benyttedes kun undtagelsesvis vaarsætre, hvad der medførte at sæterfolkene drog hjem med buskappen

Anaterfot.

Sæter i Borgaasen.

for i en maanedstid, i august maaned, at lade den havne i hjemmarken. I gammel tid drog hele familien paa sæteren, og hjemgaarden stod da stængt, senere blev brugt jæter, som foruden at vogte bølingen ogsaa havde til pligt at passe paa at den ikke overskred grænserne for sæterlagets beitestrækning. Medens kjørerne gjerne søgte ud i det myrlændte, holdt faar og gjeder til paa de tørre rabber og knauser, men en flink jæter, som forstod at lokke med luren, havde ikke vanskeligt for at faa buskappen samlet hjem til sæteren om kvelden, og det frie liv i en vekslende natur virkede tiltalende paa de 10—15'aars gutter, saa det var ikke vanskeligt at faa jætere. Men indtil 1860-aarene hændte det ofte at deres mod og snarraadighed blev stillet paa en haard prøve, for da kunde ulven husere slemt, og bjørnen

var heller ikke til at spøge med¹. Som regel havde jæteren dengang pistol med sig, og nogen skræmmeskud var oftest tilstrækkelig til at de ubudne gjester luskede undaf, men det hændte dog ikke sjelden at ulven forsynte sig i faareflokken eller nappede en fed gjet. Buskaben blev ved saadanne besøg yderlig opskræmt, og jæteren kunde da faa sin fulde hyre med at samle og berolige den igjen, og særlig snarraadig maatte han være naar de magre og kraftløse dyr havde gaaet sig fast i vaal af vindfang eller lagt sig ned i blød myr. — Men sæter-tiden paa de velgjødslede havnegange bragte snart buskaben i godt huld og dermed melk og ost paa sæteren, og ved Mikkelsmesse eller 14 dage senere drog hele bølingen tilbygds igjen, og da blev der liv og stas paa gaarden, om alt var gaaet godt og vel.

Som regel er kvæget stedegent, men der forekommer ogsaa krydsninger af Telemarks- og Hedemarks'racer. I 1900 var der i Elverum ialt 711 hester, 3 753 stykker storfæ, 2 213 faar, 653 gjeter og 698 svin. Medens hesteholdet i senere aartier er øget noget paa, ligesom ogsaa svineholdet, er antallet af faar og gjeter gaaet stærkt tilbage; til gjengjæld er fjærkræet kommet betydelig i skuddet.

¹ Endnu findes der adskillige huller og spor af ulvestuer, som blev gravet baade i sæterbergene og i de bebyggede dele langs Glommen. De var gjerne 6 alen dybe, runde grave med en diameter paa vel 6 alen og indvendig bordklædt. Midt i blev sat en pæl med et Bret, hvorpaa en hund blev bundet som lokkemad, ellers blev aabningen omhyggelig skjult med kvist og granbar. Ulvene, som faldt i graven, blev aldrig skudt, men slaaet eller stukket ihjel med lange spyd. Peder Bronken pleiede at hoppe ned i og kværke bæsterne med sine tørre næver. Saa haardhændt var ikke «Eriks Ingeborg» i Melaasberget, som engang en julekveld uforvarende plumpede ned i en ulvestue, hvor der befandt sig en svær graaben; det blev en uhyggelig nat, men hun kom menløst fra det.

Senere blev ulvesakser anvendt med aate af hestekjød, som i gamle dage ikke blev brugt til menneskeføde. Henrik Opsahl var en ivrig saksejæger.

I begyndelsen af 1860'aarene forsvandt pludselig ulvene omtrent over hele landet, formentlig som følge af pest.

Lignende fangsgrave blev i Elverum ogsaa brugt til elg, men disse blev lagt ved gjærder, langs hvilke elgen blev drevet frein. De havde ingen midtpæl, men flere spidse stør, saa dyret blev spiddet, naar det styrtede ned i.

Bekjendte bjørne skyttere var Jens Mørkhagen, Anders Menssen Løken og Søren Dahl paa Berger, og før deres tid kaptein Dop paa Møystad, en ren masse-morder med vældige hedrifter.

I 1879 besluttedes oprettet Heradsbygdens meieri ved sammenslutning af 20 bønder med aktier for 5000 kr. Meieriet blev opført paa tomt fra Hvarstad, nær Flobakken, som smørmeieri og begyndte i 1880 med 70000 liter melk til en pris af 7 og 8 øre pr. liter nysilet; i 1903 var driften paa det høieste med 141000 liter à 8,8 øre. Ved aabningen af Solørbanen blev melkeforsendelsen til Leiret saa letvindt at

Sommerfjøs paa Østerhaug, bygget 1671.

Flyttet 1796 til nuværende plads. Nu materialbod.

O₄ Væring fot.

meieriet i 1913 besluttedes nedlagt og i 1916 solgt. Det havde imidlertid været til betydelig ophjælp for jordbruget i Heradsbygden, da det skaffede god pris paa det eneste produkt, som gaardene med fordel kunde sælge, og jorden blev derfor drevet mere rationelt end før med større avl af fôrvekster som kløver og turnips. — Hernes meieri blev anlagt i 1884, det blev det største i Elverum og drives fremdeles, derimod er det lille i 1894 anlagte Kverndalens aktiemeieri igjen nedlagt.

Som underafdeling af det i 1880 oprettede «Hedemarkens

Amts Landhusholdningsselskab» stiftedes 23 juni 1882 i Elverum «Søndre Østerdalens Fogderis Landbrugsforening» til fremme af landbruget med dets binæringer. Mellem 1883 og 1901 lod selskabet afholde fjøs-skuer i forskjellige bygder, i 1888 ansattes vandre-lærere i fjøsstel, og i 1884 holdtes de første okseskuer i Elverum, i 1886 det første dyrskue paa Rena og i 1902 i Elverum det første unghestskue, som senere fra 1906 aarlig gjentages ved hestestevnet under Grundset marked under ledelse af den i 1904 stiftede «Søndre Østerdalens hesteavlforening». — Til landbrugsforeningens 25'aars jubilæum i 1907 skrev skoleinspektør Olav Schulstad en vise i Elverumsmaal, som rummer en god por-

Amatørfot. af O. T. Lomo.

Nysæteren, en sæterforpost mellem Agaaen og Melaasberget.

tion af det harmløse, lune humor, som er eiendommelig for bygdens folk, hvorfor den gjengives her:

Da utstilling vi fyste gonga heldt, fal-
 lera,
 vi hadde jammen ner' paa konkurs spelt,
 fallera,
 Før seksan den var græpa flot og fin,
 fallera,
 hestyrelsen drak ølløv flasker vin, fal-
 lera.

Min sea kom vi godt paa bena att,
 og Steenbuch fire aar ved røret sat,
 og i has Johan C.'s regjeringsti
 har vi førmere øss førførdeli.

Paa alle galer er moderne stell
 med racedyr og bla'r og tidli kvell,
 og hvis en bruker fraa den gamle ti'
 fekk sjaa øss her, han glaamøgd skulle
 bli.

En kalv med bønn den er det itnaa
 ved,

saa mener da ialfall'n Johan C.
 Med kaustisk kali vil han ta døm bort.
 Om øra gaar med, gjør det itte stort.

I Hernæs gjør døm aassaa kort process,
 og da er O. B. Graff ret i sit ess:
 «At kalven dødfødt er, det er nuk trønn,
 men rent motbyli er det, han har hønn».

Han Haakon Alme vil ha kua graa,
 min mange andre mener naa som saa:
 «Med Østerdal'n det har nuk inga nø',
 hvis kua bære er stedegen rø».

Han Carsten Walmsness og 'n Ola T.
 døm opponerer merjeli mot det:
 «Om kua mjølker bra, det er ett fedt,
 hvis itte ho har egte Tel'markslétt».

Ja, kua ho kom rigti høgt paa straa.
 Tel budeien sa Olafsen som saa:
 «Udødlig sjæl har kua liksom vi,
 saa siger jo vor tids teologi».

Og rundt i gala assistenta gik,
 hos budeien vart strast en a'en skik.
 Før naar døm mjølke, saa var *Hesta(d)*
 med
 og *Kvien* hjælte døm med vand og ved.

Og engong kjøpte vi en okse stor.
 en røj i sko'en ligne'n paa et haar.
 Som avlsdyr han sin premi fluksens fik,
 og samma da'n vi me'n aat slagtern gik.

Og okser vart tel kjøredyr dressert,
 og det var rart, saa mye døm fekk lært.
 Telslutt døm fann Sankt Olaf taa sei
 sjøl
 og drak paa trøppa der sit glas med øl.

Min Svenkrud'n sa: «Døm fly naa itte
 fort.
 Nei, vi lyt sjaa aa faa lidt traaversport».
 Og hesteavlsforening kom istand,
 og traaversjæker kjøpte alle mandl.

Og jægerhester vilde mange ha,
 Døm kjøpte tretten, som var græpa bra.
 Min snart lel kara stygt paa nasan gren,
 for fel døm hadde alle, ner som én.

Og mediciner gik i litervis,
 og krøtervasken stei tel døbbelt pris.
 Min oberst Pettersen sa: «Bedste kur
 er varme bad og sanatoritur».

Og en taa hesta er et fænomen.
 Han har en fel ensta'n i sine ben.
 Ha fel det er, ja ingen skjønner det,
 og Bruland sa: «Ja heller itte je».

Min Trøgstad han er svær med medicin
 Han hestelænna smør med terpentin,
 og kua se'er'n sikkert fresk lyt bli,
 hvis ho faar suppe med fetolje i.

Og fjærkrævel'n har gaat modi fram.
 At hønen itte værp, er naa e skam.
 Og er vi som 'n Bernt i slik e nø',
 paa dyrlægen vi sender fluksens bø'.

Her var en mand, som hadde konsta
 lært.
 Med høns og gjæs han cockelerete
 svært,
 min naar hos han vi kjøpte gaasepar,
 saa hendte det, at *baae* gasser var.

Og billigst bien var, døm heldt sei
 sjæl,
 min rigtinuk om vinter'n frøs døm hæl.
 Ja, fjærkræsaken svare fremgang fik,
 min modi med supendieolje gik.

Og været fekk vi vidst taa sjølge Mohn.
 Han spaadde sol og regn i telefon,
 min hvis'n laavaa blaalt, saa vart det
 kvitt.
 Telslut saa bad vi'n minnicere lidt.

Og'n E. A. G. han sa som saa: Det
 spørs,
 om itte vi bør sjaa aa faa en børs.
 Og folk, som sæl, døm kjem der jevnt
 og tidt,
 min *kjøper* har nuk aldri naa'n der sit.

Hvis naa'n vil hølle foredrag og slikt,
 folk er forkjøle hell har græpa jikt.
 Min kuseksa med øl og dram og vin
 før gardbruker'n er bedste medicin.

Saa ønsker vi, at vor forening maa,
 fallera,
 i mange hundre aar endda bestaa, fal-
 lera.

Og hvis det fram som naa med saken
 gaar, fallera,
 saa høll vi midda ait tel neste aar,
 fallera¹.

¹ Til redegjørelse for de i sangen forekommende forkortelser etc. meddeles:
 Steenbuch 3: foged S. var foreningens formand fra 1882 til 1890. Johan C.

Grundset marked, Norges visselig største aarlige marked, Oslo marked medberegnet, var et ældgammelt handelsstevne, hvis oprindelige samlingsplads uden tvil har været gaarden Koppang i Storelvedalen. Ganske vist kjendes ikke længer nogen tradition end sige historisk oplysning om at noget marked har været holdt paa Koppang, men at dette har været tilfælde er navnet, Kaupangr, i og for sig et fuldkommen tilstrækkeligt bevis for. Det betyder nemlig et sted, hvor folk til visse bestemte tider mødtes for at handle. Nu kjendes Koppang som gaard i Storelvedalen fra 1528, men er meget ældre, fordi denne navnedannelse skriver sig fra omkring aar 1000 efter Christi fødsel, og følgelig existerte markedet for omkring 900 aar siden. Under forudsætning af et marked paa Koppang vil derhos et forhold finde sin naturlige forklaring, som ellers maa synes besynderligt, nemlig afholdelsen af markedet paa Torge i Elverum.

Som indledning til markedet paa Grundset blev holdt et mindre marked, «Trysilmarkedet», paa gaarden Torge i Hernes, hvor folk fra Trysil mødte op for at bytte sit vildt, skind og fisk med Hedemarkingernes kornvarer. Stevnet kaldtes netop derfor Trysilmarkedet. Nu er det med navnet Torge som med navnet Koppang: «torg» betyder markedsplads paa landet og er dannet i en tid, der vel ligger omkring 800 aar tilbage. Markedet paa Torge er altsaa omtrent ligesaa gammelt som markedet paa Koppang, og følgelig har disse to markeder existert samtidig.

Dette med et marked paa Torge i forbindelse med det større stevne paa Koppang har været et af de lokale forhold givet arrangement af adskillig praktisk betydning. Thi naar det erindres at Koppang i Storelvedalen er det omtrentlige midtpunkt i det svære, langstrakte Glommendalsføre, medens Torge

o: gaardbruger Johan Christensen Løken paa Hvarstad, formand fra 1890 til sin død 22 juni 1920. Ola T. o: gaardbruger Ole Torkildsen Lømo. Olafsen o: davær. gaardbruger Asbjørn Olafsen paa Kroken i Storelvedalen, senere prest i Ulvik. Hestad og Kvien var kontrolassistenter. Sankt Olaf o: hotel i Leiret. Svenkrud'n o: gaardbruger Otto H. Svenkerud paa Storhof. Petersen o: kavaleriøberst Børre Petersen paa Hegsvold i Stange. Bruland og Trøgstad o: dyrlægerne I. N. Bruland i Stange, senere veterinærkaptein, og S. A. Trøgstad, død 1921 i Elverum. Bernt o: Bernt O. Graff. Mohn o: professor Mohn. E. A. G. o: Engebret A. Grindalen; en landmandsbørs blev oprettet i 1904.

i Elverum ligger sydligst i dette dalføre, hvorved ikke bare bønderne fra Elverum, men særlig indbyggerne i det tyndt befolkede og fattige Trysil fik en yderst besværlig og bekostelig vei til markedet paa Koppang, og naar det samtidig holdes for øie at færdesveien fra Hedemarken til Koppang gik over Løiten gennem Elverum paa Glommens vestre side, hvorved Hedemarkingernes kornvarér, som var baade Elverumsogningernes og Tryslingernes livsfornødenhed, saaledes passerte lige forbi deres næse, da siger det sig selv at det var af umaadelig betydning for dem at faa stanset op kornlæssene i Elverum og der gjøre deres varebytte. Af disse grunde er «Trysilmarkedet» visselig kommet istand, og Torge i Hernes blev en velvalgt markedsplads. Herop kom jo Hedemarkingerne letvindt over Grindalssundet, kun en snau halv mil ud af ruten, og kunde mødes i et tæt befolket bygdelaag med Tryslingerne og folk fra de svenske grænsebygder, som ad uveisomme trakter maatte hente sit korn. Og hvorledes foregik denne transport, jo, for det meste paa bondens ryg, i bedste fald paa kløv og skikjælke. Det blev saaledes smaa kvanta, som hvergang kunde befordres, og følgen var at baade Tryslinger og Svensker maatte lagre sine indkjøbte eller tilbyttede varer paa gaardene i Hernes for senere efterhvert at hente hjem. Og ikke mindst denne nødvendige ordning viser den praktiske betydning af «Trysilmarkedet», for skulde de have sin beholdning og hente af denne helt oppe paa Koppang, da vilde de have fundet det langt nemmere at gaa lige til Hedemarken og der drive varebyttet.

De samme grunde som taler for oprettelse af et marked paa Torge som følge af markedet paa Koppang, de taler klarligen imod oprettelsen af marked paa Torge som følge af et marked paa Grundset. Thi mellem Torge og Grundset er kun 1 mils vei, og det en fra meget gammel tid endog god vintervei, og det vilde derfor paa den ene side ligge udenfor al rimeligheds grænse at Hedemarkingerne paa færden til et marked paa Grundset skulde gjøre en liden afstikker ved Grindalssund op til det nærliggende Hernes, og paa den anden side vilde Tryslinger og Svensker jo i sit varebytte være langt mere indskrænket og derfor mindre fordelagtig stedt ved et lidet marked paa Torge end ved det større stevne paa Grundset. Med andre ord: der vilde intet behov være for noget «Trysilmarked». At

dette marked derfor kan være opstaaet som følge af et ældre marked paa Grundset maa saaledes ansees ligefrem utænkeligt. Grundset marked maa følgelig være meget yngre end Trysilmarkedet, og dette bestyrkes ogsaa ved den kjendsgjerning at der paa eller ved Grundset intetsomhelst spor findes til noget lokalitetsnavn, som kan endog bare antyde muligheden af at noget marked her er afholdt i en saavidt langt tilbageliggende tidsperiode, som maa til for en navnedannelse. Dette er ganske vist et indicium af negativ art, men seet i forbindelse med navnedannelserne Koppang og Torge maa det dog tillægges adskillig betydning. Nu kan det indvendes at «Trysilmarkedet» jo fortsatte længe efterat Grundset var blevet stedet for det store østerdalske handelsstevne, men heri ligger kun en tilsyneladende modsigelse af den fremholdte anskuelse, thi i virkeligheden var det netop Grundset marked, som gav «Trysilmarkedet» dødsstødet og bragte det til ophør for omtrent 100 aar siden som en ganske overflødig institution, og naar det alligevel fik en saa vidt lang levetid viser dette kun hvor traditionelt «Trysilmarkedet» var og hvor sent det gik at faa has paa en traditionel institution. Det maa saaledes alt ialt ansees utvilsomt at «Trysilmarkedet» er opstaaet som følge af markedet paa Koppang, og at Koppangmarkedet er det oprindelige store østerdalske handelsstevne, som senere i tiden er flyttet sydover til Grundset.

Naar er saa denne flytning foregaaet? Nogen bestemt oplysning herom foreligger ikke. Det kunde tænkes at flytningen er fremkaldt efter anlægget af Røros kobberverk og ved denne bergstads opdrift i første halvdel af 1600'tallet, idet de nordligste Østerdalsbygder da ikke længer havde sin gamle interesse af markedet, men denne tidsansættelse vil neppe vise sig holdbar. I en skrivelse fra fogden i Gudbrandsdalen til statholderen i 1642 forekommer den oplysning at folk fra Gudbrandsdalen «pleier at søge Grundset marked». Flytningen maa følgelig ligge længer tilbage, og da taber indflydelsen fra Røros sin meste kraft. Udviklingen paa bergstaden foregik desuden i en forholdsvis jevnt glidende bevægelse uden indtræden af nogen saa bestemt afgjørende vending i forholdene, som nødvendigvis maatte til for at fremtvinge en beslutning om at flytte et ældgammelt handelsstevne af dimensioner som det østerdalske. Til en saa ra-

dikal forandring maatte en vigtigere begivenhed være aarsagen, og netop en saadan begivenhed var indtruffet noget længere tilbage i tiden. Det var ødelæggelsen af Hamar som markedsby under krigen i 1560'aarene.

I 1579 androg Gudbrandsdølerne om at markedet paa Hamar, som «for nogen tid siden» var afskaffet, igjen maatte komme istand, saasom de der «fra Arilds tid havde havt stor gavn og fordel ned deres næring og bjering» og nu led skade og afbræk, og ved kgl. aabent brev af 5 mai 1579 blev Hamar marked igjen «paalyst». Det fik imidlertid ingen levedygtighed og døde hen af sig selv i den totalt ødelagte biskopsflække, thi ved kgl. aabent brev af 23 jan. 1587 blev det forlagt til Oslo. Og denne bestemmelse kan meget vel tænkes at være aarsagen til at Koppang marked netop som direkte følge af Hamarmarkedets ophør er flyttet ned til Grundset, hvorved det rykkede Hedemarken og dermed den gamle, tidligere markedsstad omtrent 8 mil nærmere, thi det vigtigste for Østerdølerne var at faa kornvarerne frem fra Mjøsegnene, medens deres interesse for Gudbrandsdølerne var forholdsvis liden, da disse ikke havde stort andre varer at byde paa end hvad Østerdølerne selv afsatte. Ganske vist havde Gudbrandsdølerne en betydelig fordel af sin hestehandel, men Hedemarkingerne førte ogsaa hester paa markedet, og disse passede langt bedre for forholdene i Østerdalen end den grovere Gudbrandsdalsrace, hvorfor den største omsætning ikke foregik mellem Gudbrandsdøler og Østerdøler, men mellem Gudbrandsdøler paa den ene side og Svensker og Solunger paa den anden. Nu kunde det synes ufordelagtigt for det nordlige distrikt af Østerdalen at faa markedsfærden forlænget saa betydelig som ned til Grundset, men her maa det erindres at korntilførselen for en væsentlig del foregik fra det Trondhjemske.

Spørgsmaalet er dernæst: til hvilken tid paa aaret er disse markeder holdt. *Koppang markedstid* kjendes ikke, men det er klart at folk langveis fra ikke drog til dette handelsstevne i den mørke vintertid, og i maanederne november—januar med sit korte dagslys kan det derfor ikke være holdt. Desuden maatte færdesfolket frem paa godt vinterføre, og dette var sikrest efter nytaar. Derfor kan det neppe feile at markedet paa Koppang har været holdt i februar eller marts under skyldigt

hensyn til fastetidens indtræden, og for rigtigheden af denne anskuelse er nedenfor under Grundset marked anført yderligere indicier.

«*Trysilmarkedet*» paa *Torge*, som aldrig har været mere end 1 dag, maa efter den foran givne udredning oprindelig være holdt 3 à 4 dage forud for Koppangstevnet, og efterat dette var flyttet ned til Grundset 1 dag forud. Efter denne flytning tabte det efterhaanden sin betydning, og forbindelsen begyndte at løsne for i den sidste del af 1600'tallet at ende med fuldstændig løsrivelse. Det blev nu henlagt til dagen for vinterthinget for Trysil, der holdtes paa *Torge*, den 6 december, som efter almanaken var Nicolaus' eller Nils' dag, og markedet kaldtes derfor ogsaa gjerne «*Nilsmessemarkedet*». I 1705 blev markedsdagen skudt frem til den 16 decbr., men senere lagt tilbage til 9 decbr. og fra 1756 til 1ste mandag i marts maaned, som dengang var dagen før Grundset markedes aabning. Saaledes vendte det tilbage til det oprindelige tidspunkt. Siden førte det en hensygnende tilværelse og afgik ved en stille død omtrent samtidig med aarhundredet.

Grundset marked maa fra først af forudsættes afholdt til samme tid som tidligere paa Koppang, uden tvil i februar eller marts maaned. I et thingsvidne af 20 april 1675, som vedligger samme aars fogedregnskab for Østerdalen og omhandler en kontrovers mellem foged Røyem og loitnant Jonas Aagaard, siges at striden opstod «paa Grundset marked den 25 februar i sidstleden». Da der ingen grund foreligger til at tro at tidspunktet skulde være forandret i den mellemliggende tid, tjener denne oplysning vistnok til at fastslaa den sidste uge af februar som den ældste markedstid paa Grundset og dermed ogsaa paa Koppang. Fra den følgende tid foreligger mange oplysninger om tiden for aabningen af Grundset marked, saaledes i almanaken af 1696, hvor dagen sættes til 24 februar. Denne termin holdt sig uforandret indtil et reskript af 20 aug. 1756 bestemte at Grundset marked skulde begynde den første tirsdag i marts og vare til ugens udgang, og hermed fortsatte det til markedet blev nedlagt i 1901.

Markedet paa Grundset holdtes paa Glommen lige foran Grundset gaard og kun for det exceptionelle tilfælde, at isen ikke var stærk nok, inde paa jorderne. Det var jo i mange henseender en ypperlig markedsplads, men en af grundene til at

den blev lagt ude paa isen skal merkelig nok have været den at gaardbrugerne vilde være kvit hestegjødsele! Her samledes Østerdøler fra hele Glommendalføret med sine skindvarer, smør, ost, talg, vildt og fisk til frit salg og kjøb med Hedemarkingerne, som kom kjørende med korn-, mel- og brødlæs i lange følger og med lette og livlige hester til omsætning paa markedet. Folk fra Gudbrandsdalen indfandt sig med sølvspænder og søljer, fedevarer og store, grovlemmede hester, fra Valdres, fra Toten og Biri, fra Trøndelagen, Trondhjem og Romsdalsbyerne kom sælgere af mangeslags varer, særlig fisk, en mængde Svensker fra Vermland og Dalarne bragte gryder, jernredskab, kobbertøi og klædesvarer og havde god lyst paa hestehandel, ja endog «Moskoviter» nævnes som markedsgjester i 1684, men dette behøver rigtignok ikke at være Russere, da betegnelsen i hin tid ogsaa blev brugt om gjøglere. Selvsagt var der ogsaa stor tilstrømning sydfra, af folk fra Akershus' og Smaalensbygderne, og endelig kom de, som havde alverdens merkeligheder at falbyde, krømmerne fra Christiania og Fredrikstad. Disse slog sine boder op i række og rad paa markedspladsen og fyldte dem med kolonialvarer, kaffe, sukker, the og tobak, manufaktur i bomuld og uld, silkevarer, nürnbergerkram, guld- og sølv-sager, finere drikkevarer osv. Det var hovedstadens største handelsmænd, som personlig drog til Grundset marked. Af det forannævnte thingsvidne i anledning af kontroversen mellem fogden og løjtnant Aagaard i 1675 fremgaar saaledes at ingen ringere end rigmændene overhofretsassessor Anders Simonsen og kjøbmand Peder Nielsen Leuch havde sine boder paa markedet, og at der tillagdes disse «façonlige folk» al honnør under deres prov om løjtnantens usømmeligheder contra foged Røyems «fine tone» siger sig selv!

I 1685 rettedes der et angreb paa markedets existence, som kunde have givet det et ulivssaar, om ikke angriberen havde haft daarlige vaaben og derved berøvet det enhver virkning. I det aar klagede nemlig almuen i Rørostrakterne over at markedsfærden til Grundset tog hele 6 uger, et tidstab som gik ud over arbejdskraften ved kobberverket, hvorfor den androg om at faa et marked længere nordpaa. Kongen gik straks med paa dette og dekreterte ved aabent brev af 26 septbr. 1685 at et nyt marked skulde oprettes ved Erlien mellem Tønset og

Dalsbygden og aarlig holdes 3die marts. Dette kunde i og for sig være godt og vel, men for rigtig at sikre det nye markeds fremtidige trivsel og dermed kobberverket dets arbejdsdage, gav kongen ved samme brev ogsaa ordre til at Grundset marked skulde «afskaffes». Det er imidlertid klart, at et med aarhundreders traditioner udstyret handelsstevne som det Grundsetske ikke lod sig afskaffe ved kongebud, og samtidig ganske utænkeligt at dettes stab af oplandske og i det hele søndenfjeldske markedshandlere vilde forlænge sin i forveien besværlige færd til Erlien. Det var en fuldstændig fejlregning, og følgen blev da ogsaa at Grundset marked fortsatte akkurat som før trods kongebudet, medens stevnet paa Erlien aldrig kom ud af det lille format¹.

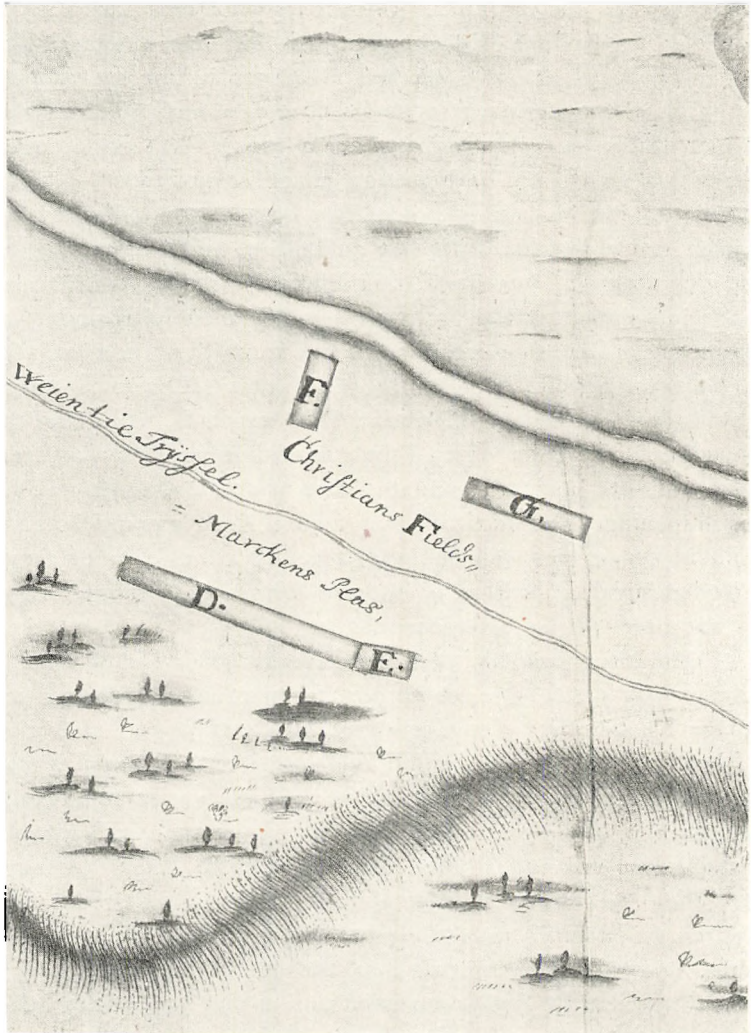
Tanken fra det kgl. aabne brev af 1685 at dirigere markedstrafiken nordover stod i den aabenbare strid med forholdenes naturlige udvikling. Eftersom byerne paa Østlandet tiltog i magt og myndighed, takket være trælasthandelens og skibsfartens opsving, flyttedes nemlig Østerdøernes interesser mere og mere over til dem. Og da det efterhaanden blev praxis at trælasthandlerne eller deres betingere benyttede samværet med skogeierne paa markedet til at opsætte sine tømmerkontrakter, begyndte byfolkene at besvære sig over det tungvindte i at stevnet laa saa langt undaf². Disse besværinger har derfor sikkerlig været en ikke ringe medvirkende aarsag til, at Grundset marked efter anlægget af Christiansfjeld fæstning blev flyttet til Leiret, ved siden af den betryggende ordning af politiofsynet paa markedspladsen, som nu lod sig letvindt gennemføre ved militærvagter fra fæstningens garnison, og endelig spillede hensynet til de nordlige distrikter ikke længer den tidligere rolle, siden markedet ved Erlien var oprettet. Den nøjagtige datum

¹ Erliens marked blev ved reskript af 19 juni 1744 flyttet til Neby i Tønset, hvor det fik nogen større tilslutning og holdtes aarlig fra 25 febr. i 9 dage. Det blev nedlagt ved reskript af 26 marts 1783, men paraderte dog fremdeles i almanakerne i mange aar.

² Foranlediget ved besværinger fra Christiania borgerskab over den lange vej til markedet fra Mjøsen over land og «fordi der var saa faa gaarde omkring at de besøgende maa med deres varer ligge ude om natten i frost og kulde» blev ved anordning af 18 oktbr. 1726 bestemt at markedet skulde flyttes til Stafskogen i Vang. Denne anordning fik ingen praktisk følge. Alt blev som før.

for denne markedets anden og sidste flytning kjendes ikke, men forandringen maa være gennemført ved aar 1696, i hvilket kommandant Jens Flor i skrivelse dateret Christiansfjeld 6 juli meddeler fogden paa Hedemarken, at han har modtaget statholder Gyldenløves ordre «at han alvorligen til lige med fogden paa dette her under fæstningen fra Grundset hidflyttede marked — hvor tilforn megen uskikkelighed af rapseri saa derfor ogsaa megen slagsmaal og drab mange gange er passeret — saadan anstalt at gjøre at alting skikkeligen og udi god orden tilgaar, hvilken ordre jeg, da markedet anfangede, ved trommeslag lod offentlig forkynde og fra al utilbørlighed afraade, som almuen, baade ind- og udlændske, sammenstemmet med lykønskning berømmede». Det tør maaske lige ud af Flors brev læses at 1696 var det første aar, hvori markedet holdtes i Leiret. I samme brev kaldes markedet «*Christiansfjeld marked*», og denne benævnelse forekommer ogsaa i flere samtidige skrivelser og fremdeles paa det nedenfor omtalte kart af 1727, saa det nok har været meningen at indføre et nyt navn, men gammel vane er vond at vende, det velkjendte og hævdvundne «Grundset marked» lod sig ikke fordrive, og det nye forsvandt snart igjen ogsaa fra autoriteternes embedsskrivelser.

Den situationsplan over markedspladsen i Leiret, som er anbragt paa næste side, er et udsnit i naturlig størrelse af konduktør Knoffs kart over Christiansfjeld fæstning og slutter sig til den del af dette som er indtaget paa s. 180. Naar der staar «veien til Trysil» er det mindre korrekt for «veien fra Trysil»; den gaar ligesom den ovenfor løbende bæk mod syd gennem fæstningens esplanade. Medens den nederste del af terrænget sees endnu i 1727 at være stubmark, er den midtre del indtil bækken fuldstændig ryddet, og her ligger markedspladsen. Paa denne opførtes faste, tømrede markedsboder til brug for de handlende, specielt for bykjøbmændene, som aar efter aar leiede boderne af grundeierne. Paa kartet betegner figuren D en sammenhængende række af 23 saadanne boder, som tilhørte Gaarder, figurerne E og G ialt 21 «kramboder», tilhørende Prestegaarden, og endelig er F «Kortegaarden» 3: corps de garde eller den militære vagtstue. Disse boder, som dels var aabne og dels til at lukke, blev betydelig udbedret af Olé Øvergaard, da han i 1764 overtog Gaarder, hvorhos han fik «de anrettede

Nord.

Situationskart over Grundset markedsplads i Leiret
af konduktør Knoff 1727.
(Se beskrivelsen paa s. 273.)

Syd.

logementer med fornødne senge og møbler» istandsat. For ikke at risikere tab af de hertil anvendte penge androg han om kongens resolution for at markedet i fremtiden skulde holdes hvor det nu var. Denne resolution fik han 19 juli 1765 med tilføiende at det skulde staa ham frit at forøge bodernes antal, naar de kun alle stillede tilleie for en billig afgift, og den blev konfirmert 24 april 1767.

Om det merkelige liv, som udfoldede sig paa Grundset marked, har etatsraad Christian Pram, der var født og opvokset i Gudbrandsdalen og i 1806 besøgte markedet, givet en livlig skildring i sin (endnu utrykte) «økonomiske» reisebeskrivelse. Den lyder saa:

«Til markedet var samlet kjøbere og sælgere fra hele Østerdalen, det tilgrænsende af Trondhjems stift, ja fra stæderne Trondhjem og Molde, fra hele Gudbrandsdalen og det øvrige Christians amt, fra Christiania og Fredrikstad samt fra hele Akershus og Smaalenenes amter, men dertil som ei det uvigtigste en mængde fra de tilgrænsende svenske provinser Vermland, Dalarna o. s. v.¹ Omsætningen paa dette marked er meget betydelig. De norske daleboer bringer hid en del heste, noget kvæg, en mængde huder og skindvarer, en del fedevarer, Roms-

¹ Af de veie, som Svenskerne tog til markedet, nævnes først og fremst sommer- og vinterveien fra Midtskogen gaard i Sverige til Udnesset og Velten over rigsgrænsen, omkring eller i baad over Vermundsjøen. Paa dette punkt af rigsgrænsen gik de fleste varer fra Sverige til Grundset, og store transporter af sild og fisk foregik tilbage igjen; og i 1830' og 1840'-aarene benyttede Boråsingerne fortrinsvis denne vei for indsmugling af toldbare varer til Norge. Efterat have passert Flisa kom veien ind paa kjørevei til Sønsterud og derfra til hovedveien gennem Østerdalen.

Fra Asperget i Sverige førte en daarlig vintervei, om sommeren kløvvei, til Høisjøberget, hvor den delte sig i flere sideveie, hvoraf en over Berger til Hernes. — Fra Langflore i Dalby sogn gik en vintervei over rigsgrænsen til Lutnæs i Trysil, om sommeren daarlig ridevei, og gaende maatte da flere steder over Trysilelven i baad. Veien gik forbi gaarden Kolaas til Sætre, hvor den delte sig, og en vintervei fortsatte vest over Grøndalen, Østehede og Ørbækkedalen til Berger og Skjulstad. Fra Sørhus til Østehede kunde kjøres, derefter rides til Berger og siden kjøres til Leiret. Ad denne vei transporterte Svenskerne jernvarer og lin frem og sild og fisk tilbage, og Tryslingerne sit korn og mel hjem fra markedet. Her foregik ogsaa svær indsmugling af svensk brændevin. Desuden gik daarlig vintervei over Rysjøberget og Haaberget samt fra Lima sogn over Lørdalen og Flermoen.

dølerne og handelskarlene i Nordre Gudbrandsdalen en mængde tørrede og saltede fiskevarer, landkræmmerne, men især kræmmerne fra kjøbstæderne, betydelige partier klædevarer, uldne, bomulds og silke; ligeledes urtekram, især sukker, kaffe og the, en mængde isenkram og Nürnberger-sager, ogsaa en del sølv- og guldarbeide.

«Man nævnede enkelte kræmmere, som her afsatte for 8—10000 rdr. Ogsaa sees her en stor del af Totens, Hedemarkens og Gudbrandsdalens husmanufakta af linnede, uldne og blandede tøj og noget af deres snedkeres arbeide, især slæder. Man angav den her samlede mængde mennesker for 6—8000 og de omsatte varers pengebeløb til adskillige tønder guld.

«Det er et sælsomt syn det af en vrimmel af mennesker og ekvipager (dog blot enspænderslæder) mellem den mængde boder, hvor de mangfoldige forskjellige varer er fremstillet til skue paa et, som det ellers synes, tyndt beboet sted, en liden slette mellem klipper og skove, og det midt i vinteren, da alting er belagt, som nu er tilfældet, med 4—5 alen dyb sne. Markedspladsen er opbyggede rader af hytter, bestemte til boder. Disse er som landets almindelige huse bygget af bjelker eller tømmerstokke lagte paa hinanden, men fortil aabne og med et fladt skraatag som fjæleboderne paa vore danske markeder. En saadan række af boder udgjorde den ene side af gaderne paa markedspladsen. De laa omhyllede af den høie sne, som var opkastet der, hvor gaden var anlagt, saa den gjorde som en høi mur paa den boderne modsatte side. Ligeoverfor de tømrede boder, hvilke glimrede af de der i mest skinnende orden opstillede varer, var der i snevæggen indhulet hvælvede grøtter, hvilke, den ene ved siden af den anden, udgjorde en ligesaa fuldstændig række af boder som de af træ opbyggede ligefor, kun at af hine var vægge og lofter tilhobe den blotte skinnende sne. Disse brugtes vel ogsaa for en del til kornvarers udsalg, dog fornemmelig til marketenterier og skjænkesteder. Især om aftenen tog det sig meget paafaldende ud at se i alle disse ishvælvinger flammende ild, hvorved der kogtes kaffe og thevand og lavedes punch m. m. og dem alle opfyldte med blussende, lystige gjester af begge kjøen og af alle aldre i en mangfoldighed af høist forskjellige costumer, vidnende om de vidt fra hinanden liggende egne, hvorfra de hid var samlede, og at høre

alle disse hvælvinger og hele egnen gjentones af musik af alle slags instrumenter, sang og støi. Der saaes blandt vrimmelen paa pladsen og ved boderne ei ringe antal af Svenske og af dem officerer i glimrende uniformer, for en stor del prydede med de forskjellige ordenstegn, ogsaa, skjønt i langt ringere antal, svenske damer, kjendelige fra de norske ved nuancer i deres pyntelige paaklædning; for resten handelsmænd og andre af begge nationer, for det meste i ulve- og bjørneskinds pelse, bønder med den enkelte vadmelskofte og det blotte bryst, andre i deres egns eller stands særegne klædebon, damer, som var dækkede med en tynd douillette eller chenille, den samme dragt, som ei ansees for tyk i Sydlandets sommer, og andre naboersker i anden med klima og aarstid bedre stemmende paaklædning. De omkring boende bønders huse, for det meste tid efter anden nogenledes indrettede for disse dages stærke indkvartering, er i en strækning af en mil eller længere til begge sider saaledes besatte, at enhver af dette markeds gjester maa behjælpe sig med det knappest mulige rum. Imidlertid vækker sammenstemningen — til hvilken den største del medbringer enten haabet om fordel eller dog forventningen om nogle dages munterhed i det, som det synes, til samme fra det daglige livs ensformighed for en stor del fra den sjelden besøgte afkrogs stilhed paa det bedste stemte lune, — tilhobe en almindelig sværmende lystigheds aand, paa hvilken hverken sneen, aarstiden eller klimatet merkes at gjøre mindste indbrud. Ei heller spores her videre at man henved et snes mile oppe mellem det borealske lands fjelde er fjernet fra det hav, der saa temmelig forener alle himmelegne og forsyner enhver kyst med enhver andens frembringelser. Den store sammentrængen uagtet er det gjestebude, lystighed i det mindste, i alle huse; og nationens almindelige gjestfrihed viser sig her i sin fuldeste virksomhed. Aftnerne efter maaltidet, hvor der mangler endog indtil champagneren intet af, hvad der andensteds hører til det muntre samkvemme, endes sædvanligen med baller, hvor intet uden oftest pladsens indskrænkning bringer det i erindring, at man ei er i en af hovedstæderne. Ei blot den øieblikkelige omsætning ved kjøb og salg, hvorved en stor del af de hidkommende landboer forsyner sig for det hele aar med, hvad de behøver af de hidbragte varer, som ellers skulde søges i den fjerne stad, og af-

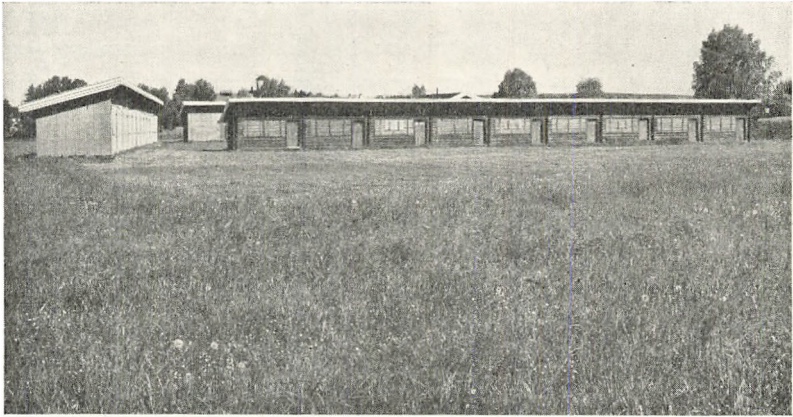
hænder en del af deres produkter, er det, som volder sammenstimlingen. Her sluttes ogsaa for en vigtig del kontrakter mellem stædernes handlende og afkrogenes beboere om leveringen for det paafølgende aar, ofte i det store især af daleboernes tømmer og trælast, og fra kjøbmændenes side fornemmeligen af kornvarer til indbyggerne af de egne, som dertil trænger, ligesom her gamle regninger tillige opgjøres, likvideres og betales, i hvilken henseende Grundset marked har lighed med landstinget i Viborg eller Omslaget i Kiel. Vedkommende møde til disse kontraktors forberedelse eller sagers afgjørelse har foranlediget, at sammenkomsterne dels almindeligen begynde nogle dage før end den bestemte markedsdag og vedvarer længer, end for markedet er bestemt; men dels ogsaa, at markedet udvides og drager sig hen til andre steder end det dertil ene bestemte. Deraf er flydt, at markedet, som egentligen kun skulde her og nu have sted, begynder eller fortsættes for en del med den fra ethvert marked uadskillige øden, sviren, uorden, tids og penges spille flere steder i omegnen, især nogle mile sydligere i nærheden af Kongsvinger; misbrug som skal være paaankede og som embedsmændene forgjæves vil have forsøgt at hemme. — — —

«At i særdeleshed kontraktors afslutning mellem kjøbmanden og almuesfolket, bunden til den korte tid af faa dage, en tid, da en saadan sammenstimlings støi og forvildelse og stundesløshed og svir bedøver alle hoveder, som tilhobe befinder sig mere eller mindre i en art af rus, hvilken alt for meget i følge den dertil her givne mangfoldige anledning bliver den almindeligste og egentlige drukkenskabs tilstand, er saare beleilig for den snedigste og meget ofte sørgelig for den troskyldigste med al underfundighed ubekjendte part, er meget sandsynligt, som det og efter sigende ei mangler paa folk, der betjene sig af en saadan leilighed til at forfordele den ærlige fjeldbo. — — —»

Halvhundrede aar senere, i 1852, skrev politiadjutant Harald Meltzer sit folkelivsbillede «Grundset Marked» som en artikkelserie i «Christiania-Posten». Skjønt det, seet gennem politiemandens briller, er mest optaget af markedslivets udvekster, og skjønt det for en væsentlig del er tegnet over et romantisk motiv og derfor er temmelig fantasifuldt, indeholder det dog mange gode træk til belysning af de eiendommelige forhold paa den tid, da markedet stod i sin glansperiode. Meltzer, som

kom kjørende fra Løiten, kunde straks han var naaet ind i Elverum paa den tiltagende færdsel og det tiltagende slette føre merke, skriver han, at han nærmede sig markedspladsen, og da han ved Grindalen kom ned paa Glommen, var sneen af farve og udseende som brunt puddersukker og afgav altsaa fuldstændig det bekjendte markedsføre. Isen paa Glommen var saa tyk at de halvvoxne gutter, som gjorde sig en indtægt af at skaffe vand til de reisendes hester, brugte stokker med jernkroger i enderne for at faa bøtterne fyldt og trukket op som af en brønd. «Paa den anden bred af Glommen hørte jeg allerede støien fra markedspladsen, og efterat jeg havde kjørt forbi en del smaa stuer, der rundt om ligesom var barrikaderte af paasælede og løse hester, af bepakkede og tomme slæder, af fulde og tomme kister og kasser og af fulde og halvfulde bønder, passerte jeg en afbrukket skigar og var nu inde paa en slette, hvorpaa markedet holdtes». Omtrent midt paa den store, uopdyrkede slette laa de faste markedsboder med sine lave graa tømmervægger, og tversover pladsen gik i markedstiden en vei, som delte den i to ulige store dele, af hvilke den mindste laa nærmest Glommen, men adskilt fra denne ved dyrkede marker. Dyb sne dækkede berg og dal rundt om, men paa selve pladsen saaes ikke stort af sneen, thi den blev langt udover sletten paa begge sider af veien skjult af hester, slæder og folk, som stod saa tæt sammenpakket, at det maatte synes umulig for den, som var kommet ind i denne bevægelige labyrint, at finde ud igjen. Og paa veien strømede gaaende, ridende og kjørende ustanselig frem og tilbage. Kramboderne var almindelige markedsboder og bestod af løse, men tætte og hele bordvægger, forsynet med trægulv og tæt tag; indeni var de beklædt med broget papir. Madboderne var derimod af aller enkleste form. En del stokker var sat ned i sneen i firkant, og til dem var paa de tre sider paaspikret uhøvlede bordender med saa store mellemrum at en arm magelig kunde stikkes ind mellem bordene. Den fjerde side, som vendte frem mod veien, var aaben. Taget var som væggene og gulv var der ikke, men sneen var skuffet omhyggelig op over væggene baade indvendig og udvendig for at gjøre dem saa tætte som muligt. Hvert af disse skur var ved et lagen delt i to rum, det indre for bedriftens fornødenheder som en seng, smaakløvet ved og varelager; i det ydre rum stod en

disk for mad- og drikkevarer. Foran hvert skur var anbragt to eller flere gryder og pander paa flade sten paa sneen, og den knitrende ild, som brændte under gryderne, ophedede stenene, saa sneen smeltede væk og hele komfuren kom ned i et hul. Disse huller, hvorfra en let blåa røg langsomt steg tilveirs, var overalt saa dybe, at saavidt den øverste rand kunde sees af de store gryder, medens smaagryderne og panderne næsten blev borte. Ligesaa muntert som ilden knitrede og sprakede under gryderne, ligesaa lysteligt kogte og braste det i gryder og pan-

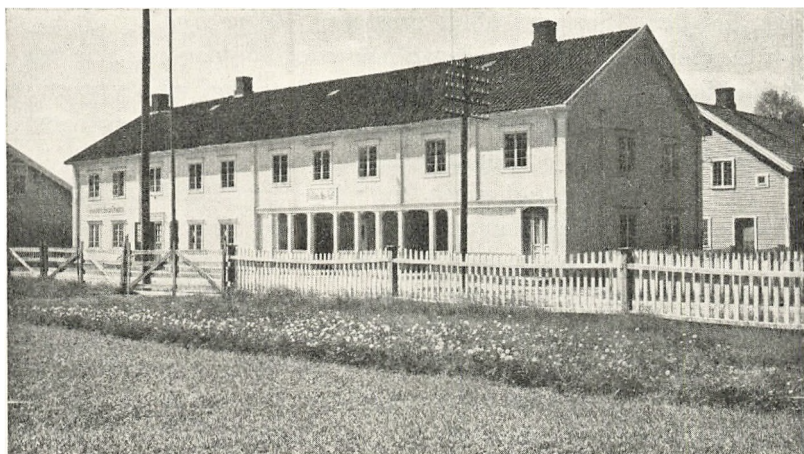
Faste boder paa markedspladsen.

I. Lemo fot.

der, med pølser og poteter, erter og grynsod, boller og kjødstykker, fisk og andre sager, og først og fremst var der gryder med kogende rømme- og risengrynsgrød. Om morgenen var denne fin og hvid, men eftersom det led udover dagen blev den stadig mere graa af sprut fra færdselen paa veien, og kom der da seilende en mistænkelig klump ned i gryden, var ikke grødsælgersken sen til at gribe slæven og røre raskt omkring!

De faste boder var bygget i en stor firkant midt ude paa pladsen og inde i firkanten var der igjen flere rader boder, alle med udsalgsstederne indad. Disse boder var forsynet med en mængde tildels kostbare varer; her havde manufakturhandlerne og haandverkerne fra Christiania, Hamar og Lillehammer sine udsalg. «Michelsen fra Skippergaden» havde en bod med finere drikkevarer paa «det skarpe hjørne».

Til moro og lystighed gav markedet selvsagt ogsaa rigelig anledning. Gjøglerboder med optræden af kjæmpekvinder og dværger, jødiske tusenkunstnere og bretsplsnydere øvede sine tillokkelser paa kanten af lovens klubbe, akrobater samlede et jublende publikum, og fra morgen til kveld gik karrusellerne. Den finesie af disse, «Den store ægyptiske Carussel paa gule Sofaner og Lænestole», blev i mange aar drevet af den «oprindelig» i Sverige fødte Blomberg, som dertil trakterte med mad og

Graaberg.

O. Væring fot.

punch i henhold til den bekjendte plakat: «Drikke og Spisevarerne er varme og hele Musikken er født i Stange». Først og sidst var det dog dansestuerne, som trak. I pladsens sydvestlige hjørne laa «Lundgaardssalen», en meget velholdt svalgangsstue, som fik det odieuse navn «*Helvede*» af den ulidelige hede, som den tætpakkede dansende masse der udviklede, og mindre varmt var der ikke i «*Pina*», som laa ret over veien paa Bækkevolds tomt. Trængselen paa disse steder var ulidelig, og i «*Pina*» kom det ikke sjelden til voldsomheder med slagsmaal og knivstik, som skaffede politiet nok at bestille. Noget bedre blev det da John Aakrann paa Gaarder i 1852 byggede *Graaberg* med en stor sal, hvor der ifl. skiltet var «Dands hele Dagen».

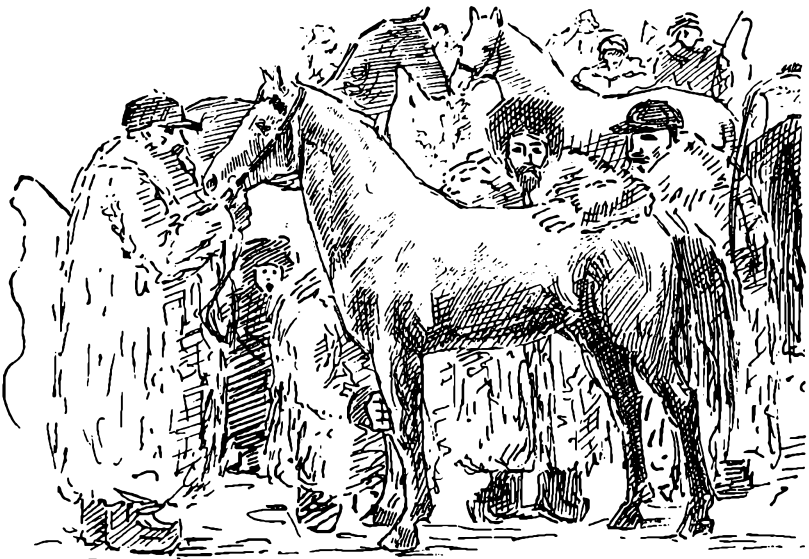
Husene i Leiret var paa denne tid hverken mange eller store, de fleste havde endnu torvtækte tage, og de markeds-

søgende var derfor indlogert tildels endog langt undaf. Det fashionable logi var paa Gaarder. Her holdt de store tømmergrosserere fra Christiania og Fredrikstad til, og ved et hesteskobord i «storstuen» kunde henved 100 personer samtidig indtage en særdeles vellavet, ganske splendid middag, som først servertes temmelig sent udpaa dagen, naar markedsboderne lukkede i tusemørket. Til selskabets underholdning musicerte hornblæsere eller strygeorkester i et sideværelse, og stemningen var yderst belivet. Ogsaa private middage kunde arrangeres paa Gaarder. Saaledes holdt grosserer *Westye Egeberg* i mange aar regelmæssig hver torsdag i markedet middag for sine trælastforbindelser; det var en prægtig anretning med ypperlige vine, og for anledningen optraadte nogen af markedets bedste «kunstnere», hvoraf særlig danserinder stod høit i kurs.

Folk var logert ind rundt om i bygden. Medens folk fra Trøndelagen og Christiania logerte i Leiret, holdt Tryslingerne til i Hernes. Om morgenen drog de med indtil 20 hestelæs i følge ned til markedet og kom tilbage om kvelden, og da blev brændevinsudsalget paa Enkebakken flittig besøgt, og liv og lystighed hørtes overalt. I Heradsbygden laa en mængde mennesker, og her opførtes «markedsstalde» paa de fleste gaarde. Gudbrandsdølerne holdt særlig til paa Skjefstadgaardene, Hedemarkingerne paa Storhof, Totningerne paa Løken Perstuen og Christenstuen og en mængde Svensker paa Løken Lundstuen og Svendstuen. Optil 40 mand kunde ligge paa flatseng i hvert rum, og 80 til 100 hester var opstaldet paa hver gaard. Byttehandelen spillede dengang en meget betydelig rolle, da kontante penge var sjeldnere, og særlig i Heradsbygden foregik paa denne vis store omsætninger af huder og skind mod sild og fiskevarer. Svenskerne var særlig ypperlige tuskhandlere. Deres slædelæs med jern, ljaer og spiker minkede jevnt og hurtigt ind i bytte med hester fra Oplandene. En hest blev gjerne betalt med et vist antal skippund jern. Skjønt færdesfolket almindeligvis havde nisteskrin med, faldt der selvsagt mangan pen skilling af til gaardbrugerne for mad og drikke, skjønt priserne var lave; for en tallerken kjødsuppe betaltes saaledes 2 skilling. Og for jordbruget spillede det ingen ringe rolle at faa det svære tillæg af gjødsel, som opstaldningen afgav — det var andre syns-

maader som nu gjorde sig gjældende end dengang gaardbrugerne foretrak at lade gjødselen gaa i Glommen!

Den overveiende mængde af markedsfolk i Heradsbygden medførte at hestemarkedet for den væsentligste del blev holdt der. Paa veiene foregik da kapkjøring og endeløs prøving, saa det ikke altid var faresfrit at vanke der. Men den egentlige travkjøring var henlagt til isen paa Glommen, og for godt og vel hundrede aar siden var det landhandler *Ole Kynsberg* som her førte kommandoen. Naar han kom kjørende fra Taarnborg med sin vælige traverhingst i fin puds var det signalet til en saa voldsom tilstrømning

Fra Grundset marked.

til traverbanen at markedspladsen praktisk talt stod tom. Og medens den prægtige hest laa i travet indgik skjønnere væddemaal under en spænding, som udløstes i rungende jubel i det øieblik den fór over maalet langt foran konkurrenterne. Særlig skal jubelen have været enorm engang, da Kynsberg seirede i kapkjøring med ingen ringere end Jacob Meyer, den for sin travsportinteresse bekjendte Christianiagrosserer, som var kommet til markedet med et par af sine bedste hester; men senere slog nok Meyer ham paa Frognerkilen, og fra den dag var det som Kynsberg tabte modet. Han viste sig ikke oftere paa banen,

men Bernt Lund har bevaret hans navn for eftertiden i sin vise om «Trysil-Knud». Senere fik Kynsberg en værdig efterfølger i *Oluf Graff* paa Herstad, som i mange aar vakte opsigt med smukke travere og ved sin fine kjøring baade paa Grundset marked og paa mange andre traverbaner, og da han blev for gammel til at deltage var det praktisk talt slut med travsporten paa markedet. (Se bind I. s. 650 og 544.)

Oprindeligt blev markedet afblæst lørdag kl. 2, men ved kancellipromemoria af 27 april 1799 blev det forlænget saaledes at boderne kunde holdes aabne ogsaa søndag eftermiddag, naar Gudstjenesten var tilende. De handlende kunde saaledes først begynde at pakke ind den paafølgende mandag, og netop under denne indpakning var sælgerne mest tilbøielige til billig realisation af tiloversblevne varer, hvorfor følgen blev at bondekonerne indfandt sig om mandagen for at forsyne sig med kjøkkentøi, dreil og finere klædesvarer, bagverk etc., og mandagshandelen antog paa denne maade store dimensioner, skjønt den i sig selv var ulovlig. Denne ulovlighed fandt foged Praëm, da han i 1839 havde overtaget Søndre Østerdalens fogedembede, ikke at kunne se gennem fingre med, men da mandagshandelen var blevet fuldstændig institutionel og hans advarsler ikke frugtede under markedet i 1841, søgte han at faa den legalisert. I december 1842 henvendte han sig derfor til Christiania Formandskab med henstilling til dette om at indgaa med fornødent andragende, «da mandagen netop er den bedste handelsdag for de markedsbesøgende, idet den bedre del af disse ikke indtraf før i de sidste dage af ugen og bygdens folk helst opsætte deres handel, der inest gaar ud paa partier, til mandagen, da de fleste af dem, der blot udfylder rummet uden at handle, er afreist, og det bedste kjøb ogsaa erholdes til aller sidst.» Formandskabet fandt imidlertid ikke tilstrækkelig grund til at forlænge markedstiden og anmodede fogden om at sørge for at loven blev overholdt, om fornødigedes ved konfiskation af de ulovlig falholdte varer.

Det er selvsagt at der under et handelsstevne paa 6 til 8000 mennesker som det Grundsetske og i en tid, da brændevinet frit kunde tilvirkes paa hver gaard, maatte sørges for politiopsyn. Indtil 1675 var det fogden med de af ham antagne mænd blandt

bønderne, som havde ansvaret for en nogenlunde orden og greb ind ved forefaldende uregelmæssigheder af alvorligere art. Efter anlægget af Elverum skanse i 1675 overtog de militære polititjenesten, og fra markedets flytning fra Grundset til Leiret blev den paalagt garnisonen paa Christiansfjeld. Det var ogsaa ved militær herold, ledsaget af trompetere, at markedet blev indblæst den første tirsdag i marts kl. 8 om morgenen og ligeledes «afblæst» den paafølgende lørdag kl. 2 (uden hensyn til søndags-handelen). Den militære styrke bestod af 1 løjtnant og 24 mand, som havde sin corps de garde midt paa markedspladsen, og til deres underhold betalte hver brændevinsbod 5 rdl. pr. uge, saasom de fleste udskeielser, de militære fik greie op i, havde sin aarsag i den megen beruselse, som gik i svang døgnet rundt, saalænge markedet varede. Mange meddelelser om militærets meriter paa skuepladsen foreligger ikke fra gammel tid, men i den forannævnte skrivelse fra kommandant Flor af 7 juli 1696 nævnes et lidet træk, som viser at det kunde optræde med adskillig humor. En tjenestekarl hos oberstinde Bülow paa Aker i Vang havde bemægtiget sig en sadel fra Ole Eriksen Opsals slæde og blev meldt til vagten for tyveri. Da fyren var endel beruset og kommandanten vilde reservere de faa pladser, som var tilovers i det stærkt belagte arrestlokale, for grovere syndere, lod han vagten træde i gevær og tyven med sadelen paa nakken stille i midten; selv steg kommandanten til hest, og i i spidsen for paraden førte han saa den arme stymper rundt hele markedspladsen under fuld musik af trommer og trompeter. Delinkventen har vistnok fundet denne behandling yderst kompromitterende, for han drog øieblikkelig hjem til Aker og beklagede sig til oberstinden.

Efter demoleringen af Christiansfjeld maatte militærvagt til markedet rekvireres fra nationale kompanier, og ved reskript af 24 febr. 1758 blev befalet at den afgivne styrke af 1. Oplandske regiment, bestaaende af 1 løjtnant, 2 underofficerer og 26 gemene, skulde i kost- og udredningspenge nyde ialt 36 rdl. 72 sk., at erlægge af markedsbodernes eiere mod refusion af leierne 14 dage før markedets begyndelse, ligeledes skulde der gives 3 rdl. 24 sk. til brændevind og halm «mod at det, som betaales under navn af drikkepenge», ophørte. Vagthuset var paa denne tid saa forfaldent at en grundig reparation maatte til, og udgifterne

hertil skulde af amtmanden fordeles paa gaardene i Solør, Østerdalen, Odalen, Gudbrandsdalen og Hedemarken efter deres matrikelskyld.

Naar militæret paa markedet havde knebet en forbryder, som maatte holdes i forvaring til dom faldt, blev han sat i lensmandsarresten, og det tilkom lensmanden og bønderne i Elverum at besørgе vagtholdet. I 1771 klagede Elverumsogningerne over, at de alene var besværet med dette vagthold over tyvepak og andre forbrydere allevegne fra, som arresteres under markedet, hvorfor de androg om at byrden maatte paalægges det hele amt. Efter amtmandens erklæring om at Elverum sogn almindeligvis kun havde ringe nytte af markedet, medens derimod Hedemarken, Gudbrandsdalen og Solør høstede den største fordel blev det ved reskript af 24 mai 1771 bestemt at bønderne i Elverum kun skulde afgive vagthold over sambygninger, som maatte forse sig paa markedet, medens de respektive fogderier blev paalagt at sørge for sine. Lensmanden skulde daglig leie fornødent vagtmandskab og mod beviser for daglige udgifter faa betalingen af fogedkasserne.

Hundrede aar senere, i 1872, androg kjøbmænd, haandverkere og restauratører, som fremdeles agtede at handle i aabne boder paa markedet, om at den militærstyrke paa 1 officer, 3 underofficerer, 2 tamburer og 24 gemene, som var beordret til vagt og kostede dem 130 spd. maatte indskrænkes til et par underofficerer og 10 à 12 paalidelige jægere, som bare skulde holde nattevagt ved boderne og ellers assistere politiet. Herved mente de at kunne opnaa et betryggende vagthold for 50 spd. Fogden kunde ikke være enig i denne anskuelse og afslog andragendet 11 decbr. 1872.

Med jernbaneanlæggene tabte Grundset marked efterhaanden sin betydning; dets nytte for Elverum stod ikke længer i rimeligt forhold til alle de ulemper, det drog med sig. Efter gammel hævд tog tjenerne sig fri i markedsugen, folk drog uden videre hjem fra tømmerdriften for at handle, og ungdommen boltrede sig i et dagdriverliv i alskens fornøielser, og alle sløse penge bort til drik og turing. Det er saaledes betegnende at en skolegut paa prestens spørgsmaal om hvor mange høitider der var, svarede 4: jul, marked, paaske og pintse. Det an-

saaes ligefrem karsligt at bruge flest mulig penge paa markedet. En ung gaardmandssøn fra Sørskogbygden, som havde faaet 10 daler at ture for, mødte sin far 2den dag paa markedet. «Har Du flere penge igjen», spurgte denne. Ja, sagde gutten. «Da er Du en daarlig markedskar»! Den unge mand drog sig denne lærdom til nytte og gjorde sig siden vel kjendt som en grandios ødeland.

Skyggesiderne ved markedet medførte et stadig stærkere ønske om at faa det ophævet, men det blev dog den lille tue, som i virkeligheden væltede det store læs: Da gaardbruger *Ole Møystad* paa markedet i 1869 vilde skille to slaaskjæmper, vendte de sit raseri mod ham, greb ham i hans svære fuldskjæg og rev det voldsomt op. Men da kogte ogsaa sinnet op i Møystad, og han gav dem begge efter tur en herlig omgang prygl. Derefter gik han om til de store gaardbrugere og reiste en energisk opinion mod markedet, hvorefter 89 Elverumsogninger androg herredstyret om at søge Grundset marked ophævet. «Markedet trækker sammen samfundets værste udskud», heder det i andragendet, «tiggerer og tyve, bedragere og slagsbrødre, ja endog offentlige fruentimmer». En mand fra Fredrikshald, som var arresteret for fyld, havde hængt sig i arresten, en Svenske havde kjørt sin kniv lige til haandtaget i brystet paa en landstryger og to mænd, en fra Trysil og en fra Elverum, havde drukket sig ihjel, alt under sidste marked. Hestemarkedet var imidlertid fremdeles af betydning, ligesaa handelen med skind, klædesvarer, kjøreredskab m. m., og det stillede sig desuden tvilsomt om markedet kunde ophæves uden erstatning til Gaarders eier som privilegert indehaver af boderne paa markedspladsen. Under hensynet hertil vandt det af herredstyret fremmede andragende ikke bifald paa de respektive amtsthing og blev derfor afslaaet ved kgl. resolution af 29 april 1871. Men Ole Møystad gav sig ikke. Han vedblev at være sjælen i en stadig stærkere opinion og havde ved sin død lige ihærdige arvtagere, og da Gaarders senere eier, Otto Aakrann, erklærte sig villig til at renoncere paa sin indtægt af markedspladsen mod en erstatning af kommunen paa 10 000 kr., at anvende til et veldædigt legat for herredet, var markedets dage talte. Efter at herredstyret havde givet den fornødne bevilgning blev markedet ophævet ved kgl. resolution af 1 mai 1901. Heste-

markedet skulde dog fremdeles blive staaende under navnet «Elverum Hestestevne» og afholdes de tre sidste dage i den gamle markedsuge.

Ældgamle traditioner er imidlertid stærkere end alle formelle beslutninger, og den dag idag strømmer folk i mængde til «Grundset marked». Boderne fyldes nu som før, men handelen er ikke længer frihandel; der kræves handelsborgerskab, og da politiet konsekvent nægter enhver optræden af gjøglere, cirkustrupper, kjæmpekvinder og andre seværdigheder, ligger det gamle marked hen som en skygge af fordums glans.

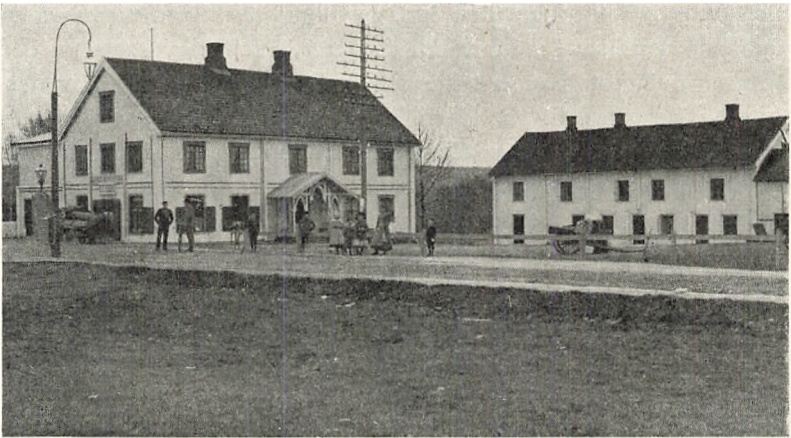
Landhandelen og dens vekst har haft den allerstørste betydning for den udvikling som har gjort bonden til forretningsmand, fordi den har vænnet ham til at vurdere sine behov og sine varer og kanske ogsaa lært ham at tid er penge. Ved en lang række af privilegier fra 1600'tallet og fremover fik byerne bestemt afgrænsede opland, indenfor hvilke deres borgere havde eneret til at drive handel og anden borgerlig næring, bortset fra de aarlige markeder, hvor kjøber og sælger kunde mødes i fri handel. I privilegierne for Christiania af 1749 heder det saaledes: «ingen maa i Akershus stift (hvertil Østerdalen dengang hørte) med noget slags kjøbmands- eller krambodvarer til landprang eller præjudice for byens kjøbmænd og krambodhandlere i alenmaal eller vegt paa landet omløbe og der falholde eller sig nedsætte», og de som havde drevet saadan landhandel skulde straks ophøre. Den eneste undtagelse var at de privilegerte gjestgivere paa landet kunde sælge til de reisende brændevin, mjød, vin, øl, tobak, piber, hampliner, tjære og jern, hvorhos bønderne kunde købe og sælge *til egen brug* hvad gaardene frembragte af kreaturer, korn og fedevarer. Landets naturlige beskaffenhed gjorde imidlertid afskaffelsen af landkræmmeri aldeles ugjennemførligt, og ved reskript af 3 febr. 1753 blev forbudet mod saadan handel hævet paa visse betingelser. Landkræmmerne skulde have borgerskab til Christiania, aflægge sin borgered paa raadstuen og betale skat til byen som andre borgere efter aarlig ligning; de skulde udnævnes af stiftamtmanden og siden faa kgl. bevilling, og endelig kun handle med bestemte, opregnede varer af manufaktur og kolonial til bondens nødvendige husholdning og gaardens brug samt

farver. Endelig skulde de være «fast bosiddende og ikke omvankende, og de skal ikke hindre bonden i hans sædvanlige handel med fiskevarer, som især er brugt i Gudbrandsdalen, Hedemarken og Østerdalen». I henhold hertil fik Østerdalen 2 landkræmmere — den ene for Rendalen, Tønset, Kvikne og Tolgen, og den anden for Elverum og Aamot. Til landkræmmer for sidstnævnte sogne blev af stiftamtmanden udseet *Lars Willumsen Bech* i Leiret, «som forhen her udi distriktet har ernæret sig af en liden bondehandel og med troværdige attester bevist til saadan handel at være baade bekvem og vederheftig», og 17 mai 1753 fik Bech sit borgerbrev til Christiania, 19 mai næstefter erholdt han den kgl. bevilling som landkræmmer og aabnede s. a. sin landhandel i Leiret. Bech blev saaledes den første privilegerede landhandler i Elverum. Forholdene var dengang ikke store og bondens behov faa og enkle, saa det blev intet glimrende udbytte, forretningen kastede af sig. Ved sin død i 1766 var 1963 rdl. den sum, Bech havde skrabet sammen i aktiver, men fradraget en gjæld paa 1086 rdl. blev der kun 877 rdl. tilbage som nettoudbytte af tretten aars stræv. (Se forøvr. I s. 30.)

Paa grund af de stadige klager fra Christianiakjøbmændene over at landkræmmerne gjorde dem alverdens skade, ikke mindst ved kredittab, og deraf følgende deliberationer mellem autoriteterne, fik Bech foreløbig ingen efterfølger i bestillingen, ligesaa lidt som nogen ny landkræmmer overhovedet blev udnævnt i amtet, medens dette til gjengjæld oversvømmedes af opkjøbere og bissekræmmere og i saa henseende var det værste i hele landet, efter hvad amtmanden skriver i 1784. I hele Hedemarkens amt var der i 1784 kun tilbage 3 landkræmmere nemlig en i hver af bygderne Ringsaker, Vang og Stange, og to smaahandlere paa Kongsvinger.

Først i 1790 kom næste landkræmmer for Elverum, det var *Ole Kynsberg*, den galante gjestgiver og travsportsmand, som 17 septbr. d. a. fik privilegium paa landhandleri i Elverum, Trysil og Aasnes. Han byggede Taarnborg i Leiret og drev her i adskillige aar en betydelig forretning. Den tiltagende økonomiske kultur blandt bønderne forøgede antallet af de tilladte salgsvare i betragtelig grad, og landkræmmerne undsaa sig ikke for i smug at afsætte de forbudte luksusartikler som

fløil, silke, champagne etc. Den gode Kynsberg var i saa henseende en meget entreprenant herre, men da han uden videre oprettede filialer i nabobygderne og bortforpagtede disse, saaledes til Ole Aaset i Aamot, til Haagen Stai i Storelvedalen og til en ukjendt herre i Trysil, blev det i 1796 betydet ham at han fik tage rev i seilene. Sine fleste varer fik Kynsberg fra kjøbmand Andreas Schiøller i Christiania, som fra 1798 drev en betydelig forretning, og enkelte tal fra disse bestillinger kjendes. Fra januar 1799 til august 1800 fik han saaledes diverse varer for 1 294 rdl., fra juli til decbr. 1801 for 704 rdl. og fra

Fot. af I. Lomo.

Andreas Grøttings, senere O. P. Bergs landhandleri paa Bækkevold.

jan. til febr. 1803 for 2 910 rdl.; de største sendinger foregik som ventelig kunde være paa vinterføre i januar. Ved udløbet af denne periode er Kynsberg kommet i en gjeld til Schiøller paa 1 281 rdl., medens resten var betalt, mest kontant, 3 000 rdl., og kun lidt i tømmerseidler og anvisninger. I de følgende aar stiger baade kontoen og gjelden stærkt og ultimo marts 1803 skyldte han 5 965 rdl. Som saa mange andre led Kynsberg store tab under krigsaarene og ved myntreduktionen og kom sig aldrig til velstand igjen efterpaa; se forøvr I s. 650.

Den følgende landhandler *Enok Eliasen Grøtting* havde sin forretning paa Fredriksberg i Leiret og døde i 1829. Hans enke *Andrea Grøtting* fik 6 april 1839 bevilling til at drive

handel med ordinær kjøbmandsvare, men var nu ikke længer alene om denne næringsgren. Allerede fra 1824 havde *Andreas Krabbe* havt en liden krambod og 10 jan. 1836 fik han bevilling paa ordinær kjøbmandshandel paa Gaarderbakken i Leiret, men solgte denne i 1840 til *Jacob Christiansen*, som med bevill. af $24/12$ 1851 oparbejdede en meget betydelig forretning og blev en meget formuende mand. Med bevill. af $19/2$ 1853 nedsatte *Andreas Grøtting* sig som landhandler paa Bækkevold og grundlagde en pen forretning, som dog senere gik overende.

Ved lov af 28 septbr. 1857 blev nødvendigheden af kgl. bevilling for at drive landhandel ophævet og istedet indførtes et af fogden udstedt handelsbrev; samtidig blev det tilladte vareantal udvidet med kolonialvarer etc. I 1866 fik landhandlerne ret til at forskrive varer direkte fra udlandet, og ved lov af 16 juni 1907 ophævedes enhver forskjel i handelsnæringen mellem by og land.

I senere aar er en række store kjøbmandsforretninger vokset frem i Leiret og landhandlerier i de forskellige bygdelaag.

Haandverk og industri. Provsten Leigh fortæller i 1743 at der i myrer i Østerdalen og paa Hedemarken mangesteds forekom myrmalm, hvorefter brændtes og smeltedes saa godt jern, at det holdt pris med andet jern og bønderne især i Østerdalen brugte det til gaardsredskab. «En del smede arbejder deraf økser, plogjern, høvler og hestesko, og findes endogsaa blandt bønderne de, som forfærdiger saadanne gevær, særdeles af riffelbøsser, at endogsaa høie standspersoner finde behag udi at kjøbe og bruge dem».

Det er en meget gammel industri, Leigh her nævner. Af kong Haakon V's retterbod for Østerdalen af 1358 fremgaar, at myrimalmsbrænding allerede dengang var af ældre dato, da det heder at de, som drev med den i almenningerne, skulde have fri ret til sit arbejde og sin malm «efter den skik, som før har været her i dalene». Og fra Jernalderen og lige til omkring 1550 var myrimalmen den eneste erts, som anvendtes i Norge til fremstilling af jern og anvendtes til økser og redskab. Gaarden Lille-Hvarstad i Heradsbygden betalte i 1394 sin skat i stangjern, senere i form af skogøkser — jernet anvendtes saaledes som betalingsmiddel —, og flere lokaliteter i Søndre Østerdalen

har navn efter denne industri, saaledes «Smijudalen» ved Kynsjøen i Elverum, «Jønskallen» i Aamot og «Blæsterrøisen» i Trysil. Den sidste betegnelse er dannet af «blása», som var det tekniske udtryk i Middelalderen for at smelte myrmalm, og selve virksomheden kaldtes «blåster», jernblæster. Fremgangsmaaden ved udvindingen var i Elverum sidst paa 1700'tallet følgende: med lange tynde jernteiner blev stukket i myren, i en dybde af indtil 2 m., og det kjendtes da snart om de stødte mod malmklumper. Disse blev gravet op og dynget sammen saa myren tørkede, og derefter foregik smeltningen i «ovnen». Den primitive form for denne var et vel 2½ alen dybt firkantet hul, gravet paa tør, haard mark og føret indvendig baade i bunden og paa siderne med sten og ler. Paa den ene side muredes en pibe og anbragtes en blæsebælg. Gropen fyldtes med tør furuved eller trækul, og naar denne var tændt paa og kommet i glød blev et myrmalmag anbragt ovenpaa til smeltning, idet blæsebælgen stadig var i jevn bevægelse. For at faa godt jern maatte myrmalmen vælges med omhu — den rustrøde var den bedste —, pustningen foregaa nøiagtig og brændingen flere gange gjentages, da jernet blev renere for hver smeltning. Lensmand Ole Evenstad i Storelvedalen var specialist paa omraadet og lavede efter svenske mønstre en mere kompliceret opmuret smelteovn og skrev en udførlig redegjørelse for hele tilvirkningen i 1790 i Danske Landhusholdnings-Selskabs skrifter (3 bind s. 389), som ikke bare indbragte ham en guldmedalje, men endog nød den ære at blive oversat til tysk.

I Heradsbygden foregik myrmalmsmelting paa østsiden af Borgaasen ved nedre Bjudam, ved Svartholtloken mellem Furuknappen og Svartholtet og ved Furuknappen, hvor endnu mange spor sees efter virksomheden og mange jernklumper er fundet, den største, paa 1720 gram rent jern, fra Tepsveen beror i Glomdalsmuseet. I Horndalen i Sørskogbygden blev helt til 1788 drevet adskillig smeltning i gammel primitiv form. Den foregik mest paa Skrokbæk med malm fra Møystadmyren i Horndalen og ved Bjørnbækken paa Nordby med malm fra Ryttermyren og fra særlig udmerkede malmmyrer sydligst i Langdalen. Tørbergsbruget ved Ønsjøfoss i Trysil var det sidste myrmalmsbrug i Søndre Østerdalen. Det blev anlagt i 1830 af *Peder Fohnsen Schulstad* af Hernes med en stor masovn

efter svensk mønster, kom efterhaanden paa mange hænder og ophørte i 1868 som et ulønsomt foretagende, hvad dets populære navn «Fattigfoss» noksom vidnede om.

Myrmalmen var ikke gjenstand for muthing, og forekomsten tilhørte selvfølgelig grundeieren. Den gav almindeligvis ikke over 30 % jern og anvendtes i Elverum mest til hestesko, hakker, spader og plogjern.

Smedhaandverket er et af de ældste haandverk, og dygtige smede, specielt øksesmede, har der altid været i Elverum. Paa de fleste større gaarde fandtes smedje, og brændselen var lige til 1880'aarene trækul, som blev brændt i bygden. Kulmilerne blev anlagt paa steder med rigelig tørfuru og fin grus. Naar kulveden var sat paa ende, dækkedes den med granbar og derover med grus for at begrænse lufttilgangen, og en vellykket brænding afhang af kulbrænderens dygtighed; var ilden for svag slukkede milen, og var den for stærk blev det aske istedetfor kul. Nat og dag maatte han derfor passe paa at ilden holdt sig jevn gennem hele milen, hvorfor han byggede sig en liden koje tæt ved. Brændingen tog gjerne en 15 dages tid, da var kullene færdige, men milen maatte endnu staa urørt et par dage for at al varme kunde gaa ud. Kulbrænderens for-tjeneste var ikke stor; alle udgifter medtaget opnaede han sjelden over 7 kr. pr. læst trækul, fremkjørt til smedje. Tjære-brænding foregik i adskillig udstrækning, indtil tjære og næver blev indførselsartikler fra Finland. Malmen furustub, tyri, af gamle træer paa mager bund, blev kløvet og lagvis anbragt i en i en skraabakke gravet grop, til hvis bund en hulstok blev stukket ind fra en but. Derefter dækkedes med næver og et lag sand, og ovenpaa dette stabledes ved. Tjæremilen var dermed færdig og veden blev antændt. Efterhaanden blev heden saa stærk i milen at tjæren smeltede ud af tyrien, samlede sig paa bunden og randt gennem hulstokken ned i butten. Endnu foregaar tjærebrænding, men istedetfor næverdækket hvælves en jernpande over tyrien og ovenpaa den anbringes igjen veden. Prisen er 60 øre pr. kilo.

Udøvelsen af haandverk i landdistrikterne foregik uden indskrænkning indtil ved forordning af 13 decbr. 1746 blev indført en haandverksskat af 2 rdl., hvilken dog igjen ved kgl. resolution af 13 juni 1782 ophævedes for de haandverkeres ved-

kommende, som maatte ansees fornødne for bygden, og amt-mændene fik bemyndigelse til at meddele saadan haandverksbevilling gratis. Disse bestemmelser gjaldt fast bosatte, som levede af sin haandtering, men ikke gaardbrugere, som selv forstod sig paa haandverk og drev dette til sin gaards fornødenhed. De haandverkere, som i henhold hertil fik amtmændens bevilling, var følgende:

Hans Olsen Kvernbakken, skrædder, 1 jan. 1785.

Otter Jacobsen Sveen, skomager, 1 jan. 1785.

Ole Fohnsen Vollum, snedker, 1 jan. 1785.

Engebret Hansen Løken, snedker, 1 jan. 1785.

Hans Olsen Hagen, snedker, 1 jan. 1785.

Ole Olsen Silkebækken, skomager, 2 april 1793.

Halsten Hansen Volden, snedker, 25 mai 1793.

Hans Fensen Torge, maler, 4 jan. 1794.

Halvor Nielsen Skjulstad, snedker, 4 jan. 1794.

Ole Halvorsen Stenhammer, snedker, 12 jan. 1794.

Embret Embretsen Skjulstad, skrædder, 12 juli 1794.

Haagen Nielsen Herstad, skomager, 12 juli 1794.

Embret Knutsen Kjølstad, skomager, 12 juli 1794.

Ole Ottersen Moen, skomager, 12 juli 1794.

Niels Nielsen Skjulstad, snedker, 12 juli 1794.

Anders Olsen Hovin, skrædder, 12 juli 1794.

Amund Olsen Uthuslien, snedker, 12 juli 1794.

Ole Andersen Ljømo, snedker, 24 marts 1803.

Ole Olsen Skjefstad, snedker, 24 marts 1803.

Peder Gulbrandsen Østre Berge, snedker, 24 marts 1803.

Ole Haagensen Sveen, snedker, 24 marts 1803.

Embret Nielsen, skrædder, 24 marts 1803.

Amund Knutsen Rustad, maler, 24 marts 1803.

John Knutsen Rustad, maler, 24 marts 1803.

Peder Mogensen Finstad, smed, 21 mars 1805.

Peder Knutsen Rustad, sadelmager, 6 juli 1805. Hertil kom

Niels Fensen Grundset og *Ole Engebretsen Møystad*, der i 1806 arbeidede i bygden som henholdsvis maler og snedker. Samtidig var i Trysil 2 skræddere, 2 snedkere og 2 skomagere.

Det vil heraf sees at de for bygden fornødne haandverkere var snedkere, skræddere, skomagere og et par malere. Af smede opføres kun én, fordi gaardbrugerne selv udførte saadant ar-

beide, kobber- og blikkenslagere var der intet behov for, da Svenskerne bragte denne slags varer til Grundset marked, og guldsmedhaandverket var forbudt paa landsbygden. Af sølvsmede fandtes derimod enkelte, specielt var der paa Ljømo dygtige forarbeidere af sølvknapper, skospænder og skeer, men denne haandtering holdt sig altid indenfor husflidens mere beskedne ramme. Det samme var tilfældet med farvningen, den foregik paa gaardene med farvestofte, som bygden selv frembragte. Presten Leigh fortæller i 1743 at bladene af «Lete»-planten, *morsus diaboli*, blev brugt til at farve grønt, rødderne af «Mure», *anserina*, til rødt, birkeløv og et slags græs, *sabina silvestris repens*, til gult, stenmose til brunt og barken af oretræ til sort. Det eneste farvestof, som importertes, var indigo, til blaat tøj. Fremdeles var klokkemagerkunsten at regne som «husflid» i Elverum, og ligesaa skindfældmageriet. Husfliden stod i det hele høit. Gaardbrugeren forfærdigede i vinterens løb størsteparten af hvad gaarden trængte af redskab og udførte alle reparationer, og kvinderne spandt og vævede alt hvad hørte til dagliglivets klædningsplag.

De fleste gaarde havde sin bækkvekvern, hvor melet til «husnytte» blev malt. I 1723 fandtes ialt 67 saadanne kverne, hvoraf kun de 6 ogsaa malte «lidt for andre»; 7 henlaa ødelagt. Af bækkesager fandtes paa samme tid 7, nemlig 1 paa hver af gaardene Ljømo, Bjølset, Grundset, Væringsaasen og Lindberget, en paa Herstad, som eiedes i fællesskab med Møystad og Torge, og en paa Nordby, som tillige brugtes af Hovin. Kun den første og sidste af disse producerte mere end gaarden selv trængte. (Se forøvrig under skogbrug.)

Brændevinsbrændingen af korn er mindst sine 300 aar gammel og var enhver tilladt lige til 1756. Rigtignok blev presterne i 1638 forbudt at brænde i sine egne hjem, et forbud mod at brænde af hvede og rug udgik i 1699, og et forsøg paa at indskrænke brændingen blev gjort i 1719 ved toldfri indførsel af brændevin søndenfjelds, men paa tilvirkningen i det hele fik disse bestemmelser meget liden indflydelse. Brændingen floreerte overalt, og følgen blev en brændevinsdriking saa overhaandtagende at det i 1756 endelig eragtedes fornødent at sætte en stopper. Fra nu af blev al brænding forbudt, og paa landsbygden maatte kun værtshusholdere, gjestgivere og «kroværter»

sælge brændevin og det kun efter særskilt bevilling. For at gjøre forbudet effektivt blev overtrædere truet med strenge, ja endog korporlige straffe, og alle i drukkenskab begaaede forseelser blev belagt med dobbelt straf. Tiltrods herfor fortsatte brændevinsbrændingen, først i smug, men efterhvert saa aabenlyst og i saadan udstrækning at forbudet praktisk talt blev staaende ganske virkningsløst. Specielt var Hedemarkingerne grove destillatører og sendte hele brændevinslæs til verksarbejderne paa Røros, og som regel fik de drive sin ulovlige virksomhed i fred, men af og til slog dog en mere end almindelig nidkjær foged ned paa dem og foretog en razzia; saaledes blev i 1771 ikke mindre end 1929 brændevinskjedler konfiskert paa Oplandene og sendt til Akershus for at smeltes op. En saadan fatalitet engang imellem var det dog faa som brød sig om, og da Hedemarkingerne lige efter 1800 tillige begyndte at lave brændevin af poteter, bragte de snart ogsaa denne vare paa markedet. Og det blev en lønsom forretning, for af 6 pottes poteter, tilsat malt og ølgjær, blev udvundet 1 pot brændevin til en pris af 11 skilling, medens kornbrændevinet kom paa 15 sk. pr. pot. Først hungersaarene før 1814 bragte nogen indskrænkning i smugbrændingen, men det syntes fremdeles haabløst at faa den stanset, og da den opfatning gjorde sig gjældende at brændingen gavtede landbruget og forordningen af 1756 syntes at stride mod grundlovens bestemmelser om almindelig næringsfrihed, blev det ved lov af 1 juni 1816 tilladt enhver eier eller bruger af matrikulert jord at brænde brændevin, dog kun af selvavlet korn, og samtidig blev indførsel af udenlandsk kornbrændevin forbudt. Hermed slap Belzebug løs, og brændevinsbrændingen tiltog i de følgende aar med rivende fart. Ganske vist bidrog den til fremme af potetavlen, men i kornfattige distrikter virkede den ødelæggende, og det varede ikke længe inden den viste sig at være en feilagtig landøkonomi. Den overveiende del af brændevinet blev drukket op inden det producerende distrikt, fylderiet bredte sig allevegne og udskeielserne virkede ligefrem ruinerende.

Saa begyndte kampen mod brændingsfriheden. I 1827 paa lagdes en pengeafgift af hver kjedel efter volum¹, og 3 pottes

¹ I loven blev givet adgang for dem, som boede langt fra lensmanden, til at faa en af fogden opnævnt paalidelig person, som skulde aabne og atter for-

skulde være mindste salgskvantum, i 1837 forøges dette kvantum til 5 potter, i 1845 kom forbud mod brænding i maanederne juni—september og brændingsretten blev frataget embedsmændene; i 1848 blev det forbudt at bruge kjedler paa under 100 potter og offentlige kontrollører ansattes til opsyn med mængden og styrken af brændevinet for at den samtidig paalagte høie afgift kunde beregnes. Ved kontrollen med og forseglingen af brændevinskjedlerne i 1850 viste det sig at der fandtes 12 i Elverum: den største, paa 230 potter, havde Johan Møystad paa Rogstad, derefter fulgte Anne Tollefsdatter Sætersmoens paa

I. Lømo fot.

Udsigt over Søndre Skogbygd, fra Hovin i Hernes.

123, John Johnsen Skjulstads paa 93, sorenskriver Kiønigs paa 91, Halvor Halstensen Væringsaasens paa 76, Ole Christensen Bjølsets paa 75, Anders Menssen Løkens paa 65, Erik Gundersen Løken Lundstuens paa 61; Ole Pedersen Murud, Gunder Olsen Kvernækken og Christian Larsen Østmo havde hver en kjedel paa 60 og endelig Christen Halvorsen Berg en liden kjedel paa 54 potter. Ingen af disse begjærte senere at faa benytte kjedlerne, og grunden hertil var vistnok at gaardbrugerne i Elverum havde været de ivrigste til at støtte Storthingsopinionen i 1842

segle brændevinskjedler paa mere end 60 potter. Paa andragende fra gaardbrugerne i Hernes og Nordskogbygden blev hertil i 1833 opnævnt *Amund Gulbrandsen Finstad* og *Ole Andersen Grotting*, og da førstnævnte for sygdom ønskede sig entlediget kom i 1835 *Thore Gulbrandsen Østjordet* i hans sted.

i arbeidet for et totalt forbud fra 1850 af. Et saadant forslag blev ogsaa vedtaget af Storthinget, men Kongen nægtede sanktion. Med de høie afgifter fra 1848 var husbrændingen færdig; nogen brændte nok fremdeles i smug fremover, men lensmanden kom som en tyv om natten og slog hul i bunden paa kjedlerne. Siden er det som bekjendt stadig blevet vanskeligere at faa brændevin her i landet.

I 1858 oprettedes «*Elverum Ølbryggeri*», og i 1889 begyndte «*Elverum Samlag*» sin virksomhed, hvis overskud er anvendt til veianlæg, skoler, vandverk og andre for bygden nyttige øiemed.

Af industrielle anlæg kan nævnes «Bækkevold Brug», mølle og sagbrug, som landhandler *Andreas Grøtting* opførte paa Bækkevold henved 1870. Han begik herunder den fejl at opføre bygningen før han havde ordnet sig med fornøden vandkraft. Denne disponertes nemlig af den ovenfor liggende Sagaa mølle, som regulerede den med eget behov for øie, og Grøtting vilde da tilføre Sagaaen vand nedenfor møllen, fra Sagtjernet. Dette havde imidlertid sit afløb nordover, med udløb i Glommen mellem Bakkelund og Søbakken, og for at bringe vandet sydover maatte det naturlige løb dæmmes op og en kanal paa omtrent 1 km. graves frem til Bækkevold. Med store omkostninger lod Grøtting disse arbejder udføre, men en vakker dag brød vandet sin gamle vei og drev med sig kvern, landevei, skog og jord og tilføiede ogsaa Søbakken adskillig skade. Fataliteten medførte Grøttings ruin, og anlægget henlaa siden unyttet. — I 1908 købte *Amund Lunke* fra Øier «Bækkevold Brug» og indredede de der gjenstaaende bygninger i forbindelse med «Bæks Garveri», som han i 1875 havde overtaget. Dette var et i 1854 grundet anlæg, som Lunke med stor dygtighed har drevet frem til et betydeligt foretagende, fra 1908 med sin søn Birger Lunke som kompagnon.

I 1900 grundlagde *Otto Heramb* et mekanisk verksted og jernstøberi i Leiret, som er vokset frem til et betragteligt anlæg.

Elverums Elektricitetsverk blev af herredstyret ^{18/3} 1909 besluttet bygget og var færdigt ^{10/12} 1910. Kraftstationen ligger ved Skjefstadfossen i Heradsbygden, hvor de tidligere stryk i Glommen Haugsfoss, Knapfoss og Skjefstadfoss ved samlet opdæmning præsterer et fald paa omtrent 10 m. Led-

ningsnettet har en samlet længde af 250 km. og verket producerer 5000 hk. Nær 90 % af Elverums befolkning benytter elektriciteten, og fra kraftanlægget leveres ogsaa strøm til Vaaler, Løiten, Hamar, Vang og Furnes kommuner. Det hele anlæg kostede omtr. 3 mill. kr.

«Hernes Vindelekticitetsverk», det første i Norge, blev efter professor la Cours system anlagt paa Vestre Nøtsel i 1910 af ingeniør Jens Bull-Andersen. Stativets højde var 20 m., vindfanget 14 m. i diameter og motorens ydeevne med 5 m. vind pr. sekund 3,7 hk., med 6, 7 og 8 m. henholdsvis 6,3, 10 og 15,1 hk.

Elverum Elektricitetsverks kraftstation.

I. Lomo fot.

Det forsynte gaarden med elektrisk lys, drev direkte dens landbrugsmaskiner og havde en ladestation for transportable akkumulatorbatterier. Dette verk nedlagdes i 1913, møllen solgtes til Kirkeøen paa Hvaløerne og det elektriske anlæg til Hede-marken.

Det første virkelige tiltag for at skaffe industriarbejderne solide og tidsmæssige boliger blev gjort af *Olaf Bull Aakravn*, som i 1913 lod opføre en række af 6 eneboliger paa Vestad, hvert over 42 m.² grundflade i 1½ etage med 2 værelser i hver etage, med elektrisk lys og alle moderne indretninger. De blev bygget efter tegning af arkitekt Jørgen Berner, med udstyr i «køkkenstuen» i 1. etage af inventar efter gammel østerdalsk skik. De kom paa 6000 kr. pr. stk. iberegnet ½ maal grund, og blev i 1917 overtaget af Otto Heramb.

Skogbrug og tømmerdrift. Østerdalens herlighed er naaleskogen, den som giver landskabet karakter, den store naturrigdom, som samler alle i en fælles interesse, den uudtømmelige næringskilde og sikre arbejdsgiver til dagens velfærd og dalens gavn. Men dette har ikke altid været saa. I aarhundreder var det kun til hustømmer, ved og gjærdefang, de villig gav af sin overflod, de svære skoge, for resten laa de hen som døde kapitaler, nytteløse i sin vælde, ringeagtede i sine rigdomme, thi vaskdragene var ikke fløtbare for store dimensioner, og det var kun de store dimensioner, som det i gammel tid var spørgsmaal efter.

Allerede for 600 aar siden udførtes trælast til England. Det var for det meste «huggenbord», som, da sagen endnu var et ukjendt redskab, blev tilvirket paa den maade at tømmerstokken ved inddrevne kiler kløvedes i saa mange planker eller «deler» (bord) som ansaaes tjenligt. Naar de saa var tilglattet med øks var «huggenbordene» færdige, og de holdt sig merkelig nok som udskibningslast til ind i 1700'tallet, længe efter at sagbordene var kommet paa markedet. Det var selvsagt fra Sørlandets kystdistrikter denne udskibning foregik, men eftersom skogen her udtyndedes og tildels helt ødelagdes, trak tømmerhugsten sig opover vaskdragdistrikterne.

Paa Christian IV's tid krævede orlogsverfterne en sikker tilgang paa grovt tømmer, og det blev derfor nødvendigt at skaffe en oversigt over og en vis kontrol med skogbruget. En speciel kommission befør saaledes i 1631 de østlandske skogarealer, deriblandt Østerdalen, lod sig forevise de fornemste masteskoge og gjorde sig bekjendt med «passene, elvene og landjord, som samme master bekvemmeligst kunde udbringes over og igjennem». I Østerdalen, Romedal og Stange fandtes de bedste master, men de fleste dimensioner var spirer, og omkring Mjøsen havde fogden paa Øvre Romerike Michel Christensen Brasen ladet hugge en mængde master, men størsteparten var under fløtningen i Glommen blevet ødelagt i Sarpsfossen «paa en mægtig stor, jordfast sten eller hald, der ligger saa godt som midt i fossen». Desuden var der «andre stenfulde elve, som masterne maatte igjennem paa lange veie over 20 mile og sommesteds 30 fra Hedemarken og Østerdalen samt Gudbrandsdalen, om Kgl. Majestæt sig der nogen skog

vilde have forbeholden». Kommissionens arbeide resulterte i et forbud mod i privat handel at udføre master over 20 palmer¹ og bjelker paa mere end 14 alens længde og ligeledes mod at hugge sagtømmer paa lavere dimensioner end «syvbordstokker»: tømmer som kunde kløves i 7 huggenbord, «paa det skogene i Norge ei unytteligen skulde bruges og afhugges». Dette forbud fik for Østerdalen netop paa grund af fløtningsforholdene

En pragtbjerk paa Skjærbæk.

I. Lemo fot.

ringe betydning, derimod indkom i Christian IV's reces en bestemmelse som burde have faaet gode følger. Det heder i denne at ingen, som optog braateland, maatte sætte ild paa de fældede træer, før disse var bragt saa langt bort fra skogen at denne ikke kunde risikere at antændes, — thi «der sker gemenligen aarlig merkelig skade udi Norge formedelst braater, som mangesteds brændes saa at tit og ofte skogen der paa nogle mile aldeles afbrændes — —». Den for dette forbud udtalte begrundelse

¹ Palme var rundmaal paa 3 tommer $4\frac{2}{3}$ linje. For de forskjellige længder var fastsat hvor høit op fra jorden træet skulde «palmes».

kunde i et og alt være hentet lige ud af forholdene i Østerdalen. Her havde det fra umindelige tider været skik og brug at sætte ild paa skogen for at skaffe havn, og følgen blev svære skogbrande, som fik rase til de sluknede af sig selv, stanset paa naturens eget bud; særlig skal Rendalen saa hyppig have været hjemsøgt i saa henseende at der endnu gaar det mundheld i Østerdalen: «det brænder i Rendalen, naar det slukner i Helvede». Bonden søgte i det hele at holde skogen saa godt væk fra bebyggelsen som muligt for at den ikke skulde tære paa den dyrkede mark, og stedsnavnet «Brænna», som saa hyppig forekommer, er tydeligt vidnesbyrd om hvad her er foregaaet. I 1667 heder det om gaarden Grindalen, at den har «ringe skog til ildebrand», det er en talende bemærkning fra den gamle betragtning af skogen som braateland. Forstmænd, som i senere tid har befaret store skogareler i Elverum og Aamot, er blevet opmærksom paa at de nuværende skoge har en alder af mellem 150 og 200 aar og mener at mægtige brande er aarsagen til at skogene over saa store arealer er jevnaldrende, en anskuelse, som bestyrkes ved fund som stadig gjøres af kul og forkullede trærødder under skogmosen. En anden maade at skaffe havn paa praktisertes endnu saa sent som i 1840'aarene i Borgaasen i Heradsbygden. Paa en bestemt dag mødtes her sæterlaget og huggede ned saa meget skog, som de kunde række; sæterierne deltog i fældningen i forhold til sætrenes størrelse. Naar træerne var raadnet op blev der god havn.

Hvor lidet skogen var værdsat gav sig ogsaa udtryk i at det fineste tømmer, som fandtes, blev brugt til hustømmer, ja endog til sætrene, til fjøs og bod, smaaafæhus og lade blev hugget grovt tømmer. Til skigar kløvedes de peneste træer, og grov skulde ogsaa veden være til peis og fyring.

Ved opkomsten af kobbergruberne i Kvikne og Indset i første halvdel af 1600'tallet udgik paabud om transport af sætteved fra Østerdalen, og efterhvert som de gruberne nærliggende skoge rasertes blev tilførselen fra fjernere hold stadig mere paa-krævet. I 1643 henvendte bønderne i Elverum sig til statholderen med bøn om at slippe hugsten og transporten det aar, «efterdi de ingen folk formedelst mangel af korn kunde saa langt ifra, nemlig 30 mil, ved Kvikne holde, og de selv æde barkebrød og desforuden med anden stor tyngelse besværes». Her-

paa fik de det kyniske svar: «jo mindre de have at æde, jo mere bekvemmer det dem at fortjene deres føde!»! Verkernes ødsle kulforbrug ved siden af den udstrakte braatebrænding ruinerte skogene, og tidlig begyndte derfor forstandige folk at advare mod en altfor stor begunstigelse af bergverkerne paa de andre næringsveies bekostning. Det var ogsaa militært seet betænkeligt at rasere grænsedistrikterne mod Sverige, og Den store Landkommission af 1661 foreslog ogsaa i erkjendelse heraf udfærdiget befaling om at intet tømmer eller braater maatte hugges paa østsiden af Glommen, særlig ved tverelvne, hvor der var passage over grænsen og hvor det derfor vilde være af betydning at kunne anbringe forhugninger under paakommende feider. Kommissionen gjentager det gamle at Østerdalen ikke havde masteskog, som kunde fløtes frem «formedelst berge og fosser», men vel «paa sine steder tømmereskog»; i Solør fandtes ikke masteskog, men sagtømmer fløtedes nedover Glommen til sagbrugene ved Fredrikstad. De oplysninger om skogene i Elverum, som indeholdes i matriklen af 1667, er meddelt i 1. bind og benyttet ved behandlingen af de enkelte gaarde; de gaar i det store og hele ud paa at de fleste gaarde dengang havde «noget» eller «lidt» skog til sagtømmer, enkelte som Vesterhaug endog «temmelig» skog til sagtømmer. Den mand, som da forstod at gjøre sig trælasthandelen indbringende, var distriktets tidligere foged, lagmand *Christen Jensen* i Fredrikstad. Nogen konkurrence havde han haft med borgermester i Christiania Niels Lauritzen, og kjøbmand Arne Torstensen var heller ikke for katten, og senere kom assessor Anders Simonsen, byskriver Mogens Larsen, Jens Plade og enkelte andre til, men den gode lagmand var paa 1600'tallet den største trælastgrosserer i Østerdalen. Matriklen af 1723 har om skogforholdene i Elverum ingen nævneværdig forandring i sine opgaver, hvad der vil sees i 1. bind, hvor de alle er benyttet, men en ny generation trælasthandlere er nu vokset frem og blandt dem ovennævnte byskriver Mogens Larsens søn *Erik Mogensen* til Linderud, som drev meget betydelige forretninger i Elverum, hvor han ligefrem var bøndernes bank gennem mange aar. Om det vel neppe kan siges at han indførte systemet med «tømmerbetingere», idet dette havde gjort sig selv under handelsstevnet paa Grundset marked, saa er det dog paa denne tid at det vinder

en fastere position og antager de former, som det siden har havt, udviklet af de praktiske forhold. Ved siden af sin virksomhed som godseier og trælastgrosserer drev Erik Mogensen ogsaa kjøbmandshandel — han havde som hovedstadens andre store kjøbmænd sin bod paa Grundset marked — og meste-

Granskog i Bofgaasen.
tilhørende P. C. Løken.

Amatørfot.

parten af sit tømmer i Østerdalen betalte han med varer. Dette var dengang og endnu langt ind i 1800'tallet sædvanligt betalingsmiddel blandt hovedstadens trælastgrosserere — salt og tobak hørte saaledes med til de varer, som stadig kom ind i tømmerkontrakterne —, og da Elverum fik sine privilegerede landhandlere indrettede disse sig paa samme maade og tog tømmer i bytte med varer.

Fra 1600'tallets midte er der en jevnt tiltagende tømmerleverance fra Elverum, til at begynde med i smaa kvanta og

til et faatal af byhandelsmænd, efterhaanden i større mængder for en udvidet kjøbekreds, og i sidste del af 1700'tallet havde Østerdalens furu- og granskoge gjort sig velkjendte som landets vigtigste skogbrugsdistrikt ved siden af Solør og Odalen. Ved aar 1800 havde en stærk efterspørgsel efter tømmer og dermed givne gode priser bragt trælasthandelen op til en hidtil uanet høide og ved ophævelsen i 1795 af det gamle sagreglement fik skogeierne endvidere ubegrænset raadighed over sine skoge og kunde nu hugge for fode. Følgen var at eiendomspriserne steg i veiret og velstanden tiltog i bondens gaard. Men samtidig blev skogene i denne tid stærkt medtaget, da de høie priser tillod at fremdrive tømmer fra trakter, hvor uforholdsmæssige omkostninger tidligere havde stillet sig hindrende iveien.

Ved krigens udbrud i 1807 blev det en stans i de glimrende trælasttider og i mange aar laa der som en død haand over driften; statsbankeroten i 1813 medførte sine vanskeligheder for mange gaardbrugere i Elverum, men en stor fordel havde denne bygd fremfor de øvrige i dalen deri at skogene befandt sig paa selveierbøndernes egne hænder. Salgslasten bestod paa denne tid udelukkende af sagtømmer, største parten furu, mindre gran, regelmæssig paa 6 alens længde og 12 " top; hvad der var under 11 " kaldtes «undermaals». Kjøbmændene var hermed meget nøieseende. I en skrivelse af 1828 fra trælasthuset Westye Egeberg i Christiania til dets betinger i Elverum, Anders Skjærbæk, heder det: «tømmeret til Peder Sætre maa annammes strengt efter klaven, efterdi det er saa dyrt betalt; her maa det passes paa at ingen stok tages for 11¹/₂ " uden at klaven staar paa stokken fri for bark; der maa gives saa lidet forskud som muligt og betinges at tage varer; længderne kan være 6, 7 og 8 alen, men sommerhugget tømmer vil jeg ikke tage». I 1823 havde Egeberg betinget 1510 tylvter i Elverum og lod sige Anders Skjærbæk at mere behøvede han ikke (ved siden af 1486 tylvter i Solør og 1498 i Aamot), «men alligevel vil jeg ikke binde hænderne paa Dig, thi om Gunder Øxset eller en anden, som dog ei træffes hver dag, kom og bød Dig, saa var det ei værd at sige ham nei. Jeg betaler gjerne penge til ham, for jeg ved at han har andet end svovlstikker at at give i gjengjæld». I 1830 beder Egeberg sine betingere

passer godt paa at tømmeret ikke blev tvemerket, hvad han havde hørt rygter om var foregaaet nede i Solør¹.

Efter en lang dødvandsperiode kom der igjen liv i trælasthandelen midt i 1830'aarene og i 1838 havde den naaet en høide som aldrig før baade i omsætning og i priser. I perioden 1836 til 1841 blev fra Østerdalen i det hele udført 150 000 tylvter tømmer til en bruttoværdi af 1 800 000 kr. Derefter fulgte nogen magre aar, saa kom et pludseligt stærkt opsving i 1847, atter magre aar og saa fra 1850 hvad der kan betegnes som normale forhold. Perioden 1851 til 1855 var meget gunstig med en udflytning fra Østerdalen af 261 222 tylvter til en bruttoværdi af kr. 5 746 884. Mod tidligere dimension af 6 alen 12" var nu sagtømmeret af noget større længde end før, 8 til 10 alen med 10" top, og saakaldte «hollandske bjelker», tømmer paa 8½ til 11 alen med topmaal fra 10¼", begyndte at blive almindelig salgslast. — Den følgende periode, 1855 til 1875, var særdeles gunstig med stigende priser, omsætningen naaede fra 1871 til 1875 op i 506 000 tylvter fra Søndre Østerdalen til bruttoværdi 16 192 000 kr. Det var mere end det dobbelte kvantum og mere end den tredobbelte pris fra perioden 1856 til 1860, hvad noksom viser tømmerets stigende værdi. Samtidig med at længden tiltog, aftog topmaalet; tømmerets længde for Glommens vasdrag opgives saaledes i 1875 til: 14 % under 8½ alen, 18 % 8½ til 12 alen, og hele 68 % over 12 alen. — Med 1876 indtraadte nedslag i priserne og hugsten indskrænkedes, hvad der bragte en vel tiltrængt hvile for de adskillig medtagne skoge. I Søndre Østerdalen var skogenes reproduktionsevne dog betydelig større end nordenfor; medens omløbstiden for Nordre Østerdalen er ansat til 100 aar, beregnes den saaledes for Søndre Østerdalen til kun 80 aar, en forskjel mellem disse distrikter, som udtrykt i hugstmængderne i aarene 1871 til 1890 udgjorde 106 m.³ gennemsnitlig for hver km.² skog fra distrikterne ovenfor Renoset, medens det

¹ Dette bedrageri, som medførte svære mulktter, kunde udføres ved at tømmeret, efter at være merket med firmaets merke, vendtes rundt af leverandøren, som derefter lægger det frem til ny merkning. Falder der saa sne efter første merkning kan bedrageriet let passere uden at vække merkerens opmærksomhed, og det beror da paa arbeiderne, som har været med paa at vende tømmeret, om fusket bliver røbet.

for distriktet mellem Renoset og Bingsfoss gik op i 193 m.³ pr. km.² skog. — De gode tømmerpriser i 1890'aarene medførte stærk afvirkning, med fortsat nedgang i dimensionerne, og hugst af smaalast til sliperierne tiltog betydelig, og fra 1895 skede en en voldsom forøgelse i hugsten, priserne steg og driftsforholdene var særdeles gunstige. Det blev glimrende tider, skogens værdi fordoblede sig to-tre gange i løbet af 25 aar og den bragte velstand og svære formuer ind i bygden.

Betingelserne for udnyttelsen af skogene og tømmerets fremdrift var vasdragenes fløtbarhed. Selve Glommen har i saa henseende været let og grei, men dens tverelve har frembudt mange vanskeligheder, som i gammel tid stillede sig iveien for tømmerfløtningen. Henimod midten af 1800'tallet paabegyndtes derfor større arbejder for at fjerne de værste hindringer, og inden 1850 var der bygget dammer i Kynna, saa denne kunde fløtes 4 mil, og ligesaa i Agaaen ved Agsjøen, hvorved her kunde fløtes 1½ mil frem til udløbet i Jømna. I alle disse vasdrag foregik siden svær tømmerdrift, som besørgedes af sælgeren; samtidig opgives fløtningen i Glommen, som foregik for trælasthandlerens regning, til 90000 tylvter i 1850. Senere er foretaget reguleringer og oprensninger af de fleste tverelve. I Lekjerna, som fløtes 8 km., anlagdes 3 atholdsdammer, Øxna oprensedes i 1860 og fløtes 1½ km., Norderaaen fik 3 atholdsdammer, Horna 2 atholdsdammer, og fra Kynna er en kanal gravet frem til Lisjøen for at skaffe større tilløb til Lille-Jømna; i Agaaen er bygget 3 dammer, Bronka og Sørma har hver 2 dammer. I det store Flisa'vasdrag, som fører tømmer baade fra Norge og Sverige, er foretaget mange damarbejder, saa her kan fløtes 40 km. i Ulvaaen, hvori betydelige mineringsarbejder paagik i 1891, og 20 km. i Lille-Flisa. I Halaen med 5 dammer fløtes 20 km., og endelig er udbygninger foretaget i det store Kynna-vasdrag. Disse dammer, stemmedammer eller slippedammer, var tømrede, med eller uden stenfyldning, og til at aabne ved luker, planker eller naale, men i de sidste decennier er bygget i sten og beton.

Tømmerhandelen foregik paa den maade at trælastfirmaet henvendte sig til sin faste betinger og merker i Elverum, an-

taget blandt bygdens bedste folk, og bad ham opgive dimensioner og pris paa tømmer, som for tiden var i tilbud. Denne gik saa til skogeieren, som gjerne skruede sine priser saa godt op som muligt, og opsatte kontrakt med ham om leverancen. Betingeren sendte saa kontrakten til firmaet. Hvis dette ikke akcepterte, annullertes kontrakten, men blev denne akceptert sendte firmaet straks forskud direkte til skogeieren og underrettede samtidig betingeren om at kontrakten var i orden. Skogeieren skaffede sig saa huggere. Efter at udblinkningen er fore-

Tømmerhuggere. Til høire en kont.

Anatorfot.

taget paa den maade at blinkemerkerne anbringes paa samme side af de til fældning bestemte træer og i ens højde, saa huggerne fra det ene træ let ser blinkemerket paa det næste, rykker i septbr. og oktbr. maaned tømmerhuggerne ud. Om disse og deres liv i skogen har distriktslæge Munthe givet en interessant skildring i Medicinalberetningen for 1871:

«En liden sæk mel, en pose salt, et stykke flesk eller en del sild, lefser og havrebrød, en æske smør, et spegelaar, et stykke sur mysmer samt en pose kaffe og en del sukker, mere eller mindre fuldstændig og godt eftersom leiligheden er — fylder den rummelige kont [o: en af næver flettet, ranselformet skræppe], der desuden endnu som kogeredskeer stundom maa medtage en liden

kaffekjedel og en «svenskepande» samt af klæder en skjorte og et par strømper. Under laaget sees et par økser og stundom støvler at stikke frem. Med denne meget betydelige byrde paa ryggen drager karlen i selskab med en eller flere kammerater afgaarde enten tilfods gennem tykt og tyndt, eller, om føret er dertil, paa sine ski milevidt bort i den store skogørken til sin ofte fjerne hugst. Ikke altid kommer han til beboet hus, ei engang til en sæterhytte, hvor han kan finde nattely og hvile under sit arbejde; men meget ofte maa han tækkes med at opslaa sin bolig i en tømmerkoie, en improviseret hytte paa 4 à 6 alen i kvadrat, opført af slet laftede stokke, hvis mellemrum er tættede med rigeligt mos.

«Et tag af kløvede stokke og granbark, tættet med mos, dækker som oftest den skrøbelige bolig, hvis lave dør bringer den stive, pelsklædte gubbe til at stønne, naar han en sjelden gang træder ind for at se til sine «skogsfolk». I krognen ved døren er lagt en helle og opstabet og lerklint en hoben stene i form af en skorsten, hvorpaa grøden eller survællingen, kaffeen eller mysmerdrikken koges, og flesket eller silden steges. Paa dette ildsted underholdes et stadigt baal dag og nat, naar beboerne er tilstede; thi ligesaa nødvendig som ventilationen er i dette snevre rum, ligesaa rigelig foregaar den ogsaa gennem den vide skorstensaabning og den skrøbelige dør. Ligeoverfor døren er oplagt en hjell af «kløvjar», hvor karlene enten reder sig et leie af lidt hø eller mos eller kaster sig paa det haarde træ med sin kont eller andet deslige under hovedet. Overbredsel har de oftest ikke, kjørerne dog stundom en feld eller sau-skindskuft, og at der aldrig bliver tale om afklædning følger af sig selv, saa de tildels vaade klæder maa tørres paa kroppen, naar undtages sko, snesokker og strømper, som om aftenen straks trækkes af og ophænges, medens karlene sætter sig paa trækabber med de nøgne frosne ben mod ilden. Naar kulden er stærk — maaske mange og tyve grader — hænder det ikke sjelden, at karlenes klæder fryser fast om natten til den rimklædte væg, medens den mod ilden vendende side er hed og dampende. Gjælder opholdet tømmerkjøring, maa de i en barhytte udenfor væggen staaende heste passes godt, og karlene maa da om natten og den tidlige morgenstund ud af den kog-

hede, dampende køie, i den knagende frost, for at stille dem og give dem foder.

«Dagsarbeidet er især for huggeren, men ogsaa for kjøeren yderst anstrengende. Der skal øvelse, kraft og seig udholdenhed til, for daglig i ugevis at hugge det antal stokke, som det sømmer sig en «fuldpanta» karl, og det er fast ubegribeligt, hvad en ofte spinkel, slet næret hugger under en saa tarvelig og helsespildende forpleining kan udrette».

Dette var i 1871. Siden har meget forandret sig og specielt har skogeierne sat sin ære i at bygge udmerkede tømmer-

Ole Gundersen
Berger.

Ole Hansen
Berger.

Isak Amundsen
Berger.

Ole Eriksen
Murud.

Ole Knutsen
Hagen.

Ole Hansen
Hagen.

Morten Mortensen
Hagen.

Gunder Jonsen
Hagen.

Torsten Knutsen
Skjefstad.

Peder Pedersen
O. Skjefstad.

Segl med bomerker paa tømmerkontrakter og bevidnelser fra 1727.

koier for skogsarbeiderne, hvor de kan ligge lunt og varmt og koge sin mad paa komfur.

Naar træet er hugget bliver det kvistet og afbarket og endelig «øiet» : ved toppen hugges et hul, hvori stokken kan læknes til kjøring. Med de gammeldagse økser var hele dette arbeide slet ingen let sag, og betalingen stod ikke i rimeligt forhold, idet huggeren som oftest kun fik kr. 1.20 for 1 tylvt tømmer, medens der i nærværende tid betales 3 à 4 kr. Naar tømmeret ligger færdig fra huggerens haand, begynder «lunningen» : tømmeret kjøres sammen i skogen i saa store stabler som muligt for at faa saa faatallige optraak som gjørligt, naar kjøringen til vasdrag skal foregaa. Hesten trækker kun en stok ad gangen, som ved lænke gennem «øiet» fæstes til skaaken, og denne kjøring udføres før frosten kommer. Naar saa vinteren

har sat ind og myrer og tjern er frosset, kjøres tømmeret paa slæder fra lunnerne og ned til vasdraget.

Tidligere, da slæden var af en smalere og vekere type end nu, blev tømmeret kjørt lige fra stubben i «hankevedninger» frem til lunning ved vasdraget. Hankevedningen bestod af flere stokker som med lænke gennem «øierne» fæstedes efter hinanden, men da hestene var smaa og daarlig fodret, blev det sjelden flere end 4 til 6 stokker, de greiede i hankevedningen. Hestene maatte gives korte skift og lang hviletid mellem skiftene; for at vinde noget ind tog kjørerne derfor natten til hjælp i den mørkeste aarstid og gjorde en saakaldt «atvedning» 3: mellem kl. 2 og 4 paa morgensiden drog de ud med tyrifakler og greiede en hankevedning ved fakkelskin. Krævede kjøringen snarraadighed om dagen, var den dobbelt vanskelig om natten. Med fakkel i den ene haand og øks og tømmer i den anden gjaldt det for unggutterne, som gjerne fik de viltreste hester, at være let paa foden, naar stokkene skjød fart udover de bratte lier og hestene blev rædde og tog paa sprang. Da gjaldt det at holde hest og vedning i veifaret, styre stokkene klar af stub og sten og være rap i hippet, naar de vilde slaa benene undaf.

Den ældste tømmer-slæde, indtil omkring 1860, var en smal slæde, 2,8 m. lang og ikke bredere mellem rafterne end mellem meierne. Tømmeret, som dengang var noksaa kort, gjerne 5—6 meter, blev læsset paa med rodenden frem, og skjækerne, som var fæstet til slæden, maatte derfor være lange, drotskjæker. Efter 1860, da der huggedes længere tømmer, paa 7,5 m., blev det læsset paa saa det balancerede paa slæden; derved blev de gamle skjæker umulige og lænkeskjæker kom i brug, og samtidig øgedes slædens bredde ved at rafterne flyttedes ud 15 cm. til hver side; det blev bredslæde med vægmeier. Efterhaanden ombyttedes lænkeskjækerne med «stutting», en forkortet, noget lavere slæde med drotskjæker igjen, og i ny tid bruges som den almindeligste tømmerrustning i Østerdalen «gjeitdning» 3: to korte slæder af svensk façon, nærmest som stuttinger, «buk» forrest og «gjeit» bagerst.

Naar tømmeret var fremkjørt til vasdraget, helst saa nær elvebredden som muligt, blev stokkene ordnet ved siden af og saa nær hinanden at maaleklaven godt og vel kunde stikkes imellem. Paa vaarparten foregik saa merking og maaling. Træ-

lastfirmaets tømmermerker, som tidligere var baade betinger og og merker, mødte frem sammen med en kontramerker og skog-eieren. Merkeren maalte saa stokkenes længde og tog top-maalet, ved maalingen af hver stok raabte han op dimen-sionen til kontramerkeren, som noterte den i sin «stikbog» ved at prikke for hver stok i rubriken for de respektive dimensioner, halvtvyltvis i to kolonner (se hosst. billede); fra stikbogen afgives saa nota hver kveld. Samtidig merkedes tømmeret med

Tøm		12 al.							
11	10½	10	9½	9	8½	8	7½	7	
<p>12</p> <p>125-1</p> <p>Sundby</p> <p>7 7 69 6</p> <p>12-11</p> <p>Fudf. Sundby</p> <p>12-1</p>									

Udsnit af en stikbog.

firmaets merkeøks. Ved denne forretning er «an-nammelsen» udført : tømmeret er gaaet over fra leverandøren til træ-lastfirmaet, og dettes re-præsentant ved forret-ningen kaldes derfor «annammer». Merkeren havde bedømmelsen af stokkens kvalitet og kunde slaa ned top-maalet ifald den var krocket eller havde an-dre feil. Han kunde ogsaa sætte topmaalet høiere for særlig fint tømmer, hvorved dette blev angivet større i merkebogen end det i virkeligheden var, og dette kaldtes «optaget»

og var en særlig for Glommenvasdraget hævdvundet eller endog kontraktmæssig fastslaaet institution til præmiering af kvalitativt gode tømmerpartier. En stok paa 12 alen 6" blev i 1880'aarene «stukket» som 12 alen 6½" og i 1890'aarene som 7½ ja endog 8". Konkurrancen blandt de mange betingere var nu saa stærk at baade priser og optag strakte sig længer og længer.

Ved aar 1900 blev det gamle system forladt, idet nye mer-kere gik udenfor de gamle regler om optaget, og baade kjøber og sælger blev derfor enige om at gaa over til fuldt maal og beta-

ling efter kubikindhold. Denne reform blev helt gennemført i 1909 ved oprettelsen af «Glommens Tømmermaaling», et styre som køber og sælger har dannet og hvori hver har lige indflydelse. Beregningen foregaar nu ved midtmaal og længde, og istedetfor alen og tommer bruges nu $\frac{1}{2}$ m. for længde og hele eller halve cm. til midtmaal. Regelen er at cellulose-tømmer maales i kubik, medens battens, som skjæres til tops og derfor kræver rette stokker, maales ved topmaal. Samtidig overlodes annamelsen til autoriserede malere, ansat af Tømmermaalingen. De tidligere tømmermerkere gik nu over til betingere og tabte sin dominerende stilling.

Naar tømmeret er merket og maalt tager fløterne fat. For Glommendasdraget nordenfor Fetsund kaldes de «nordfløtere». For leverandørens regning fløter de enten til hovedvasdraget Glommen eller til dam i tveraaen, hvorefter fløtningen fortsætter for den af trælastgrossererne stiftede «*Tømmerdirektions*» regning til de industrielle anlæg eller til udskibningsstedet. Om fløterne og deres liv som det var for 50 aar siden fortæller distriktslæge Munthe som fortsættelse af de s. 308 ff. gjengivne meddelelser: «Vi vil nu følge de skarer af unge mænd, især fra Solør, som om vaaren i isløsningen med sine pakkede næverkonter paa ryggen og baadshagen i haanden drager afsted paa fløtning, en bedrift, langt mere farefuld og helse-spildende end den, vi allerede har seet. At fløte langs Glommen i sommermaanederne, endog om der maa vades til langt paa livet, er intet at regne mod at fløte i tveraaene, medens sneen ligger flekkevis og telen sidder i jorden. Fløterne gaar dage- og ugevis dyngvaade langt opover benene og, naar regnveir indtræffer, paa hele legemet. Fødderne bliver ved den idelige gaaen og staaen i det iskolde vand mere eller mindre anæstetiske, ja stundom i den grad, at fløteren om aftenen har maattet anvende kunstig inciterende midler og vedholdende gnidninger for at tilbagekalde følelsen. Ikke altid kan de vaade og frosne fløtere finde varmt og beboet hus til natten, — ikke engang en koie, hvor de kan tørre sine klæder og finde et varmt leie. Meget ofte maa de lægge sig vaade, som de er, paa den kolde, frosne jord med et lag af barkviste under sig, efter at have opgjort en ild — «nying» — paa følgende maade. De tager en tyk, letbrændelig stok, hvorover de lægger en noget

Tømmerdrift i Glommen 1917.

Medens der i 1820 passerte gjennom Bingens læse 37 214 tylvter, var antallet i 1848 steget til 104 835 tylvter. I hele Glommen i 1871 214 909 tylvter, i 1881 243 099 tylvter, i 1891 266 956, i 1895 361 532 og 1901 617 000 tylvter tømmer.

mindre af samme slags. Disse to stokke holdes fra hinanden ved to eller flere stykker træ ved enderne («beitkøler»), medens den øverste hindres fra at falde ned ved paa hver ende at støttes ved tvende længere kabber, der som strævere lægges op imod den. En saadan kabbe kaldes «haldmær», og mellem de saaledes ovenpaa hinanden liggende stokke opgjøres paa flere steder ild, der langsomt brænder og underholder varme den hele nat. Fløterne lægger sig nu paa begge sider af en saadan «nying» og vender sig gjentagne gange om natten, for at snart den ene, snart den anden side kan blive varmet og tørret ved ilden¹. Befinder de sig ved aær, hvori baade bruges, pleier de at hvælve disse over sig, helst i vindigt og regnfuldt veir.

«Mange undergraver ved denne bedrift for bestandig sin helbred. Adskillige maa ogsaa ved en brat død bøte for sit mod og sin forvoventhed under denne farefulde bedrift, som dog — jeg tror netop derfor — udøver saa stor tilløkkelse for de unge mænd. Stundom fæster tømmermasserne sig i de snævre stryk eller over fossestupene, idet en eller flere stokker lægger sig paatvers over løbet, og da maa en rask og dristig mand løbe ud paa den optaarnede tømmerhaug, finde bindestokken, afhugge denne, og derpaa, naar tømmermassen sættes i bevægelse og omhvirvles i det brusende og fraadende vand, med lynets hurtighed over de rullende stokke springe i land. Glider hans fod eller nøler han for længe, forsvinder han mellem de hvirvlende stokke, og kun et mirakel har en enkelt gang frelst ham fra at blive knust eller lemlæstet. Hvert aar kræver fløtningen paa denne og anden maade sine ofre».

Siden 70'aarene er vilkaarene for fløterne paa flere maader betydelig forbedret, og mangesteds har de nu faaet gode tømmerkoier, hvor de kan overnatte og faa sit tøj tørret.

I nutiden foregaar tømmerhandelen paa den maade at skog-eierne afslutter sine kontrakter med trælasthandlerne udover høsten og vinteren samt ved Christiania Marked². Slutopgjøret

¹ Det hændte ret ofte at fløterne vaagnede med haar eller skjæg fastfrosset i bakken, saa de maatte skjæres løs!

² Den bekendte sagfører i Aasnes, ordfører, storthingsmand, lystspilforfatter, skog-eier og meget andet *Hans Schuuz* indbød ved St. Hans tid i 1870 skog-eierbønder og andre interesserte i distriktet til et møde i anledning af det forestaaende tømmermarked. Her enedes de om ikke at sælge tømmeret til grossererne under de i mødet vedtagne priser, men da det kom til stykket

foretages i «St. Hans-markedet» i Christiania efterat Tømmerdirektionen er færdig med sine fløtningsopgjør, som i specifikationer tilstilles trælasthandlerne gennem de respektive fløtningschefer. De paa private (tverelv-) fløtninger faldende udgifter fratrækkes saa i slutopjøret sammen med de paa leverancerne almindeligvis givne forskud — 10 kr. pr. tylvt for sleep og 20 kr. eller mere for battens — samt skogeierens anpart af maalingsudgifterne.

Det var en meget anseet og velaflagt stilling at være tømmermerker for de store trælastfirmaer i gamle dage, da tømmermerkeren var baade betinger og merker, og det var som nævnt til bygdens solideste og skogkyndigste mænd, dette hverv blev betroet. I første halvdel af 1700'tallet var saaledes *Kjeld Mortensen Strand* tømmermerker for general Hausmann og byskriver Mogens Larsen, *Ole Gundersen Berger* og hans søn *Gunder Olsen* for trælasthandler Erik Mogensen til Linderud, og *Christen Amundsen Lovberget* for firmaet Collett & Leuch; i sidste del af aarhundredet kan nævnes *Ole Overgaard* paa Gaarder som tømmermerker for James Collett, *Anders Petersen* paa Hagen for Peter Elieson paa Hafslund, og da dette gods var gaet over til præsident, senere statsraad Marcus Rosenkrantz blev *Peder Hansen Grundset* tømmermerker. Fra første del af 1800'tallet kan nævnes *Henrik Fohnsen Opsahl* for Hans Gulbranson i Christiania, *Peder Wæringsaasen* for M. Petterson & Co. paa Moss og *Anders Skjærbæk* for Westye Egeberg, etc.

Tømmermerkerne, som selv regelmæssig var skogeiere, viste sig for de flestes vedkommende tillige som fremragende skogbrugere og forretningsmænd. Og mange af Elverums skogeiere har i klar forudseenhed af skogenes stigende værdi gennem kloge og storslagne spekulationer skabt sig en økonomisk position, som langt overgaar det firmas, for hvilket de eller deres fædre i sin tid var tømmermerkere, og samlet har de evnet at føre sin bygd frem fra en af de fattigste til den rigeste landbrugsbygd i landet. Det er herunder merkeligt at se hvordan de evner og egenskaber — forretningsmæssig klarsyn, klog bereg-

valgte alligevel en flerhed af deltagerne at sælge til de af grossererne tilbudte priser, og da Schulze saa fremstillede sig paa kontorene med sin salgs-last blev han afvist. Det skulde han have for sin agitation, ham selv til straf og andre til skræk og advarsel.

Tømmerdrift i Glommen 1917.

ning og sikker beslutsomhed ved siden af fagmæssig skogkyn-dighed, energi og arbejdsstrang — har fulgt de enkelte slechter i generationer. Paa Østre Berger skiftede en *Gulbrand Eriksen* med en *Erik Gulbrandsen* i over 150 aar, alle fortrinlige skogbrugere, indtil den rette mandslinje uddøde i 1856. I 1809 kom en sidelinje af denne æt med *Gulbrand Gulbrandsen* til Jordet i Sørskogbygden; samme evner og egenskaber forplantede sig fra ham til sønnerne *Per Gulbrandsen Jordet* og *Hans Gulbrandsen Sætre*.

I 1758 kom Ole Helgesen fra Alme i Aamot til Væringsaasen i Nordskogbygden. Fra ham stammer den merkelige slekt *Væringsaasen*, som mere end nogen anden har sat de dybe spor og taget de store løft til hele bygdens fremgang. Hans sønnesønner blev de geniale mestre paa skogspekulationens omraade: *Ole Helgesen Væringsaasen* paa Sætersmoen — hvis sønner igjen var Helge Hagen og den velkjendte skogbruger og dygtige samfundsborger *Gunder Sætersmoen* — *Jens Helgesen Væringsaasen* paa Berger, hvis søn *Helge Berger* omtales nedenfor, og *Peder Helgesen Væringsaasen* paa Korsbakken, kanske den mest særprægede af dem alle, den kraftige, af arbeide ukuelige mand, hvis merkelige forretningsgeni førte ham frem til en rigdom som til den tid var uhørt i bygden; hans søn var den landskjendte patriot i ordets bedste betydning *Helge Væringsaasen* paa Korsbakken (I. s. 481).

I 1791 kom to brødre fra Vaaler til Elverum. Det var *Christopher* og *Søren Dahl*. Den første blev gaardbruger paa Vesterhaug, den anden paa Berger. Fra Christopher stammer en overmaade dygtig skogeierslegt; hans sønnesøn af samme navn var i sin tid en af Elverums mest repræsentative mænd, og dennes sønner igjen var den sympathiske skogeier og filantrop *Per Dahl* paa Vesterhaug og *Gudor Dahl*, der fremdeles staar midt i dagens travlhed som leder efter sin svigerfar Helge Bergers og svoger Albert Aarnes' død af en af landets sværeste skogbrugs- og trælstaffærer.

I 1822 kom *Per Immerlund* fra Vang til Møystad i Elverum. Ved sit eminente forretnings skjøn og rige impulser gav han bygden et mægtigt bidrag til dens økonomiske reisning og grundlagde paa *Møystad* et skogeierdynasti, hvis navn er landskjendt. Der kunde ogsaa nævnes flere baade fra ældre og nyere

tid, som indkom fra andre sogne og har spillet en betydelig rolle paa det her omhandlede omraade, saaledes landhandler *Jacob Christiansen* paa Gaarderbakken og *John Clemetsen Aakrann* paa Gaarder, og det kan neppe feile at denne tilførsel af nyt blod i bygden har havt sin store betydning for den opvoksende slegts aandelige kapacitet.

Men de, som har udgjort tyngden i arbeidet for skogbrugets fremdrift og det sikre rygstød for dets jevne udbredelse, saa det har gjennemsyret den hele bygd og udviklet sig til den store hovednerve, det er de slegter som er rundet af bygdens egen rod og de mangfoldige fremsynte og klartskuende mænd, som søn efter far har siddet paa de gamle odelsgaarde. Naar navne som *Graff*, *Opsahl*, *Grotting*, *Rogstad*, *Sæthren* og *Løken* nævnes vil det vides hvor de hører hjemme, og fremtrædende skogbrugere vil ogsaa erindres fra *Bjølset* og *Grundset*, fra *Storhof* og *Ljømo*, fra *Oxset* og *Skavhaugen*.

De har heller ikke indskrænket sig til indenbygds skogbrug, de mænd, som her nævnes. Allerede for mere end sytti aar siden fremtraadte *Peder Wæringsaasen* som foregangsmand i saa henseende.

Han deltog bl. a. i det interessentskab, som i 1840'aarene kjøbte «Hafslungodset» i Aamot og Rendalen, ligesaa i 1855 som parteier i Gravbergskogen i Vaaler og Aasnes, et skogareal paa vel 1 kvadratmil, og han erhvervede halvparten eller 15 000 maal af Stensaasen skoge i Løiten. Exemplet blev efterhvert fulgt af mange, saaledes kjøbte *Carsten Sæthren* paa Nordby skoge baade i Trysil, Aamot og Rendalen. Snart gik spekulationen ogsaa udenfor landets grænser. Da *Peder Wæringsaasen* i 1850'aarene deltog i stiftelsen af «Tunadals Aktiebolag», et foretagende, som blev

Helge Berger.

et af Sveriges største og hvori han erhvervede $\frac{1}{7}$ part, var han som den første Elverum'sogning blevet skogeier paa svensk grund. Noget senere fulgte Carsten Sæthren efter, idet han i 1860'aarene foretog betydelige skogkjøb i Dalarne, hvor skogen dengang endnu ikke var udskiftet, og i 1870'aarene deltog landhandler *Jabob Christiansen* i det konsortium af Nordmænd, som for en billig penge købte Lethafors bruk i Södra Finskoga, nær den norske grænse.

Efter at *Helge Berger*, Nils Otterstad og *Gunder Sætersmoen* sommeren 1871 havde ladet befare og undersøge distrikterne ved Kymmene elv i Finland specielt med skogs- og fløtningsforholdene for øie dannede disse i forening med forretningsvenner i Elverum et interessentskab under firma «*Halla Aktie Bolag*», hvis formaal skulde være indkjøb og drift af skog til nævnte vasdrag samt deraf følgende forædling og skibning af træløst. Sagbrug med 4 rammer, disponentbolig og arbejderboliger opførtes i aarene 1874 til 1876 paa Halla holme ved Kotka. Senere er forretningen efterhvert udvidet til at omfatte 5 sagbrug med 19 rammer, og i aarenes løb har selskabet underlagt sig betydelige skogarealer, tils. i 200 000 maal. En cellulosefabrik blev bygget i 1905, væsentlig for at nyttiggjøre affaldet fra sagbrugene.

De oprindelige stiftere var foruden *Helge Berger*, *Gunder Sætersmoen*, *Helge Væringsaasen* — hvilke alle tre var søskendebørn —, *Ole Møystad*, *Henrik Opsahl*, *Carsten Sæthren* samt brødrene *Per*, *Hans Peter* og *Ole Rogstad*, som var svogre af *Helge Berger* og *Helge Væringsaasen*, idet disse var gift med to søstre Rogstad. Det var saaledes for en væsentlig del et familiekonsortium, og efterhvert som disse stiftere er afgaaet ved døden indtraadte arvingerne i deres sted, hvorved «*Halla kompaniet*» altid helt og holdent forblev et Elverum'selskab, indtil den hele affære med skoge og industrielle anlæg blev solgt i 1916 til det finske selskab «*Kymmene Aktiebolag*».

Ved sine evner, sin arbejdslyst og udprægede praktiske anlæg syntes *Helge Berger* tidlig bestemt til at indtage en fremskudt plads i distriktets forretningsliv. Saa blev ogsaa tilfældet. Gjennem et langt og virksomt liv nedlagde han et overordentlig fortjenstfuldt arbejde, ikke mindst paa industriens og bankvæsenets omraade. Allerede i en meget ung alder viste han en mærkelig

fremsynthed i sin anskuelse af skogens værdi og rationelle drift, han oparbejdede hurtig en ganske ualmindelig forretningsdygtighed og besad i det hele en perfektibilitet paa alle felter, hvor hans interesser drog ham ind, som ikke har let for at finde sin lige. Helge Berger blev sjælen i omtrent alle de betydnings-

Efter maleri paa Sætersmoen af Knut Bergslien.

Helge Væringsaaen.

Hans Peter Rogstad.	Ole Rogstad.
Helge Berger.	Gunder Sætersmoen.
Per Rogstad.	Carsten Sæthren.
	Henrik Opsahl.

«Halla-kompaniet».

fulde foretagender, som i hans tid startedes i Elverum, og ham kan tilskrives en stor del af æren for hjembygdens enorme økonomiske reisning. I yngre aar stærkt benyttet i kommunale anliggender, hørt med opmærksomhed i herredstyret, fulgt med usvigelig tillid i alle økonomiske foretagender erhvervede han sig tidlig en stærk position i Elverum, og efterhaanden som hans skogspekulationer og særlig deltagelsen i industrielle be-

drifter greb videre om sig, blev Helge Bergers navn velkendt og højt anset i den norske forretningsverden og endog udenfor denne. Som besidder af en del af amtets største og værdifuldeste skoge, saaledes foruden Berger i Elverum, Høklingen i Aasnes, Hofoss i Brandval, som hovedeier i Odals verk og i Hamar jernstøberi og mekaniske verksted, medeier i Sanne og Soli brug i Smaalenene og aktionær i store trælastbolag i Sverige og Finland blev Helge Berger anset som en af landets rigeste mænd i sin tid. Personlig var han en stillfærende, klar og retlinjet mand, som beredvillig stod til tjeneste med raad og daad og i stilhed ydede mange mennesker hjælp til selvhjælp; tilsyneladende noget tilknappet i sit væsen besad han i høi grad humoristisk sands og et varmtfølende hjerte.

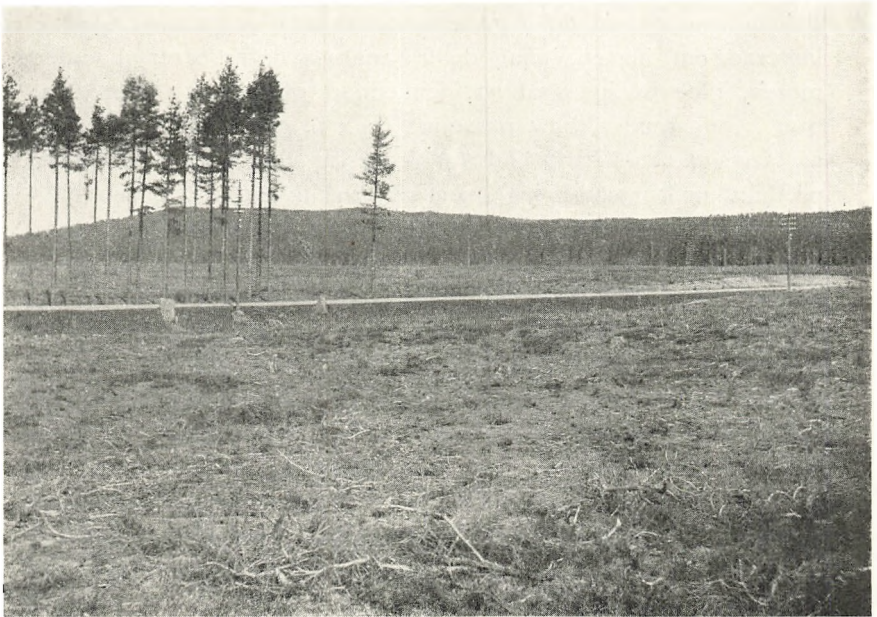
Saavel om ham som de ovenfor nævnte andre skogeiere henvises forøvrig til de respektive biografier i bind I.

Om **Elverum almening** heder det i matrikullen af 1723: «bruges af almuen paa den østre side Glommen elv, med skog til brændeved, gjærdefang, næver- og barkflækning samt hustømmer og maadelig til sagtømmer, dog for den største del ruinert og udhugget, er beliggende i nord ved Ossjøen i Aamot sogn og strækker sig syd til Solørs raadeler modstøder og i øst fra Baanerudmyren 1 mil fra Glommen elv til Ramkleven mod Trysils eiendeler modstøder». Den havde en landskyld af $1\frac{1}{2}$ hud og tilhørte *Kongen*. Almeningen — som vel at merke *ikke* omfattede Hernesbygdens sameieskog, ogsaa kaldet «Hernes almening» — blev 13 septbr. 1790 solgt til almuen ved kgl. resolution af 21 april 1802. Prisen var 1700 rdl., hvoraf 500 skulde betales straks, 500 den 11 juni 1802 og 700 rdl. den 11 juni 1803. Kongeskjødet, som indeholder en række specielle bestemmelser, blev udstedt 9 jan. 1807 og thinglystes 5 febr. næstefter.

Almeningen er senere ved udskiftning gaaet over til privat eiendom.

Blandt de farer, som kan true naaleskogen, blev tidligere regnet de herjinger, som «barkbillen» og «furuspinderen» kunde præstere. Store strækninger af tætte granlier kunde tørre ganske hen i løbet af en sommer eller to, og da det konsta-

tertes at barkbillen havde angrebet disse træer, boret sig gennem barken og lagt sine æg i gange mellem barken og veden, fik billen skylden for at have gjort det af med træerne. Senere er det imidlertid bragt paa det rene, at billen kun angriber grantrær, hvori sevjen er blevet sur, og saaledes kun paaskynder de paa forhaand syge trærs død, medens den gaar de friske forbi.

I. Ljomo fot.

Rester af skogen paa Løvbergsmoen efter furuspinderens herjinger i 1902.

Beskyldningen mod billen var derfor noget drøi; den maa vel snarere kunne siges at gjøre mere nytte end skade.

«Furuspinderen» (*bombyx pini*) er en natsommerfugl, hvis larver ribber furutræerne saa totalt for barnaale at stammerne bliver staaende igjen nøgne og fortørrede. I 1812 til 1815 herjede dette insekt i den del af Ljomo skog syd for Jømna, som siden blev kaldt «Markmoen», og i Grindalskogen fra Grindalskansen og op mod Grundset; ialt strøg dengang med omtrent 3000 maal naaleskog. En kommission med zoologisk professor Rathke i spidsen bereiste de herjede egne og fandt dem saa aldeles ødelagt af insektet «at menneskelig hjælp synes at være

umulig, saa at man blot kunde haabe at naturen selv ved en streng vinterkulde eller paa anden maade vilde stause denne ødelæggelses udbredelse, som i modsat fald synes at blive særdeles frygtelig».

Næste gang «furuspinderen» kom tilsyne var i 1902. Den afskoget da vel 3000 maal i en strækning paa Strandmoen og Løvbergsmoen, og herjede ogsaa mange andre steder. Medens det virksomste middel i gammel tid havde været at ødelægge larverne om høsten, naar de fra træerne var krøbet ned under mosen, blev nu igangsat en gennemført «liming»: hvert træ, som kunde reddes, blev paasmurt en 4 til 5 cm. bred, tyk ring af larvelim, et i Tyskland fabrikmæssig fremstillet fedtmasseprodukt med en stærk lugt, som larverne ikke taaler, og en gift, som dræber de larver, der vil forsøge at krybe over limringen. Limet smøres paa træerne i april maaned, og limringen maa være færdig inden den tid i mai da larverne begynder at krybe op i træerne. Naar larverne er naaet op til limingen, merker de lugten og tør helst ikke gaa videre. I store mængder samler de sig under ringen og dør tilslut af sult, medens de larver, som forsøger at krybe over ringen, faar baade hoved og krop tilsmurt med limet og dør efter nogen timers forløb. Furuspinderen grasserer gjerne flere aar i træk, værst det første aar, optræder blot i tørre somre og paa magre furumoer, hvor jorddækket er den tørre og lette rensdyrlav og træernes vekst derfor gaar meget langsomt for sig.

Under herjingerne i 1902 viste det sig imidlertid at insektet gik de frodige, unge træer forbi, og særlig var det let at konstatere dette paa Starmoen, hvor skogen er opdelt i smalle teiger: overalt hvor skogen er gammel og udvokset havde insektet angrebet den, men de friske, frodige skogteiger var ubørt. Frygten for «furuspinderen» og dens ødelæggelsesverk maa vel derfor være overdrevet. Det synes som den — paa lignende maade som barkbillen — er et naturens middel til at befordre en rask overgang fra syge og udlevede træer til en ny generation. Det er ogsaa vel værd at lægge merke til at insekternes herjinger begyndte efter at træerne havde kastet sit frø; naar træerne var tjernet, var de nye fine spirer fremme, og dette har særlig sin store betydning for furuen, som trænger meget lys for at komme i vekst. Baade barkbillen og furu-

spinderen har vel saaledes sin mission at udføre i den store husholdning, som naturen selv regulerer.

En større fare for skogen end insekterne er skogbrandene, som i tidligere dage herjede slemt i Østerdalen. Foran er allerede fortalt at særlig Rendalen har været hjemsøgt af voldsomme skogbrande. Efter en brand i 1841, der ødelagde hen-

«Limet» furuskog i 1902.

ved 8000 maal paa vestsiden af Storsjøen, opstod saaledes i 1844 ved lynnedslag den sværeste brand som endnu har raset i Østerdalen; det blev 60000 maal af Ytre Rendalens bedste skog mellem Flena og Storsjøen, som strøg med, og med nød og neppe reddedes flere gaarde fra at gaa med i flammerne. Efter en hel uges frygtelig herjing kom endelig et forløsende regn og gjorde ende paa ødelæggelsen. I 1854, 1855, 1857 og 1867 indtraf atter store brande, som afsved mange tusinde maal vakker skog. I Storelvedalen brændte i 1855, 1857, 1862, 1874, 1882 og 1888 ialt 6500 maal op, og ved ikke mindre end 24

skogbrande i aarene 1899 til 1905, for det meste opstaaet ved lynnedslag, er strøget adskillig skog med: ialt mellem 1855 og 1907 regnes 11000 maal tabt. I Aamot brændte 16000 maal fin skog paa østsiden af Julussa i 1841, siden fulgte en række smaa skogbrande i 1847, 1850, 1852, 1853, 1867, 1875 og flg. aar, og i 1888 opstod en svær skogbrand paa Rød ved Rena, som ødelagde 14000 maal prægtig skog. Medens nabobygderne i nord saaledes særlig har været udsat for ildens herjinger, har Elverum kunnet glæde sig ved en gunstig skjebnes beskyttelse; der har ikke forekommet nævneværdige skogbrande siden en brand paa Hornmoen i 1861.

De store og hyppige skogbrande i 1850'aarene bragte Østerdølerne til at organisere sig til kamp mod den arge fiende. I 1864 stiftedes i Storelvedalen den første Skogbrandsforening i Østerdalen, og senere kom paa faa undtagelser nær de øvrige bygder efter.

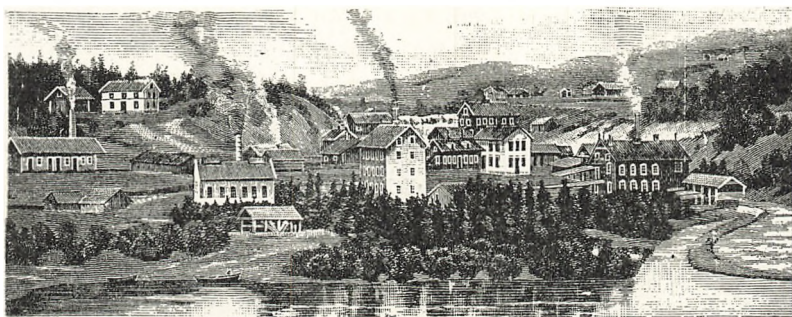
Ved lov af 14 juli 1893 angaaende brug af ild i skog og mark blev herredstyret givet ret til at vedtage regler til forebyggelse og slukning af skogbrand. I henhold hertil vedtog Elverum specielle skogbrandsregler i 1897.

I 1898 blev skogbrandstation bygget paa toppen af Flotsberget i Elverum, 262 m. over havet, hvor en brandvagt er stationert i sommermaanederne. Den kostede 870 kr. og har gjort overmaade stor nytte for pengene, idet mange skogbrande herfra er varslet i sin begyndelse, lige fra Mjøsegnene og ind i Sverige. I 1912 blev endelig efter grosserer Anth. B. Nielsens forslag stiftet «Det norske gjensidige skogbrandforsikringsselskab», som særlig tager sigte paa at beskytte ungskogen, da hugbare træer efter en skogbrand i regelen beholder sin værdi som salgslast; det overlades til skogeieren selv at bestemme værdien af sin skog eller med andre ord at afgjøre hvor høit han vil have den assurert.

I 1886 fik Hedemarken sin første skole for skogbrugsundervisning; en elementærskole, underholdt af Staten og beregnet paa 12 elever, blev henlagt til Elverum. Søgningen blev imidlertid saa daarlig at den efter faa aars forløb igjen nedlagdes. Til erstatning blev den i 1847 oprettede landbrugsskole paa Jønsberg i Romedal udvidet med en skogbrugsafdeling i 1897.

Oprettelsen af «Det norske Skogselskab» 26 septbr. 1898 gav stødet til mange lokalforeninger, hvoraf kan nævnes «Søndre Østerdalens Skogforening», som foranstaltede den første skogbrugsudstilling her i landet afholdt 8 til 10 marts 1906 i Elverum, og «Elverum Skogeierforening», stiftet i 1914.

Af industrielle anlæg i forbindelse med skogdriften er s. 295 nævnt at Elverum i 1723 havde 7 «bækkesage», som de gjerne kaldtes, vandsage til skjæring af bord. De fleste af disse var dengang forholdsvis nyanlagte, da der i 1687 kun fandtes en eneste bordsag i bygden, nemlig *Ljømo sag*, og den var ovenikjøbet i yderlig daarlig forfatning. Opsidderne agtede

Kverndal brug og møller.

Efter et træsnit.

imidlertid at «bygge den op igjen», saa det ved thinget 30 septbr. s. a. eragtedes at den gamle skat af 2 mark aarlig fremdeles skulde indbetales til kongens kasse. Denne skat paa bondesagene blev indført af enevoldskongerne for at beskytte skogene mod altfor stærk hugst samtidig med at skabe en indtægt for Staten, og bonden maatte have bevilling paa at skjære bord paa sin egen sag og til eget (eller naboers) brug af tømmer fra sin egen skog. Først ved lov af 8 juni 1818 blev bevilling overflødiggjort og bonden fik fuld frihed til at skjære tømmer fra sin egen skog. Medens Bjølset, Rogstad, Nordby og Østre Lindbergets sage havde ligget øde i mange aar, var paa denne tid følgende vandsage i brug i Elverum:

Grøtting sag med kgl. bevilling af 2 septbr. 1754, Lille-Hvarstad sag af 5 oktbr. 1768, Reten sag af 20 decbr. 1777, Ljømo, Berger, Sæteren, Indset, Baanerud, Herstad og Sveen

af 10 oktbr. 1782, Grundset to sage af 10 oktbr. 1782 og 14 septbr. 1804, Væringsaasen to sage af 18 oktbr. 1782 og 22 marts 1797, Sørmerud sag af 29 decbr. 1784, Gaarder sag af 12 febr. 1785, Nordre Houm sag af 20 oktbr. 1785, Finstad, Østre Berger og Breum sage af 14 febr. 1787, Nøtsel og Vestre Houm sage af 6 juni 1788, Smed-Rustad to sage af 6 juni 1788 og 30 decbr. 1799, Med-Rustad sag af 8 decbr. 1790, Storhof og Skavhaugen sage af 9 septbr. 1796, Strand sag af 10 april 1799, Bronken sag af 20 septbr. 1799 og Helset sag af 10 septbr. 1802. — Alle disse sage havde damstokken liggende paa odels- eller selveiergrund, og tømmeret hentedes fra odels-

Fra Jønna Brug. 1910.

eller selveierskog. Den samlede aarlige skur var 230 tylvter¹. Til sammenligning kan anføres at Aamot samtidig havde 40 sage med kun 133 tylvter og Trysil 19 sage med 33 tylvter, hele Østerdalen 175 sage med 783 tylvter tømmer i aarlig skur.

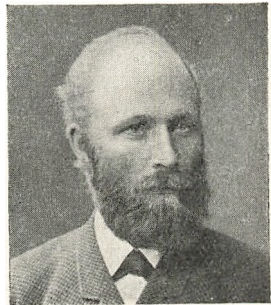
«*Elverum Dampsag og Høveleri*» paa Vestad blev grundlagt i 1894 af brødrene Engebret og Peder Grindalen m. fl. med en aktiekapital af 10 000 kr., gik i 1899 over til et nyt aktieselskab

¹ I 1787 blev skaaret 5493 bord, fordelt paa flg. sage saaledes: Lille-Hvarstad 90 bord, Nordre Houm 1240, Ljømo 576, Bjølset 190, Berger 409, Grundset 360, Sæteren 200, Baanerud 974, Østre Grøtting 336, Herstad (med Møystad og Torge) 968, Reten 50 og Østre Berger 100 bord. For Sveen og Skavhaugen var kvantumet uopgivet. Sagskatten var 5 sk. pr. 100 bord. Samtlige bord var «vandkantede, skaarne af enkelt længde og tykkelse».

med kapitalen udvidet til 70 000 kr., fordelt paa 25 aktier. Bestyrer har fra 1894 været Peder Grindalen (I. s. 367 og 357).

«*Fønna Brug*» ved elven Jømna i Heradsbygden er et betydeligt anlæg, omfattende sagbrug, høvleri, trævarefabrik, vognfabrik med smedje og hjulmagerverksted samt skaffabrik. Dets oprindelse skyldes delvis den geniale mand *Christian Østmo*, som var født ²⁴/₁₁ 1851 paa Østmo i Nødaasen og tidlig kom i

snedkerlære hos den dygtige møbel- og trappesnedker fanejunker Jon Enger. Det varede ikke længe, før lærlingen tog mesteren igjen og snart begyndte paa egen haand i «Nerstuen» i Kverndalen, hvor Ljømo-gaardene havde mølle. Fra et lidet snedkerverksted voksede her merkværdig hurtig frem et helt brug med mekanisk verksted og støperi etc., og Østmo paatog sig bestillinger paa alverdens ting som sag- og tærskeverk, turbiner og kjøretøier, og de florissante tider i syttiaarene gav den af arbeidsiver glødende unge mand frisk vind i seilene. Det var ogsaa meget solide sager, han leverte, og geskjæften vilde have været udmerket, hvis ikke Østmos rastløse trang til nye forsøg

Christian Østmo.

og eksperimenter med deraf følgende stadige byggeudvidelser havde sprængt hans økonomiske kræfter. Han maatte overlade «Kverndalens mek. Verksted», som det kaldtes, til sin brorsøn Ole Østmo, men tabte ikke mod og humør for det. Straks efter begyndte han i «Mellemhuset», det midterste af møllebrugene, og boede selv paa Kvernbakken, men anlægget gik i 1901 over til «Jømna Brug», og Østmo byggede sig da et lidet verksted paa Kvernmoen, hvor han smidde ypperlige merke- og blinkøkser samt merkeklaver, som fik en stor afsætning ikke bare her landet, men ogsaa i Sverige og Rusland; han opnaede guldmedaljer paa skogbrugsudstillinger og fik reise-stipendier til udstillingerne i Paris og Chicago. I sine sidste aar havde Østmo verksted ved Jømna station og boede paa Kvernmoen, hvor han døde ²⁶/₁₀ 1920.

Aktieselskabet *Fønna Brug* stiftedes i 1900 med kapital kr. 40 000 til drift af en trævarefabrik i et af de gamle mølle-

brug i Kverndalen. Senere er aktiekapitalen efterhaanden udvidet til 750 000 kr. Det omfatter samtlige ved Jømna elv tidligere liggende møllebrug, har tilkjøbt adskillig eiendom og alle vandfald i elven, og med nye fabriksbygninger beskæftiger det omkring 100 mand. Efter Solørbanens forlængelse til Elverum med station ved Jømna har bruget faaet en glimrende afløsning for sin tidligere kostbare transport.

Hus og hjem før og nu.

De saakaldte «barfrøstuer», som antagelig er indkommet fra de svenske grænsebygder, specielt fra Dalarne, til Trysil og herfra har vundet indpas i Østerdalen, vides ikke med sikkerhed at have forekommet i Elverum. Det foreligger kun en af Helge Væringsaasen notert tradition om at der paa Hovin i Hernes skal have staaet en barfrøstue, hvad forøvrigt kunde passe godt, baade fordi bebyggelsen paa Hovin var af den typiske gammel-trysilske byggemaade med en mængde smaahus og fordi selve situationen her kunde gjøre en barfrøstue paa krævet. En saadan bygning var nemlig en forsvarsbygning, og Hovin, som hører til dalens ældste gaarde, laa midt for adkomsterne mellem de svenske grænsebygder og Glommendalen og laa saaledes særlig udsat for fiendtlige angreb. Barfrøstuen havde kun en indgang, midt paa den ene langside, med et bislag foran for at gjøre stuen lunere, og ovenpaa dette bislag var bygget et rum af laftet tømmer, hvortil førte en trappe op fra det ene hjørne i bislaget. Der fremkom saaledes et fritstaaende, taarnagtigt rum i ret vinkel med selve stuebygningen, og her kunde beboerne finde et fristed eller indtage en forsvarsstilling i tilfælde af voldeligt overfald. Ordet «barfrø» kommer af det middelalderiske tyske «berchvrede», hvis oprindelige betydning vistnok er «forskansning af træ paa et fjeld», og kjendes i Sverige og Danmark i formen «barfred». I senere tid blev rummet brugt til opbevaringssted for gangklæder og andet. Barfrøstuerne kjendes i Norge ikke udenfor Østerdalen og selv her — bortset fra Hovin — kun nordenfor Elverum; for tiden er der neppe mere end en halv snes stykker tilbage.

«Østerdalsstuen», den tidligere almindelige vaaning i

Østerdalen, er en laftet tømmerbygning med runde stokke, bygget i aflang firkant med gavlvægge i begge smalsider. Grundmur blev i gamle dage ikke brugt, men tømstokken, af malmen furu, lagdes paa lave, flade laftstene i husets hjørner, og rundt væggene skuffedes op en muldbænk, som rak et godt stykke op paa tømstokken og tjente til at holde varmen inde; kjælder forekom sølgelig heller ikke. Sidevæggene blev gjort forholds-

Fot. af Wilse.

Barfrøstue fra Bjøntegaard i Rendalen.
Anbragt i Glomdalsmuseet.

vis lave og taget temmelig fladt. Døren staar midt paa den ene langsideside med bislag foran.

Indvendig har huset en tværvæg, laftet helt op til mønet, og mellem denne tværvæg, den ene gavlvæg og mønet er den egentlige stue, et stort og luftigt rum, som fik sit lys gennem to vinduer paa gavlvæggen og et paa hver af nærmeste sidevægge, temmelig nær hjørnerne, saa alle vinduer var symmetrisk samlet i stuens ene ende og derved frembragte en meget behagelig lysvirkning. Mellem begge endevægge straktes to firkantede stokke, «slinder», parallelt i lige høide over gulvet og hver med samme afstand fra tagskraaning.

Det øvrige rum var fra først af delt i to mindre, ligestore «kover» med to tætstaaende døre ind til stuen, men uden indbyrdes forbindelse. Koverne har fladt loft, og ovenpaa fremkom derved mellem tværvæggen og husets anden sidegavl et fjerde rum, den saakaldte «ram», med trappe eller løs stige op fra den ene kove.

Den ældste Østerdalsstue, for tiden indtil 1600 eller noget

Fot. af Wilse.

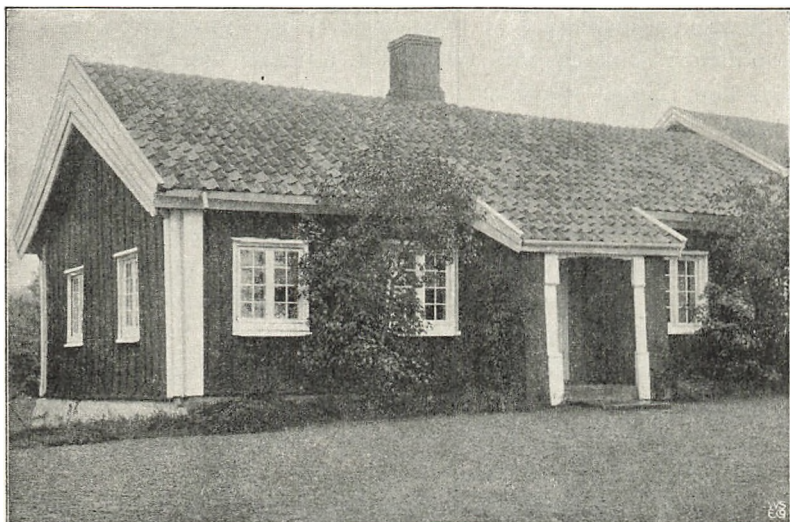
Stue med svalgang fra Vesterhaug.
anbragt i Gloualdsmuseet.

længer, havde et aabent ildsted, aare, med tilhørende ljore. Aaren var en aflang firkantet forhøining midt paa gulvet af stampet jord eller grus, omgivet med en stenkant. I denne tid havde stuen vistnok hverken vinduesaabninger eller skabe, og bænkene løb sammenhængende langs stuens tre vægge, medens bordet, indtil det blev fast, kunde fremsættes for maaltiderne.

I næste periode, fra første del af 1600'tallet og hundrede aar fremover til omkring 1750, fik stuen peis, et simpelt ildsted lavet af graasten med kalkpuds som en aabning i nederste del af skorstenen med en liden grue foran og med et spjeld til at svinge om for at holde varmen fra gløderne inde, naar veden

var udbændt. Der kom nu vinduer med blysprosser. Langs gavlvæggen løb en langbænk, foran den stod et bord, og der kom flere skabe i stuen.

I den følgende og sidste periode i Østerdalsstuens historie, tiden efter 1750, fik stuen ovn, som altid anbragtes ved tværvæggen, enten midt paa denne eller nærmere peisen, og med ovnsrør bort i skorstenen. Dette bevirkede en liden revolution i stuen, da der ikke var plads til ovnen mellem de tætstaaende

«Gammelstuen» paa Nordby i Nordskoghygden.

kovedøre, og væggen jo ikke maatte skades af ovnsvarmen, hvorfor væggen maatte bygges lidt om og den ene kovedør sløifes. Istedet blev der lavet dør mellem begge kover, og snart gik den ene kove over til kjøkken. En anden revolution i stuen bevirkede pendeluhrene i høi kasse, en oprindelig hollandsk opfindelse fra 1647, som begyndte at vinde indpas omkring 1750 og snart blev gjenstand for en bemærkelsesværdig hjemmeindustri. Den selvgivne plads for slaguhret var mellem gavlvinduerne. Herved blev det nødvendig at dele langbænken op i to kortere bænke, en paa hver side af uhret, foran hver bænk kom et bord, i hvert hjørne et mindre skab, «roskab», og ligeover for hinanden paa sidevæggene to gulvskabe, «fremskab»,

en kort bænk mellem skabene og endelig et gulvskab i hjørnet ved indgangsdøren, modsvarende peisen i det modsatte hjørne. Anbringelsen af ovnen kunde dog gjøre nogen forandring i skabarrangementet, men stuen gjorde altid et overmaade tiltalende indtryk ved sin gennemførte symmetri og harmonisk afveiede forhold.

Stuen var fra gammel tid samlingsstedet for gaardens folk, naar de ikke havde arbeide ude; her blev bagt, kogt og spist, og enhver var beskjæftiget med sin gjerning. Om vinteren trak folkene nærmere peisen, hvor baalet baade gav varme og lyste op i stuen sammen med tyristikker, forinden hjemmestøbte talglys kom i brug. Husbondsfolkene havde sit sengested i den ene kove, tjenerne i den anden og paa loftet, en skik som holdt sig til omkring 1800. Ved denne tid indtraadte en skilsmisse mellem husbondsfolk og tjenere, idet bønderne begyndte at bygge huse paa to stokverk. Østerdalsstuen blev nu en sommerstue, som husbondsfolket forbeholdt sig alene. Til at begynde med beholdt de den ene kove til soveruin, medens den anden blev omgjort til køkken med egen grue, men snart fandtes dette for trangt og begge kover blev slaaet sammen til et stort køkken, og husbondsfolket tog fra nu af fast soverum aaret rundt i det nye hus. Fra sommerstue gik saa Østerdalsstuen efterhaanden over til borgstue for tjenerne.

Gjennemgaaende var Østerdalsstuerne i de sidste henvend to hundrede aar udvendig bordklædt og indvendig panelet. I den store stue forekom ikke saa sjelden malte dekorationer, gjerne bestaaende i træer og figurer, omgivet af malte rokoko'-indramninger eller i inddelte felter som i den gamle stue paa Hofsløkken. Paa samme maade var skabene ofte dekoreret og klædeskisterne kunde være meget rigt bemalt som f. ex. en kiste fra 1741 paa Lien i Sørskogbygden, hvor eiersken endog er malt i hel figur paa laagets inderside¹.

Østerdalsstuernes tagtækning var torv, som er det varmeste dække om vinteren og det koldeste om somneren; først om-

¹ I 1790'aarene var det en svensk maler, som dekorete i Heradsbygden, bl. a. paa Nodaasen. Han sov om dagen og malte om natten. Medens han i venstre haand holdt to brændende talglys mellem fingrene, fremtryllede han med penselen et mylder af figurer, tildels bibelske, samt dyr og blomster, huse med taarn og spir etc.

kring 1800 begyndte her og der at vise sig teglstenstag, men det varede længe før det blev almindeligt, og endnu omkring midten af 1800'tallet var mange torvtag at se i Elverum. Hvor tegltækningen afløste torvtagene blev det nødvendigt, for at holde varmen inde om vinteren, at indklæde eller forskale tagets mønsaas og spærreverk. Vindski er en arv fra gammel tid og

I. Lomo fot.

Empire-interiør fra Østre Grundset.

har sin praktiske betydning ved at hindre vind og veir fra at flænge op tagdækket.

Ved bebyggelsen forøvrig er at merke at alle udhuse er gruppert i firkant omkring et stort, vakkert tun, og at de mange smaa udhuse efterhaanden er gaaet over til faa og store¹. Stab-

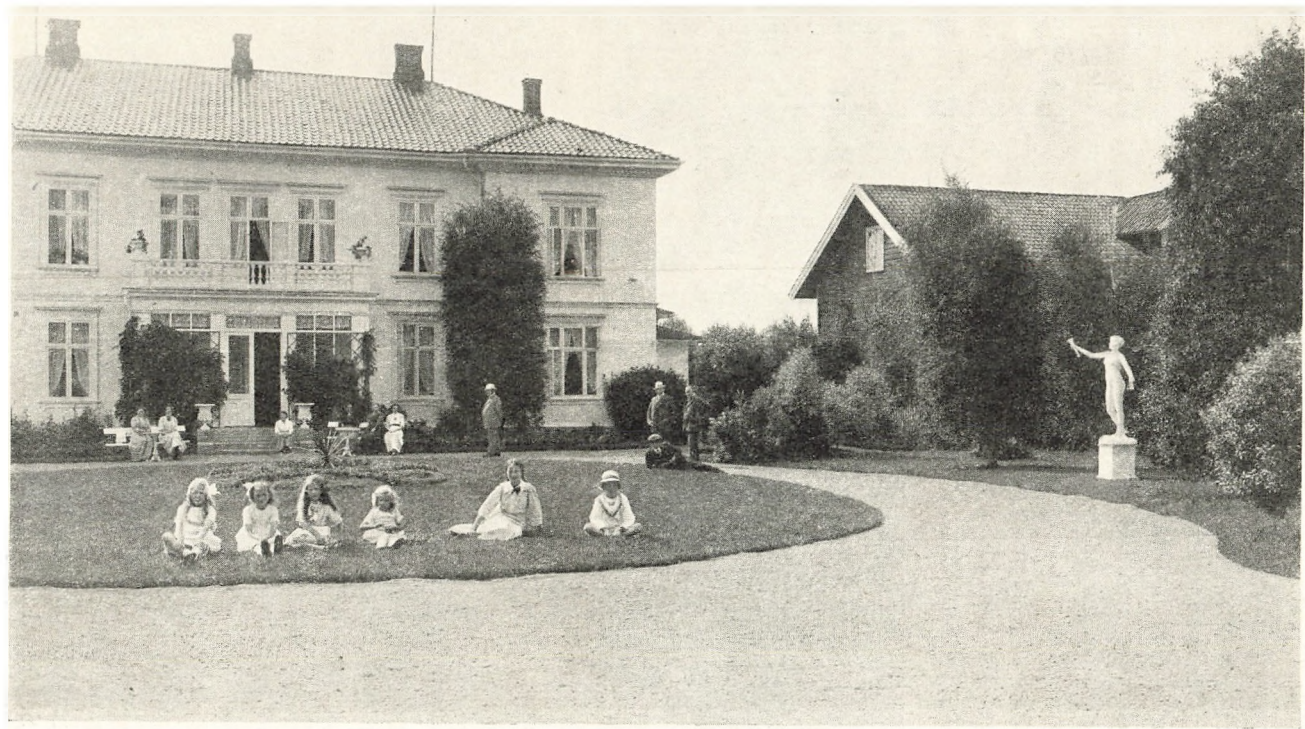
¹ I sin bog «Om Renligheds-Stellet i Norge» skriver Eilert Sundt s. 73: «Østerdalens tørre sandbund fører det med sig at inde paa gaardspladsen bliver græsroden ikke saa let ødelagt under menneskenes og dyrenes traak, og hvad enten man kommer fra nabobygderne Solør og Hedemarken søndentil eller fra Guldalen nordentil, overraskes man derfor ved synet af *de vakre østerdalske tun*, hvor der ligger som et fint grønt tæppe lige hen til stuedøren».

burene er af ganske enkel konstruktion uden andet fremspring af andet stokverk end at dette rager ud over det underste med en stoks tykkelse saaledes at det hviler paa enderne af første stokverks loftsbjelker.

Hvad der ved siden af den strenge symmetri er et stærkt iøinefaldende træk ved gaardene i Elverum, saavel indendørs som udendørs, er den gjennemførte østerdalske orden og renlighed, et særtræk i den østerdalske kultur, uopløselig forbundet med Østerdødens karakter — den retlinjede, retsindige og frygtløse karakter, som i forbindelse med klare og solide aandsegenskaber har gjort Østerdølerne til kjernen i landets befolkning.

«Om dette folks inklinasjon og egenskaber», skriver provsten Leigh i 1743, «kan det anføres at de til den største del er aktive til deres forretninger — — — Endskjønt de bor saa langt fra kjøbstæderne, findes de dog udi deres levemaade, skikke og husholdning mere polerte end fast noget andet bondefolk i Norge, saa de udi deres husvæsen er særdeles renlige, som gaar saavidt at ogsaa deres vægge og lofter maa holdes ligesaa rene og hvide som man paa andre steder kan holde sit bord. — — Men derimod er dette folk paa en del steder ikke saa lidt hengivne til vanité i deres klædedragt og bygninger, saa at om deres vilkaar skulde være som deres lyst, maatte det vel ske at mange gik altfor vidt».

Naar provsten Leigh fandt Østerdalsstuerne for 175 aar siden saa flotte at han ligefrem bebreidede bønderne deres forfængelighed, da kunde det have været morsomt at vide hvad udtryk han vilde have brugt, hvis han havde seet de bygninger, som har reist sig i den sidste menneskealder i Elverum! Ikke blot er Østerdalsstuerne forlængst forladt som husbondsvaaning, men endogsaa de huse paa 2 stokverk, som fra tiden omkring 1800 reiste sig omkring paa gaardene og baade da og siden betegnede et voldsomt fremstød for komfort ligesom de i sin enkle, rolige stil tager sig godt ud i landskabet, endogsaa disse har mange steder maattet vige plads for bygverk i stor stil, skabt af en velstand, som paa Leighs tid var utænkelig, herskabelige vaaninger i stil og udstyr, dygtige arkitekters verk, tilpasset de landskabelige omgivelser. Arkitekt *Emil Christensen*, selv en Elverumsgoning, har saaledes sat sin gode smag et varigt minde i den skjønne hovedbygning paa Gaarder og i

Gaarder, set fra indkjørselen.

Agnes Sjølie f. t.

Henrik Opsahls statelige bolig paa Østerhaug; ikke mindre prægtige udhuse har reist sig rundt om i bygden til vidnesbyrd om et fremskredent jordbrug.

Den største forandring er dog foregaaet i **Leiret**, hvor de for mindre end hundrede aar siden pauvre og torvtækte smaa huse er erstattet med bymæssig bebyggelse. Her ligger hovedkirken og skolebygninger og offentligt bibliotek, posthus, telegraf og apotek, her bor politimester og lensmand, medens Prestegaarden og sørenskrivergaarden grænser til søndenfor og har faaet generalmajoren til nærmeste nabo. Her ligger hoteller og bygdens prægtige kommunelokale «*Elvarheim*», opført i 1905

Lund.

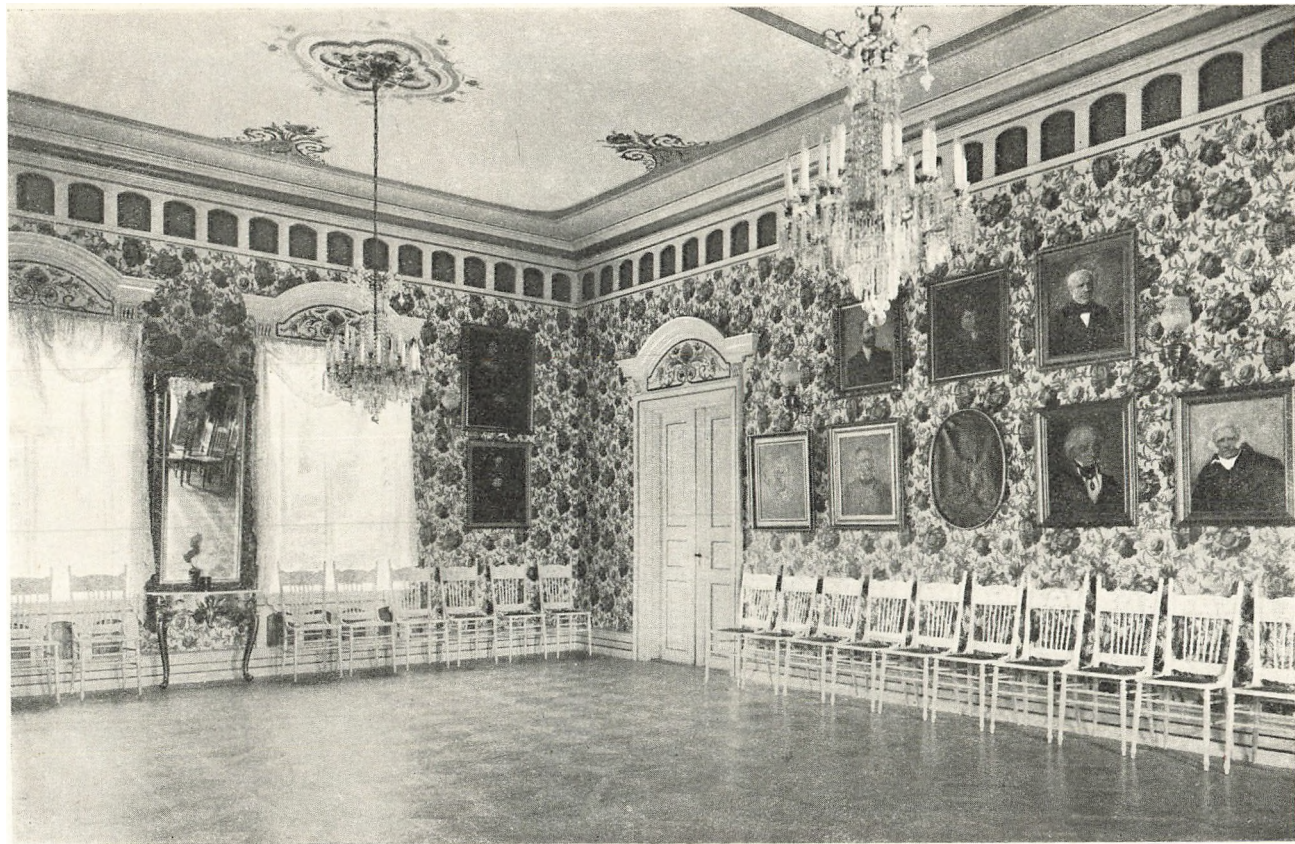
Oluf C. Grottnes forretningsgaard.

Krogen.

Sagfører Sverre Krogs gaard.

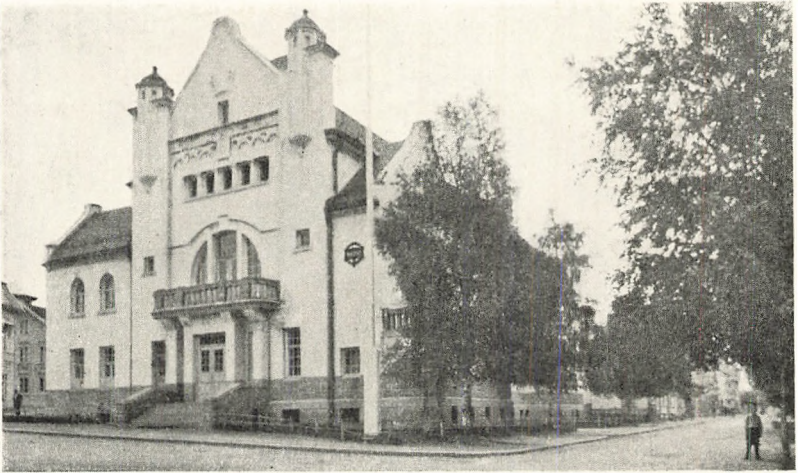
efter tegning af arkitekt Ivar Næss, med theaterscene og alle moderne indretninger. Her bor distriktslægen, praktiserende læge, tandlæge og sagførere. Af de sidste kan nævnes det over hele dalen velrenommerede sagførerfirma Heyerdahl & Heyerdahl, hvis seniorchef *Hans Bull Heyerdahl*, født 11 febr. 1860 i Christiania, nedsatte sig i Leiret 1 jan. 1886 og næste morgen modtog John Opsahl som første klient. Her er ogsaa udkommet de aviser, som har seet dagens lys i Elverum:

«*Osterdølen*», et lidet 4'sidigt, 3'spaltet blad, begyndte at udkomme i septbr. 1859 med et nummer hver tirsdag og fredag og kostede 96 sk. halvårlig foruden postporto for udenbysboende. Bladet blev udgivet, trykt og forlagt af P. C. H. Øst-hagen og ophørte i aaret 1860. — «*Osterdalens Avis*», udgivet af S. A. Alstad, udkom i 1866 én gang om ugen; det var 4'sidigt og 2'spaltet og kostede 30 sk. kvartalet; heller ikke dette

Dancesalen paa Østerhaug, med portrætgalleri af embedsmænd.

blad fik nogen lang levetid. — «*Ostlandske Tidende*» blev startet som Venstreorgan i 1893, udkom først 2 gange ugentlig, senere 3 gange og tilslut 4 gange, og gik ind i 1912. Bladets første redaktør var seminarbestyrer Eftestøl, som i 1896 afløstes af *Martin Torgerstuen*, en mand som med merkelig lethed forstod at finde det prægnante udtryk for sine tanker og hvis journalistiske stil udviklede sig til en høj grad af klarhed; han afgik ved døden 18 novbr. 1907, 40 aar gl., og var et sympathisk menneske med en stor venneskare. — «*Osterdalen*» udkom to

Kommunelokalet Elvarheim.

gange ugentlig i 1896 og 1897 som Høireorgan. — «*Ostlændingen*», et organ for det radikale Venstre og Arbejderdemokraterne, begyndte 2 jan. 1901 med Eftestøl som redaktør. Udgiveren, bogtrykker O. Halvorseth, solgte 1 mai s. a. forlagsretten til *Magnus Hamlander*, der fortsatte som redaktør og udgiver. Bladet begyndte med 2 nummere ugentlig, fortsatte med 3 og tilslut med 4; det gik 1 oktbr. 1919 over til et aktieselskab og udvidedes til dagblad. Den 1 juli 1921 blev det solgt til Hedmark fylkesparti af Norges Bondelag, Hamlander fratraadte redaktionen og Olav Eide blev redaktør. — «*Til Frihet*», et socialistisk blad, udgivet af August Løchting, udkom med et par nummere i febr. 1909. — «*Osterdalens Avis*» startedes af et aktieselskab i 1911 som organ for Høire med Augun Klever

som første redaktør; det gik 1 juli 1919 over til dagblad. — «*Osterdalens Social-Demokrat*» begyndte sommeren 1915 med Olav Sæter som første redaktør og udkommer 3 gange ugentlig. — «*Glomdølen*» startedes af et aktieselskab i oktbr. 1921 som organ for Venstre og Arbejderdemokraterne med Herman Mykleset som redaktør og udkommer 3 gange ugentlig.

I Leiret ligger ogsaa Elverum Sparebank. Efter at en subskriptionsplan med opfordring til at tegne rentefrit laan var

Elverum Sparebank.

udstedt 3 aug. 1846 og havde indbragt 2325 spd. indbød Gulbrand Øvergaard interesserte til et møde paa Gaarder 15 oktbr. til drøftelse af nærmere enkeltheder ved oprettelse af en sparebank for bygden. Foged Paus valgtes til at lede forhandlingerne og foreslog nedsat en plankomité, hvortil valgtes Paus, Øvergaard, Julius Smith, Peder Wæringsaasen og løjtnant Gløersen paa Lillehof med fra 31 til 10 stemmer. I nyt møde paa Gaarder 19 novbr. 1846 blev banken oprettet og besluttet aabnet lørdag 2 jan. 1847 i leiet lokale paa Hummeldalsbakken. Til første direktion valgtes Gulbrand Øvergaard, lensmand Holst, Peder Wæringsaasen, prokurator Bay paa Hvarstad og presten Stenersen med fra 41 til 18 stemmer; suppleanterne var Johan Rogstad, klokker Koppang, Morten Skavhaugen, Carsten Sæthren

og John Aakrann. Bay blev direktionens formand og Holst viceformand.

I 1868 flyttede banken til kommunelokalet paa Graaberg ved Markedspladsen. Ved kgl. resolution af 25 april 1874 fik den overdraget 2 maal jord fra Prestegaarden for 300 spd. til opførelse af egen bankbygning, gaard nr. 31 brugs nr. 36, som efter tegning af daværende jernbanebestyrer Mellbye, vedtaget 24 septbr. 1875, blev færdig i 1876 for samlet kostende af 24 564 kr., og det første møde i det nye hus holdtes 31 oktbr. 1876. Udviklingen medførte at ogsaa dette lokale blev for lidet, og i 1912 blev den nuværende bankbygning færdig, opført efter tegning af arkitekt Wilhelm Norsted og kostende 258 000 kr.

Af bankens direktion har Helge Berger været medlem og formand i 26 aar, Bernt Graff og Ole Rogstad medlem i 19 aar, Peder Wæringsaasen i 17, Gunder Sætersmoen i 16, John Aakrann i 14 og Otto Søberg og Carsten Sæthren i 12 aar.

I 1892 fik banken fast administrerende direktør, Otto Aakrann, og i 1898 ansattes fast bankchef, *Peter Odegaard*, under hvis ledelse Elverum Sparebank har udviklet sig til den betydningsfulde institution for bygdens næringsliv, som vil fremgaa af følgende oversigt:

Pr. 31 decbr.	Antal indskydere.	Indskudskapital.
1847 .	91	3 975 spd.
1850	163	4 844 »
1860	354	30 025 »
1870	627	101 261 »
1880	970 . .	472 328 kr.
1890 . . .	1598 .	1 219 438 »
1900	2660 . .	2 357 919 »
1910	5100 . .	5 402 230 »
1920	9000 . .	19 235 722 »

I forbindelse med Sparebankens opgaver kan det have interesse at bemærke at bygdens samlede skatbare formue i 1867 var kr. 1 645 450. Fjorten aar senere, i 1884, var formuen 13 044 500 kr. og i 1921 havde den naaet op til 78 305 300 kr. Det er den største formue i Norges landsbygder som hviler paa landbrugsnæringen, og der er kun fire landkommuner, som overhovedet kan opvise større formuer, nemlig Aker og Bærum,

Tinn og Fane, men disse kan ikke sammenlignes med Elverum, fordi de to første har karakteren af bykommuner og de to sidste skylder elektriciteten og ikke landbonæringen sin rigdom.

I sidste skattetermin, 1921—22, havde Elverum 4660 skatydere med antaget indtægt kr. 14 806 816 og skatbar indtægt kr. 10 628 236. Samlet formue inden og udenfor bygden var 90 098 000 kr. De 25 største skatydere var:

	Formue.
Ole Møystad paa Grønli i Hernes	kr. 5 771 000
Gudor Andreas Dahl paa Bæk i Leiret	» 4 973 000
Johan Berger paa Fredheim	» 4 684 000
Hans Møystad paa Møystad	» 4 422 000
Johan Møystad paa Graf	» 2 914 000
Ole Jacob Hagen paa Hagen	» 1 890 000
Otto Aakrann paa Gaarder	» 1 679 000
Sagfører Gulbrand Sætre, Elverhøi	» 1 284 000
Henrik Henriksen Opsahl paa Østerhaug	1 165 900
Oluf Sætre paa Sætre, Sørskogbygden	» 936 000
Johan Rogstad paa Rogstad	» 922 000
Johan Aarnes paa Vesterhaug	» 899 000
Peder Christensen Løken paa Løken	» 843 000
Fru Helene Grøtting paa Vestre Grøtting	» 732 000
Fru Petra Bull Heyerdahl, Breidablik	» 707 000
Ole Skavhaugen, Framnes	» 704 060
Per Jørgensen Bakken, Horndalen	» 669 000
Johan Ødegaarden paa Ødegaarden, Hernes	» 650 000
Halfdan Brevig paa Grundset	» 612 000
Fru Berthe Grindalen paa Grindalen	» 562 000
Fru Petra Nederberg, Nordskogbygden	» 538 000
Thomas Sæthren, Nor i Leiret	» 534 000
Peder Dahl paa Mellem-Strand	» 532 000
Olaf Sætersmoen paa Sætersmoen	» 523 000
Tollef Ødegaarden paa Sandmoen	» 522 000
Derhos under afvikling fig. dødsboer:	
Albert Aarnes' bo paa Berger	» 3 982 000
Helge Bergers bo paa Berger	» 3 526 000
Johan Christensen Løkens bo paa Hvarstad	» 1 153 000
Helge Væringsaasens bo paa Korsbakken	» 925 000

Museer og samlinger.

Allerede for omkring sytti aar siden begyndte *Helge Væringsaaen* at tage vare paa fortidslevninger og gjenstande fra en svunden tid, hvis bevaring han mente vilde have kulturel betydning for bygden. Som det i bind I. s. 481 er fortalt skyede han ingen omkostninger for at fremme dette sit arbeide, og han lod paa sin eiendom Korsbakken opføre en bygning til samlingerne. Denne bygning, som har et vist kirkeagtigt præg, fik under selve opførelsen et fra den oprindelige plan ganske afvigende udseende, idet Væringsaaen udnyttede tilfældige forhold til nye led i konstruktionen. Bygverket blev følgelig alt andet end smukt og indvendig upraktisk.

Gunner Søberg.

Alt hvad han imidlertid havde samlet tilligemed et betydeligt bibliotek testamenterte han til sin fødebygd, og der er ingen tvil om at Væringsaaens arbeide har været i høi grad fortjenstlig, ikke mindst i betragtning af at han var foregangsmand paa dette omraade her i landet.

En merkelig samler var ogsaa gaardbruger *Gunner Søberg* paa Nedre Skjefstad (I. s. 113). Det lykkedes ham i aarenes løb ved smaa midler at erhverve en stor mængde brugsgjenstande, specielt husgeraad, metalarbeider og dragter, og det var besynderligt at høre hvordan denne mand, besjælet af den mest levende interesse, forstod at vurdere den enkelte gjenstand i forhold til dens kulturhistoriske betydning inden selve bygden. Det vilde ikke feilet at Søberg var blevet en fremragende museumsmand, om han havde faaet anledning til at uddanne sig i den vei. Sine samlinger testamenterte han til:

Glomdalsmuseet. For godt og vel tyve aar siden udkastede daværende redaktør Martin Torgerstuen tanken om oprettelsen i Leiret af et museum for Østerdalen. Sagen naaede dengang ikke videre end til opnævnelser af en komité, og først i 1908 besluttede «Selskabet for Leirets Vel» efter forslag af Magnus Hamlander at optage arbeidet. Der gik dog endnu to

aar hen med strid om museets beliggenhed paa øst- eller vestsiden af Glommen. Tilslut fandt spørgsmaalet sin afgjørelse i 1910 gennem en opnævnt komité, bestaaende af tandlæge Anders Sandvig, arkitekterne Wilhelm Nordsted og Jørgen Berner samt nærværende bogs forfatter, der enstemmig indstillede paa den tomt, tilhørende det Rolsdorff'ske legat, paa vestsiden af Glommen, hvor museet nu ligger. Det var en herlig beliggenhed, museet her fik, paa et ca. 90 maal stort areal, hvor der med furuskogen, Glommen, Prestfossen og tømmerfløtningen gives et typisk billede af dalen.

Arbeidet for museets oprettelse blev fremmet med megen kraft, ledet af en komité, bestaaende af fruene Lovise Bull-Andersen paa Nøtsel og Caroline Løken paa Grundset, gaardbrugerne P. C. Løken og Ole Møystad, lærer Sigurd Nergaard, redaktørerne Martin Torgerstuen og Magnus Hamlander og skog-eier *Olaf Bull Aakrann* med sidstnævnte som formand.

Aabningen foregik 8 juni 1911.

Efter planen [er paabegyndt 5 typiske, monterte gaardsanlæg: fra Tønset, Rendalen, Stor-Elvedalen, Elverum og Solør, hvortil skal komme sæterbrug, husmandsbrug, fintorp, sag og kværn etc. I særskilt udstillingshus er anordnet samlinger af redskab og brugsgjenstande, haandverk, hjemmeindustri etc. samt møbler, dragter etc. Se billederne s. 331 og 332.

De første midler tilveiebragtes gennem et af komiteen garantert kassekreditlaan, stort 20000 kr. Museet eier sig selv og drives af komiteen, men det er hensigten at overlade det til en vordende forening med medlemmer fra hele dalføret.

Legater og fond.

[Om legater til barnehjem og sygepleie se s. 170 flg.]

1. Prokurator, senere foged *Niels Rolsdorff* og hustru Sophie Winsnes skjænkede ved testamente 1 aug. 1826, kgl. konfirm. 19 aug. 1831, til understøttelse for fattige i Elverum prestegjeld 500 spd., hvilken gave af Rolsdorff i 1834 som længstlevende og barnløs blev forøget med 6300 spd. til ialt 6800 spd. og dens anvendelse for *skolevæsenets* vedkommende i hans testamente af 21 septbr. 1834 bestemt saaledes, at renterne

af 1000 spd. skulde anvendes til løn for læreren ved en oprettende fast skole i Elverum, hvortil desuden skjænkedes en del jordparter (se s. 154). Legatet traadte i virksomhed i 1841.

2. Ved testamente af 21 septbr. 1834 legerte nævnte *Rolsdorff* ligeledes 5000 spd. i pantobligationer, som ikke maatte opsiges, saalænge pantene var betryggende og renten i rette tid erlagdes, og saaledes at de aarlige renter af kapitalen skulde tilfalde *fattige og husarme i Elverum*. Han overdrog den offentlige myndighed at bestemme over legatets bestyrelsesmaade. Som følge heraf blev 14 juni 1843 oprettet en kgl. fundats, som [i forbindelse med kgl. resolution af 12 juni 1850] fastsatte, at renterne under bestyrelse af (fattigforsorget eller) formandskabet skulde uddeles aarlig hver 28 marts (*Rolsdorffs* dødsdag) til fattige og husarme, som ikke nyder understøttelse af Fattigvæsenet, og med visse i fundatsen nærmere angivne regler. Legatet traadte i virksomhed i 1842.

3. Kaptein *Hans Øvergaard's* Legat for trængende Enker og Faderløse i Elverum Prestegjeld. Til minde om den i 1840 afdøde kaptein blev af en del private oprettet et legat med sammenskudt kapital 144 spd., som indsattes i Elverum Sparebank og med tillæg af renter i 1850 var vokset til 200 spd., som ved den under 4 novbr. 1850 oprettede fundats blev bestemt at skulle udgjøre grundlaget for legatet. Kapitalen, under bestyrelse af Fattigkommissionen, med regnskabsrevision af Formandskabet, skulde udsættes i jordegods og renterne aarlig uddeles 17 mai (*Øvergaard's* dødsdag) i sogneprestens nærvær til de ovenn. fattige med fortrinsret for *Øvergaard's* familie og saaledes at hver enkelt portion ikke udgjør mindre end 4 spd. (16 kr.).

4. Typograf *Ole Carelius Andreassen Hagens* legater. Bestemt ved viljeserklæring af 12 marts 1883 og konfirm. 18 jan. 1884. Det ene legat, hvis kapital i 1904 var steget til 10 173 kr., anvendes til *dyrenes beskyttelse*, saaledes at halvdelen af renterne stadig tillægges kapitalen, og den anden halvdel uddeles i præmier paa 15 kr. til budeier for pen behandling af kreaturerne. Det andet legat, hvis kapital i 1904 var 9664 kr., anvendes «til *fattige og veldædige oiemed*»; ogsaa her skal halvdelen af renterne tillægges kapitalen, og resten uddeles hver 3 april (*Hagens* begravelsesdag) i portioner paa 15 kr. til arbejdsomme trængende af Elverum. Om Hagen se I. s. 485.

5. *Kirsti Grindalens* legater, konfirm. 1 juni 1896. Ved viljeserklæring af 22 novbr. 1882 bestemte hun at halvdelen af hendes efterladte formue skulde anvendes til et familielegat, *Gudbrand Grindalens legat*; kapitalen var i 1898 kr. 14 600. Af den anden halvdel af formuen skulde renterne uddeles i visse portioner til Hedningemissionen, til Jødemissionen, til kristelige bøger blandt fattige i Elverum, samt til syge i Elverum og Diakonisseanstalten i Christiania, medens resten af formuen, naar den med tillæg af renter var vokset til 12 000 kr., skulde anvendes til oprettelsen af et *barnehjem*; se s. 170.

6. *Ole Møystads legat*. Ved gavebrev af 13 marts 1884, konfirm. 16 mai 1884, oprettede Ole Møystad et legat paa 10 000 kr. Den ene halvpart af renterne skal uddeles hvert aar i mai maaned som bidrag til værdige *trængende jordeiere* i Elverum. Den anden halvdel bliver i 25 aar fra 13 mars 1884 at tillægge kapitalen og dernæst efter visse nærmere bestemmelser at uddeles paa lignende maade.

7. *Christian Ottersen Skavhaugens* legat for værdige trængende indvaanere i Elverum, oprettet ved testamente af 9 decbr. 1897 med kodicil af 25 jan. 1898 og konfirm. 21 marts 1906, stort kr. 9000. Renterne skal uddeles i portioner paa 15 til 20 kr. midt i december maaned, nærbeslegtede af testator har fortrinsret, og ifald prestegjeldet skulde blive delt, skal legatet tilhøre det prestegjeld, hvori gaarden Skavhaugen bliver beliggende.

8. *Eiler Engebretsen Nyberget* og hustru Nicoline Olsdatters legat for værdige trængende i Nordskogbygden, Sørskogbygden og Hernes boende jordeiere, oprettet ved viljeserklæring af 16 jan. 1905 og konfirm. 27 febr. 1906, stort kr. 10 000. Legatet er anordnet i overensstemmelse med Ole Møystads legat.

9. *Helge Bergers* legat for praktisk uddannelse, oprettet 1 mai 1904 af Helge Bergers arvinger i henhold til et af ham udtalt ønske, med kapital kr. 50 000, hvis renter skal anvendes til *videre uddannelse* for mænd og kvinder af Elverum — eller under ekstraordinære omstændigheder fra Søndre Østerdalens sorenskriveri iøvrigt eller fra Solør sorenskriveri. For gutter eller mænd anvendes understøttelsen til uddannelse for praktisk virksomhed saasom ved skog- eller landbrugsskole eller oplærelse til haandverk, for piger eller koner til uddannelse i industriens

tjeneste, husflid, husholdning, ophold ved meieri- og ysteskoler etc. Legatbestyrelsen, hvoraf sogneprest og ordfører er faste medlemmer, afgjør legatportionernes størrelse. Konfirm. 13 april 1905.

10. *Helge Bergers hjælpefond*, oprettet 11 april 1905 paa samme maade som foregaaende, med kapital kr. 10000, hvis aarlige renter anvendes til hjælp til livsophold for retskafne, hæderlige personer inden Elverum herred, uanseet tidligere stilling eller stand, fortrinsvis for saadanne, som ved flid og sparsomhed har lagt sig noget til bedste, men paa grund af fremrykket alder eller sygelighed ikke har tilstrækkeligt til nøisomt livsophold, samt for pauvres honteux. Legatportionernes størrelse bestemmes af legatstyret, dog bør det aarlige bidrag til enkeltperson som regel være mindst 100 kr. Konfirm. 27 juni 1905.

11. *Borghild Dahls legat*, oprettet ved gavebrev 18 oktbr. 1913 af Gudor A. Dahl og hustru Ingeborg, f. Berger til minde om deres afdøde datter, med kapital 10000 kr., hvis aarlige renter anvendes som bidrag til hæderlige og bra unge piger af Elverum, nærmest i alderen 15 til 25 aar, til videre uddannelse i hensigt at hjælpe dem til at sørge for sig selv. Konfirm. 11 decbr. 1914.

12. Gaardbruger og skogeier *Per Dahl* paa Vesterhaug, som afgik ved døden $16\frac{1}{2}$ 1915 og under overordentlig deltagelse bisattes i Krematoriet i Christiania $23\frac{1}{2}$, skjænkede testamentarisk kr. 250000 til oprettelse af et *guttehjem* i Elverum. I hjemmet, hvis økonomiske stilling skulde være fuldkommen sikret, inden det blev sat igang, saa det senere ikke behøver at ty til privat godgjørenhed, skal optages normalt begavede og som regel legemlig normalt udrustede, men ikke vanartede gutter i alderen fra 6 til 7 aar og til konfirmationsalderen. Gutterne forudsættes at søge folkeskolen, og opdragelsen anlægges med særlig det for øie at gjøre dem til dygtige jord- og skogbrugsarbeidere. Guttehjemmet skal erstatte et jevnt, godt familiehjem.

Foruden nævnte kapital testamenterte Per Dahl kr. 20000 til Elverum Pleiehjem, kr. 20000 til Elverum frivillige Syge- og Fattigpleie (s. 172) samt kr. 10000 til et eller andet gavnligt formaal i Lille Elvedalen.

13. *Hans Reten og Hustru Karen Retens Legat* til gavnlige

Formaal inden Elverum Prestegjeld. Oprettet af Karen Reten, død 27 novbr. 1892, med grundfond 20 000 kr., til hjælp for selveiere i smaa kaar, husmænd og arbejdere ved oprydning af jord eller opførelse af hus. Legatet traadte i kraft 1917 og forvaltes af herredstyret.

14. *Frøken Petronelle Dahl*, der døde 1 novbr. 1917, oprettede ved testamente af 6 juni 1916 et legat til Elverum indremission, stort kr. 10 000, samt skjænkede 5 000 kr. til et oprettendes fond til hjælp for trængende tuberkuløse i Elverum, særlig i begynderstadiet.

15. *Karinus Lille-Aarnes*, der døde 17 aug. 1915, oprettede ved testamente af 3 aug. 1913 et legat til fordel for smaabrugere, fortrinsvis blandt familieforsørgerne i Heradsbygden, som er blevet trængende ved længere sygdom og ikke i sidst forløbne aar har havt hjælp af Fattigvæsenet. Legatet er stadfæstet 14 oktober 1919 med grundkapital kr. 8876.

Per Dahl.

16. *Peder Olsen Murud*, død 14 oktbr. 1920, har ved testamente af 13 oktbr. 1911 oprettet et legat paa 6 000 kr., hvis renter i aarlige portioner paa 10 til 15 kr. skal uddeles til trængende kvinder i Elverum, og et legat paa 4 000 kr. til barnehjem.

Peer Væringsaasens Nationalfond. Ved gavebrev, datert Korsbakken 27 juli 1917, skjænkede Helge Væringsaasen til minde om sin far og sin eneste søn 1 million kr. til et fond med anførte navn, at anvendes til oprettelse af en folkehøiskole for Østlandet, liggende i Elverum, og forøvrig til nationale, sociale, kulturelle og andre ideelle formaal. I gavebrevet indsattes Svend Moren, Trysil, og Lars Eskeland, Voss, til sammen med et af Kirke departementet opnævnt medlem at forvalte fondet.

Som underfond af «Fridtjof Nansens Fond til Videnskabens Fremme» blev i 1904 stiftet «*Det østerdalske Fond*», indsamlet i Østerdalen med en kapital pr. 31 marts 1921 af kr. 9935.43, for fremme af videnskabelige undersøgelser af interesse for skogbruget.

Lensmænd.

Gudbrand Lauritsen Houn var lensmand i 1590'arene og noget ind i 1600'tallet. Se I s. 193.

Amund Løken, Kristenstuen, var lensmand fra omtrent 1610 til han for alder og svaghed fratraadte i 1630. Se I. s. 138.

Gjetvold Sæter var lensmand fra 1630 til han fratraadte i 1638. Se I s. 390 og 402.

Bjørn Gundersen Grundset, fra Øxset, var lensmand fra 1638 til omkr. 1648. Se I. s. 446 og 369.

Halvor Storhof, var lensmand fra omkr. 1648 til omkr. 1660. Se I s. 125 og 130.

Colbjørn Storhof, var lensmand fra omkr. 1660 til 1674. Se I s. 130.

Anders Houn, var lensmand fra 1674 til 1678. Ved thinget $11\frac{1}{3}$ 1677 klagede han over at han ikke fik sin løn og begjærede derfor afsked, idet han foreslog at ombudet «skulde gaa om i bygden mand efter mand, at den ene kunde bære byrden med den anden». Almuen svarede hertil at Anders paa nogen aar slet ikke havde forlangt nogen løn, men naar han vil kræve skal ingen nægte ham, men give godvillig, som de hans formænd givet havde. Se I s. 193. Han havde i jan. 1677 en Lauritz Busch til fuldmægtig.

Ole Oudcussen Ljømo, lensmand $25\frac{1}{7}$ 1678 til $27\frac{1}{2}$ 1683, da han «for alder og svaghed» fratraadte, hvad dog ikke forhindrede at han giftede sig om igjen i 1695 og levede til omkr. 1700. Se I s. 223 og 233.

Thore Olufsen Houn, lensmand fra 1683 til 1684. I hans tid, 1684, ophævedes thingene for Trysil og henlagdes til Elverum. Ved thinget $8\frac{1}{12}$ 1684 meldte lensmanden at tre bønder af Hernes nægtede at møde i retten som edsvorne lagrettesmænd i sager hvor det gjaldt Trysil kommune. Fogden svarede hertil at saasom Trysil almue er et ringe antal folk og der ikke er flere end 5 lagrettesmænd fra dette annex og de ei kan betjene retten i deres egne sager (mod Finner), maa mænd af hovedsognet tilkaldes. Lensmanden maatte nu «af døren» efter andre i de modvilliges sted, «og imens forgik dagen». Se I s. 203.

Gunder Johnsen Osterhaug, lensmand fra 1685 til 1686. Se I s. 68.

Peder Olsen Baanerud, lensmand fra 1687 til sin død 1700.
Se I 459.

Ole Iversen Vesterhaug, lensmand fra 1700 til sin død 1701.
Søn af Iver Ottersen Vesterhaug og død ugift eller ialfald barnløs. Se I s. 345.

Ole Ottersen Løken, lensmand fra 1701 til sin død 1706.
Se I s. 170, 333 og 345.

Sten Eriksen Sæteren, lensmand fra 1706 til sin død 1709.
Han faldt i 1708 i en svær sygdom, hvorfor der blev bedt for ham i kirkerne, saaledes i Løiten kirke $^{12}/_8$. Se I s. 403.

Peder Bjørnsen Hagen, lensmand fra 1709 til 1710. Søn af Bjørn Pedersen Vesterhaug, I s. 346.

Tollef Gundersen Houm, lensmand fra 1710 til sin død 1743.
Se I s. 194 og 201.

Ole Tollefsen Houm, lensmand fra 1743 til sin død 1755.
Se I s. 195 og 201.

Gunder Bjørnsen Bjølset, lensmand fra $^{21}/_{10}$ 1755 til 1790.
Se I s. 270 og 281.

Ole Pedersen Trønnes, lensmand $^{15}/_5$ 1790 til sin død $^{24}/_{12}$ 1810. Døbt $^{23}/_3$ 1749 i Aamot, søn af Peder Nielsen Trønnes og Kari Olsdr. og underofficer ved beskikkelsen. Se forøvrig I s. 64 og 66.

Tollef Hansen Strand, lensmand $^9/2$ 1811 til sin død $^{23}/_3$ 1826. Var underofficer ved beskikkelsen; storthingsmand. Se I s. 474.

Elias Strøm, lensmand $^{26}/_5$ 1827 til sin død $^{27}/_5$ 1830. Født $^{26}/_5$ 1791 paa Kjøstad i Løiten, søn af lensmand Niels Jensen Strøm og Anne Larsdr. og fogedfuldmægtig ved beskikkelsen. Gift $^8/3$ 1826 i Vang med klokkerdatteren Anne Sophie Iversen. Eneste barn: Sophus Strøm, f. 1829 i Elverum. Se I s. 492.

Christian Nicolai Randulff Holst, lensmand $^{12}/_3$ 1831 til afsked $^{23}/_1$ 1864. Se I s. 119.

Peter Emanuel Nielsen, lensmand $^{23}/_1$ 1864 til sin død $^{16}/_4$ 1887. Bosat paa Taarnborg. Født $^{26}/_{11}$ 1831 i Christiania og død der; søn af bagermester Johannes Christian Nielsen og Dorothea Wendelbo; var kontorbetjent og skatteopkræver i Vinger ved beskikkelsen. Gift først $^{19}/_4$ 1860 i Vinger med Caroline Marie Schøyen, I s. 202, født $^4/_{12}$ 1835 paa Traastad og død $^{17}/_2$ 1871 i Elverum; dernæst gift $^6/9$ 1873 med Caroline Chri-

stine Amalie Kühring, født $\frac{1}{11}$ 1838 i Christiania og død $\frac{1}{10}$ 1916 paa Høvik. En søn er rektor Karl Nilsen paa Hamar.

Oscar Amandus Nielsen, lensmand $\frac{3}{3}$ 1888 til 1893, da han $\frac{28}{12}$ 1892 blev beskikket til kasserer og skiktmester ved Kongsberg Sølvverk og død der $\frac{18}{4}$ 1914. Født $\frac{28}{5}$ 1847 i Christiansand, søn af snedkermester, senere hotelvert Andreas Nielsen og Christine Marie Vold. Var lensmand i Nordre Land inden han kom til Elverum. Gift $\frac{28}{12}$ 1877 i Drammen med Louise Marie Nickelsen, f. $\frac{18}{12}$ 1841 paa Ihlen, Modum, og død $\frac{8}{10}$ 1918 i Christiania; datter af proprietær Peter Nicolay Nickelsen og Elisabeth Marie Caroline Georgine Tofte. Deres søn Georg Andreas Tofte Nielsen, f. $\frac{7}{12}$ 1883 i N. Land, er chauffør i Christiania.

Anton Mathæus Andreassen, lensmand $\frac{21}{4}$ 1893 til 1902. Født $\frac{10}{5}$ 1855 i Næsseby, søn af lensmand Christian Andreassen og Christine Olsen, student 1875, cand. jur. med haud illaud. 1880, fung. edsv. fuldmægtig hos sorenskriveren i S. Østerdalen 1881, aut. fuldmægtig hos advokat Mejdell i Christiania 1881 og sagfører i Elverum 1884. Politimester i Glommedalen $\frac{7}{6}$ 1902 med bopæl i Elverum. Gift $\frac{7}{10}$ 1887 i Gamle Aker med Elise Kristine Eliassen, født $\frac{6}{10}$ 1850, datter af kjøbmand i Namsos Georg Christian Eliassen og Abel Christine Spillum.

Carsten Severin Simonsen, lensmand $\frac{18}{11}$ 1902 til 1916. Født $\frac{14}{11}$ 1872 i Tune, søn af fløtningsinspektør Pøtter Simonsen og Albertine Hjersing, l s. 78, student 1890, cand. jur. med haud illaud. 1896, edsv. fuldmægtig hos sorenskriveren i S. Østerdalen 1897, sagfører i Elverum 1900. Den $\frac{1}{6}$ 1916 tog han afsked som lensmand for at drive sine private affærer; finsk generalkonsul i Christiania 1920. Se s. 409.

Simon Høye, lensmand $\frac{29}{6}$ 1916—.

Det vil bemærkes at ikke mindre end 16 af bygdens lensmænd før 1800 har været fra Heradsbygden; alle de øvrige indfødte lensmænd har været fra Strandbygden.

Ordførere og viceordførere.

[Den først anførte datum er valgdagen.]

Hans Overgaard, kaptein, ordfører $21/10$ 1837—1839 og $8/7$ 1839—1841.

Viceordfører: Hans Grundset 1837—39, Amund Jørgensen Aarnes 1839—41.

Svend Stenersen, sogneprest, ordfører $20/7$ 1841—1843 og $9/8$ 1843—1845.

Viceordfører: Peder Schulstad 1841—43, Gulbrand Overgaard 1843—45.

Gulbrand Overgaard paa Gaarder, ordfører $17/7$ 1845—1847.

Viceordfører: Henrik Johnsen Opsahl 1845—47.

John Koppang, klokker og lærer, ordfører $16/7$ 1847—1849 og $19/7$ 1849—1851.

Viceordfører: Henrik Opsahl 1847—49, John Aakrann 1849—51.

*Peter Mathias Bugge*¹, sagfører, ordfører $24/7$ 1851—1853 og $18/7$ 1853—1855.

Viceordfører: Amund Jørgensen Aarnes, fanejunker, 1851—53, løjtnant Adolph Grüner Næser 1853—55.

Adolph Grüner Næser, løjtnant, ordfører $16/7$ 1855—1857.

Viceordfører: Andreas Grøtting, landhandler, 1855—57.

Andreas Grøtting, landhandler, ordfører $13/8$ 1857—1859.

Viceordfører: Morten Ottersen Skavhaugen paa Hvarstad 1857—59.

Otto Gudmundsen Søberg paa Storhof, ordfører $26/7$ 1859—1861.

Viceordfører: Carsten Sæthren paa Nordby 1859—61.

Adolph Grüner Næser, kaptein, ordfører $6/8$ 1861—1863.

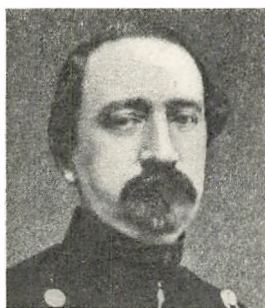
Viceordfører: Otto Gudmundsen Søberg 1861—63.

Andreas Grøtting, landhandler, ordfører $8/8$ 1863—1865 og $31/7$ 1865—1867.

Ordfører Bugge.

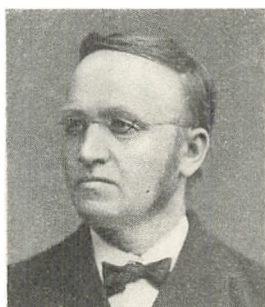
¹ Bugge var f. $22/6$ 1803 i Undal, søn af lodsolderland Amund Bugge, blev examinatus juris 1829, sagfører i Elverum, 1858 foged i Orkedalen, hvor død $18/11$ 1890.

Ordfører Næser.

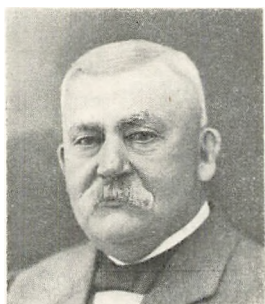
Ordfører Grøtting.

Ordfører Schøyen.

Ordfører Torp.

Ordfører Andreassen.

Ordfører Skjærbæk.

Viceordfører: A. G. Næser 1863—65, Morten Ottersen Hvarstad 1865—67.

John Aakrann paa Gaarder, ordfører $\frac{3}{8}$ 1867—1869.

Viceordfører: Andreas Grøtting, landhandler, 1867—69.

Andreas Grøtting, landhandler, ordfører $\frac{8}{7}$ 1869—1871.

Viceordfører: John Aakrann 1869—71.

John Aakrann paa Gaarder, ordfører $\frac{17}{7}$ 1871—1873.

Viceordfører: Andreas Grøtting, landhandler, 1871—73.

*Nils Schøyen*¹, sagfører, ordfører $\frac{26}{7}$ 1873—1875.

Viceordfører: Andreas Grøtting, landhandler, 1873—75.

Andreas Grøtting, landhandler, ordfører $\frac{21}{7}$ 1875—1877 og $\frac{3}{8}$ 1877—1879.

Viceordfører: Otto Gudmundsen Søberg 1875—77, Helge Berger 1877—79.

Gunder Olsen Sætersmoen, ordfører $\frac{18}{7}$ 1879—1881.

Viceordfører: Ole Møystad 1879—81.

Henrik Henriksen Opsahl paa Østerhaug, ordfører $\frac{5}{8}$ 1881—1883.

Viceordfører: Ole Johansen Rogstad 1881—83.

Eivind Torp, skolebestyrer, ordfører $\frac{17}{7}$ 1883—1885, $\frac{4}{8}$ 1885—1887, $\frac{29}{7}$ 1887—1889 og $\frac{24}{7}$ 1889—1891.

Viceordfører: Ole Møystad 1883—85, Tharald Øvergaard, dyrlæge, 1885—87 og 1887—89, Anton Mathæus Andreasen, sagfører, 1889—91.

Anton Mathæus Andreasen, sagfører, ordfører $\frac{8}{8}$ 1891— $\frac{19}{6}$ 1893.

Viceordfører: Helge Væringsaasen, 1891 til $\frac{19}{12}$, da entlediget paa grund af sygdom.

Ole Rogstad, ordfører $\frac{19}{6}$ 1893— $\frac{11}{8}$ 1893. Ingen viceordfører.

Helge Væringsaasen, ordfører $\frac{11}{8}$ 1893— $\frac{29}{9}$ 1893, da efter begjæring entlediget.

Viceordfører: Gunnar Skjærbæk, 1893—95, *fungerte som ordfører* $\frac{29}{9}$ 1893— $\frac{16}{7}$ 1895.

Peder Christensen Løken, ordfører $\frac{16}{7}$ 1895—1897.

Viceordfører: Otto Aakrann paa Gaarder 1895—97.

¹ *Schøyen* var f. $\frac{2}{2}$ 1832 paa Traastad i Vinger, søn af gaardbruger Ole Schøyen (I. s. 202). Cand. jur. 1855, sagfører 1860, sorenskriver i N. Østerdalen 1879, i Nordmor 1885, i S. Jarlsberg 1890, afsked 1912, død $\frac{29}{3}$ 1916 paa Traastad. Ridder af St. Olavs orden.

Ordforer Loken.

Ordforer Østmoe.

Ordforer Eftestøl.

Ordforer Røkke.

Ordforer Haugen.

Ordforer Augestad.

*Peder Ostmo*¹, landhandler, ordfører $^{10/7}$ 1897—1899 og 1899—1901.

Viceordfører: Engebret Grindalen 1897—99 og 1899—1901.

Olav Andreas Eftestøl, seminarbestyrer, ordfører 1902—1904 og 1905—1907.

Viceordfører: Gunnar Skjærbæk 1902—04 og 1905—07, Johan Røkke 1907 fra $^{5/6}$ og fungerte som ordfører, da Eftestøl fraflyttede bygden.

*Johan Røkke*², lærer, ordfører 1908—1910, 1911—1913 og 1914—1916.

Viceordfører: Engebret Grindalen 1908—10, Theodor Nyborg 1911—13, Ole Hansen Haugen 1914—16.

*Ole Hansen Haugen*³, lærer, ordfører 1917—1919.

Viceordfører: Elias Johannesen Augestad 1917—19.

*Elias Johannesen Augestad*⁴, lærer, ordfører 1920—1922.

Viceordfører: Olav Sæter, redaktør, 1920—22.

Portræt af ordfører *Hans Overgaard* er indtaget II. s. 194, af *Stenersen* II. s. 127, af *Gulbrand Overgaard* I. s. 49, *Koppang* II. s. 155, *Søberg* I. s. 132, *Aakrann* I. s. 50, *Sætersmoen* I. s. 398, *Opsahl* I. s. 72, *Rogstad* I. s. 630 og *Væringsaasen* I. s. 483.

¹ *Ostmo* var f. $^{23/4}$ 1858 i Hof, Solør, og efter at have uddannet sig for handelen i Christiania nedsatte han sig som landhandler i Elverum 1880 med butik i Hotel St. Olaf. I 1889 tilflyttede han sin eiendom Lundgaard ved Markedspladsen og drev her sin forretning frem til en af de største i landet. Han var en betydelig kraft i sit fag, med mange interesser og betroet mange hverv. Se I. s. 429 og 486. Døde i 1921 paa sin eiendom Hanstad.

² *Røkke* er f. $^{1/10}$ 1871 i Skatval, søn af gaardbruger Ole Pedersen Røkke, ansat fra $^{1/1}$ 1895 som lærer i Elverum og fra 1900 tillige som kirkesanger i Nordskogbygden.

³ *Haugen* er f. $^{9/6}$ 1878 i Elverum, søn af veivogter Hans Haugen; underofficersexamen 1899, udexam. fra Elverum Lærerskole 1902 og s. a. ansat som lærer i Elverum.

⁴ *Augestad* er f. $^{1/10}$ 1871 i Strandebarm, søn af gaardbruger Johannes Johannesen Jarene og Ingeborg Augestad; lærerexamen fra Stord 1891, lærer ved Elverum folkeskole fra $^{6/6}$ 1892, fra $^{1/1}$ 1914 ved Elv. komm. høiere Almenskole. Student 1903.

Storthingsmænd

har følgende Elverumsogninger eller til Elverum knyttede mænd været :

Andreas Aagaard Kjøning, sorenskriver, 2. repræsentant for Hedemarken i Rigsforsamlingen paa Eidsvold 10 april til 19 mai 1814.

Hans Hansen Grundset, gaardbruger paa Bjølset, 4. repræsentant for Hedemarken paa det overordentlige Storthing i 1814. Medlem af afskedsdeputationen til kong Christian Frederik. 10 oktober.

Tollef Hansen Strand, lensmand, 3. repræsentant 1815—16; medl. bl. a. af Militærkomiteen.

Johan von Aphelen Farmann, prokurator, 3. repræsentant 1818; vicesekretær i Storthinget. Se I. s. 191.

Hans Overgaard, kaptein, 4. repræsentant 1833, 2. repr. 1836 og paa det overord. Storthing 1836—37, 3. repr. 1839.

Eivind Torp, skolebestyrer, 2. repræsentant 1886—88 og 4. repr. 1889—91, men døde i 1890. Medl. af Militærkomiteen samt fra 1889 af Lagthinget.

Olav Andreas Eftestøl, seminarbestyrer, repræsentant for Søndre Østerdalens kreds i Hedemarkens amt 1906—09, 1910—12 og 1913—15. Formand i Socialkomiteen, formand i Kirkekomiteen, i 1913 varapræsident i Storthinget.

Olav Sæter, redaktør, 3. repr. for Hedmark fylke 1922—24.

Suppleanter (varamænd):

Frantz Wilhelm Dorph, prokurator, 2. suppl. til det overord. Storthing 1814 og 3. suppl. 1815—16. Se I. s. 71.

Hans Overgaard, kaptein, 2 suppl. 1827 og 3. suppl. 1830. Se ovenfor.

Christian Frederik Erichsen, sorenskriver, 1. suppl. 1842, 2. suppl. 1845 og 1848 og 4. suppl. 1851.

Andreas Grøtting, landhandler, 3. suppl. 1871—73 og 1. suppl. 1874—76.

Helge Berger, gaardbruger og skogeier, 1. suppl. 1877—79.

Eivind Torp, skolebestyrer, 2. suppl. 1880—82 og 1883—85.

Anton Mathæus Andreassen, lensmand, senere politimester, 5. suppl. 1892—94, 2. suppl. 1895—97 og 3. suppl. 1898—1900. Afgav møde paa Stortinget 1896 fra 10 juli og i 1897 fra 13 til 27 juli.

Olav Andreas Eftestøl, seminarbestyrer, 5. suppl. 1900—1903, 2. varamand 1903—06.

Otto Svenkerud, gaardbruger paa Storhof, varamand 1922—24.

Da Stortinget den 9 juni 1880 med 74 mod 40 stemmer havde vedtaget Johan Sverdrups forslag om at den 3 gange uforandret gjentagne beslutning om statsraadernes deltagelse i Stortingets forhandlinger skulde erklæres gjældende og ubrødelig efterleves som grundlovsbestemmelse, lod *Helge Væringsaasen* hos gravør Brun udføre den ovenfor afbildede medalje og uddelte den i guld til Sverdrup og Johannes Steen og i sølv til en del andre politikere.

I Vetostridens dage var Væringsaasen saaledes renskaaret Venstremand og fulgte senere i det store og hele Bjørnstjerne Bjørnson i politiske anskuelse.

FOGDER
SORENSKRIVÈRE
AMTMÆND

Fogder i Østerdalen.

Regnskabsaaret var fra 1 mai til 1 mai. Ved forordn. af 17 mai 1634 blev lønnen for fogden i Hedemarken og Østerdalen sat til 50 rdl.

1. «*En ond foged*» med et ulæseligt navn, Doll eller Dord?, båd bønderne i Solør sig i 1524 «for Guds skyld» fritaget for at faa. Han havde været foged der før, og de havde nu hørt de skulde faa ham igjen. Med hvilkensomhelst anden vilde de gjerne nøies. (Dipl. Norv. 8 nr. 527.)

2. *Hans Jude*, kongens foged i Solør og Østerdalen 1545. (Dipl. Norv. 13 nr. 680.) I 1533 var en Thomas Jude foged paa Hedemarken.

3. *Peder Christensen*, kongens foged i Østerdalen 1566, blev før 1572 lagmand paa Oplandene og var i dette embede indtil 1582. (Dipl. Norv. 14 nr. 861.)

4. *Christopher «Foed»*, foged 1578 og 1580 i Hedemarken og Østerdalen, havde i lang tid været i kongens tjeneste og under Syvaarskrigen deltaget som rytterofficer paa egen udrustning uden besoldning, hvorfor han bl. a. i 1580 fik brev paa et fiskeri i Rendalen. (Herredags Dombog anf. aar.)

5. *Erik Eschildsen*, foged 1583 i Hedemarken og Østerdalen efter fra 1560'aarene at have tjent lensherrerne paa Akershus; fik 1585 kgl. brev paa Opsal i Ringeby, som hans hustrus forrige ægtefælle havde havt. (Herredags Dombog 1585.)

6. *Morten Segersen*, vistnok en ringe adelsmand, foged 1587 til sin død 1598 i Hedemarken og Østerdalen. Gift 1594 med Torben Torbensen Skaktavl til Samsals enke, *Inger Valravn*, datter af Jørgen Clausen Valravn til Samsal, oprindelig skrædder, og Anne Finsdr. Rostvig. Hun ægtede tredje gang foged paa Toten Hans Arildsen Wincke paa Nordvi i Stange. Uden børn. I sine to sidste aar bortforpantede Morten halvparten af fogderiets oppebørsler til stiftsskriver Antonius Knutsen Wincke mod at denne aflagde regnskaberne for lensherren.

7. *Pool Lauritzsen*, foged vistnok fra 1599 til 1606.

8. *Lauritz Fensen*, foged i Hedemarken og Østerdalen

vistnok fra 1606, i ethvertfald fra 1608, til 1614, hvorefter han fortsatte som foged i Solør efter Morten Hansen.

9. *Lauritz Michelsen*, foged i Hedemarken og Østerdalen 1614—1622. Havde tjent som officer i Nederlandene, derefter borger i Oslo 1599, blev her byfoged, men suspendertes i 1615 og afsattes i 1617. Eiede Skapal i Ringsaker. Med sin hustru *Anne Johansdtr.*, datter af raadmand i Bergen Johan Andersen og Maren Jørgensdtr., havde han sønnen hr. Jan Lauritzen Teiste, prest i Eidanger.

10. *Nils Eriksen*, foged i Hedemarken og Østerdalen 1622—1627, havde været slotsfoged paa Akershus 1610, foged i Aker 1618 og foged i N. Romerike fra 1619; fortsatte som foged paa Hedemarken til 1628. I aarene 1626 og 1627 var han stiftsskriver i Akershus, men aflægger dog fogedregsskaberne for samme aar. Efter $\frac{1}{3}$ 1628 var han som privatmand bosat først paa sin gaard Hvam i Nes og fra 1637 paa Grefsheim, som han købte efter Moses Stub. Baade under og efter sin fogedtid tillagde han sig adskilligt gods i Østerdalen og paa Hedemarken, ikke altid med ønskelig uklanderlighed; var genegen til ubillige afgiftskrav og selvtagen prokuratorfærd (1643). Med sin hustru *Karen Gram*, datter af den bekjendte foged i Gudbrandsdalen Lars Gram paa Steig, efterlod han 4 børn, som antog moderens slegtsnavn: *hr. Erik Gram*, f. 1623 og død 1671 i Vang, blev 1655 kapellan i Skedsmo, *Berete Gram*, døde 1689 barnløs paa Grefsheim, gift først med Oluf Prytz og derpaa med Christen Gundersen, *Lars Gram*, f. 1643, student 1662, var død som løjtnant før 1692, og *Mads Gram*, f. 1644, begik et drab i Christiania i 1668 og rømte til Sverige, tog her militærtjeneste og døde som kaptein. Hans enke i Stockholm, Catharine de Jardin, med sex børn fik i 1696 omkr. 250 rdl. udbetalt i arv efter hans søster Berete.

11. *Lauritz Hansen*, foged i Østerdalen 1627—1629. Kjøbmand og, 1620, raadmand først i Oslo og efter 1624 i Christiania, hvor han siden uden afbrydelse var bosat og hvor han som den rige mand, med stort jordegods omkring i lenet, byggede sin smukke gaard ved torvet, «Garnisonssygehuset», i 1626, og byens første raadhus. Han bortforpagtede fogderiet og var raadmand i 1632 og vistnok til sin død noget før 1638. Hans 1ste hustru var

vistnok *Anne Helledstr.*, enke efter hr. Christopher Olsen Pharo, prest i Lier, og datter af kjøbmand Helle Bertelsen i Oslo; hans 2den hustru var *Marthe Hansdtr.*, der endnu levede 1652. To børn: *Anne Hagedorn*, død 1675 i Tønsberg, gift først med lagmand paa Agdesiden Augustinus Olufsen Uroe og derpaa med Griffenfeldts forvalter i Tønsberg Hartvig Nielsen Oxenløve; *Margrethe Hagedorn*, død 1665 i Christiania, hvor gift i 1642 med Niels Lauritzsen fra Slagelse, som forpagtede Østerdalens fogedintrader og var borgermester i Christiania, hvor han døde i 1665.

12. *Hans Gregersen*, foged i Hedemarken og Østerdalen 1629—1630 og bosat paa Hubred i Vang. Efter 1630 var han foged paa Hadeland og døde i begyndelsen af 1642.

13. *Otte Mogensen Gyldenaar*, foged i Hedemarken og Østerdalen 1630—1633. Han havde forinden været foged i Aker en kort tid. Faderen, kaptein Mogens Dyresen i Trondhjem, var en dattersøns'søn af lagmand Dyre Sevaldsen paa Oplandene. Fra 1633 var Otte foged paa Hedemarken til 1635, da han 14 juli blev lagmand paa Oplandene og bosatte sig paa Gihle paa Toten, hvor han døde 1660 som en meget anset mand. Med sin hustru *Karen Hack*, datter af hr. Christopher Jensen, prest i Stange, og Margrethe Pedersdtr., havde han døtrene: *Sophie Ottesdtr.*, gift $\frac{28}{8}$ 1659 i Nes med hr. Christopher Jensen, prest i Gausdal, *Lisbeth Ottesdtr.*, gift først med foged i Hadeland og Valdres Niels Bentsen og derefter med oberst Georg Reichwein, *Pernille Ottesdtr.*, gift med hr. Anders Larsen Hammer, prest i Gran, og *Anne Ottesdtr.*, gift med Hans Larsen Hammer paa Bragernes.

14. *Christen Mogensen*, foged i Østerdalen 1633—1638, derefter i Solør og Øvre Romerike efter Michel Brasen til 1642, da han blev foged i Gudbrandsdalen, tog herfra afsked i 1653 og bosatte sig i Christiania, hvor han døde i pestaaret 1654, begr. $\frac{16}{1}$. Han var en yngre bror af borgermester i Christiania Søren Mogensen og gift med *Cathrine Stockfleth*, begr. $\frac{22}{9}$ 1654 i Chr.ia, datter af borgermester Hans Stockfleth. Foruden en datter, der døde samtidig med moderen, kjendes flg. børn, som tog moderers slegtsnavn: hr. *Eggert Stockfleth*, prest i

Vang, *Sophia Stockfleth*, begr. $^{28}/_6$ 1670 i Chr.ia, hvor gift $^{2}/_{11}$ 1663 med raadmand Anders Pedersen, begr. $^8/_5$ 1681, og *Cathrine Stockfleth*, ugift i 1670.

15. *Knut Andersen*, foged i Hedemarken og Østerdalen 1638—1645. I et pasbrev, udstedt i Kjøbenhavn $^1/_5$ 1621, skriver kongens sekretær Axel Arenfeldt til Lysholt at Knut havde tjent ham en tid lang som «drenge» og skikket sig tro, flittig og vel, saa han med vilje og venskab blev forløvet. Han kom da som skriver og foged til Svenstrupgaard paa Sjælland hos Christopher Urne og fik ogsaa her det bedste skudsmaal for retsindighed af en stor mængde bønder, da han i 1628 og 1629 æskede thingsvidne for sit forhold, og særligt vidnesbyrd for «intet at reste enten for øxen, som hos almuen er kjøbt eller i andre maader, som ikke er betalt». Da Urne i 1629 blev statholder i Norge, gjorde han $^1/_5$ 1630 Knut Andersen til foged i Buskerud, som da bestod af Modum, Sigdal, Norderhov og Hole. Hertil fik han i forpagtning 3 af Kronens flomsager mod for 3'aars perioden at svare 550 rdl. i penge, 2000 gode Danmarksdeler og 2500 samfingsdeler (o: bord af forskielig størrelse). I 1636 blev han foged i Hedemarken og Solør, og i 1638 blev han foged i Hedemarken og Østerdalen, idet Solør sammen med Øvre Romerike blev udskilt til eget fogderi. Da Østerdalen ifl. kgl. brev af $^4/_1$ 1639 henlagdes under Trondhjems len, fik han ny bestalling som foged af lensherren i Trondhjem Oluf Parsberg $^{18}/_3$ 1641 og ligesaa som foged i Hedemarken af Urne $^4/_3$ 1642. I denne tid dannede Hedemarken og Østerdalen saaledes i virkeligheden to særskilte fogderier under en fælles foged, som fik at aflægge sine regnskaber henholdsvis paa Trondhjem gaard og i skriverstuen paa Akershus. Ved kongebrev af $^{28}/_5$ 1642 lagdes Østerdalen atter tilbage under Akershus len, og Knut Andersen vedblev som foged i Hedemarken og Østerdalen til $^1/_5$ 1645. Fra denne dag forenedes Østerdalen med Solør og Odalen til eget fogedembede under en ny foged, og Knut Andersen fortsatte som foged i Hedemarken til $^1/_5$ 1652, da han afløstes af Tobias Søfrensen. I sin fogedtid paa Hedemarken havde han Stor-Hamar gods i forlening af Hannibal Sehested og Kronen til 1653 og var her bosat til 1653, da han flyttede til Nøtle i Stange, hvor han døde

i 1655, inden $\frac{5}{9}$. Han synes at have været en god og retsindig foged, og de uundgaaelige, men faa klager, som indkom over ham, viste sig lidet begrundet; regnskaberne var altid i priselig orden og sin myndighed misbrugte han aldrig.

Knut Andersen, som vistnok var en jyde fra Aalborg'egnen, blev gift $\frac{12}{9}$ 1630 i Aalborg med *Maren Hals*, f. 1610 i Aalborg og død $\frac{1}{10}$ 1672 i Christiania, datter af raadmand Jens Andersen Hals og Johanne Pedersdr. Af børnene tog det ældste moderens slegtsnavn, medens de øvrige kaldte sig Hammer efter Stor-Hamar: *hr. Jens Hals*, f. 1631, prest i Eidanger, *Johanne*, død ugift, *Sophie*, død ugift efter 1676 i Elverum, *hr. Christopher Hammer*, sogneprest til Elverum, *Oluf Hammer*, f. 1639, stiftsskriver i Trondhjem, *hr. Anders Hammer*, f. 1640, prest i Gausdal, *Lars*, student 1661, døde ung, *Fredrik Hammer*, f. 1644, foged i Hedemarken 1680 til 1705, *hr. Hannibal Hammer*, f. 1646, prest i Nes, Hedemarken, *Elisabeth H.*, f. 1651 og begr. $\frac{22}{2}$ 1709 i Hof, Jarlsberg, gift med presten s.steds hr. Bent Christophersen Blekinge, *Frantz H.*, død ung, og *Abigael H.*, gift med hr. Alf Pedersen, prest i Ringsaker.

16. *Christen Jensen*, foged i Østerdalen, Solør og Odalen 1645—1652. Denne ganske merkelige mand var født i Jylland, søn af Jens Christensen Hedegaard og vistnok en sønnesøn af den Christen Hedegaard, som døde noget før 1627 i eller ved Aalborg, hvor datteren Anne Christensdr. havde en gjeldssag ved thinget $\frac{19}{2}$ med den rige kjøbmand Jens Bang og maatte give ham udlæg i en arvepart efter faderen. Han havde en bror *Peder Jensen*, som ved thinget i Aamot $\frac{24}{9}$ 1656 oplystes for nogen aar tilbage at have reist nordover i egenskab af hofmand (∴ skriver) hos en embedsmand og muligens kan være den P. J. som blev underfiskal i Trondhjem. I skrivelse til Gyldenløve $\frac{16}{1}$ 1667 siger Christen at han da i 34 aar havde været i Norge og «idelig brugt i kongens tjeneste laug og ret, begyndt fra det nederste». Han maa saaledes være kommet op omkring 1633, efter traditionen saa fattig at han kun var iført træsko, og muligens til sin landsmand, ovenn. foged Knut Andersen. I 1642 blev han foged i Solør og fungerte i krigen 1644 til 1645 som kaptajn i landstormen. Fra 1645 blev han tillige foged i Østerdalen, som da føiedes sammen med Solør

og Odalen, men fjernedes fra dette embede fra $\frac{1}{5}$ 1652. Grunden hertil var klager over ham, som begyndte at indløbe i 1649 og øgede sterkt paa i 1651 fra alle kanter, over udsugelser og misbrug af myndighed; derhos havde han paa alle vis forstaaet at underlægge sig en mængde gaarde med vidtstrakte skoge i distriktet og »bemægtiget sig det bedste af kongens gods langs de svenske grænser i Solør og Østerdalen». Han var blevet en rig mand i løbet af faa aar og kunde nu laane den samme konge penge mod behørig pant, og da dette ikke kunde indløses, fik han i 1662 en mængde krongods udlagt til eiendom.

Inden sin fjernelse fra embedet havde Christen Jensen i 1651 indledet en ligesaa voldsom som beføiet aktion mod sognepresten til Grue, *hr. Lauritz Olufsen*, som i mange aar havde drevet en forargelig prokuratorvirksomhed baade i og udenfor sit prestegjeld. Han var i flere henseender et sidestykke til fogden, pengegrisk og vindesyg som han, og derfor hadede de hinanden oprigtig. Presten drev imidlertid en smudsigere trafik, købte tvilsomme fordringer til ubønhørlig inddrivelse, betalte for at faa procedere gjeldssager, forsømte kirketjenesten for at kunne optræde i retten og faar attest for at han var en blodsuger «værre end en tyrk og hedning», en «forargelig thingstud, hvis klammeragtige sind er vidt bekjendt», en aagerkarl, «der tog 366 rdl. for 10». Disse egenskaber var ikke forenelige med samarien, og hr. Lauritz blev af kapitlet dømt fra embedet i 1654, men opnaede benaadning $\frac{30}{7}$ 1656 paa personlig forbøn af prins Christian, som da netop var hyldet i Norge.

Efter sin fjernelse fra fogedembedet tog Christen Jensen bopæl som privatmand i Fredrikstad og udøvede derfra en livlig virksomhed som tømmerhandler og eiendomsspekulant, stadig øgende sit gods og sin mynt, væsentlig ved erhvervelser i Smaalenene og paa Romerike.

Under $\frac{5}{6}$ 1657 fik han bestalling af statholderen som oberproviandmester søndensjelds med en gage af 1200 rdl., hvorfor han dog ogsaa skulde holde tre proviantskrivere. Denne stilling indehavde han under krigen i dette og følgende aar, hvorefter han atter var optaget med sine private gjøremaal indtil 1662, kun med afbrydelse af en kort tids konstitution i Fredrikstad lagmandsembede i 1659. Skjønt han havde skilt sig ogsaa fra denne sin dommervirksomhed paa en daddelværdig

maade blev Christen Jensen dog udnævnt til lagmand i Fredrikstad $\frac{1}{5}$ 1662.

Paa sin velmagts høide stod Christen Jensen i denne tid. I 1664 kjøbte han den store adelige sædegaard Borregaard i Tune for 1450 rdl., og dertil eiede han omtr. 150 større og mindre gaarde omkring i Akershus stift, deraf ca. 75 i Solør og Østerdalen. At han ogsaa selv havde følelsen af sin formaan-
hed fik i 1667 udslag i en række ubesindige ytringer om hans indbildte magt og fortrolige kjendskab til en eller anden uheldig historie ved hoffet, hvad der særlig i den første tid efter enevoldsmagtens indførelse kunde være farlig nok for sin ophavsmand. Gyldenløve lod ham sætte under tiltale af generalfiscalen og vilde have ham dømt fra embedet, men han slap fra det uden synderlig uleilighed, da det hele væsentlig syntes at have været praleri, fremført i drukkenskab under et gjestebud i lagmandens eget hjem. At Gyldenløve i det hele taget ikke var ham videre naadig fremgaar af et brev til kongen af $\frac{15}{6}$ 1667, hvori han i en anden anledning skriver at Christen Jensen «udi største armod er krøben hid op til landet og saaledes forvaltet Eders kgl. Majestæts fogderier og magasiner udi forrige krigstider, at han er vorden en skatrig mand . . .» —

Den $\frac{10}{12}$ 1673 søgte Christen Jensen om at faa sin værsøn Werner Nielsen til efterfølger i lagmandsembedet, som nu faldt ham tungt og besværligt; dette blev bevillet, og Werner fik $\frac{18}{12}$ bestalling som vicelagmand og tiltraadte som virkelig lagmand da Christen Jensen afgik ved døden i 1683, før $\frac{12}{4}$, under et ophold i Kjøbenhavn.

Med sin hustru *Marcu Madsdtr.*, som tidligere var enke efter raadmand Mads Lauritzen Tyrholm i Fredrikstad og døde i 1691, før $\frac{29}{6}$, havde Christen Jensen kun datteren *Helvig Christensdtr.*, som i decbr. 1667 ægtede nævnte lagmand Werner Nielsen, en jyde fra Ribe, der først var foged paa Lister, derefter handelsmand i Fredrikstad og lagmand fra 1683 til sin død i 1696 paa Hafslund. Stamfar til slekten Werenskiold. (Se i bind s. 43.)

17. *Fens Jacobsen Bang*, foged i Østerdalen, Solør og Odalen 1652—1661. Som sine to forgjængere var han jyde og uden tvil den Jens Jacobsen, der stadig optraadte som fuld-

mægtig for den rige kjøbmand Jens Bang i Aalborg under dennes talrige processer for Aalborg thing i aarene 1634 til 1643. Den $\frac{23}{8}$ 1638 aflagde han ed som prokurator i Aalborg og blev en meget benyttet mand. I 1640 var han saaledes Daniel Bildts befuldmægtigede under processen om Lundergaard med Falk Gøye, som aaret i forveien havde mageskiftet denne adelige sædegaard til Daniels kusine jomfru Kirsten Bildt mod gods i Norge. Dette gav vistnok anledningen til Jens Bangs første ankomst her til landet, thi ved thinget i Aalborg $\frac{12}{12}$ 1640 siger han, at naar han kom til Norge «igjen», vilde Bildts af-færer nok blive afgjort: Siden synes han at have tjent Bildt'erne. senest i 1649 til 1650 som Vincents Bildts forvalter over Tønsberg provsti, og kom herfra i 1650 til Ove Skade som foged over dennes forlening Tune skibrede.

Fra $\frac{1}{5}$ 1652 var Bang foged i Østerdalen, Solør og Odalen, og da han med familie kom til distriktet fandt han at Christen Jensen havde bortbygset fogedgaarden Borg i Hof, saa han først efter udsigelse og dom fik den tilbage i 1653 i en saa yderlig bedrøvelig stand, at han maatte koste paa den i dyre domme. I 1653 fungerte han tillige som statholderens sekretær og $\frac{12}{6}$ 1657 fik han bestalling som kaptein over fogderiets landmiliti med 300 rdl. i løn, formelt udfærdiget $\frac{29}{8}$ 1660. Som krigsmand fik han glimrende attest af statholderen for tapperhed under affærerne ved Røros og udmerket speidertjeneste langs grænsen. «Han sparede hverken liv eller formue til krigens tjeneste og hans eksempel var til efterfølgelse for andre», hvorfor statholder Urne anbefalte ham til forfremmelse. Den $\frac{6}{1}$ 1661 blev han saa lagmand paa Oplandene og tilflyttede gaarden Rør i Ringsaker; s. a. blev han medlem af Den almindelige Landkommission.

I 1665 trak det efter at Bangs fogedregnskaber ikke var ganske i orden, han syntes at være 2 000 rdl. tilkort, og assessor Knut Frantzen paa den fratraadte statholder Urnes vegne anmeldte underskuddet til efterfølgeren, statholder Gyldenløve. Bang kunde ikke begribe hvordan de havde lavet istand et underskud, men skulde gjerne betale, om det mod formodning skulde vise sig rigtig. Forøvrig burde Knut Frantzen nødig lægge sin næse i denne sag, da denne gode herre var nær beslegtet med den berygtede foged Jens Madsen i Gudbrandsdalen, hvis me-

riter og uhørte udsigelser af bønderne blev gjort til gjenstand for undersøgelser af en speciel kommission i 1661.

Bangs virksomhed som lagmand var heller ikke altid heldig, han skaffede sig bitre uvenner, som siden, da han begik grovere uregelmæssigheder, mægtig bidrog til hans fald. Den værste af dem var den stridbare kapellan i Ringsaker, hr. Diderik Muus, som i flere aar havde fremkaldt pinlige optrin inden egnens geistlige og i 1661 havde faaet en søn med sin trolovede, kaptein Mogens Handingmands unge enke Maren Skaktavl. Denne ubehagelige historie kastede Bang saa ofte sin geistlige uven i næsen, at hr. Diderik tilslut i raseri drog til statholderen og anklagede Bang for embedsmisbrug. Bang blev dog ikke svar skyldig, men skrev til statholderen at han ingenting havde med kapellanens «hosesag» at bestille, men hr. Diderik havde vel igjen smurt sammen en løgnhistorie, som han før havde løiet hele Domkapitlet fuld og rettet usandfærdige klager over næsten hele Ringsaker menighed. En liden tilføielse paa foden af skrivelsen røber dog at Bang ikke havde ganske rent mel i posen. Der staar nemlig: «jeg haver to levendes unge bjørne og en ørn, dersom dennem behager skal de gjerne hannem indsendes!» Statholderen lod Bangs forhold nøie undersøge, og der fremkom da saa graverende ting at han blev sat under tiltale og ved Høiesteretsdom i 1675 afsat fra embedet. Kongen kunde imidlertid ikke glemme hans militære fortjenester og udnævnte ham $14/4$ 1675 til oberstløjtnant over de indrullerte søndenfjelds. Siden levede han paa Svenhaug i Ringsaker og døde der sidst i aaret 1692 som en høialdrende mand. Ved det $11/1$ 1693 afholdte skifte oplystes at hustruen var død før; en datter *Else Bang* var ugift, og en datter levede i ægteskab med borger i Trondhjem Peder Nielsen Støren.

18. *Morten Nielsen*, foged i Østerdalen, Solør og Odalen 1661—1664. Han havde været i tjeneste hos raadmand i Kjøbenhavn Morten Michelsen, inden han fik bestalling som foged $3/4$ 1661. Først $6/3$ 1662 aflagde han embedsedden og $16/6$ d. a. stillede raadmanden kassekautionen. Mortens saavel offentlige som private færd blev en sammenhængende kjæde af alleslags overgreb, iverksat med moralsk raaddenskab og ikke sjelden ved næverettens hjælp. Sammen med sin senere hustrus familie i Grue

drev han handelsforetagender i større stil, men af tvilsom art, og det synes som hele konsortiet nærmest dannede et kjæltringskomplot. Det varede heller ikke længe, inden han blev taget ved vingebenet. I 1664 fik han sin afsked, men skjønt han ikke kom paa nogen bar bakke, da han havde skrabet sig en formue sammen, jamrede han sig $\frac{3}{1}$ 1666 til en bestalling som arveskifteforvalter i Oplandenes lagdømme. Dette var at sætte bukken til havresækken, og allerede $\frac{27}{6}$ s. a. blev han atter fradømt bestallingen. Siden var Morten bosat dels paa Skjulstad i Grue, hvorfra han dirigerede sine trælast- og handelsaffærer, og dels i Christiania, hvorfra han i 1681 solgte sin gaard Opsal i Grue, og dels paa Store Hverven i Stange, som han havde skaffet sig et kgl. skjøde paa, skjønt Kjeld Hverven havde bygselsbrev af $\frac{8}{11}$ 1629. I 1704 fordrede han 268 rdl. som rest paa erstatning af en sum paa 1 481 rdl., som hans værfar hr. Lauritz Grue havde anvendt paa opførelsen af Brandvals annexkirke i 1648 og flg. aar, hvorhos han forlangte renter af denne kapital fra 1648 af, hvad ialt løb op i 2 938 rdl.! Han forstod at skrive regninger! Efter undersøgelse viste det sig at bygningen var slet gjort og at rentekravet var ganske uhjemlet, hvorfor han kun fik udbetalt restbeløbet. Sine sidste leveaar tilbragte han i Christiania og afgik ved døden 1705, begr. $\frac{31}{3}$.

I april 1665 ægtede han i Stange *Marcu Lauritzdtr.*, enke efter Stange'presten hr. Christopher Evertsen Hiort og datter af prest i Grue hr. Lauritz Olufsen Grue og Anne Rasmusdtr. Kort efter brylluppet fik han et uægte barn i Christiania, døbt $\frac{4}{8}$ 1665, og i 1692 blev ægteparret nægtet Alterens sacramento, saa deres private forhold har neppe været af fineste sort. Fem børn: *Lars*, *Morten* og *Ole Mortensen*, som nævnes i 1695, *Rasmus Mortensen Grue*, rømte $\frac{24}{5}$ 1693 som foged i Stjørdalen, og arresteres i 1695 hjemme i Grue som hestetyv og slagsbror, og *Christopher Mortensen Hiort* var sergeant i 1692 og levede 1717 i Stange.

19. *Johan Steenkuhl*, foged i Østerdalen, Solør og Odalen 1665—1674. Født 1644 i Kjøbenhavn og søn af den tyskfødte kjøbmand (fra Steinkulen i Paderborn) og meddirektør i Saltkompaniet Johan Steenkuhl d. ældre, blev han allerede $\frac{16}{2}$ 1661 generalbogholder i Rentekammeret og indgav $\frac{4}{1}$ 1665 ansøg-

ning om fogedembedet efter Morten Nielsen. Kun 21 aar gl. opnaaede han dette embede $^{15}/_4$ 1665, og aaret efter fik han gagen forhøiet, hvad alt tyder paa at Steenkuhl var en meget lovende mand. I Solør kom han straks paa krigsfod med for-gjængrens formaande frænder, da han ved kjøbet af gaarden Nord i Grue, skjøde af $^{2}/_{11}$ 1666, blev grundig snydt af presten hr. Lauritz Grue. I 1668 førte presten vidner paa at fogden havde gaaet løs paa ham med tørre næver, og under et voldsomt slagsmaal $^{4}/_{12}$ 1671 bed fogden tommelfingeren fordærvet paa prestens søn, kapellanen hr. Oluf Grue. Fogden ilte med at tilbyde pengeerstatning og maatte ud med 300 rdl. til kongens kasse samt 50 til de fattige, men hr. Oluf nøiede sig dog ikke hermed, men fik statholderen til $^{27}/_1$ 1672 at opnævne uvillige mænd til at dømme mellem dem. Dette hverv blev betroet fogden paa Romerike, senere overhofretsassessor Anders Simonsen og sorenskriver i Østerdalen Liv Borch, men da den førstnævnte var af prestens bedste venner og handelsfæller paa trælastmarkedet og den afsatte foged, Morten Nielsen, dertil fik bevilling til at procedere sagen for presten, havde Steenkuhl skjellig grund til at tvile paa uvilligheden! Ved thinget i Grue $^{5}/_6$ og $^{7}/_6$ 1672 kjørte parterne op med sit skyts, og det maa lades dem at de ikke sparede paa ammunitionen. Fogden kalder kapellanen «en løgner og drukkenbolt, uværdig til presteembede», medens Paul Bagli, som var værsøn af hr. Olufs fætter Christopher Sæter i Odalen og havde doktorert paa tommelfingeren, ikke noksom kunde beskrive dennes sørgelige tilstand. Samtidig med klagerne fra prestefamilien og vistnok ogsaa med underhaandsbagvaskelser fra Anders Simonsens side indkom anmeldelser over fogden fra andre kanter, dog ikke fra bønderne, og Liv Borch jamrede over hans hidsighed, grove mund og haarde næver. Tilslut blev statholderen kjed af det idelige klammeri, og da kjøbmand Oluf Torstensen i Christiania i 1673 maatte forstrække Steenkuhl med et beløb af sin paatagnc kautionsforpligtelse, for at dække et underskud i fogedkassen, mod pant i alt hvad Steenkuhl eiede «og eiendes vorder», flød bægere over og fogden blev suspenderet i septbr. 1674 og afsat. For ikke at sætte manden paa en bar bakke gav statholderen ham sigt- og sagefaldsforpagtningen i fogderiet, og under Gyldenløvefeiden blev han kaptein i Trondhjemske regi-

ment og stod i 1675 med sit kompani i Vinger. Steenkuhl, som slet ikke fandt sig skyldig i nogen mislig embedsførsel og for sent havde forstaaet at det vilde bære galt afsted, henvendte sig nu til almuen, som han altid havde staaet paa en god fod med, for gjennem dennes vidnesbyrd at opnaa rehabilitation. Denne beregning slog heller ikke feil. Ved thingene i januar 1675 fik han det bedste skudsmaal, almuen vilde gjerne beholde ham, og da han endog forsonte sig med sin bitre modstander, hr. Oluf Grue, og ved thinget i Grue ¹⁹/₁ lod læse en kontrakt dem imellem, hvorefter «al misforstaaelse skulde være hævet og de herefter være gode venner», fandt statholderen at der nok var gaaet vel strengt frem mod fogden. Under hensynet saavel til almuens gunstige vidnesbyrd som til Steenkuhls ulastelige færd som sagesaldsforvalter gjenindsatte statholderen ham derfor atter i fogedembedet «indtil videre» ²⁰/₂ 1677. (Se nedenfor.)

20. *Knut Røyem*, foged i Østerdalen, Solør og Odalen 1674—1676. Søn af kjøbmand i Sønderborg Niels Clausen Røyem og Eleonore [Braunman?] blev Knut ³⁰/₈ 1672 foged i Tønsberg amt efter sin bror Claus Røyem, som derfra beordredes til amtmand paa Lister, og ²/₁₀ 1674 fik han Østerdalens fogedembede, og i dette døde han ugift i jan. eller febr. 1677 efter at have ligget syg i flere maaneder, i hvilken tid fuldmægtigen Povl Hansen forestod embedet. Han var svoger af proviantforvalter Dominicus Braunman og bror af raadmand i Tønsberg Mogens Jensens hustru Sille Røyem, efter hvem skifte holdtes i Holmestrand ¹⁸/₆ 1684.

21. *Johan Steenkuhl*, foged i Østerdalen, Solør og Odalen 1677—1690. Efter at have gjenindsat Steenkuhl «indtil videre» i dette embede ²⁰/₂ 1677 indsendte Statholderen til Rentekammeret sin uforbeholdne erklæring om hans «redelighed, flid og skikkelighed» ²⁸/₄ 1677. I flere aar gik nu alting godt, men saa døde hr. Oluf Lauritzen i Grue i 1682, og ved dødsboets behandling slog de gamle trætter ud igjen i lys lue, hidsigheden tog fogden og forledede ham til partiske retslige afgjørelser, hvorover provsten Colstrup fandt at maatte klage. Samtidig kom det frem at fogden af personligt had havde arresteret grænsetolderen Jacob Nøring, som før havde været trolovet med hans datter, for kasseangel, en optræden som var saa

meget uheldigere som fogden selv blev overført en kasse-mangel paa 1400 rdl. Da saa Steenkuhl overskred sin kompetence i nogen grænsespørgsmaal med svenske embedsmænd, greb statholderen ind og fik ham ved kgl. resolution af 13/12 1690 atter afsat.

Heller ikke nu kom Steenkuhl paa bar bakke, idet han straks beskikkedes til proviant- og ammunitionsforvalter ved de op-landske fæstninger, og han vedblev at bebo sin gaard Søndre Nord til 1692, da han 10/2 solgte den til Johan Schumacher for at faa penge til sin altid tomme kasse. Efterhvert som hans store barneflokk voksede op tiltog hans økonomiske vanskelighed, og han anraaber stadig kongen om befordring under henvisning til nye vidnesbyrd fra almuen, optaget ved thingene i juni 1693, om at have forestaaet sit embede «med allerstørste berømmelse», hvorfor den takker ham for godt forhold. I 1694, da Østerdalens fogderi atter blev ledigt, søgte Steenkuhl dette for tredje gang og opnaaede virkelig at blive indstillet af statholder Just Høeg 3/2 1694. Men det gik ikke. Og dog skulde han endnu en gang blive foged. Da Aker og Follo ved reskript af 3/3 1694 blev slaaet sammen til et fogderi, opnaaede Steenkuhl 13/8 1695 at faa bestalling som foged i dette udmerkede distrikt og tillige som foged paa Akershus. Men denne herlighed varede ikke længe, og nu var det hans stærkt reducerede økonomi som ødelagde ham. Kautionister fra hans tid i Østerdalen gjorde exekution, og af frygt for underslæb i det nye embede forlangte stifts-skriver Claus Hansen ham suspendert. Det skede 6/2 1696, og sorenskriver Hans Lauritzen i Aker fik ordre til at registrere i hans hus paa Hovedtangen. Derved kom straks rygter i om-løb om at Steenkuhl havde besveget fogedkassen, og komman-danten paa Akershus fik ordre til at arrestere ham. En vagt-mester med 5 soldater trængte en søndagmorgen ind til den intet anende foged og puttede ham i kachot. Overdreven ner-vøsitet synes at have forledet til dette overilede skridt, og da fogden fra fængslet havde tilskrevet sine venner om denne aparte behandling, fandt øvrigheden det bedst i al stilhed at slippe ham ud igjen! Han fortsatte i embedet og opnaaede at dække kasse-mangelen. Men Rentekammeret forlangte undersøgelse af kautionisternes soliditet, og flere sæt kautionister blev kassert, inden det godtog hans værsønner, sorenskriver Heide og pro-

viantforvalter Jens Sørensen samt Povl Hansen paa Bjørnstad i Grue (den tidligere fogedfuldmægtig?). Endnu i to aar vedblev Steenkuhl i embedet, men saa kom nye kasse-mangler for dagen, og $17/6$ 1699 fik han endelig afsked. Han flyttede op til Strøm i Odalen og døde her i stor gjeld $18/4$ 1702, kun 57 aar gammel. Begravelsen fandt sted $3/5$ i Strøm kirke, og vær-sønnen Jens Sørensen kaverte for gravstedet og klokkerne. Selv efter døden maatte der saaledes kautioneres for ham.

Steenkuhl blev gift 1665 med *Birgitte Stabel*, f. 1642 i Nes, Romerike og begr. $2/4$ 1710 i Strøm, datter af foged i Nedre Romerike Claus Bastiansen Stabel og Margrethe Olufsdtr. Børn: *Marie Margrethe S.*, f. $24/6$ 1666 paa Kjølset i Grue og begr. $11/6$ 1722 i Vinger, gift med proviantforvalter Jens Sørensen paa Traastad, f. 1654 og begr. $5/3$ 1728 i Vinger; *Rebekka S.*, f. 1667 og begr. $24/5$ 1728 i Sigdal, gift $19/10$ 1685 paa Brager-nes med sogneprest til Sigdal hr. Niels Nielsen Griis; *Anne Sophie S.*, f. 1667 og død $27/6$ 1734 i Stangvik, gift først med sogneprest til Grue hr. Anders Stensen Meldal og derpaa $18/7$ 1709 i Vinger med sogneprest til Stangvik hr. Mads Christopher-sen Gram; *Elisabeth S.*, f. 1669 og begr. $15/6$ 1706 i Vinger, fik $14/2$ 1685 opløst sin troløvelse med sin fars fuldmægtig, senere grænsetolder Jacob Nøring, som «for forargelige bedrifter entveg landet», og ægtede siden sorenskriver i Østerdalen Ben-dix Heide; *Johan S.*, f. 1671 og begr. $30/6$ 1717 i Sandeherred, skriverkarl først hos faderen og senere hos Gyldenløve, gift først 1709 i Larvik med enken Anna Mogensdtr. sal. Werner Thor-borg, død 1710, og derpaa $23/9$ 1711 i Sandeherred med Gjer-trud Langø; *Claus S.*, f. 1675 og begr. $8/2$ 1737 i Strøm, eier af Valstad og medeier i Odals verk, gift i novbr 1678 i Chr.ia med Anne Margrethe Carlsdtr. Coch, begr. $4/4$ 1742, 61 aar gl. i Strøm; *Antonette Ulrikke S.*, f. $4/8$ 1676 og begr. $2/5$ 1710 i Vinger, gift $17/10$ 1701 i Strøm med barbergesel fra Chr.ia Johan Jochumsen Dorn, død $16/5$ 1718, 46 aar gl., i Vinger som garni-sonsfeltskjær; *Brede S.*, f. 1677, student 1697, tjente presten i Vestby 1701; *Bastine S.*, f. 1680 og begr. $16/1$ 1706 i Vinger, gift $21/3$ 1701 i Strøm med kaptein Anders Mogensen Molbeck i Vang.

Foged Steenkuhl førte et flot og muntert hus paa Nord; det var under navnet «Nordstjernen» bekjendt som et meget gjestfrit hjem.

22. *Førgen Førgensen* [Brandt?], foged i Østerdalen, Solør og Odalen 1690—1694. Efter den dygtige, men selvraadige og efterhaanden deprimerede Steenkuhl kom en herre af letkjøbt gods. Ikke før havde den unge Jørgensen faaet bestalling ^{15/12} 1690, før han viste sig som en glad laks, oplagt til drik og turing naarsomhelst og hvorsomhelst. For rigtig at være fri og ubekymret skaffede han sig en fuldmægtig til at greie regnskaberne, og hertil valgte han fornuftigvis en meget dygtig mand, Jacob Dideriksen Biermann paa Sorknes, som Steenkuhl havde gjort til lensmand i Grue i 1671. Takket være Biermann kunde Jørgensen holde det gaaende, men da han i 1693 fik Rønne i Hof til fogedgaard tiltog svirelivet over al maade, han forsømte thingene og forsvandt paa rangel til Biermanns fortvilelse. Saa brast boblen. Da han ^{18/1} 1694 ikke indfandt sig paa thinget, men lod sin umyndige bror Hans Jørgensen møde istedet, fandt statholderen det kunde være nok og indstillede ham ^{3/2} til afsked med de muntre ord: «han er en fuldkommen gjæk, naar han er beruset, hvilket han som oftest er». Siden før Jørgensen om i distriktet paa drik og svir, og i februar 1695 lod han sig endog hverve til soldat paa Kongsvinger mod 10 rdl. kontant! Han fik efter mulig evne hjælp af sin bror Hans Jørgensen, men da denne døde ^{16/7} 1696, 25 aar gl., i Vinger og det blev slut med tilskuddet, drog han til Christiania. Her havde han nok sin stakkels hustru boende hos nogen frænder, for ^{24/4} 1696 havde de en søn *Mathias* til daaben, og senere i aaret søgte han statholderen om at faa embede igjen, da hans regnskaber ved Biermanns¹ fortjeneste var nogenlunde i orden, men hvad der senere blev af ham oplyses ikke.

23. *Fens Heide*, foged i Østerdalen, Solør og Odalen 1694 — 1705. Efter at have været lakei hos kongen til orlogs under krigen i 1676 blev Heide fører af rigets post mellem Danmark og Sverige og derefter ^{3/4} 1680 udnævnt til foged i Follo, men da Follo blev forenet med Aker fik han ^{3/3} 1694 ordre til at

¹ *Jacob Biermann* blev slaaget saa fordærvet af Colbjørn Olsen Gruset at han efter 24 timer afgik ved døden i 1726, 71^{1/2} aar gammel. Han var gift med Lisbeth Románusdr. Møller fra Christiania og havde mange børn, af hvilke *Diderik Jacobsen* døde som gaardbruger paa Sorknes i Grue 1732. Colbjørn rømte af landet.

aflevere embedet til Christen Smith og blev istedet forflyttet til Østerdalen s. d. Her indlagde han sig fortjeneste af postvæsenets forbedring og var en meget virksom, men svag mand. Klager over ham manglede naturligvis ikke, men de viste sig lidet begrundet, og en række bagvaskelser, som lensmand Hans Hansen i Tønset bragte i omløb gennem diverse sladderkjæringer, blev afsløret som løs snak. Fogden tog sig som ærekjær mand imidlertid nær af dette og forlangte sluttelig paa thinget i Grue $22\frac{1}{2}$ 1701 almuens vidnesbyrd om sin færd. Den erklærede sig uvidende om nogen forseelse fra fogdens side. Siden synes han ganske at have levet ifred til sin død $10\frac{1}{4}$ 1705; begr. $23\frac{1}{4}$ ved Aasnes.

Heide blev gift i aug. 1680 med *Anne Christine Elligers*, en søster af Otmar Jensen Elligers paa Fossesholm. Hun fik som enke forpagtningen af sigt og sagefald i fogderiet og synes at have været ivrig til at efterspore de forseelser, for hvilke hun skulde oppebære bøderne. Børn: *Jens Førgen H.*, f. 1681, blev proviantforvalter og 1724 sorenskriver i Søndmør, *Andreas H.*, f. 1683, kaptein i Biri, *Christian H.*, f. 1685, blev student 1704. *Fohan Runckel H.*, proviantforv. i Fredrikstad, gift med Susanne Kretz, kommandantens datter paa Christiansfjeld, og *Helene H.*, gift først med proviantforv. Nicolai Dideriksen i Chr.ia og derpaa $9\frac{1}{11}$ 1717 paa Bragernes med købmand Arne Olsen Løve, en bondesøn fra Nord i Grue og bosat i Larvik, hvor skifte $14\frac{1}{6}$ 1719.

24. *Christian Juell*, foged i Østerdalen, Solør og Odalen 1705—1744. Denne mand, som blev stamfar for en talrig slekt i Norge, var døbt $2\frac{1}{6}$ 1679 i Holmens kirke i Kjøbenhavn og søn af davær. sadelknegt hos prins Frederik Jens Christensen Juell og Johanne Jensdr. Han havde gjort tjeneste som skriver i Rentekammeret og Generalkommissariatet og tjenstgjort «ved pennen» hos prins Wilhelm, da han $18\frac{1}{5}$ 1705 blev foged i Østerdalen. Her betegner hans embedstid en lang periode med fremgang og udvikling paa mange hold, ikke mindst af kommunikationerne. Hans lange embedstid, nær 40 aar, forløb selvsagt ikke uden besværinger, tildels anonyme, men de viste sig lidet holdbare. I 1720 købte Juell gaarden Bjørneby i Hof, hvor han holdt 10 hester, 56 køer, 37 faar, 28 gjeder og nogen svin. Han eiede ogsaa en halv snes andre gaarde i di-

striktet. Under skiftet i 1721 efter hans første hustru brændte hovedbygningen under hans fravær og meget gik derved tabt af løsøre og embedspapirer, men han vedtog dog at svare til registreringen. Han eiede da 3700 rdl., men havde en gjeld og underskud i kassen, saa der blev bare 657 i behold. Bjørneby blev gjenopbygget og han vedblev her at føre et meget stort og gjestfrit hus, komfortabelt, tildels elegant udstyret, men det krævede større underhold end indtægterne kunde præstere, og efterhvert kom han tilkort i regnskaberne. Ved sin død $\frac{3}{8}$ 1744 paa Bjørneby var han i betragtelig kasseangel og hans eiendele blev stillet til auktion; skjønt de indbragte 4303 rdl., blev boet fallit og enken fragik arv og gjeld. Inden sin død havde han faaet tilladelse til at overdrage embedet til sin søn Jens Juell.

Juell blev først gift $\frac{17}{8}$ 1706 i Holmens kirke i Kjøbenhavn med *Else Margrethe Braem*, f. 1685 og død 1719 i Aasnes, søster af renteskriver Nicolai Braem og datter af Niels Madsen i Kjøbenhavn. Derpaa ægtede han 3 septbr. 1720 i Christiania *Marthe Leth*, døbt $\frac{29}{8}$ 1702 s.steds og død $\frac{12}{8}$ 1747 i Oslo, datter af kjøbmand Hans Godtfredsen og Hedvig Pedersdr. Leth. Af hans 17 børn blev fig. gifte: *Elisabeth*, *Sophie F.*, døbt $\frac{10}{8}$ 1707, gift med foged i Nedenes Henrik Christopher Schnore, *Fens F.*, foged efter faderen, *Else Margrethe F.*, døbt $\frac{9}{8}$ 1722, gift med havnefoged i Arendal Stian Herlofsen, *Hans F.*, tvilling med foreg., trælasth. og auktionsforv. i Solør og Østerdalen, døde $\frac{17}{8}$ 1754 i Hof, *Nicolai F.*, f. $\frac{6}{8}$ 1723, skibsfører i Arendal, *Fohanne F.*, f. 1724, gift $\frac{8}{8}$ 1757 med kaptein Børge Gløersen i Id, *Mathias F.*, døbt $\frac{28}{8}$ 1725 (i Chr.ia), overkonduktør i Bergen, døde $\frac{17}{4}$ 1814 i Aurland, *hr. Claus F.*, døbt $\frac{11}{8}$ 1726, sogneprest til Søndeled og Risør, *Fensenette Cathrine F.*, døbt $\frac{4}{8}$ 1731, gift med skibsfører Rasmus Herlofsen i Arendal, og *Morten F.*, døbt $\frac{22}{9}$ 1734. kjøbmand i Arendal.

25. *Fens Juell*, foged i Østerdalen, Solør og Odalen 1744—1754. Søn af foreg. og døbt $\frac{17}{8}$ 1708 i Hof, betalte 1390 rdl. for embedet efter faderen og fik bestalling $\frac{6}{8}$ 1744. Allehaande viderværdigheder, som godtgjorde hans totale uskikkethed for embedsveien og graverende misbrug medførte hans suspension

i 1754, hvorefter han i to aar hensad i arrest og endelig blev formelt afskediget $^{11}/_{11}$ 1758. Hans eiendele, iberegnet gaarden Bjørneby, som han overtog efter faderen, blev bortauktionert for 3 508 rdl., men gjelden overskred med hele 2 000 rdl., hvoraf kongen eftergav de 609. Siden boede han i Stange og døde her i 1767, begr. $^{19}/_{6}$.

Gift $^{12}/_{8}$ 1737 i Aasnes med *Petronelle Lemmich*, døbt $^{18}/_{10}$ 1716 paa Bragernes og begr. $^{30}/_{4}$ 1768 i Stange, datter af raadmand Hans Sørensen Lemmich og Alhed Jørgensdr. [Neumann]. Af 15 i Aasnes fødte børn blev fig. gift: *Else Margrethe F.*, døbt $^{28}/_{5}$ 1739, gift $^{21}/_{3}$ 1766 i Vang med løjtnant Johan Lange,

Portræt paa Østerhaug.

Foged Lars Ruus.

Hans Lemmich F., døbt $^{28}/_{8}$ 1740, auditor, død 1810 i Vang og gift $^{2}/_{3}$ 1763 paa Amager med Anne Christine Olsdr. Larsen, *Martha F.*, døbt $^{10}/_{5}$ 1743 og gift med prokurator Hans Hveberg i Vang, *Iver F.*, f. $^{1}/_{8}$ 1744, købmand i Christiania, *Søren Lemmich F.*, døbt $^{12}/_{11}$ 1745, landhandler i Øiestad, *Frederik Otto Rappe F.*, døbt $^{7}/_{1}$ 1749, oberstl., *Christian F.*, f. $^{1}/_{1}$ 1752, plademajor paa Akershus, *Alhed Pernille F.*, døbt $^{13}/_{4}$ 1753, gift med lensmand Ole Nielsen i Rings-

aker, og *Barbara F.*, døbt $^{12}/_{8}$ 1755, døde $^{7}/_{4}$ 1819 i Christia Sygehus som enke efter en Samuelsen.

26. *Lars Ruus*, foged i Østerdalen, Solør og Odalen 1754—1763. Døbt $^{27}/_{2}$ 1712 i Skedsmo og søn af Lars Christopher- sen Ruus og Mette Marie Cathrine Griis. I 1732 blev han kamertjener hos kammerherre Plessen, hos hvem han ved sit belevne væsen kom i megen gunst, fulgte greven paa reiser i udlandet og forblev i hans tjeneste i nær 18 aar, i de sidste 10 aar som forvalter paa hans Sjællandske gods. Takket være sine velyndere blev Ruus i 1754 konstitueret og $^{28}/_{10}$ 1758 udnævnt til foged i Østerdalen, hvor han en kort tid boede i Elverum. Da fogderiet ved reskript af $^{14}/_{11}$ 1763 blev omdannet til to embeder,

Østerdalens fogderi og Solor og Odalens fogderi, gik Ruus over i det sidstnævnte. Her gik det ham som saa mange af hans forgjængere ilde, den yderlig forfængelige mand begik kassebesvigelser, removertes $^{28}/_2$ 1766 og blev ved høiesteretsdom af $^{17}/_2$ 1783 hensat i slaveri paa Akershus. Ifl. kgl. resol. af $^{26}/_6$ 1783 slap han ud igjen ved aarets slutning, og siden fristede han en kummerlig tilværelse paa Vaterland, hvor han døde 1795, begr. $^{29}/_{10}$.

Gift først i 1754 med *Anne Cathrine Frederiksdtr. Lohse*, begr. $^3/_5$ 1761 i Grue, 23 aar gl., og dernæst $^{25}/_9$ 1767 i Grue med *Anne Maria Stockmann*, datter af løjtnant Casper Christopher Stockmann i Stange. Foruden 4 sønner af navn *Lars* og en datter, som alle døde smaa, havde han børnene: *Frederik R.*, døbt $^8/_5$ 1756, *Poul R.*, døbt $^{14}/_{10}$ 1760, *Anne Cathrine R.*, døbt $^{22}/_{12}$ 1767 og gift $^{28}/_5$ 1795 i Skjeberg med skoleholder Knut Larsen, *Casper Christopher R.*, døbt $^{18}/_1$ 1769 — alle i Grue — samt *et barn* døbt $^{11}/_9$ 1777 og *Lars R.*, døbt $^{16}/_5$ 1781 i Christiania.

27. *Christen Christensen*, foged i Østerdalen 1763—1783. Døbt $^{27}/_{11}$ 1734 i Christiania og søn af kjøbmand Christen Thorsen og Emmiche Jørgensdtr. Sparre, fik bestalling $^{14}/_{11}$ 1763 og blev en meget dygtig foged, som i enhver henseende fortjente den anseelse, han nød. Bosat i Aamot. Den $^{29}/_{12}$ 1783 befordredes han til stiftamtsskriver i Trondhjem og tog herfra afsked med vartpenge $^{27}/_5$ 1796. Siden flyttede han til Drammen og døde her $^{17}/_{11}$ 1818.

Gift $^{28}/_9$ 1764 i Kjøbenhavn med *Christiane Sophie Henrika Morslet*, døbt $^{15}/_8$ 1741 i Frederiksborg slotskirke, datter af regimentsskriver og hospitalsforstander i Kjøbenhavn Jan Morslet og Anne Marie Kierumgaard (skifte $^{28}/_6$ 1770 paa Ødegården i Aamot). Uden børn.

28. *Andreas Hiort*, foged i Østerdalen 1783—1792. Denne udmerkede mand var født $^{10}/_{11}$ 1749 i Kjøbenhavn som søn af brændevinsbrænder Søren Andersen Hiort og Maren Jensdatter. Han blev student 1766 og arbejdede sig gennem trange kaar frem til juridisk examen i 1777, undervist af den berømte retslærde Colbjørnsen. Allerede før examen blev han volontør i Generaltoldkammeret, gik derfra ind i Rentekammerets norske kontor som fuldmægtig $^{12}/_8$ 1779 og blev $^{29}/_{12}$ 1783 foged i

Østerdalen med bopæl i Aamot. Ved sin strenge retfærdighed, usvigelige retsind og fremragende dygtighed blev han en pryd for embedsstanden, og disse egenskaber i forening med personlig hjertelig elskværdighed og gennem alt en fornem karakter gjorde ham høiagtet og afholdt af høie og lave. Da han fandt at maatte søge et embede, som indbragte ham mere end de 350 rdl., han oppebar, og $^{25}/_1$ 1792 fik udnævnelse til amtsforvalter i Ribe, modtog han ved en deputation af gaardbrugere en stor og meget smuk sølv sukkerkop, inskribert: «Til et Minde om vor Høiagtelse for vor elskede Foged Hr. Andreas Hiort. Ydmygst offereret ved hans Afsked fra Aamodt Aar 1792, af Peder Alme, Peder Boelstad, Tollef Ottershaugen, Helge Kilde, Svend Meldiset». I Norske Intelligentsedler nr. 19 for 1792

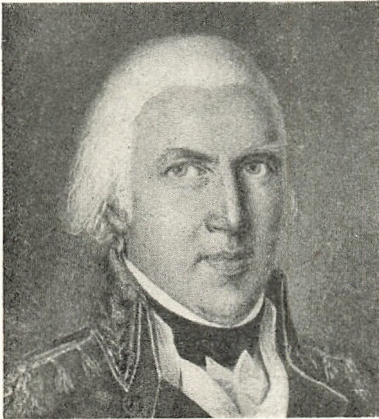
læses derhos følgende avertissement fra alle dem, som ikke havde evnet at bidrage til gaven: «Husbond! Saaledes tiltale vi Dig altid — Du har sendt os et Farvel, som kun den ærlige Mand kan sige sine forladende Undergivne. — Ja! Du var ærlig i Din Vandel og forenede Billighed, Beskedenhed, Ømhed og Sagtmodighed med Retfærdighed; og derfor vil Tabet af

Dig vanskelig blive os oprettet. Din Bortgang maa altsaa smerte os og drive enhver af os til herved offentlig at sige Dig den oprigtigste Tak for de 8 Aar, Du saa fuldkommen upaaklagelig har været vores foresatte Foged. Vores gode Ønsker skal derfor altid følge Dig og da Du alene behøver Helbred til at blive lykkelig hvor Du kommer, saa vil vi fornemmelig ønske og tilbede Dig denne. Fra Tønset og Tolgens Prestegjelds Almue den 24 April 1792».

Hjort fandt lidet behag i det nye embede i Ribe, skjønt han ogsaa der blev en elsket mand, og da han $^{1}/_{10}$ 1794 blev amtmand i Nordre Bergenhus, drog han med glæde tilbage til Norge. Forretningerne i Bergen var vel mere behagelige, men byen var dengang et meget dyrt levested, og trods al økonomiseren fandt han det vanskeligt at underholde sin familie paa standsmæssig vis. Han søgte derfor atter befordring og blev $^{1}/_{10}$

1802 kommitteret i Rentekammeret i Kjøbenhavn; her blev han tillige stempletpapirforvalter fra 1815 til 1822 og forfremmedes til 1ste kommitteret i 1816. Etatsraad $\frac{28}{1}$ 1812. I Bergen havde han faaet et anfald af apoplexi, som bidrog til at alderen tog stærkt paa ham, og han var næsten totalt sløvet, da han erholdt afsked fra sit embede $\frac{6}{6}$ 1826. Træt af livet og mæt af dage døde den ædle olding $\frac{28}{3}$ 1835 i Kjøbenhavn¹.

Gift $\frac{24}{6}$ 1785 i Vallensbæk kirke med *Rachel Gierløf*, født $\frac{6}{9}$ 1758 i Kjøbenhavn, hvor hun døde $\frac{28}{11}$ 1850, datter af porcellænshandler Johan Gierløf og Else Marie Hansen, hvis

Efter malerier i familien.

Foged Andreas Hiort og hustru.

søster Mette Marie Hansen var digteren Adam Oehlenschlägers hustru. Foged Hiorts hustru var elsket over hele dalen for en godgjørenhed og hjælpsomhed, som trak stærke veksler paa de beskedne indtægter. Børn: *Fohanne Elise H.*, f. $\frac{10}{3}$ 1786, gift med dansk generalkonsul i Paris Emanuel Rasmus Grove, *Johan Edvard Peter H.*, f. $\frac{5}{2}$ 1788, registrator i danske Kancelli, *Andrea H.*, f. $\frac{13}{3}$ 1789, døde $\frac{2}{10}$ 1789 i Aamot, *Andrea Marie H.*, f. $\frac{30}{9}$ 1790, konventualinde i Roskilde kloster, alle født i Aamot,

¹ I 1790 indskar han sit navn og fødselsaar paa et høgetræ i Jægersborg dyrehave. Med 30 aars mellemrum indskar merkelig nok hans søn, sønnesøn og sønnesøns søn ligeledes sine navne og data paa dette træ. Da træet fældedes i 1900, saa alle navne ud som nyskaarne.

samt *Jacob Edvard Colbjørnsen H.*, f. $\frac{3}{8}$ 1793 i Ribe, konsulatsekretær i Algier, *Frederik H.*, f. $\frac{1}{12}$ 1797 i Bergen, kancellikasserer i K.havn, og *Charlotte Augusta H.*, f. $\frac{21}{8}$ 1801 i Bergen, konventualinde i Roskilde kloster.

29. *Christian Lind*, foged i Østerdalen 1792—1817. Døbt $\frac{30}{3}$ 1754 paa Kongsberg som søn af mestersmed Anders Engebretsen Lind; var fra 1773 til 1775 fuldmægtig hos byskriver Bendeke i Skien, blev examinatus juris $\frac{27}{9}$ 1776, konst. byfoged paa Bragernes i forskjellige perioder i 1777 og 1778, derefter

Portræt paa Østerhaug.

Foged Christian Lind.

fuldmægtig hos byskriveren i Drammen, toldkontrollør i Tønsberg 1782, foged paa Toten $\frac{22}{4}$ 1789 og endelig i Østerdalen $\frac{2}{5}$ 1792 med bopæl paa Kirkenær i Elverum. Fik titel af kammerraad og tog afsked som foged $\frac{10}{8}$ 1817, hvorefter han flyttede til Økern ved Drammen og døde her $\frac{23}{4}$ 1826, begr. paa Bragernes. En stilfarende og velvillig mand, vistnok formuende.

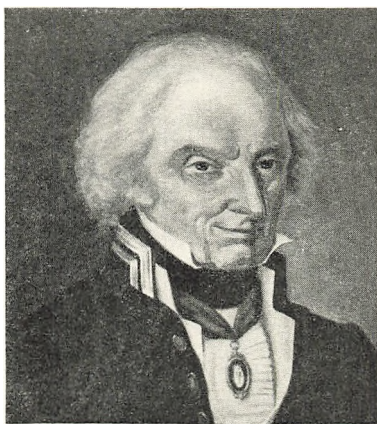
Gift $\frac{4}{10}$ 1793 paa Bragernes med *Birgitte Charlotte Winsnes*, døbt $\frac{14}{7}$ 1763 i Stange og

død $\frac{8}{9}$ 1845 paa Økern. Datter af sogneprest Paul Winsnes og Dorothea Larsdr. Stranger. Barnløs.

30. *Christopher Malthe*, foged i Østerdalen 1818—1823. Født $\frac{30}{4}$ 1764 i Christiansand, søn af snedker Johan Malthe og Johanne Bach, blev student 1783 og cand. jur. med laud. i 1792. Han blev derefter sekretær og forretningsfører hos kammerherre Frederik Adeler paa Gimsø kloster og vandt yndest som en udmerket dygtig, interessert og behagelig mand af fin karakter. Den senere statholder Severin Løvenskiold tilbød ham en større løn, 1 000 rdl., for at faa ham til Fossum, men Malthe ønskede ikke at forlade sin tjeneste før Adeler selv anbefalte ham til konstitution som foged i Nedre Telemarken. Her blev

han i to aar, til han ligeledes paa Adellers anbefaling i 1807 modtog stillingen som inspektør hos grev F. A. Holstein paa Holsteinborg, Sjælland. Den $\frac{1}{10}$ 1813 fik han titel af kammerraad efter andragende af svigerfaderen, som ønskede at datteren skulde kaldes «frue» og ikke nøies med det i danske øren stødende «madame». Blandt 15 ansøgere til Østerdalens fogedembede efter Lind blev han indstillet som nr. 1 af regjeringen med anbefaling som «en udmerket duelig og retskaffen mand, der har vist sig fuldkommen værdig til den ansøgte forfremmelse», og udnævntes $\frac{13}{2}$ 1818. Embedets aarlige intrader androg dengang til 3 200 spd., og der stilledes kassakautio for fjerdeparten. Malthe fik sin bopæl paa Houm og vandt som embedsmand lige meget som menneske høi anseelse. Da han $\frac{2}{6}$ 1823 befordredes til foged i Øvre Romerike og $\frac{13}{9}$ 1823 forlod Elverum skrev Torkild Kvernmoen i sine optegnelser: «han var en meget ypperlig og næsten mageløs mand imod alle». I 1838 blev Malthe ridder af den svenske Wasa orden, og $\frac{18}{1}$ 1839 udnævntes han til byskriver i Christiania, hvor han afgik ved døden $\frac{28}{1}$ 1844.

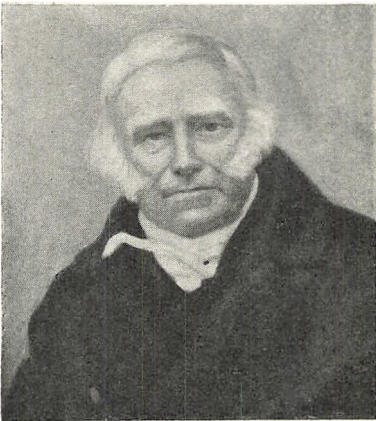
Malthe blev gift $\frac{12}{10}$ 1798 paa Gimsø kloster med *Louise Alexandrine Aimée Vedastine Le Normand de Bretteville*, f. $\frac{29}{12}$ 1773 i Orbec en Auge ved Lisieux i Normandiet og død $\frac{5}{7}$ 1862 i Christiania; datter af fransk marschal, senere dansk general Louis Claude Le Normand de Bretteville og Cathérine Thérèse Vedastine van den Driesch. Fru Malthe var kusine af uhyret Marats morderske Charlotte Corday, hendes familie flygtede under den franske revolution til Danmark, og hun kom i 1796 til Gimsø, hvor Adeler gav hende brudeudstyr som sin egen datter. — Børn: *Fohanne Vedastine M.*, f. $\frac{2}{8}$ 1799, gift med general Fredrik Moltke Sørenssen, *Inger Fredrikke Caroline M.*, f. $\frac{2}{9}$ 1800, gift $\frac{23}{6}$ 1822 i Elverum med advokat, statsraad Søren Anton Wilhelm Sørensen.

Portræt i familien.
Foged Malthe.

sen, *Marie Margrethe Aimée Josephine M.*, døbt $\frac{3}{1}$ 1802, gift med zahlkasserer Rasmus Rafn Borchsenius, *Minda Constance Sophie M.*, f. $\frac{12}{10}$ 1804, gift med kaptein Hans Øvergaard paa Gaarder, *Louise Claudia Le Normand M.*, tvilling med foreg., begr. $\frac{29}{3}$ 1806, *Louise Claudia Le Normand M.*, døbt $\frac{1}{6}$ 1806, gift med statsraad Wentzel Wolfgang Haffner, *Fohan Ludvig M.*, f. $\frac{10}{9}$ 1807, postmester, bekendt kunstsamler i Chr.ia, død $\frac{6}{3}$ 1896, — alle født i Solum — samt *Hulda Adolphine Wilhelmine M.*, f. $\frac{19}{8}$ 1810 paa Holsteinborg og død ugift $\frac{15}{2}$ 1892 i Chr.ia, *Thora Christophila Octavia M.*, f. $\frac{21}{4}$ 1816 s.steds og død $\frac{18}{2}$ 1836 i Ullensaker,

aandssvag, *Nils Eugene Nestor M.* f. $\frac{11}{12}$ 1812 s.steds, bygmester («Maltheby») i Chr.ia, hvor død $\frac{23}{11}$ 1902; hans søn er den bekendte chirurg dr. Alexander Malthé.

Portræt paa Østerhaug.
Foged Hofgaard.

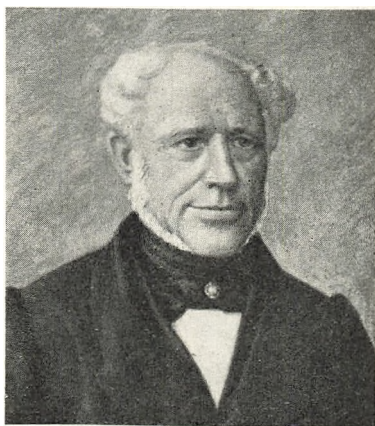
31. *Gerhard Hofgaard*, foged i Østerdalen 1823—1829. Født $\frac{12}{4}$ 1786 paa Kongsberg og søn af amtmand Andreas Hofgaard og Anna Gustafva Gahn, som var en søster af den bekendte svenske oberst, senere general Carl Pontus Gahn, som blev taget tilfange ved Trangen i 1808.

Student 1803 og cand. jur. 1807, blev kopist i Rentekammeret 1811, men tog for nervesvaghed afsked aaret efter og reiste udenlands. Den $\frac{14}{2}$ 1817 blev han by- og raadstuskriver i Christiania, $\frac{30}{9}$ 1823 foged i Østerdalen og $\frac{2}{6}$ 1829 skattefoged og auktionsdirektør i Drammen. Fra dette embede søgte og fik han afsked $\frac{16}{10}$ 1833, men indtraadte atter i Statens tjeneste $\frac{12}{8}$ 1837 som foged i Buskerud og forblev i denne stilling til $\frac{28}{2}$ 1846, da han erholdt afsked med pension 550 spd. Han eiede Reistad i Lier, senere Follaug i Gjerpen og tilsidst Lunde paa Øvre Eker.

Gift $\frac{26}{12}$ 1817 i Gjerpen med *Inger Førgine von Cappelen*, f. $\frac{12}{2}$ 1799 i Skien og død $\frac{12}{6}$ 1871 paa Lunde, datter af godseier Diderik von Cappelen og Marie Plesner. Børn: *Andreas H.*, f. $\frac{3}{1}$ 1819 i Chr.ia og død $\frac{26}{10}$ 1839 paa Reistad

som stud. jur., *Diderik H.*, f. $^{11}/_{11}$ 1821 i Chr.ia, døde $^{11}/_{8}$ 1847 paa Reistad, *Gerhard H.*, f. $^4/_{11}$ 1827 i Elverum, døde $^1/_{8}$ 1841 paa Reistad, og *Gustav H.*, f. $^{30}/_{3}$ 1830 paa Bragernes, døde som gaardbruger paa Lunde $^9/_{2}$ 1879.

32. *Niels Rolsdorph*, foged i Østerdalen 1829—1838. Født $^8/_{11}$ 1770 i Lom og søn af resid. kapellan hr. Jacob Lorentzen Rolsdorph og Anne Elisabeth Berg, blev med meget god karakter examinatus juris i 1795 og udnævntes til stiftsoverretsprokurator i Akershus. Som saadan boede han først paa Kirkenær og siden paa Fossum, var gjen- tagne gange konstitueret baade som foged og som sorenskriver under vakanser og blev med særdeles fordelagtige vidnesbyrd for orden, paalidelighed og dygtighed udnævnt $^{29}/_{9}$ 1829 til foged i Østerdalen; gagen var 444 spd. og de uvisse indtægter 356. Herfra tog han afsked med pension $^{29}/_{3}$ 1838 og døde $^{28}/_{3}$ 1842. Om hans skolelegat se s. 154.

Portræt paa Osterhaug.
Foged Praëm.

Gift $^{13}/_{11}$ 1801 i Elverum med *Anne Sophie Winsnes*, f. $^{12}/_{2}$ 1766 i Stange og død $^{30}/_{11}$ 1831 i Elverum, søster af foged Linds hustru. To børn, født i Elverum: *Elisabeth R.*, døbt $^3/_{2}$ 1803 og begr. $^{21}/_{9}$ 1804, og *Paul Winsnes R.*, døbt $^{10}/_{8}$ 1804 og død $^4/_{6}$ 1817.

33. *Jens Obel Praëm*, foged i Østerdalen 1839—1843. Født $^6/_{1}$ 1796 i Øsløs paa Jylland og søn af sogneprest Oluf Bagger Praëm og Sophie Tanche Obel, blev examinatus juris i Kjøbenhavn 1816 og aflagde ifl. kgl. till. mundtlig prøve i lovkyndighed ved Christiania universitet 1822, underretsprokurator i Akershus amt, Eidsvold, 1823, stiftsoverretsprokurator i Christiania $^{14}/_{2}$ 1837 og udnævntes $^{18}/_{1}$ 1839 til foged i Østerdalen, hvor han tog bopæl paa Skanshagen i Elverum. Herfra blev han $^9/_{5}$ 1843 foged i Nedenes, befordredes $^{28}/_{7}$ 1849 til byfoged og byskriver

i Arendal og $^{21/12}$ 1855 til byfoged i Drammen. Fra dette embede tog han afsked $^{31/12}$ 1861 og bosatte sig i Kjøbenhavn, hvor han døde $^{28/12}$ 1870. Om hans strid med Henrik Wergeland og dennes artikler om Praëm i «Statsborgeren» se Halvorsens Forfatter-Lexikon.

Gift først 1825 med *Hedvig Augusta von Krogh*, f. $^{29/6}$ 1805 i Eidsvold, datter af oberstlt. Christian Georg Frederik von Krogh og Elisabeth Dahr; fra hende blev han skilt, hvorefter hun $^{22/12}$ 1838 ægtede sin tremænding, ritmester Henrik von Krogh og døde $^{7/1}$ 1889 i Christiania. Derefter ægtede Praëm $^{18/9}$ 1844 sin kusine *Cecilie Onse Bolette Obel*, f. $^{20/7}$ 1809 i Gudum ved Aalborg og død $^{8/4}$ 1874 i Kjøbenhavn, datter af sogneprest Ole Frederik Obel og Fredrikke Sophie Magdalene Pontoppidan. Uden børn.

Portræt paa Østerhaug.
Foged Paus.

34. *Henrik Johan Paus*, foged i Østerdalen 1843—1858. Født $^{3/10}$ 1799 i Skien og søn af skibsfører Ole Paus paa Rising og Johanne Cathrine Plesner, som ved sit første ægteskab med kjøbmand Henrik Ibsen

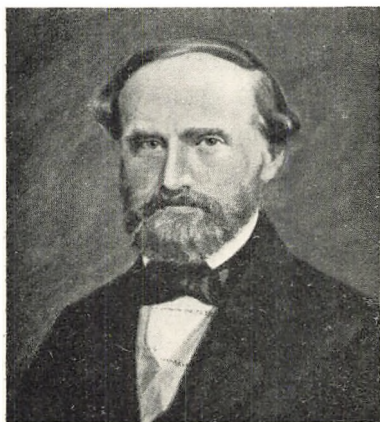
blev bedstemor til dr. Henrik Ibsen. Fra 1815 var Paus kontorist hos fogden i Nedre Telemarken, tiltraadte $^{1/10}$ 1819 som ekstraskriver i Finantsdep.tet, blev kopist i 1822 og tog norsk juridisk examen i decbr. s. f. a. med bedste karakter. I 1823 blev han amtsfuldmægtig paa Hedemarken med 140 spd. i løn, fik 1826 lensmandsombudet i Hof i Solør, og udnævntes $^{23/3}$ 1830 til underretsprokurator. Som saadan tog han bopæl paa Skanshagen i Elverum, senere paa Taarnborg og kjøbte i 1834 Østerhaug for 5000 spd. Han fik en stor praxis, førte sager for Røros verk, alle bank- og offentlige sager og erhvervede megen tillid og anseelse. Den $^{20/10}$ 1842 blev han foged i Larvik, men da de for dette embede opgivne indtægter langt fra svarede til de virkelige indkomster fik han statholder Løven-

skiolds tilladelse til at udsætte tiltrædelsen i paavente af bedre befordring. Den $17/8$ 1843 fik han saa udnævnelse til foged i Østerdalen og forblev boende paa Østerhaug. Som den sidste foged i dette vidtstrakte, dengang endnu udelte distrikt havde Paus «baade lange og besværlige thingreiser, der særlig i vintertiden kunde være haarde, men hvad der behageliggjorde dem var den venlige modtagelse, han mødte overalt af dalens befolkning». Orden og punktlighed blev nøie overholdt paa Paus' kontor, og selv var han en yderst samvittighedsfuld og retsindig mand, hvorfor han nød megen anseelse og hengivenhed. Da han $10/11$ 1858 blev befordret som foged til Øvre Romerike og flyttede til Ullensaker overrakktes han en stor sølvvase som erindringsgave fra hele Østerdalens befolkning. Nærmest paa grund af tiltagende daarlig hørsel søgte og fik han $25/2$ 1860 afsked som embedsmand og flyttede til Gjerpen, hvor han købte Lille-Follestad og døde her $21/7$ 1893.

Gift $20/10$ 1826 i Stange med *Sophie Lintrup*, født $21/4$ 1806 s.steds og død $24/2$ 1899 i Gjerpen, datter af amtsfysikus Christian Olaus Lintrup og Johanne Margrete Hofheldt. Paus og frue, som oplevede sit jernbryllup, havde 13 børn, af hvilke flg. blev gift: *Ole P.*, f. $22/12$ 1830, distriktslæge i Gloppen, *Sophie Henriette P.*, f. $10/9$ 1832 og død $21/1$ 1862, gift med købmand Hans Egede Hoel i Skien, *Johan Altenborg P.*, f. $3/12$ 1834, kaptein og krigskommissær, *Louise P.*, f. $16/5$ 1835, gift med kaptein, driftsbestyrer Christian Hulbert Hielm i Trondhjem, *Nina P.*, f. $30/12$ 1839, gift med svogeren Hans Hoel, *Ellef Christopher P.*, f. $16/12$ 1843, grosserer i Manchester, *Tollef Lintrup P.*, f. $22/4$ 1844, kaptein, distriktsingeniør i Trondhjem, og *Minda P.*, f. $3/5$ 1848, gift med sogneprest til Lunde Hans Carl Christopher Theodor Houen.

35. *Nikolai Ramm Ostgaard*, foged i Søndre Østerdalen 1859—1872. Født $21/4$ 1812 i Trondhjem og søn af købmand Michael Østgaard fra Dalsbygden og Maren Magdalene Ramm. Efter forældrenes skilsmisse i 1820 flyttede Østgaard med moderen til Tønset og vokste op i sin morfar, skoginspektør Nicolai Hersleb Ramms hjem paa Moen. Herfra kom han i 1825 til opdragelse hos sorenskriver Randulf i Elverum, blev, dimittert fra provst Deinbolls institut i Løiten, student med haud i 1831.

I 1836 blev han kopist i Revisionsdep.tet, tog juridisk examen med laud. i 1840 og blev i 1841 konst. som og $1\frac{1}{4}$ 1845 udnævnt til kgl. fuldmægtig i nævnte departement. I en liden privat forening «Tollekniven» foredrog han til at begynde med de folkelivsskildringer fra hjembygden Tønset, som i 1852 udkom under titelen «En Fjeldbygd» og gjorde ham til en kjendt novellistisk forfatter. I Christiania var han medlem af direktionen for Det norske Theater, og i 1858 besøgte han under en reise i Tyskland den for sine «Schwartzwalder-Dorfgeschichten» berømte Berthold Auerbach. Ved hjemkomsten søgte og fik han $4/7$ 1859 Søndre Østerdalens fogedembede, som var blevet oprettet ved kgl. resol. af $6/4$ 1859, og bosatte sig paa Helset i Elverum, hvor han afgik ved døden $3/1$ 1873 efter paa ansøgning at have modtaget afsked $29/7$ 1872.

Portræt paa Østerhaug.
Foged Østgaard.

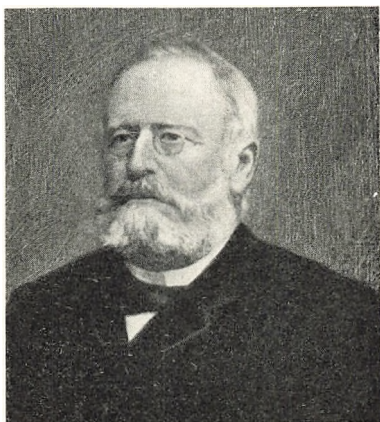
Gift $1\frac{1}{8}$ 1851 i Trondhjem med *Anna Gunhilda Nergaard*, f. $4/10$ 1829 i Trondhjem og død $20/2$ 1910 i Chr.ia, datter af uhrmager Anders Johnsen Nergaard og Hanna Olava Bjerck. Børn: *Valborg Magdalene O.*, f. $13/9$ 1852 i Chr.ia og død $13/9$

1879, gift med lagmand Gustav Theodor Baumann, *Harald Ramm O.*, f. $20/1$ 1852 i V. Aker og død $25/1$ 1908 som lensmand i Lom, *Einar O.*, f. $2/4$ 1857 og død $3/3$ 1907 som kjøbmand i Chr.ia, *Ragnhild O.*, f. $16/5$ 1859 i Chr.ia, lærerinde, *Thora Bjerck O.*, f. $23/5$ 1861 i Elv., gift med overlærer Peter Lauritz Andreas Schulerud, *Aagot O.*, f. $6/6$ 1863 og død $7/11$ 1874 i Chr.ia, *Signy O.*, f. $12/10$ 1866, gift med rektor i Bodø Hans Ramm Rønneberg.

36. *Johan Henrik Myhre*, foged i Søndre Østerdalen 1872—1877. Født $30/8$ 1829 i Trondhjem og søn af skomager Andreas Henriksen Myhre og Marit Jensdtr. Solem, examinatus juris med bekvem 1852, var derefter i fem aar stifts- og amts-

fuldmægtig, blev kopist i Justitsdep.tet 1859, konst. 1860 og udnævnt $\frac{31}{8}$ 1861 til kgl. fuldmægtig og $\frac{10}{7}$ 1865 til bureauchef. Den $\frac{23}{12}$ 1872 foged i Søndre Østerdalen, bosat paa Helset i Elverum, og herfra udnævnt $\frac{26}{9}$ 1877 til politimester i Trondhjem, hvor han døde $\frac{1}{9}$ 1888. Ugift.

37. *Hans Leganger Steenbuch*, foged i Søndre Østerdalen 1878—1891. Født $\frac{28}{2}$ 1830 i Haaland og søn af sogneprest senest til Enebak Hans Steenbuch og Karen Jensine Henny, tog examen artium 1848 og juridicum 1854, begge med laud. Han var derefter edsv. fuldmægtig først hos sorenskriver Hansteen i S. Østerdalen og derpaa hos sorenskriver Conradi i Lier og nedsatte sig i 1858 som overretssagfører i Ullensaker og blev her lensmand i 1860. Han købte sin svigerfars gaard Kyken i Ullensaker, hvor der i 1864 blev amtslandbrugsskole, som Steenbuch bestyrede til gaarden totalt nedbrændte $\frac{16}{6}$ 1874. Den $\frac{1}{4}$ 1878 blev han udnævnt til foged i Søndre Østerdalen, fra hvilket embede han efter ansøgning fik afsked med pension $\frac{13}{4}$ 1891, flyttede til Christiania og døde her $\frac{9}{11}$ 1896.

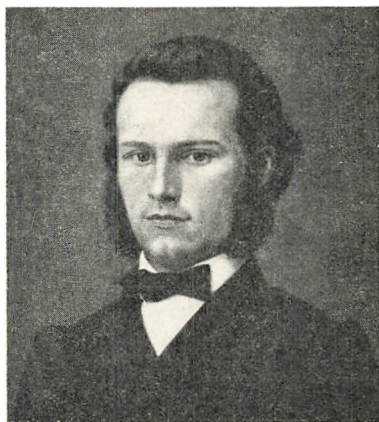
Portræt paa Østerhaug.
Foged Steenbuch.

Gift $\frac{16}{7}$ 1856 i Oslo med *Lydia Olivia Rustad*, født $\frac{2}{5}$ 1835 i Ullensaker og død $\frac{8}{2}$ 1915 i Christiania; datter af proprietær Martin Rustad og Emerentze Andersen. Børn: *Elisif S.*, f. $\frac{26}{3}$ 1857 i Oslo og død $\frac{8}{9}$ 1858 i Ullensaker, *Oscar S.*, f. $\frac{25}{2}$ 1859 og død $\frac{14}{8}$ 1859 i Lier, *Oscar S.*, f. $\frac{14}{6}$ 1860 og død $\frac{12}{2}$ 1864 i Ullensaker, *Christine Alexandra S.*, f. $\frac{21}{5}$ 1863, ugift, boende i Chr.ia, *Anna Hermine S.*, f. $\frac{8}{11}$ 1866 og død $\frac{3}{2}$ 1870 i Ullensaker, *Laura Marie S.*, f. $\frac{2}{10}$ 1868, gift $\frac{8}{6}$ 1907 i Chr.ia med kamrer Hans Jørgen Reich, Utansjö, Weda i Sverige, *Einar S.*, f. $\frac{9}{1}$ 1870, tandlæge paa Tønset, *Iyder Johannes S.*, f. $\frac{1}{1}$ 1874, bankkasserer i Chr.ia, *Christian Fredrik S.*, f. $\frac{5}{6}$ 1875,

kontorchef i Chr.ia, *Adolf Emil S.*, f. $\frac{29}{5}$ 1877, kaptein i Chr.ia, *Harald S.*, f. $\frac{26}{8}$ 1878, ingeniør i Montreal, Canada.

I henhold til kgl. resolution af 14 jan. 1888 blev embedet indtil videre at besætte ved kgl. konstitution.

38. *William Collett*, konst. foged i Søndre Østerdalen 1891 —1896. Født $\frac{29}{3}$ 1840 i Christiania og søn af cand. philos. Peter Nicolai Arbo Collett og Nicoline Johanne Marie Nagel, blev student 1857 og cand. jur. med haud 1863. Den $\frac{1}{4}$

Portræt paa Osterhaug.
Foged Collett.

1865 blev han ekstraskriver i Marine- og Postdep.tet, gik $\frac{1}{9}$ 1870 over i Poststyrelsen og $\frac{29}{10}$ s. a. i Postrevisionen. I aarene 1866, 1868 og 1873 var han skibsforvalter paa orlogsskibe, blev $\frac{7}{8}$ 1873 konst. 2den fuldmægtig og $\frac{1}{2}$ 1877 konst. 1ste fuldm. ved Statsraadafdelingen i Stockholm samt konst. auditør ved H. M. Kongens norske Garde. Den $\frac{1}{9}$ 1879 udnævntes Collett til kgl. fuldmægtig og tjenstgjorde som saadan i Postrevisionen. Fra $\frac{15}{1}$ 1887 til sommeren 1889 var han

sekretær hos statsminister Sverdrup, bestyrede $\frac{1}{10}$ 1889 til $\frac{1}{4}$ 1890 som konst. Kongsvinger postkontor, og var fra $\frac{1}{4}$ 1890 til $\frac{1}{7}$ 1891 konst. postmester i Tønsberg. Under $\frac{26}{9}$ 1891 blev han konst. foged i Søndre Østerdalen, $\frac{21}{11}$ 1896 konst. foged i Larvik og $\frac{6}{2}$ 1899 postmester i Larvik, hvor han døde $\frac{24}{5}$ 1915. En elskværdig og hensynsfuld mand. Ridder af svensk Wasaorden og af portug. Christusorden.

Gift $\frac{26}{1}$ 1879 i Stockholm med *Beda Wilhelmina Kihlbom*, f. $\frac{27}{3}$ 1839 i Mariestad, enke efter provinsiallæge i Lidköping Carl Henrik Sandelin og datter af kjøbmand Nils Elias Kihlbom og Beate Holmin. Fru Collett fik $\frac{6}{10}$ 1915 Kongens fortjenstmedalje i guld for sit arbejde for Røde Kors. Uden børn.

39. *Aanund Boe*, konst. foged i Søndre Østerdalen 1897—1901. Født $^{11}/_3$ 1841 paa Fevik i Fjære og søn af skibsfører Ole Boe og Kirsten Birketvet, blev student 1863 og cand. jur. med haud i 1868. Han gik departementsveien og blev $^{19}/_9$ 1885 kgl. fuldmægtig i Revisionsdep.tet. Herfra fik han $^{31}/_3$ 1897 kgl. konst. som foged i S. Østerdalen og da lov af 21 juli 1894 om delvis omordning af det civile embedsverk for amtets vedkommende traadte i kraft i 1901, blev Boe $^{14}/_5$ d. a. beskikket til amtskasserer i Hedemarkens amt med bopæl paa Hamar; her afgik han ved døden $^{24}/_9$ 1915. Boe blev saaledes den sidste foged i Søndre Østerdalen.

Gift 1. gang $^{15}/_7$ 1869 i Christiania med *Laura Elvine Louise Smith*, f. $^{11}/_{10}$ 1846 s.steds og død $^{4}/_5$ 1870 s.steds, datter af uhrmager Jens Smith og Wilhelmine Schmidt. Gift 2. gang $^{3}/_8$ 1890 i Chr.ia med *Nicoline Larsen*, f. $^{1}/_{10}$ 1845 i Trøgstad, bosat paa Hamar; datter af dreier Andreas Larsen og Birthe Marie Olsdatter. Et barn: *Louise Boe*, f. $^{27}/_4$ 1870 i Christiania, hvor hun er bosat; ugift.

Foged Boe.

Efter fot.

Sorenskrivere i [Søndre] Østerdalen.

Thingskrivere blev beskikket fra 1591, Sorenskrivere fra 1608.

1. *Peder Laugesen Ravn*, danskfødt, blev sorenskriver i Hedemarken og Østerdalen 1608, byskriver i Oslo 1612, Rigens skriver paa Akershus 1614 og fik da gaarden Egeberg i Aker til forlening. Den $^{11}/_1$ 1620 fik han brev paa lagmandsembedet i Stavanger, tiltraadte dette $^{7}/_{10}$ s. a., forflyttedes i jan. 1634 som lagmand til Bergen og fik her afsked 1641 efter diverse kontroverser med borgerskabet. Han levede 1643 i Bergen og hustruen hed *Karen Hansdatter*.

2. *Christen Andersen*, kaldes «fordum thingskriver i Hedemarken og Østerdalen» $\frac{5}{8}$ 1624, og har formodentlig været sorenskriver fra 1612 til 1618.

3. *Søfren Hansen*, sorenskriver i Solør og Østerdalen fra 1619 til 1624. Han var i 1625 bosat i Solør og beklager sig da over forurettelser fra lagmandens side.

4. *Knut Frederiksen*, sorenskriver i Østerdalen fra 1625 og formodentlig til 1631. Samtidig med ham var Hans Knutsen sorenskriver paa Hedemarken.

5. *Hans Carstensen Tanch [Tanche]*, sorenskriver i Solør og Østerdalen 1631—1662. Født $\frac{26}{3}$ 1604 i Maribo paa Laaland og søn af raadmand Carsten Hansen og Hilleborg Hansdatter, kom i 1624 paa skriverstuen hos Just Høeg, som da var lensherre over Maribo len og hofmester ved Sorø adelige akademi, herfra kom han i 1626 til Herluf Daa til Valby gaard som foged over godset. Ved Herlufs død blev Tanch sekretær hos slotsherren paa Varberg, lensherren Mogens Gyldenstjerne, og tjente ham i fem aar, kom saa i 1630 til Norges statholder Christopher Urne som haandskriver og regimentssekretær og blev af ham beskikket til sorenskriver i Solør og Østerdalen 1631. Samtidig fik han tilladelse til at bo paa Kluge i Vang, tre mils vei udenfor distriktet, og bønderne paa Hedemarken blev paalagt at give ham friskyds, hvad der faldt dem tungt for brystet; de gjorde gjentagne gange vanskeligheder, og Tanch maatte endnu saa sent som $\frac{26}{10}$ 1660 opnaa fornyet paalæg herom fra statholderen. Samtidig med ham var Niels Rasmussen Muus sorenskriver paa Hedemarken. Som fuldmægtig hos Tanch nævnes i 1640'aarene Mogens Henriksen i Aamot og Mads Schram i 1650'aarene i Solør. I 1661 tog Tanch afsked, forblev boende paa Kluge og døde her i 1676.

Gift 1. gang omkr. 1632 med *Karen Hansdatter*, der angives død i 1643, datter af byfoged i Roskilde Hans Dinesen. Gift 2. gang $\frac{28}{2}$ 1647 med *Elisabeth Thomasdatter*, datter af sogneprest til Toten, senere i Oslo hr. Thomas Laugesen og Marthe Olsdtr. Reersen. Af hans børn kjendes: *Hilleborg T.*, gift med efterflg. sorenskriver Liv Borch, *Hans og Carsten T.*, begge studenter 1656, *hr. Christopher T.*, f. 1641, student 1662,

sogneprest til Land, *hr. Nils T.*, sogneprest til Hof i Solør og *Karen T.*, gift med *hr. Bo Hansen Aurelian*, sogneprest til Ringsaker.

6. *Liv Borch*, sorenskriver i Solør og Østerdalen 1662—1674. Født 1630 i Elverum og søn af sogneprest *hr. Alexander Borch* og *Anne Livsdr.*, blev $^{25}/_5$ 1662 sorenskriver *Tanchs* efterfølger efter i nær otte aar at have været hans fuldmægtig. I 1666 klagede almuen over hans udsugelser; uveiret gled dog denne gang over, men i 1674 overgik der ham en høiesteretsdom for misbrug af embedsførsel, han blev suspendert og afsat, og svogeren *Hans Thomasen Holst* blev konstitueret af statholderen $^{14}/_{11}$ 1674. I nogen aar var han derefter proviantskriver ved Elverum skanse og kom saa $^{25}/_8$ 1677 atter i embede som foged i Stjørdalen, men denne herlighed fik en brat ende i 1683, da hans kasseangel kom for dagen. Kautionisterne oberst *Reichwein* og assessor *Anders Simonsen* fik ved statholderens resolution af $^{10}/_{11}$ 1685 sekvestration paa hans jordegods i Elverum (Se *Gaarder, Houm, Hvarstad, Vesterhaug, Strand og Grindhagen*) og endnu længe efter hans død procedertes om hans gjeldsaffærer; ved thinget $^{22}/_7$ 1707 i Elverum stevnedes saaledes *Borchs* arvinger til lagthinget $^{14}/_9$ s. a. til indfrielse af beslaglagt gods.

Liv Borch begik saavel i Elverum, hvor han var bosat paa *Gaarder*, som i Stjørdalen en lang række streger, som røber en særdeles tøielig moral og lidet nøieregnende karakter; slurveri og letsind var det som særlig kjendetegnede ham, baade privat og offentlig. Fra Stjørdalen tog *Borch* tilbage til Elverum, men fandt vistnok liden hygge hos sine gamle sambygdinge, for i 1692 drog han til sin familie i Trondhjem og døde her $^{25}/_2$ 1698. Med sin hustru *Hilleborg Tanch*, formandens datter,

Portræt paa Østerhaug.
Sorenskriver Borch.

havde han børnene: *Alexander B.*, druknede 1697 i Holland, *Margrethe B.*, gift først med Paul Pedersen Koch i Trondhjem, der døde $\frac{16}{8}$ 1697, og derpaa med købmand s.steds Ehm Høyer, søn af raadmand Peder Ehmsen i Høyer, Holsten; hun var et udmerket menneske og blev gennem datteren Hilleborg Høyer oldemor til statsminister Johan Sverdrup, *Hilleborg B.*, f. 1664, gift med foged paa Toten Johan Nernst, *Ole B.*, f. 1670, lensmand i Jevnaker og gaardbruger paa Bjellum, *Anne Catharine B.* døde $\frac{2}{2}$ 1697 i Trondhjem og *Hans B.*, døde $\frac{24}{2}$ 1697 i Lade. — Gennem sønnen Ole Borch paa Bjellum har sorenskriveren en vidt udbredt efterslegt.

7. *Jens Madsen*, sorenskriver i Solør og Østerdalen 1674 — 1685. Født i Danmark og muligens søn af borger i Aalborg Mads Lauritzen Thyboe, var han allerede inden 1639 kommet til Norge. Efter at have været sorenskriver i Toten og Valdres blev han i 1659 foged i Gudbrandsdalen, men kom her op i de viderværdigheder mellem bønder og embedsmænd, som i de flg. aar medførte en vidtløftig undersøgelse af tildels korrupte embedsforhold i distriktet. Trods allehaande kneb og en ved udbredt nepotisme sikret gjensidig assurance endte det blandt andre knald og fald med at Jens Madsen fik sin afsked paa graat papir i 1661. Han boede paa Isum i Fron og var vistnok en formuende mand. Paa sine gamle dage lykkedes det ham $\frac{15}{10}$ 1674 at faa Solør og Østerdalens sorenskriveri, men i bestallingen var det ved en uagtsomhed indkommet at Odalen hørte med til dette embedsdistrikt, og derved kom han i totterne paa Hans Thomasen Holst, som $\frac{6}{7}$ 1667 havde faaet successionen paa og i febr. 1674 havde tiltraadt Øvre Romerikes sorenskriveri, til hvilket Odalen var henlagt. Der udgik saa et kgl. reskript af $\frac{5}{8}$ 1675, hvorved Odalen erklæredes rettelig at høre Hans Holst til. Siden levede han, som det synes, stille og skikkelig til sin død $\frac{18}{6}$ 1685 paa Snarvold i Hof. Med sin hustru *Anne Philipsdatter*, som var en søster af den intrigante lagmand paa Oplandene Jørgen Philipsen og som enke boede paa Hole i 1700, havde han en søn, *Philip Jensen*, og to døtre.

Peder Clausen Stabel, en søn af sorenskriver Claus Bastiansen Stabel paa Romerike, blev $\frac{5}{8}$ 1675 vicesorenskriver med succession efter Jens Madsen, men døde før ham, i april 1685.

8. *Niels Arntzen*, sorenskriver i Solør og Østerdalen 1685—1686. Døbt $\frac{29}{7}$ 1649 i Christiania og søn af købmand Arnt Torstensen og Maren Nielsdr., blev $\frac{14}{5}$ 1682 vicesorenskriver med expetance paa embedet efter Jens Madsen og tiltraadte med bestalling $\frac{4}{7}$ 1685. Allerede i oktober 1686 afgik han ved døden. Ugift.

9. *Bendix Heide*, sorenskriver i Solør og Østerdalen 1686—1716. Født 1655 i Strøm, Odalen, søn af sogneprest hr. Anders Pedersen Heide og Margrethe Clemetsdr., blev Arntzens efterfølger $\frac{6}{11}$ 1686 og bosatte sig i Vinger. Han var en udmerket mand, lige retsindig som uegennyttig og hjælpsom, og det vides at han af egen pung betalte skatten for smaafolk, som var kommet i vanskeligheder; i hele distriktet var han derfor en ligefrem elsket mand. I 1715 kjørte han en dag gennem isen i Glommen, ved hvilken leilighed nogen thingbøger gik tabt, og han paadrog sig derved den sygdom, som $\frac{19}{1}$ 1716 medførte døden; begr. $\frac{28}{1}$ ved Vinger.

Portræt i slegten.
Sorenskriver Heide.

Gift først med foged Steenkuhls datter *Elisabeth Steenkuhl*, f. 1669 og begr. $\frac{15}{6}$ 1706 i Vinger, og dernæst $\frac{8}{2}$ 1709 med *Gisken Schjelderup*, f. 1670 og begr. $\frac{4}{5}$ 1742 i Vinger, enke efter sogneprest til Tønset hr. Niels Jensen Friis, og datter af sogneprest til Støren hr. Peder Jørgensen Schjelderup og Clara Tausan. Børn, alle født i Vinger: *Johan H.*, døbt $\frac{20}{6}$ 1690, blev tolder i Faaborg, *Anders H.*, døbt $\frac{14}{10}$ 1692 og begr. $\frac{7}{1}$ 1784 i Melhus, oberstløjtnant, *Margrethe Marie H.*, døbt $\frac{25}{2}$ 1694, gift 1721 med prest til Eidsberg hr. Hans Schmidt, *Claus H.*, døbt $\frac{28}{12}$ 1696 og død $\frac{22}{2}$ 1772 i Hollen, kaptein, *Birthe Sophie H.*, døbt $\frac{4}{8}$ 1698, gift $\frac{2}{3}$ 1719 i Vinger med løjtnant Christopher Kloed, *Anne Catharine H.*, døbt $\frac{16}{2}$ 1700, gift først med David Ulriksen i Drøbak og dernæst med kommandant

Johan Junge paa Kongsvinger, *Jens H.*, døbt $\frac{29}{8}$ 1701, handelsmand i Horsens, *Bendix H.*, døbt $\frac{1}{12}$ 1704 og død $\frac{18}{9}$ 1775 i Christiania, kaptein, og *Brede H.*, døbt $\frac{28}{5}$ 1706, proprietær i Børsen.

10. *Hans Winsnes*, sorenskriver i Solør og Østerdalen 1716—1742. Født 1684 paa Vinsnes i Fet og søn af den velstaaende gaardbruger Amund Johnsen Vinsnes og Maren Christensdr. Hans bror Mogens Winsnes, f. 1782, blev sorenskriver i Gudbrandsdalen og far til Stange'presten hr. Paul Winsnes, hvis døtre Charlotte og Anne Sophie blev gift med fogderne i Østerdalen Christian Lind og Niels Rolsdorph. Den $\frac{13}{2}$ 1716 blev Winsnes konst. og $\frac{9}{3}$ 1716 udnævnt til sorenskriver i Solør og Østerdalen og døde i dette embede $\frac{15}{6}$ 1742 paa Opaker i Grue. «Han betalte til Kongens kasse en anseelig sum penge for tjenesten»; var en streng, men dygtig mand.

Gift $\frac{17}{9}$ 1722 i Vang med *Anne Catharine Sverdrup*, f. $\frac{8}{10}$ 1693 i Vang og død $\frac{26}{12}$ 1756, datter af sogneprest hr. Niels Lauritzsen Sverdrup og Else Cathrine Hansdr. Rosentorn. De havde nogen børn, der alle døde som smaa i Hof.

11. *Andreas Aagaard*, sorenskriver i Solør og Østerdalen 1742—1772. Døbt $\frac{22}{10}$ 1699 i Aarhus domkirke og søn af byskriver Christen Jensen Hem [Aagaard] og Dorthe Mathiasdr.; han kom tidlig paa sin fars kontor og derefter som fuldmægtig hos flere høiesteretsprokuratorer, senest hos Lowson, fra hvilken stilling han ved kgl. reskript af $\frac{17}{10}$ 1738 beskikkedes som aktor i kommissionssagen mod general Nils West m. fl. paa Bornholm. Herfra skilte Aagaard sig saa vel at Kongen tilsgavde ham særdeles bevaagenhed og $\frac{3}{8}$ 1742 udnævnte ham til sorenskriver i Solør og Østerdalen.

Ved kgl. reskript af $\frac{6}{8}$ 1762 blev bestemt at sorenskriveriet ved indehaverens død skulde sammen med Øvre Romerike og Odalens sorenskriveri deles i 3 nye embeder: Østerdalen, Solør og Odalen samt Øvre Romerike. «Af svaghed og arbeide svækket paa kræfter» og særlig for skrøbelig til at sidde paa hesteryggen, hvad hyppig var nødvendig paa lange aastedsbefaringer, søgte Aagaard $\frac{22}{5}$ 1772 at maatte afstaa Østerdalen til sin mangeaarige fuldmægtig Schultz og selv beholde Solør, og dette blev bevillet ham $\frac{9}{7}$ 1772. Hans helbred blev

imidlertid stadig værre og i 1773 søgte han om at maatte faa sin søn Christian August til efterfølger som sorenskriver i Solør. Trods stiftamtmandens vidnesbyrd om Aagaards «redelige og retsindige vandel og den yndest og fortrolighed, han almindelig havde erhvervet sig», blev dette andragende afslaaet. I 1778 gjentog han det, men inden svar blev afgivet fandt han sig for svækkelse nødsaget til at indgive sin afskedsansøgning. Den blev bevillet $\frac{2}{12}$ 1778, med 200 rdl. aarlig pension, og $\frac{25}{12}$ 1782 døde han i Grue, 83 aar gl.

Gift $\frac{3}{1}$ 1746 i Hof med *Kirsten Flor*, f. $\frac{28}{2}$ 1723 i Rolag og død $\frac{15}{12}$ 1792 i Grue, datter af sogneprest hr. Augustinus Flor og Ingeborg Pedersdr. Opdal. Børn, født i Grue: *Christian August A.*, døbt $\frac{31}{7}$ 1748, fuldmægtig hos sin far og jevnlig konstitueret under dennes svaghed til han $\frac{2}{12}$ 1778 blev sorenskriver i Tune, 1792 i Numedal og Sandsvær og 1797 stiftsoverretsassessor i Trondhjem, hvor han døde $\frac{24}{5}$ 1804, kancelliraad, *Mathias A.*, f. $\frac{30}{5}$ 1749, sogneprest til Hjørundfjord, og *Ingeborg Dorothea A.*, døbt $\frac{5}{10}$ 1752 og begr. $\frac{27}{8}$ 1771 i Grue, hvor gift $\frac{29}{9}$ 1768 i Brandval med foged i Solør Jens Kjøning.

12. *Johan Christian Schultz*, sorenskriver i Østerdalen 1772 —1795. Døbt $\frac{28}{12}$ 1725 i Aker¹ og maaske søn af Christian Christiansen Schultz, som $\frac{24}{8}$ 1713 i Christiania ægtede Johanne Olsdr. Efter examen artium i 1746 og ex. philos. i 1747 studerte Schultz jura for at gjøre sig bekvem til dommerembedet. Efter at have konditionert flere steder blev han fra 1754 fuldmægtig hos sorenskriver Aagaard og fik som saadan aktionen mod endel kjøbmænd for ulovlig tømmerhugst i Kongens almenning og i 1762 undersøgelsen af veiforbindelsen mellem Norge og Dalarne, hvad han udførte paa egen bekostning og til statholderens tilfredshed. Da Schultz $\frac{5}{6}$ 1772 søgte om at blive Aagaards efterfølger i embedet, fik han dennes attest for at være «en meget tilforladelig, redelig og habil person», som gjentagne gange havde været konstitueret baade i Østerdalens og Hedemarkens sorenskriverembede, og statholderen anbefaler ham som en mand «ikke alene af en skikkelig opførsel, men endogsaa af erforderende capacité». Den $\frac{9}{7}$ 1772 blev han udnævnt til

¹ Kirkebogen for denne tid er forkommet. Daaben er anført i Enkekassen.

sorenskriver i Østerdalen, som fra nu af blev eget embede, tog bopæl først i Aamot og fra 1777 paa Søndre Opsal i Elverum, hvor han efter nogen tids sygdom afgik ved døden $\frac{1}{10}$ 1795, efterladende sin familie i meget trange kaar.

Gift først $\frac{9}{4}$ 1768 i Grue med *Anna Elisabeth Kreutz*, f. $\frac{23}{8}$ 1745 i Vinger og død $\frac{7}{5}$ 1769 i Hof, datter af løjtnant Bernt Fredrik Kreutz og Mette Marie Orning, og derefter $\frac{30}{12}$ 1774 i Grue med *Maren Christine Colbjørnsen*, døbt $\frac{2}{5}$ 1755 i Grue, hvor død $\frac{18}{9}$ 1835, datter af gaardbruger Ole Colbjørnsen paa Stemsrud og Wilhelmine Charlotte Margrethe Rathen. Børn: *Anna Elisabeth S.*, døbt $\frac{14}{5}$ 1769 i Hof og død $\frac{15}{6}$ 1822 i Løiten, gift først med sogneprest til Løiten hr. Hans Jacob Smith og derpaa med ritmester Joachim Werner Riis, *Jacob S.*, f. omkr. 1774, lensmand paa Hedemarken, *Wilhelmine Charlotte S.*, døbt $\frac{12}{10}$ 1775 i Aamot, hvor begr. $\frac{15}{12}$ 1775, *Wilhelmine Charlotte Margrethe S.*, døbt $\frac{5}{8}$ 1778 i Elv., gift med sorenskriver Fredrik Christian Bruenech i Nedre Romerike, *Birgitté S.*, døbt $\frac{27}{8}$ 1779, gift med postmester Hans Wolf i Saxkjøbing, *Ingeborg Birgitté S.*, døbt $\frac{14}{8}$ 1781, gift med gjestgiver Hans Christian Bay paa Magnor, *Ole Colbjørnsen S.*, døbt $\frac{7}{1}$ 1783, grosserer i Kjøbenhavn, *Andreas Aagaard S.*, døbt $\frac{4}{1}$ 1784, gift med foged Christian Fredrik Nissen i Solør, *Hans Colbjørnsen S.*, døbt $\frac{23}{12}$ 1784, forsvandt som sjømand paa Ostindiereise, *Ollegaard Rodsteen S.*, f. $\frac{24}{12}$ 1786, gift med kaptein Hans Lemmich Juell paa Hedemarken, og *Herman S.*, døbt $\frac{20}{10}$ 1791 og død 1806 som discipel paa Herlufsholm, begr. $\frac{16}{5}$.

13. *Hans Andreas Brandt*, sorenskriver i Østerdalen 1796 — 1798. Født $\frac{8}{5}$ 1755 i Ullensaker og søn af sogneprest hr. Johan Rasmus Brandt og Birthe Marie Hjort, blev examinatus juris med haud i 1773 og $\frac{4}{11}$ 1778 udnævnt til auditor ved Falsterske inf. regiment; fik $\frac{9}{4}$ 1783 titel af overauditor. Den $\frac{9}{11}$ 1787 blev Brandt politimester i Bergen, og da 100 rdl. af dette embedes gage ham uafvidende var beslaglagt som pensionsbeløb fik han tillige bestalling som viceraadmand, men opnaaede dog først i 1793 løn som saadan. I Bergen vandt han megen yndest indtil agent Hans Krohns og generalkrigskommissær Gyldenkrantz's uregelmæssigheder kom for dagen, og han i embeds medfør maatte følge sin strenge retfærdighedssans; derved

fik han, trods de høiesteretsdomme som fældede de herrer, en stor del af borgerskabet imod sig, og da han tillige offentlig lod falde ærekrænkende udtalelser om byens laug og haandverker-nes retskaffenhed, blev han et offer for en voldsomt ophidset opinion og ved kgl. resolution af $27/3$ 1795 removeert fra begge embeder. Brandts optræden havde været ubehændig, men meget langt fra mislig embedsørsel, og han søgte derfor om paany at maatte udnævnes i samme embeder, hvad stiftamtmanden dog ikke kunde anbefale, idet han mente dette neppe vilde blive til gavn og glæde hverken for Brandt som en ærekjær mand eller for byen, hvor hans gjenindsættelse kunde foranledige ubehagelige optrin. Stiftamtmanden «fandt derimod at det var ham en hellig pligt at anbefale ham med oprigtig ønske til hurtig befording til andet embede, som ved at erstatte hans tab maatte formilde hans meget haarde skjebne, den en lovlig tiltale og dom umulig kunde tilkjende ham». Brandt fik saa $23/9$ 1795 vartpenge paa 466 rdl. og udnævntes $15/1$ 1796 til sorenskriver i Østerdalen, hvor han tog bopæl paa Løvberget i Elverum. Da han ikke havde raad til at holde huslærer for sine børn og ønskede at skaffe disse en god skolegang, søgte han og fik han $19/1$ 1798 Nordhordland sorenskriverembede. Han flyttede nu til Bergen, hvor han fik den tilfredsstillende at anerkjendes som dygtig og strengt retsindig embedsmand, og hvor han døde $21/2$ 1806.

Gift $2/1$ 1789 i Ullensaker med *Fredrikke Louise Castonier*, f. $6/6$ 1764 i Kolding og død $5/10$ 1817 i Kjøbenhavn, datter af oberstlttn. Falk Daniel Castonier og Hedvig Amalie v. Brømsen. Børn, alle født i Bergen: *Johan Rasmus B.*, f. $5/10$ 1789, foged i Rakkestad, død $11/1$ 1858 i Chr.ia som entlediget, *Hedvig Amalie B.*, f. $14/9$ 1790 og død $17/9$ 1790, *Hedvig Amalie B.*, f. $2/3$ 1791, gift med kjøbmand i Bergen Josef Fredrik Scherffenberg, *Falkina Birgitte Maria B.*, f. $18/10$ 1792, gift med landinspektør Weinholt, Kjøbenhavn, *Daniel Bernhard B.*, f. $2/9$ 1795 og død ugift $15/5$ 1864 som tegnelærer i Chr.ia, *Hans Hel-muth Castonier B.*, f. $26/7$ 1798, dansk major, død $23/7$ 1868, gift med Christiane Fibiger, *Anna Johanne Christine B.*, f. $30/10$ 1799 og død $21/5$ 1813, og *Ellen Ide Christine B.*, f. $26/5$ 1805, gift med sin fætter, resid. kapellan til Norderhov Christopher Wessel Støren.

14. *Andreas Aagaard Kiønig*, sorenskriver i Østerdalen 1798—1814. Født $\frac{8}{3}$ 1771 paa Opaker i Grue og søn af foged i Solør og Odalen Jens Bendix Kiønig og Ingeborg Dorothea Aagaard, hvis far var sorenskriver i Østerdalen Andreas Aagaard. Efter ex. artium i 1787 og juridicum med laud. i 1790 blev Kiønig kopist i det Danske Kancelli 1793 og udnævntes $\frac{19}{1}$ 1798 til sorenskriver i Østerdalen og fik s. d. titel af kancellisekretær; bopæl paa Opsal i Elverum. I henhold til regenten prins Christian Frederiks kundgjørelse af $\frac{19}{2}$ 1814 samledes 14 mænd i Elverum med

sogneprest Gude i spidsen i kirkens sakristi $\frac{25}{2}$ for at vælge to i sognet bosatte mænd som befuldmægtigede for menigheden ved valget af repræsentanter til rigsforsamlingen paa Eidsvold. Valgt blev Kiønig og gaardbruger Peder Hansen Grundset. Ved møde paa Gaarder $\frac{15}{3}$ 1814 af amtets samtlige valgmand blev derefter til Eidsvoldsmænd valgt amtmand Claus Bendeke, Kiønig og lensmand Ole Evenstad. I rigsforsamlingen sluttede Kiønig sig til selvstændighedspartiet og fulgte Falsens votum

Portræt paa Osterhaug.
Sorenskriver Kiønig.

da han $\frac{17}{5}$ valgte prins Christian Frederik til Norges konge.

Den $\frac{27}{9}$ 1814 blev Kiønig assessor i Høiesteret, flyttede fra Elverum til Christiania $\frac{31}{5}$ og tiltraadte dette embede $\frac{30}{6}$ 1815; som saadan var han medlem af rigsretterne 1815—16, 1821—22 og 1836. Ved justitiarius Mandix' død i 1835 blev Kiønig fungerende justitiarius og søgte embedet efter ham; som ældste assessor blev han ogsaa indstillet af regjeringen, $\frac{28}{7}$, men kong Carl Johan foretrak, efter flere gange at lade afgjørelsen udsætte, statssekretær Georg Jacob Bull. Da denne omsider blev udnævnt $\frac{21}{9}$, søgte Kiønig sig forurettet og søgte afsked, hvilken blev ham bevillet $\frac{14}{2}$ 1837. I aarene 1816 til 1821 fungerede Kiønig som statsrevisor. Ridder $\frac{29}{8}$ 1832 og kommandør med storkors af svensk Nordstjerneorden $\frac{28}{1}$ 1837.

Efter sin afsked fra Høiesteret slog Kiønig sig ned i Elverum, hvortil han ankom $27/7$ 1837 og boede siden paa Søndre Opsal, som han havde kjøbt af prokurator Fougner. Her førte siden den gamle ungkarl et komfortabelt hus. Respektert og høiagtet fra alle hold vil Kiønig erindres som en for bygden meget nyttig mand, hvis arbeide bl. a. for ædruelighedens fremme fik megen betydning. Derimod var han ingen duelig jordbruger, baade huse og jordvei var i temmelig daarlig forfatning, da han afgik ved døden $1/3$ 1856. «Taknemmelige Broder- og Søsterbørn» reiste et granitminde-merke paa hans grav paa Elverums kirkegaard, som ungdommen fra Opsal siden altid har holdt pyntet; under inskriptionen staar «En Retfærdigs Ihukommelse er til Velsignelse».

15. *Johan Randulf*, sorenskriver i Østerdalen 1815—1837. Født $1/8$ 1774 i Meraker og søn af kaptajn Niels Randulf og Christiane Margrethe Hersleb. Examinatus juris med bedste karakter i 1800 blev han $3/7$ 1801 auditør ved Nordenfjeldske inf.regiment og fulgte med i felten i krigsaarene 1807 til 1809, fra hvilken sidste tid han var garnisonsauditør i Fredrikstad. Han erhvervede sine militære overordnede vidnesbyrd for «embedsduelighed, retskaffenhed og den mest glimrende agtelse». Den $2/3$ 1815 blev han sorenskriver i Østerdalen, tog bopæl paa gaarden Kirkenær, som han i 1820 kjøbte af foged Lind og som siden har været bosted for sorenskriverne først ved salg fra mand til mand og fra 1854 som embedsgaard, og her afgik han ved døden $2/1$ 1837. Randulf var en originalt tilskaaret personlighed, precis og omhyggelig som embedsmand, fortrinlig selskabsmand med en næsten paa-trængende gjestfrihed; ugift. Hans søstersøn var lensmand Holst.

Ved Randulfs død blev sorenskriveriet i henhold til kgl. resolution af 10 juni 1837 delt i to embeder, Søndre Østerdalen og Nordre Østerdalen.

16. *Christian Frederik Erichsen*, sorenskriver i Søndre Østerdalen 1837—1853. Født $11/5$ 1802 i Christiania (Slotsmenigheden) og søn af bordskriver, senere lensmand i Ullensaker John Erichsen og Rachel Olmütz, blev exam. juris med bekvem i 1824, var derefter edsv. fuldmægtig hos sorenskriver Borschenius paa Øvre Romerike, blev kopist i Justitsdep.tet 1828,

kgl. fuldmægtig $\frac{28}{3}$ 1830 og bureauchef $\frac{15}{8}$ 1833. Under $\frac{10}{10}$ 1837 udnævntes han til sorenskriver i Søndre Østerdalen, tog bopæl paa Kirkenær, og erhvervede sig megen anseelse som dygtig og retsindig dommer ligesom han personlig følte sig uhyre vel blandt Østerdølerne og i høj grad vandt deres hengivenhed ved sin venlige hjælpsomhed i alskens spørgsmaal og sit lyse, joviale humor. Nærsagt overrumplet ved departementets tilskyndelse søgte han og fik $\frac{21}{9}$ 1853 Toten, Vardal og Biri sorenskriverembede, hvad han dog stadig siden angrede paa, indforlivet som han var blevet i Elverum. Efter at have taget afsked med pension $\frac{27}{1}$ 1859 flyttede han til Christiania

Portræt paa Osterhaug.
Sorenskriver Erichsen.

og afgik her ved døden $\frac{14}{5}$ 1869 i sin villa, Oscarsgade 23.

Gift $\frac{5}{4}$ 1829 i Eidsvold med *Mathca Bjørnsen*, f. $\frac{2}{3}$ 1801 i Skedsmo og død $\frac{11}{5}$ 1856 paa Toten, datter af brugsfuldmægtig ved det Anker'ske Fideikommis' skoge Sivert Bjørnsen og Karen Holt, som siden blev gift med forvalter Christen Hedemark Lütken. Ingen børn, men to pleiedøtre: frøken Clara Grue, død $\frac{4}{1}$ 1919, 89 aar gl. i Chr.ia, og hustruens brordatter Helga Bjørnsen, en meget musikalsk

dame, som ægtede kgl. fuldmægtig Herman Gran og døde $\frac{17}{11}$ 1887, 46 aar gl., i Chr.ia.

17. *Philip Henrik Hansteen*, sorenskriver i Søndre Østerdalen 1854—1869. Født $\frac{30}{3}$ 1817 paa Moss og søn af toldinspektør Niels Lynge Hansteen og Petronelle Severine Clementin, blev student 1834 og cand. jur. med laud. $\frac{10}{1}$ 1840, hvorefter han i to aar var edsv. fuldmægtig hos sorenskriveren i Moss. Som saadan dømte han i 1840 en løsgjænger til at staa i gapestokken og benyttede saaledes et allerede dengang forældet straffemiddel. Dommen vakte baade spot og forargelse, Henrik Wergeland rykkede i «Morgenbladet» ud med et satirisk eventyr, hvori gapestokdommen blev haanet ganske eftertrykke-

ligt, og lavede desuden hele 13 epigrammer, som fulgte slag i slag i hvert nummer af bladet. De var ikke alle lige morsomme; blandt de mest vellykkede var fig.:

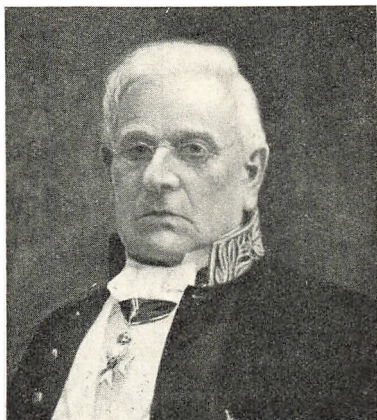
Berømthedslystne By blandt alle i Nationen,
det var dig ikke nok
imellem dine Sagn at eie Konventionen;
Du maatte have mer og fik en Gabestok.

Man siger Tiden gaar om allesteds med Fakler,
men gik den gjennem Moss hvor endnu sker Mirakler,
da blev den sgu sat fast, fik kort Proces og Dom,
og for Løsgjænger i Gabestok den kom.

Hansteen blev imidlertid ikke den vrede digter svar skyldig, men gjorde ham i en artikel, som noksom røber den skarpskoede jurist, begribeligt at saa længe det gamle straffemiddel ikke var afskaffet, fik det ogsaa bruges, naar leiligheden passede, og Stiftsoverretten stadfæstede dommen. Dette var vist forresten sidste gang, gapestokken blev brugt her i landet.

Efter $\frac{1}{4}$ aars tjeneste som amtsfuldmægtig i Smaalenene gik Hansteen i juni 1843 ind i Justitsdep.tet som ekstraskriver, fik i de fig. tre somre konstitution som assessor i Stiftsoverretten, blev i 1848 konst. og $\frac{21}{8}$ 1849 udnævnt til kgl. fuldmægtig, kort efter konst. bureauchef og $\frac{10}{4}$ 1851 expeditionssekretær. Under $\frac{18}{1}$ 1854 blev Hansteen udnævnt til sorenskriver i Søndre Østerdalen, tog bopæl paa Kirkenær i Elverum og vandt hurtig respekt som dygtig og streng dommer. Den $\frac{8}{9}$ 1869 forflyttedes han som sorenskriver til Solør, blev i jan. 1878 beskikket til extraord. assessor og udnævntes $\frac{12}{10}$ 1878 til fast assessor i Høiesteret. Fra dette embede tog han afsked $\frac{17}{6}$ 1899 og afgik ved døden $\frac{18}{6}$ 1911 paa sin eiendom Majorstuveien 13 i Christiania. Ridder $\frac{21}{1}$ 1879 og kommandør af 1. kl. af St. Olav $\frac{21}{1}$ 1890.

Fra $\frac{30}{9}$ 1880 til $\frac{28}{9}$ 1906 var Hansteen medlem af Enke-

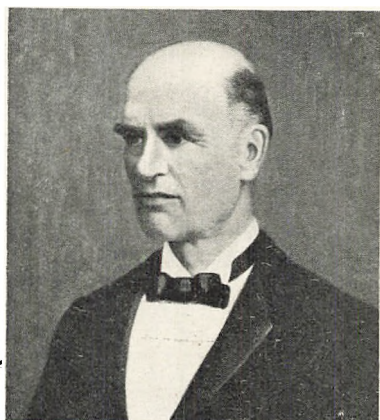

Portræt paa Osterhaug.
Sorenskriver Hansteen.

kassens administration og fra 1896 tillige af den dermed forbundne direktion for Pensionskassen for Statens tjenestemænd.

Som sorenskriver fik Hansteen ry for at have udrettet overmaade meget for sine embedsdistrikters opkomst, ikke mindst i henseende til økonomi og kommunikationer. Hans anseelse som skarpsindig og lærd jurist var betydelig, og embedsgjeringen var ham en religion, som havde krav paa det hele menneske, dets id og dets virke; det var hans kald, hans samvittigheds bud og hans aands fulde eie.

Gift $14/3$ 1847 paa Strømsø med *Jacobæa Elisabeth Krumm*, f. $22/0$ 1814 paa Nøsted i Skoger og død $21/1$ 1893 i Christiania, datter af skibsfører Johan Krumm [Keyser] og Elisabeth Catharine Lind. Børn, de

Portræt paa Østerh. aug.

Sorenskriver Major.

4 ældste sødt i Chr.ia, de øvrige i Elv.: *Nicoline (Nina) Severine Mathea Elisabeth H.*, f. $10/10$ 1848, ugift, *Anna Sophie H.*, f. $9/10$ 1850, ugift, *Philip H.*, f. $22/5$ 1852 og død $30/6$ 1852, *Betzy Marie Philippa H.*, f. $29/5$ 1853, ugift, *Philip Henrik Friedlieb H.*, f. og død $17/2$ 1855, *Severine Clementin H.*, f. $17/2$ og død $20/2$ 1855, *Christopher Clementin Krumm H.*, f. $17/8$ 1856, kgl. fuldm., senere godseier i Asker,

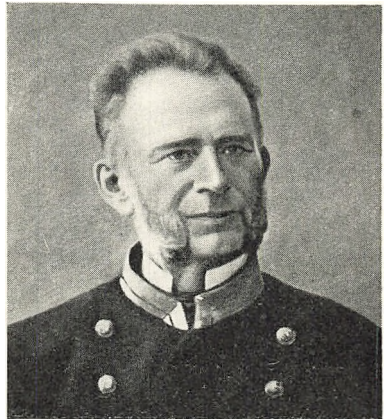
gift $22/6$ 1897 i V. Aker med Nanna Just, *Axel H.*, f. $31/10$ 1858 og død $28/5$ 1859, og *Axel H.*, f. $23/5$ 1860, justitssekr. i Høiesteret, gift $15/10$ 1896 med Dorothea Lund.

18. *Harald Emil Major*, sorenskriver i Søndre Østerdalen 1870--1879. Født $29/12$ 1809 paa Kongsgaard i Oddernes og søn af den af Wergeland besungne irlænder Robert Gonsalvo Major, der flygtede til Norge under den uheldige irske reisning i 1798 og blev fabrikeier ved Christiansand, og Sophie Benedicte Weidemann; student 1829 og cand. jur. med haud i 1834. Efter at have tjenstgjort som ekstraskriver og konst. kgl. fuldmægtig i Kirkedep.tet, blev han $7/5$ 1845 underretssagfører i

Flekkefjord og $\frac{16}{6}$ 1848 overretssagfører, hvorhos han en tid var konst. foged. Den $\frac{25}{1}$ 1853 blev han konst. og $\frac{16}{4}$ 1853 udnævnt til sorenskriver i Namdalen, fik fra dette embede et aars permission for at følge sin reiselyst og besøgte Amerika og China, blev $\frac{11}{7}$ 1860 byfoged i Porsgrund og $\frac{3}{1}$ 1870 sorenskriver i Søndre Østerdalen, med bopæl paa Kirkenær. Fra dette embede fik Major efter ansøgning afsked med pension $\frac{1}{11}$ 1879 og var senere, med afbrydelser af talrige og længere ophold i Italien, Lissabon og Paris, bosat i Christiania, hvor han afgik ved døden $\frac{13}{4}$ 1907; ugift.

Major var anset som en dygtig, nøiagtig og human embedsmand, var af liberal politisk anskuelse og besad sjeldne sprogkundskaber. Han var af de faa, som oplevede baade 1814 og 1905, og lige til sine sidste dage beholdt den gamle herre sin aandelige og legemlige vigør. Ved sin afsked i 1879 købte han i en alder af 70 aar en meget stor livrente, som han siden nød godt af i 26 aar!

19. *Peter Julius Blom*, byfoged i Porsgrund, blev $\frac{2}{5}$ 1880 udnævnt til sorenskriver i Søndre Østerdalen, men fik $\frac{20}{7}$ 1880 tilladelse til at forblive i sit tidligere embede og tiltraadte ikke sorenskriverembedet.

Portræt paa Østerhaug.

Sorenskriver Hausmann.

20. *Christian Larsen Hausmann*, sorenskriver i Søndre Østerdalen 1880—1891. Født $\frac{5}{12}$ 1827 i Lunde i Dalene og søn af sogneprest Christian Fredrik Hausmann og Cathrine Elisabeth Larsen, blev student 1845 og cand. jur. med laud. 1854, hvorefter han i 3 aar var edsv. fuldmægtig hos sorenskriver Thaulow paa Velo i Jevnaker og senere aut. fuldmægtig hos regjeringsadvokat Dunker. I 1858 nedsatte han sig som sagfører i Christiania, blev advokat i 1862, udnævntes $\frac{7}{2}$ 1874 til sorenskriver i Nordre Helgeland og forflyttedes $\frac{11}{12}$ 1880 til Søndre Østerdalen, med bopæl paa Kirkenær. Hausmann var en meget dygtig, udpræget energisk og samvittighedsfuld embedsmand,

men hans noget braakende og bryske væsen faldt ikke i Østerdølnernes smag, og han vandt derfor ikke hos dem den popularitet, han siden opnaaede som sorenskriver i Moss, hvortil han forflyttedes $^{10}/_9$ 1891. Den $^{21}/_1$ 1896 blev han ridder af St. Olavs orden. Efter at have taget afsked som embedsmand $^{15}/_{12}$ 1911 bosatte han sig i Christiania og afgik her ved døden $^{28}/_1$ 1913.

Gift $^{2}/_8$ 1874 i Jevnaker med *Josefine Francisca Nissen*, f. $^{27}/_8$ 1831 i Helsingør og død $^{17}/_4$ 1906 paa Jeløen, Moss; datter af kateket Ludvig August Nissen og Anne Dorothea Westergaard. Barnløs.

Sorenskriver Hausmann havde gennem sit lange liv ført nøiagtige dagbøger, men i henhold til testamentarisk bestemmelse blev den lange række bind brændt ved hans død.

Portræt paa Østerhaug.
Sorenskriver Moss.

21. *Ole Theodor Bech Moss*, sorenskriver i Søndre Østerdalen 1892—1904. Født $^{31}/_{12}$ 1836 i Bjørnør og søn af sogneprest senest til Lyster Just Moss og Mathea Fredrikke Henriette Caroline Sophie Mathiesen, blev student 1855, cand. theol. med haud 1861 og cand. jur. med haud 1864. Han var derefter fra 1866 til 1876 edsv. fuld-

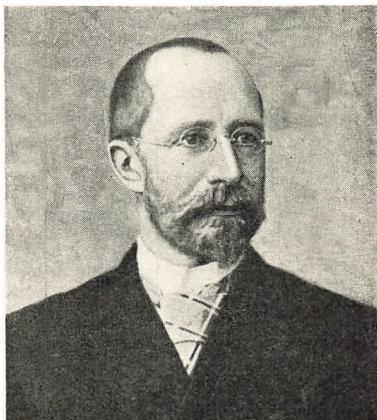
mægtig hos sorenskriveren paa Toten, konst. sorenskriver i 1 aar, og i 1877 nedsatte han sig der som underretssagfører. Den $^{1}/_4$ 1882 blev han udnævnt til politimester paa Fredrikshald og befordredes $^{23}/_4$ 1892 til sorenskriver i Søndre Østerdalen, i hvilket embede han afgik ved døden $^{23}/_4$ 1904 paa Kirkenær. Moss var politisk interessert, deltog i 1880'aarenes livlige folkemøder og var i 1883—85 storthingssuppleant for Fredrikshald; medlem af Østre Totens herredsstyre, ordfører paa Fredrikshald og forøvrig overdraget mange kommunale hverv.

Gift $^{27}/_{10}$ 1872 i V. Aker med *Christiane Mansine Carlsen*, f. $^{25}/_9$ 1849 i Fredriksværn, bosat i Christiania; datter af skole-

lærer og bankkasserer Christian Carlsen og Maren Sina Fougner. Børn, de fem ældste født paa Østre Toten, de øvrige paa Fredrikshald: *Fust M.*, f. $15/7$ og død $1/8$ 1873, *Kristian Mansin Carlsen M.*, f. $8/11$ 1874, sorenskriver i Brønnøy, *Sophie Justine M.*, f. $6/8$ 1876, *Sigrid Marie (Lilla) M.*, f. $11/10$ 1878, gift $14/3$ 1904 i Elv. med dav. lensmand, senere finsk generalkonsul i Chr.ia Carsten Simonsen, Lysaker, *Carl Georg M.*, f. $7/12$ 1880 og død $8/1$ 1884 i Fr.hald, *Agnes Caroline M.*, f. $22/7$ 1884, gift med gaardbruger Ingebret Rogstad (I. s. 633), *Fust Georg M.*, f. $5/3$ 1886, farmer i Canada, *Thora Christiane M.*, f. $3/2$ 1888, gift $3/11$ 1914 med ingeniør Hjalmar Parelus, Lillebø gruber, og *Helga Elise M.*, f. $1/9$ 1891, paa advokatkontor i Chr.ia.

22. *Johannes Gløersen*, sorenskriver i Søndre Østerdalen 1904—1913. Født $9/1$ 1849 paa Eker og søn af senere sogneprest til Elverum Christian August Gløersen og Olea Marie Randers, student 1867 og cand. jur. med laud. 1874. Efter at have været fuldmægtig i Norges Banks afdeling i Christiania fra $6/6$ 1886 blev Gløersen $7/11$ 1891 byfoged i Tromsø og befordredes $29/7$ 1904 til sorenskriver i Søndre Østerdalen, i hvilket embede han afgik ved døden $10/8$ 1913 paa Kirkenær. En dygtig og afholdt mand, med musikalsk begavelse.

Gift $11/2$ 1898 i Tromsø med *Else Helene Fjergensen*, f. $18/8$ 1871 i Maalselven, datter af handelsmand Jørgen Jørgensen og Kristine Elisabeth Myhre. Børn, det ældste født i Kjøbenhavn, de 4 flg. i Tromsø og de 3 yngste i Elverum: *Johannes G.*, f. $11/6$ 1898 og død $22/5$ 1918 i Elv., *Haaken Christian G.*, f. $7/8$ 1900, *Frede G.*, f. $20/8$ 1901, *Helene G.*, f. $21/4$ 1903, *Marie G.*, f. $8/7$ 1904, *Gudrun G.*, f. $17/10$ 1905, *Rolf G.*, f. $3/10$ 1908, og *Leif G.*, f. $24/7$ 1910.

Portræt paa Osterhaug.
Sorenskriver Gløersen.

23. *Markus Fredrik Holtermann Rambech*, sorenskriver i Søndre Østerdalen 1913—. Født $\frac{2}{10}$ 1859 i Meldalen og søn af sogneprest Nicolai Christian Krog Rambech og Caroline Joakimine Holtermann, blev student 1878 og cand. jur. med laud. 1882. Extraskriver i Finantsdep.tet $\frac{1}{2}$ 1882, med permission herfra edsv. fuldmægtig hos sorenskriveren i S. Jarlsberg $\frac{1}{10}$ 1884 til $\frac{31}{12}$ 1886, udtraadte da af departementet og nedsatte sig som overretssagfører i Orkedalen. Udnævntes $\frac{24}{9}$ 1904 til sorenskriver i N. Helgeland og forflyttedes herfra til Søndre Østerdalen $\frac{15}{8}$ 1913.

Gift $\frac{26}{1}$ 1894 i Meldalen med *Johanne Katharine Støren*, f. $\frac{18}{5}$ 1867 i Aas, datter af sogneprest Abraham Wilhelm Støren og Lagertha Johanne Dircks. Uden børn.

Amtmænd

i Oplandenes amt, oprettet 22 febr. 1757, i Hedemarkens amt, oprettet 11 april 1781.

Stiftamtmandseembedet oprettet 1 oktbr. 1864.

1. *Mathias Collett*, $\frac{22}{2}$ 1757— $\frac{23}{4}$ 1759. Født $\frac{10}{9}$ 1708 [ante conjugium], søn af købmand i Christiania, stadskaptein James Collett og Karen Berg. Student 1728, studerte i udlandet til 1737, blev 1746 sekretær ved General-havnekommissionen, amtmand i Finmarkens amt 1750 med bolig paa Alten gaard. Amtmand i Oplandene 1757, boende paa Kvæka i Vang og døde her allerede $\frac{23}{4}$ 1759. «Bekjendt som en meget ærlig, fornuftig og redelig mand med smukke videnskaber og god indsigt i lov og ret; en brav og duelig amtmand».

2. *Christian Petersen*, $\frac{25}{11}$ 1760— $\frac{12}{4}$ 1768. Født $\frac{27}{12}$ 1701 i Helsingør, søn af passkriver Hans Petersen og Cathrine Hansdr. Brems, blev regimentsskriver 1722, karakt. kaptein 1735, zahlkasserer 1741, titul. oberstltn. 1748. Amtmand i Oplandene 1760, forflyttet til amtmand i S. Bergenhus og stiftamtmand i Bergen $\frac{12}{4}$ 1768, tog afsked i 1772 og døde $\frac{19}{9}$ 1775 i Christiania. Med sin hustru Anna Ramus, en datterdatter af Anna Colbjørnsdatter, havde han bl. a. sønnen Johan Daniel Fredrik Petersen, generalmajor, Eidsvoldsmænd.

3. *Christian Fredrik Holck* til Holckenhavn, baron, $\frac{12}{4}$ 1768— $\frac{4}{4}$ 1781. Født $\frac{12}{6}$ 1734 paa Antvorskov, Sjælland, søn af

oberst og kommandant paa Kongsvinger baron Mogens Holck og Margrethe Magdalene Sophie v. Warnstedt. Kammerherre $\frac{26}{4}$ 1768. Var som amtmand bosat først paa Ringnes i Stange, senere paa Lovisenberg i Vang, hvor han døde $\frac{4}{4}$ 1781. Gift $\frac{19}{4}$ 1769 paa Gimsø kloster med Fredrikke Louise Adeler, f. $\frac{30}{9}$ 1748 og død $\frac{26}{10}$ 1810. Af børnene var datteren Anna Beate Holck gift med generalmajor Frederik Julius Haxthausen.

4. *Ditlev Pentz*, $\frac{17}{4}$ 1781— $\frac{1}{4}$ 1789. Født $\frac{16}{12}$ 1744 paa Fjellebro paa Fyen, søn af konferentsraad Frederik Ludvig Christian Pentz og Anne Margrethe v. Holstein. Efter at have gaaet den militære vei og i 1767 taget afsked som secondløjtnant for at ofre sig for sine godser Kannes (Rantzausgave) og senere Fjellebro, blev Pentz i 1780 amtmand i N. Bergenhus, kom herfra til Hedemarken, hvor han interesserte sig for udskiftning af sameieskogene. Bønderne klagede over at han fordrede korn-gaver af dem, hvad medførte hans forflytning i 1789 til amtmand i Dronningborg, Silkeborg og Mariager aanter i Aarhus stift. I 1793 blev Pentz stiftamtmand og amtmand i Aalborg amt fra 1794, tog afsked i 1815 og døde $\frac{10}{5}$ 1821 i Aarhus. Kammerherre 1773, hvid ridder 1793 og geheimekonferentsraad 1812. Hans hustru Øllegaard Rodsteen Sehested var datter af oberst Malte Sehested.

5. *Andreas Høyer*, $\frac{1}{6}$ 1789— $\frac{17}{2}$ 1802. Født $\frac{30}{9}$ 1742 i Christiansand, søn af kommerceraad Svennik Andreas Høyer og Helvig Lund, student 1758, juridisk kandidat 1760, departementssekretær 1771, kommerceraad 1777, legationsraad i Paris 1780, hvorefter amtmand paa Hedemarken, og bosat paa Kjønerud i Vang. Paa grund af efterladenhed i embedsførsel fik han afsked i 1802 og døde $\frac{4}{2}$ 1817 i Kjøbenhavn. Med sin hustru Annette Becker, f. $\frac{21}{5}$ 1762 og død $\frac{30}{5}$ 1813 i Kjøbenhavn, fik han en stor efterslegt.

6. *Nicolai Emanuel de Thygeson*, $\frac{31}{5}$ 1802— $\frac{24}{10}$ 1804. Født $\frac{19}{4}$ 1772 paa Mattrup, søn af justitsraad Thyge Jesper de Thygeson til Mattrup og Sophie Charlotte Bertelsen de Cederfeld, student 1792, juridisk kand. 1797, vicelandsdommer i Sjælland og Møen 1799, amtmand i Hedemarken 1802, stiftamtmand i Christiansand 1804, entledigedes 1809; stiftamtmand i Akershus stift 1813, entled. 1815 og døde $\frac{16}{5}$ 1860 i Kilchberg ved Zürich. Kommandør af Dannebrog 1809 og Danne-

brogsmænd 1813. Eiede Mattrup og Bygholm og var gift med den rige Louise Pløen af Christiania, men pengekrisen gjorde ham til en fattig mand.

7. *Claus Bendeke*, $\frac{22}{12}$ 1804— $\frac{14}{9}$ 1816. Født $\frac{7}{2}$ 1764 i Vang, søn af sorenskriver, kancelliraad Andreas Bendeke og Amalie Margrethe Rosenkrantz Lerche, stud. 1783, cand. jur. 1788, inspektør ved hvalfangsten paa Grønland 1795 og amtmand paa Hedemarken 1804. For forsømmelighed i embedsførsel fik han en alvorlig advarsel i 1813. Eidsvoldsmand 1814. Assessor i Christiansands stiftsoverret 1816 og justitiarius 1823. Døde $\frac{29}{5}$ 1828 i Christiansand. Hans hustru Magdalene Cathrine Pihl var datter af presten Abraham Pihl i Vang.

8. *Lauritz Weidemann*, $\frac{3}{2}$ 1817— $\frac{23}{8}$ 1821. Født $\frac{27}{11}$ 1775 paa Toten, søn af prokurator, senere foged Lars Weidemann og Maria Sommerfeldt, student 1790, cand. jur. 1793, byfoged i Risør 1797, sorenskriver i S. Søndmør 1798, i Toten, Vardal og Biri 1802. Amtmand i Hedemarken 1817, forflyttet til amtmand i Christians amt 1821, afsked 1851. Kom. af St. Olavs orden 1851. Eidsvoldsmand, storthingsmand og præsident. Døde $\frac{1}{8}$ 1856 paa sin gaard Stenberg paa Toten. En overmaade dygtig og vel anset mand, glødende patriot og streng økonom, men tillige stivsinnet og vanskelig at manøvrere med; en værdig og imponerende skikkelse. Hans hustru Ditlevine Marie Qvist var datter af foged Ditlev Qvist i Nedenes.

9. *Frederik Hartvig Johan Heidmann*, $\frac{23}{8}$ 1821— $\frac{7}{5}$ 1849. Født $\frac{27}{7}$ 1777 i Skogn, søn af major Lorentz Peder Heidmann og Dorothea Mathea Sommerschild, gik den militære vei og blev ritmester og chef for Skognske eskadron 1818, amtmand 1821, afsked 1849 og død $\frac{17}{10}$ 1850 paa sin gaard Kjønnerud i Stange. Eidsvoldsmand, storthingsmand. Kom. af St. Olavs orden 1849. En særdeles dygtig, initiativrig og afholdt embedsmand. Hans hustru Anne Cathrine Bernhoft Ræder var datter af oberstlt. Johan Georg Ræder.

10. *August Christian Manthey*, $\frac{15}{8}$ 1849— $\frac{21}{4}$ 1856. Født $\frac{14}{2}$ 1811 i Rakkestad, søn af sorenskriver Samuel Wilhelm Manthey og Antonette Wilhelmine Elisabeth de Stockfleth, student 1829, kopist 1830, cand. jur. 1835, kgl. fuldm. 1838, bureauchef 1841, exp. sekretær i Finantsdep.tet 1845, i Indred. dep.tet s. a., amtmand 1849. Statsraad 1856, stiftamtmand i Chri-

stiania 1874 og døde $\frac{25}{5}$ 1880 som saadan. Storkors af St. Olavs orden 1876. Hans hustru Mathea Anker Nielsen var datter af agent Jacob Nielsen.

11. *Ludvig Kyhn*, $\frac{12}{7}$ 1856— $\frac{23}{2}$ 1890. Født $\frac{25}{8}$ 1817 i Eidsvold, søn af lensmand Jens Christian Kyhn og Albertine Philipine Wardrum, student 1834, cand. jur. 1840, kopist i Kirkedep.tet 1836, bureauchef 1844, expeditionschef 1847. Sorenskriver i Strinden og Selbu 1855, men tiltraadte ikke, da han 1856 blev amtmand i Hedemarken. Stiftamtmand 1864. Døde $\frac{23}{2}$ 1890 paa Hamar. Stortingsmand. Kom. af St. Olavs orden 1877. Hans 1ste hustru Laura Eleonore Bernhardine Sissener var datter af oberst Wilhelm Sissener, og hans 2den, friherreinde Anna Georgina Fock, var datter af svensk friherre Alexander Fock.

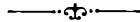
12. *Oscar Mørch*, $\frac{7}{7}$ 1890— $\frac{25}{7}$ 1897. Født $\frac{24}{75}$ 1845 i Christiansand, søn af prokurator Ole Mørch og Otilie Marie Mørch, student 1862, cand. jur. 1868, kgl. fuldm. i Kirkedep.tet 1873, bureauchef 1879, expeditionsskretær 1886. Stiftamtmand 1890, entled. 1897; storthingsmand. Døde $\frac{4}{9}$ 1897 paa Bygdø. Ridder af St. Olavs orden. Hans 1ste hustru Gerda Kirsebom var datter af konsul Gabriel Bloch Kirsebom i Christiansand; hans 2den hustru Lilla Graah var datter af fabrikeier Knud Graah i Christiania.

13. *Gregers Winther Wulfsberg Gram*, $\frac{17}{2}$ 1898— $[\frac{6}{2}$ 1914] $\frac{8}{10}$ 1915. Født $\frac{10}{12}$ 1846 paa Moss, søn af sorenskriver Hans Gram og Jensine Sophie Wulfsberg, student 1864, cand. jur. 1869, studerte i udlandet, ansat i Justitsdepet 1873, dommer i Ægypten 1875. Vendte i 1882 tilbage til Norge, konst. amtmand i Nordland 1883, extraord. assessor i Høiesteret 1884. Statsminister i Stockholm 1889, høiesteretsassessor 1891, atter statsminister i Stockholm 1893, stiftamtmand 1898. Medlem af en række voldgiftsretter til afgjørelse af internationale spørgsmaal. Medlem af voldgiftsdomstolen i Haag. Storkors af St. Olavs orden. Hans hustru Antoinette Brodtkorb er datter af godseier Herman Brodtkorb til Kjørbo.

14. *Johannes Irgens*, [konst. $\frac{6}{2}$ 1914] $\frac{8}{10}$ 1915— $\frac{17}{3}$ 1916. Født $\frac{31}{7}$ 1869 i Aas, søn af lektor Marcus Frederik Irgens og Julie Marie Nicoline Dyrgreen, student 1887, cand. jur. 1892, konsulatstipendiat 1892, advokatfuldm. 1896, overretssagfører

1898, advokat 1900. Legationssekr. i London 1906, norsk minister i London 1908, udenrigsminister 1910, konst. stiftamtmand [1914] 1915, minister i Kjøbenhavn og Haag 1916, minister i Rom 1922. Kom. af St. Olavs orden. Hans hustru Lilla Gulbranson er datter af godseier Carl Gulbranson i Christiania.

15. *Torvald Løchen*, ¹⁹/₁₁ 1915 fra ¹/₄ 1916 at regne—. Født ²⁹/₁ 1861 i Vang, søn af overkontrollør Edvard Martin Løchen og Anne Elisabeth Grøtting (I s. 515), student 1879, cand. jur. 1883, studerte udenlands, ekstraskr. i Indredep.tet 1884, ansat i Det statist. Centralbureau 1889, bureauchef i Indredep.tet 1891, expeditionsekr. 1898 først i Indredep.tet og derpaa i Landbrugsdep.tet. Amtmand i N. Bergenhus 1902, men tiltraadte ikke, da s. a. udn. til amtmand i N. Trondhjem. Stiftamtmand 1915. Ridder af St. Olavs orden. Hans hustru Ingeborg Motzfeldt er datter af høiesteretsassessor Ernst Motzfeldt.

Personregister.

[«hr.» foran et fornavn betyder at vedkommende er prest.]

- Aabel**, Christine Margr.
P. 230.
— Peder Pavels 231.
- Aagaard**, Andreas 398, 402.
— Christen Jensen 398.
— Chr. August 399.
— Ingeborg Dor. 399
— Jonas 176, 177.
— Kirsten Jensdr 108.
— Mathias 399.
— Niels 108.
- Aakrann**, John 281, 319, 342, 353, 355, 357.
— Olaf Bull 299, 345.
— Otto 171, 287, 355.
- Aamodt**, Jens 187, 190, 191.
- Aarnes**, Amund J. 353.
— Embret H. 151.
- Aaset**, Christen J. 222.
— Ole 290.
- Adam**, kapellan 102.
- Adeler**, Fredrikke Louise 411.
- Alberg**, Mathias 203.
- Alf Pedersen**, prest 367.
- Alme**, Haakon 264.
— Peder 382.
- Alstad**, S. A. 338.
- Amund Richartsen**, prest 100.
— s'dtr., Anne 100.
- Anckerstrøm**, Thormod 226.
- Anders Pedersen**, raadm. 366.
— Simonsen, assessor 373, 395.
- Andreasen**, Anton Mathæus 352, 354, 355, 359.
- Andreasen**, Christian 352.
Anna Christensdr., Jens Aamodts 191.
— Amundsdr., hr. N. Krabbes 100.
— Hellesdr. 365.
— Livsdr. 103, 395.
— Philipsdr. 396.
— Rasmusdr. 372.
- Antonius Knutsen** 363.
- Arbo**, hr. William 118.
- Arentz**, Frederik, bisp 28.
— Hans M. 232.
- Armfelts korps** 212.
- Arntzen**, Niels, sorenskr. 397.
— Sven 205, 214 flg.
- Astrup**, Anna Johanna 130.
— Nicolai 130.
- Aubert**, Benoni 192.
- Augestad**, Elias J. 356, 357.
- Aurelian**, hr. Bo Hansen 395.
- Austad**, Christen Lauritzen 102.
- Baanerud**, Peder Olsen 89, 351.
- Baardset**, Even Rasmusen 90.
- Bach**, Johanne 384.
- Bakken**, Erik 91.
- Bang**, Carsten Gerh. 206.
— Else 371.
— Jens Jacobsen 369 — 371.
- Bassøe**, hr. Andreas 120 flg., 153.
— Hieronymus 120.
— familien 121.
- Baumann**, Gustav Theodor 390.
- Bay**, Carsten 121, 341 flg.
— Hans Chr. 400.
- Bech**, Hans Willumsen 91.
— Lars Willumsen 289.
- Becker**, Annette 411.
- Belitz**, hr. Lauritz 148.
- Bendeke**, Andreas 412.
— Claus 402, 412.
- Bent Olsen** 102.
- Bentzon**, Adolph C. 227.
- Berbom**, Wilh. Tjodolf 125.
- Berg**, Anna Elisabeth 387.
— Christen H. 297.
— Karen 410.
— hr. Ole 112.
— hr. Peder Jensen 238.
- Berger**, Erik Gulbr. 318.
— Gulbrand E. 318.
— Gunder Olsen 316.
— Helge 318, 347 flg., 355, 358.
— John Gundersen 93.
— Ole Gundersen 89, 147, 316.
— Peder G. 294.
- Bergsvend Christopher-**
sen, prest 65, 103.
- Berndes**, Johan, svensk landshøvding 20 flg., 23.
- Berner**, Jørgen, arkitekt 299, 345.
- Bernhoft**, hr. Hans A. 148.
- Bie**, Johanna 114.
- Biering**, Maren Jensdr. 188.
- Biermann**, Diderik 377.
— Jacob Dideriksen 377.

- Birger Jonsson, prest 14.
 Birgitte Christophersdr.
 hr. Knut Rings 108.
 Bjelke, Margrethe 202.
 Bjerck, Hanna Olava 390.
 Bjølset, Gunder, 113, 351.
 — Ole C. 297.
 Bjørnsen, Helga 404.
 — Mathea 404.
 — Sivert 404.
 Bjørnstad, Olaf 131.
 Blaastrup, Ole Simonsen
 109.
 Blehr, Albert, 227.
 Blekinge, hr. Bent C.
 367.
 Blix, Joh. Fredr. 204 flg.
 — Lucie Eriksdr. 105.
 — Peder Eriksen 150.
 Blom, Peter Julius, so-
 renskr. 407.
 Blütecher, hr. Lauritz 100.
 Bœ, Aanund, foged 393.
 — Louise 393.
 — Ole 393.
 Bøesen, hr. Thomas 93.
 Bolstad, Peder 382.
 Bonde, Johan 203.
 Borch, hr. Alexander 19,
 65, 73, 103 flg., 177,
 395.
 — hr. Alexander til
 Akerø 105.
 — hr. Anders 105, 147.
 — hr. Claus 20, 103.
 — hr. Jacob 104.
 — hr. Jens 96, 98, 104,
 105, 106 flg., 147,
 185.
 — Jeremia Margr 121.
 — hr. Johan S. 124.
 — Karen T. A. 124.
 — Liv 103, 104, 147,
 176, 185, 373, 394
 flg.
 — Niels 105, 117.
 — Sophie Dor. 123.
 — familien 104 flg., 396.
 Borchgrevink, Einar 128.
 — hr. Hans Henrik 98,
 100, 130 flg.
 — hr. Henrik Chr. 130.
 — Leonhard Chr. 115.
 — Maria 115.
 — familien 130 flg.
 Borchsenius, Rasmus R.
 386.
 Braaten, Knut J. 222.
 Braem, Else Margrethe
 379.
 — Nicolai 379.
 — Niels Madsen 379.
 Brandt, Hans Andreas,
 sorenskr. 400 flg.
 — hr. Johan Rasmus
 400.
 — Jørgen J. (?) 376.
 — familien 401.
 Braunman, Dominicus
 374.
 — Eleonore 374.
 Brems, Cathrine Hansdr.
 410.
 de Bretteville, Louis le
 Normand, general
 385.
 — Vedastine 385.
 Breum, Halvor H. 222.
 — Peder H. 222.
 Brodtkorb, Antoinette
 413.
 — Ant. Chr. 121.
 — Herman 413.
 Bronken, Peder 262.
 Bruenech, Fredr. Chr.
 400.
 Brun, Mads Jensen 188.
 — Magdalene 115.
 — Mette Jacobsdr. 104.
 Bruun, Johanne Munch
 110.
 — mag. Søren 109.
 Brændholen, Embret Knut-
 sen 151.
 v. Brømsen, Hedvig
 Amalie 401.
 Budde, Christopher 188.
 — Jonas 187.
 — hr. Ole Jonsen 188.
 — Vincents 212.
 Budæus, se Budde.
 Bugge, Amund 353.
 — Peter Mathias 353.
 Bukier, Karen Sophie 126.
 Bull, hr. Andreas Lie 100.
 Bull-Andersen, Jens 299.
 — Lovise 345.
 Buschovius, hr. Daniel
 13 flg., 17.
 Bæk, Peder Helgesen =
 Wæringsaasen.
 Bækken, Peder T. 222.
 Campbell, Daniel Ander-
 sen 177.
 v. Cappelen, Diderik 386.
 v. Cappelen, Inger Jør-
 gine 386.
 de Cardi, Abraham I. 177.
 — Jacob 177.
 Carlsen, Chrisian 409.
 — Christiane Mansine
 408.
 Carstens, L. D., orgel-
 bygger 93.
 Castonier, Falk Daniel
 401.
 — Fredrikke Louise 401.
 de Cederfeld, Charlotte S.
 411.
 Christen Andersen, lærer
 148, 150.
 — Andersen, sorenskr.
 394.
 — Gundersen paa Gref-
 heim 364.
 — Hansen, konduktor
 191.
 — Jensen, foged 19, 22,
 50, 303, 367—369.
 — Mogensen, foged
 365.
 — Thøsen 381.
 Christensen, Christen,
 foged 69, 381.
 Christiansen, Emil, ar-
 kitekt 336.
 — Jacob, 98, 291, 319
 flg.
 — Valborg 171.
 Christopher «Foed», fo-
 ged 363.
 — Henriksen, prest 103.
 — Jensen, prest 365.
 Claus guldsmed i Oslo 103.
 — Hansen, foged 176.
 Clementin, Petronelle Se-
 verine 404.
 Goch, Anne Margrethe
 376.
 Colbjørnsdr., Anna 410.
 Colbjørnsen, Maren Chri-
 stine 400.
 — Ole 400.
 Cold, Jacob, 109.
 — Sara Christine 109.
 Collett, James 316, 410.
 — Mathias 410.
 — Peter N. A. 392.
 — William 392.
 — & Leuch 316.
 Colstrup, hr. Jens 238.
 Cretz, Crees, se Kretz.
 Creutz, Lorentz 177, 209.

- Dahl, Anne 160.
 — Christopher 160, 318.
 — Borghild 348.
 — Gudor A. 318, 348.
 — Per 172, 318, 348 flg.
 — Petronelle 349.
 — Søren 262, 318.
 Dahr, Elisabeth 388.
 v. Delden, Jørgen 22.
 Dideriksen, Nicolai 378.
 Dietrichs, Carl Georg
 Halvor 131.
 — Thora 131.
 Dietrichs Olsen 131 flg.
 Dircks, hr. Andreas F.
 100.
 — Lagertha Joh. 410.
 Doll eller Dord, foged 363.
 Dop, Hans Iver, 262.
 — Hans Wilhelm 118.
 — Mette 118.
 — hr. Willum 176, 226.
 Dorn, Johan Jochuusen
 376.
 Dorph, Frantz Wilhelm
 358.
 Dow, Peter 226.
 van den Driesch, Veda-
 stine 385.
 Drosdrup, Marie Helene
 191.
 Dyre Sevaldsen 365.
 Dyrgreen, Julie M. N. 413.
 Doderlein, Anne Johanne
 130.
 — Mette Margr. 130.
 Dørum, H. E. 233.
 Eltestøl, Olav Andreas
 163, 340, 356 flg.
 358 flg.
 — Aslak Staalesen 163.
 Egeberg, Westye 285, 305.
 Eide, Olav 340.
 Eliassen, Elise Kristine
 352.
 — Georg Chr. 352.
 Elieson, Peter 316.
 Elisabeth Thomasdr.
 Hans Tanchs 394.
 Elligers, Anne Christine
 378.
 — Omar Jensen 378.
 Embret Nielsen, skræd-
 der 294.
 Engen, Nils Hansen 91.
 Erichsen, Christian Fre-
 derik 358, 403.
 Erichsen, hr. Hans Emil
 132.
 — John, bordskriver 403.
 — hr. Niels Christian
 132 flg.
 Erik Eschildsen, foged
 363.
 — Mogensen til Linde-
 rud 51, 303, 316.
 Eschildsen, Erik, foged
 363.
 Evenstad, Ole 292, 402.
 Falster, Anna 191.
 Felber, David 176.
 — Johan 204, 224.
 Fibiger, Christiane 401.
 Fien, Anna Gjertrud 115.
 Finn-Morten 223.
 Finstad, Amund G. 297.
 — Niels E 223.
 — Peder M. 294.
 Flisberget, Peder M. 222.
 Flor, Anne Marie 180.
 — hr. Augustinus 399.
 — Casper 189.
 — Jens 185, 189.
 — Kirsten 399.
 — Ole 189.
 Fock, Alexander, friherre
 413.
 — Anna G., friherrinde
 413.
 Fougner, Maren Sina 409.
 Frantz Lauritzen, kaptein
 207.
 Frellsen, Peter 125, 227
 flg.
 Friis, hr. Niels Jensen
 397.
 Fuchs, Ida Analie 124.
 Furuknap'mændene 56.
 Følkersam, se Volckersam.
 Gaarder, Ole 203.
 v. Gaffron, Abraham 212.
 Gahn, Anna Gustafva 386.
 — Carl Pontus, oberst
 214 flg., 386.
 Gammelhusa, Gunder O.
 223.
 Gaute Erikson, prest 100.
 v. Gelhorn, Antonette 191.
 — Joach. Fredr. 190.
 Gierløf, Johan 383.
 — Rachel 383.
 Gjerdrum, Amund E. 222.
 Glad, Størk 154, 156.
 Glad, Wilhelm 114.
 — Wilh. Chr. f. 205.
 Glostrup, Niels, bisp 60.
 Glud, Ida Sophie 190.
 Gløersen, Børge 379.
 — Christian 126.
 — hr. Chr. Aug. 98,
 100, 126 flg., 135,
 159, 161, 409.
 — Fredr. Emil 121, 341.
 — Johannes 409.
 — familien 128, 409.
 Gotaas, Hans 131.
 Graaberget, Simon 223.
 Graff, Bernt 342.
 — Bernt O. 265, 266.
 — Knut 49.
 — Ole B. 264, 266.
 — Oluf 284.
 Gram, Berete 364.
 — hr. Erik 364.
 — Gregers W. W. 413.
 — Harald 413.
 — Karen 364.
 — Lars, foged 364.
 — Mads 364.
 — hr. Mads Chr. f. sen
 376.
 Gran, Herman Nicolai 404.
 Griis, Mette Marie C.
 380.
 — hr. Niels Nielsen 376.
 Grindalen, Engebret A.
 265, 266, 328, 357.
 — Engebret O. 71.
 — Kirsti 170, 347.
 — Peder A. 328, 329.
 Grove, Emanuel R. 383.
 Grue, Clara 404.
 — hr. Lauritz 368, 372,
 373.
 — Maren 372.
 — hr. Oluf 373, 374.
 — Rasmus Mortensen
 372.
 Grundset, Bjørn G. 350.
 — Erik 176.
 — Hans 353, 358.
 — Jørgen E. 89.
 — Niels J. 294.
 — Peder H. 316, 402.
 — Peder T. 91.
 Grüner, Anne Margrethe
 118.
 — hr. Jens 25, 111,
 112 flg.
 — hr. Peter 93, 114.
 — familien 114.

- Grøtting, Andrea 290.
 — Andreas 78, 291, 298, 353 fig., 358.
 — Andreas Wulfsberg 165 fig.
 — Anne Elisb. 414.
 — Axel 223.
 — Birthe Olsdtr. 158.
 — Enok E. 290.
 — Jens 147.
 — Johan 223.
 — Ole A. 158, 297.
 — Ole J. 223.
 — Peder 19.
 — Thor Olsen 249.
- Gude, hr. Hans 119 fig., 151 fig., 221.
 — Just 119.
 — familien 120.
- Gulbranson, Carl 414.
 — Hans 316.
 — Lilla 414.
- Guldberg, Carl Aug. 126.
- Gunnarson, Torstein, prest 130.
- Grønbeck, Jens, justitsraad, 75.
- Grønn, P. J. Ø. 233.
- Grønset, Daniel P. 222.
- Gyldenaa, Otte Mogensens, foged 365.
 — familien 365.
- Gyldenløve, U. F. 175.
- Haagensen, Hans 70.**
 — Olaf 70.
- Hack, Karen Christophersdtr. 365,
 v. Hadeln, Antonette 189.
 — Knut 189.
- Haffner, Wentzel Wolfgang 386.
- Hagedorn, Anne 365.
 — Margrethe 365.
- Hagen, Amund 147.
 — Halvor N. 223.
 — Hans I. 89.
 — Hans O. 294.
 — Helge 318 fig., 319.
 — Ole Carelius A 346.
 — Peder Bjørnsen 351.
- Hagerup, hr. Jørgen A. 100.
- Hallager, Petra M. F. 129.
- Halvard, prest 100.
- Halvorseth, O. 340.
- Hals, Anne Knudsdr. 226.
 — Christopher 203.
- Hals, Jens Andersen 367.
 — hr. Jens 367.
 — hr. Knut 110.
 — Maren 95, 367.
- Hamlander, Magn., 340, 345.
 v. Hammeln, Marie, 190.
- Hammer, Abigael 107, 367,
 — hr. Anders 365, 367.
 — hr. Christopher 68, 73, 76, 105 fig., 107, 147, 176 fig., 367.
 — Elisabeth 367.
 — Frederik 367.
 — Frantz 367.
 — Hannibal 367.
 — Hans L. 365.
 — hr. Jens 107.
 — Johanne 107, 367.
 — Lars 367.
 — Maren 107.
 — hr. Paul 93.
- Hammersteen, Christopher og Fredrik 107.
- Handingmand, Mogens 371.
- Hans Birgerson, prest 14.
 — Dinesen 394.
 — Godtfredsen 379.
 — Gregersen, foged 365.
 — Hansen, lensm. i Tønset 378.
 — Jude, foged 363.
 — Jørgensen 377.
 — Knutsen, sorenskr. 394.
 — Olsen, klokker 149.
- Hansen, Axel, postm. 83.
 — Hartvig, myntgravør 83.
- Hanstven, Niels Lyng 404.
 — Philip Henrik, sorenskr. 404 fig.
 — familien 406.
- Haug, John Olsen 159.
 — Knut 19.
 — Ole Gundersen 155.
 — Ole Olsen 155 fig., 223.
 — Otter [Vesterhaug] 86.
- Haugen, Ole Hansen 356, 357.
- Hauritz, Jens 60.
 — Peter 148.
- Hausmann, Chr. Fredr., prest 407.
- Hausmann, Christian Larsen, sorenskr. 407.
- Haxthausen, Fredr. Julius 411.
- Hedegaard, Jens Christensen 367.
- Hegermann, Diderik 217.
- Heiberg, Peter 227.
- Heide, hr. Anders P. 370.
 — Andreas 378.
 — Bendix 376, 397.
 — Helene 378.
 — Jens, foged 81, 108, 377 fig.
 — Jens Jørgen 378.
 — Johan Kunchel 188, 378.
 — familien 397 fig.
- Heidenreich, hr. Adolph Carl 100, 115 fig.
 — Carl Fredrik 115.
 — familien 116.
- Heidmann, Fredr. Hartv. I. 412.
 — Lorentz P. 412.
 v. Heinen, Albrecht 202.
- Helle Bertelsen i Oslo 365.
- Heltberg, Kristen 136.
- Helvig Christensdtr. Werner Nielsens 369.
- Hem, se Aagaard.
- Hempel, Fredrikke Chr. 121.
- Hemstrup, Mathias 108.
 — Niels Sørensen 107.
 — hr. Søren 61, 74, 95, 107 fig.
- Henny, Karen Jensine 391.
- Heramb, Otto 298.
- Herlofsen, Kasmus 379.
 — Stian 379.
- Hersleb, Christiane Margrethe 403.
- Hørstad, Haagen N. 294.
 — Hans J. 222.
 — Niels J. 222.
 — Ole A. 149.
 — Peder M. 149.
- Hertzberg, Nils 236.
- Hesselberg, Anna Nicolaj 126.
- Heyerdahl & Heyerdahl 338.
 — Hans Bull 338.
 — Mette C. E. 131.
- Hjelm, Chr. Hulbert 389.

- Hieronymus Jensen 110.
 — 'dtr., Nicola Maria 110.
 Hilleborg Hansdtr. 394.
 Hiort, Andrea 383.
 -- Andreas 250, 381 — 384.
 — Birthe Marie 400.
 -- Charlotte Aug. 384.
 — hr. Christopher E. 372.
 — Christopher M. 372.
 -- Frederik 384.
 — Jacob Edv. C. 384.
 — Johan Edv. 383.
 — Johanne Elise 383.
 — Peder Gundersen 150.
 — Søren Andersen 381.
 Hjelle, Peter 130.
 Hjersing, Albertine 352.
 Hoel, Hans Egede 389.
 Hofgaard, Andreas 386.
 — Gerhard, foged 386 flg.
 — Marie F. Dor. 128.
 — familien 386 flg.
 Hofsløkken, Christen 91.
 Holck, Anna Beate 411.
 — Chr. Fred., baron 410.
 — Mogens, baron 411.
 — Ole Elias 163.
 Hoffeldt, Johanne Margr. 389.
 Holm, hr. Christian Jensen 148.
 Holmin, Beate 392.
 Holmsen, hr. Paul 132.
 — Paul H. Birch 132.
 Holst, Christian, lensmand 77, 341 flg., 351, 403.
 — Hans Thomassen 105, 395, 396.
 v. Holstein, Anne Margr. 411.
 Holt, Karen 404.
 Holtermann, Caroline J. 410.
 — Johan Bartold 95.
 Hornalden, Ole H. 223.
 Horne, Christian 128.
 Hornemann, hr. Ole Jensen 191.
 Houen, H. C. C. Th. 389.
 Houm, Anders 350.
 — Gudbrand L. 350.
 — Gunder O. 168.
 — Ole 147, 155.
 — Ole Tolleisen 351.
 Houm, Thore O. 350.
 — Tollef O. 351.
 Hovin, Anders O. 294.
 — Erik Olsen 89.
 Hovland, Jacobine Karine 132.
 Hummeldalsbakken, Haagen 134.
 — Ole, organist 134.
 Huus, Birgitte Olsdtr. 189.
 Hval, Jens Larsen 189.
 Hvarstad, Knut 49.
 — Morten O. 353 flg.
 Hveberg, Hans 380.
 Høegh, Helene Dorothea 120.
 — hr. Niels 120.
 Høye, Simon 352.
 Høyer, Andreas 411.
 — Ehm 396.
 — Hilleborg 396.
 — Peter Ehmsen 396.
 — Svennik 411.
 Ibsen, dr Henrik 388.
 Immerslund, Per 318.
 Ingeborg, hr. Lauritz's 102.
 -- hr. Lauritz Svantes 102.
 -- Svendsdtr., Alb. Irgens' 125.
 Indset, Gudmund Sivertsen 210.
 — Siver Engebretsen 210.
 Irgens, Alb. Angell 125.
 — Anne Birg. 125.
 — Johannes 413.
 — Johannes Steph. 129.
 — Louise Fred. Brandt 129.
 — Marcus Fredr. 413.
 Iversen, Anne Sophie 351.
 Jacob [Eschildsen], prest 100.
 — Svantesen, prest 102.
 de Jardin, Catharine 364.
 Jarmann, Johan v. Aphellen 358.
 Jens, prest 100.
 — Madsen, sorenskr. 370, 396.
 — familien 396.
 — Nielsen, bisp 60, 85 flg.
 -- Sørensen 376.
 Jessen, Hans Herman 134.
 Jessen, Herman 134.
 — Peter 226.
 Johanne Jensdtr., Jens Juells 378.
 — Olsdtr., Chr. Schultz 399.
 Johannes Ottersen 221.
 Jordet, Mathis P. 223.
 — Per Gulbrandsen 318.
 Juel, Peter, resident 22.
 — hr. Rafael 93.
 Juell, Christian 75, 81, 378 flg.
 — hr. Claus 148.
 — Hans L. 400.
 — Jens, foged 379 flg.
 — Jens Christensen 378.
 — familien 379 flg.
 Junge, Johan 398.
 Just, Nanna 406.
 Jørgen Philipsen 396.
 Jørgensen, Else Helene 409.
 — Jørgen, foged 377.
 — Jørgen, handl. 409.
 Kaas, Else 202.
 — Erik 202.
 Karen Hansdtr., Peder Laugesen Ravns 393.
 — Hansdtr., Hans Tanchs 394.
 Kaufmann, Conrad 190.
 — Hans 190.
 Keyser, se Krumm.
 Kierungaard, Anne Marie 381.
 Kihlbom, Beda W. 392.
 -- Nils Elias 392.
 Kilde, Helge 382.
 Kionig, Andreas Aagaard 358, 402 flg.
 — Jens 399.
 — Jens Bendix 402.
 Kjar, hr. Christen 100.
 Kjølstad, Embret K. 294.
 Klever, Augun 340.
 Kloed, Christopher 397.
 — hr. Niels 133.
 Klonteig, Nils 163.
 Klüver, Lorentz Dittl. 205.
 Knudsen, Fredrik i Kbhavn 120.
 Knut Andersen, glasmeister 91.
 — Andersen, foged 19, 95, 105, 366 flg.
 -- Frantzen 370.

- Knut Frederiksen, sørenskr. 394.
- Koch, Paul Pedersen 396.
- Kolding, hr. Hans Bertelsen 103.
- Koppang, John 150, 154, 157, 195, 341, 353, 357.
— Ole 149, 151, 156 flg.
— Ole, overlærer 134.
- Krabbe, Andreas 291.
— Niels 206.
— hr. Niels 100.
- Kraft, Even, oberst 203.
- Krebs, Andreas Samuel 217.
- Kretz, Bernt 188.
— Christian 188.
— Gustav 188.
— Susanne 378.
- Kreutz, Anna Elisabeth 400.
— Bernt Fredrik 400.
- Krog, hr. Andreas Chr. 121.
— Christiane Hedvig R. 121.
- von Krogh, Chr. Georg F. 388.
— Hedvig Augusta 388.
— Henrik 388.
- Krumm, Jacobæa Elisabeth 406.
— Johan 406.
- Kruse, Peter, landshøvding 13.
- Kvernbakken, Hans O. 294.
- Kvernbækken, Gunder O. 297.
- Kvernmoen, Gunder T. 241.
— Torkild G. 220, 223, 241.
— Marthe Olsdr. 134.
- Kyhn, Hans 178.
— Jens Chr. 413.
— Ludvig 413.
- Kühning, Caroline C. A. 352.
- Kynsberg, Ole 283, 289.
- König, Fredr. Chr.f. 226.
- Lagerfelt, Israel 23.
- Landmark, Andrea Caroline 83.
— Andreas, lensmand 83.
- Lange, Nils 23.
- Langengen, Gunder Bjørnsen 70.
- Langholen, Peder 223.
- Lars Olsson, lensmand i Elfdalen 14.
- Larsen, Andreas, dreier 393.
— Cathr. Elisb. 407.
— Nicoline 393.
- Lauritz Christensen, prest 65, 68, 100 flg., 148.
— Gjetvoldsen 148.
— Hansen, foged 364 flg.
— Jensen, foged 363.
— Michelsen, foged 364.
- Lehman, hr. Andreas S. 114.
— Johanna Bie 115.
— Jørgen 114.
- Leigh, Christine 113.
— Margr. E. Magd. 231.
— hr. Michael 109.
— hr. Morten 75, 88 flg., 98, 109 flg., 231.
— familien 110 flg.
- Lejel, Niels 204.
- Leinmich, Hans S. 380.
— Petronelle 380.
- Lerche, Amalie M. R. 412.
- Leth, Hedvig 379.
— Marthe 379.
- Likvern, Johan 222.
— Ole Tollefsen 151.
- Lille-Aarnes, Karinus 347.
- Lille-Hvarstad, Haagen Amundsen 89.
- Lind, Anders Engebretsen 384.
— Christian, foged 384, 398.
— Elisb. Cathr. 406.
- Lindberget, Embret Mortensen 89.
- Lintrup, Christian Olaus 227, 389.
— Sophie 389.
- Ljømo, Amund Olsen 89, 147.
— Ole 49, 220, 222, 294, 350.
- Lobes, Lars 189.
- Lohse, Anne Cathrine 381.
- Lossius, hr. Christopher 104.
- Lunholtz, hr. Ludvig 126.
— Marie Dor. 126.
- Lund, Dorothea 406.
- Lunde, Karl, prest 129.
- Lunke, Amund 298.
— Birger 298.
- Lütken, Susanne 226.
- Løchen, Edv. Martin 414.
— Torvald 414.
- Løchting, August 340.
- Løiten, hr. Peder Even- sen 203.
- Løken, Agnete 172.
— Amund 19, 350.
— Anders Menssen 262.
— Anton 164.
— Caroline 345.
— Engebret H. 294.
— Erik G. 297.
— Johan C. 264 flg.
— Marie 134.
— Niels 86.
— Ole M. 222.
— Peder Christensen 7, 80, 345, 355, 356.
- Lømo, Ole Torkildsen 135, 264, 266.
- Løyberget, Christen A. 113, 316.
— Severin C. 158.
- Løve, Arne Olsen 378.
- Løvendal, Waldemar 200.
- Løvenhielm, Hans 210.
- Madfeldt, Margrethe 190.
- Mads guldsm. i Chr. a 102.
- Major, Harald Emil, sørenskr. 406.
— Robert Gonsalvo 406.
- Malthe, Christopher, foged 384 flg.
— Johan 384.
— familien 385 flg.
- Manthey, Aug. Chr. 412.
— S. Wilhelm 412.
- Maren Hals 105 flg., 107.
— Madsdr. 379
— Nielsdr. Arnt Torstensen 397.
- Margrethe Clemetsdr. 397.
— Olufsdtr. 376.
— Pedersdr. 189.
- Marthe Olsdr. Reersen 394.
- v. Marschalk, Edel Sophie 202.
— Joh. Fredr. 202.
Mathias Jørgensen 377.

- Mathiesen, Mathea F. H.
C. Sophie 408.
- v. Meding, Lucia 190.
- Meinich, Hans Ths. 125.
- Meldal, hr. Anders Stensen 376.
— hr. Ole 93.
- Meldiset, Svend 382.
- Mellbye, jernbanebest.
342.
- Meyer, Jacob 283.
- Michelet, Jacob 176 flg.,
209.
— Paul 177.
- Molbech, Anders Mogens-
sen 376.
- Moe, Peder Andersen 151.
- Moen, Ole O. 294.
- Mogens Dyresen 365.
— Jensen, raadm. 374.
— Lauritzen, byskr. 51,
103, 303, 316.
- Mogensen, Erik 95.
- Molde, Margr. Chr. Preus
124.
- Morland, Seier Christen-
sen 188.
- Morslet, Christiana So-
phie 381.
— Jan 381.
- Morten Hansen, foged 364.
— Michelsen, raadm.
371.
— Nielsen, foged 371 flg.
- Moss, Just 408.
— Ole Theodor Bech,
sorenskr. 408.
— familien 409.
- Motzfeldt, Axel A. 205.
— Ernst 414.
— Ingeborg 414.
— Peter J. 205.
- Muntbe, Bolette 232.
— Christopher P. 97,
228 flg., 308 flg.,
313 flg.
— Gerhard 231, 232.
— Hartvig Kaas 229.
— Hartvig, oberst 231.
— Margrethe 232.
- Murud, Amund 19.
— Peder O. 349.
— Ole P. 297.
- Muus, hr. Diderik 371.
— Nils Rasmussen 394.
- Nyhre, Andreas H. 390.
— Johan Henrik, foged
390 flg.
- Nyhre, Kristine Elisb. 409.
- Mykleset, Hernan 341.
- Müller, hr. Brostrup 100.
- Møller, Lisbeth Romanus-
dtr. 377.
- Mørkhagen, Jens 262.
— Marthe Olsdtr. 155.
- Møystad, Hans N. 150.
— Johan [Rogstad] 297.
— Ole 287, 345, 347,
355.
— Ole E. 294.
— Peder 19.
— slegten 318, 320.
- Nagel, Nicoline I. Marie
392.
- Nergaard, Anders John-
sen 390.
— Anna Gunhilda 390.
— Sigurd 345.
- Nernst, Johan 396.
- Neumann, Alhed 380.
- Nickelsen, Louise M. 352.
— Peter Nicolay 352.
- Niels Eriksen, foged 364.
— Lauritzen, borgerm.
50, 303, 365.
- Nielsen, Jacob, agent 413.
— Johs. Chr 351.
— Mathea Anker 413.
— Oscar A., lensm. 352.
— Peter Em., lensm. 351.
- Nieve, Kirsten 121.
- Nilsen, Karl, rektor 352.
- Nilssen, Karl E. 232.
- Nissen, Chr. Fredr. 400.
— Dor. Sophie 190.
— Josefine Francisca
408.
— Lorentz 190.
— Ludv. Aug. 408.
- Nordby, Pernille Em-
bretsdr. 158.
- Nordset'mændene 58.
- Norsted, Wilh., arkitekt
206, 341, 345.
- Nyberget, Eiler E. 347.
- Nyborg, Theodor 357.
- Nygaarden, Ole H. 223.
- Nægler, Elias 215 flg.
- Næser, Adolph Grüner
154, 353 flg.
- Næss, Ellen Birgitte 124.
— Ivar, arkitekt 338.
— Lars Hansen 132.
— hr. Sigh. Didr. Leonb.
132.
- Nødaasen, Michel 91.
- Nøring, Jacob 374, 376.
- Nøtsel, Nils Clemetsen
151.
— Ole J. 222.
— Per J. 222.
- Obel, Cecilie O. B. 388.
— Ole Frederik 388.
— Sophie Tanche 387.
- Oehlsenschläger, Adam
383.
- Olafsen, Asbjørn, prest
265, 266.
- Ole Andersson, prest 14.
— Gundersen, maler 91.
— Nielsen, lensmand i
Ringsaker 380.
- Olmütz, Rachel 403.
- Olsen, Andreas Th. 131.
— hr. Peder Rudolf
Oskar 131 flg.
- Oluf Eriksen, prest 100.
- Opdal, hr. Anders R. 105.
— Ingeborg Pedersdtr.
399.
— Maren 96, 105.
- Oppen, Gunder K. 204.
— Magnus 149.
- Opsal, Colbjørn 86.
— Henrik H. 320 flg.,
355, 357.
— Henrik H., jr. 338.
— Henrik J. 223, 262,
316, 353.
— John 338.
- Orning, Mette Marie 400.
- Ornæs, Samuel Olai 164.
- Osvold, Ole Larsen 114.
149 flg.
- Ottershagen, Tollef 382.
- Ottersveen, Halvor 223.
- Otto Månsson, svensk
major 13.
- Oulv Olsen, Strøm 191.
- Oxenløve, Hartvig N. 365.
- Oxholm, N. W. 232.
- Paalshaugen, Halvor E.
223.
- Paludan, hr. Julius Fr. 100.
- Parelius, hr. Claus 191.
— Gjertud 161.
— Hans 191.
— Kirsten 191.
- Paus, Henrik Johan, foged
341, 388 flg.
— Ole, skipper 388.
— familien 389.

- Pavels, Bolette Christine 229.
 Peder Christensen, foged 363.
 — Evensen, prest 203.
 — Svendsen, prest 100.
 Pedersen, O., bundtmager 135.
 Pentz, Ditlev 249, 411.
 — Frear, Ludv. 411.
 Per Olufsson, lensmand i Særna 16.
 Petersen, Anders paa Hagen 70, 316.
 — Christian, amtm. 410.
 — Hans, passkr. 410.
 — Joh. Danus Fr. 410.
 Pettersson, A. Tage 232.
 Petterson & Co., M. 316.
 Pflueg, Dorth. Marie 110.
 Pharo, hr. Christopher Olsen 365.
 — Chr. Rosenberg 118.
 Phennig, Caspar Georg 226.
 Philip Jensen 396.
 Philipsen, Jørgen 396.
 — dr. Anna 396.
 Pihl, hr. Abraham 412.
 — Magd. Cathr. 412.
 Plade, Jens 303.
 Plesner, Johanne Catrine 388.
 — Marie 386.
 Pløen, Louise 412.
 Pontoppidan, Sophie Magd. 388.
 Poppe, Carl Marius 126.
 — Mathea 121.
 — Mathias 121.
 Povl Lauritzen, foged 363.
 Præm, Jens Obel, foged 387 flg.
 — Oluf Bagger 387.
 Prah, Sophie Amalie 116.
 Preus, Isak Levin 116.
 — hr. Jacob 112.
 Prytz, Oluf 364.
Qvist, Ditlev 412.
 — Ditlevine Marie 412.
Ragnhild Pedersdr. hr. Søfrens 133.
 Rambech, Markus Fredrik Holtermann, sorenskr. 410.
 — N. Chr. Krog 410.
 Ramshart, Cornelia M. 119.
 — hr. Knut 119.
 Ramm, Maren Magd. 389.
 — Nicolai Hersleb 389.
 Ramus, Anna 410.
 Randers, hr. Ole Christopher 128.
 — Olea Marie 128.
 Randulf, Johan, sorenskr. 98, 389, 403.
 — Niels 403.
 Rasch, hr. Lars 116.
 — Sophie 116.
 — sergeant 193.
 Rathen, Wilhelmine C. Margr. 400.
 Ravn, Peder Laugesen, sorenskr. 393.
 v. Rechen, Kristine Marie 118.
 Reedtz, Beate 202.
 Reich, Hans Jørgen, svensk kamrer 391.
 Reichwein, Georg 23, 178, 209, 365.
 Reten, Hans 348.
 — Gunder 49.
 — Paul 91.
 Ring, hr. Jens 87, 96 flg., 108 flg.
 — hr. Knut 108.
 — Nikolai 109.
 Riis, Adolph Chr. 116.
 — Joach. Werner 400.
 Rise, hr. Jacob Pedersen 73, 102.
 Rist, Susanne Margrethe 116.
 Rode, Hans Henrik 217.
 Rogstad, Engebret 409.
 — Else Marie 121.
 — familien 320 flg.
 — Johan 341.
 — Knut H. 223.
 — Ole 342, 355, 357.
 — Tollef T. 223.
 Rolsdorff, Elisabeth 387.
 — Jacob 387.
 — Niels, foged 149, 154, 345 flg., 387, 398.
 — Paul 387.
 Rosenkrantz, Marcus G. 316.
 Rosentorn, Else Cathr. 398.
 Rostvig, Anne Finsdr. 363.
 Rotvoldsberget, Rasmus P. 124.
 Roverud, Lars 159.
 Rustad, Amund K. 294.
 — Jens P. 150.
 — John K. 294.
 — Lydia O. 391.
 — Martin 391.
 — Nils Jøversen 150.
 — Peder K. 294.
 — Torger P. 151.
 Ruus, Anne Cathrine 381.
 — Caspar 381.
 — Frederik 381.
 — Lars, foged 380—381.
 — Lars Christophersen 380.
 — Povl 381.
 Ræder, Anne Cathr. B. 412.
 — Joh. Georg 215, 412.
 Rødsdalen, Lars J. 130.
 — Marie 130.
 Rønne, Ole Hansen 91, 185.
 — Ole Olsen 117.
 Rønneberg, Hans Ramm 390.
 Røkke, Johan 356, 357.
 Røyem, Claus 374.
 — Knut, foged 176, 374.
 — Niels Clausen 374.
 — Sille 374.
Sandberg, Nic. Gustav 90.
 — Wilhelmine 131.
 Sandberg, Hilleborg 110.
 Sandelin, Carl Henrik 392.
 Sandvig, Anders 345.
 Schade, Otte 51.
 v. Schencker, Anna Zitlow 189.
 Scherffenberg, Josef Fr. 401.
 Schjøller, Andreas 290.
 Schjelderup, Gisken 397.
 — hr. Peder Jørgensen 397.
 Schmidt, Erik 95.
 — hr. Hans 397.
 — Wilhelmine 393.
 Schnore, Henrik Christopher 379.
 Schulerud, P. L. A. 390.
 Schulstad, Olav Petter 6, 163, 264.

- Schulstad, Peder Johnsen 154, 292, 353.
 Schultz, Christian Chr. 399.
 — Johan Christian, sørenskr. 399.
 — familien 399 fg.
 Schulz, Ths. Norberg 124.
 Schulze, Hans 315.
 Schumacher, Johanne 107.
 Schøyen, Caroline Marie 351.
 — Nils 354, 355.
 — Ole 355.
 Seehuusen, Christine Sophia 109.
 Segersen, Morten, faged 11, 363.
 Sehested, Malte 411.
 — Øllegaard R. 411.
 Sesterfleth, Vinc. Henr. 202.
 v. Sieberg, Sophie 198.
 Siggesson, Johan 206.
 Sigurd, biskop 10
 Siljuberget, Morten E. 222.
 Silkebækken, Ole O. 294.
 Simonsen, Anders 303, 373.
 — Carsten S. 352, 409.
 — Petter 352.
 Sissener, Laura E. B. 413.
 — Wilhelm 413.
 Sissenør, P. L. E. W. 233.
 Sivertsen, Birger 131.
 Sjørnsen, P. N. 232.
 Skaktavl, Maren 371.
 — Torben T. 363.
 Skavhaugen, Christian O. 347.
 — Halvor E. 150.
 — Morten 341, 353.
 — Peder 91.
 Skjefstad, Amund H. 222.
 — Arne P. 222.
 — Ole O. 294.
 — Ole P. 222.
 — Ole T. 220, 222.
 Skjelsgaard, Just Christensen 150.
 Skjulstad, Embret E. 294.
 — Halvor N. 294.
 — Jens A. 223.
 — John I. 297.
 — Nils N. 294.
 Skjærbæk, Anders 305, 316.
 — Gunnar 354, 355, 357.
 Skogen, Morten 223.
 Skridshol, Peder Larsen 189.
 Smith, Anders 116.
 — Axel Chr., nordfløter 120, 156.
 — hr. Axel Chr. 29, 100, 112, 116 fg.
 — familien 118.
 — Carsten 121.
 — Else Hansdtr. 119.
 — hr. Hans Jacob 400.
 — Jens 393.
 — Julius 156, 341.
 — Laura Elv. Louise 393.
 — Maren 121.
 Sogn, Christopher 130.
 Solem, Marit Jensdtr. 390.
 Solnørdal, Sigrid Olsdtr. 128.
 Sommerfeldt, Maria 412.
 Sominerschild, Dor. Marie 412.
 — Henr. Lorentz 205.
 Sparre, Emmiche Jørgensdtr. 381.
 Spillum, Abel Chr. 352.
 Stabel, Birgitte 376.
 — Claus Bastiansen 376.
 — Peder Clausen 396.
 Stabell, F. W. B. 205.
 Stafseng, Oleanne Olsdtr. 162.
 Stai, Haagen 290.
 Steen, Johannes 359.
 — Karen Margr. 132.
 — Niels Andersen 107.
 Steenbuch, Hans 391.
 — Hans Leganger, faged, 264 fg., 391.
 — familien 391 fg.
 Steenkühl, Elisabeth 397.
 — Johan, faged 372—376, 397.
 — familien 376.
 Stenersen, hr. Gabriel H. 124 fg., 157.
 — John 124.
 — hr. Jonas Henrik 125.
 — hr. Svend 98, 100, 125 fg., 341, 353, 357.
 — familien 125, 126.
 Stenhammer, Halvor H. 222.
 — Ole H. 294.
 Stjernsköld, Claes 23, 209.
 Stockfleth, Antonette W. E. 412.
 — Cathrine 365, 366.
 — hr. Eggert 365.
 — Hans 365.
 — Sophie 366.
 Stockmann, Anne Marie 381.
 — Casper Christopher 381.
 Storhof, Colbjørn 350.
 — Halvor 350.
 Strand, Hans 69.
 — Kjeld M. 316.
 — Lars 126, 195.
 — Maren 149.
 — Tollef H. 81, 351, 358.
 Stranger, Dorothea Larsdtr. 384.
 Strøm, Elias 351.
 — Niels Jensen 351.
 Strømme, Lars O. P. 128.
 — hr. Peter Olaus 98, 100, 128 fg., 172.
 — familien 129 fg.
 Strømme Gundersen 221.
 Stub, mag. Kjeld 208 fg.
 — Moses 364.
 Styggeret, Halvor O. 223.
 Støren, Abraham Wilh. 410.
 — Christopher W. 410.
 — Johanne Kathr. 410.
 — Peder Nielsen 370.
 Sudermann, hr. Peter Larson 20.
 Svale, Mogens 206.
 Svanaasen, Hans J. 222.
 Svante, hr. Lauritz Jacobsen 102.
 Sveen, Ole H. 294.
 — Otter J. 294.
 Svenkerud, Otto H. 265, 266, 359.
 Sverdrup, Anne Cathrine 398.
 — Hans, kam. raad 74.
 — Johan 359, 396.
 — hr. Niels Lauritzen 74, 398.
 Synnestvedt, Hans Jørgen 128.
 Sæter, Christopher i Odalen 373.
 — Daniel 154.
 — Gjetvold 350.
 — Olav 341, 357, 358.

- Sæteren, Gjetvold 102.
 — Ole Bjørnsen 86.
 — Sten E. 351.
- Sætersmoen, Anne Tol-
 lefsdr. 297.
 — Gunder 318, 320 flg.,
 342, 355, 357.
- Sæthren, Carsten, 318 flg.,
 320 flg., 341 flg., 353.
 — Christian 172.
 — Karen Helene 171.
- Sætre, Embret Halvorsen
 89.
 — Hans G. 318.
 — John L. 222.
 — Ole Andersen 222.
- Særen, Gunnar, kanal-
 direktør 253.
- Søberg, Gudmund 86.
 — Otto G. 342, 353,
 355, 357.
- Søfren Hansen, sørenskr.
 394.
 — Mogensen, borgerin.
 365.
 — Mogensen, kapellan,
 133.
- Sørenssen, A. W., stats-
 raad 385.
 — F. M., general 385.
- Sørperud, Nils Hansen 150.
- Tanberg, Peter Martin
 121.
 — Thomas Larsen 189.
- Tanch, Carsten Hansen
 394.
 — Hans Carstensen, so-
 renskr. 19, 394.
 — familien 394.
 — Hilleborg 395.
- Tanche, se Tanch.
- Tausan, Clara 397.
- Teiste, hr. Jon Lauritzen
 364.
- Thomas Jude 363.
 — Laugesen, prest 394.
- Thorbjørnsen, Bredo H.
 M. 128.
- Thore, prest 100.
- Thorne, Amunda M. 132.
- Thornæs, Hjalmar 164.
- Thyboe, Mads Lauritzen
 396.
- de Thygeson, Nic. Em.
 411.
 — Thyge Jesper 411.
- Tillisch, Fredr. Meyer 125.
- Timmermann, Anne Cathr.
 226.
 — hr. Jacob P. 118.
 — hr. Thomas Peter
 118 flg.
 — Ulrik Fredr. 226.
 — familien 119.
- Tobias Sørensen 366.
- Todderud, Barth. Henr.
 204.
 — Peder, general 204.
- Tofte, Elisb. M. C. G. 352.
- Tofte, Nielsen, Georg 352.
- Tollund, Andreas 107.
- Tord Ørnulfsson fra Herje-
 dalen 10.
- Torge, Hans J. 294.
 — Ole Jensen 89.
- Torgerstuen, Martin 163,
 195, 340, 345.
- Torp, Eivind 128, 154,
 162 flg., 354, 355, 368.
 — Ole Engebretsen 162.
- Torstensen, Arnt 51, 303,
 397.
 — Oluf 373.
- Torsteinson, Ingeborg 171.
- v. Treiden, Wilh. Ernst
 Levin 189.
- Troensgaard, Agnete Chr.
 130.
- Trosset, Svend Olsen 91.
- Trønnes, Ole P. 351.
 — Peder Nielsen 351.
- Tyrholm, Mads L. 369.
- Tønder, hr. Peder 121.
 — hr. Peder Borch 121
 flg.
 — familien 124.
- Tørberget, Anders M. 222.
- Tørolderbrænden, Halvor
 O. 223.
- Udneset, Kirsti 161.
- Udnesset, Johan 223.
- Ullern, Hans Knutsen 107.
- Ulriksen, David 397.
- Uroe, Augustinus O. 365.
 — Paul Augustinussen
 203.
- Uthus, Erik 19.
 — Halvor 223.
 — Peder 223.
- Uthuslien, Amund O. 294.
- Valenius, Erik, svensk
 prest 198.
- Valraavn, Inger 363.
 — Jørgen Clausen 363.
- Vesterhaug, Ole Iversen
 351.
 — Iver Ottersen 351.
 — Peder 81.
- Vibe, Anne 226.
- Volckersam, Frantz 24,
 26, 198—202.
 — Fredr. Vald. 202.
 — Gotthard Fr. 198.
- Vold, Chr. Marie 352.
- Volden, Christian A. 222.
 — Halsten H. 294.
- Vollum, Ole J. 294.
- Væringsaasen, Helge 321,
 344, 349, 355, 357,
 359.
 — slekten 318.
- Walmsness, Carsten 264.
- Wardrum, Albertine Phil.
 413.
- v. Warnstedt, Margr.
 Magd. 411.
- Wedel Jarlsberg, Gustav
 W. 179.
- Weidemann, Lars 412.
 — Lauritz 412.
 — Sophie Ben. 406.
- Weinholt, landinsp. 401.
- Wendelboe, Anne Marie
 188.
 — Christen Knudsen
 188.
 — Dorothea 351.
- Werenskjold, slekten 369.
- Werner Nielsen 369.
- Wessel, hr. Just T. 28,
 100.
- Westergaard, Anne Doro-
 thea 408.
- Wetlesen, Karen 126.
- Weyer, Niels, student 52.
- Wibe, Fr. Georg 119.
- Wiborg, Alhed 188.
 — Anders Nielsen 177,
 189 flg.
 — Niels, borgerin. 188.
- Wincke, Antonius Knut-
 sen 363.
 — Hans Arildsen 363.
- Winsnes, Amund John-
 sen 398.
 — Anne Sophie 387,
 398.
 — Birgitte Charl. 384,
 398.
 — Hanna 61.
 — Hans 398.

- Winsnes, Mogens, sorenskr. 398.
 -- Paul 61, 384.
 Winther, hr. Hans 93, 148.
 Wolf, Hans, i Sækkjøbing 400.
 Wulfsberg, hr. Andreas 100.
 -- Jensine Sophie 413.
 Wæringsaasen, Peder Helgesen 96, 316, 318, 319, 341 flg.
 Wærlien, Ole 156.
 Wyller, Chr. Fred. 125.
- Zelitz, John Gabriel 191.
 Ziegler, Reinholt 189.
- Ødegaard, Peter 342.
 Ørn, Hartvig 197 flg.
 Østerhaug, Gunder J. 350.
 -- John 86.
 Østgaard, Michael 389 flg.
 -- Nikolai Ramn, faged 389.
 -- familien 390.
 Østhagen, P. C. H. 338.
 Østjordet, Thore G. 297.
 Østmo, Christian 329.
 -- Christian Larsen 297.
 -- Ole 329.
- Østmo, Peder 172, 356 flg.
 Øvergaard, Gulbrand 341, 353, 357.
 -- Hans 96, 184, 193 flg., 251, 346, 353, 357 flg., 386.
 -- Ole 120, 249 flg., 273, 316.
 -- Tharald 355.
 Øxset, Gudmund 81.
 -- Gunder 305.
 -- Gunder Bjørnsen 210.
 -- Haagen 81.
 -- Ole Thoresen 89.

Sagregister.

Aamot kirke	87	Elektricitetsverket	298
Adelen	50	Elve	38—40
Administrative inddelinger	30—32	Elverum med Trysil, Idre og Særna	1—29
Akerbrug	234, 254	Elverum Dampsg.	328
Alfheim	230	— Lærerskole	163
Almenningen	322	— Middelskole	164
Amtmændene	410—414	— Privatseminar	163
Amtsfysici	227	— Privatskole	162
Amtsskolen i Elverum	165	— skanse	175
Apothek og apothekere	233	— skiløberkompani	222
Arbejderboliger	299	Elverum Sparebank	341
Arkæologi	42—45	Elverum-maal	264
Automobil: te	80	Erkebispogodset	49
Aviser	338	Fantefølger	169
Barfrøstuer	330	Fattigforsørgelsen	168—170
Barkebrød	254	Fattigpleien	171
Barkbillen	322	Finnerne, se Kvæernerne.	
Barnehjem	170	Fiskedammer	185
Biskoperne	99	Fjeld og aaser	38
Bjørn og ulv	261	Flom og frost	237—246, 248, 251
Borgaasen, kirken i	56	Flomstøtten ved Grindalsundet	240
Braatebrænding	256	Flotning	307, 313
Broer	61, 62	Fogder i Østerdalen	363—393
Broncealderen	42	Fogderiet	31
Brændevinsbrænding	295—298	Folkemængde	234
Bækkekerne	295	Formuer	342
Bækkesage	295, 397	— de 25 største	343
Bækkevold Brug	298	Fremmede jordeiere	50—51
Bæks Garveri	298	Frost og flom	235—246
Bygdeborge	173	Furuknapmændene	56
Bygdelag	41	Furuspinderen	323
Bygdemagasin	248—251	Færdift	258—262
Bygdevægtene	168	Gaardeklasser	48
Christiansfjeld	74, 173—198, 272	Gaardnavnes alder	45—46
«Christiansfjeld marked»	273	Gamlehjem	170
Distriktslæger	227—233	Gapestokstraf	404
Dæmninger	251—253	Glomdalsmuseet	344
		Glommen	38, 40, 307

Grindalsskansen	197	Kirkens portrætter	96, 98, 201
Grindalstøtten	240	— uhrverk	94
Grindalssundet	70—72	Klokkerne	148—150
Grundset marked	266—288	Klokkerbolig	149
— » — kart	274	Kommandanter paa Christiansfeld	187—191
— » — flyttes til Leiret	272	Konfirmationen	144
— » — ophør	286	Kong Hagen, en kjæmpevis	52
Grøtting, Andreas W., biografi	165—168	Koppangmarkedet	266—269
Grænsen inellem Østerdalen og		Kongereiser	73—78
Sverige før 1645	10—11	Kornmagasin	248—251
Grænsen til Løiten	32	Kost og logi	66, 69—70
— » Aamot	33	Krigsbegivenheder	206
— » Trysil	34	Syvaarskrigen	206
— » Vaaler	35	Kalnarkrigen	207
Gyldenløve besynges	175	Hannibalsfeiden	208
Haandverk og industri	291—299	Kampen om Trondhjem	209
Haandverksbevillinger	294	Gyldenløvefeiden	209
Halla-kompaniet	320	Krigen 1709—20	212
Hamar bispedømme	32	— 1808—09	214
Hamar marked	269	— i 1814	217
Hammersberg skanse	179	Kampen ved Skalbukilen	214
Hedemarkens amt	31	— » Trangen	215
Helge Væringsaaens Nationalfond	349	— » Lier	217
Hellig Torlofts kapel	84	— » Matrand	219
«Helvede» og «Pina»	281	Krigsveteraner	222—223
Herambs mek. verksted	298	Kristelige foreninger	134—136
Herbergering	68—70	Krongodset	50
Hjem for børn og gamle	170	Kulmiler	293
Hus og hjem	330	Kverndal brug	329
Hvithammerberget	174	Kvernmoens optegnelser 220—222,	241—246
Idre og Særna	9—25	Kvænerne	256—258
Inddelinger, administrative	30—32	Lagdømmet	32
Iudsjør	40	Landbrugsvise	264
Industri	291, 327	Landhandelen	288—291
Interiører	335, 339	Landskylden	47
Istiden	36	Legater og fond	170—172, 345
Jernbanerne	78—80	Leiret	338
Jordegodsets fordeling	49—51	Lenismændene	350—352
Jordfundne sager	42—45	Lægdslemmer	168
Jømna Brug	329	Lægemidler, gamle	233
Kapeller	99, 135	Lægevæsenet	225—233
Kaptein Øvergaard's endeligt	193	Markeder	266—288
— » — mindestøtte	195	Matrikler	48—49
Kirkegaarden, billede	97	Medalje, Helge Væringsaaens for	9. juni 1880
Kirkemusik	133, 433	Meierier	263
Kirker, hovedkirken	84—99	Militærlæger	225—226
Kirken kjøbes af bygden	87	Militærvagten paa markedet	284—286
Kirkens alterkar	95	Ministrialbøgerne	98
— indvielse	92	Missionsforeninger	135
— indtægter	98	Moræner	36
— klokker	95	Murud skanse	175, 196
— messeklæder	95, 98	Museer og samlinger	344
— orgel	93	Myrmalinsbrænding	291
— ornamenter	95		
— plyndring	85		

Nederberg kapel	99	Sorenskriveri	32
Nilsmessemarkedet, se Trysilmar-		Sortedøden	55
kedet.		Sparebank	341
Nordsetmændene	58	Spedalskhed	230
Næringsveje	234—330	Stenalderen	41
Ofsen, se Flom.		Stikbøger	312
Oplandenes amt	31	Storthingsmænd	358—359
Oplandenes lagdømme	32	Storthingssuppleanter	358—359
Optegnelser om Frost og Flom		Sundfarten	70—71
	241—246	Sygepleien	171
Optegnelser om skolevæsenet af Ole		Særna, se Idre og Særna.	
Haug	155—161	Særtiden	261
Ordførere	353—357	Sætre kapel	99
Organister	133	Telefonforening	84
Osen, Nordre og Søndre	28	Telegrafstation	83
Personelle kapellaner . 102, 103,		Terningmoen	199
	113, 133, 148	Terningskansen	178
Plantefarver	295	Thingskrivere	32
Pleiehjem	171	Tjærebrænding	293
—»— paa Moen	172	Topografi	36—41
Postmestre	83	Travkjøring	283—284
Postvæsenet	81—83	Trysil	9, 25—29
Prestegaarden	98, 111, 113	Trysil bliver eget prestegjeld	28
Private lærere	147—148	Trysilmarkedet paa Torge	266—
Provsterne	100		268, 270
Provstiet	32	«Trysil Knud»	224, 284
Resid. kapellaner	132	Tømmerbetingere	303, 305, 307
Rolsdorps skole	154	— handel	307, 315
Renlighedsstel	335, 336	— huggere	308
Rydningssarbeide	57	— merkere	307, 316, 318
		— slæder	311
Sagbrug	327	Ulvestuer	262
Saglørere	338	Valg af valgmand til Rigsforsam-	
Sagn og eventyr	51—55	lingen i 1814	402
Selveiergods	49—51	— af Eidvoldsmænd	402
Skanser	174, 175, 178, 179	Vandsage	327
— karter	174, 180	Veiene	58, 64, 275
Skattelettelser	246	Veteraner fra 1808, 1809 og 1814	222
Skatter	48	Viceordførere	353—357
Skiløb, præmierend	224	Vikingetiden	43
Skiløherkompanierne	198—206	Vindelektricitetsverk	299
Skiløberkompaniets tab i 1808—09	222	Vise om mordet paa Indset etc.	210
Skogbrände	325	— paa Elverum-maal	264
Skogbrandforeninger	326	Visitatser	85
Skogbrändstation	326	Volckersams tog til Særna	24, 199
Skogbrug	300—330	Voldshandlinger paa Indset etc.	210
Skogbrugsundervisning	326	Æresgave til foged Hiort	382
Skogeiere	318—321	Ølbryggeri	298
Skogmarkens herjinger	322	Østerdalsstuer	330
Skoler i Leiret	154—155, 162—165	Østerdølernes krigerere	224
Skolevæsenet	136—175	Østerhaug skanse	174
Skydsfærd, skydsvæsen	64—68		
Sognepresterne	100—132		
Sorenskrivere i [Søndre] Østerdalen	393—410		

Kildefortegnelse.

Af benyttede trykte kilder, som ikke er anført i teksten, kan nævnes:

Norske Rigs-Registrarer. — Statholderskabets Extrakt- og Supplikationsprotokoller. — *Fens Kraft*: Norges Beskrivelse. — *Amund Helland*: Norges Land og Folk. Hedemarkens amt. — *O. A. Øverland*: Norges Historie. — Norges Historie, IV og V [henholdsvis af *Yngvar Nielsen* og af *Oscar Albert Johnsen*]. — Historisk Tidsskrift, III, om Idre og Særna, IV, om veivæsenet. — *F. Schenstrøm*: Öfre Dalarna förr och nu. — *Olof Swan*: Särna gamla kyrka. — Minerva 1787. — *G. Sætren*: Beskrivelse over Glommen. — Kanalvæsenets Historie. — *Halck*: Beskr. over Sommer- og Vinterveie etc. — *Skougaard*: Det n. Veivæsens Historie. — *Berrum*: Norges Postvæsen. — Theolog. Tidsskrift, IX. — Norsk Folkeblad 1870 [om Andreas W. Grøtting]. — *J. Chr. Berg*: Hist. Underrætn. om Landeværnet. — *H. J. R. Grønner*: Beretn. om Norges Befæstninger, og sammes: Beretn. om det n. Artilleri. — *C. O. Munthe*: Hænhalsfeiden. — *I. Gulovsen*: Gyldenløvefeiden. — *H. Barstads* krigshist. verker. — *H. Angell*: Syv-aars-krigen for 17. mai. — Folkevennen 1895. — *Oscar Albert Johnsen*: Norges Bønder. — *S. Skappel*: Hedinarkens amt. — *O. A. Øverland*: De norske Bygdemagasiner. — Norsk Folkekultur, 1916. — St. Halvard, III [Landhandelen]. Hertil kommer en række specialhist. og personalhist. verker, hvorfra talrige data er hentet.

Af benyttede utrykte kilder, som ikke er anført i teksten, kan nævnes:

Opmaaling, grænsebeskrivelser og topografiske arbejder, beroende i Norges geografiske Opmaaling.

I Rigsarkivet:

«Indkomne sager til Statholderen», originalskrivelser, kronologisk ordnet og indeholdende allehaande besværing og henvendelser. — Kancelliets aabne Breve og Indlægge, kronologisk ordnet og indeholdende regjeringsforanstaltninger [undtagen finansielle og militære] af enhver art, kgl. befalinger, bevillinger og udnævnelser. — Rentekammerets Missiver og Tegnelser, kronologisk ordnet og indeholdende det samme vedk. finansielle sager og kasseembedsmænd. — Departementsarkiverne. — Lehnregnskaber og fogedregnskaber, med skattemandtæl og bevillinger. — Kongeskjæder. — Generalkrigskommissariatets og Kommanderende Generals arkiver, dokumenter vedr. Fæstningerne samt Militærkalendre. — Kirkeinspektionens arkivalier. — Personalhist. og genealogiske samlinger. — Embedskalendre.

I Statsarkivet i Christiania:

Stiftsdirektionens arkiv [skolevæsenet]. Indkomne breve til biskopen [skolevæsen, klokkere]. Geistlige skifteprotokoller. Genealogiske samlinger.

I Statsarkivet paa Hamar:

Thingbøgerne for Østerdalen. Amtsarkivet.

Endelig kommer hertil en stor mængde dokumenter fra de forskjellige gaarde i Elverum, private optegnelser og oplysninger af enhver art, meddelt med største beredvillighed af gaardbrugere, skogeiere, embeds- og bestillingsmænd, ordførere, legatbestyrere og pressen.

Tilføielser og rettelser.

Til 1ste bind:

- Side 43 linje 5 fra oven: 1692, læs 1691
 » 84 Det har senere vist sig at det øverste portræt fore-
 stiller Erik Mogensens søn borgermester Mogens
 Larsen Monsen, medens det nederste vistnok er af
 Erik Mogensen.
 » 335 » 15 » neden: Trysil og derpaa, læs: Trysil, senere til Elverum
 og derpaa
 365 » 3 » » : 1790, læs: 1792
 » 406 » 8 » oven: Ved skiftet $\frac{12}{3}$ 1728 efter J. C. Smith opgives en
 søster af Marthe Eriksdt. at bo i polsk Preussen.
 » 407 » 26 » » : Gunder Sætersmoen † $\frac{11}{4}$ 1915.
 » 485 » 4 » » : Morten Petersen † 1842 paa Sem i Borre. Hans
 1ste hustru var Eleonore Christiane Selmer og hans
 2den var Marie Roverud, f. Torgersen. Efterslegt
 i fam. Collett, Oxholm, Petersen, Rørdam og Vogt.
 » 486 » 1 » » : Helge Væringsaaen † $\frac{23}{8}$ 1917.
 » 527 » 7 » neden: 1684, læs: 1784
 » 633 » 12 » oven: f. $\frac{27}{7}$ 1884 i Fredrikstad, læs: f. $\frac{22}{7}$ 1884 i
 Fredrikshald
 » 696 » 3 » neden: 1848, læs 1843

Til 2det bind:

- Side 74 linje 9 fra oven: 17 juni, læs: 15 juni
 » 102 » 19 » » : Christiania, læs: Oslo
 294 » 13 » neden: *Berge*, læs: *Berger*
 » 359 » 1 » » : politiske, læs: politisk
 385 » 9 » » : fransk marschal, senere dansk general, læs: dansk
 general, senere fransk marschal.
 » 389 » 1 » » : 1844, læs: 1846

Indholdsfortegnelse:

	Side
«Det gamle Elverum» med Trysil, Idre og Særna	10
Elverum, med nuværende grænser	30
Administrative inddelinger. Grænser. Topografi. Arkæologi. Jordegodsets fordeling. 30—51.	
Sagn og eventyr. Sortedøden. 51—58.	
Veiene. Skydsfærden. Kongereiserne. Jernbanerne. Postforbindelsen. Telegraf og Telefon. 58—84.	
Kirken, præsterne og skolen	84
Fattigforsørgelsen. Barnehjem og Pleiehjem. 168—172.	
Christiansfjeld. Skanser. Skiløberne. Krigsbegivenheder	173
Lægevæsenet. Apothek. 225—233.	
Næringsveie. Frost og flom. Grundset marked	234
Akerbrug og fædrift. Landhandelen. Haandverk og industri. Skogbrug og tømmerdrift. Almenning. 234—330.	
Hus og hjem før og nu	330
Leiret. Aviser. Sparebank. Formuer. 338—343.	
Museer og samlinger	344
Legater og fond	345
Lensmænd	350
Ordførere og viceordførere	353
Storthingsmænd og suppleanter. Væringsaasens medalje	358
Fogder i Østerdalen	363
Sorenskrivere i [Søndre] Østerdalen	393
Amtmænd i Oplandenes og i Hedemarkens amt.	410
Personregister	415
Sagregister	425
Kildefortegnelse.	428
Tilføielser og rettelser	429
Indholdsfortegnelse	430
Kirkemusik	431

Gamle indgangs- og udgangsmarscher,

spillet i Elverum kirke. Se s. 134.

1. Indgangsmarsch.

Spillet af Haagen Hummeldalsbakken.

The musical score is written in B-flat major (two flats) and 2/4 time. It consists of six systems, each with a treble and bass staff. The first system shows a melodic line in the treble and a bass line with chords. The second system features a more complex treble line with sixteenth-note patterns and a steady bass line. The third system continues with similar rhythmic complexity in the treble. The fourth system has a more active bass line with eighth-note patterns. The fifth system shows a return to a more chordal bass line. The sixth system concludes with a final chordal cadence in both staves.

2. Udgangsmarsch.

Spillet af Haagen Hummeldalsbakken.

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature. It begins with a quarter note G4, followed by a half note chord of F4 and G4, and then a quarter note G4 with a fermata. The lower staff is in bass clef with the same key signature and time signature, starting with a quarter note G2, followed by a half note chord of F2 and G2, and then a quarter note G2 with a fermata.

The second system of musical notation consists of two staves. The upper staff continues with a quarter note G4, followed by a half note chord of F4 and G4, and then a quarter note G4 with a fermata. The lower staff continues with a quarter note G2, followed by a half note chord of F2 and G2, and then a quarter note G2 with a fermata.

The third system of musical notation consists of two staves. The upper staff continues with a quarter note G4, followed by a half note chord of F4 and G4, and then a quarter note G4 with a fermata. The lower staff continues with a quarter note G2, followed by a half note chord of F2 and G2, and then a quarter note G2 with a fermata.

The fourth system of musical notation consists of two staves. The upper staff continues with a quarter note G4, followed by a half note chord of F4 and G4, and then a quarter note G4 with a fermata. The lower staff continues with a quarter note G2, followed by a half note chord of F2 and G2, and then a quarter note G2 with a fermata.

The fifth system of musical notation consists of two staves. The upper staff continues with a quarter note G4, followed by a half note chord of F4 and G4, and then a quarter note G4 with a fermata. The lower staff continues with a quarter note G2, followed by a half note chord of F2 and G2, and then a quarter note G2 with a fermata.

The final system of musical notation consists of two staves. The upper staff continues with a quarter note G4, followed by a half note chord of F4 and G4, and then a quarter note G4 with a fermata. The lower staff continues with a quarter note G2, followed by a half note chord of F2 and G2, and then a quarter note G2 with a fermata.

3. Til indgang og udgang af kirken.

Spillet af Herman organist.

The musical score is arranged in four systems, each with a treble and bass staff. The first system begins in 3/8 time with a treble staff containing a series of eighth notes and a bass staff with chords. The second system continues the melody in the treble staff with a more complex rhythmic pattern, while the bass staff provides harmonic support. The third system shows a continuation of the melodic line with some chromaticism, and the bass staff features a steady accompaniment. The fourth system concludes the piece with a final melodic phrase in the treble staff and a chordal ending in the bass staff.